

URFA'DA TASAVVUF İZLERİ

الْبَيْتُ
الْحَقِيقِي

خَادِمُ الْفُقَرَاءِ الْمَوْلَوِيَّةِ

Mahmut KARAKAŞ

URFA'DA TASAVVUF İZLERİ

Mahmut KARAKAŞ

ŞURKAV
ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT VE
ARAŞTIRMA VAKFI YAYINLARI

Yayın No: 42

Birinci Basım
Mart 2017

Görsel Yönetmen
Mustafa AKGÜL

Dizgi - Tashih

Kitaptaki belgeler izinsiz kullanılamaz.

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM	11
GİRİŞ	11
Urfa ve Çevresinde Tasavvuf Kültürü	19
1. Tasavvufun Urfa'da Sosyal Hayata Etkisi	34
Urfa'da Tekke ve Zâviyeler:	49
Urfa'da Tarikat Öncesi Tasavvufî Hareketler:	74
Urfa Merkezdeki Tarikat Öncesi Mutasavvıflar	76
Şeyh Mes'ud Nisaburî (Ö.1183'den Sonra):	76
Bediüzzaman Ahmed El-Hemedani (Ö.1209):	79
Birecik İlçesindeki Tarikat Öncesi Mutasavvıflar	81
Şeyh Muhammed Zehravî (936–1008):	81
İmam Sekkaki (1160–1229):	83
Harran İlçesinde Tarikat Öncesi Mutasavvıflar	83
Hayat El-Harranî (Ö.1185):	83
Şeyh Seleme:	88
Başı Açık Seleme:	88
Ahmed El-Harranî:	88
Muhammed İbni Ebül' Mecd El-Harrânî (Ö.1260)	88
Eb'ül-Hasan Ali İbni Ahmed El-Harrânî El-Endülüsî	89
Suruç İlçesinde Tarikat Öncesi Mutasavvıflar	90
Şeyh Müslim Es-Suruci (Şeyh Mesleme) (Ö.1074):	90
Osman Es-Suruci (Ö.1298-99)	94
Nasırüddin El-Ca'berî Es-Sürücü (Ö. 1114-15):	96
II. BÖLÜM	99
2. Urfa'da Tarikat Sonrası Tasavvufî Hareketler:	99
A) Urfa'da Ahilik Ve Ahi Evran Mensupları	100
Şeyh Muhammed:	101
Hacı Delvzâde İsmail Efendi (Ö.1903)	103
Şeyh Bekir (17. Yüzyıl):	103

B) Urfa'da Bektâşî Tarikatı Mensupları	104
İsmail (1859–1914):	105
Marufî (1842-?):	105
Muhammed Salih Yekta (Ö.1859):.....	106
C) Urfa'da Halvetî Tarikatı.....	107
Halvetî Tarikatının Ruşenî Kolu.....	107
Halvetî Tarikatının Gülşenîyye Kolu.....	108
Şeyh Yakup Halife: (Ö.1619'dan Sonra).....	110
Mevlana Mustafa Safî Halife.....	113
Mevlana Mahmud Efendi	113
Ali Efendi	114
Hacı Gazi Şanî Halife	114
Şeyh Ramazan Şani Efendi (Ö. 1665)	114
İshak Çelebi.....	118
Şeyh Mustafa Efendi	118
Seyyid Şeyh Muhammed Çelebi	118
Abdulkadir Kemaleddin Erbili (1806–1897).....	118
Mustafa Safvet Efendi (1866–1950):.....	121
Mahvî Muhammed Muhyiddin (Ö.1872)	125
Şeyh Ahmet	126
D) Urfa'da Kadirî Tarikatı.....	126
Mevlid-İ Halil Camii Avlusundaki Türbe İçinde Olan Kadirîler:	127
Dede Osman Avni (Ö. 1883).....	127
Dede Osman Efendinin Halifeleri:	143
1.Harpıtlı Hacı Ömer Baba (1811–1902):.....	144
2.Antepli Mustafa Baba (Ö.1921):	144
3.Urfalı Derviş Halil Hafız (1832–1907):.....	144
Diğer Kadirî Değişleri:	148
Molla Hüseyin Solmaz (1876–1960):.....	148
Seyyid Muhammed Tayyib Derviş: (18. Yüzyıl)	148
Derviş Hüseyin: (Ö. 1865).....	148
Dede İbrahim Efendi (Ö.1805):.....	149
Derviş Eyüp Efendi (Ö.1781):.....	149
Derviş Abdal Muhammed (Ö.1814):.....	149
Derviş Seyyid Eyüp (Ö.1814):	149
Sofî Muhammed (Ö.1886):.....	150
Derviş Seyyid Hafız Süleyman Efendi (Ö.1856):.....	150
Diğer Kollardaki Kadirîler:	150

Hac Kermo (Ö.1819):	150
Şeyh Muhammed Halid Efendi (1823–1893).....	151
Sakıb Efendi (1800–1873).....	152
Seyyid Ahmed Lami Efendi: (1826–1888).....	163
Hacı Kermozade Hacı Mustafa Efendi (Ö.1876):.....	165
Şeyh Hacı Abdulğani Efendi (Ö.1905):.....	167
Baltacı Baba (Ö.1795):	168
Baba Murtaza Alaaddin (Ö.1853):	170
Ca’dan-Zade Abdulkadir Efendi (Ö. 1898):	170
Dede Ali Efendi (Ö.1902):	170
Kerkli Şeyh Abdulfettah Efendi (Ö.1899):.....	171
Kermeli Şeyh Mustafa: (Ö. 1868)	172
Şeyh Mahmut Efendi (Ö.1892):	172
Derviş Süleyman Hafız (Ö.1882)	172
Şeyh Süleyman Efendi (Ö.1729’dan Sonra):.....	173
Şeyh Mustafa Efendi (Ö.1789’dan Sonra):.....	173
Şeyh Halid (1845–1915).....	173
Hacı Muhammed Nuri Efendi (Ö.1925)	174
Güllüzade Osman Efendi (Ö.1913):	174
Baba Cuma: (Ö. 1884).....	174
Derviş Fenayi: (D. 1860).....	174
Muhammed Kâtib: (Ö.1836)	174
Derviş Mustafa (Ö.1853’dan Sonra):.....	175
Çiftçioğlu Kurra Muhammed Hafız: (1860–1932):.....	178
Şeyh Biliğ Marandi (Ö.1952):	181
Şeyh Fatih Marandi (Ö.1979):.....	181
Şeyh Sode (1921–1988):	182
Şeyh Matar:	182
Şeyh Cevher:	182
Şeyh Feyzullah (Ö.1966):.....	182
E) Urfa’da Mevlevî Tarikatı.....	182
Mevlana Ali Dede.....	183
Mevlevî Şeyhi İshak Dede.....	184
Haydar Dede:.....	184
Şeyh Hacı Abdulhamid Dede (Ö. 1876).....	184
Şeyh Mehmet Efendi:	188
Seyyid Ahmed Efendi (1846–1919):.....	188
Hüsameddin Hüseyin Efendi (Ö.1920).....	190

Hasan (Döner) Efendi (1900–1956)	190
Sanî Hafız Muhammed Salih (1783-1852):	193
F) Urfa’da Melâmî Tarîkatı.....	193
Arış Hoca:	194
Baba Müslim Efendi: (Ö.1902)	195
Kıratoğlu Emin: (1884-1941)	197
Şeyh Hüseyin Efendi: (Ö.1969).....	199
Şeyh Müslüm Önen (1902–1994).....	204
İzzet Baba (1880–1966).....	206
Behcet Baba (Ö. 2000):	208
Şair Yusuf Nâbî (1642–1712):	209
III. BÖLÜM.....	217
G) Urfa’da Nakşibendî Tarikatı.....	217
Nakşibendî Tarikatının Müceddidiye Kolu.....	218
Nebih Efendi (Ö. 1789):	218
Muhammed Şerif Buhari (Ö.1851):.....	224
Nakşibendî Tarikatının Halidî Kolu:	226
Hartavizade Şeyh Muhammed Selim Hafız Efendi (1785–1860).....	232
Muhammed Selim Efendi’nin Halifeleri:	260
A. Harputlu Ali Begzâde (1810–1904).....	260
B. Küçük Mehmet Efendi:	264
C. Adıyamanlı Ataullah Efendi (?-?):.....	265
Hoca Osman Birciği Efendi (1868–1939)	265
Hacı Nazif Efendi (1907–1947).....	273
Molla Osman Nasıreddinî (1885–1958)	275
Hacı Abdullah Kırıkçı (1904–1978).....	277
Şeyh Hacı Şükrü Efendi (1905–1985).....	278
Kerküklü Hacı Abdurrahman Efendi (Ö. 1932)	303
Şeyh Müslüm Hafız (1884–1958)	307
Şeyh İsa Efendi (Ö.1968):	314
Şekerci Hacı Halil Akkuş (1910–1984):.....	314
Şakir Efendi (Ö.1995):	316
Hacı Ali Döğücü (1906–1986):	316
Kurra Muhammed Hafız (1896–1972):	317
Kürt Hacı Ali Efendi (Ö.1911):	318
Muhammed Efendi:	321
Buluntu Hacı Abdurrahman Efendi (1865–1968):	321

Kürkçüoğlu İbrahim Halil Hafız (Ö. 1921):	322
Hacı Ali Efendi (Ölüm. 1888):	323
Şeyh Ali Efendi (Ö.1796):	324
Mahmud Efendi (Ö.1601):	324
Hacı Mahmud Efendi (Ö. 1884)	324
Sa'i-Zade Mahmud Efendi (Ö.1901)	325
Molla Hamid (Molla Abdulhamid Efendi) (1892–1973):	326
Derviş Muhammed Yazıcı: (1934–1996)	328
Urfalı Ömer Nüzhet.(Ö.1778)	330
Arap Hoca (Muhammed Tokmak) (1923–1991):	334
H) Urfa'da Rifaî Tarikatı	337
Rifaî Tarikatı Sayyadî Kolunun Mahmut Fehmi Baba Kolu:	339
Basralı Ahmet Zeki Hafız (Ö.1942):	340
Abdurrahman Çiftbudak (1895–1962):	345
Abdülkerim Apaydın (Ö.1971):	347
Kabani Mahmut Hoca (Ö.1996):	348
Rifaî Tarikatı Sayyadî Kolunun Süleyman Zeki Baba Kolu.....	349
Şeyh Naim Dede Ramazan Er-Ruhavî.....	349
Süleyman Zeki Baba.....	349
Nuri Baba (Ö.1951):	350
Yusuf Kalfa (1910 – 11.10.1991)	352
Mahmut Kirve (Küçüköğlu) (1910-2005)	352
Ca'dan Oğlu Ali Baba (Ö. 1885):	353
Hacı Ramazan Hafız (1824–1910):	354
Şeyh Seyyid Ahmed (Ö.1965).....	355
I) Urfa'da Şazeli Tarikatı.....	355
Şazeli Ali Dede	357
İ. Birecik Mutasavvıfları	361
Şeyh Şerefeddin.....	362
Şeyh Cemaleddin	363
Şeyh Yusuf Şiareddin El-Adevi	363
Şeyh Saadeddin	363
Şeyh Safieddin.....	364
Şeyh Taha	364
Şeyh Seyyid Ali:	365
Birecikli Kani Baba (1874–1948):	368
Halfeti Mutasavvıfları	368
Şeyh Ali	368

Siverek Mutasavvıfları	369
Hacı Yusuf Sami Efendi (1846–1932)	369
Seyyid Hüseyin Efendi (1744–1894).....	371
Hacı Abdulkadir Efendi (1849–1923)	371
Şeyh İbrahim Kal Hacı (1830–1924).....	372
Şeyh Muhammed Lütfü Efendi (1884–1956).....	372
Hacı Muhyiddin Hoca Efendi (Ö.1898)	373
Hacı Yusuf Tıllı Efendi (1896–1986).....	373
Zikrin Gelenek Haline Geldiği Toplantılar.....	374
4. Urfa’da “Ocak Aile” Kavramı.....	376
IV. BÖLÜM.....	383
Urfa’da Tekke Edebiyatı Ve Mutasavvıf Şairler	383
Metinde Kullanılan Bazı Belgeler	450
Kaynaklar	477
Yayınlanmış Kitapları	482

ÖNSÖZ

Son araştırma ve kazılardan anlaşıldığına göre kuruluşu onbir bin beş yüz seneyi bulan Urfa şehri büyük medeniyetler kurmuş, çeşitli kavimlerin hakimiyetini görmüş bir şehirdir. Fakat Urfa'nın en istikrarlı ve en güvenilir devri İslam fethinden sonra bilhassa Osmanlı devleti zamanında olmuştur. İslam dininin kabul edilmesi ile Urfa'da yeni bir kültür ve yeni bir medeniyet başlamıştır. Elbette İslam'ın kabul edilmesi yıllar sürmüş, birçok aşamalar geçirmiştir. Bu müddet zarfında Urfa'da çeşitli ilim merkezleri kurulmuş, camiler, medreseler, tekke ve zaviler inşa edilmiş ve bu yerlerde İslamî çalışmalar yapılmıştır. Bu uzun senelerde birçok alim ve mutasavvıf da yetişmiş olup, Urfa'da İslam'ın yayılışına hizmet etmişlerdir.

Zamanla zahid ve mutasavvıfların çoğalması, birçok İslam şehirlerinde olduğu gibi Urfa'da da bir tasavvuf kültü oluşturmuştur. Yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren bu kültürün, bu tasavvufi hareketlerin Urfa ve çevresinde sosyal hayata büyük bir etkisi de olmuştur. Bölgenin birçok yerinde bulunan adı ve tarihi belli olmayan türbeler, bize Urfa ve çevresinde yoğun bir zühd hayatı yaşayan zahidlerin ve burada yerleşmiş bir tasavvuf kültürünün varlığını göstermektedir.

Zamanla kurumlaşan tarikatların ve mensuplarının bütün İslam dünyasında olduğu gibi Urfa içinde ve çevresinde de artık yoğun bir çalışma gösterdikleri kesindir. Halk bu kültürü benimseyerek sıkı sıkıya sarılmış, hem ondan faydalanmış ve hem de bu kültüre hizmet etmiştir.

Tasavvufta ki müesseseseleşme sonucu tarikatların yaygınlaşmasından sonra, Urfa'da da çeşitli tarikatlar görülmeye başlandı. Bugün izlerine rastladığımız tarikatlardan anladığımıza göre Nakşibendî, Kadirî, Rifaî, Şazeli, Halvetî, Bektaşî, Melâmî ve Mevlevî tarikatları Urfa'da çok tutunmuş olup, bunların müntesipleri Urfa'da yıllarca hizmet vermişlerdir. Tasavvuf bir hal ilmi olduğu için bazı istismarcılar da bundan faydalanmak istemişler ve bazı sahtekârlar çıkmıştır. Onun için buna çok dikkat etmek gerekmektedir.

Bu kitap çalışması, Urfa'daki işte bu tasavvuf kültürünü tanıtmak ve bu konu hakkındaki boşluğu bir dereceye kadar doldurabilmek için yapılmıştır. Elbetteki hakkında bilgilere ulaşamadıklarımız çok olmuştur. O yüzden de okuyucularımızdan şimdiden özür dilerim.

Ayrıca bu çalışma sırasında zamanlarını bana ayırarak kitabın kontrolünü yapan yazar M. Hulusi Öcal, Doç. Dr. Abdullah Ekinci ve Doç. Dr. Ali Tenik ve İstanbul'daki çalışmalarında bana yardımcı olan oğlum Abdurrahman Karakaş'a teşekkür ederim. Bu arada devamlı olarak beni çalışmaya teşvik eden ve çalışmalarında bana manevi destek olan ilim hayranı dostum Yusuf Demirkol'a da sonsuz şükranlarımı sunmayı bir vazife bilirim.

Ocak. 2017

Mahmut KARAKAŞ

Şanlıurfa

I. BÖLÜM

GİRİŞ

“Bismillahirrahmanirrahim.

İyi biliniz ki, Allah’ın veli kullarına (sevdiklerine) korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir de. Onlar, iman etmişler ve Allah’a karşı gelmekten sakınmışlardır. Dünya hayatında da ahrette de onlara müjde vardır. Allah’ın sözlerinde asla değişme yoktur. İşte bu, büyük kazancın kendisidir.”¹

Bu konuda aslında uzun uzadıya tasavvuf hakkında bilgi verecek değilim. Fakat Urfada tasavvuf izleri konusuna girmeden önce tasavvuf ve tarikatlar hakkında kısaca bir hatırlatma yapmada fayda vardır. Çünkü tasavvuf ve bu bilimde hizmet eden mutasavvıfların İslam’a göre durumlarını, çalışma alanlarının hatırlanması veya bilinmesinin asıl konuya yardımcı olacağı şüphesizdir. Bu bakımdan tasavvuf ve mutasavvıf hakkında kısa bir hatırlatma yapmadan geçemeyeceğim.

Tasavvuf ilmi, İslamiyet’in yayılışının ikinci asrında, yani miladi 750–800 tarihlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu devirde “Tasavvuf” ve “Sufi” kelimelerinin ilk defa kullanıldığı görülür. Daha önce kullanılan zühd ehli ve zahid kelimeleri, bu devirde yerini daha gelişmiş olan tasavvuf ve sufi deyimlerine bırakmıştır. Zamanla tasavvufa yönelenler çoğalmaya başlamış ve tasavvuf ilmi de bu tarihlerde gelişmiştir. Mutasavvıfların kendileri tasavvufun bizzat İslam’ın kendisinde var olduğunu

¹ Kur’an-ı Kerim, (10) Yunus suresi / 62, 63, 64

söylerler. Mutasavvıf olmayan İslam âlimleri içinde de tasavvufun İslam'ın kendi malı olduğunu kabul edenler vardır. Bu kişiler Resulullah ve sahabenin yaşadığı zühd hayatının ve Kur'an'da geçen bazı ayetlerin ve bazı hadislerin tasavvufun ve zahidliğin asıl kaynağı olduğunu kabul etmektedirler. Cenab-ı Hakk'ın Kur'an-ı kerimde Resulullah'a hitabeben buyurduğu:

— “Sonra onları siz öldürmediniz ve ancak Allah öldürdü. Atığın zaman (okunu) sen atmadın. Fakat Allah atmıştır...”² Ayet-i kerimesi, mutasavvıfların Kur'an ayetlerinden verdikleri örneklerden biridir.

Fakat tasavvufu kabul etmeyen bazı İslam âlimleri de tasavvuf ilminin sonradan çıktığını kabul ederler.³ Müsteşrikler veya kullanılan diğer kelime ile oryantalistler, tasavvufun İslam'da olmadığını, İslam'ın bunu sonradan Hristiyanlardan aldığını iddia ederler. Bazıları ise tasavvufun kaynağının İran, Hint, Hristiyan veya Yunanlı kaynaklardan alındığı fikrindedirler.⁴ Onlara göre IX. Yüzyılda Yunan kaynaklarından yapılan tercümelerden faydalanılan bilgiler üzerine tasavvuf kurulmuştur.⁵ Hristiyan ve Helenist fikir ve düşünce sistemlerinin tesir ve tahriki altında İslam zahid ve muttakiliğinin mistik bir karektere bürünmüş olduğunu söylemektedirler.⁶ Buna da delil olarak:

— “İslam'da ruhbanıyet yoktur” hadisini gösterirler. Bununla Kur'an-ı Kerimin ruhbanıyeti kötü gördüğünü ve Resulullah'ın da yasakladığını ileri sürmüşlerdir. Tasavvufun İslam'a dışardan girmiş olduğu şeklindeki iddialarına uygun düştüğü için Avrupalı müsteşrikler bu hadisi hemen kabul etmişlerdir.⁷ Denilmektedir.

² Kur'an-i Kerim, (8) Enfal suresi / 17

³ İbni Haldun, Mukaddime, çev. Zakir Kadiri Ugan, Ankara 1954, II, 585

⁴ Ömer Rıza Doğrul, İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf, İstanbul 1948, s. 17

⁵ Prof. Dr. Fuat Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1966, s. 11

⁶ Prof. Dr. Philip K. Hitti, Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi, çeviren. Prof. Dr. Salih Tuğ, İstanbul 1980, II, 668

⁷ Louis Massignon, **Doğuş Devrinde İslam Tasavvufu**, tercüme. Mehmed Ali Aynî, sadeleştirenler. Prof. Dr. Osman Türer, Yrd. Doç. Dr. Cengiz Gündoğdu, İstanbul 2006, s.26

Tasavvuf yolunda her şey Peygamber Efendimizin izinden gitmekle kazanılmaktadır. O, tebliğ için gönderilmiş bir peygamberdir. İnsanlara Allah'ın (c.c.) emrini duyurmak ve onları irşat etmeye gelmiştir. Bu yüzden Hazreti Peygamber Efendimiz seferde olsun barışta olsun, her yerde arkadaşlarına vaazlar vererek onları birçok meselelerde bilgilendirirdi. Halka nasihat etmek için de bazı saatler belirlemişti. Bu nasihatlerini Mescit-i Nebevi'nin sahanlığında yapardı. Burada Müslümanların arasında oturur onları irşat ederdi. Bu meclislerde bulunan herkes Peygamber Efendimizden bilhassa edeb ve terbiye öğrenirlerdi.⁸ Resul-i Ekrem bir gün mescide girmiş ve orada ashabının iki ayrı halka kurduklarını görmüştü. Bunların biri Kur'an-ı Kerim okumakla, zikir ve dua ile diğer gurup da ilimle meşgul idi. Bunu gören Resulullah:

—“İkisi de hayır işliyorlar, Cenab-ı Hak beni muallim olarak gönderdi.” Demiş ve ilimle meşgul olanlara katılmıştı.⁹

Tasavvuf: İslam'ın ruh hayatı ve İslam Peygamberi'nin şahsında temsil ettiği manevi otoritenin, müesseseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir. Tasavvuf; İslamî ilimlerin zirve noktası, zübdesi ve özü olarak ifade edilmiştir.¹⁰

Başka bir tarifile:

“Tasavvuf kelimesiyle İslam, itikadların doğrulanmasını, ibadetle ilgili efâl ve hareketlerin güzelleştirilmesini, hayatın bütün faaliyetlerinde Peygamber Efendimizin hayatının örnek tutulmasını, hal ve tavrın düzeltilmesini ve İslam'ın yüklendiği vecibelerin yerine getirilmesini kasdeder.”¹¹

Daha basit bir ifade kullanmak gerekirse tasavvuf; İnsanın Allah'ı (c.c.) ve bütün insanları sevmeyi ve kendini de Allah (c.c.)'ya sevdirmeyi öğrenme ve eğitilme yoludur. İnsan bu eğitim ve öğrenimin sonunda yaratanının her işinden razı olur, Allah'ı her şeyden çok sevmesini öğrenir. Allah (c.c.) da artık kendisinden razı olur. İşte bunun için insan tasavvuf yoluna girerse, bazı kural ve kaidelere

⁸ Mevlana Şibli, **Asr-ı Saadet**, tercüme. Ömer Rıza, İstanbul 1928, cilt. I-X, II, 813

⁹ Mevlana Şibli, a.g.e, II, 817

¹⁰ Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz, **Anahatlarıyla tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul 1997, s. 17

¹¹ Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, **İslama Giriş**, çeviren. Kemal Kuşçu, İstanbul 1965, s. 76

uymak ve düzenli bir şekilde zikir etmek ve eğitilmek suretiyle isteğine nail olur. Yani Allah (c.c.) sevgisini kalbine yerleştirir. Bu yolun değişik kural ve kaidelerle yapılma şekli de tarikatları meydana getirir.

İnsanın Allah'ı (c.c.) sevmesi, Onu tanımaktan geçer. Allah'ı tanımanın anahtarı da, insanın kendi nefsinin tanımasıdır. Kendini bilen, Rabb'ini bilir. Bir damla sudan, her türlü azaya sahip, muazzam ve akıl ile donatılmış bir kâmil insan durumuna geldiğini bilen insan, kendini bu duruma getiren Rabb'ini tanır, bilir. Onun kudretinin her şeyi çepeçevre kuşattığını anlar. Kendi bedeninde olan akıl almaz bu inceliklere ve organlarının faydalarına, her birinin hikmetle yaratıldığına, el, ayak, göz, dil ve diş gibi zahiri organlarına, dalak, ciğer ve öd kesesine ve buna benzer diğer iç organlarına bakınca, kendini yaratanın ilmini bilip, her bakımdan tam ve her şeyi kuşatmakta olduğunu ve yine böyle bir âlimin bilemeyeceği hiçbir şeyin olmadığını anlar.

Tasavvuf; "Sofiyye ve mutasavvıfîyenin ilimlerine verilen addır. Tasavvuf tarikatın nazar yönü, dervişlik amelî tarafıdır. Tarikatın nazari yönüne "ilm-i tasavvuf", amelî tarafına "dervişlik" denilmiştir."¹² Sofilerin diğer ilim erbabından farklı ilk özellikleri, farzları yerine getirmekten ve haramlardan kaçınmaktan başka mâlâyânî denilen boş ve anlamsız meşguliyetleri terketmektir.¹³

Zühd ile Hakk'a yönelmeye başlayan tasavvuf erbabında görülen ilim, irfan, keşf ve keramet ashâbı etrafında toplanan ve onlara bağlananlara da "sufî" denildi.¹⁴

Tasavvufun kaynağı, bütün İslamî ilimlerde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. Bununla beraber tasavvuf, kitap okuyarak elde edilen bir ilim değildir. O, ancak bir mürşidin yanında tecrübe kazanılarak öğrenilir.

**Çünkü tasavvuf bir hal ilmidir. Âşıklar sultanı diye vasıflan-
dırılan büyük velilerden Ömer ibn el-Ferid (1181-1235):**

¹² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. İstanbul 1983, III, 413

¹³ Ebu Nasr Serrac Tusî, *el-Lüma'- İslam Tasavvufu*, çeviren. Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul 1996, s. 14

¹⁴ Mahir İz, *Tasavvuf*, İst. 1969, s.21

—“Kur'an'ın kelimeleri arasında öyle ince, gizli bir ilim vardır ki, onu son derece akıllı, zeki olanlar bile kolay kolay kavrayamazlar.”¹⁵ Demek suretiyle Kur'an'da her aklın kolayca anlayamayacağı kelimelerin varlığını ve bu kelimelerin anlamını, ancak Allah'ın kendisine batın ilmini verdiği kimselerin kavrayacağını anlatmaktadır.

Tasavvufun gayesi, saliklerini, yani bu yolda yürüyenleri “ihsan” denilen Allah'ı görüyormuş gibi kulluk şuuruna erdirmektir. İhsan, Cebrail'in (a.s.) Peygamber (s.a.s.) Efendimize İslam'ı, imanı ve ihsanı sorduğu ve Resulullah'ın da İhsanı;

—“İhsan, Allah'ı görüyormuşcasına kulluk etmendir. Her ne kadar sen onu görmüyorsan da O seni görüyor.” diye tarif ettiği hadiste belirtilmiştir.

Bunun için Allah'ı (c.c) görüyormuş gibi ibadet etmek, Allah'ı sürekli hatırlamayı sağlar. Bu yüzden tasavvufun temeli, Allah'ı tanımak (marifetullah), rüknü Onu sevmek (Aşk ve muhabbet), zirvesi de Ona varmak (vuslat) tır¹⁶, Denilmektedir. Bu mertebeye ulaşabilmek için de bir şeyhin delaleti ve tasarrufu gereklidir. Güzel ahlakı öğütleyen, hallerden ve amellerdeki faziletlerden bahseden ayet ve hadislerle dinin yüce makamlarından haber veren, müminlerin manevi menzillerini anlatan ayet ve hadisler, sahabe ve tabiinin bu konudaki sözleri, sofilerin ilgi alanı içindedir. Onlar nefisleri mutmain olmuş, gönülleri rahat olmuş kimselerdir.

Cenab-ı Hakk'ın:

—“Mü'minler o kimselerdir ki Allah'ın adı anıldığı zaman kalpleri ürperir. Karşılarında ayetleri okunduğu zaman imanlarını arttırır ve Rablerine tevekkül ederler.”¹⁷ Ayetinde buyurduğu gibi hallere girerler.

Tasavvufun gayesi; Ahlakın kemal mertebesine varmak için her hususta Peygamber Efendimizin gittiği ve gösterdiği yoldan yürüyüp insanlığın olgunlaşmasına en güzel örnek olan Hazret-i

¹⁵ Martin Lings, Yirminci Yüzyılda bir Veli, Türkçesi. Ufuk Uyan-Bekir Şahin, İstanbul 1982, s. 119

¹⁶ Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz, a.g.e, s. 20

¹⁷ Kur'an-ı Kerim, (8) Enfal suresi / 2

Muhammed (s.a.s) Efendimizin hakiki varisi olmaktır.¹⁸ Denilebilir.

Tasavvufun bazı büyük şahsiyetler etrafında sistemleşerek teşkilatlı bir şekilde yayılması, miladi XII. yüzyılda başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren tarikat kurucuları önemli rol oynamaktadır. Bunlar vasıtasıyla tasavvuf sistematik hale getirilmiş, dergâhlar ve hangahlar etrafında teşkilatlanmalar olmuş, böylece tarikatlar belirlenmiştir. Tarikatların bilhassa İmam Gazali'nin geliştirip, sistematik hale getirdiği ehlisünnet tasavvufundan yola çıkıp geliştiği görülmektedir.

XII. yüzyıl içinde Abbasi hilafeti artık maddi ve manevi gücünü yitirmiş, Avrupadan gelen Haçlı orduları bir yandan ve doğudan gelen Moğol tehdidi diğer yandan insanlarda huzur ve rahat bırakmamıştı. Halkı bu saldırılara karşı koruyacak bir devlet gücü olmayınca, halkın manevi bir otorite olan tarikat ehline sığındığı görülmektedir. Bu asırdan itibaren artık tasavvuf erbabı belli birer tarikat, yani yol içinde konulan kural ve kaidelerle nizam ve intizama girmiştir.

Tarikat kurucularından biri olan Necmeddin Kübra'nın (k.s.) (1145–1221) tarikat hakkındaki görüşü de şöyledir. "Tarikat; Bütün dünyevî menzil ve makamlardan uzak kalarak, seni Mevla'ya yaklaştıracak olan takvaya yapışmak ve tutunmaktır. Hakikat ise gayeye ulaşmak, tecelli nurunu müşahede etmek demektir."¹⁹ Buyurmaktadır.

Nakşibendî şeyhlerinden Ali Ramiteni (k.s.) (ölüm.1328)'ye imanın ne olduğunu sorduklarında dedi ki; "İman, masivadan (yani dünya ile ilgili her şeyden) ayrılıp, Hak'a ulaşmaktır."²⁰ Bu bakımdan tasavvufun üç önemli şartı olduğu kabul edilir.

- 1.Ehlisünnet ve'l-cemaat inancını açıkça belirtmek.
- 2.Şer'i hükümlerle amel etmek.
- 3.Masivadan (dünya ile ilgili her şeyden) kalbi ayırıp, Allah (c.c.)'ya bağlamaktır. Tasavvuf ile ilgilenen kimsenin bu şartlara uyması gerektir. Bu özellikleri taşımayan tarikatlar sapık tarikatlardır.

¹⁸ Mahir İz, a.g.e, s.73

¹⁹ Mustafa Kara, Tasavvufî Hayat Necmeddin Kübra, İstanbul 1980, s. 18

²⁰ Abdurrahman Cami, a.g.e, s. 413

Tarikat; Kâmil bir mürşidin irşadı ile nefsin ibadete hasredilmesiyle vahdet hakikatine vusul yolu tutulmak yerinde kullanılır bir tabirdir. Diğer bir tarifile feraiz ile amelden (farzlar yapıldıktan) sonra nafileler ile Allah'a yakınlık tahsil etmektir. Tarikatın esası insan ruhunun terbiye ve irşat ile haricî âlemden münasebetlerinin kesilmesi ve batın âlemiyle irtibatın temini-
dir.²¹ Diye tarif edilmiştir.

Bu tarikatlar iki koldan gelmektedir. Birinci kol, Peygamber Efendimiz Hazret-i Muhammed'in (s.a.s.) amcası oğlu ve damadı olan Hazret-i Ali (k.v.)'den, İkinci kol, birinci halife Hazret-i Ebubekir Sıddıyk (r.a.)'tan gelmektedir. Resulullah Efendimizin bu ikisine zikir usulünü talim ettiği rivayet edilmektedir. Hicret sırasında Resulullah Efendimiz Hazret-i Muhammed (s.a.s.) ile Hazret-i Ebubekir (r.a.) Sevr mağarasında bulundukları gece, Resulullah Efendimiz Hazret-i Ebubekir'i gizli bir surette diz üstü oturarak gözlerini kapamasını emretmiş ve kendine kalbî zikri talim etmiştir.²² Nakşibendî tarikatı Hazret-i Ebubekir'in (r.a) bu gizli olan kalbî zikir yolunu takip etmiştir ve bu yola ilk zamanlar Sıddıkî denilmiştir. Sonradan Horasan mutasavvıfları bu zikri işlemişler ve Muhammed Bahaeddin Şahı Nakşibendî'den (ö.1389) dolayı Nakşibendî adı verilmiştir. Muhammed Bahaeddin Nakşibendî tarikat terbiyesini Seyyid Emir Külal'dan (ö.1370) almıştır. Maneviyatta ise Abdulhalık Gıjdüvânî (ö.1180) onu terbiye etmiştir.²³ Abdulhalık Gıjdüvânî de Yusuf Hemedanî'nin (ö.1140-41) öğrencisidir. Yusuf Hemedanî, Horasan ve Maveraünnehir tasavvufu üzerinde büyük etkisi olan bir mutasavvıftır. Bunların hepsi Horasan bölgesinin mutasavvıflarıdır. Türkistan bölgesinde Yusuf Hemedanî'nin öğrencisi ve bıraktığı halifesi Ahmed Yesevî ilk tarikat kurucularından olmuştur. Müslüman Türk dünyasında çok meşhur olmuştur.

²¹ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e, III, 403

²² Seyyid Abdulhakim Arvasi, **Rabıta-i Şerife**, tarih yapırağı eksik, s. 4 -Nev'izade Atâî, Şakyık-ı Numaniye ve Zeylleri, Hadaiku'l-hakaik fi tekmileli's-Şakaik, Hazırlayan. Doç. Dr. Abdulkadir Öcan, İstanbul 1989, II, 61

²³ Molla Cami, a.g.e, s. 428

Yine Resulullah Efendimizin Hazret-i Ali (r.a.) (ö.660)'ye öğrettiği zikir yolu da cehri yani açıktan zikir etme yoludur. Bunu da Kadirî, Rûfâî, Halvetî, Mevlevî gibi diğer tarikatlar benimsemişlerdir. Bu zikir usulüne de ilk zamanlar Haydarî denilmiştir.

Abdulkadir Geylanî (1076–1166), bağdatta tarikatını kurmuştur. Ebu'l-Hayr Muhammed bin Müslim Debbas'dan ders alarak 1127'de Bağdat'ta irşada başlamıştır.

Ahmed er-Rûfâî Basra'da tarikatını kurmuşlardır. Ahmed er-Rûfâî (1118–1183) de Basra'da doğmuş ve dayısı Şeyh Mansur'dan ders almış, onun vefatından sonra yerine geçmiştir.

Kuzey Afrika'da da Ebu'l-Hasan Ali bin Abdullah Şazelî (ö.1258) de Şazeliye tarikatını kurmuştur.

İbnü'l-Arabî (ö.1240) Ekberiye tarikatını kurmuştur.

Ahmed bin Ali Bedevî (1200–1276) Bedeviye tarikatını kurmuştur.

Mevlana Celaleddin Rumî (ö. 1273) Mevlevilik tarikatını kurmuşlardır.

Tasavvuf ehline göre, velilik haline velayet denilmekte olup, Velayet de iki kısma ayrılır.

1. Biri velayet-i amme denilen genel anlamda velayettir. Bu duruma göre bütün müminler velidir. Çünkü bunlar küfrü bırakıp Allah'a (c.c) iman etmiş ve böylece O'na dost olmuşlardır.

2. Diğeri velayet-i hasse denilen özel anlamdaki velayet, yani veliliktir. Bu ise, erbabının süluk ve usullere uyarak elde ettikleri veliliktir. Bu da tasavvufî ifade ile o kimsenin Hak'ta fenâ bulmasından ve Hak ile Beka bulmasından ibarettir. Bütün bunların sonunda “seyri ilallah” meydana gelir, daha sonra da “seyri fillah” meydana gelir ki bu da, bu yolun sonu demektir.²⁴

Dolayısıyla bu zahidlerin, Cenab-ı Hakk'ın Kur'an'da buyurduğu gibi:

— “İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”²⁵

Ayetinin belirttiği gibi gönülleri huzura erer.

Her şeyin başlangıcı ve sonu Allah'a bağlıdır.

²⁴Molla Cami, Nefahatü'l-Üns, tercüme. Mahmud Lami, İstanbul 1270. s. 10

²⁵ Kur'an-i Kerim, (13) Ra'd suresi / 28

URFA VE ÇEVRESİNDE TASAVVUF KÜLTÜRÜ

Urfa her ne kadar İslam devletlerinden birine başkentlik yapmamışsa da Anadolu ile Arabistan toprakları sınırında bir şehir olması sebebiyle, İslam'ın Anadolu'ya girişinde bir kapı vazifesi görmüştür. Bu yüzden değişik ve çeşitlilik gösteren bir kültüre sahiptir. Urfa, başkentlik ve kültür merkezliği yapmış şehirler gibi olmasa da İslam topraklarına katılan ilk şehirlerden biri olduğu, mabetlerin öncelikle yapıldığı ve ilmî çalışmaların da başlatıldığı bir şehir olduğu düşünüldüğünde, ilk zamanlardan itibaren Urfa'da zahid ve abidlerin de varlığını kabul etmek gerekir. Bu böyle olduğu gibi yine, tasavvufi hareketlerin de öncelikle görüldüğü şehirlerden biri olduğu da düşünülebilir. Bu yüzden tarikatların yeni teşkilatlandığı devirlerde Urfa'da da oldukça kabul gördüğü kesindir. Zâhid ve sûfilerin çok olduğu bu bölgelerde, tasavvufun tamamen teşkilatlanarak yerleşmesi XII. Yüzyıl sonları ve XIII. Yüzyıl başlarına raslamaktadır. Urfa'nın kendi içinde yetişen mutasavvıfları olduğu gibi Urfa dışından gelen mutasavvıflar da bulunmaktadır. Urfa'ya dışardan gelen mutasavvıfların hemen hepsi Horasan taraflarından gelmişlerdir.

XI. yüzyılda İslam dünyasında birbirleriyle mücadeleler ve çekişmeler sürüp gidiyordu. Bilhassa XII. yüzyıl sonlarında baş gösteren Moğol saldırısı sırasında Türkistan bölgesinden göç eden zâhidler Urfa'ya da yerleşmişler, İslamlaşma hareketine katılmışlardır. Urfa'nın sık sık Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında el değiştirmesinden dolayı, Urfa'da İslamlaşma hareketleri arada bir yavaşlamış olsa bile, bu zâhidler sayesinde tamamen durmamış, yavaş da olsa devam etmiştir. Bu tarihlerde Türkistan taraflarından Anadolu'ya göç eden Müslüman Türklerin bir kısmı, Urfa'ya da gelerek yerleşmişlerdir. Bilhassa 1098 senesinde kurulan Urfa'daki Haçlı kontluğunun 1144 tarihinde yıkılması sonunda, Urfa'ya gelerek yerleşen Müslüman Türklerin sayıları artmıştır. Onlarla birlikte zâhidler, derviş ve sûfiler de gelmişlerdir. Bu zâhid, derviş ve sûfiler; yeni Müslüman olmuş ve fakat İslamiyeti tamamen kavrayamamış, sindirememiş ve hala eski putperestlik geleneklerini terkedememiş Türklerin İslam'a ısınmalarını ve İslam'ı yaşamalarını

sağlamaya çalışmış oldukları gibi, bunlar arasında ehlisünnet inancını da sağlamlaştırmış ve yaymışlardır. Çünkü Horasan taraflarından gelen bu mutasavvıfların hepsi ehlisünnet olup, Hanifi mezhebinde idiler. Bunların içinde ehlisünnet olmayan Bektaşiliğe meyilli çok az derviş bulunmakta idi. Halk bu veli kullara azami saygıyı gösteriyor, bir kısmı bunlara intisap ederek tarikatlarına giriyordu. Bunlar Urfa'da tekkeler ve zaviyeler de inşa ederek, böylece kendilerine bir mesken ve ibadet yerleri yapıyorlardı.

Tasavvuftaki müesseseleşme sonucu tarikatların her tarafta yaygınlaşmasından sonra, Urfa'da da çeşitli tarikatlar görülmeye başlanmıştır. Bugün Urfa'da izlerine rastladığımız tarikatlardan Nakşibendî, Kadirî, Rifâî, Şâzelî, Halvetî, Bektaşî ve Mevlevî tarikatları çok tutunmuştur. Bunlardan Şâzelî, Bektaşî, Halvetî ve Mevlevî tarikatlarının müntesibleri bugün kalmamıştır diyebiliriz. Bunların ancak muhibleri bulunabilmektedir. Bunlar da Mevlevîlik ve Bektaşîlikte sadece kültür çalışmaları olarak görülmektedir. Bunlardan ayrı olarak Çeştî, Kübrevî, Bedevî ve Sühreverdi gibi tarikatlar ise hemen hemen Urfa'da hiç görülmemiştir.

Urfa'lı Şair Kıratoğlu Emin'in (1884–1933) oldukça uzun ve mübalağalı bile olsa, yazdığı Urfa ziyaret yerlerinin medhiyesi adlı şiiri, Urfa'nın tasavvuf ehli bakımından ne derece zengin olduğunu göstermeğe yeter. İşte o methiye:

Aşk ile ey dil kurulmuştur binâsı Urfa'nın
Feyz-i Hak eltâf-ı rahmandır esâsı Urfa'nın
Hâric-i tavk-ı beşerdir evliyâsı Urfa'nın
Çün **Halîlûllah**dır sâhib-livası Urfa'nın

Mecma'-ı pir-i tarikatdır bilâdın şâhıdır
Hazret-i Hakk'ın Halil-i pâkinin dergâhıdır
Abdurrahman ibni Avf'ın de teferrüc-gâhıdır
Hazret-i Eyyubdur ruşen ziyâsı Urfa'nın

Zâhiri olmuş münevver **Câbirü'l-Ensâr** ile
Bâtını "Nûrun ala nûr" oldu **İbrik-dâr** ile

İbni Cerrah'a varanlar gark olur envâr ile
Sâye salmış şehre Ceddü'l-Enbiyâsı Urfa'nın

Ba husûs ehli tasavvuf dördür ey sâhib-hüner
İkisine anların hâk-ı Ruhâ olmuş makarr
Biri **Yahya'**dır ki haydir âleme imdâd eder
Şeyh Ukayl-i Menbici'dir akrabâsı Urfa'nın

Çâh-ı **Eyyub** içre mahfidir ki mest eyler seni
Hazreti İsa gibi peygamberin pîrâheni
Kıl ziyâret bundadır **Yâkub** nebînin meskeni
Matbah-ı peygamberândır ibtidâsı Urfa'nın

Garbını kılmış münevver nûr-i **Bedi'üzzaman**
Cânib-i şarkında zâhir **Şeyh Tuffâhî** heman
Kıblesinde **Şeyh Mesûd** hazreti olmuş nihân
Hadd ü haşra gelmez aslâ etkîyâsı Urfa'nın

İste himmet **Şeyh Sâlih ibni Muhyiddin'e** var
Eylemiştir beldenin şark-ı cenûbunda karar
Hac Kelib Ocağına yüz sür kılıp feryâd ü zâr
Şeyh Müslim'dür bugün necm-i hüdâsı Urfa'nın

Şeyh Bekir hazretlerinden himmet al bul dâdını
Gâfil olma iste **Ya'kup Halfenin** imdâdını
Zîve'nin var mı bilen bilmem mübârek adını
Çünkü çoktur böyle mahfî evliyâsı Urfa'nın

Hazreti Osman Dede kabrinde nûr olmuş yatar
Feyz-i Hakla mazhar-ı nûr-i sürûr olmuş yatar
Cennet içre vâsıl-ı gilmân ü hûr olmuş yatar
Baltacı Baba gibi vardır babası Urfa'nın

Ol **İmam Bakır** Veli, Harran'ı kılmış ber-hayât
Şeyh **Nebî** hazretlerinden himmet ister kâinât
Kadioğlu'ndan şefâât intizâr eyler usât
Şeyh **Yahyâ** gibi vardır evliyâsı Urfa'nın

Baş eğip eyle ziyâret **Hacı Kermo-zâdeyi**
Himmetiyle şâd eder red eylemez üftâdeyi
Şeyh **Muhammed** dergahinden ârif ol iç bâdeyi
Nûr-i Ceddü'l-enbiyâdır âşinâsı Urfa'nın

Kâmil-i şeh-r-i Ruhâ mümkün müdür ta'dâd ola
Cümlesi kabil değil ismiyle bir bir yâd ola
Vâsilânın cümle-i rûh-i revânı şâd ola
Ref' olur himmetiyle her belâsı Urfa'nın

Gülşen oldu nâr iken cûş eyleyüb **Aynü'l-Halil**
Emr-i Hakk'a inkıyâden yüz sürüb tutmuş sebil
Sâfdır âyîne-veş lezzetde ayn-i selsebil
Pek letâfet üzredir âb ü hevâsı Urfa'nın

Hadden efzûn cem' olubdur bunda sâdât-ı kirâm
Hem bu hâke nâzil oldu âyet-i "Berden selâm"
Çekilir ağnâm ile erzâkı ta Bağdad ü Şâm
Her tarafda şâyî' olmuşdur sehâsı Urfa'nın

Gülşen içre her seher bülbülleri nâlân olur
Nâz edüb serv ü sanavber gülleri handân olur
Dağların âb ü hevâsı mürde cisme cân olur
Her diyârın geçse de geçmez sefâsı Urfa'nın

Gül-'izâr etdi Hüdâ bu hâk-i pâkin nârını
Sarf eder bunda **Kıratoğlu** anınçün varını

Ya'ni izhâr eyleyüb "Hübbü'l-vatan" esrârını

Evveli nâr ise nûrdur intihâsı Urfa'nın²⁶

Şiir "Fâilâtün, Fâilâtün, Fâilâtün, Fâilün" vezninde yazılmış uzun bir medhiyedir. Urfa'nın evliyasının isimlerini ve onların yerlerini anlatmakta olan bu methiyeden de anlaşılacağı üzere Urfa'nın hemen her köşesinde bir türbe bulunmaktadır.

Manzumede ismi verilen bu türbelerden başka daha birçok türbe de bulunmaktadır ama bu türbelerin çoğunun ne olduğu bile bilinmemektedir. Aslında bunların normal bir ölü mü, evliya mı veya şehit mi oldukları bile meçhuldür. Hatta bazı evlerin avluları içinde bile ne olduğu bilinmeyen mezarlar vardır. Methiyede ismini verdiği Hac Kelib ocağı dediği Kazancı pazarındaki Hac Kileb türbesi, Zevi (yahut Zebe) ziyareti, Şeyh Salih gibi ziyaret edilen türbelerin ne yaşadıkları zaman ve ne de asıl isim ve kimlikleri bellidir. Şeyh Salih'in Cumhuriyetin başlarında yaşadığı ve Kadirî tarikatında olduğu söylenilmektedir. Su meydanında ki Zevi ziyaretinin adının Mülazım Muhamed olduğu ve hicri 1252'de (M.1837) yapıldığı belirtilmektedir. Yine Su meydanındaki fırının hemen bitişiğinde bulunan **Arap baba** türbesi üzerindeki kitabede Arap babanın Murat Bey olduğu ve hicri 1290 (M.1873) senesinde İslam Beyin bu türbeyi tamir ettiği kaydedilmiştir. Kitabenin manzumesini de zamanın meşhur Kurra Hafızlarından Muammed Raşid Hafız Efendi (1841-1910) yazmıştır. Türk meydanında yol ortasında ki adı bile bilinmeyen türbenin de haklarında bir bilgimiz yoktur. Yine aynı meydanda Alpaslan İlköğretim okulu bahçesindeki **Hedik Baba**, Pazar Camiindeki **Şeyh Menbic** kimlikleri bilinmeyen velilerdir. Bunların gerçekten yaşadıkları, yaşamışlarsa tarihleri bile bilinmemektedir.

Urfa yakınlarındaki Şeyh Hattab köyünde bulunan Şeyh Hattab türbesi de bilinmeyenler arasındadır. Köy halkı bu zatın ensardan biri olduğunu söylemekte iseler de hakkında kesin bir bilgi yoktur. Sadece bu türbenin hicri 1284 (m.1876) senesinde Moroğluzade

²⁶ Mehmet Veysi Dörtbudak, Kıratoğlu Emin Divanı, Akademi Kitabevi, İzmir 2003, s. 171

diye bir hayırsever tarafından tamir edildiği kitabesinden anlaşılmaktadır.

Ayrıca Urfa'da mahalleler arasında bulunan bazı türbeler de vardır. Halk arasında bu türbelere ekseriya şehit gözü ile bakılır. Bunların Urfa'nın fethi sırasında şehit düştüklerini, onun için şehit düştükleri yerde gömüldüklerini kabul ederler. Evet, şehitler şehit düştükleri yerde defnedilirler ama acaba bunlar şehit mi yoksa bir ailenin kendi evinin bahçesine veya yakınına gömdükleri ölülerinin mezarları mıdır? Bilinmemektedir. O devirlerde ölülerini hemen evini bahçesine gömenler de bulunmaktaydı. Çünkü Zengilerin fethine kadar Urfa, Müslümanlarla Bizanslılar arasında daima el değiştirdi. Onun için Urfa kontluğunun Zengiler tarafından yıkılmasına kadar şehit olanların türbeleri sağlam bırakılmadığı gibi yerleri bile belli kalmamıştır. Ancak Urfa'da İslam hâkimiyeti, Zengilerle birlikte bir istikrar kazanmıştır. Dolayısıyla bu dönemden sonraki mezarlar ancak sağlam kalabilmiştir. Nitekim Urfa'daki en eski türbeler 1200'lü yıllara ait olan Şeyh Mesut ve Bediüzzaman Ahmed el-Hemedani'nin türbeleridir. Bu tarihlerden önceki türbeler kalmamıştır. Onun için mahalle aralarındaki ve evlerin içindeki bu mezarların Urfa'nın ilk fethi dönemine ait şehit mezarı olduğu kesin değildir. Ancak Urfa'nın Zengilerin eline geçtiği sıradaki şehit mezarlarının kalabildiği düşünülebilir. Bunlar, Urfa'nın Zengilerin fethi sırasında şehit düşenlerin mezarı olabileceği gibi İslâm idaresinde devamlı kaldığı yıllardan kalan bir veli veya bir mutasavvıf mezarı veya normal bir müslümanın mezarı bile olabilir kanaatini uyandırmaktadır.

Bu türbelerin gayet çok bulunması Urfa'da veli kültürünün ne derece etkin olduğunu göstermeye yeter. Gerçi bu türbelerdeki velilerin birçoğu unutulmuştur. Fakat bir kısmının da hala hatralarda yaşadığı görülmekte ve kendileri hakkında bazı menkıbeler de anlatılmaktadır. Bu, hemen bütün İslam âleminde görüldüğü gibi Urfa'da da göze çarpar. Hayatta iken hakkında anlatılan kerametleri, velinin vefatından sonra da anlatılmaya devam eder. İşte bu kerametler zinciri de o velinin öldükten sonra bile halk arasında yaşamasını sağlar. Böylece halka mal olan bu veliler, halkın gön-

lünde yaşar ve darda kalan bazı kimseler adeta bu velilerden yardım dilerler. Bunlar hakkında çeşitli menkıbeler anlatılır. Olağan üstü olaylar gösteren kerametlerinden söz edilir. Bu inanışların bulunduğu her yerde bir veli kültünün oluşturulduğu bilinmektedir.²⁷ İşte bu kültür Urfa'da da fazlasıyla oluşturulmuştur.

Urfa halkı bu veli türbelerini ziyaret eder, türbelerinde adaklar adar ve kurbanlar keser. Bu yapılanlar, o velinin büyüklüğü nisbetindedir. Çünkü her veli türbesinde kurban kesilmez. Bu evliya türbeleri, bazen halkın tedavi için de başvurdukları yerlerdir. Halk arasında bunların bir kısmı romatizma, bir kısmı çocuksuzların çocuk yapmalarına ve bir başkasının da ayrı bir hastalığa şifa kaynağı olduğuna inanılır.

Mevlid-i Halil (Dergah) Camii ve arkasında mağaralar

Urfa'da bazı kimseler de vardır ki, sadece isimleri bilinmekte olup, hangi tarikatta oldukları bilinmemektedir. Bunlar daha ziyade ehlullah olarak tanınmakta olup halk tarafından saygı gösterilen

²⁷ A.Yaşar Ocak, Türk halk inançlarında ve edebiyatında evliya menkabeleri, Ankara 1984, s. 5 – Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı olarak Menakibnamlar, Ankara 1992, s. 15

zevattandır. Bu zatlar hakkında şöyle bazı menkibeler anlatılmaktadır.

Hacı Yusuf Bilgin bu kimseler hakkındaki bir hatırasını şöyle anlatıyor:

“-Yirmi yaşlarında vardım. Henüz askere gitmemiştim. O senelerde Urfa'da Çikir Osman adında biri vardı. Bu adam Kadiri tarikâtı mensubu idi ve cezbeli bir kimse idi. Yolda giderken ikide bir;

—Çarhıya çemberiye kurban. Der ve “Hayy” esmasını söyleyerek sayha çekerek Devamlı böyle idi. Her defasında da Haşimiye-deki Mevlevî-hanenin arkasında bulunan Hacı Sadık'ın ekmek fırını-nı çalıştıran Hacı Bozan usta da Çikir Osman'a;

—Hadi gel de fırına gir ha! Derdi. Bu sözü ile sayha çekmenin kolay olduğunu, yapabilirse fırının ocağına girerek keramet göstermesini anlatmak isterdi. Çikir Osman da:

—Onun da sırası var kurban. Der ve geçer giderdi. Yusuf Bilgin devamlı diyor ki; Soğuk bir kış günü, bir sabah namazından çıkmış eve giderken ekmek almak için Hacı Bozan usta'nın fırınına uğradım. Fırında ocakçı, ocağı yakmış ekmek hamurunu hazırlı-yordu. Ocağın içindeki ateş artık kor haline gelmişti. Fırında ek-meğin hazırlanmasını beklerken birden içeri sessizce Çikir Osman girdi. Doğruca ocağa taraf gitti. Hava soğuk olduğu için, Çikir Osman'ın ısınmak istediğini zannetmiştik. Fakat o ocağın önüne gelince elini uzattı, ocağın içindeki kor ateşleri sağa sola iteledi. Sonra da kendisi ocağın içine yine

—Hayy” esması ile sayha çekerek girdi. Gitti ocağın dibinde oturdu. Yine üç defa

—Hayy, Hayy, Hayy” diye sayha çekti. Ocağın içinde belki iki-üç dakika kadar kaldı. Sonra ocaktan çıktı ve geldiği gibi sessizce gitti. Ben de dâhil orada bulunan hamurcu ve diğer fırıncı çırağı hayretler içinde donup kalmıştık. Onun gitmesinden sonra ancak kendimize geldik. Bu neydi? Gördüklerimize şaşırıp kalmıştık. Sonra Fırıncı Hacı Bozan Usta gelince ona anlattık. O da hayrette

kaldı. Gün doğana kadar fırına her gelene söyledik. Böylece herkes duydu.”²⁸

Hacı Şükrü Öncel anlatıyor: 1966'da Hacda iken bir gün kayboldum. Yirmi dört saat aradım arkadaşlarımı bulamadım. Artık yoruluktan ve açlıktan halsiz düşmüştüm. Bir çadırın yanında oturdum, belki dedim beni yemeğe çağırırlar. Çünkü Hacda çok yemeğe davet ederlerdi. Fakat aksi bu ya bir adam geldi ve bana

—Hadi durma buradan git, dedi. Beni kovdu. Ne yapacağımı şaşırmıştım. Oradan uzaklaştığım sırada biri beni çağırdı ve

—Hacı Şükrü dedi ben kayboldum. Döndüm baktım Hacı Celal saatçi idi.

—Yahu dedim, asıl ben kaybolmuşum, arkadaşlarımı bulamıyorum dedim. Hacı Celal Saatçi bana

—Ha, dedi, arkadaşların bu köşedeler. Köşeyi döndüm, gerçekten de arkadaşlarım oradaydı.²⁹

Yine aynı şahıs anlatmaktadır: 1970 senelerinde idi. Camiden çıkmış işimize giderken bir arkadaşımız tirit yemeğine bizi dükkânına çağırdı. O gün canı tirit yemek istemişti ve bu yüzden tirit yaptırıp arkadaşlarını davet etmişti. Sanırım Hammame adlı arkadaşın dükkânına gitmiştik. Dükkânda sofraya kuruldu, yemeğe başlamadan arkadaşımız;

—Yahu dedi, Hacı Celal Saatçi de keşke gelseydi. Ama nasıl haber verelim dedi. O seneler Urfa'da ya resmi dairelerde veya çok zenginlerin evinde telefonları vardı. Başka kimsede, hele bir esnaf dükkânında hiç telefon bulunmazdı. Bu söz üzerine arkadaşlardan biri de elini telefon gibi çevirip kulağına tutarak, sanki telefonda konuşuyormuş gibi onu çağırdı. Daha elini yeni indirmişti ki Hacı Celal kapıdan içeri girdi ve

²⁸ Anlatan; Urfa yaşlılarından Yusuf Bilgin, Urfa 1920 doğumlu

²⁹ Anlatan; Hacı Şükrü Öncel, İş adamı, 1937 Urfa doğumlu

—Ya dedi, tiridi yiyorsunuz, beni de telefonla çağırıyorsunuz değil mi? Dedi. Bu olaya hepimiz şaşırılmış kalmıştık.³⁰

Urfa'da tarikat ehli ile halk o derece iç içe yaşamaktadırlar ki tarikat ehlinin himmeti hakkında M. Askerî Küçükkaya da şu hatırasını anlatıyor: 2005 yılında Üniversite imtihanlarına giren oğlum Bilal Urfa'da yüzme havuzuna girmiş, yüzme sırasında suyun dibine batmıştı. Kendisini yarım saat sonra havuzda suya dalan birisi görmüş ve çıkartmışlardı. Suyun altında en az yarım saat kalmıştı. Bana haber verdiler ve Bilal'i Tıp Fakültesi araştırma hastahanesine yetiştirdik. Su altında yarım saatten fazla canlı kalınamazdı ki, hiç hayat işareti yoktu. Hastahane onu yoğun bakıma aldılar.

Askerî bir Pazar günü Adıyaman ilinin Kâhte ilçesine bağlı olan Menzil köyündeki Menzil şeyhini ziyarete gitti. O sırada Menzil şeyhi, şeyh Seyyid Abdalbaki idi. Askerî Küçükkaya ziyaret dönüşünden birkaç gün sonra bir rüya gördü. Rüyasında bir düzlükte 300–400 kişilik bir kalabalık toplanmıştı. Bu kalabalığın arasında şeyhin kardeşi de vardı. Daha ondan bu kalabalığın ne olduğunu soruyordu ki birden karşısında bizzat Şeyh Seyyid Abdalbaki'yi gördü. Hemen “şeyhim” diyerek eline uzandı ve onu evine davet etti. Şeyh Abdalbaki kendisine:

—Bize Bilal için müracaat etmişsin. Biz şimdi Bilal'in dosyasını görüşeceğiz dedi. Askerî Küçükkaya uykudan uyandıktan sonra bu rüyayı oğlu Bilal'in iyileşmesine yorumlamıştı. O, oğlunu bir sene de Ankara'da tedavi ettirdi. Gözleri bile kıpırdamayan oğlu Bilal'in şimdi artık iyileştiğini ve her ihtiyacını kendi kendine görebildiğini, 2008 senesinin Ağustos ayında Rizvaniye camiindeki odamda büyük bir sevinç içinde bana anlatıyordu.³¹

Tarikat ehlinin çalışmaları istismara çok açık bir harekettir. İlimle öğrenilmesinden ziyade hal ilmi olduğundan bazı açıkğöz ve

³⁰ Anlatan; Hacı Şükrü Öncel, İş adamı, 1937 Urfa doğumlu

³¹ Dr. Askerî Küçükkaya, memur, 1961 Şanlıurfa doğumlu

kötü niyetliler tarafından kolaylıkla istismar edilmektedir. Bu yüzden hemen her meslek ve meşrepte olduğu gibi bu sahada da istismar edenler çıkmıştır. Şeyhlikle bir alakası olmadığı halde kendini şeyh gibi tanıtarak maddi menfaat sağlayan şarlatanlar da bulunmaktadır. Bunların bazıları hastaları güya iyileştirmek bahanesiyle paralarını alarak hem onları zarara uğratar, hem de hastalıklarının daha da ağırlaşmasına sebep olurlar. Kendi çıkarları uğruna her türlü kötülüğü, İslama aykırı davranışları yapmaktan geri kalmazlar. Tabi bunlar kendilerini tanımayan bölgelere gider, bir müddet çalıştıktan sonra, yine tanınmamak ve foyalarının meydana çıkmaması için başka bir bölgeye geçerler. Bunların tuzaklarına düşmemek için dikkat etmek lazımdır.

Ayrıca Urfa halkının hangi devirden kaldığı ve hangi inanıştan olduğu bilinmeyen bazı batıl inançları da vardır. Bilhassa bu inançlar kadınlar arasında çok yaygındır. Bunların içinde dileği olanlar veli kulların mezarlarını ziyaret ederek onlardan dilekte bulunurlar. Bazen mezarın etrafında Kâbe'yi tavaf eder gibi dönerler ve dileklerini bildirirler. Ellerine aldıkları nohut büyüklüğündeki taş mezar taşının çatlak veya çukur yerlerine yapıştırırlar. Eğer bu taşlar oraya yapışır da düşmezse, dileklerinin kabul olacağına inanırlardı. Mezar taşlarına veya yakınında bulunan bir ağaca ip veya çaput parçaları bağlarlardı. Veli olduğuna inandıkları mezarlara bazı kadınlar kına yakarlar veya yeşile boyarlardı.

Hac Kileb veya Hac Kelip (Hacı kelimesi, Urfa'da Hac olarak söylenilir) ziyareti adındaki bir türbeye her Cuma, Cuma namazından önce kadınların gelerek dilekte bulunmaları Urfa'daki batıl inançlardan biridir. O saatlerde türbenin bulunduğu sokak o kadar kalabalık olur ki insanların geçmesi imkânsızlaşır.

Hacı Kilep adı verilen bu velinin, bir ağanın azabı (azap kelimesi, Urfa'da karın tokluğuna hizmet eden hizmetçiye verilen isimdir) olduğu söylenilir. Bu zatın devamlı ibadetle meşgul olan bir kimse olduğu sanılmaktadır. Fakat her hangi bir tarikatla bağlantısının olduğu bilinmemektedir. Türbesinin üzerinde sadece "Rızalillahi'l-Fatiha, fi sene 1201" yazısı bulunmaktadır. Başka bir bilgi yoktur. Bir sene Hacı Kilep'in efendisi hacca gider. Hac farızasının yapıldı-

ğı bir günde Urfa'da Hac Kileb'in hanımı Urfa yemeklerinden dolmalı köfte yapmıştır. Üzerinden buhar kalkan dolmalı köfteyi ocaktan indiren evin hanımı, yanında bulunan Hac Kileb'e;

— Ağan dolmalı köfteyi çok severdi. Keşke burada olsaydı da o da yeseydi, diye içinden geçen isteğini söyler. Hac Kilep de hemen;

— Hanımcığım, istiyorsan biraz dolmalı köfte ver ağama götürreyim, der. Hanım da, nasıl ağasına götürür, her halde Hac Kileb'in kendisinin canı istiyor diye düşündüğünden yemesi için bir sahan içine birkaç dolma koyarak Hac Kileb'e verir. O da dolmaları alır hanımının yanından ayrılır. Doğru hicaz'a yollanır veya elini oraya uzatır. Ağasını Kabe'yi tavaf ederken görür ve elindeki henüz üzerinden buhar kalkan dolmalı köfteleri ağasına verir. Ve

— Ağam der, hanımım sana dolmalı köfte gönderdi, al sıcak sıcak ye, der. Ağa şaşkınlık içinde köfteleri alır ve köftenin içine konulduğu sahanı da dönüşünde eve götürmek için saklar.

Aradan zaman geçer hacılar Hicazdan memleketlerine dönerler. Tanıdıklar bu ağayı da ziyarete gelirler. O zaman ağa;

— Beni değil, gidin azabım Hac Kileb'i ziyaret edin, asıl hacı odur, der. Hac sırasında kendisine dolmalı köfteyi nasıl verdiğini anlatır ve yanında getirdiği sahanı hem karısına hem de misafirlerine gösterir. İşte o zamandan itibaren Kileb'in adı Hac Kilep olarak söylenilir.

Bu menkıbeden dolayı dilekleri olan bazı kadınlar, dilekleri yerine geldikten sonra Cuma günleri dolmalı köfte yaparak Hac Kilep ziyareti önünde onun hayrına dağıtırlar.

Bu menkıbe yalnız Hac Kilep hakkında söylenilmemektedir. Anadolu'nun birkaç yerinde bulunan bazı evliya türbeleri hakkında da aynı menkıbe anlatılmaktadır. Bu söylentilerden birisi de Siverek ilçesinde Kâfur (Abdulgafur) Dede adındaki bir çoban hakkında hiç değiştirilmeden anlatılmaktadır. Aynı durum Su-

ruç'taki Şeyh Müslim Surucî hakkında da anlatılmaktadır.³² Demek oluyor ki bu menkıbe anonim bir menkıbe olup, böyle hakkında fazla bir bilgi olmayan kimseler hakkında, onun kerametini gösterebilmek için anlatılmaktadır. Yani gerçekte ilgisi olup olmadığı bilinmemektedir. Tarihte Anadolu'da bu gibi birbirine benzeyen menkıbeler çok bulunmaktadır.³³

Harran kapısının doğusuna rastlayan Urfa surlarının içinde bulunan bir türbe de **Şeyh Salih**'in takası adını taşır. Bu türbe de çok ziyaret edilen yerlerden biridir.

Şeyh Salih türbesi

Hekim Dede mahallesinde bu mahalleye adını veren **“Hekim Dede”** bilhassa hastaların dilekte bulundukları bir türbedir. Çünkü bu zatın tabib olduğu ve her Cuma gecesi ilaç hazırladığına inanılır. Bu ilaçları hazırlayış sırasında havanda döğdüğü için havan seslerinin geldiğini duyanlar olduğu da söylenenler arasındadır.

³² Ramazan Özgültekin, Siverek Evliya ve Âlimleri, Siverek 2006, s. 85 - İsmail ibn Yusuf Nebhani, Sahabeden günümüze veliler ve kerametleri, terc. Abdulhalık Duran, Hikmet neşriyat, İstanbul Zeytinburnu, tarihsiz, IV, 249

³³ Tarihte böyle birbirine benzeyen menkıbeler hakkında bakınız: Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı olarak Menâkıbnâmeler, Ankara 1992 – Ayrıca, Hacı Bektaş Veli'nin hocası Lokman Perende Horasan'dan Hacca gittiğinde bir arefe günü yanındaki arkadaşlarına “Bugün bizim oralarda bişi pişirirler” der. Bu söz Hacı Bektaşî veliye malum olur, hemen hocasının evinde pişen bişiden bir tepsiye koyar ve bir anda Arafatta hocasına yetiştirir. Hac dönüşü Lokman Perendenin ziyaretine gelenlere Lokman perende “ asıl Hacı olan Bektaş'tır. Onu tebrik edin der. (Ethem Ruhi Fıglalı, Türkiyede Alevilik – Bektaşilik, Ankara 1990, s. 137)

Buraya Perşembeyi Cumaya bağlayan gece, bir şişe içinde zeytinyağı getirerek türbe içine bırakırlar. Ertesi sabah bu zeytinyağı şişesini alarak ilaç niyetine hastanın ya vücuduna sürerler veya içirirlerdi. Böylece hastanın iyileşeceğine inanırlardı. Yine Cuma günleri Cuma selası okunduğu sırada bu türbeye hastanın elbisesini atarlardı. Bu şekilde hastanın ya iyileşmesi veya ölmesi bakımından hangisi hayırlı ise onun olması istenilirdi.

Kendi bölümünde anlattığımız Suruçta ki **Şeyh Müslüm** türbesine bilhassa Cuma geceleri ziyaretçiler giderler. Dua ederek hastalarının iyileşmesini ister, hastalarıyla beraber o gece orada yatarlar, hastalarının bu şekilde iyileşeceğine inanırlar.

Bazen evliliği geçiken kızların çarşafını Cuma günü sala verilirken Ulu Cami minaresinden aşağı bırakırlardı. Çarşaf açılırsa, kızın da kaderinin açılacağına inanılırdı.

Yine Cuma namazından çıkış sırasında, cami kapısında elinde bir küpe kilidi ile duran kimse, camiden ilk çıkan kimseye bu kilidi vererek açmasını isterdi. O adam da kilidi açar, böylece yine kısmetin açılacağına inanılırdı.

Bediüzzaman mezarlığının Tıfındır tepesi ile birleştiği yerde 1601 senesinde vefat eden âlim bir zat olan **İbrahim oğlu Mahmut** Efendinin mezarı vardır. Bu zatın da mezarına boğmaca öksürüğüne tutulan çocukları ya gün doğumundan önce veya gün batımından hemen sonra üç gün üst üste bu mezara getirirler. Çocuk iyileştiği zaman mezarın üzerinde bir şişe kırarlardı. Onun için bu mezarın üzerinde daima kırılmış şişe parçaları bulunmaktadır.³⁴

Çok tuhaf olan batıl inançlardan biri de şöyledir. Türk meydanında ki Alpaslan İlköğretim Okulu bahçesinde **Hedik baba** adı verilen bir mezar bulunmaktadır. Hedik baba, sütü olmayan kadınların ziyaret ettikleri bir mezardır. Buraya gelen kadınlar Urfa'da buğday ve nohuttan yapılan bir yiyecek türü olan Hedik getirirler ve bu mezarın üzerine serperler. Sonra da bir koyun gibi meleyerek

³⁴ Mahmut Karakaş, Cumhuriyet öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Ankara 1995, s. 182

bu hediği ağızlarıyla toplarlar. Bu şekilde sütlerinin artacağına inanırlardı.

Yine Mevlidihalil Camisi mezarlığında **Üzümcü Baba** diye bir zat da bulunmaktadır. Bunun mezarı üzerinde “ **Haza kabr el-merhum Şeyh Ramazan maruf el-budala fi şehri receb sene 1208**” yazmaktadır. Hakkında bir bilgi yoktur. Bunun da mezarı üzerine kuru üzüm koyarlardı. Budala (veya Búdela) kelimesi tasavvufta bir makam olup “yediler” denilen bir guruba mensuplardır.³⁵

Üzümcü Baba'nın mezartaşı

Yine dabakların derileri temizledikleri yer olan dabakhanede iki metre çapında ve yine hemen hemen aynı derinlikte içine derilerin konduğu havuzlar vardır. Bu havuzlar daima derilerle dolu olup, derilerin temizlenmesi için yapılmıştır. Buraya “**Ahırvan**” denilmektedir. Bu kelimenin “**Ahi Evran**” kelimesinin Urfa ağzında tahrif edilmiş şekli olduğu sanılmaktadır. Nereden geldiği bilinmeyen bir gelenek de bu pis su ile dolu havuzların etrafında dönmektir. Bazı hastalıklara yakalananları veya başka türlü kötü hallerle düşenleri ahırvana getirerek bu havuzların etrafında dolaştırırlar. Oradaki pis suların üzerinden atlatırlardı. Bu tür davranış “pisi pis temizler” diye bir inancın olmasından kaynaklanmaktadır. İslamda olmayan bu inancın Zerdüştlük dininden halkımıza geçtiği

³⁵ Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri sözlüğü, İstanbul 1999, s. 106

düşünülmektedir.³⁶ Zamanımızda artık ahırvan denilen bu yer de kalmamıştır.

Mevlidihalil Camiinde Şeyh Dede Osman türbesi

Birçok bölgede olduğu gibi aslında Urfalı tasavvuf kelimesini kullanmaz. O, bu kelime yerine ya şeyhlik der veya sofuluk kelimesini kullanır. Bazen de tarikatçılık tabirini kullanır. Tasavvuf kelimesi Urfa halkının dilinde yoktur. Bilhassa mevlit okutulduğu sırada, okunan naat ve ilahilerden dolayı kendinden geçen kimse-ler olur. Bunlar bulundukları yerde acaip hareketler yaparlar, “hayy, hayy, hayy” gibi sesler çıkarırlar, bazen değişik sesler ve hırıltılar çıkarır ve adeta baygınlık geçirirler. Bir çeşit cezbe haline girerler. Urfa halkı arasında bu gibi kimselerin bu durumu için “haylığa düştü” denilir.

1. TASAVVUFUN URFA’DA SOSYAL HAYATA ETKİSİ

Tasavvuf Urfa halkına nasıl etki etmiştir? Bu soruya cevap verebilmek için biraz daha tarihi olaylara göz gezdirmek yerinde olacaktır. Bediüzzaman Ahmed el-Hemedanî’nin Hemedan’dan ve

³⁶ Ali Tenik, Ahiliğin tasavvufi boyutu ve Şanlıurfa’da Ahilik izleri, Marife, Ankara 2002, sayı 2, s. 156

yine Şeyh Mesud'un Nişabur'dan kalkarak Urfa'ya gelmesinin sebebi, henüz yeni fethedilmiş olan bu bölge halkının Müslüman olmasına çalışmaktır. Bunlar ve bu gibi tasavvuf ehli halifelik yani irşad izni aldıktan sonra şeyhlerinin isteği ile başka yerlere gönderilmişlerdir. İsimlerini zikrettiklerimiz de Urfa'ya gelip yerleşmişler ve Müslümanlara dini bilgiler vererek bilgilendirmişler, gayri müslimlere de İslam'ı anlatarak onları Müslüman etmeğe çalışmışlardır. Bu şekilde İslam'a hizmet etmişlerdir. Ulemanın İslam fıkhını öğretmesinin yanında mutasavvıflar da İmanı kuvvetlendirmeye ve İslamı sevdirmeye çalışmışlardır. Tasavvuf ehli İslamlaştırma görevini yaparken daima yumuşak davranmış, onlara İslam'ı sevdirecek, kendi istekleriyle Müslüman olmalarını sağlamışlardır. Çünkü bu gibi inanç meselesinde zorlama daima nefrete yol açmış, nefret de tamamen İslamdan uzaklaştırmaya sebep olmuştur. İşte tasavvuf ehli bu inceliği biliyor ve buna dikkat ediyordu. Zaten Anadolu'nun kısa zamanda İslamlaşmasını sağlayan bu çeşit çalışmadır. Onlar insan psikolojisini biliyor ve bu yüzden de insan ruhuna daha kolay tesir edebiliyorlardı. Böylece bu bölgeler kısa bir zamanda Türk İslam yurdu olmuştur. Peygamber Efendimiz de İslam'ı yayarken daima halim selim davranır, şiddet ve zor kullanmazdı. Çünkü Cenab-ı Hakk Ona, **"Eğer yumuşak davranmasa idin etrafındakiler dağılırdı,"**³⁷ buyurarak, davranışının doğru olduğunu bildirmiş ve onu daima yumuşak davranması için ikaz etmiştir.

Gerçek itibariyle dindar bir halka sahip olan Urfa'nın, buna rağmen yüzyıllardan beri okuma yazma oranı pek az bir seviyede kalmıştır. Dolayısıyla medrese tahsili zamanlarında bile halkın okumaya pek yaklaşmadığı aşikârdır. Urfa'da birçok medresenin öğrenci yetiştirdiği devirlerde, okuyanların sayısı oran itibariyle çok düşük kalmaktadır. Sibyan okulları, iptidadi (İlk Okul), rüşdiyeler (Ortaokul) ve idadi (Lise) okullarının da öğrenci yetiştirmede fazla bir etkisi olmadığı okur-yazarların az olmasından anlaşılmaktadır. Halk daha ziyade geçimini kazanabilmek için çocuğunu bir meslekte çalıştırıyor ve bu yüzden okula gitmekten kaçınıyordu.

³⁷ Kur'an-ı Kerim, (3) Al-i İmran suresi /159

Okumak halka adeta ağır gelen bir uğraş halinde görülmektedir. Dolayısıyla bazı kimseler İslamî bilgileri bile öğrenmekten uzak kalmakta idiler. Bunun için bilhassa Cuma günleri ve Ramazan ayı içerisinde camilerde vaiz efendilerin verdikleri vaazlar, her ne kadar bu bilgileri elde etmek için önemli idiyse de, dini bilgileri öğrenmeye yine de yeterli gelmemekte idi. Buna rağmen halkın çoğu bu vaazlardan azami derecede faydalanırlardı.

Ancak Urfa'da tekke ve zaviyelerde okuma çok az bir seviyede de olsa görülürdü. Onlar tarikata intisap eden kimseleri sadece şifahi yollarla eğitmekle kalmazlar, isteyenlere okuma ve yazma da öğretirlerdi. Bu bakımdan medrese tahsilinden kaçınmış olan kimseler, gençlik devresinden itibaren tekkelere başvurarak tarikat yoluna girmekte ve bu suretle bir kısmı İslam'ı, kitap okumadan şeyhin veya başka bir yetkilinin anlatması ile öğrenme yolunu seçmekte, diğer az bir kısmı da okuma yazma öğrenerek bu yolda ilerlemeye çalışmaktaydılar. Çünkü tekkeler her yaştan insanın, bilhassa gençlerin başvuracağı bir yerdi. Tekkelerin ileri gelenleri medrese çıkışlıdır. Bu yüzden hemen her tekke ve zaviyede iyi tahsil görmüş görevliler bulunurdu. Onun için bu okur-yazarların içinde bazen çok güzel şiir yazarlar da çıkmakta idi. Bilhassa Mevlevî ve Halvetî gibi tarikatların zaviyelerinde tasavvuf müziğine de önem verilir ve çalışmalar yapıldı. İşte bu müzik çalışmaları da müzik severleri tekke ve zaviyelere çekti.

Zaten tekkeler birer eğitim merkeziydi. Tekkelerde eğitim üç şekilde yapıldı.

A. Sözlü eğitim; Bu eğitim genellikle tarikat şeyhlerinin sobetleri ve irşad tarzında yaptıkları konuşmalarıdır. Dini hayata, ibadete ve ahlaka dair yapılan bu konuşmalar, halkın aydınlanması için çok etkili olurdu.

B. Yazılı eğitim; bu da hemen çoğu şeyhlerin fikir ve düşüncelerini yazdıkları ve müritlerin okuyarak faydalandıkları yazılar şeklinde olurdu. Düz yazılardan başka bilhassa manzum olarak yazılan ilahiler önem taşırdı.

C. Uygulamalı eğitim diyebileceğimiz eğitim ise daha çok toplu halde yapılan zikirler, sema ve devran gibi sofileri heyecana getirecek şeylerdi.

D. Bir de hal ile eğitim vardı ki bu da Peygamber Efendimizi örnek almak suretiyle kendini terbiye etme şekliydi. Böylece ruhanî bir hayat yaşamaya çalışırdı. Hâsılı şeyhler bütün bu yaşayış tarzında müritlerine örnek olurlardı.³⁸ Onları dini konularda bilgilendirirlerdi.

Aslında yıllardan beri yalnız Urfa'da değil, bütün Osmanlı ülkesinde okur-yazarların sayısı azalmıştır. Bu yüzden halk cahil kalmış, çoğu kimse dini bilgilerini ve hatta ilmi hali bile bilemez duruma gelmişlerdi. Oysaki gayri müslim tabaanın hepsi okuyordu. Osmanlı sultanı Sultan Mahmut II. (1808–1839) Osmanlı ülkesinde okur-yazar oranının arttırılması ve cahilliğin önüne geçilmesi için Hicri 1240 (M.1824) tarihinde bir ferman yayınladı. Bu fermanla Osmanlı devletinde ilk defa ilkökul okuma mecburiyeti konuldu.³⁹

Sultan Mahmut'un Fermanı şöyledir:

“Cümleye malumdur ki ümmeti Muhammed'denim diyen kâffe-i ehli İslama göre ibtida şerait-i İslamiyeyi ve akaid-i diniyesini öğrenip bilmek badehu iktisab-ı maişet için kanğı dirliğe süluk edecek ise etmek ve'l-hasıl her bir şeyden evvel zaruriyat-ı diniyeyi öğrenmekliği umur-i dünyeviye-nin cümlesine takdim eylemek lazım iken, bir zamandan berü ekser nas analarının ve babalarının seyyiesi olarak kendileri kaldıkları misüllü evladlarının da cahil kalmasını düşünmeyerek ve Rezzak-ı alem olan hak Süphanehu ve taala hazretlerine adem-i tevekkül ile hemen akçe kazanmak daiyesine düşerek çocukları beş-altı yaşına vardığı gibi mektepten alup ehl-i hiref yanına şagirtliğe verdiklerinden o makule sabiler küçükten cehaletle büyüyüp sonra dahi okuyup öğrenmekliğe heves etmediklerine binaen vizr u veballeri analarının ve babalarının boynuna olup, yevm-i kıyamette bir taraftan bunlar giriftar-ı mesuliyet ve bir taraftan kendüleri düçar-ı hizyi ve nedamet olacaklarından başka maazallahu taala zamane-i cehalet istiabiyle ekseri halk diyanetten bi-haber olduklarından bu keyfiyet

³⁸ H. Kâmil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve tarikatlar, İstanbul 1997, si. 271

³⁹ Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, İstanbul 1308, XII, 107

nusretsizliğe sebeb-i müstakil olup, ismanallahu taala böyle gidersemin kable'r-Rahman terbiye-i şedideyi müstelzim olacağı erbab-ı basirete zahir ve hüveyda olmakdan naşi ibad-ı müslimini o misüllü dünya ve ahiret ukubetinden tahlis ve siyanet lazım gelmekte imdi emr-i dinde şerm ve istihya caiz olmadığına binaen şimdiye kadar cahil kalmış olan genç ve ihtiyar bi'l-cümle ümmet-i Muhammed cahilliğin dareynde vehametini düşünüb ve bu babda birbirinden utanmayarak hemen Hak'dan utanıp kendileri bulundukları kâr-i kesb ve sanat ve hizmetleri arasında bilmedikleri mesail-i diniye ve akaid-i İslamiyelerini dahi öğrenip bilmekliğe hasbe'l-imkan sai ve gayret ve ol vecihle kendilerini dareyn selametliğine erdirmekle sarf ve sai ve mukadderet eylemeleri farıza-i uhde-i diyanetleri olduğundan başka fi ma ba'd herkes evladlarını murahik derecesine varmadıkça ve ilmihal ve şeraiti islamiyesini layığıyla talim etmedikçe mektebden alup ustaya vermemek ve murahik olup ustaya vermek derecesine geldikde babası yok ise sair velisi olan kimse murahik derecesinde olduğunu eğer İstanbul sekenesinden ise İstanbul kadısı olan efendi tarafına ve eğer Eyyup ve Üsküdar ve Galata sükkanından iseler kadıları efendiler taraflarına mekteb hocasıyla beraber varup ve çocuğu dahi götürüp gösterip taraf-ı şer'den yedlerine memhur izin tezkeresi almak ve izin tezkeresi olmadıkça esnaf taifesi şagirtliğe almamak ve şagirtliğe alınmaklıkda esnaf kethudalarının dahi rey ve marifetleri munzam olmak lazımeden olduğuna binaen şayed esnafdan biri o makule tezkiresiz çocuğu şagirtliğe alır ve babası ve validesi verir ise okuduğu mektebin hocası veyahud mahallesinin imamı doğru kadı efendilere haber vermek ve kadı efendiler dahi bu keyfiyeti ihyay-yi din-i mübin kaziyesine mebni olduğundan taraflarından taharri olunarak izin tezkiresi olmaksızın sanata verilmiş sabi bulunur ise alanı ve vereni ve ol esnafın kethudası ve haber vermediği için mekteb hocası liecli te'dib Babialiyeye inha eylemek. Anasız ve babasız yetim çocuklar olup da kimsesizliği sebebiyle zaruri bir usta yanında veyahud bir kimsenin terbiyesinde bulunur ise ustası ve gerek mürebbisi olan âdem sırf sanat öğrenmekliğe ve hizmete hasretmeyerek günde iki defa mektebe gönderüp mürahik oluncaya kadar okutturmak ve keza like'l-haletü hazihi ustalarda bulunan çocuklar dahi bitibıkha bu nizama dâhil olarak anası ve babası veya er velisi olanlar ustadan alıp mektebe vermek ve kimsesiz olanları dahi ustaları mektebe verip cahil kalmamasına dikkat etmek ve mekteb hocaları dahi mekteblerde bulunan çocukları güzelce okudup

Kur'an-ı azimüşşanî talim akabinde her bir çocuğun haysiyet ve istidadına göre tecvid ve ilmihal misüllü risaleler okudarak şerait-i İslamiye ve akaid-i diniyelerini öğrenmekliğe sai ve ikdam eylemek üzere alelumum tenbih ve ikaz olunmasına irade-i seniye süduriyle keyfiyet bilad-ı selase kadıları efendilere başka başka ba-ferman-ı âli tenbih kılınmış olmakla siz dahi asitanede kâin bilcümle mahallat imamlarını ve mektep hocalarını ve esnaf kethudalarını tarafınıza celbederek tenbihat-ı mezkureyi guş-i huşlarına telkin ve tefhim ve işbu ferman-ı âlinin birer mumza suretlerini dahi yedlerine ita birle, imamlar mahalleleri ahalilerine ve kethudalar dahi esnaflarına okuyup anlatmak ve mektep hocaları bilip mucibiyle amel etmek üzere cümlesine gereği gibi tenbih ve temkide mübaderet ve bitevfiğe işbu nizam ve tenbihatın ala'd-devam icra ve istikrarı ve sailini istihsale tarafınızdan dahi bizzat ihtimam ve dikkat eyleyesiz.”⁴⁰

Fermanda ezcümle şöyle buyurulmaktadır:

“Herkes bilir ki ümmet-i Muhammed'denim diyen bütün Müslümanlara göre önce İslam'ın şartlarını ve dini inançlarını öğrenip bilmesi, sonra geçimini kazanmak için hangi işe girecekse girmesi gerekir. Hâsılı her şeyden önce zaruri olan dini bilgileri, dünya işlerinin hepsinden önce öğrenmesi gerekirken, bir zamandan beri birçok insanlar analarının ve babalarının günahı olarak kendileri cahil kaldıkları gibi evlatlarını da cahil bıraktılar. Bütün âlemlerin rızkını veren Cenabı Hak hazretlerine tevekkül etmeden hemen para kazanmak durumuna düştüler. Çocukları beş altı yaşlarına girdiği gibi okuldan alarak bir meslek sahibinin yanına çıraklığa verdiler. Bu yüzden bu çocuklar cehalet içinde büyüdükları gibi sonradan da okuyup öğrenmeye heves etmediler. Bu yüzden günah ve veballeri analarının ve babalarının boynuna olup kıyamet gününde bunlar bir taraftan sorumluluğa girerler ve bir taraftan da kendileri cezaya uğrayıp pişman olacaklardır. Bundan başka Allah korusun birçok halk diyanetten habersiz olduklarından bu durum, yalnız başına gerilemeye sebep olmaktadır. Eğer böyle devam ederse Allah tarafından şiddetli bir cezaya lüzum görüleceği basiret sahiplerince apaçık görülmektedir. Bundan dolayı Müslümanları bu gibi dünya ve ahiret cezasından kurtarmak ve korumak

⁴⁰ Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, İstanbul 1308, XII, 238-240

gerekmektedir. Şimdi dini emirlerde utanmak caiz olmadığından, şimdiye kadar cahil kalmış olan genç ve yaşlı bütün ümmet-i Muhammed cahilliğin iki cihanda korkunçluğunu düşünüp, bu konuda birbirinden utanmayarak yalnız Allah'tan utanıp, kendi bildikleri sanatları ve işleri arasında bilmedikleri dini meseleleri ve İslami kaideleri de imkânları derecesinde öğrensinler. Böylece iki cihan saadetine kavuşmak için gayret sarfetsinler. Kendi dini farzlarından başka bundan sonra herkes çocuklarını buluş çağına yetiştirmedikçe ve ilmihal ve İslamın şartlarını gerektiği gibi öğrenmedikçe okuldan alarak ustaya vermeyecekler. Çocuk balığ olup ustaya verilecek yaşa gelince babası yoksa diğer velisi olan kimse çocuğun buluş yaşında olduğunu, İstanbul'da oturuyorsa İstanbul kadısına, eğer Eyüp, Üsküdar ve Galata halkından ise oraların kadılarına, okul hocalarıyla birlikte giderek çocuğu gösterip mahkeme tarafından verilen mühürlü izin tezkeresini alsınlar. İzin tezkeresi olmadıkça esnaf hiçbir çocuğu çıraklığa almayacaktır. Çıraklığa almak işinde esnaf başkanlarının da rey ve görüşleri olacaktır. Eğer mahkemeden izinsiz bir çocuğu esnaftan biri yanına çıraklığa alırsa ve anası ve babası da verirse, okulun hocası veyahut mahallesinin imamı kadıya haber vereceklerdir. Kadı efendiler de bu keyfiyeti dinin ihyası maddesine dayandığından taraflardan araştırarak izin tezkeresi olmayan sanata verilmiş olan çocuğun ustası, ana ve babası ve o esnaf başkanı ve haber vermediğinden dolayı okul hocası cezalandırılmak üzere babıaliye tebliğ edilecektir. Anasız ve baba-sız yetim çocuklar, kimsesizliklerinden dolayı mecburi olarak bir ustanın veya bir kimsenin terbiyesinde bulunuyorsa, ustası ve kendisine bakan kimse sadece sanat öğrenmesine değil günde iki defa okula gönderip balığ oluncaya kadar okutmak mecburiyetindedirler. Bunun gibi ustaların yanında bulunan çocuklar da aynı nizam ve kaideye göre cahil kalmamak için okula gideceklerdir. Okul öğretmenleri de okullarda okuyan öğrencileri güzelce okutup, Kur'an-ı azimüşşandan başka her çocuğun kabiliyetine göre tecvit ve ilmihal ve dini kaideleri öğretmeye çalışacaklardır. Bu şekilde kendilerine tenbih ve ikaz olunması için emir çıkarılarak durumun bütün şehirlerin kadılarına bildirilecektir. Siz İstanbul'da olan kadılar da bütün mahalle imamlarını ve okul öğretmenlerini

ve esnaf başkanlarını yanınıza çağırarak aynı şekilde tenbih ederek bu işe dikkatlerini çekeceksiniz. Bu fermanın imzalı birer kopyalarını ellerine vereceksiniz. İmamlar, mahalleleri halkına ve esnaf başkanları, esnaflarına okuyup anlatacaklardır. Okul öğretmenlerinin de bu emri yerine getirmeleri için tenbih edilsin. Bu nizam ve tenbih devamına kararlılıkla çalışılsın. Sizin tarafınızdan da özellikle dikkat ve özen gösterilsin.”

Görüldüğü gibi Sultan II. Mahmut Han daha o zaman Osmanlı ülkesi içinde bilhassa müslümanlar arasında okuma ve öğrenmenin olmadığını, dolayısıyla halkın cahil kaldığını görmüş ve bu fermanla bütün Müslümanların İlkokulu okumaları mecburiyeti getirmişti. Fakat bu okuma seferberliği ne kadar sürebilmiştir ve ne derece okumaya faydası olmuştur? Özellikle Urfa halkı üzerinde düşündüğümüz zaman nasıl bir mesafe katedilmiştir?

Bu duruma biraz daha açıklık getirmesi ve okuma-yazma oranının anlaşılması bakımından **–30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılmasına dair kanunun çıkması ile–** tekkelerin kapanmasına kadar senelere göre Urfa ve ilçelerinde bulunan tekke, medrese ve okulların ve öğrencilerin sayılarına şöyle bir göz atmakta fayda vardır.

XVI. Yüzyıl başlarında Urfa'nın Osmanlı idaresine geçmesinden sonra 1518 ile 1566 tarihleri arasında Urfa'da Bab-ı Berriye Mahallesi, Bab-ı Emir mahallesi, Babü'l-ma mahallesi, Bab-ı Harran mahallesi, Ermeni cemaati mahallesi, Mağaracık mahallesi, Biruniyan cemaati mahallesi (bugün halk arasında dışarki mahalle denilen mahalle olmalıdır) ve Şeyh Çakeri cemaati mahallesi olmak üzere sekiz mahalle bulunmaktadır.⁴¹ Yine bu tarihlerde Urfa'nın nüfusu 14741 kişi olarak gösterilmektedir. Yine bu senelerde 34 cami ve mescit bulunmaktadır. Burada ayrıca Mevlidihalil zaviyesi, Halilürrahman zaviyesi, Mencik zaviyesi ve Şeyh Mesud zaviyesi olmak üzere dört tekke ve zaviye bulunmaktadır. Urfa merkeze bağlı bazı köylerde de zaviler bulunmaktadır. Bunlar Abdurrahman De-

⁴¹ Ahmet Nezihi Turan, XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) sancağı, Şanlıurfa 2005, s. 144

de zaviyesi, Cabir el-Ensar zaviyesi, İmam Bakır zaviyesi⁴² adını alan zaviyelerdir.

Evliya Çelebi (1611–1682) seyahatnamesine baktığımızda, 1649 yılında Urfa'da adını bildiğimiz mahalleler Beykapısı, Tatlık, Haykırli, Kalaboynu, Tılfitur, Kara meydan, Bağışefa mahalleleridir. Nüfusunu bilemediğimiz bu tarihte Urfa'da 22 cami, 67 mescit bulunmaktadır. Bazı mahallelerde iki veya üç olmak üzere bütün mahallelerinde zaviye mevcuttur. Bunun yanında Ulucami, Firuz Bey ve Sultan Hasan adında üç medresesi ve 30 çocuk mektebi bulunuyordu. Bu mekteplerde her sene başında vakıflar tarafından yetim çocuklara bayramlık elbiseleri dağıtılırdı.⁴³ Fakat bu okullarda ki öğrenci sayısı verilmemiştir. İsmi bilinen tekkenin biri de Halife Memun (813–833) tarafından yaptırılmış olduğu söylenen İbrahim Halil tekkesidir. Bugün ise burada tekke diye bir şey yoktur, sadece Halilürrahman Camii bulunmaktadır. Evliya Çelebi bu tekkenin şeyhini ziyaret etmiş ve yedi gece burada misafir kalmıştır. İkinci tekkesi ise Seyyid Münici tekkesidir.⁴⁴ Başka tekke ismi verilmemektedir.

Urfa'nın ilçesi Birecik de 1516 da Osmanlı devletine katıldığında, Urfa ilinin sancağı olmuştu. 1649 tarihinde Birecik'te 11 cami ve mescit, bir tekke, çocuk mektebi, hanı, hamamı, küçük çarşısı vardı. Fırat nehrinin karşı yakasında ki Nizip beldesi de Birecik'in bir kasabası idi.⁴⁵

Halep salnamelerinde verilen istatistik bilgilere göre ise 1869 tarihinde Urfa'da 30 cami, 25 mescit, 3 medrese, 34 mektep ve 8 tekke vardır. Birecik kazasında 17 cami, 11 mescid, 1 medrese, 10 mektep, 3 tekke vardı. Suruç kazasında 2 cami vardı. Rumkale ilçesinde 7 cami, 6 mescit, 9 mektep vardır. Bu okullarda yine öğrenci sayısı verilmemiştir. Bu tarihte Urfa'da bulunan mahalleler; Halilürrahman, Tohtamur, Mevlidihalil, Narıncı, Kazancı, Alihanbeg, Kırk-

⁴² Urfa Şer'i mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane, defter arşiv No. 222, sayfa 156

⁴³ Mehmed Zıllıoğlu, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, sad. Zuhuri Danışman, İstanbul 1970, V, 43

⁴⁴ Mehmed Zıllıoğlu, a.g.e, V, 45

⁴⁵ Mehmed Zıllıoğlu, a.g.e, V, 37

mağara, Sultanbeg, Karamusa, İmamkulu, Nurali, Hocaahmed, Ömeriye, Tuzeken, Siverekli, Nimetullah, Hacıgazi, Hacıyadigar, Arapmeydanı, Halife, Kötüler, Hacıhamza, Müderris, Çakeri, Askeri, Karaburç, Şehabiye, Hasan Paşa, Camiikebir, İhlasiye, Mahkeme, Kıbrıslı, Kutbeddin, Gerz, Dabakhane, Meşarkiye, Pazarcamii, Yusufpaşa, Dergezli, Kanberiyi, Hekimdede, Kadioğlu, Haseki, Lekler, Kiliseikebir, Bıçaklı, Tıfıtur, Timur, Esbazarı, Taşra, Katolik, Yahudi mahalleleri bulunmaktadır.⁴⁶

1885–86, 1887–88, 1888–89 senelerinde 30000 nüfuslu Urfa'da 31 cami, 21 mescit, 6 kütüphane vardır. 8614 nüfuslu Birecik ilçesinde 13 cami, 12 mescid bulunmaktadır. Başka bilgi verilmemiştir.⁴⁷

1889–90 senesinde 29181 nüfuslu olan Urfa'da 53 cami ve mescit, 30 mektep, 11 medrese ve kütüphane, 4 tekke ve zaviye bulunmaktadır. 9990 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescit, 1 rüşdiye, 8 sibyan mektebi, 1 medrese, 7 tekke vardır. 22577 nüfuslu Rumkale ilçesinde 16 cami ve 10 mescit, 2 medrese, 1 rüşdiye okulu, 1 mahalli mektep vardır. 17232 nüfuslu Suruç ilçesinde 3 cami ve 2 mescit vardır.⁴⁸ Yine öğrenci sayısı verilmemiştir.

1890–91 senesinde 47071 nüfuslu olan Urfa'da 59 cami ve mescid, 31 okul, 11 medrese ve kütüphane, 4 tekke ve zaviye bulunmaktadır. 20526 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescid, 1 rüşdiye okulu, 8 sibyan mektebi, 1 medrese, 7 tekke, 2172 nüfuslu Nizip kasabasında ise 6 cami, 1 sibyan mektebi bulunmaktadır. 22272 nüfuslu Rumkale ilçesinde 1 cami, 1 rüşdiye, 1 mahalle mektebi, 1 eczane bulunmaktadır. 17252 nüfuslu Suruç ilçesinde 3 cami, 2 mescit bulunmaktadır.⁴⁹

1891–92' de 53058 nüfuslu olan Urfa'nın içinde 52 cami ve mescit, 30 okul, 11 medrese ve kütüphane, 4 tekke ve zaviye bulunmakta idi. 20526 nüfuslu Birecik'te 17 cami ve mescit, 1 rüşdiye, 8 ilkokul, 1 medrese, 2 tekke bulunmakta idi. 22272 nüfuslu Rumkale (Halfeti)'de 1 cami, 1 ortaokul, 1 mahalle mektebi, 1 eczane, bulu-

⁴⁶ 1286 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁴⁷ 1303, 1305, 1306 hicri senesi Halep salnameleri.

⁴⁸ 1307 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁴⁹ 1308 hicri senesi Halep Salnamesi.

nuyordu. 20390 nüfuslu Suruç ilçesinde 3 cami, 2 mescit bulunuyordu.⁵⁰

1892–93 senesinde 52860 nüfuslu Urfa'da 77 cami ve mescit, 11 medrese ve kütüphane, 34 okul, 6 tekke ve zaviye bulunuyordu. 20247 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescit, 1 ortaokul, 8 ilkokul, 1 medrese, 7 tekke bulunuyordu. Nizip beldesinde 6 cami 1 ilkokul vardı. 21042 nüfuslu Rum-kale ilçesinde 16 cami ve mescit, 1 ortaokul, 1 mahalle mektebi, 2 medrese ve kütüphane, 18 tekke vardı. 17762 nüfuslu Suruç ilçesinde 3 cami, 1 mescit, 1 tekke 2 okul bulunuyordu.⁵¹

1894–1895 yılında 51746 nüfuslu Urfa'da 58 cami ve mescit, 31 okul, 11 medrese ve kütüphane, 4 tekke ve zaviye ve 1 rüşdiye vardı. 20247 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescit, 1 ortaokul, 8 sibyan mektebi, 1 medrese, 7 tekke bulunuyordu. 21532 nüfuslu Rumkale'de 16 cami ve mescit, 1 ortaokul, 1 mahalle mektebi, 2 medrese ve kütüphane vardı. 19940 nüfuslu Suruç ilçesinde 3 cami, 2 mescit, 1 tekke bulunuyordu.⁵²

1895–96 senesinde 51904 nüfuslu Urfa'da 58 cami ve mescit, 4 tekke ve zaviye, 1 rüşdiye olmak üzere 31 okul, 11 medrese ve kütüphane bulunmaktaydı. 20279 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescit, 7 tekke, 1 rüşdiye okulu, 8 sibyan okulu, 1 medrese, bu ilçenin 2172 nüfuslu Nizip kasabasında ise 6 cami, 1 sibyan okulu bulunmaktaydı. 21606 nüfuslu rumkale ilçesinde 16 cami ve mescit, 1 rüşdiye okulu, 1 mahalle mektebi, 2 medrese ve kütübhaneye ve 1 eczahane vardı. 19956 nüfuslu Suruç ilçesinde ise, 3 cami 2 mescit, 1 tekke bulunuyordu.⁵³

1896–97 senesinde 51904 nüfuslu Urfa'da 58 cami ve mescit, 4 tekke ve zaviye, 31 okul, 11 medrese ve kütübhaneye bulunuyordu. Mülki Rüşdiye okulunun 67 öğrencisi vardı. 20279 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescit, 7 tekke, 1 rüşdiye okulu, 8 sibyan mektebi, 1 medrese, 700 nüfuslu Nizip kasabasında ise 6 cami, 1 sibyan

⁵⁰ 1309 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁵¹ 1310 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁵² 1312 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁵³ 1313 hicri senesi Halep Salnamesi.

mektebi bulunmaktadır. 21606 nüfuslu Rumkale ilçesinde 16 cami ve mescit, 1 rüşdiye okulu, 1 mahalle mektebi, 2 medrese ve kütüphane, 1 eczahane bulunmaktadır.19956 nüfuslu Suruç ilçesinde 3 cami, 2 mescit, 1 tekke bulunmaktadır.⁵⁴

1898–99 senesinde 51904 nüfuslu Urfa'da 58 cami ve mescit, 4 tekke ve zaviye, 31 okul, 11 medrese ve kütüphane bulunuyordu. Yine 55 öğrenci ile 1 Mülki Rüşdiye (Ortaokul), 105 öğrencisi ile İrfaniye ilkokulu,60 öğrenci ile Hayriye, 60 öğrenci ile Sadiye, 65 öğrencisi ile Feyziye ilkokulları vardı. 21686 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescit, 7 tekke, 55 öğrencisi ile 1 rüşdiye okulu, 160 öğrencisi ile 8 sibyan okulu,1 medrese bulunuyordu. Bu ilçenin 2172 nüfuslu Nizip kasabasında 6 cami, 1 sibyan mektebi bulunuyordu. 23235 nüfuslu Rumkale ilçesinde 16 cami ve mescit, 1 rüşdiye mektebi, 2 medrese ve kütüphane, 1 de eczahane bulunuyordu.18392 nüfuslu Suruç ilçesinde 3 cami, 2 mescit,1 tekke vardı. İlkokulların 125 öğrencisi vardı. Harran ilçesinde hiçbir şey yoktur.⁵⁵

1899–1900 senesinde 51.934 nüfuslu Urfa'da 58 cami ve mescit, 4 tekke ve zaviye, 31 ilkokul, 11 medrese ve kütüphane bulunuyordu. Bu okullardan biri rüşdiye yani ortaokul olmak üzere ismi bilinenler İrfaniye, Sadiye, Feyziye ve Hayriye ilkokulları adını almaktadır. 21.716 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescit,7 tekke, 1 rüşdiye (ortaokul), 8 sibyan mektebi, 1 medrese bulunuyordu. 2172 nüfuslu Nizip kasabasında 6 cami, 1 sibyan mektebi vardı. 23.337 nüfuslu Rumkale ilçesinde 16 cami ve mescit, 1 rüşdiye, 1 mahalle mektebi, 2 medrese ve kütüphane bulunuyordu. 18.409 nüfuslu Suruç ilçesinde 3 cami, 2 mescit, 1 tekke bulunuyordu. Yine burada 50 öğrencisi olan 1 iptidai mektebi,45 öğrencisi olan Ziyaret köyü okulu, 45 öğrencisi olan Kuru köyü okulu, 45 öğrencisi olan Şavek köyü okulu,43 öğrencisi olan Arslantaş okulu bulunuyordu. Harran ilçesinde hiçbir şey bulunmuyor.⁵⁶

⁵⁴ 1314 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁵⁵ 1316 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁵⁶ 1317 hicri senesi Halep Salnamesi.

1900–1901 senesinde 52853 nüfuslu Urfa'da 58 cami ve mescit, 4 tekke ve zaviye, 1 mülki Rüşdiye diğerleri İrfaniye, Sadiye, Feyziye ve Hayriye adındaki ilkokullar olmak üzere 31 okul, 11 medrese ve kütüphane vardı. 22.217 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescit, 7 tekke, 55 öğrencili 1 mülki rüşdiye ve 160 öğrencisi olan 8 sibyan mektebi, 1 medrese vardı. 2172 nüfuslu Nizip kasabasında 6 cami, 1 sibyan okulu vardı. 23.686 nüfuslu Rumkale ilçesinde 16 cami ve mescit, 48 öğrencili 1 rüşdiye, 1 mahalle mektebi, 2 kütüphane ve medrese bulunuyordu. 18.380 nüfuslu Suruç ilçesinde 37 öğrencisi ile 1 ibtidai mektebi, 42 öğrencili Ziyaret köyü ilkokulu, 45 öğrenci ile Kuru köyü okulu, 36 öğrenci ile Şavek köyü okulu ve 40 öğrencisi olan Arslantaş köyü okulu ile 3 cami, 2 mescit, 1 tekke bulunmaktadır. Harran ilçesinde ise bunların hiçbirisi yoktur.⁵⁷

1901–1902 senesinde 53.380 nüfuslu Urfa'da 58 cami ve mescit, 4 tekke ve zaviye, 1 rüşdiye, diğerleri İrfaniye, Sadiye, Feyziye, Hayriye ilkokulları olmak üzere 31 okul, 11 medrese ve kütüphane bulunuyordu. 22.368 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescit, 7 tekke, 4 iptidai mektebi, 12 sibyan mektebi, 1 medrese, 50 öğrencisi olan bir rüşdiye bulunuyordu. 2172 nüfuslu Nizip kasabasında 6 cami 1 sibyan mektebi vardı. 24.182 nüfuslu Rumkale ilçesinde 1 mescit, 52 öğrencisi olan 1 rüşdiye, 1 mahalle mektebi, 18.400 nüfuslu Suruç ilçesinde 3 cami, 2 mescit, 1 tekke ve 30 öğrencili ibtidai okulları, 25 öğrencisi olan Ziyaret köyü ilkokulu, 40 öğrencisi olan Kara köyü ilkokulu, 30 öğrencisi olan Şavek Köyü İlkokulu, 40 öğrencisi olan Arslan Köyü İlkokulu bulunuyordu. Harran ilçesinde okul, cami, tekke diye hiçbir şey yoktur.⁵⁸

1902–1903 senesinde 53.380 nüfusu olan Urfa'da 58 cami ve mescit, 4 tekke ve zaviye, 1 rüşdiye, feyziye, sadiye, İrfaniye ve Hayriye isimli ilkokullarla birlikte 31 okul, 11 medrese ve kütüphane bulunuyordu. Bu sene 22.409 nüfuslu Birecik ilçesinde 17 cami ve mescit, 1 medrese, 7 tekke, 62 öğrencisi olan 1 rüşdiye, 4 ibtidai mekteb, 12 sibyan mektebi bulunuyordu. 2246 nüfusu olan buranın Nizip kasabasında 6 cami, 1 sibyan mektebi bulunuyordu.

⁵⁷ 1318 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁵⁸ 1319 hicri senesi Halep Salnamesi.

24.241 nüfuslu Rumkale ilçesinde 1 mescit, 60 öğrencisi olan 1 rüşdiye, 1 mahalle mektebi bulunuyordu. Bu sene 18.400 nüfuslu Suruç ilçesinde 30 öğrencisi olan ibtidai okulu, 25 öğrencisi olan Ziyaret köyü ilkokulu, 40 öğrencisi olan Karaköyü ilkokulu, 30 öğrencisi olan Şavek köyü ilkokulu, 40 öğrencisi olan Arslan köyü ilkokulu ile 3 cami, 2 mescit, 1 tekke bulunuyordu. Harran ilçesinde ise bu gibi hiçbir müessese bulunmamaktadır.⁵⁹

1904 ve 1905 senelerinde 54.258 nüfuslu Urfa merkezinde daha fazla malumat olması bakımından bulunan mahalleleri; İmam-sekâki, İhlasiye, İmamkulu, Esbpazarı, Pazarcamii, Tahtamor, Tılfutur, Camiikebir, Çakeri, Hacıhamza, Hekimdede, Hacıyadigar, Hacıgazi, Hüseyinpaşa, Hüseyniye, Halilürrahman, Haseki, Hocaahmed, Halife, Dergezenli, Dabakhane, Sultanbeg, Siverekli, Tuze-ken, Acembeg, Alihanbeg, Arabmeydanı, Ömeriye, Askeri, Kubbemescidi, Kırkmağara, kazancı, Kıbrıslı, Karamusa, Kutbeddin, Kanberiye, Karaburç, Gerz, Kötüler, Legler, Mevlidihalil, Mahke-me, Meşarkiye, Müderris, Narıncı, Nimetullah, Nurali, Yusufpaşa mahalleleridir. Bu nüfus ve mahallelere göre 52 camii ve mescid, 4 tekke ve zaviye, 11 medrese, ilk defa bu sene görülen 85 öğrencisi olan 1 lise, 45 öğrencisi olan Hayriye ilkokulu, 80 öğrencisi olan İrfaniye ilkokulu ve 57 öğrencisi olan kız okulu ile birlikte 24 okul bulunmaktadır. Yine bu sene mevcut kütüphaneler ise; 700 kitap ile Rızvaniye, 540 kitap ile İhlasiye, 390 kitap ile Rahimiye, 330 kitap ile Kutbeddin, 310 kitap ile Süleymaniye, 300 kitap ile İbrahimiye, 190 kitap ile Sakıbiye, 150 kitap ile Halilürrahman, 60 kitap ile Haydariye, 40 kitap ile Şabaniye kütüphaneleri görülmektedir.⁶⁰

1906 senesinde 51.901 nüfuslu Urfa'da 52 cami ve mescit, 4 tekke ve zaviye, 11 medrese, 107 öğrencisi olan 1 lise, 65 öğrencisi olan İrfaniye okulu, 60 öğrencisi olan Feyziye, 63 öğrencisi olan Hayriye, 62 öğrencisi olan Sadiye, 48 öğrencisi ile kız okulu, 1 sanayi okulu ile 24 ibtidai okul vardır. Bu sene 23.100 nüfuslu Birecik ilçesinde 19 cami, 1 medrese, 1 tekke, 1 kütüphane, 80 öğrencili 1 rüşdiye, 55 öğrencili 3 ilkokul, 10 sibyan mektebi bulunmaktadır. Ni-

⁵⁹ 1320 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁶⁰ 1322, 1323 hicri seneleri Halep Salnamesi.

zip kasabasında 12 cami, 2 medrese, 1 tekke, 45 öğrencili 1 rüşdiye, 4 sibyan mektebi vardır. 24.126 nüfuslu Rumkale ilçesinde 1 cami, 60 öğrencisi ile 1 rüşdiye, 1 ilkokul, 1 medrese bulunmaktadır. 18.722 nüfuslu Suruç ilçesinde 1 cami, 1 mescit, 1 tekke bulunmaktadır. Harran ilçesinde ise yine bir şey yoktur.⁶¹

1908 senesinde 54.279 nüfuslu Urfa'da 52 cami ve mescit, 4 tekke ve zaviye, 11 medrese, 65 öğrenci ile 1 lise, 51 öğrenci ile irfaniye, 48 öğrenci ile Feyziye, 48 öğrenci ile kız okulu, 1 sanayi okulu olmak üzere 24 okul bulunmaktadır. Bu sene 23.641 nüfuslu Birecik ilçesinde 19 cami, 1 medrese, 1 tekke, 1 kütüphane, 43 öğrencisi ile 1 rüşdiye (ortaokul), 100 öğrenci ile 3 ilkokul, 10 sibyan mektebi bulunmaktadır. Nizip kasabasında 12 cami, 2 medrese, 1 tekke, 46 öğrenci ile 1 rüşdiye (ortaokul), 4 sibyan mektebi bulunuyordu. Yine bu sene 23.874 nüfuslu Rumkale ilçesinde 1 cami, 50 öğrencili 1 rüşdiye, 1 sibyan mektebi, 1 ilkokul, 1 medrese, bulunmaktadır. 18.722 nüfuslu Suruç ilçesinde 1 cmi, 1 mescit, 1 tekke ve Merkez ilkokulu, Ziyaret köyü ilkokulu, Kara köyü ilkokulu, Şavek köyü ilkokulu, Arslantaş köyü ilkokulu bulunmaktadır. Bu sene ilk defa istatistiği yapılan 4236 nüfuslu Harran ilçesinde 1 cami, 2 mescit, 3 tekke bulunduğu anlaşılmaktadır.⁶²

1908–1909 yılında Urfa'da 52 cami ve mescit, 11 medrese, 4 tekke ve zaviye bulunuyordu.⁶³

Verilen bu istatistik rakamlara göre 1600'lü yıllardan 1906 yılına kadar Okul sayısı 30 ile 34 arasında kalmıştır. Öğrenci sayısı ise hiç verilmemiştir. Bu okullarda ne kadar öğrenci okuduğu bilinmemektedir. Ancak 1902 ile 1906 seneleri arasında okul isimleri ile birlikte öğrenci sayısı verilmiştir. 1906 yılından itibaren de okulların isimleri ve okuyan öğrenci sayısı verilmiştir. Bu rakamlar içinde öğrenci sayısı pek iç açıcı görünmemektedir.

Hemen her devirde faaliyette bulunan tekkelerin sayısı dört veya beş adedi geçmemektedir. Bu istatistik bilgilere göre her ne ka-

⁶¹ 1324 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁶² 1326 hicri senesi Halep Salnamesi.

⁶³ 1327 hicri senesi Halep Salnamesi.

dar tekke sayısı aynı kalmışsa da Urfa'da bulunan tekke, okul ve medreseler, o devir nüfusuna göre az bir sayı değildir. Zaman zaman sayılarının azalıp-çoğaldığı da göz önüne alınırsa, okur-yazarların oldukça çok olması gerekmektedir.

Fakat bütün bunlara rağmen Urfa'da okur-yazar sayısı çok az olarak görülmektedir. Yukarda istatistiğini verdiğimiz son senenin öğrenci sayısına bakılırsa, o senedeki 54.279 nüfuslu Urfa merkezinde lise, orta ve ilk okulda okuyan 212 öğrencinin olması kanaatimize göre çok az bir rakamdır. Bu, hemen her sene için geçerli olabilir.

Son senelerde tekkeler de okuma işini geçmiş senelerde olduğu gibi sürdürememişlerdi. Bu durum, tarikat mensuplarından bir veya iki kişiden başkasının hiç okumadığından anlaşılmaktadır. Okuyanlar da medreseden gelen ve tarikatta ilerleyen saliklerdir. Yani tekkeler bu son dönemde eğitim görevlerini fazla yapamamışlardır. Tarikat mensuplarının çoğu, şeyhlerinden aldıkları bir miktar zikir görevinden başka daha fazla ileri gidememiştir.

Urfa'da çeşitli tarikatların varlığından söz etmiştik. Bunlardan Nakşibendî gizli zikir yapan bir tarikat olup, semâ ve devran gibi davranışlar, bu tarikatta bulunmaz. Diğer tarikatların zikirleri açıktır ve semâ gibi ve benzeri ritüel diyebileceğimiz hareketler hemen hepsinde mevcuttur. Bektaşilikte de sema mevcuttur. Bunlar sadece kendilerine mahsus bir tarikat olduğu için başkalarına gizlidir. Genel olarak bütün her yerdeki tasavvuf mensuplarının, sema ve devran yapması bazı ulema tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bu hareketleri İslam'a aykırı görmekte, bu yüzden bir kısım ilim ehli ile tasavvuf ehli arasında devamlı bir çekişme olmaktadır.

URFA'DA TEKKE VE ZÂVİYELER:

Zaviye kelimesi istilah olarak her hangi bir tarikata mensup olan dervişlerin bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan bir mekândır. Bunlar daha ziyade yerleşme merkezlerinde veya yol üzerinde kurulmuşlardır. Bu tabir, hankah, hangah, şavma'a, ribat,

asitane, tekke ve dergâh gibi çeşitli şekillerde söylenile gelmiştir.⁶⁴ Zaviyeler, tasavvufun yayılışı ile paralel olarak çeşitli dinî, sosyal, ekonomik ve hatta politik amillerin ekisiyle İslam âleminin her tarafında çabuk yayılmıştır. İçinde belli bir tasavvuf görüşünü paylaşılan ve “Şeyh” adı verilen dinî bir otoritenin başkanlığında bunun uygulamasını yapan kimselerin bir arada yaşadıkları bir müessesedir.⁶⁵ Zaviyeler, şeyh ve dervişlerin çalışmaları sonucu büyük ölçüde İslamın yayılmasına da hizmet etmiştir.

Emevilerin devrinde ve Abbasilerin ilk zamanlarında yaşayan zahidler diğer bir deyimle tasavvuf ehli camilerde kendi aralarında toplanır ve kendi toplumlarıyla ilişki içinde bulunurlardı. Tabi bu halleriyle insanlara da vaaz ve nasihat ederlerdi. Camilerde her türlü meslekten insan bulunduğundan, bu zahidlerin, diğer ismiyle tasavvuf erbabının faaliyetlerini sürdürebilmeleri için bir mekâna da ihtiyaçları olmuştur. Zühhd döneminin yerini tasavvuf dönemine bıraktığı zamanlarda, artık sofilik müesseseseleşmeye başlamıştı. Müesseseseleşen zühhd ehli, toplu halde yaşamaya ve bazı zikirleri toplu halde yapmaya başladılar. İşin içine toplu hareket etme girince, kendilerinin rahat hareket edebileceği camilerin dışında bir yere de ihtiyaç duydular. İşte bu yerlere, bu mekâna tekke, zaviye veya dergâh, hankah ve hatta Ribat ismi verilmektedir.

*Tekke; Tarikat mensuplarının oturup kalkmalarına, ayin icra etmelerine mahsus yere verilen addır. Farsca Tekye'den bozmadır. Tekye; dayanma, dayanacak yer demektir.*⁶⁶

*Zaviye ise: Tekkenin küçüğüne verilen addır. Şehir ve kasabaların ekseriya ücra yerlerinde bulunmaktadır.*⁶⁷

*Dergâh: Dergah kelimesi üç ayrı anlama gelmektedir. Bu anlamlardan biri de yine, şeyhlerin ve dervişlerin oturduğu tekke anlamındadır.*⁶⁸

⁶⁴ A.Y. Ocak – S. Faruki, Zaviye, İslam Ansiklopedisi, XIII, 468

⁶⁵ Ahmet Yaşar Ocak, Zaviyeler, Vakıflar Dergisi XII, Ankara 1978, s. 247

⁶⁶ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e, III, 445 – Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul 1977, I, 224

⁶⁷ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. III, 648

⁶⁸ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. I, 425

*Ribat: Hudutda düşmanın tecavüzüne maruz yerlerdeki karakol nev'inden binalarla tekke yerinde kullanılır bir tabirdir.*⁶⁹

Sofiler için ilk defa bina edilen tekkenin Şam'da Remle denilen yerde yapılan Ebu Haşim (ölüm. 783–84) tekkesi olduğu kabul edilir. Bunun yapılış sebebi şöyle anlatılmaktadır: Bir Hıristiyan emir bir gün ava çıkmıştı. Yolda iki sofi gördü. Bunlar birbirinin ellerini tutarak koştular, sonra orada oturdular, yemeklerini çıkarıp birlikte yediler. Sonra vedalaşıp oradan ayrıldılar. Bunu gören Hıristiyan emir, bunlardan çok hoşlandı. Onlardan birini çağırdı, bu hareketlerinin sebebini ve O kimsenin kim olduğunu sordu. Adam, o kimseyi tanımadığını ve bu yaptıklarının tarikatlarının gereği olduğunu söyledi. Hıristiyan emir, o kimseden toplandıkları bir yerlerinin olup olmadığını da sordu. Adam bu soruya da sofi yerlerinin olmadığı şeklinde cevap verdi. O zaman Hıristiyan emir; “Öyleyse size bir yer yapayım, orada toplanın” dedi. Böylece tarihteki ilk tekke unvanını alan Remle tekkesini inşa ettirdi.⁷⁰ Tekkeler daha sonra bütün İslam dünyasına yayıldı. Hemen her şehir ve kasabada veya bazı yol kenarlarında tekke ve zaviyeler yapılmaya başlandı.

Harran'da da şeyh ve dervişlerin içinde yaşadıkları birçok zaviyelerin varlığından da söz edilmektedir.⁷¹ Bununla birlikte Urfa'da da inşa edilen ilk tekkenin ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı belli değildir. Fakat henüz ayakta duran ve ismini bildiğimiz en eski tarihli tekke, “**Şeyh Mesud**” tekkesidir. Dervişlerin yaşadıkları birçok tekke dergâh ve zaviyelerin harabeleri, Urfa'nın değişik mahallelerinde yer almaktadır. Bunlardan ulaşabildiklerimiz şunlardır:

1. Halilürrahman Zaviyesi: İsmi bildiğimiz zaviyelerdendir. Urfa'da ki ilk zavilerden olduğu bilinmekte olup Eyyubiler veya daha önce ki asırlara ait olması muhtemeldir. Bu yüzden tarikatlar öncesi bir zaviye olduğu kesindir. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Urfa'ya hâkim olduğu senelerde bu zaviyeye vakıfta bulu-

⁶⁹ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e. III, 37

⁷⁰ Molla cami, a.g.e, s. 86

⁷¹ Ahmet Yaşar Ocak, Zaviyeler, Vakıflar Dergisi XII, Ankara 1978, s. 252

muştur.⁷² Kanuni Sultan Süleyman da bu zaviye ve camiye 1541 tarihinde vakıfta bulunmuştur.⁷³ Diğer taraftan bu tekkenin Abbasi halifesi Memun (813–833) tarafından yaptırılmış olduğu da söylenilmektedir. Evliya Çelebi bu tekkenin şeyhini ziyaret etmiş ve yedi gece burada misafir kalmıştır.⁷⁴

19. yüzyıl âlimlerinden Hacı Hafız Mustafa Efendinin (Ö. 1908) Bu zaviyede 1 Safer 1312, 5 Ağustos 1894 miladi tarihinde postnişin olduğu ve bu görevini Muhammed bin Ömer Efendiye devrettiği şu arz dilekçesinden anlaşılmaktadır:

“Maruz-i dai-i dirineleridir ki

Halep vilayeti celilesi dâhilinde merkez liva bulunan Medine-i Urfa'da vaki Aynı Halilirahman aleyhisselam zaviyesi postnişini olup, mezkûr Halilirahman mahallesi sakinlerinden ve hülafa-i tarikat-ı âliye-i Naşibendiye'den el-Hac Mustafa Efendi bin Hasan Efendi liva-i mezkur mahkeme-i şeriyesinde münakid meclis-i şer'imizde hala Urfa evkaf müdürü Hasan Basri Efendi hazır olduğu halde an asıl Meşarkiye mahallesi ahali-sinden olup Deraliye'de Sultan Fatih aleyhirahmet hazretleri Camii şerifinin dersiam hocalarından ati el-beyan cihetlere ehliyet ve istihkakı inde's-şer' mütehakkik olan hülafa-i Nakşibendiyeden Muhammed ibni Ömer Efendi muhzirinde takriri kalam ve tabiri ani'l-meram edip Sultan Süleyman Han aleyhirrahme ve'l-ğufuran hazretlerinin aynı Halilürrahman aleyhisselam zaviyesinin mesaliki için vakfeylediği Bozabad nahiyesine tabi Kızlar ve Karacaviran karyeleri galesinden almak üzere yeomi dört dirhem Osmanî ile berat-ı şerif-i alişan mutasarrıf olduğum meşihat ve feraşet cihetlerini hüsnü rıza ve Tayyib-i ihtiyarım ve firağ-ı kati muteber ile mumaileyh Muhammed Efendiye meccanen firağ ve kasr-i yed ve atik beratını yedine teslim ettiğimde ol dahi tefarrüğ ve kabul edip, ol vecihle ciheteyn-i mezkureynde benim asla ve kat'a alaka ve madhalim kalmamıştır, dedikde gabbe'l-tasdik ciheteyn-i mezkureteyn vazife-i mersumesiyle fariğ mumaileyh el-Hac Mustafa Efendinin kasr-i yedinden mumaileyh Muhammed Efendi uhdesine tevcih ve yedine bir kıta berat-ı şerif-i alişan sadaka ve ihsan buyurulmak ricasına bi'l-iltimas der devlet

⁷² Ahmet nezihî Turan, XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) sancağı, Şanlıurfa 2005, s. 156

⁷³ İbrahim Ateş, Kanuni Sultan Süleyman'ın su vakfiyesi, Ankara 1987, s. 7

⁷⁴ Mehmed Zıllıoğlu, a.g.e, V, 45

Urfa'da Tasavvuf İzleri

Halilürrahman medrese ve zaviyesi

2. **Şeyh Mes'ud Tekkesi:** 1183 tarihini taşıyan bu tekke, Urfa'da adı bilinen en eski tekkelerdendir. Kazdırdığı sarnıç üzerindeki hicri 10 Receb 579, (miladi 30 Ekim 1183) tarihi, yaşadığı zamanı bildirmektedir. Kitabesi şöyledir:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 قد فرغ من عمل صومين الخير الى رحمة الله من عوفين عدي فكان الى ابوي في عشرة
 من رجال غن سيقس ع وسبعين و خمس حنة
 فوجيهم الله من دعا... (و اعلمو ساعدو لجمعال موين

“Bismillahirrahmanirrahim

Kad farağa min ‘ameli sahrinc el-fakir ila rahmetüllahi Mes’ud ibni Sa’id Hengel el-Nisaburi fi ‘aşereti min recebi’l-garra, sene tis’a ve seb’ine ve hamse mie. Ferahimehullahi men da’e (...) ve i’anehu ve sa’adehu ve licemi’il-muminin.” Burada Nisaburlu Said oğlu Şeyh Mes’ud’un bu sarnıcı 30 Ekim 1183 senesinde bitirdiğini kaydetmiştir.

Şeyh Mes'ud tekkesi Urfa'nın güney tarafında uzanan dağlar üzerinde yapılmıştır. Bu durumuyla Şeyh Mes'ud tekkesi bir ribat özelliği de taşımaktadır. Yani hem yolun emniyetini sağlamak ba-

⁷⁵ Urfa Şer'i Mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane defter arş. No 219, kayıt no. 282

kimından hem de yolcuların şehire girmeden burada dinlenmeleri bakımından önemli olduğu düşünülebilir.

Şeyh Mesud'un kendi türbesi de bu tekkenin bodrumunda bulunmaktadır. Tekkenin içinde müritlerin çilehaneleri, mescidi ve misafirlerin kalacakları odalar bulunmaktadır. Tekkenin bilinen ilk tamiri Osmanlı devrinin Urfa valisi Ali Paşa tarafından hicri 1096, miladi 1684 tarihinde yapılmıştır. Kitabesi şöyledir:

*Ruhâ'ya vâli oldu kedhudâ-yi sadrazam
Ali Paşâ-yi adildir anın unvân-ü ma'hûdî
Ulu Cami'i şehrin ne ra'nâ eyledi ta'mir
Anın gibi nice hayr etmek iken dahi maksûdî
Gelüp görüp ziyâret eyledi şeyhin mezârında
Yıkılmış câ-becâ gördü heman bu câ-yi mahmûdî
Hemîşe hayr bâbında olan lütf ü firâvânın
Bu merkadde dahi icrâ edüp kıldı yine cûdî
(...) tecdid etdi himmet dedi târîhin
Yeni yaptı Ali Paşâ makam-ı merd-i Mesûdî⁷⁶*

"Adil ünvanı ile tanınan Sadrazamın kethudası Ali Paşa Urfa'ya vali olarak tayin olunduğunda Urfa Ulucamiini güzel bir şekilde tamir ettirmişti. Ali Paşanın maksadı daha böyle çok hayırlar yapmaktı. Bu övülmüş Şeyh Mesud'un mezarını yıkılmış, harap olmuş görünce, hayırseverlik hisleri taşı ve bu makamı da yeniden tamir eyledi."

Diye yazılmış olan kitabenin son mısrasında şair tamir tarihi düşürmüştür. Bu mısranın harfleri toplandığında hicri 1096 (miladi 1684) tarihi çıkmaktadır. Ali Paşa Urfa Ulucamiini de aynı tarihte tamir ettirmiştir.

İkinci tamiri de Ömer Bey tarafından 1717 tarihinde yaptırılmıştır. Yapılan her iki tamiri belirten kitabesi de tekkenin duvarlarında mevcuttur.

⁷⁶ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, Ankara 2001, s. 254

Şeyh Mesut tekkesi hakkında verilmiş olan Ocak 1887 tarihli bir arz dilekçesi şöyledir.

“Der devletmekine arz-ı dai-i kemineleridir ki, nezaret-i evkaf-ı hümayun mülukaneye mülhak evkafdan Haleb vilayeti celilesi dâhilinde kâin merkez liva bulunan medine-i Urfa'da vaki Şeyh Mes'ud aleyhirrahme zaviyesi vakfının vazife-i tabiasıyla tevliyeti vechine ba-berat-ı şerif-i alişan mutasarrıf olan Şeyh Mustafa ibni Hacı Mukim bundan akdem bila veled vefatı vechiyle... hürrire fi'l-ye'omi'l-ihda min cemaziel-ula sene 1304”

Bugünkü dille; “Yüce devletliye bu aciz duacılarının arzıdır: Devletin Vakıflar bakanlığına katılmış vakıflarından Halep vilayetine bağlı merkez sancak olan Urfa'da bulunan Şeyh Mesut (r.a) zaviyesi vakfının mütevelliliğine berat-ı şerifle mutasarrıf olan Hacı Mukim oğlu Şeyh Mustafa bundan önce çocuksuz olarak vefat ettiğinden dolayı...” demektedir. Bu suretle miladi Ocak 1887 tarihli bu dilekçe zaviyenin çocuksuz ölen şeyhinin yerine bir yenisinin atanmasını istemektedir.

Bu tekkenin ismine halk arasında yanlış olarak “Şeyh Maksud” olarak anılmaktadır. Bazı zamanlarda Urfa halkı tarafından çokça ziyaret edilmektedir. Günümüzde de Urfa kadınları burayı daha ziyade mesire yeri olarak kullanmakta bilhassa Çarşamba, Cuma ve Cumartesi günleri buraya kıra gelirler.

Urfa'da ki Şeyh Mes'ud Tekkesi.

3. Halvetiye Tekkesi: Gazi Halifenin oğlu Şeyh Ramazan Şani Efendi (ö.1665)'nin yaptırdığı bu tekke de büyük ve eski bir tekke-
dir. Tekke Şeyh Ramazan Şanî tarafından Kurtuluş meydanında
1658 yılında yaptırılmıştır.

Halveti Tekkesinin yapılış tarihi kitabesi iç kapının üzerinde
olup şöyledir:

اهل توحید ص قدہ
بیندیت اریخی رضاء اللہ

Ehl-i tevhide sâlâ oldukda

Dendi târîhi rızâenlillah

Son mısradaki “رضاء اللہ = Rızaen lillah” kelimesinin harfleri top-
landığında 1067 hicri tarihini vermektedir. Bu da miladi tarihle
1656-57 etmektedir. Bu tarih Halveti tekkesinin asıl yapılış tarihi-
dir.

Şeyh Ramazan Şani bu tekkeyi yaptırırken vakfiyesinde: “... Bi-
na eyledim ki anda salâvat-ı mefrûza kılındığından maada kutb-i aklâb ve
evlad-ı emced merkez dide-i hidayet ve maadin-i ulum-i batın ve zahir
maşhar-ı evliya-i evail ve evahir-i akifî semai-i ins u melek vakıf-ı ser-i
semai devr-i felek kutb-i ekremi şavs-i azam ser halka-i tarikat-ı Halveti
pirim Hazreti Ömer Ruşeniyyu'l-Halveti dervişleri ve fukarası ibtiğâen
li-merdatillahi taala evrad ve ezkâr ve tevhid ve tehlil edeler.”⁷⁷ Diye
kaydetmiştir. Demek oluyor ki bu tekkeyi beş vakit namaz dışında
aynı zamanda Halveti tarikatının Piri Şeyh Ömer Rûşenî hazretle-
rinin tarikatına intisap etmiş olan dervişlerin Allah rızasını talep
ederek zikir, evrad, tevhid ve tehlillerini serbestçe yapmaları için
inşa etmiştir. Ramazan Şanî Efendi bu tekkeye Rebiülahir 1069 (M.
Aralık 1658) tarihinde bir de vakfiye düzenlemiştir.

Tekke, 1891 yılında Şeyh Safvet tarafından, babası Abdulkadir
Kemaleddin Erbilî'nin izni ile tamir ettirilmiştir. Bugün hala ayakta
durmaktadır. Tekkenin kapısı üzerindeki tamir kitabesini de Şeyh
Safvet yazmıştır. Kitabeye şöyledir:

⁷⁷ Vakıflar defter no. 2103, s. 144

Bismillahirrahmanirrahim.

*Fedhuluha biselamin eminin*⁷⁸

Zuhûr etdi hudâvendî kerimin lütf-i ihsânî

Göründü nâgah halvetime feth-i Rabbânî

Bu câ-yi dil-güşâ-yi Şeyh Abdulkadir'in feyzi

Serâser eyledi reşk ol Firdevs-i Rıdvânî

Yapıldı himmetiyle minâr-ı enfâs-ı pâkinde

Mücedded bir minâre hücrelerle bâb-ı zîşânî

Bu âsâriyle mesrûr oldu rûh-i bâni-i vâkîf

Mukim-i ravza-i cennet cenâb-ı hazret-i Şânî

Hitâmında safâ-yi fikre Safvet gelüp der tarihin

Serâpâ revnak efzâ oldu bu dergâh-ı rahmânî

Sene 1308

Kitabede: besmeleden ve buraya güven içinde giriniz anlamındaki ayetten sonra “Yüce Allah’ın (c.c) lütfü ve ihsanı belli oldu. Çünkü halvetime aniden ilahi kapının açıldığı görüldü. Şeyh Abdulkadir’in feyziyle bu gönül açıcı yer, Rıdvan’ın cennetini baştanbaşa kıskandırmıştır. Şeyh Abdulkadirin himmeti, pâk ve nurlu nefesleriyle yeni bir minare ile tekkenin odası ve şanlı kapısı yapıldı. Vakfı ve tekkeyi yapan Hazreti Şani’nin ruhu bu eserle mutlu oldu. Hazreti Şani şimdi cennet bahçelerinde ikamet etmektedir. Bu tamiratın bitiminde Safvet fikir safasına gelerek tamir tarihini şöyle söyledi: Bu Rahmani dergâh baştan aşağı çok güzel ve parlak oldu” denilmektedir.⁷⁹

Bu son mısranın harfleri toplandığında tamir tarihi olan hicri 1308 (1890–91) tarihini vermektedir.

⁷⁸ Kur’an-ı Kerim, (15) Hicr suresi / 46

⁷⁹ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve ilçelerinde kitabeler, Şanlıurfa 2001, s. 241

Kurtuluş meydanındaki halvetiye Tekkesi.

4. Gülşeniyye Tekkesi: Şemlelizâde Ahmed Efendi'nin (ö.1654) "**Şîve-i Tarîkat-i Gülşeniyye**"⁸⁰ adlı eserinde ifade ettiğine göre Urfa'da bir Gülşenî âsitânesi vardır. Şemlelizâde 1640 tarihinde İstanbul'da Gülşenî şeyhi Hulvî Efendi meydanında, Urfa nâm karyede Gülşeniyye Tarikatı seccâdenişini olan bir pîr-i Zindedîli gördüğünü beyan etmektedir. Urfa'da var olduğu söylenen bu âsitânenin bir tekke olması muhtemeldir. Çünkü Kahire'deki tekke, pîr evi olduğu için bunu Âsitâne olarak isimlendirmek terminoloji açısından daha uygundur. Fakat zaman zaman bu tabirler birbirlerinin yerine de kullanılmıştır.⁸¹

Gülşeniyye âsitânesi, tekke ve gülşenîhâneleri diğer tarîkat tekkeleri ve mevlevîhâneler gibi Klasik Türk Musikisi'nin âdetâ konser-vatuarını oluşturmuştur. Mevlevîliğin Urfa'ya tahmini olarak XVIII. yüzyıl ortalarına doğru geldiği kabul edilirse Gülşenîliğin Urfa musikisine katkısının Mevlevîlik'ten önce başladığı söylenebilir.

Tekkeler, toplumun dinî-manevî ihtiyaçlarına cevap veren niteliğinin dışında, kültür ve dayanışma kuruluşu olma özelliğine de

⁸⁰ Şemlelizâde Ahmed Efendi, *Şîve-i Tarîkat-i Gülşeniyye*, (Yay. Tahsin Yazıcı), Ankara 1982, s. 547, 515

⁸¹ Hüseyin Akpınar, *Gülşenîlik'te Mûsikî ve Mûsikîşinâslar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2004, s. 2

sahip olmuştur. “Tekke Musikisi,” buralarda yapılan âyinlerde semâ ve rakslara eşlik eden mûsikî, ilâhî ve nefeslerden oluşmuştur. Tekkelerdeki bu musiki ve raksli âyinlerin büyük bir kısmı da halkın ziyaretine açık olmuştur. Bunun neticesinde tekkeler, musikin halk arasında yayılmasına ve nesilden nesile aktarılmasına katkı sağlamıştır.

Bu sebeplerden dolayı Urfa gülşenîhânesi önemlidir. Zira tarikatın pîri İbrahim Gülşenî zamanından tekkelerin yasaklandığı zamana kadar üç kıtada (Afrika, Asya ve Avrupa) hizmet vermiş olan gülşenîhâneler, Türk mûsikîsinin zenginleşmesi ve dünyanın muhtelif yerlerine yayılmasında büyük rol oynamışlardır.⁸²

Bu tekke ile Halveti tekkesinin mevcudiyeti aynı senelere rastlamaktadır. Ya zikredilen tekke Halveti tekkesinin aynısıdır. Oysa Halveti tekkesi, anlatılan Gülşenî tekkesinden sonra 1658 tarihinde bina edilmiş olup, vakfiyesinde Ruşenî olduğunu kaydetmektedir. Veyahut Gülşenîye tekkesi bundan çok evvel 1640 yıllarından hemen sonra tamamen kaybolmuştur. Çünkü yukarda bahsettiğimiz Halveti tekkesini yaptıran Ramazan Şani, Yakup Halifenin⁸³ kolidan gelmektedir.

5. Sakıbiye Kadiri Tekkesi: Sakıb Efendi (1800–1873)’nin yaptırdığı bu tekke, tekkelerin kapatılmasından sonra yıktırılarak ev yapılmıştır. 1862 tarihinde medrese, tekke, mescid ve imaretiyle ve yine içinde sibyan mektebi (ilkokul) kütüphane ve çeşmesiyle birlikte bir külliye halinde yaptırılmıştır. Tekkenin su ihtiyacını karşılamak için, içinde bir de havuz yaptırılmıştır. Bütün bunların ihtiyacını karşılamak için de yaptığı vakıflar için hazırladığı vakfiyesinde: “... Kendi malımdan taraf-ı ğarbinde tarikat-ı âliye-i Kadiriye fukarasına ve sair amed-şud eden seyyahîn ve dervişana mahsus bir hangah-ı Kadiriye ve derununda bir camii şerif... Fevkanî meşihathane ve misafirhane... Muvakkithane...” diye neler yaptığı belirtmiş ve bun-

⁸² Hüseyin Akpınar, *Gülşenîlik’te Mûsikî ve Mûsikîşinâslar*, (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2004. s. 3

⁸³ Urfa evliyasından **Halveti Şeyhi Yakub Halife**’nin (ö.1619’dan sonra) türbesi Urfa kalesinin eteklerindedir. Halvetiliğin Urfa’da yerleşmesi Yakup kalfa ile olduğu sanılmakta ve Urfa’da Halveti tarikatı bu zatla bilinmektedir.

ların masraflarını karşılamak için bahçeler, dükkânlar, fırınlar ve daha birçok gelir getiren mülkünü vakfetti. Vakfiyesinde yolculara, misafirlere verilecek yemeğe kadar, hatta öğrencilerin kitap paraları ve harçlıklarına, müderris ve şeyhlerin aylıklarına kadar bu vakıftan verilmesini şart koştu. Sakıb Efendi vefat ettiğinde bu tekkeye defnedilmiştir. Yine oğlu ve torunu da vefatlarında bu tekkeye defnedilmişlerdir. Sonradan tekke satılmış, alan adam ev olarak kullandığı için, içindeki bu üç mezar Mevlidihalil haziresine nakledilmişlerdir. Tekke tamamen eve çevrildiği için kitabesine de rastlayamadık.

6. Mevlidihalil zaviyesi veya Dede Osman Kadirî Dergâhı: Bu zaviye de Eyyubî devirlerde yapılan bir zaviyedir. Osmanlı sultanı Kanuni Sultan Süleyman bu zavîye ve Mevlid-i halil camiine de vakıflarda bulunmuştur. Dede Osman Avni Efendi (ö.1883) de bu tekkede hizmette bulunuyordu. O yüzden Mevlidihalil camiindeki bu Dede Osman Avni'nin Kadirî tekkesine Dergâh da denilmektedir. Bu yüzden bu camiye halk arasında bazen yanlış olarak Dergâh Camii de denilmektedir. Bu yanlış bir isimlendirmedir. Burada Cumhuriyetten önce Kadirî şeyhlerinden Dede Osman Avni yıllarca etrafında toplanan halkı eğitmiş ve onları irşat etmiştir.

7. Nebih Efendi Nakşibendî Tekkesi: Nebih Efendinin (ö.1789) bıçakçılı mahallesinde yaptırdığı bu tekke Cumhuriyetin ilanından ve tekke ve zaviyelerin lağvından sonra ev olarak kullanılmıştı. Bu gün ise kuran kursu olarak faaliyet göstermektedir.

8. Mevlevi Tekkesi: Haşimiye meydanında XVII.yüzyılda yapılan ve Mevlevihane olarak bilinen⁸⁴ bu tekke de halen ayakta duran ve ismini bildiklerimiz tekkelerdendir (Resim.15). 1758 tarihli kaybolmuş bir Mevlevi-hane vakfiyesine dayanılarak, Urfa Mevlevi-hanesi vakfına 1705 tarihinde Abdülkerim adında bir zatın tayin edildiği kaydedilmiştir.⁸⁵ Bu bilgiye göre bu tarihte Urfa'da Mevle-

⁸⁴ A.Cihat Kürkcüoğlu, Şanlıurfa Camileri, ŞURKAV yayınları, Şanlıurfa 1993, s. 56

⁸⁵ Cihat Kürkcüoğlu, Harran Dergisi, Urfa Mevlevi-hanesi ve Urfa'da Mevlevilik., 1992, sayı 52

vi tekkesi ya yeni yapılmakta ya da inşasından önce vakfiyesi hazırlanmıştı.

Haşimiye meydanındaki Mevlevi tekkesi.

9. Halilürrahman Mevlevi Zaviyesi: Bu zaviye de Halilürrahman semtinde olduğundan bu ismi almıştır. Mevlevi zaviyesidir. (dikkat, dipnot verilecek)

10. Şazeli Tekkesi: Şazeli tarikatından olan Ali Dede (ö. 1651 den sonra)'nın Halilürrahman camii yanında yaptırdığı tekke idi. Bugün sadece türbesi bulunmaktadır.

11. Şeyh Müslim Tekkesi: Urfa'nın Suruç ilçesi Ziyaret köyündeki Şeyh Müslim (ö. 1074) türbesinin içinde bulunduğu tekkesi ise, Cami, tekke, imaret olarak bir külliye halinde yapılmıştır. Şeyh Müslim (k.s.)'ün türbesinin inşa tarihini kesin olarak bilinmemekle beraber, 1168–69 tarihinde inşa edildiği belirtilmektedir.⁸⁶ Türbenin kapısındaki kitabe şöyledir:

عَمَر مَذَهَبُ الْقَبَّةِ الْبَارِكَةِ لِحَقِّ قَبْرِ الشَّيْخِ مَرْلَمَةَ
بَلَنْعَمَقْ سِرْهَ عَزِيْزِيْ شَهَرِ جَمَاذَاوَلِيْ
سَنَةِ خَمْسَةِ وَاَلْوَعِيْنَ وَسَبْعِ مِائَةِ لِحَقِّ يَدِيْ دَالِجِ هَلْ قَوِيْ

⁸⁶ E.Eser, Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova İlçeleri ile Rum kaledeki taşınmaz Kültür Varlıkları, Ankara 1999, s. 283

لراجى الى رحمة ربه وغفران ظاليه حسن بن
الشيخ محمد رحيمه غيه ولوليه و جيع العملين والمسلمات

“Ammere hazihî'l-kubbeti'l-mübareketi ala kabri's-Şeyh Mesleme ibni Na'me kaddesallahu sırrehu'l-aziz, fi şehri cemaziel-ula sene hamse ve erbaine ve tis'a mie(veya seb'a mie) ala yed'il-fakir er-raci ila rahmetün rabbuhu ve ğufranuhu eş-Şeyh Hasan ibni eş-Şeyh Muhammed rahimehullahi aleyhi ve livalideyhi ve cemii'l-müslimin ve'l-müslimat.” Yani Name oğlu Şeyh Mesleme (Şeyh Müslim) (k.s.)'ün üzerine bu türbeyi hicri cemazielula 945, miladi Ekim 1538 (veya H. 745- M. 1335) tarihinde Allah'ın rahmetini dileyen Şeyh Muhammed oğlu Şeyh Hasan yaptırmıştır. Zaman aşımından dolayı kitabe yıprandığı için, yazı ile yazılan tarih “hamse ve erba'ine ve tis'a mie” ve “hamse ve erbaine ve sab'e mie” şeklinde okunabilmektedir.⁸⁷

1113 Ramazan 20 (19 şubat 1702) tarihli bir belgede Şeyh Müslim zaviyesi şeyhi ve zaviyedarı Şeyh Muhammed Efendi elindeki beratın eskimiş olmasından dolayı yeni bir berat istemiştir. Kendisine, Sultan IV. Muhammed'in (1648-1687) oğlu Sultan II. Mustafa (1695-1703) han zamanında Hicri 1106 cemazielahirinin yirmi ikinci, miladi 8 şubat 1695 tarihinde yeni bir berat verilmiştir. Verilen berat şöyledir:

“Huve Allahu el-aziz el-muin el-münib

Sultan Mustafa ibni sultan Muhammed Han

Nişan-i şerif-i alişân sami mekân-i sultanî ve tuğra-yi Gaza-yi cihanî nişan-i Hakanî madeni bi'l-avni rabbani hüküm oldur ki

Çün zümre-i ulema ve fırka-i meşayih ve süleha-i eşref-i tevaif emcedir. Hemişe karin-i ikram olmak saadet-i (ibaret-i) seniye-i şehriyari ve bahtiyaridir. Bena ala zat çün 'avn-i 'inâyet-i sübhânî ve sîn-i (koruma) hidayet-i samedânî birle serir-i saltanat-ı Osmanî ve kiram-ı hilafet-i cihan banî üzere cülus-i hümayun saadet makrunum vaki olmakla umumen tecdid-i beravat-ı (beratlar) fermanum olmağın. Bundan akdem Ruha'ya tabi ve Suruç'da vaki Şeyh Müslüm evkafı zaviyesinin vazife-i muayyene-

⁸⁷ Türbe kapısı üzerindeki kitabe. (okuyan, Mahmut Karakaş)

siyle Şeyh-i zaviye olan işbu rafi' tevki'-i refiü's-şani şehriyârî ziyadet-i berâtım tebliğ-i meksub-i unvan-ı telzizî'l-kıdvetü'l-ulemai ve'l-muhakkikin Şeyh Muhammed zide ilmuhu yedinde olan atik beratın der saadetime getirüp tecdidin rica etmekden hakkında mezid-i inayet-i padişahanem vücuda getürüp atik beratı mucibince bin yüz altı (1106) cema-zielahirinin yirmi ikinci (8 şubat 1695) günleri muharrer ve işbu berat-ı hümayun-i meşreb makrunu verdim. Ve buyurdum ki mumaileyh Şeyh Muhammed zide ilmuhu varup zaviye-i mezburede uslub-i sabık üzere şeyh-i zaviye olup hizmet-i lazimesin mer'i (sayılan, hükmü geçen) ve müedda (mana) (veya müeddî = icab eden, müsebbib) kılındıktan sonra bundan evvel ol zaviye-i mezburede vazife-i muayenesiyle ve ne minval üzere mutasarrıf ola gelmiş ise yine ol minval üzere vazife-i mu'teberesin evkaf-ı mezbure mahsulünden alup mutasarrıf ola. Ve resim-i beratı mütevellisi beher birin teslim-i hazine olunmuştur. Şöyle bileler alamet-i şerife itimad kılalar."⁸⁸

Şeyh Müslüm türbesi kapı kitabesi

12. Hayat el-Harrani Tekkesi: Urfa'nın Harran ilçesinde kendi adını taşıyan caminin içindedir. Ünlü İslam gezgini ibni Cübeyr Hayat el-Harranî'nin zaviyesinin camiin kiblesinde inşa ettiğini bildirmektedir.⁸⁹ Yine aynı gezgin Hayat el-Harranî'nin oğlu

⁸⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, AE. SMST. II. Mustafa, 17 / 1663 (belge no. 25)

⁸⁹ Ramazan Şeşen, Harran Tarihi, Ankara 1993, s. 22

ömer'in de bir zaviyesinin olduğunu söylemiştir. Hayat el-Harrani'nin türbesi de bu cami ve tekkenin bitişiğindedir. Türbe kitabesi cami kapısının üzerine konulmuştur. Camii kapısı üzerindeki kitabede bu türbenin miladi 1195 tarihinde oğlu Ömer ve kardeşi oğlu Ebubekir tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Kitabe şöyledir

بس لرحمن لرحيم لم انشأ هذا لمشهدا لهارك في
 الی الشیخ طحال ح الزامل عبد عمر بن
 الشیخ خیات بن قیس و اخو مبلال شیخ بلوكرق
 ت عالی لوی یه لقی ربن لعه علی
 وك ال فر اغ من عم ارت فی شه
 وتس عین خمس حلة

"Bismillahirrahmanirrahim. Emere inşai haza'l-meşhed el-mübarek el-fakir ila rahmetullahi Taala eş-Şeyh el-salih el-zahid el-abid Ömer ibni'ş-Şeyh Hayat ibni Kays ve ahuhu ibni Şeyh Abubekir kaddesallahu taala ala yedi'l-fakir ibni uhtihi Ali, ğafarallahu lehu ve licemii'l-müslimin ve kâne'l-firağü min imaretihi fi şehri cemazielahir es-sene 592"⁹⁰

Kitabeden anlaşıldığına göre Hayat el-Harrani'nin oğlu şeyh Ömer tarafından on sene sonra hicri 592, miladi 1195 tarihinde Hayat el-Harrani'nin mezarı üzerine bir türbe yaptırmıştır.

Hayat el-Harrani Camii kapısı üzerindeki kitabe

⁹⁰ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve ilçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa 2001, s. 369

Hayat-ı Harrani camii ve türbesi

13. Hasan Padişah Camii Zaviyesi: Hasan Padişah Camiinde bir zaviyenin varlığı da, Halveti tarikatı silsilesinden anlaşılmaktadır. Burada 1658'de Siverekli Vaiz Mevlana Mahmud Efendi postnişin olarak bulunuyordu. Kendisinden sonra da Şeyh Ali Efendi postnişin olarak görev yapmıştır.⁹¹

14. Semmü'l-Mevt Zaviyesi (veya Mencik Zaviyesi): Halilürrahman camiinin arka taraflarından varlığını sandığımız bu zaviyeden, 1373 tarihli Abdullah ibni Emir Mencik vakfiyesinden biliyoruz. Bu zaviyenin Halilürrahman gölünün batı tarafında ve surların gölgesinde kalan bir tekke olduğunu Şair Nabi Tühfetü'l-Hameyn adlı eserinde tanıtmaktadır.⁹² Nabi, Tekkenin balkonu ve yüksek kubbelerinden ve hatta kubesinin altın yaldızlı olduğundan söz etmekle bu tekkenin büyük bir tekke olduğu anlaşılmaktadır. Bu zaviyenin diğer ismi de Mencik zaviyesidir. Vakıf bütün mülkünü, merhum Şerif Mevlânâ Seyyid Osman'ın oğlu ve

⁹¹ Şanlıurfa müzesindeki Halveti Tarikatı silsilesi.

⁹² Yusuf Nabi, Tühfetü'l-hameyn, İstanbul 1265, s. 18

vakfın mütevellisi Nakibel-eşraf Vefai şeyhi Seyyid Celaleddin Hüseyinî'ye ve onun neslinden gelenlere verilmek üzere bu zaviye-ye bağışlanmıştır. Zaviye kemerli, tavanlı, odaları ve karşılıklı kapıları, iki sofa ve bir havuzu vardır. Zaviye bir külliye halinde yapılmış olup, mescidi, medresesi ve imareti bulunmaktadır.

15. Kıbrıs Tekkesi (Hacı Mihman Mescidi): Bu mescide imamı Osman efendinin vefat etmesiyle 1894 tarihinde Kerküklü Hacı Abdurrahman Efendi (ö.1932) imam olarak atanıyor. Hacı Abdurrahman Efendi Nakşibendî şeyhi olduğu için burayı, aynı zamanda bir tekke olarak kullanıyor. O tarihten itibaren burası Kıbrıs Tekke diye isimlendirilmektedir. Kerküklü Şeyh Abdurrahman Efendi bölümünde daha detaylı bilgi verilmektedir.

16. İhlasiye Zaviyesi: Bu zaviye, Molla Musa Efendi tarafından XVII. Yüzyılda yaptırılmış bir cami ve medrese içindedir. Bu cami aynı zamanda zaviye olarak kullanılıyordu. Molla Musa Efendinin babası Mahmut Efendi 1601 senesinde vefat etmiş bir âlimdi. Vefat tarihini bilemediğimiz Musa Efendinin cami ve medrese için hazırladığı vakfiyesinin tarihi şöyle yazılmıştır: “...*fi evahiri şehri rebiülevvel min şuhur sene ihda ve hamsine ve elfün min hicreti izze veş-şeref*” yani hicri 1051 senesi rebiülevvel ayının sonu, miladi tarihle 10 Temmuz 1641 senesi etmektedir. Burada Hacı Mahmud Efendi (ö.1884) İhlasiye postnişini olarak görev yapıyordu. Bu zattan sonrada Saizade Mahmud Efendi (ö. 1901) görev yapmıştır.⁹³

17. Şeyh Tahir Tekkesi: Bu tekkenin varlığı da 1772 tarihli ilamdan anlaşılmaktadır.⁹⁴

18. Şeyh Fatih Tekkesi: Harran kapı mezarlığı yanında bir Kadiri tekkesidir. Bu gün faal olan Urfa'daki tek tekkedir. Şeyh Bilig'in oğlu Şeyh Fatih Marandi (ö.1979) tarafından yaptırılmıştır.

⁹³ Mahmut Karakaş, Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1995, s. 181 – Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 230 –232

⁹⁴ Ziya Kazıcı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Urfa'daki Vakıf Hizmetleri, sayı: 5–6, İstanbul 1993, s. 96

Ayrıca barındırdıkları bölge halkının ismi ile anılan bazı tekke-ler de mevcuttur ki, bunlar da:

19. Hindiye Tekkesi: Kapısının üzerindeki kitabeden 1546 da yaptırıldığı⁹⁵ anlaşılan bu tekke, bugün yıkılmaya yüz tutmuş ha-rap bir durumdadır. Kapısı üzerindeki kitabede:

بس لرحمن لارحم
الا لله محمد رسول
عمرفى سرتلث وخمسين تسع

"Bismillahirrahmanirrahim. La ilahe illallah Muhammedün Resulullah. Ammere fi sene selase ve hamsine ve tis'amie." Yazısı vardır. Yani bu tekke hicri 953, miladi 1546 tarihinde imar edilmiş-tir.

Hindiye Tekkesi Şeyhleri:

Şeyh İmam Efendi: Bu tekkenin bildiğimiz şeyhi 15 Şubat 1896'da vefat eden Şeyh İmam Efendi ibni Gulam Muhammed ibni Cuma'dır.⁹⁶ 18 Mart 1886 tarihli beratla Hindiye tekkesine Şeyh olmuştu.

Şeyh Hasan dede: Şeyh İmam Efendinin 1896'da vefatından sonra 1855-56 doğumlu Şeyh Hasan dede 18 Mart 1897 tarihinde bu göreve müracaat ediyor ve şeyh oluyor. Şeyh Hasan Dedenin arz dilekçesi şöyledir:

"Maruz-i dai-i dirineleridir ki,

Nezaret-i evkaf-ı Humayun mülukaneye mülhak evkafdan Ha-lep vilayeti celilesi dâhilinde kâin merkez liva olan Urfa namı diğer Ruha'da vaki Mevlidihalilürrahman (A.S) evkafından olmak üzere yevmi bir akçe vazife ve beher yevm 32 adet nan-ı aziz ve beş kıya güşt ve 12 kebş aş ve aynıhalilürrahman vakfından Ruha'da kâin Hindu ulemasına taamiye olmak üzere yevmi bir akçe ve Kızılca-mii şerif vakfından olmak üzere yevmi iki akçe vazife ve Mevlidi-

⁹⁵ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa Belediyesi yayın-ları, Şanlıurfa 2001, s.244

⁹⁶ Urfa Şer'i Mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane defter arş. No. 223, kayıt no.14

halil zaviyesi vakfından yevmi 10 akçe vazife ile seccadenişinlik cihetiyle Seyyid Mencek vakfından fukara-i Hindiyane muayyen yevmi 4 akçe vazife cihetine fi 11 cemazielevvel 1303 sene-i tarihiyle muvaşşah bir kıta berat-ı şerif-i alişan ile mutasarrıf olan Şeyh İmam Efendi bin Ğulam Muhammed bundan akdem vefat edip yeri hali ve hizmet-i lazımesi muattal kalmış...”⁹⁷ Dilekçede ki ifadededen anlaşıldığı gibi bu tekke daha ziyade Hintli fakirleri barındırma merkezi olarak kullanılıyordu.

Şeyh Recep Hindi: Bu tekkenin şeyhlerinden birinin de Şeyh Recep Hindi olduğunu 11 Aralık 1854 tarihli dilekçeden anlamaktayız.

“Evkaf-ı Hümayun Nezaret-i behiyesine

Cennet mekân Sultan Murad Han hazretlerinin evkaf-ı celilesinden Urfa'da kâin olup vefat eden Hindi tekkesi şeyhinin uhdesine be-tevcihi istidadına dair Şeyh Recep Hindi Efendi tarafından takdim kılınan bir kıta müzakere manzur-i valaları buyrulmak üzere rızaen gönderilmiş olmakla iktizasının icrası mutavakkıf himem-i Behiyeleridir.

Usul-i vukuuna tevfikân

Emir ve ferman hazreti sadaret penahi.

Ahmet Şevki

19 Muharrem 1271(11 Aralık 1854)”⁹⁸

Veliyüddinin Efendi: Yine 25 rebielevvel 1275 (4 Kasım 1858) tarihinde de Veliyüddinin Efendinin Hindi dergahı postnişini olduğunu görmekteyiz.⁹⁹

20. Afgan Tekkesi: 1888 den önce var olduğunu bildiğimiz **Afgan tekkesi**¹⁰⁰ ismini bildiğimiz tekkelerden olmak üzere sayılabilir. Bunlar bilhassa kendi halklarını barındıran, onları koruyan tek-

⁹⁷ Urfa Şer'i Mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane defter arş. No. 223, kayıt no.51

⁹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. MZD, 122 / 75

⁹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. UM. 331 / 89

¹⁰⁰ Mahmut Karakaş, Cumhuriyet öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1995 s.191

keler idi. Bu tekkenin Mevlidihalil Camii arkasında bir yerde olduğunu sanmaktayız. Afgan tekkesi olduğunu sandığımız evin kapısı üzerinde:

بِسْمِ اللَّهِ هُوَ اللَّهُ وَ حَوْلَ وَ قُوَّةِ اللَّهِ الْعِزَّةِ الْعَظِيمِ

“Bismillah, Maşallah, Allahu velâ havle velâ kuvvete illa bil-lahi'l-aliyyi'l-azim.” Yazısı bulunmaktadır.

21. Yalıncık Zaviyesi: Urfa surları dışında bulunmakta olup, yolculara hizmet vermektedir. Bu zaviyenin de şeyhi İstanbul'dan tayin ediliyordu. Bu arz dilekçesi buraya vefat eden şeyhin yerine yeni bir şeyh tayin edilmesi için güzel bir örnektir.

“Der devletmekine arz-ı da'i-i kemine budur ki, medine-i Ruha hari-cinde vaki Şeyh Yalıncık zaviyesinin yevmi üç akçe vazife ile şeyhi olan Şeyh Ahmed fevt olup yeri hali ve hizmeti muattal kalmakla, yerine erbab-ı istihkakdan ve sulahadan bais-i arz-ı ubudiyet diğer Şeyh Ahmed daileri her vecihle layık ve mahall ve mustahak olmağın meşihat-ı mezkûr vazife-i merkume ile mezbur Şeyh Ahmed dailerine tevcih ve yedine berat-ı şerif-i alişan sadaka ve ihsan buyurulmak ricasına der devletmedare arz ve i'lam olundu. Baki emir ve ferman men lede'l-emrindir. Hürrire fi evahiri şehri Safer el-hayr sene 1148.

el-abd el-da'i lil-devleti'l-aliyeti'l-Osmaniye

el-Hac Osman el-Kadii bi-medineti Ruha.”¹⁰¹

Bugünkü dil ile “Yüce devletliye bu aciz duacılarının arzı budur ki: Urfa şehri dışında bulunan Şeyh Yalıncık zaviyesinin gündelik üç akçe ile vazife yapan şeyhi Ahmet vefat etmiştir. Yeri boş kalmış ve hizmeti yapılmaz olmuştur. Yerine istihkak erbabından ve Salihlerden kulluğu arz edilen diğer bir Şeyh Ahmet duacıları her yönüyle layık ve hak sahibidir. Adı geçen şeyhliğe tayin edilerek kendisine bir berat-ı şerif verilmesi ricası ile yüce devletliye arz olundu.

Osmanlı devletine duacı kul Hacı Osman

Urfa Kadısı.” Denilmektedir.

¹⁰¹ BOA. Cevdet, Evkaf, nr. 22304

22. Cabir el-Ensar Zaviyesi: Bu da surların dışında olan bir zaviye idi. Bu gibi zaviyeler de ismini sayabileceğimiz zaviyelerdendir.¹⁰² Bugün bunların bir kısmı bina olarak muhafaza edilmekte ise de, çoğunluğu temelden yok olmuştur.

Cabir el-Ensar türbesi

Cabir el-Ensar Camii ve zaviyesinin cepheden görünüşü

¹⁰² Mahmut Karakaş, Cumhuriyet öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1995, s.153

23. Abdurrahman Dede Türbe ve Zaviyesi: Urfa'nın dışında bulunan bu zaviye ve türbenin sahabe-i kiram ve Aşere-i Mübeşşere'den Abdurrahman ibni Avf (ö. 652-53) olduğu söylenilir. Bu türbe hakkındaki bir belge şöyledir.

“Arz-ı da'i-i keminelidir ki,

Evkaf-ı hümayun-i mülukâneye müllhak evkafdan Halep vilayeti celile-si dâhilinde kâin merkez liva bulunan medine-i Urfa'da aşere-i mübeşşereden cennetmekân Abdurrahman ibni Avf (r.a.) hazretlerinin makam ve türbe-i âlileri vakfının yevmi (...) akçe vazife ile tevliyet ve meşihat cihetlerine ba berat-ı şerif-i alîşan mutasarrıf olan es-Seyyid Şeyh Osman ibni Ali tarihten bir sene mukaddem fevt olup... Zilhicce 1305”¹⁰³

Dilekçede “Bu aciz duacılarının arzı budur ki: Halep vilayeti dâhilinde merkez mutasarrıflık bulunan Urfa şehrinde aşere-i mübeşşereden cennetmekân Abdurrahman ibni Avf makam ve yüce türbeleri vakfının günlük (?) akçe ile tevliyet ve şeyhliği için beratla mutasarrıf olan Ali oğlu Seyyid Osman bu tarihten bir sene evvel vefat etmiş olup... Ağustos 1888” demek suretiyle bu dilekçede Abdurrahman Dede makam ve türbesinin şeyhi Ali oğlu Şeyh Osman'ın vefatı üzerine Ağustos 1888 tarihinde yerine oğlunun tayini için bir dilekçe verilmiş olduğunu belirtmektedir.

Bu türbe gerçekten Abdurrahman ibni avf'ın türbesi midir? Türbenin üzerinde “haza kabre'l-merhum Abdullah ibni Abdurrahman Ebu Yusuf (el-Bermeki) tüviffa ila rahimehullahi fi tarih Safer el-hayr sene 311” kitabesi kayıtlıdır.¹⁰⁴ Miladi Mayıs-Haziran 923 tarihi etmektedir. Sadece camii avlusu duvarında “haza makamı Şeyh Abdurrahman Dede fi sene 1239” miladi 1823-24 tarihli kitabesi vardır. Bu kitabede de şeyh Abdurrahman dede demek suretiyle bir başka şeyh akla gelmektedir. Bu makam Bermekilerden biri olabilir kanaatini bizde uyandırmaktadır. Biraz daha eski bir tarih camii hicri 815 (miladi 1412-13) tarihinde Sa'di ibni Tahir'in burayı yeni baştan tamir ettiğini göstermektedir.

¹⁰³ Urfa şer'i mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane, defter arşiv no. 221 kayıt no. 748

¹⁰⁴ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa Belediyesi yayınları, Ankara 2001, s. 266

Makamın etrafını çevreleyen ihale duvarı üzerine birkaç yere serpiştirilmiş vaziyette tersli ve doğrulu olarak konulan ve üzerinde yazı bulunan taşlar vardır. Bu yazılar duvar örülürken gelişigüzel konulmuş ve çimento ile yazının çoğu yerleri sıvanmıştır. Bu yüzden olan yazı da okunamamaktadır. Bazı taşların üzerinde "...Mevlana..." başka bir taş üzerinde "Sultan el-a'zam melik el(-muazzam) devletü..." kelimeleri okunmaktadır. Bu yazılar da değişik hatlarla yazıldığından bir yeknesaklık yoktur. Sanki bir sultanın emri ile yaptırıldığı gibi bir anlam çıkartılabilir. Bu taşların türbenin asli taşı mı, yoksa başka yerlerden mi getirildiği de belli değildir.

24. İmam Bakır Türbe ve Zaviyesi: bu türbe ve zaviye, Urfa'nın Harran ilçesine bağlı İmam Bakır isimli köydedir. Bu köyde Hazreti Ali'nin (r.a.) torunlarından İmam Bakır'ın (r.a) türbesi olduğu kabul edilir. Başka hiçbir yerde adına rastlamadığımız bu türbeden sadece Urfa Şer'i mahkeme sicillerinde hicri 6 Recep 1309, miladi 5 Şubat 1892 tarihli ve 506 nolu kaydında bir arazinin sınırlarını belirtirken İmam Bakır isminde ki köyden ve bu köydeki türbe ve zaviyeden bahsedilmektedir.¹⁰⁵ Köyde bir türbe varsa da zaviye olduğuna dair hiçbir işaret yoktur.

İmam Bakır türbesi

¹⁰⁵ Urfa Şer'i mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane, defter arşiv No. 222, sayfa 156

25. Seyyid Münî Tekkesi: bugünkü Yakubiye mahallesi taraflarında olduğu sanılan bir tekkedir. Bu tekke de Evliya Çelebi'nin varlığından söz ettiği tekkelerdendir.¹⁰⁶

26. Şeyh Muhammed Zehravi Zaviyesi:

Birecik ilçesinde olan bu zaviye, Birecik'e gelerek yerleşen Endülüslü büyük âlim ve zahid Şeyh Muhammed Zehravi'nin¹⁰⁷ (936–1008) adını taşımaktadır. Cami ve zaviye olarak kullanılan bu cami son olarak 1921'de tamir görmüştür.

27. Şeyh Saadeddin Zaviyesi:

Bu zaviye de Birecik ilçesinde olup Şeyh Saadeddin adına yapılan cami ve zaviyedir. Bu cami 1911 tarihinde tamir edilmiştir.

28. Birecik Rifai Hankahı:

Bu hangahın (tekkenin) varlığını, Rifai şeyhi Seyyid Ali'nin 1858 tarihinde Hangahın tevliyetinin kendisine verilmesini talep ettiği 17 Zilhicce 1274 (30 Temmuz 1858) tarihli dilekçe üzerine tanıyoruz.¹⁰⁸ Bunun hakkındaki dilekçe Şeyh Seyyid Ali konusunda verilmiştir.

“30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılmasına” dair kanun ile tekkelerin kapanmasına kadar mutasavvıflara mekân olarak kullanılan bu binalar, bu tarihten itibaren tekke ve zaviye olarak kullanılmamaktadır. Bunların hepsi bakımsızlıktan ya tamamen yıkılmış veya harabe haline gelmiştir. Sadece Şeyh Mesud tekkesi, Şeyh Ramazan Şani'nin Halvetiye tekkesi ve Mevlevî tekkesi sağlam olup, bugün cami olarak kullanılmaktadırlar.

¹⁰⁶ Mehmed Zillioğlu, a.g.e, V, 45

¹⁰⁷ Şeyh Muhammed Zehravi, Endülüslü bir alim ve mutasavvıf olup Birecik'e gelerek yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.

¹⁰⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A-DVN., 132 / 100.1

Bütün buraya kadar anlatmaya çalıştıklarımız göstermektedir ki Urfa'nın İslam dini ile tanışmasının erken dönemlerinde tasavvuf ehlinin görüldüğü kesindir. Bu yüzden Urfa ve çevresinde tasavvufi hareketleri, hemen her yerde olduğu gibi,

1-Tarikat öncesi tasavvufi hareketler

2-Tarikat sonrası tasavvufi hareketler, olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

URFA'DA TARİKAT ÖNCESİ TASAVVUFİ HAREKETLER:

Bu dönem aynı zamanda Urfa şehri ve çevresinde 1098–1144 seneleri arasında kurulan haçlı kontluğundan yeni kurtulduğu dönemdir. Urfa, İyaz bin Ganem (ö.641) tarafından 639 senesinde İslam topraklarına katıldıktan sonra gerek Urfa'ya gelerek yerleşen Arap Müslümanlar, gerekse Urfa'nın yerlisi arasından müslümanlığı kabul edenlerden dolayı, müslümanların sayısı günden güne çoğalmaya başlamıştı. Fakat devamlı savaşların yapılması ve Bizans devletinin arada bir Urfa'ya hâkim duruma gelmesi, Urfa'daki İslamlaşmayı çok sekteye uğratiyordu. Bir de bunun üzerine Avrupa'dan gelen Haçlı orduları da eklenince durum daha da zorlaşmaya başladı. Bilhassa Haçlı ordusunun 1098 tarihinde Urfa'da bir Haçlı kontluğu kurmuş olması, belki de İslamlaşmayı tamamen durdurmuştu. Bu yüzden müslümanlaşma bu kontluğun 1144 tarihinde İmadeddin Zengi tarafından yıkılmasına kadar kesintiye uğramıştı. İşte bu kontluğun yıkılmasından sonra İslâmlaşma hareketinin tekrar başladığı görülür. Bu dönemde Urfa içinde ve çevresinde birçok mutasavvıf yetiştiği gibi dışardan da bilhassa Maveraünnehir ve Horasan taraflarından bazı mutasavvıflar Urfa'ya gelmişlerdir. Bunlar Anadolu'da yerleşmek için gelen Müslüman Türklerle birlikte Urfa'ya yerleşmişlerdi. Urfa'da bu gibi mutasavvıfların çalışmaları sonucu bölgede Müslüman olanların sayısının gün geçtikçe artmaya başladığı görülmüştür.

Urfa'nın 1144 senesinde Haçlı Kontluğunun elinden alınmasıyla, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki dengeyi sağlamak için şehirde bulunan Müslüman cemaate yeni kabilelerden de gelip katılanlar oldu. Böylece Urfa'da İslam idaresi, Zengiler ve Eyyubiler devrinde istikrar kazanmış oldu. XII. Asır sonlarında bilhassa doğudan gelen Müslüman Türkler de Urfa'ya yerleştiler. İşte bunların arasında isimlerine yetiştirdiğimiz mutasavvıflardan Şeyh Mesud Nişaburi (ö.1183'den sonra) ve Bediüzzaman Ahmed el-Hemedani (ö.1209)'nin de bulunduğu görülmektedir. Birecik'te de İmam Sekkaki (1160–1229) ve Şeyh Muhammed Zehravi (936–1008)'yi de bunlar arasında sayabiliriz. Eskiden beri Urfa'da yaşayanların ise Harran'da Hayat el-Harrani (k.s) (ö.1185) ve Suruç'ta Şeyh Müslim (k.s) (ö.1074) olduğunu söyleyebiliriz.

İşte bunlar ve bunlar gibi ismini bilmediğimiz daha nice mutasavvıf, Urfa'da İslam'ın yayılmasına ve yerleşmesine hizmet etmişlerdir. Bu zatların yaptırdığı tekkeler, kendi müntesipleri için bir barınak ve zikir mahalli olduğu gibi aynı zamanda bir okul görevini de görmüştür. Burada okuma yazma ve dini bilgiler verilir, sohbetler yapılırdı. Ayrıca bu zaviyeler, gelen-geçen yolcuları misafir ettikleri gibi, düşman saldırılarına karşı da bir gözcü görevini görüyor, devlete yardımcı oluyorlardı. Her devirde Bu tekke ve zaviyeler halkın da ihtiyacını karşılayan birer müessese idiler.

Tasavvuf döneminde yaşayan mutasavvıflar tarikatların ya şekillenmesinden önce, ya da henüz şekillenmeye başladıkları senelerde yaşamışlardır. Yani bu mutasavvıfların yaşadıkları devir, zikir bakımından herhangi bir isimle isimlendirilmedikleri bir zamandır. Onun için şu veya bu tarikata mensupdur demek mümkün değildir. O bakımdan bu gibi tasavvuf ehlinin ve zâhidlerin faaliyetlerine tarikatlardan önceki tasavvufî hareketler demek lüzumunu duyduk. Urfa'da yaşayan bu gibi mutasavvıflardan bildiğimiz ve ulaşabildiklerimiz aşağıda isimlerini verdiğimiz şu dokuz kişi olduğu gibi ismini bilmediğimiz başka Allah dostlarının da bulunduğu kesindir.

URFA MERKEZDEKİ TARİKAT ÖNCESİ MUTASAVVIFLAR

ŞEYH MES'UD NİSABURÎ (Ö.1183'DEN SONRA):

Şeyh Mesut zaviyesi ve türbesi

Bu zatın, Nişabur'dan Urfa'ya gelmiş ve 1183 tarihinde Urfa'da yaşamış olup, **Hoca Ahmed Yesevî (k.s.)'nin** (ö.1166) halifelerinden olduğu tahmin edilmektedir. Hoca Ahmed Yesevî de Yusuf Hemedanî'nin (d.1048–49 – ö.1140–41) halifesidir. Şeyh Mesud'un bu tarihlerde Anadolu'ya gelen ve Horasan erenleri denilen velilerden olup, Urfa'ya Hoca Ahmed Yesevî'nin görevlendirmesi ile geldiği sanılmaktadır.¹⁰⁹ Veyahut da onun halifelerinden birinin halifesi olabilir. Çünkü Hoca Ahmet Yesevî'nin Mansur Ata, Said Ata, Süleyman Ata ve Hakim Ata isimlerinde dört halifesi vardı.¹¹⁰ Bu halifelerden birinden halifelik aldıktan sonra Urfa'ya gelmiş olabilir. Zaten o yıllar, Türkistan ve Horasan taraflarından Anado-

¹⁰⁹ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 62

¹¹⁰ Mevlana Ali b. Hüseyin es-Safi, Reşahat, sad. Mustafa Özsaray, İstanbul 2005, s. 43

lu'ya birçok dervişin geldiği dönemdir. Nişabur da Horasan'ın merkezi kabul edilen ilim ve kültür merkezi bir şehirdir. Bu yüzden Anadolu'ya dağılan mutasavvıflar hep bu bölgeden çıkmıştır. Urfa haçlı Kontluğunun İmadeddin Zengi tarafından 1144 senesinde tarih sahnesinden silinmesinden sonra, artık Urfa devamlı bir Müslüman şehri olarak kalmıştır. Zengiler ve onlardan sonra Ey-yubilerin eline geçen Urfa'ya bu devirde Türkistan ve Horasan taraflarından gelen Müslüman Türklerle birlikte birçok mutasavvıf ve derviş de gelmiştir. İşte Şeyh Mesud'unda bu kabilelerin biriyle Urfa'ya geldiği düşünülebilir.

Şeyh Mesut, Urfa'nın güneyindeki yüksek tepelerin üzerinde yaptırdığı tekkesinde yıllarca çalışarak, Urfa'da İslam'ın daha çok yayılmasına yardımcı olmuştur. Zamanımıza kadar ismi devam etmiş büyük velilerden biridir. Yaşadığı devri bu tekke için 1183 tarihinde kazdırdığı su sarnıcı üzerine yazdırdığı kitabeden anlamaktayız. Kitabede şunlar yazılmıştır:

بس لرحمن لرحيم
 قفرغ من عمل صون جاق يري رالى
 مس عو بن سعي دن كلالن سارابورى
 فى عشرة من رجب لخرسنه
 تسع وسبعين و خمس طئة
 دعا)... (واعنه وساعده
 ولجم عال مو دين

*"kad farağa min ameli sahrinç el-fakir ila rahmetullahi Mes'ud bini Sa'id Hengel el-Nisaburi. Fi'l-aşareti min receb el-ağir. Sene tis'a ve seb'ine ve hamsemie. Ferahimehullahi men da'e (...) ve i'anehu ve sa'adehu ve licemi'i'l-muminin."*¹¹¹ Kitabede bu sarnıcın, Nisaburlu Said Hengel oğlu Mesud tarafından hicri 579 senesi Recep ayının 10'unda (Miladi 30 Ekim 1183) bitirildiği belirtilmektedir. Şeyh Mesud'un kendi türbesi de aynı tekkenin bodrumunda bulunmaktadır. Tekkenin içinde müritlerin çilehaneleri, mescidi ve misafirlerin kalacakları odalar bulunmaktadır. Tekkenin bilinen ilk

¹¹¹Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve ilçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Ankara 2001, s. 252, 260

tamiri Osmanlı devrinin Urfa valisi Ali Paşa tarafından hicri 1096, miladi 1684 tarihinde yapılmıştır. İkinci tamiri de ömer Bey tarafından 1717 tarihinde yaptırılmıştır. Yapılan her iki tamiri belirten kitabesi de tekkenin duvarlarında mevcuttur. (Resim.11)

Rivayete göre “Şeyh Mesut tekkesini yaparken elinden düşerek aşağılara yuvarlanan bir taşı, kendisine getiren bir askere “Mısır’a Sultan olasın” diye dua etmişti. Aradan bir zaman geçtikten sonra Şeyh Mesut’un duası kabul olmuş ve dua ettiği o asker Mısır’a sultan olmuştur. O sultan Urfa taraflarına geldiğinde, Şeyh Mesut’u vefat etmiş olarak bulmuş ve mezarının üzerine türbe yaptırmıştır.” Bu rivayet değişik olarak da şöyle anlatılmaktadır. “Şeyh Mesut’un elinden aşağı yuvarlanan taş, aşağıda giden bir subayın atını ürkütmüştü. Buna çok sinirlenen subay Şeyh Mesut’u kırbaçlamıştı. Subayın bu davranışına karşı, Şeyh Mesut’un beddua etmesi beklenirken o, subaya Mısır’a sultan olasın diye dua etmişti. Yaptığı dua Allah katında kabul görmüş ve o subay Mısır’a sultan olmuştur.” Halk arasında anlatılan bu rivayetler, onun kerametinin kuvvetini kabul ettirmektedir. Böylece türbe çevresinde bir manevî hava oluşmaktadır. Oysaki burası bir türbe değil, bir tekedir. Türbe de bu tekkenin bodrumundadır. Yani anlatılan menkıbelerde bu durum gözden kaçmıştır.

Urfa halkı tarafından veli olarak bilinen Şeyh Mesut’un tekke ve türbesinin bulunduğu bu yere, Urfalı kadınlar haftanın ekseriya Çarşamba ve Cumartesi günleri gelerek hem ziyaret ve hem de burada kır sefası yaparlardı. Kır gelen kadınlar, gün boyunca burada eğlenirler, köftelerini yerler, çaylarını içerler, hoşça vakit geçirir, akşama doğru evlerine dönerlerdi. Böylece burası aynı zamanda Urfa kadınlarının bir mesire yeri olmuştu. Cuma günleri de ekseri dilekte bulunan kadınlar türbeyi ziyaret ederlerdi. Türbe şehirden biraz dışarda olduğundan sabah erkenden gelen halk, akşama doğru evine gitmek lüzumunu duyardı. Böylece bütün bir hafta ev işleriyle meşgul olan Urfa kadınları haftada bir gün de olsa dinlenme ve eğlenme fırsatını bulmuş olurlardı.

Urfalılar buraya yanlış olarak “Şeyh Maksut” demektedirler. Bu yanlışlık bazı kelimelerin Urfa ağzında değişikliğe uğramasından kaynaklanmakta olup, “Mesut” kelimesi Urfa ağzında çok az kul-

lanılan bir kelime olduğundan “Maksut” kelimesine dönüştürülmüş ve böyle söylenile gelmiştir.

Şeyh Mesut zaviyesinin avlusu ve türbesi

BEDİÜZZAMAN AHMED EL-HEMEDANÎ (Ö.1209):

Bu zat da Bediüzzaman mezarlığındaki türbesi ile tanınan büyük bir velidir. Hayatı hakkında hemen hemen hiçbir malumat yoktur. Kendisinin, İran'ın batısında bulunan Hemedan şehriden geldiği ve isminin Bediüzzaman Ahmed el-Hemedanî (k.s.) olduğu söylenilmektedir. Bediüzzaman isminin kendisine niçin verildiği de belli değildir. Türbesinin bulunduğu mezarlığa da onun ismi verilmiştir. Bediüzzaman Ahmed el-Hemedanî'nin Urfa'ya gelişi de dervişlerin doğudan Anadolu'ya geldikleri zamana rastlamaktadır. Bu zat da Eyyubiler devrinde Urfa'ya gelen tasavvuf ehlin-dendir. Urfa'da İslam'ın yayılması için çalışan velilerden biridir. Bu görevle Urfa'ya geldiği düşünülebilir. Sandukasının ayak tarafında vefat tarihi:

Bediüzzaman Ahmet el-Hemedani türbesi

من الہجر الہرین قسرت وستمة

“mine'l-hicri es-sene sitte ve sittemietin” Yani “**Hicretten sonra altı yüz altı**” şeklinde Arapça olarak yazılmıştır. Hicri 606 tarihi ise miladi olarak 1209–1210 tarihini gösterir.¹¹² Bundan başka türbesinde ismine dair hiçbir bilgi yoktur. İsmi ve geldiği şehir sadece dilden dile zamanımıza kadar gelmiştir. Urfa'da **Bediüzzaman** ismi ile meşhur olmuştur. Bu isimle meşhur olması, onun büyük bir ilim sahibi olduğunu da gösterir. Halk, 1209 senesinde vefat eden bu büyük velinin ruhaniyetinden faydalanmak için, türbesinin bulunduğu yerin çevresine kendi ölümlerini de gömmüşler, böylece türbenin etrafında bir mezarlık oluşmuştur. Adını verdiğimiz bu iki zat Urfa'nın içinde yaşadığını bildiğimiz mutasavvıflardandır.

¹¹² Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 39

Bediüzzaman Ahmed el-Hemedani türbesinin içerden görünüşü

BİRECİK İLÇESİNDEKİ TARİKAT ÖNCESİ MUTASAVVIFLAR

ŞEYH MUHAMMED ZEHRAVÎ (936–1008):

Birecik ilçesinde medfun olan Bu zatın asıl adı Şeyh Muhammed bin Abdullah Ebu Zemeneyn (el-Zehravi) olup Gırnata'da doğmuştur. İspanya'dan ilim tahsili için İslam dünyasını dolaşmış ve sonunda Birecik'e gelerek yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Kendisi Hafız ve hadisçi olup zahid bir kimseydi.¹¹³ **"Zehravi"** isminin künyesindeki **"Zemeneyn"** ibaresinden tahrif edildiği sanılmaktadır.¹¹⁴ Birecik'te bir tekke ve mescit görevi gören bir ibadethane yaptırmıştı. Aşağıda verdiğimiz kitâbeden anlaşıldığına göre Şeyh Muhammed Zehravî Endülüslü olduğu, vefat edince bu tekkeye defnedilmiş olduğu ve zamanla türbesi yıkılmış olduğundan Muhlis adındaki hayırsever, Hicrî 1340, miladi 1921 yılında burayı yeniden tamir ettirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Oğlu Muhammed Nuri vefat edince, onu da buraya defnetmiştir. Kitabe aynen şöyledir:

¹¹³ Cuma Hündür, Urfa ve Çevresinde Tasavvufî Hayat, Yüksek lisans tezi, basılmamış. 1996, s. 27 (Davudî, Şemsüddin Muhammed, Tabakatü'l-Müfessirin, Beyrut ts. II, 165-166 naklen)

¹¹⁴ Cuma Hündür, a.g.e. s. 27

Harab olmuş görünce bu ibâdethâneyi ancak
Rızâ-yı Bârî'yi tahsil için ez nev binâ etdim
Bu merkad Endülüslü Şeyh Zehrâvî Muhammed'dir
Harâb idi yapub nur gühere ben ilticâ etdim
Dahî defn eyledim oğlum Muhammed Nûri'yi burda
Garik-i lücce-i gufrânetin hak'dan ricâ etdim
Bu türbe mescidin bânîsi Muhlis düşdü bir târih
Salâdır ehli imâna bir nev mescid bina etdim¹¹⁵

1340

Hadis imamı olan Muhammed (Ebu Zemeneyn) Zehravi birçok kitaplar da telif etmiştir.¹¹⁶

"Tefsiru'l-Kur'an", "el-Murab", "el-Munteheb fi'l-Ahkâm" eserlerinden bazılarıdır.

Zekravi Mescidi kitâbesi

¹¹⁵ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve ilçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Ankara 2001, s. 328

¹¹⁶ Cuma Hündür, a.g.e, s. 27

İMAM SEKKAKİ (1160–1229):

Türbesi Birecik ilçesindedir. Asıl adı Ebu Yakup Yusuf bin Ebubekir bin Muhammed bin Ali Siracüddin'dir. Harezm'de doğmuş ve orada yetişmiştir.¹¹⁷ Devrinin büyük bir zahid ve âlimi olan İmam Sekâkî, Moğol istilası sırasında göç ederek Bireciğe gelmiş ve orada yerleşmiştir. Burada müslümanlara ilmi ile hizmette bulunmuştur. Vefat edince kendisini Birecik kalesine defnetmişler. Keşfüzzünun'da ismi Allame Siraceddin Ebu Yakup Yusuf bin Ebubekir bin Muhammed bin Ali el-Sekkaki olarak geçen devrinin büyük bir zahid ve âlimi olan İmam Sekkaki, "*Miftahü'l-Ulum*" adlı meşhur kitabından başka birçok kitap yazmıştır. "*Miftahü'l-Ulum*" çeşitli ilimlerden bahsetmekte olup, kendinden sonra gelen birçok âlim bu kitabını şerh etmiştir.¹¹⁸ Bıçakçılıkla hayatını kazandığı için kendisine sekkaki denilmiştir.

Daha sonra torunları Urfa'ya gelerek yerleşmişlerdir. Torunlarından Hoca Şakir, 1565 tarihinde Sekkakiye Vakfı" diye bir zürriyet vakfı meydana getirmiştir.¹¹⁹

HARRAN İLÇESİNDE TARİKAT ÖNCESİ MUTASAVVIFLAR

HAYAT EL-HARRANÎ (Ö.1185):

Harran ilçesinde bulunan ve hicri 581, miladi 1185 tarihinde vefat etmiş olan ve asıl adı **Hayat ibni Kays**, yani Kays'ın oğlu Hayat (k.s.)'dir. Evliya Çelebi'ye göre kendisine (Yahya Hayati) demelerinin sebebi, bir seccade üzerinde tahiyyatta ve hayatta oturur gibi oturduğundandır.¹²⁰ Araplar kendisine çok hürmet ederlerdi. Harran'da kendi adını taşıyan mescidin kiblesindeki zaviyesinde irşad faaliyetinde bulunurdu. Ünlü İslam gezgini ibni Cübeyr 1184 senesinde Harran'a uğradığında Hayat el-Harranî'yi de ziyaret etmiş ve

¹¹⁷ Ömer Faruk Hilmi, İmam Sekkaki hazretleri ve Sekkakizade Hoca Şakir Efendi Vakfı, Urfa 1996, s. 3

¹¹⁸ Kâtib Çelebi, Keşfü'z-zünun, M.E. B. İstanbul 1971, II, 1762

¹¹⁹ Vakıflar, defter no. 607, s. 179

¹²⁰ Mehmed Zillioğlu, a.g.e, V, 52

o sırada Hayat el-Harranî'nin 80 yaşını aştığını kaydetmiştir.¹²¹ Türbesi Harran'da kendi adı ile söylenilen camiin bitişiğindedir. Türbesinin kitâbesi cami kapısının üzerine konulmuş olup şunlar yazılmıştır:

بس لرحمن الرحيم امرأش أ هذا لمشهد الپارك
القبيري الی تعالی لشي غل صراح
الزامه ال عبلد عمر بلال شريخ جي ات بلن قيس
واخو له بلال شريخ بلبلو كرق تعالی علی یی
القبيري بلن اخته علی له ول جي عال الپلین
وك ال فر اغ من عمر ات فی ش هر
ال سن مدنی فی تس عین خ مس حلة

*"Bismillahirrahmanirrahim. Emere inşaiü haza'l-meşhed el-mübarek el-fakir ila rahmetullahi Teala eş-Şeyh es-salih el-zahid el-abid Ömer ibni'l-Şeyh Hayat ibni Kays ve ahuhu ibni Şeyh Ebubekir kaddesallahu Teala ala yedi'l-fakir ibni uhtihi Ali, ğafarallahu lehu ve licemii'l-müslimin ve kâne'l-fırağ min imaretihi fi şehti cemazielahir es-sene 592"*¹²²

Kitabeden anlaşıldığına göre Hayat el-Harranî'nin oğlu şeyh Ömer tarafından on sene sonra hicri 592, miladi 1195 tarihinde Hayat el-Harranî'nin mezarı üzerine bir türbe yaptırılmıştır.

Hayat el-Harrani (k.s.)'yi zamanında Mısır hükümdarı olan Salahaddin Eyyubî'nin de ziyaret ettiği söylenilmektedir. Gerçi Salahaddin Eyyubi 1182 tarihinde Urfa'yı ve Harran'ı fethetmiştir.¹²³ Yine Salahaddin Eyyubi 1186 yılında hastalandığında Harran'da buluyordu ve bu sırada oradan Haleb'e geçiyordu.¹²⁴ Sultan Salahaddin'in hastalığı ile Harran'da bulunuşu arasında bir ilişki var mıydı? Sultan Salahaddin Eyyubî birkaç defa Harran'a gelmişti. Harran'da kaldığı bu müddet içinde Şeyh Hayat el-Harranî'yi de ziyaret etmişti.¹²⁵ Eyyubîlerin bu büyük ve adil hükümdarı Sala-

¹²¹ Ramazan Şeşen, Harran Tarihi, Ankara 1993, s. 22

¹²² Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa Belediyesi yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 51

¹²³ Gregory Abü'l-Farac, a.g.e, II, 429

¹²⁴ Gregory Abü'l-Farac, a.g.e, II, 438

¹²⁵ Ramazan Şeşen, a.g.e, s. 35

haddin Eyyubî (1174–1193) Harran'a gittiğinde muhakkak bu zatı ziyaret eder, Haçlılarla yapacağı savaşlarda onun tavsiyelerini dinler, duasını alırdı. Salahaddin Eyyubi'den önce Zengilerin Hükümdarı olan Nureddin Mahmut Zengi (1146–1174) de Hayat el-Harranî hazretlerini ziyaret ederdi. Hayatî Harranî, Nureddin'i Hıristiyanlara karşı savaşa teşvik etmiş ve ona dua etmiştir.¹²⁶

Moğol hükümdarı Hülagu Han'ın ordusu Harran'a geldiği zaman, Harran hâkimi Yusuf bin Hammad el-Harrani ile Ali el-Savrani, Hülagu'nun yanına giderek aman dilediler. Hülagu da şehri teslim alarak halka dokunmadı. Fakat kale komutanı direnmeye devam etti. Kalenin burcu yıkılınca kaledekiler Şeyh Hayat el-Harrani'nin oğlu Ebubekir'in oğlu Ebu'l-Kasım'ı Hülagu'ya göndererek aman dilemişlerdir. Bunun üzerine Hülagu kaledekilere de aman vermişti.¹²⁷

Şeyh Hayat el-Harranî'nin, evliyanın büyüklerinden olduğu ve ölümünden sonra tasarrufta bulunan dört evliyadan biri¹²⁸ olduğu söylenilmektedir. Büyük kerametler gösterirdi.

Onun bazı kerametleri şöyle anlatılıyor:

“Salih bin Ganim bin Ya'la isimindeki salihlerden bir zat diyor ki: Basra körfezi tarafında gemiye bindim. Bir müddet yol aldıktan sonra büyük bir fırtına çıktı. Gemi fırtınaya kapılarak Hint okyanusuna sürüklendi. Orada gemi parçalandı. Ben bir tahta parçasına tutundum. Birkaç gün sonra kara parçası gördüm ve orada karaya çıktım. Bir müddet yürüdükten sonra çöl ortasında bir mescide rastladım. Mescide girdiğimde birkaç kişinin oturduğunu gördüm. Buranın neresi olduğunu sorduğum zaman, bana Hindistan olduğunu söylediler. Akşam namazından sonra Hayat el-Harrani olduğunu öğrendiğim bir zat içeri girdi. Sabaha kadar zikr edildi. Sabah namazı kılındı. Namazdan sonra Hayat el-Harrani dışarı çıktı. Bana, sen de arkasında takip et dediler. Arkasından takip ettim. Hayat el-Harrani zikr ede, ede gidiyor ve ayakları altında dağlar, de-

¹²⁶ Süleyman Uludağ, Hayat bin Kays Harranî, DİA, XVI, 240 - Evliyalara Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi yayınları, İstanbul 1992, VII, 66

¹²⁷ Ramazan Şeşen, a.g.e, s. 27

¹²⁸ Molla Cami, a.g.e, s. 612 – İmam Şarani, a.g.e, II, 682

reler, çöller adeta kayıyordu. Sonra Harran şehrine geldik. Harran halkı sabah namazını henüz yeni kılıyordu.”¹²⁹

Harran'da Hayat el-Harrani camii ve türbesi

Yine onun kerametleri hakkında anlatılanlardan biri de şöyledir: Harranda cami yapıp sıra mihraba gelince, kible hususunda Şeyh-le camii yaptıran mühendis arasında ihtilaf çıktı. Nihayet Şeyh ona;

—Önüne bak, kibleyi göreceksin! Dedi. O zat da önüne bakınca bir de ne görsün, Kâbe önünde duruyordu. Bunu görünce mühendis düşüp bayıldı.¹³⁰

Şeyh bir cemaatla bir yolculuğa çıkmıştı. O sırada mevsim sıcaktı ve bu kabile bu sıcaktan korunmak için bir mugaylan ağacının gölgesinde dinleniyorlardı. O sırada hayat el-Harranî'nin (k.s) hizmetçisi herhalde canı hurma çektiğinden olacak ki:

—Üstadım bu ağaç hurma ağacı olsaydı ne iyi olurdu. Dedi. Bunun üzerine Hayat el-Harranî:

¹²⁹ Molla Cami, a.g.e, s. 612, Nebhani, İsmail ibn Yusuf, Sahabeden günümüze veliler ve kerametleri, terc. Abdulhalık Duran, Hikmet neşriyat, İstanbul Zeytinburnu, tarihsiz, III, 93

¹³⁰ Allame Muhammed bin Yahya et-Tadifi, Cevherden Gerdanlıklar, terc. Naim Erdoğan, İstanbul 1972, s. 399

—İstersen onu salla, sana hurma döksün dedi. Hizmetçi ağacı sallayınca üzerlerine taze hurma döküldü. Şeyh:

—Allah'ın ikramını yeyiniz! Dedi. Hepsi o dökülen hurmadan yediler.¹³¹

Hayat el-Harranî Urfa'da çok ziyaret edilen velilerden biridir. Birçok kimse dilekte bulunmak üzere bu zatın türbesini ziyaret eder ve burada kurban keserler.

Hayat el-Harrani'ye (k.s);

—Kalbde Allah korkusu bir fazilettir... Onu bulmayı arzulayanın ne yapması gerektiği sorulduğunda şöyle anlatmıştır:

—“Her kim isterse ki kalbinde Allah korkusunu bula... Ve siddikun zümresinin halleri ile hemhal ola... Yalnız helal yesin. Yalnız sünnetle amel etsin. Ya da farzla yapsın. Şu kati bilinmeli ki, vusuldanda mahrum olan, melekût-ruhaniyet- âlemine geçemeyen, ancak şu iki hata sebebi ile geçemedi;

a-kötü, haram yediği için...

b- Halka eziyet ettiği için...”¹³²

Hayat el-Harrani hazretlerinin türbesi

¹³¹ İsmail ibn Yusuf Nebhani, Sahabeden günümüze veliler ve kerametleri, terc. Abdulhalık Duran, Hikmet neşriyat, İstanbul Zeytinburnu, tarihsiz, III, 96

¹³² İmam-ı Şarani, a.g.e, II, 683

ŞEYH SELEME:

Şeyh Seleme'nin Harran'da ulu zahidlerden olduğunu kendisini 1184 yılında ziyaret eden ünlü İslam gezgini İbni Cübeyr haber vermektedir. Şeyh Seleme'yi eski bir mescitte ziyaret etmiş olduğunu da ilave etmektedir.¹³³

BAŞI AÇIK SELEME:

Aynı seyyah, 1184 senesindeki bu gezisinde Harran'da Seleme adında başka bir zahid'in daha olduğunu ve bu zatın Allah'a karşı saygısından dolayı başı açık gezdiğinden, başı açık Seleme diye şöhrat bulduğunu da söylemektedir.¹³⁴ İbni Cübeyr, bu zatın güzel konuşan, mütebessim ve iyi tavırlı bir kimse olduğunu, kendilerine hayır duada bulunduğunu da ilave etmektedir.¹³⁵

AHMED EL-HARRANÎ:

Yine nefahatü'l-Üns'de **Ahmed el-Harranî** isminde bir zahidden de bahsetmektedir ki bu zatın yaşadığı tarihi vermemiştir.¹³⁶ Yalnız arkadaşı olan Cüheym-i Rakkî'nin 1005 tarihinde hayatta olması, Ahmed el-Harranî'nin de bu tarihlerde yaşadığını göstermektedir.

MUHAMMED İBNİ EBÜ'L MECD EL-HARRÂNÎ (Ö.1260)

Devrinin büyüklerinden olan Ebu'l-Mecd'in oğlu Muhammed Harranî (k.s), adından anlaşıldığı gibi aslen Haranlıdır. Velilerin ileri gelenlerindendir. Bir ara Birecik'e giderek orada irşadla meşgul oldu. Orada birçok kerametler gösterdi. Birçok kimsenin Müslüman olmasını sağladı. Yine Birecik'te hicri 680, Miladi 1260 senesinde vefat etti. Gösterdiği kerametlerin bazıları şöyle anlatılmaktadır.¹³⁷

¹³³ Ramazan Şeşen, a.g.e, s. 22

¹³⁴ Ramazan Şeşen, a.g.e, s. 22

¹³⁵ Ramazan Şeşen, Harran Tarihi, Ankara 1993, s. 24

¹³⁶ Molla Cami, a.g.e, s. 278

¹³⁷ İsmail ibn Yusuf Nebhani, Sahabeden günümüze veliler ve kerametleri, terc.

Abdulhalık Duran, Hikmet neşriyat, İstanbul Zeytinburnu, tarihsiz, I, 352

Bu şeyh, bir gün Birecik kalesinin câmiinde otururken cemâattan bâzısı, kendisinden kalplere tam tatmin edecek bir kerâmet istediler. Bunun üzerine şeyh, boş bir sürâhi aldı ve onu uzatarak Fırat nehrinden doldurdu. Halbuki, oturduğu câmi ile nehir arasında iki yüksek sur vardı.

Başka bir gün yine cemâattan birisi, tatmîn edici bir keramet istedi. Şeyh, bulunduğu câminin penceresinden ayağını Fırat nehrine uzattı ve ıslanmış olarak çıkardı.

Birecik şehrinin defterdârı gayri müslimdi. şeyhin telkinleriyle Müslüman olmuştu. Şeyh, bir gün onunla Fırat kenarında yürürken defterdar:

—Ustâdım, irşâdınızla müslüman oldum. Fakat bana İslâmiyetin hak din olduğuna dâir açık bir delil göstermediniz. Onun için, beni tatmîn edecek bir kerâmet göstermeniz beni memnun edecek-tir, dedi. Şeyh:

— Bu gerekli midir? Diye sordu. Defterdar:

—Gereklidir üstâdım, dedi. Bunun üzerine şeyh, Fırat nehrinin girerek suyun üstünde ortasına kadar yürüdü. Sonra tekrar geri döndü ve gelince çarıklarını çıkardı, birbirine vurdu. Çarıklarından toz kalktı. Defterdar, bunları görünce şeyhin ayaklarına kapandı ve:

—Şimdi kalbim mutmain oldu ve âlemlerin Rabbı olan Allah'a teslim oldum, dedi.

EB'ÜL-HASAN ALİ İBNİ AHMED EL-HARRÂNÎ EL-ENDÜLÜSÎ

Aslen Harranlı olan Ebu'l-Hasan Ali, Endülüs'te yaşamış ve doğu İslam ülkelerine doğru seyahat etmiştir. Kendisi Hama'da iken hicri 637 miladi 1239-40 yılında vefat etmiştir. Onu Şeyh Yusuf en-Nebhanî'den nakledelim:

"Bu sâlih, zâhid ve imâm şeyh, selevin son halkası ve halefin başıydı. Kendisi şunu söyledi:

—Yedi sene mücâhedelerle nefsimi terbiye etmeye çalıştım. Şimdi, beni takdir edenlerle tenkîd edenlerin nazarımda aynı seviyede olmaları bu çalışmanın bir semeresidir.

Birgün sabahladıklarında, evindeki çoluk çocuğun yiyebileceği hiç bir şey yoktu. Bu yüzden hanımı onu sıkıştırdı. Buna karşılık şeyh:

—Vekil'imiz bize bir rızık gönderecektir, dedi. Bundan biraz sonra kapı çalındı. Bir hammal bir yük buğday getirmişti. Buğday çuvalını içeri alan şeyh hanımına:

—Çok sabırsızlandınız. Fakat bakın, vekilimiz bizi gıdasız bırakmadı, dedi.

Becâye'de kuraklık ve su kıtlığı vardı. Bir gün şeyh, evindeki suyu müridlere göndermek isteyince, eşi buna mâni oldu ve suyun kendilerine lâzım olduğunu söyledi. Şeyh, onun bu müdâhalesine kızarak:

—Allah'a yemin ederim, biraz sonra müridlerim yağmur suyunu içeceklerdir! Dedi ve ellerini kaldırıp duâ etmeye baladı. Bu sırada müezzin de ezân okumaktaydı. Ezân'ın sonu gelince, testi-den boşanırcasına gür bir yağmur yağmaya başladı.”¹³⁸

SURUÇ İLÇESİNDE TARİKAT ÖNCESİ MUTASAVVIFLAR

ŞEYH MÜSLİM ES-SURUCİ (ŞEYH MESLEME) (Ö.1074):

Suruç ilçesinin Ziyaret köyü'nde türbesi bulunan Şeyh Müslim'in asıl adı **Şeyh Mesleme el-Suruci**(k.s.)'dir. Babasının adı Na'me veya Nime'tir. Yukarda da verdiğimiz sebepten dolayı olsa gerek, bu büyük velinin asıl adı olan “Mesleme” terkedilmiş ve “Şeyh Müslim” adı halkın dilinde yer etmiştir. Tahminimize göre “Müslim” ismi Urfa ağzına daha kolay geldiğinden dolayı, bölgemizde kullanılmayan “Mesleme” isminin Arapça yazılışındaki “he” harfinin düşmesi sonucu olarak, kullanılmış ve halkın di-

¹³⁸ İsmail ibn Yusuf Nebhani, Sahabeden günümüze veliler ve kerametleri, terc. Abdulhalık Duran, Hikmet neşriyat, İstanbul Zeytinburnu, tarihsiz, IV, 44

linde yerleşmiştir. Yani “Mesleme” kelimesinin sonundaki “e” harfi düşmüş ve bu kelime “Müslim”e dönüşmüştür. Onun için eski kaynaklarda Suruç’taki Şeyh Müslim’den bahsedilirken “Şeyh Mesleme es-Suruci” olarak geçmektedir. Zaten türbe kuzey kapısının üzerindeki kitabede de adı şöyle geçmektedir:

عَمْرٌ هَذِهِ الْقَبْرَةُ لِلْمُبَارَكَةِ الْخَيْرِ قَبْرِ الشَّيْخِ مَرْلَمَةَ
بَلَنْعَمَقْ سِرَّهُ عَزِيزٌ شَهْرٌ جَمَازٌ وَلَى
سِنَةَ خَمْسَةَ وَاثْنَيْ عَشَرَ مِائَةَ الْخَيْرِ يَلِي دَلِيلَ الْخَيْرِ
لِلرَّاجِإِ يَالَى رَحْمَةِ رَبِّهِ وَغُفْرَانِ ثَلَاثِي خَ حَسَنَ بَلَنْ
الشَّيْخِ مُحَمَّدٍ رَحِيمِهِ الْخَيْرِ وَلَوْلَا يَهُ وَجِيْع
الْمَلِكِ يَمِينِ وَلِي الْمَسْلُومَاتِ

“*Ammere hazihi'l-kubbeti'l-mübareketi ala kabri's-Şeyh Mesleme ibni Na'me kaddesallahu sırrehu'l-aziz, fi şehri cemaziel'ula sene hamse ve erbaine ve tis'a mie (veya seb'a mie), ala yedi'l-fakir er-raci ila rahmetün rabbuhu ve ğufranuhu eş-Şeyh Hasan ibni eş-Şeyh Muhammed rahimehullahi aleyhi ve livalideyhi ve cemii'l-müslimin ve'l-müslimat.*” Türkçeye uygulayacak olursak: “Bu mübarek Name oğlu Mesleme’nin türbesini hicri 945, miladi Ekim 1538 (veya hicri 745, miladi 1335) senesi cemazielula ayında Şeyh Muhammed’in oğlu Şeyh Hasan tamir ettirmiştir” denilmektedir. Arapçada “tis’a” ile “seb’a” kelimeleri, harflerin bozulması sonucu karıştırıla bilmektedir. Onun için tarihler arasında 200 senelik bir hata olabilir. Yani “tis’a yerine seb’a” ve yine “seb’a yerine tis’a” okunabilmektedir.

Şeyh Müslim, Suruç’a bağlı Ziyaret köyünde doğmuştur. Orada vefat etmiştir. Abbasi Soyundan olduğu söylenilmektedir. Türbesi Ziyaret köyündedir. Türbenin içinde bulunduğu yapı, 1168 yılında cami, zaviye, tekke ve imaret olarak bir külliye halinde yaptırılmıştır.¹³⁹

Şeyh Müslim; şeyhler şeyhi, sofiye taifesinin önderi, akıllara durğunluk verecek halleri olan büyük bir velidir. Büyük âlim ve saygı gören bir şeyhtir. İlim, ibadet, kerem, cömertlik, fakirlere

¹³⁹ Cuma Hündür, Urfa ve Çevresinde Tasavvufî Hayat, Yüksek lisans tezi, basılmamış. 1996, s. 36 – Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova ilçeleri ile Rumkaledeki Taşınmaz Kültür varlıkları, Ankara 1999, s, 283

yardım, yolculara ikram, yoksullara şefkat onun en büyük özelliği idi. Velilerin seyyidi ve seçkinlerin reisiydi. Şeyh Ukayl el-Menbeci onun yetiştirdiği en ileri halifesidir.

Şeyh Müslim (k.s.) hicri 466, miladi Mart 1074 tarihinde Suruç yakınındaki Ziyaret adı verilen köyde vefat etti. Şeyh Müslim'in türbesi, Urfalılar ve bölge halkı tarafından çok ziyaret edilen bir türbedir. Ziyaret etmekle dileklerinin kabul edileceğine inanırlar. Bazen dilekte bulunanlar, hastası olanlar veya çocuğu olmayanlar, buraya gelerek adakta bulunurlar. Dilekleri yerine gelenler, çocuk isteyip de çocuğu olanlar bu türbede kurbanlar keserler. Ekseri çocuk isteyip de çocuğu olanlar, çocuklarına bu türbede yatan zatın adından dolayı, adet gereği olarak **"Şeyh Müslim"** adını verirler. Bu ismi verdikten sonra da, çocuk büluğ çağına gelinceye kadar, her sene ziyaretine gider ve kurbanlar keserler. Bu yüzden yılın hemen her mevsiminde Şeyh Müslim türbesi ziyaretçilerle dolmakta olup, orada yatıya kalanlar bile bulunmaktadır.

Suruç'ta Şeyh Müslim Türbesi

Nebhanî, es-Serrâc'dan naklen onun şu kerametlerini yazıyor:

"Frenk ve Ermeni kâfirleri Suruç şehrine girdiler ve önlerine çıkanları öldürerek ilerlediler. Şeyhin zâviyesine yaklaştıklarında, müritleri ona:

— Efendim, düşman geliyor! Dediler. Şeyh, sükûnetini muhâfaza ederek:

— Sabırlı olun, dedi. Düşman biraz daha yaklaşınca, müritler:

— Efendim, düşman yetişti! Dediler.

Bunun üzerine, şeyh dışarı çıktı ve bir taş atımı mesâfesine kadar yaklaşmış olan düşmana, dönmeleri için el işâreti yaptı. Bu işâreti yapmasıyla birlikte, düşman atları sâhiblerine rağmen geri döndüler ve onların bütün uğraşmalarına rağmen geri gittiler. Bunu gören Suruç halkı da arkadan saldırarak onların bir çoğunu öldürdüler. Panik içinde kaçan düşman şehrin dışında toparlandı. Uğradıkları bu hezimetin şeyhin bir kerâmeti olduğunu anlayarak ona elçi gönderdiler ve kendisinden af dilediler. Şeyh, onların elçisine:

— İnşâallah, size yarın cevâp göndereceğim, dedi. Ertesi gün İslâm ordusu Suruç'a yetişti. İslâm ordusu haçlıların üzerine yürüdü ve çoklarını kılıçtan geçirip kalanları da perişân bir hâlde kaçırttı.

Yine bir sefer, düşman onun oğlu Ni'met'i esir edip götürmüştü. Bayram gecesini gelince, hanımı oturup ağladı. Şeyh, niçin ağladığını sordu. Kadın:

— Yarın bayramdır. O gün herkes evinde iken, benim oğlum küffârın zindanında olacaktır, dedi. Şeyh:

— Üzülme! İnşâallah, yarın o da burada olacaktır, dedi. Sabah olunca müritlerine:

— Gidin, onu Harmel tepesinden alın, dedi. Şehirden bir saat uzaktaki bu tepeye gittiklerinde, Ni'met'in orada olduğunu ve yanında bir aslan bulunduğunu gördüler. Ona, buraya nasıl geldiğini ve bu aslanın ne olduğunu sordukları vakit. Ni'met:

— Bu aslan gelip beni düşmanın habsettiği yerden aldı ve buraya getirdi, diye cevâp verdi.

Şeyhin genç müridlerinden birisi hacca gitmişti. Bayram gecesini olunca, annesi onun müridlerine biraz kurabiye getirdi. Ondan sonra içini çekerek:

— Keşke oğlum da bundan yeseydi! Dedi. Şeyh:

— Onun hissesini de getir, ben kendisine ulaştırırın, dedi. Kadın gidip kurabiyeleri getirdi, Şeyh de onları bir mendile sarıp yanına bıraktı. Hâcılar geri dönünce, kadının oğlu şunu anlattı:

— Bayram gecesi falan arkadaşlarımla beraberken, önümüze bir mendil düştü. Onu açtığımızda, içinde fırından yeni çıkmış sıcak kurabiyeler gördük. Ben arkadaşlarıma:

— Bunlar annemin kurabiyeleridir, dedim ve birlikte yedik.”¹⁴⁰

OSMAN ES-SURUCİ (Ö.1298-99)

Kendisi aslen Suruçludur. Fakat ömrünün büyük bir kısmını Bireckte geçirmiş ve yine Birecik'te Hicri 698, Miladi 1298-99 sene-sinde vefat etmiştir. Şeyh Osman Suruci devrinin büyük şeyhlerinden biridir. Tarikatların oluşumundan önce yaşadığı için tarikatı hakkında birşey söylenilememektedir. Birçok kerametleri anlatılmaktadır. Nebhanî'nin anlattıkları onun bazı kerametlerini aşağıya alıyorum.

“Bir gün, Şeyh Osmen es-Surucî'nin hizmetçisi zâviyenin avlusundaki kuyudan su çekerken, kovayı kuyuya düşürdü. Böyle işler için kullanılan çengelli şişi getirip kuyuya indirdi. Fakat şişi kovaya yetiştiremedi. Bunun üzerine şeyhe gidip durumu haber verdi. Şeyh:

— Git, bir daha dene, dedi. Hizmetçi dönüp şişi tekrar indirince aşağıdan şeyhin elinin onu çektiğini gördü ve şiş böylece uzayıp kovaya yetiştirdi. Bu iş olurken şeyh mihrâbta zikirle meşguldu.

Yine Birecikli Şibl'nin oğlu Muhammed şunu anlatmıştır:

Birkaç arkadaş güvercin avına çıkmıştık. Her birimiz bir yüksek tepeden inerek kuşları yuvalarında yakaladık. Ben işimi bitirince çıkmak istedim. Fakat çok sarp bir yere inmiş olduğum için çıkamadım. Orada kaldığım korkusuna kapılarak şeyhten istimdâd ettim ve

¹⁴⁰ İsmail ibn Yusuf Nebhani, Sahabeden günümüze veliler ve kerametleri, terc. Abdulhalık Duran, Hikmet neşriyat, İstanbul Zeytinburnu, tarihsiz, IV, 247-249

— "Ya Şeyh Osman! Beni bu zorluktan kurtar!" dedim. Aynı dakikada onun elini elimde hissettim ve beni tuttuğu gibi dağın üstüne attı. Duyduğum dehşetten dolayı bir müddet yerde baygın yatı-tım. Kendime gelince de şeyhe yirmi kuş adadım. Başımdan geçen-leri arkadaşlarıma anlatmadan Birecik şehrine döndük. Güvercin-leri satmaya giderken önce şeyhi ziyâret etmek istedim. Elini öptü-ğümde bana:

— Kardeşim, dün bizi epeyce telâşlandırdın, dedi. Ben:

— Ya seyyidi, Allah sizi hayırla mükâfatlandırsın, beni zor bir durumdan kurtardınız, dedim. Şeyh:

— Hani bize adadığın yirmi güvercin? dedi. Ben:

— Doğru! Size yirmi tane adamıştım, diyerek onları götürüp verdim.

Güvendiğim bir adam bana şunu anlattı:

Şeyh Osman, Birecik'te bizimle aynı şehirdeydi ve biz onun hakkında fevkalâde bir şey düşünmüyorduk. Bir defa, Birecik'ten bir günlük mesâfede bulunan Rum Kalesi'ne gittim ve orada bir kürtle tanıştım. Bu adam, benden Şeyh Osman'ı sordu, ona selâm ve sevgilerini götürmemi ve duâsını istediğini söyledi. Ben ona:

— Şeyh Osmân'ı çok büyütüyorsun, dedim. Adam:

— Beni hoş gör, o şeyh hayâtımı kurtardı, dedi ve şu hâdiseyi anlattı:

— Bir gün, elli boy yüksekliğindeki bir uçurumdan düştüm. Havada iken şeyhten yardım istedim. Bunun üzerine, eliyle beni tuttuğunu ve yavaşça yere indirip bıraktığını gördüm.

Adam bu kıssayı anlatınca ben:

— Böyle bir şey olamaz, dedim. Adam:

— Bu kıssayı ben yaşadım ve ben velilerin kerâmetlerine inanırım, diyerek bahsi kapattı.

Ondan sonra kayıkla Fırat nehri üzerinden Birecik'e döndü-ğümde, şeyhi zâviyesinin kapısında gördüm. Beni uzaktan çağıra-rak:

— Mahrûmlar böyle olurlar! Kendileri sâlihlerle inanmazlar. Onlara ve kerâmetlerine inananlara da inanmazlar! Dedi. Bu sözü üzerine, onun keşif sâhibi bir veli olduğunu anladım ve hemen yanına gidip elini öptüm ve tevbe ettim.

Bu vak'aları yazan es-Serraç şöyle diyor:

— Yediyüz senesini son on yılında Şeyh Osman'ı ziyaret edip gördüm ve bana bereketi hasıl oldu."¹⁴¹

NASİRÜDDİN EL-CA'BERÎ ES-SÜRÜCÎ (Ö. 1114-15):

Şeyh Nasîrüddîn El-Ca'berî Es-Sürücî (k.s), Hicri 508, (Mîlâdî.1114-15) senesinde vefat etmiştir. Türbesi Surûc'un batı tarafında ve şehirden yarım saat uzaktadır. O civarda oturanlar, bu türbede hârika durumlarla karşılaştıklarını ve çok heybetli olduğu için oraya tek başına girmekten korktuklarını söylerler.

Bu şeyh, ricâlin büyüklerinden, evliyânın reislerinden ve sâlihlerin önde gelenlerindendi. Önceleri Ca'ber kalesinde görevli olduğu için Ca'berî denilmiştir.

Nebhanî, es-Serrâc'dan naklen Suruçluların şeyhin çok keramet ve hallerini anlattıklarını söyleyerek, onun şu kerametlerini yazıyor:

"Şeyh Nasîrüddîn El-Ca'berî Es-Sürücî (k.s), önceleri Ca'ber kalesinde görevliydi. Bu kalede hükümdarın iki tane geyiği vardı. Onları altın ve gümüşlerle donatıp süslemişti. Bir gün kendisi ava giderken, geyikler de çıkıp kaçtılar. Hükümdâr avdan döndüğünde, geyiklerin kaçmasından şeyhi sorumlu tuttu ve onları bulup getirmesini istedi. Bunu yapmadığı takdirde de onu öldüreceğini söyledi. O zamana kadar hâlini gizlemiş olan şeyh, surun üstüne çıkıp oradan geyikleri çağırdı. Bunun üzerine uzakta bir toz bulutu kalktı ve süratle şehre doğru yaklaştı. Manzarayı seyreden halk, yaklaşan tozun içinden geyiklerin çıktığını gördüler. Şeyh onları alıp hükümdâra teslîm etti. Ondan sonra da vazifesini ve sâhip

¹⁴¹ İsmail ibn Yusuf Nebhani, Sahabeden günümüze veliler ve kerametleri, terc. Abdulhalık Duran, Hikmet neşriyat, İstanbul Zeytinburnu, tarihsiz, III, 448-450

olduğu şeyleri bırakarak şehirden çıktı ve yıllarca haberi alınamadı.

Bundan yirmi sene sonra tekrâr Suruç'a gelen şeyh, insan sûretinden çıkmış ve acâip bir şekil almıştı. Bu yüzden, halk ona yaklaşmıyor ve kendisinden korkuyorlardı. Bir müddet de böyle geçtikten sonra, normal şekline döndü ve Surûc'un dışındaki bir zâviyeye yerleşip irşâd etmeye başladı ve hârika hâlleri görüldü.

Yine Surûc'ta bir devlet yetkilisi tasavvuf ehlini ve sâlihleri severdi. Sonunda kendisi de tarikata girmek istedi. Fakat, şehirde iki şeyh vardı. Biri şeyh Nedî, diğeri Şeyh Nâsirüddin idi. Bu şeyhlerden Şeyh Nedî'ye mi, yoksa şeyh Nâsirüddin'e mi bağlanmasının daha uygun olacağını kestiremedi. Bunun üzerine, iki şeyhe de niyetini açtı ve hangisi kendisini çekerse ona mürid olacağını söyledi. O günün gecesinde vakit epeyce ilerlemişken, Şeyh Nâsirüddin onu şehrin dışında olan zâviyesinden çağırdı. Adam bu çağrıyı evinde duydu ve pencereden dışarıya baktı. Fakat ne görsün! Kendi evinden şeyhin zâviyesine kadar bulunan evler ve ma'mûreler yok olmuş, ortalık dümdüz bir meydana dönmüştü. Ayrıca bu meydan geceyi gündüze çeviren birçok ışıklarla aydınlanmıştı. Bu sırada, şeyh onu ikinci kere çağırdı ve kendisi kalkıp gitti. Şeyhe bey'at verdi ve tekrâr döndü, fakat gördüğü acâiplikler onu şaşırtmış, aklını karıştırmış ve bütününü deli olacak bir hâle getirmişti. Sabah olunca, Şeyh Nedî onun yanına geldi ve kendisine:

—Bu gece olup bitenleri gördüm. Bu yüzden Şeyh Nâsirüddin'e mürid olmana ben de hak verdim, dedi."¹⁴²

¹⁴² İsmail ibn Yusuf Nebhani, Sahabeden günümüze veliler ve kerametleri, terc. Abdulhalık Duran, Hikmet neşriyat, İstanbul Zeytinburnu, tarihsiz, IV, 296

II. BÖLÜM

2. URFA'DA TARİKAT SONRASI TASAVVUFÎ HAREKETLER:

Tarikatların oluşmasından sonra, Urfa'da çoğunlukla göze çarpan tarikatlar Nakşibendilik, Kadirîlik, Halvetîlik, Mevlevîlik, Şazelîlik, Rifaîlik ve Bektaşîliktir. Bu tarikatlar ya o tarikata düzen ve intizam veren mutasavvıfın ismi ile veya yaptıkları zikrin ve davranışın şeklinden dolayı, bu isimlerle söylenile gelmişlerdir. Bu tarikatlar Urfa'nın sosyal hayatına oldukça etki etmiştir. Tarikat şeyhleri tarafından daha önce isimlerini verdiğimiz bazı tekke ve zaviyeler inşa edilmiştir.

Şimdi halen ayakta olan Şeyh Mes'ud tekkesi ve Şeyh Ramazan Şanî'nin Halvetî tekkesi, Mevlevî tekkesi içindeki çilehanelerin, misafirlerin kalacakları odaları, zikir-haneler gibi çeşitli odaların bulunması, bize bu tekkelerin, yapıldıkları yıllarda halka çeşitli hizmetler verdiğini göstermektedir. Şeyh Mesud ve Bediüzzaman Ahmed el-Hemedani'nin yaşadıkları devir, Urfa'nın Eyyubiler tarafından fethedildiği devirdir. Gerçi çok daha önce Urfa fethedilmişti, amma arada bir el değiştirmeler de oluyordu. Bu yüzden İslamiyet'in yayılması yavaş ilerliyordu. XII. ve XIII. asırlar, Horasan taraflarından tarikat şeyhlerinin çokça Anadolu'ya ve dolayısıyla bu arada Urfa'ya da geldikleri bir devirdir.

Tarikatların yetiştirdiği şeyhlerin, kendilerine intisab etmiş olan müridlere büyük etkileri olurdu. Onların tarikatta ilerlemelerine yardımcı olmak için tasavvuftaki sorunlarını çözmeye ve kendilerine rehber olmaya çalışırlardı. Bu yüzden hemen hemen Urfa'nın her mahallesinde bir tekke bulunmakta olduğu veya bir tarikat şeyhinin irşâd görevi yapmakta olduğu söylenebilir. Tekke ve şeyh olmasa bile en azından bu mahallelerde bir vekilin görev yaptığı tekkenin bir şubesi diyebileceğimiz mekân bulunurdu. Tarikatlarda ilerleyip şeyhlik makamına geçebilmek için her ne kadar din ilmini bilmek mecburiyeti varsa da, Urfa'da müridlerin çoğu, okur-yazar bile değillerdir. O yüzden, bu kimseler tasavvufta mesafe

katedememektedirler. Bunun yanında tekkelerde pek az kimsenin okuma yazmaya önem verdiği ve bazı edebî çalışmalar yaptıkları da görüldü.

Tarîkatlar ve tekkeler bulundukları durum bakımından bütün tarih boyunca birçok faydalı işler yapmışlardır. Fakat bütün bunlara rağmen ilerde de anlatmaya çalışacağımız gibi kendini halka yetkili gösterip bu müesseseyi istismar edenler de çıkmış ve halkı hem sömürmüş hem de hurafelere saplandırmışlardır. Çeşitli zamanlarda büyük hizmetler gören tarikatların, bazen istismarcıların etkisine kapılarak etrafa zararlar verdikleri ve hatta devlete isyan ettikleri bile görülmüştür. Nitekim Anadolu Selçukluları devrinde Baba İshak (ö.1240) isyanı gibi isyanlar meydana gelmiştir.¹⁴³ Bazen şeyh olmadığı halde şeyhlik yapmaya özenen ve sahte şeyhlik yaparak kazanç yoluna sapanlar da çıkmıştır.

Bu gibi sahtelikleri önlemek için Osmanlı devrinde bütün devlet görevlerinde olduğu gibi şeyhlere de layık olduklarına ve oranın vakfından ücret almalarına dair berat verildiği görülmektedir. Böylece istismarcılardan korunulmaya çalışılmıştır. Urfa meşayihine de böyle berat verilmiş olup ilerdeki konularda örnekleri verilmiştir.

A) URFA'DA AHİLİK VE AHI EVRAN MENSUPLARI

Ahilik, kurucusu Ahi Evran'ın isminden dolayı bu adı aldığı kabul edilmektedir. Tasavvufî terbiye ile yetişen **Ahi Evran** (1171–1262), meslek olarak dabbaklığı yapıyordu. Ahi Evran, mesleğini tasavvuf ahlakı içinde yoğurmuş ve böyle esnaf terbiyesi ve ilişkisiyle ilgili tasavvufî bir teşkilat meydana çıkarmıştır. Tasavvufta yapılması gerekli olan şeyler Ahilikde de aranan şartlardır. Bu bakımdan ahiler misafirperver, sadık, kendi mesleklerinde doğruluktan ayrılmayan kimselerdir. Asırlarca esnaf teşkilatlarının manevi eğitimini sağlamış oldukları gibi toplumun huzurunu da temin etmişlerdir.

¹⁴³ DİA, Baba İshak, IV, 373 – Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s. 420

Ahilik, XIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da görülmüştür. Ahiliğin Anadolu'ya girişi, Abbasi Halifesi Nasır Lidi-nillah'ın (1180-1225), Anadolu Selçuklu sultanı I. Keykavus'u 1216'da fütuvvet teşkilatına almasıyla başlamış olduğunun anlaşıldığı söylenilmektedir.¹⁴⁴

Urfa'ya ne zaman girdiği bilinmeyen Ahilik, bugün sadece folklorik olarak bilinmektedir. Şanlıurfa Esnaf ve sanatkârlar Odası tarafından 1992'den itibaren "Ahilik Haftası" dolayısıyla etkinlikler düzenlenmektedir. Urfa'da bugün Ahilik geleneği az da olsa halı satılan Sipahi pazarında yaşatılmaktadır. Bu pazardan başka Gön-cüler ve Eskiciler esnafında bu gelenek devam ettirilmeye çalışılmaktadır.¹⁴⁵ Halen şimdi de mezat pazarı (müzayene yapıldığı çarşı) dua ile açılırdı. Zamanımızın esnaf dernekleri olan Ahilik teşkilatının başında bir şeyhi bulunur ve bu şeyh sanatkârların davranışlarını, alışverişlerini, yaptıkları işlerini kontrol ederdi. Bu kimse-lerin işledikleri bir suç tesbit edildiği takdirde gerekirse cezalandırılırlardı. Ahi şeyhi daima İslamî ilimlere vakıf ve İslam terbiyesinde yetişmiş bir zattır. Ahi Şeyhinin yanında esnafın yaşlılarından oluşan bir heyet de bulunurdu. Dabbakların en son Ahi şeyhi Ramazan Usta adında biri olup 1925 yılında 90 yaşlarında vefat etmiştir. Bu zat da şeyhliği babası İbrahim Halil Efendi'den almıştır.¹⁴⁶ Bu esnaf şeyhleri Dabakhane camiinde her sabah kendi esnafına sabah namazını kıldırırlardı.

Bu eski Ahi şeyhlerinden mezarlarını ve isimlerini tesbit edebildiklerimiz şunlardır.

ŞEYH MUHAMMED:

Dabakhane camii yanında bulunan Dabakhane kahvesinin önündeki havuzun altında bir türbe olduğu söyleniliyordu. Bu havuzun yeri kazıldı ve gerçekten de içinde yıkılmış bir türbe kapısı üzerinde bir kitabe bulundu. Bu kitabede şunlar yazılı idi:

¹⁴⁴ Ahmet Yaşar Ocak, Zaviyeler, Vakıflar Dergisi XII, Ankara 1978, s. 259

¹⁴⁵ Ali Tenik, Marife-Ahiliğin tasavvufi boyutu ve Şanlıurfa'da Ahilik izleri, Ankara 2002, sayı 2, s.150

¹⁴⁶ Ali Tenik, Ahiliğin tasavvufi boyutu ve Şanlıurfa'da Ahilik izleri, MarifeDergisi, Ankara 2002, sayı 2, s. 153

Ahî evrân saliklerinden işte birisi
Bu câ-yı bekada cesedi etdi mukayyed
Vaktiyle ona kubbe binâ olmuş iken gör
Hedm olmağa yüz etmiş idi kıldı mücedded.
Tabakhânenin ustâdları birbirin el-Hak,
Yek dil olup âsâr-ı cemîl üzre müekked.
Revhânîyeti bakî ola bânîlerin heb,
Zill encümen ola sâyesi Ya Rab müebbed.
“Hamden” çıkuben söyledi târîhini Sânî
Pek oldu güzel bu medfen-i Şeyh Muhammed
Fi sene 1267 zilkade 7

Şeyh Muhammed'in eski türbesi

Burada da Şeyh Muhammed adında bir çarşı ağası veya bugünkü deyimle dernek başkanı diyebileceğimiz bir zat yatmaktadır. Türbenin tamir tarihi hicri 1267, miladi 3 Eylül 1851'dir. Bir Mevlevî dervişi olan Şair Sanî'nin (1783–1852) türbe taşına yazdığı kitabe ile bu zat hakkındaki bilgilere ulaşıyoruz. Türbenin üzerindeki bu havuz, Urfalı bir hayırseverin yarılımıyla ve yine Urfalı değerli araştırmacı yazar Mehmet Oymak ve Mimar Cevher İlhan'ın rehberliğinde eski havuzun yerinde, 2004 yılı içerisinde yeniden güzel bir tarzda yaptırıldı.

HACI DELVZÂDE İSMAİL EFENDİ (Ö.1903)

Kadiri ve Nakşibendî şeyhi olup, aynı zamanda çarşı ağası görevinde bulunan bir zat idi. Harrankapı mezarlığındaki mezarı üzerinde şu kitabe yer almıştır:

Rızaen lillah el-Fatiha

Haza kabre'l-merhum el-mağfur

Eş-şehir bi-Hacı Delv-zade es-saliki fillah

Süluk es-salikin ve hadimü's-seccadetü'l-aliiyeti'l-Kadiriye

Ve'l-Nakşibendiiye el-mütakal min dari'l-fena ila dari'l-beka

Çarşı Ağası İsmail Efendi bin Muhammed Bozan.

Ğafarallahu lehuma ve'l-valideyhima.

Sene:1321

Sağlığında Urfa'da çarşı ağası olduğu bilinen tek mezar bu zatın mezarıdır. Kendisi hem Kadîrî ve Nakşibendî tarikatlarının saliki ve hem de esnaf dernekleri başkanı anlamına gelen Çarşı ağası idi.

ŞEYH BEKİR (17. YÜZYIL):

Ahi mensupları arasına Şeyh Ebubekir Efendiyi de koyabiliriz. Bu zatın türbesi Ulucamiin doğu kapısı yanındadır. 17. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu zatın türbesi üzerindeki tamir kitabesinde şunlar kaydedilmiştir.

Şeyh Ebubekir veli sâlikra tahakkuk

Ki bu medfendir ana h'abgeh-i âlem sır

Kaldırup iki elin rûhuna ol fâtiha-h'an

Seng-i ta'mîrine koy târih Şeyh Bekir

Bu dörtlükten Şeyh Ebubekir'in türbesinin 1719 senesinde tamir edildiği anlaşılmaktadır. Öyle ise Şeyh Ebubekir bu tarihten yani türbenin tamir görecekt kadar harabe olmasından çok evvel vefat etmiştir. Yine Urfa Valisi Arapkirli Yusuf Paşa'nın 1709 tarihli vakfiyesinde bu türbeden bahsedilmiştir.

Şeyh Ebubekir türbesi üzerinde bulunan ikinci bir kitabe de şöyledir:

Sahib el-hayrat asfar edüp zer u sim

Bu makamı edecek mecra-yi ab-ı iltifat

Teşnegân dediler târîhini edüp hitâb

Bu sebilullah'dan nuş eyleyin ma-i hayat¹⁴⁷

Kitabede, hayrat sahibinin sarı sarı altın ve gümüş para harcadığını ve bu makamı suyuna iltifat edilen bir sebil yeri yaptığını söylemektedir. Sebil, Allah rızası için bedava dağıtılan su veya şerbet anlamına kullanılmaktadır. Son mısradaki düşürdüğü tarih hicri 1123, miladi 1711 tarihini vermektedir.

Bu türbe yerinde türbede ki zat hayrına olsa gerek bir sebil binası yapılmış ve camiden çıkanlara bedava su veya şerbet dağıtılmıştır. İşte bu yüzden bu zatın ismini Ahiler arasında zikretmeyi uygun gördük.

B) URFA'DA BEKTAŞİ TARİKATI MENSUPLARI

Bektaşilik, Horasan'dan Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş-ı Veli hazretleri tarafından kurulmuş bir tarikatıdır. Anadolu'da çok yaygın bir tarikat olan Bektaşilik, tekkelerin kapanmasından önce Urfa'da da oldukça çok görülmekteydi. Fakat daha sonraları bu tarikat tamamen ortadan kalkmıştır. Bektaşilik bilhassa Urfa'nın Kısas köyünde çok bulunan alevi vatandaşlar arasında yaygın idi. Çok güzel şiirler söyleyen bektâşi mensupları Urfa'da da bulunmaktaydı. Halen bu şekilde Urfa'daki Bektaşiliğin Tarikat adab ve zikir

¹⁴⁷ Mahmut Karakaş, Şanlı Urfa ve İlçelerinde Kitâbeler, Şanlıurfa 2001, s. 203

tarzları hakkında ise hiç bilgi edinemedik. Son zamanlarda hemen hemen hiç rastlayamadığımız Bektaşî tarikatı mensuplarından ancak birkaç kişinin ismini Bedri Alpay'ın "Urfa Şairleri" kitabında bulabildik.

İSMAİL (1859–1914):

Şekerci zade Halil adında bir zatın oğlu olan İsmail 1859 senesinde Urfa'da doğmuştur. Özel bir tahsil gördüğü söylenilmektedir. Henüz çok genç yaşlarında Bektaşîliğe intisap etmiştir. Bu alandaki kabiliyeti sayesinde kısa zamanda ilerleme kaydetmiş ve Bektaşî şeyhliğine yükselmiştir. Meslek olarak çubukçulukla geçimini sağlamış ve hiç evlenmemiştir. 1914 yılında öldüğünde Bediüzzaman mezarlığına gömülmüştür. İsmail, rakı içmeği ve esrar kullanmayı çok seven bir kişi olduğu gibi eğlence alemlerine de çok düşkün bir kimse olduğu söylenilmektedir. İyi bir şair olup çok şiir yazmış olduğu fakat ölümü sırasında kardeşinin üzüntüsünden şiirlerinin hepsini yaktığı söylenilmektedir.¹⁴⁸

MARUFİ (1842-?):

Devrinin iyi bir şairi olan Marufi 1842 yılında Urfa'da doğmuştur. Bektaşî tarikatına intisap etmiş ve hayatının sonlarına doğru Bektaşî tarikatı şeyhi olmuştur. Onun gazelindendir.

Kebâir bahrine daldım dahîlem yâ Resûlallah
Esîr-i bî-emân kaldım dahîlem yâ Resûlallah
Meded bu nefis-i emmâre beni gark eyledi nâre
Nice varam o cebbâre dahîlem yâ Resûlallah
Yüzüm kara adım ümmet ne farzım var ne hod sünnet
Benim ednâ-yi bu ümmet dahîlem yâ Resûlallah
Nekir münkir suâlinden perîşânım cevâbından
Neden kabir azâbından dahîlem yâ Resûlallah
Be hakk-ı leyle-i mevlîd olupsun âlemde maksur

¹⁴⁸ Bedri Alpay, a.g.e. s. 109

Adın Ahmed yüzün Mahmud dahîlem yâ Resûlallah
Be hakk-ı leyle-i Kadrî olupsun âleme bedri
Şefâât mülkünün sadrî dahîlem yâ Resûlallah
Be hakk-ı leyle-i Mi'raç olupsun âleme ser tâç
Umar senden gedâ muhtâç dahîlem yâ Resûlallah
Bu Mârûfî-yi bîdâdı umar lütfünden imdâdı
Be hakk-ı âli evlâdı dahîlem yâ Resûlallah¹⁴⁹

MUHAMMED SALİH YEKTA (Ö.1859):

Asıl adı Muhammed Salih olup Tiryaki zade İsmail Efendinin oğludur. Doğum tarihi bilinmemekte olup, Dabakhane medresesini bitirmiştir. Sonradan Bektaşî tarikatına girmiş ve bektaşî dedeliğine kadar yükselmiştir. Geçimini ziraatle kazanmıştır. 1859 senesinde vefat ettiğinde Mevlidi Halil Camii mezarlığına gömülmüştür.¹⁵⁰

Mezarına şair Natık'ın yazdığı tarih kitabesi şöyledir:

Hazle gû-i nüktedân-ı şâir-i Yektâ kulun
Bezm-i hass-i ravza-i Rıdvâna Yâ Rab kıl nedim
Rû siyehle sûk-i âmâl-i siyâhiyle o zât
Bâb-ı lütf-i rahmete yüz döndü gitti Yâ Rahim
Lütfün ümîdinden özge elde yok ser-riştesi
Müznibine çün azîmü'l-afvı sensin Yâ Kerim
İzzetinle sen dedin lâ teknetû min rahmeti
Bu haberden kalb-i mü'minde kalır mı hiç bim
Geldi üçler söylediler Nâtika târîhini
Ola Yâ Rab meskeni ukbâda Cennetü'n-naim¹⁵¹

¹⁴⁹ Bedri Alpay, a.g.e. s. 138

¹⁵⁰ Bedri Alpay, a.g.e. s. 237

¹⁵¹ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar taşları, Şanlıurfa 1996, s. 146

C) URFA'DA HALVETÎ TARİKATI

Halveti tarikatının kurucusu Ebu Abdullah siraceddin Ömer bin Ekmeleddin'dir (1349–1397). Harezm'de yetişen Siraceddin Ömer, amcası Ahi Muhammed bin Nuri'l-Halveti'nin (ö.1378) yanında yetişmiştir.¹⁵² Ömrünü ekseri halvette geçirdiği için Halveti lakabını almış ve tarikatına da bu isim verilmiştir. Amcasının vefatından sonra Halveti tarikatının piri olmuştur. Urfa'daki Halvetiler Doğrudan tarikatın asıl kurucusu Ömer Ruşeni Halveti'den gelmektedirler. Halvetiye tekkesinin vakfiyesinde Ömer el-Ruşeni dendiği gibi elimizdeki tarikat silsilesinde ona da Ömer el-Ruşeni ismi kullanılmıştır.

HALVETÎ TARİKATININ RUŞENÎ KOLU

Halveti tarikatının Ömer Ruşenî (ö.1487) Efendiye bağlı olanlar Ruşenî kolunu oluşturmuşlardır. Ömer Ruşenî Aydınli olduğundan, aydın anlamına gelen Ruşenî mahlasını almıştır.¹⁵³ Medrese tahsilini Bursa'da tamamladıktan sonra Şirvan'a gitti ve Halvetîliğin ikinci piri kabul edilen Seyyid Yahya Şirvanî'ye (ö.1463–64) intisab etti.¹⁵⁴ Ondan kısa zamanda halifelik aldı. Oradan Tebriz'e geçerek kendisi için yapılan zaviyede vefatına kadar irşad görevini sürdürdü. Sünnî mezhebinde olan Akkoyunlu Uzun Hasan'ın (saltanatı 1453–1478) yanında çok saygı gördü. Dede Ömer Ruşenî olarak tanındı ve şiirlerinde de Ruşenî mahlasını kullandı. 1487 senesinde Tebriz'de vefat etmiştir.¹⁵⁵

Urfa'daki Halvetiler, bu Aydınli Ömer Ruşenî'den değil, Seyyid Yahya'nın diğer halifesi Pir Muhammed Erzincani'den (ö. 1464) gelmektedirler. Ramazan Şanî Efendinin vakfiyesinde kullandığı Ömer Ruşenî, Aydınli olan zat değil, asıl Halveti tarikatının kurucusu Halvetî Ömer Ruşenî (ö.1397)'dir.

¹⁵² DİA, Halvetilik, XV, 393

¹⁵³ Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, İstanbul 1957, I, 57 – Evliyalara Ansiklopedisi, Türkiye gazetesi Yayınları, IV, 444

¹⁵⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.) XIV, 393

¹⁵⁵ Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, İstanbul 1957, I, 57 – DİA, IX, 81 – Şevket Beysanoğlu, Diyarbakır Tarihi, Ankara 1990, II, 470

HALVETÎ TARİKATININ GÜLŞENİYYE KOLU

Gülşeniye, Halvetîye tarikatından Rûşenîye'nin İbrahim Gülşenî'ye (1426–1534) nispet edilen koludur.¹⁵⁶ İbrahim Gülşenî Diyarbakır'da doğdu. Fakat Nev'i-zade Atai ise İbrahim Gülşenî'nin Azerbaycan'da doğduğunu kaydetmiştir.¹⁵⁷ Diyarbakırlı Şeyh Muhammed'in oğludur. İbrahim Gülşenî'nin doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Fakat menakibinin sonunda 1533–34 senesinde vefat ettiğinde 114 yaşında olduğu söylenilmektedir.¹⁵⁸ İlim tahsili için Diyarbakır'dan Maverâünnehir'e gitmek üzere ayrılan Gülşeni, Tebriz'e geldiğinde, orada aradığını bulduğunu anlayarak kalmıştı. Orada Halvetî Şeyhi Ömer Ruşenî'ye intisab etti. Sünnî mezhebinde olan devrin Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan (saltanatı 1453–1478) kendisine çok kıymet veriyordu. Önceleri "Heybetî" mahlasıyla tanınan İbrahim Gülşenî, mürşidi Dede Ömer Rûşenî'nin (ö.1487) kendisine bir gül vererek, "**Sen ol bâğ-ı bekanın gülşenîsin**" demesi üzerine "Gülşenî" mahlasını almış¹⁵⁹ ve kurmuş olduğu tarikat bu isme nispet edilmiştir. Uzun Hasan'ın vefatından sonradan memleketi Diyarbakır'a geldi. Koyu bir Şii mezhebinde olan Safevîlerin hükümdarı Şah İsmail (1501–1524) zamanında ise Diyarbakır'dan ayrılarak Eğil'e gitti. Oradan da 1500'li yıllarında Urfa'ya geçti. Daha sonra da önce Kudüs'e oradan Mısır'a gitti. Gülşenî'nin bu seyahatlerini, zapt ettiği şehirlerdeki sünni alimleri katleden¹⁶⁰ Şah İsmail'in ülkesinden ayrılmak için yaptığı da düşünülebilir. Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim 1517'de Mısır'ı fethettiği zaman Gülşenî Mısır'da bulunuyordu ve sultan kendisine çok kıymet vermişti. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzerine İstanbul'a gitti. Fakat sonradan tekrar Mısır'a döndü ve Kahire'de 1533–34 senesinde vefat etti.¹⁶¹

¹⁵⁶ Gülşenîlik, İbrahim Gülşenî ve Gülşenî Mûsikîsi konularında daha geniş bilgi için bkz. Hüseyin Akpınar, **Gülşenîlik'te Mûsikî ve Mûsikîşinâslar**, (Basılmış Doktora Tezi), Harran Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2004.

¹⁵⁷ Nev'izâde Atâî, Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti's-Şekâik, İstanbul 1989, II, 67

¹⁵⁸ Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, İstanbul 1957, I, 55

¹⁵⁹ Nev'izâde Atâî, Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti's-Şekâik, İstanbul 1989, II, 67

¹⁶⁰ Tahsin Yazıcı, "Şah İsmail" İ.A. , XI, 276

¹⁶¹ Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları, İstanbul 1957, I, 63

Silsile itibarıyla Halvetiliğe bağlanan Gülşenîlik, tasavvuf tarihine ilişkin kaynakların çoğunda bu tarikatın bir kolu olarak telakki edilmiştir. Fakat İbrahim Gülşenî'nin bir de Mevleviye tarikatından silsilesi vardır. Mevlana Celaleddin Rumi'nin:

"Didem ruh-i pâk-i Gülşeni ra"

*"An çeşm u çerağ-ı Ruşeni ra"*¹⁶²

Yani "O Ruşenî'nin gözünün nuru, Gülşenî'nin pâk temiz ruhunu gördüm" anlamındaki beyti, Gülşenî'den 300 sene evvel İbrahim Gülşenî hakkında söylediği rivayet edilmektedir.

Gülşeniye'nin, Halvetiye tarikatından olan silsilesi şöyledir: İbrahim Gülşenî, Dede Ömer Rûşenî, Pîr-i Sâni Seyyid Yahyâ Şîrvânî (ö.1464), Pîr Sadreddin (ö.1455), Ahî İzzeddin (ö.1425), Ahî Mîrem (ö.1409) vasıtasıyla Halvetiye tarikatının kurucusu Pîr Ömer Halvetî (ö.1397)'ye ulaşmaktadır.¹⁶³

Gülşenî'nin Mevleviye tarikatından olan silsilesi ise şu şekildedir: İbrahim Gülşenî, Sultan Divânî (ö.1544), Pîr Âdil Çelebi, Ârif Çelebi, Âdil Çelebi, Bahâüddin Çelebi, Abdolvâhid Çelebi (ö.1342), Emir Âbid Çelebi (ö.1338), Şemseddin Çelebi, Ulu Ârif Çelebi (ö.1319), Sultan Veled (ö.1312) ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö.1274).

Gülşenî'den sonra tarikat silsilesi sırasıyla Emir Ahmed Hayalî, Ali Safvetî, Sultan Hasan, Muhammed Sırrî, Mehmed La'lî ve Hasan Sezâyî ile Sezâiye şubesi; Emir Ahmed Hayalî, Hasan el-Ahsenî, İbrahim Muhyiddin Efendi ve Hasan el-Hâletî ile de Hâletîye şubesi devam etmiştir.

Gülşeniye, İbrahim Gülşenî'nin Kahire'de Bâbü'z-Züveyle'de 1520-1525 tarihlerinde yaptırdığı tekke ile müstakil bir tarikat olma yolunda ilk adım atılmış; Osmanlı topraklarında XVI. yüzyıldan sonra faaliyet göstermeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Gülşeniye Tarikatı, tam manasıyla Mısır'da ortaya çıkmış ve sonraki yıllarda

¹⁶² Mehmet Süreyya, Sicilli Osmanî, eski yazıdan aktaran Seyyid Ali Kahraman, İstanbul 1996, III, 755

¹⁶³ Mustafa Kara, "Gülşeniye", DİA, XIV, 256

faaliyetlerini Kahire merkez olmak üzere, diğer İslâm coğrafyalarına da taşımıştır.

İbrahim Gülşenî henüz hayatta iken tarikatın nüfuzu, başta doğduğu yer olan Diyarbakır olmak üzere İstanbul ve Edirne'ye ulaşmıştır. Bu yerlere ilaveten İskenderiye, Halep, Şam, Mekke, (Ruha) Urfa, (Adalya) Antalya ve Bursa'da kurulan dergâhlar vasıtasıyla Gülşeniye Tarikatı gelişimini devam ettirmiştir.¹⁶⁴

Muhyî-i Gülşenî (ö.1606), "**Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî**" adlı eserinde İbrahim Gülşenî henüz Tebriz'de iken Urfa'da bir halife-sinin olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁵ Bu olmasa bile İbrahim Gülşenî 1500'li senelerinde geldiği Urfa'da kaldığı müddetçe kendisine intisab edenlerin olduğu ve bunların bir tekke inşa ettikleri söylenilmektedir. Bu duruma göre Urfa'ya Halvetîlik, Gülşenî'nin vefatı olan 1534 tarihinden önce 1500 senelerinde girmiştir. Ama yaptığımız araştırmalarda Urfa'da Halvetî tarikatının Gülşeniye koluna mensup kimseye rastlayamadığımız gibi halk arasında adını da duymadık. Her halde bu kol diğer Halveti kolu içinde kaybolmuştur.

ŞEYH YAKUP HALİFE: (Ö.1619'DAN SONRA)

Urfa evliyasından **Halvetî Şeyhi Yakub Halife**'nin (ö.1619'dan sonra) türbesi Urfa kalesinin eteklerindedir. 1950'li yıllarında burada mahalle oluşunca, buraya **Yakup Kalfa mahallesi** adı verilmiştir. Yukarda belirttiğimiz gibi Halvetî tarikatının Urfa'ya, İbrahim Gülşenî'nin Urfa'ya gelişi ile 1510'lu yıllarında girdiği kabul edilebilir. Ama Halvetîliğin Urfa'da yerleşmesi Yakup Kalfa ile olduğu sanılmakta ve Urfa'da Halvetî tarikatı bu zatla bilinmektedir. İki sene evveline kadar Yakup Kalfanın hangi tarıkata mensup olduğu kesin olarak bilinmiyor, sadece Kadirî tarikatından olabileceği düşünülüyordu. Şanlıurfa Müzesi'nde gördüğüm bir tarikat silsilenamesinde Yakup Kalfa'nın Halvetî tarikatının şeyhi olduğu kesin olarak anlaşıldı. Böylece Halvetî tarikatına mensup Urfa meşayih hakkında elde edilen yeni bilgilere göre Yakup Halifenin

¹⁶⁴ Akpınar, a.g.e. s. 2

¹⁶⁵ Akpınar, a.g.e. s. 2

şeyhi, Sultan Mehmet III. (1593–1603) devrinin şeyhlerinden¹⁶⁶ Şeyh Nasuh Efendi Eyüp el-Ensari'dir. Şeyh Nasuh (ö.1598–99)¹⁶⁷, Karaman'ın Akşehir beldesindendir. Bu duruma göre Halveti tarikatının kurucusuna kadar **Yakub Halife'nin** geriye doğru tarikat silsilesi şöyledir:

Yakub Halife'nin **şeyhi Şeyh Nasuh Efendi Eyyub el-Ensari** (k.s.)'dir. (ö. 1598–99)

Hacı Sinan İstanbulî (k.s.) (ölm.1529),

Hacı Alaaddin Bursevi,

Şeyh Ahmed bin İsa Marmaravi,

Şeyh Alaaddin Uşşaki Kirmani,

Şeyh Pir İbrahim Kâmil Kayseri,

Pir Muhammed Erzincani (ölüm. 1474),

Seyyid Yahya-yi Şirvani (ölüm.1463–64),

Sadreddin el-Hiyami (Hayavi) (ölüm.1455),

Hacı İzzeddin el-Halveti (ölüm.1424),

Ahi Mirim Halveti eş-Şirvani (ölüm.1409),

Şeyh Pir Ömer Ruşeni el-Halvetî (Ölm.1397),

Ahi Muhammed Halvetî (ö.1378)

Yine Yakub Halifenin isminin geçtiği kâğıdın arkasında 1619 tarihi kaydedilmiş ve silsilenin burada tamamlandığı yazılmıştır. Bu duruma göre Yakub Halife 1619 tarihinde hayattadır. Halk arasında Yakub halifenin talebesi olduğu söylenen Urfa'nın meşhur şairi Yusuf Nâbî'nin (1642–1712) kendisine yetiştiği artık şüpheli görünmektedir. Yetişmiş olsa bile Nâbî'nin çok küçük yaşta olması gerekmektedir. Çünkü Yakup halifenin Nâbî'nin doğum tarihi olan 1642 senesine kadar yaşadığı belli değildir.

¹⁶⁶ Nev'izâde Atâî, Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmiletî's-Şekâik, yayınlanışı İstanbul 1989, II, 467

¹⁶⁷ Mehmet Süreyya, Sicilli Osmanî, eski yazıdan aktaran Seyyid Ali Kahraman, İstanbul 1996, IV, 1230

Yakup Halifenin, Şeyh Nasuh Efendinin Halifeleri arasında ismi sayılırken **“Yakup Halife er-Ruhavî”** yazılmış, şeyhliğe başlayınca da silsilede ismi şu methiye ile kaydedilmiştir: **“Zübdetü erbab et-tarika ve kıdvetü ashab el-hakika reisi’s-salikin ve fahrü’l-arifin Şeyh Yakup Efendi (k.s.)”**

Yani Şeyh Yakup Halife ile Gülşeni kolu, Seyyid Yahya Şirvani’de (ö.1464) birleşmektedir.

Şeyh Yakub Halife oldukça çok halife bırakmıştır. Bunların hemen çoğunluğu Urfalı veya çok yakın bölgelerindendir. Halifelerinin isimleri şöyledir:

1.Haşhaş Dede Ali halife,

2.Mevlânâ Alaaddin Vaiz,

3.Tayi mekan Derviş Mahmut halife, bunun bıraktığı halifesi: Besnili Mahruk Derviş Ali’dir.

4.Hacı Kasım,

5.Molla Mustafa,

6. Meczup Derviş Hacı Hüseyin halife,

7.Kabaklızade Molla Mustafa,

8.Derviş hayreti,

9.Derviş Muhammed,

10.Kazzaz Ali Maksud,

11. **Babezade Hacı İsmail Muir**, (bu da Urfalıdır)

12. Mahli Dede,

13. Katip Mevlana Muhammed,

14.Seyyid Ali,

15.Şah Muhammed,

16.Hacı Hızır,

Yakup Kalfa'nın türbesi

MEVLANA MUSTAFA SAFİ HALİFE

Yakup Kalfa'nın halifesi olan Mevlana Mustafa Safî Halife Urfa-lı olup, doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir. Bu da kendinden sonraya Mevlana Mahmud Efendiyi halife bıraktı.

MEVLANA MAHMUD EFENDİ

Mevlana Mustafa Safî Efendinin halifesidir. 1658 tarihinde hayatta olan bu zat Siverek ilçesinden olup Urfa'da vaizlik görevinde bulunuyordu. Yine bu zat Urfa'da Hasan Padişah Camii postnişini idi. Bu ise kendi şeyhi Safî Efendinin oğlu Ali Efendiyi halife bırakmıştır.

ALİ EFENDİ

Mevlana Mahmud Efendinin bıraktığı halifesidir. Bu zat Mevlana Mahmud Efendinin şeyhi Mevlana Mustafa Safî halifenin oğludur. Ali Efendi de Hasan Padişah Camii postnişinidir.

HACI GAZİ ŞANÎ HALİFE

Tarikat silsilesinde adı **Kıdvetü erbab et-Tarika Mevlana el-Hac Gazi Şanî Halife**'dir. Doğum ve vefat tarihleri bilinmemektedir. Şeyh Yakub Halifenin bıraktığı bu halifesi de Urfa'da Halveti tarikatını devam ettiren halifeler yetiştirmiştir. Şanî lakabının ailelerinin lakabı olduğu tarikat silsilesinden anlaşılmaktadır. Urfa'da bir mahalleye adını veren Gazi Halife de üç kişiyi halife bırakmıştır.

a. **Derviş Halil Halife,**

b. **Seyyid Mevlana Ramazan Efendi**

c. Kendi oğlu **Şeyh Ramazan Şani Efendi (ölm. 1665)**'dir.¹⁶⁸

İlk iki halifesi hakkında bilgimiz yoktur. Yalnız kendi oğlu Şeyh Ramazan Şanî hakkında biraz bilgimiz bulunmaktadır.

ŞEYH RAMAZAN ŞANÎ EFENDİ (Ö. 1665)

Şeyh Ramazan Şanî Urfa'da doğmuştur. Devrinin mutasavvıf âlim ve şairlerindendir. Urfa'da Halveti tarikatının meşhurlarındandır. Şeyh Ramazan Şani Efendi, Halifelîği babasından almıştır. Urfa'nın kurtuluş meydanında bir halveti tekkesi yaptırmıştır. Türbesi Bey kapısının dışında eski buğday pazarı yanındadır.

Doğum tarihi Urfa salnamesinde 1626 senesi¹⁶⁹, Şanlıurfa Şairlerinde 1631 senesi vefatı da 1693 olarak¹⁷⁰ verilmiş olmasına rağmen her ikisi de yanlıştır. Yine Bedri Alpay'ın "Şanlıurfa şairleri"nde verdiği gibi Ramazan Şani'nin tarikatı da Rifaî değil, Halvetî'dir. Merhum Bedri Alpay'ın bu bilgileri nereden aldığını bilemiyoruz. Oysaki Şeyh Ramazan Şanî'nin doğum tarihi belli değildir. Ailele-

¹⁶⁸ Bkz. Belge no. 3a, 3b, 3c

¹⁶⁹ 1927 Urfa Salnamesi, s. 110

¹⁷⁰ Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, Şanlıurfa 1986, I, 213

rine Şanî deniliyordu. Babası da Şanî olarak biliniyordu. Kendisi de şiirlerinde Şanî mahlasını kullanmıştır. Mezarı Beykapısı dışında eski buğday pazarı civarındadır. Mezar taşı üzerinde *"Haza kabre'l-merhum ve'l-mağfurü leh, eş-Şeyh Ramazan Efendi ibnü'l-Hac Gazi halifetü'l-Halveti. Ramazan el-mübarek tarihi fi sene hamse ve sab'ine ve elfün, tüviffa ila rahmetullahi taala."* Yazılmıştır. Bu yazıdan eş-Şeyh Ramazan Efendinin, Gazi Şanî Efendinin oğlu ve Halvetî tarikatı şeyhi olduğu, hicri 1075 Ramazanında, miladi 1665 senesinin Mart ayında vefat ettiği anlaşılmaktadır. Şeyh Ramazan Şanî Efendinin tarikat halifeliğini babası Gazi Şanî Halifeden almış olduğu yukarıda verdiğimiz belgeden anlaşılmaktadır. Şeyh Ramazan Şanî, bugün kurtuluş mahallesi dediğimiz, babasının adı ile söylenen Hacı Gazi mahallesinde 1658 tarihinde bir Halveti tekkesi yaptırdı. Bu tekkeye de Hicri Rebiülahir 1069, (Miladi Aralık 1658) tarihli bir vakfiye hazırladı.¹⁷¹ Kendisinin Halveti tarikatının kurucusu olan Ömer Ruşeni el-Halvetî kolundan olduğu hem bu vakfiyeden ve hem de verdiğimiz silsile belgesinden anlaşılmaktadır.¹⁷²

Ramazan Şani efendinin türbesi

¹⁷¹ Vakıflar Defter No. 2103, s. 144

¹⁷² Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa belediyesi Yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 124

Yine 5 Cemazielevvel 1308 (Miladi 18 Aralık 1890) tarihli bir arz dilekçesinde de “*Der devletmekine arz dai-i keminelidir ki, Halep vilayeti celilesi dâhilinde kâin merkez liva bulunan Medine-i Urfa'da nezaret-i evkaf-ı Hümayun mülukâneye mulhak evkafdan ashab-ı hayratdan Şeyh Ramazan Şanî Efendi ibni el-Hac Gazi Halife nam kimesnenin bina ve inşasına muvaffak olduğu halvetiye hankah-ı şerifi vakfının...*”¹⁷³ diye belirtmesi ile Ramazan Şanî Efendinin Tekkenin ve vakfının banisi olduğu anlaşılmaktadır.

Ramazan Efendinin babası Gazi Halifenin adı bir mahalleye verilmiş olmasına rağmen, halk arasında pek tanınmamaktadır. Buna karşılık Ramazan Şanî'nin mezarının bilinmesi, halk arasında babasından çok tanınmasına sebep olmuştur. Urfa adet ve geleneklerine göre Şeyh Ramazan Şanî Efendinin mezarı da ziyaretçileri tarafından bazen yeşile boyanmış, bazen de kına yakılmıştır. Evliyanın mezarını boyamak veya kına yakmak Urfa halkının vazgeçilmez bir geleneğidir. Dilek sahipleri tarafından mezar taşlarına küçük küçük taşlar tutturulmuştur. Taşların mezar taşına yapışması, o kimsenin dileğinin kabul edildiği anlamına gelmektedir. Bu da Urfa batıl inançlarından biridir. Dolayısıyla mezarı halk tarafından çok ziyaret edilen Şeyh Ramazan Şanî, babasından daha çok tanınmıştır. Tarikat silsilesinin yazılı olduğu belgede Ramazan Efendinin isminin yanında “Şanî” ismi yoktur. Ramazan Şani iyi bir şair olup bir methiyesi şöyledir:

Ey fahr-i cihân seyîd-i kevneyin Muhammed

Ve'y nûr-i dil-i dîde-i kevneyin Muhammed

Kıldın dil-i cân mülkünü şer'inle müzeyyen

Ey hâne-i İslâma olan zîn Muhammed

Kimdir reh-i aşkında özün etmeyen kurbân

Ey yoluna can vermek ola din-i Muhammed

Ey zât-ı mutahhar güneş-i çarh-i nübüvvet

Ey nûr-i Hüdâ cedd-i şebâbeyn-i Muhammed

Geldi kapına Şânî bilür sehv û hatâsın

¹⁷³ Urfa Şer'i Mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane defter arş. No. 221, kayıt no. 298

Reddetme anı ey şeh-i kevneyin Muhammed ¹⁷⁴

Şiir, “mefûlû, mefâîlûn, mefâîlûn, feûlûn” vezninde yazılmıştır.

“Ey âlemin övündüğü, iki cihanın efendisi Muhammed (s.a.s.) ve ey iki cihanın gönül ve gözünün nuru Muhammed. Ey İslam mülküne süs olan Muhammed! Mana ve madde mülkünü şer’inde süsledin. Ey yoluna can verilen Muhammed dini! Senin aşkının yolunda kendini kurban etmek istemeyen var mıdır? Ey nübüvvet çarhının güneşi temiz zat, Ey hidayet nuru, iki genc Hasan ile Hüseyin’in dedesi Muhammed! Şânî kulun, senin kapına bütün hata ve günahlarını bilerek geldi. Ey iki cihanın şahı Muhammed, Onu reddetme.” Anlamındadır.

Diğer bir şiiri:

Bende-i aşk ol iki âlemde sultânlık budur
Mantık-ı tayri muhabbet bil Süleymânlık budur

‘Ârif isen bir işit bir söyle bir gör cümleyi
İkilikte kalma hudbîn olma şeytânlık budur

Sîretin düz ma’rifet eyle derûnun zeyn kıl
Sûretin düzme sanup ey sofî insanlık budur

Merdum âzâr olma kibr û kinden pâk et dilin
Hayrû hâh ol her kese cehdet Müslümânlık budur

Sen nesin kanden gelübsin kandedir azmin yine
ŞÂNÎ idrâk etmesen bil mahz-ı nâdânlık budur¹⁷⁵

Şiirde Şânî mahlasını kullanan Şeyh Ramazan Efendinin babası Gazi Şânî Halifenin de Şânî lakabını kullandığı, yukarda verdiğimiz belgeden anlaşılmaktadır. Acaba Gazi Şânî halifenin de şiirleri yok muydu? Eğer o da şiir yazıp Şânî mahlasını kullanmışsa, baba

¹⁷⁴ Bedri Alpay, a.g.e, I, 215

¹⁷⁵ Bir medrese öğrencisinin not defteri, (kendi özel arşivimden), sayfa 100

oğulun şiirleri bir birine karışmış olamaz mı? Araştırılması gereken bir durumdur kanaatindeyiz. Bıraktığı halifeler şunlardır:

İSHAK ÇELEBÎ

Şeyh Ramazan Şani Efendi de; Meczub Hüseyin dedenin oğlu **İshak Çelebiyi** halife bıraktı.

ŞEYH MUSTAFA EFENDİ

İshak Çelebî de Şeyh Ali Efendinin oğlu **Şeyh Mustafa Efendiyi** halife bırakmıştır. Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Ramazan Şani Efendinin yaptırdığı tekkede, kendinden sonra yıllarca postnişin olarak görev yaptı..

SEYYİD ŞEYH MUHAMMED ÇELEBÎ

Şeyh Mustafa Efendi de kendi oğlu **Seyyid Şeyh Muhammed Çelebiyi** halife bırakmıştır. Bu zat da Ramazan Şani Efendinin tekkesinde postnişin idi.

İşte bu son ismin yanında 1750–51 tarihi kaydedilmiştir.¹⁷⁶ Yani silsile burada bitmektedir. Böylece müzede bulduğumuz bu silsile ile bu saydığımız zatların silsileleri tamamlanmış olmaktadır. Bu duruma göre Seyyid Şeyh Muhammed Çelebi 1750–51 senelerinde hayatta idi.

İsimlerini verdiğimiz bu zatlardan sonra Abdulkadir Kemaleddin Erbili'ye(1806–1897) kadar olan Halveti şeyhleri henüz bilinmemektedir.

ABDULKADİR KEMALEDDİN ERBİLİ (1806–1897)

Abdulkadir Kemaleddin Erbili (1806–1897) hem Kadiri, hem Halveti ve hem de Nakşibendî şeyhidir. Erbilli olup, Erbil'de Kadirî şeyhi **Şeyh Ziyaeddin Abdurrahman Talabani'nin** halifesidir.¹⁷⁷ Urfa'ya ne zaman geldiği belli değildir. Fakat orta yaşlarında geldiği muhakkaktır. Kendisi Şeyhi Abdurrahman Talabani'den Kadirilik hilafeti almasına rağmen, Urfa'da Şeyh Ramazan Şani'nin

¹⁷⁶ Şanlıurfa Müzesindeki el yazması Silsilename'den alınmıştır.

¹⁷⁷ Ekrem Kaya, mürşidlere Armağan, İstanbul 1986, s. 318

yaptırdığı Halveti tekkesinde şeyhlik ve vakfının mütevelliliğini yapmıştır. Halveti tekkesinde görev yaptığından dolayı kendisinin biyografisini Kadirî kısmına değil, Halvetî kısmına almayı daha uygun buldum. Bu tekke'ye nasıl şeyh olduğu ve şeyhliği kimden devr aldığını henüz sicillerde rastlayamadık. Yalnız vermiş olduğu 21 Rebiülahir 1308 (Miladi 5 Aralık 1890) tarihli bir arz dilekçesinde Şeyh Abdulkadir Kemaleddin Erbilî'nin bu tekkenin vakfının uzun yıllar mütevellisi olduğu anlaşılmaktadır. Dilekçenin baş tarafı şöyledir:

*"Nezaret-i Evkaf-ı Hümayun mülukâneye mülhak evkafdan olup tevliyeti şeyhine ve galesi imaretine meşrut olan Medine-i Urfa mahallatından Hacı Gazi mahallesinde vaki Şeyh Ramazan Şani Efendi ibni Gazi Halife nam vakfın bina ve inşasına muvaffak olduğu Halvetiye hangah-ı şerifi vakfının ba-fermanı ali mütevellisi olup hankah-ı mezkurde meşihatını eda ve ifa eden Erbil ahalisinden Şeyh Abdulkadir Efendi ibni Muhyiddin Efendi nam kimesnenin sini seb'i mütecaviz olup müstakilen idareden aciz olmakla..."*¹⁷⁸ Bu dilekçe verildiğinde Şeyh Abdulkadir Erbilî Efendi 70 yaşını çoktan geçmiş bulunuyordu. Yaşının geçkin olmasından dolayı aynı dilekçede vakfın mütevelliliğini Şeyh Şanî evlatlarından Abdulkadir oğlu Şeyh Muhammed Bakır'a devrettiği de anlaşılmaktadır.

Şeyh Abdulkadir Kemaleddin Erbilî'nin türbesi Urfa'da Kurtuluş meydanında şeyhliğini ve mütevelliliğini yaptığı, Şeyh Ramazan Şanî'nin yaptırdığı Halveti tekkesinin içindedir. Türbesi üzerindeki kitabede:

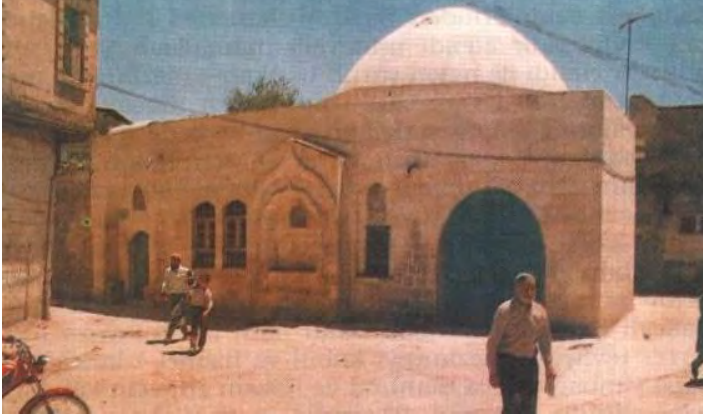
"fatıha,

Haza darihu'l-arifi bi-Rabbihi samiyyi'l-gavs ebi Muhammed Muhyiddin es-seyyidi senedi's-Şeyh Abdulkadir ibni Şerif Muhammed Muhyiddin es-Sıddık el-Hüseyni. Tüviffiye an ihda ve tis'ine seneten rahimallahu'r-Rahman. Fi şehri Ramazan sene 1315"

İfadeleri kullanılmakta olup, 1897 tarihinde 91 yaşında vefat ettiği kaydedilmiştir. Abdulkadir Efendinin iki oğlu olmuştur. Bü-

¹⁷⁸ Urfa Şer'i Mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane, defter arş. No. 221, sıra no. 274 ve 298

yük oğlu Muhammed Muhyiddin adında âlim, mutasavvıf ve şair olup İstanbul'da vefat etmiştir. Küçük oğlu Mustafa Safvet (1866–1950) de âlim, mutasavvıf ve şairdir.

Halvetiye Tekkesi ve Şeyh Abdulkadir Erbilî'nin türbesi (ö. 1897)

Abdulkadir Kemaleddin kitap yazmış olan Urfa ender meşayihindendir. Kitapları:

1. Hücetü'z-zakirîn fi'r-reddi ale'l-Münkirin, basılmıştır.
2. Tefrihu'l-Hatır fi menakib-i Abdulkadir. Basılmıştır.
3. Tarikatü'r-Rahmaniyeti fi'r-rucui ve'l-vusuli ila'l-Hazreti'l-Aliye.
4. İthamatü'l-İlahiye fi Ma'arifeti'l-Hakikati'l-İnsaniye.
5. Mir'atü's-Şühud fi beyani Vahdeti Vücud.
6. Hadikatü'l-Ezhar fi'l-Hikmeti ve'l-Esrar.
7. Ed-Dürerü'l-Müteberetü fi şerhi'l-Ayati Semaniyete Aşere min mukaddimetü'l-Mesnevi Şerif.
8. Şerhü kelimatü Farisiyeti mine'l-Lematü'l-İrakiye. Bu kitaplar da basılmamıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, hazr. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İst. 1972, I, 36

Erbilli Abdulkadir Efendi Kadiri tarikatından Dede Osman Avni'ye (Ölüm. 1883), halveti tarikatından ise Şeyh Ahmed'e (ölüm. ?) halifelik vermiştir.

Urfa'nın yaşlılarından Emin Beyazgül'ün gençliğinde bizzat yaşayan zatın ağzından dinleyerek anlattıklarına göre; Urfa'da da 1900'lü yıllardan önce, Kurtuluş mahallesinde oturan Ermeni bir aile çocuğunun babası ölmüştü. Çocuk henüz dokuz on yaşlarında bulunuyordu. Annesi başka biriyle evlenmişti. Böylece çocuğun üvey babası olan adam, evlendikten bir müddet sonra çocuğun annesine;

—Ya ben, ya bu çocuk evden gidecek, diye kadını sıkıştırmaya başlamıştı. Yeni evlendiği kocadan ayrılamayan kadın, bunun üzerine kendi öz çocuğunu evden atmıştı. O zaman çocuk evden atılınca, gidecek yeri de olmadığı için Kurtuluş meydanındaki Halveti tekkesinin kapısı önünde çaresizlik içinde oturmaya başlamıştı. Çocuğu, tekkenin şeyhi Abdülkadir Erbilî Efendi görünce, çocuktan orada oturmasının sebebini sormuştu. O da durumu olduğu gibi şeyhe anlatmıştı. Durumu anlayan şeyh, çocuğu içeri almış, onu senelerce yanında yetiştirmişti. Tabi bu iyiliği gören çocuk imanlı bir müslüman olmuştu.¹⁸⁰ Urfa'da 1880'li yıllarda cereyan eden bu hadise, tekkelerin hem sosyal hayattaki yerini ve hem de Müslim-gayri müslim her kesime hizmet vermelerine dair güzel bir örnektir.

MUSTAFA SAFVET EFENDİ (1866–1950):

Abdulkadir Kemaleddin Erbili'nin (1806–1897) oğludur. Asıl adı Mustafa Safvet'tir. Tahsilini Mısır'da yapmıştır. Urfa'ya döndüğünde de Urfa müftüsü Abdullatif Efendiden (1831–1896) dini dersler okuyarak icazet almıştır. Fakat babasından şeyhlik aldığına dair bilgimiz yoktur.¹⁸¹ Çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilirdi. Mustafa Safvet Efendi Gazi mahallesindeki Babasının şeyh olduğu Halvetiye tekkesinde Kur'an-ı Kerim öğretmenliği yaptığı, bunun

¹⁸⁰ Anlatan; Emekli memur Emin Beyazgül, Urfa, 1926 doğumlu

¹⁸¹ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa belediyesi Yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 294

yanında tekke de hitabet görevini de istediği 3 zilhicce 1303 (miladi 2 Eylül 1886) tarihli bir arz dilekçesinden anlamaktayız.¹⁸²

1902 senesinde yeni açılan Urfa İ'adâ mektebinde (Urfa Lisesinde) Farsça ve Ahlak dersleri öğretmenliği yaptı. Mustafa Safvet Efendi hem Osmanlı devri meclisi mebusanında 1908 de Urfa mebusu oldu. Daha sonra Cumhuriyet devrinde de ilk milletvekillerinden oldu. Bu görevde 1923 den 1927'ye kadar kalmıştır. Kendisinin şeyhlik icazeti alıp almadığı bilinmediği halde, babasından dolayı Urfa'da Şeyh Safvet diye tanınmıştır. İstanbul'da 1911 senesinde haftada bir defa çıkan "**tasavvuf**" adlı bir mecmua çıkarmıştır. Osmanlı devri mebusluğu bittikten sonra 1918 senesinde "Meclis-i Meşayih" reisliğine getirildi. 1919'de bu görevden azledilerek Mushaflar inceleme kuruluna getirildi. 1922 yılında ise "**Darü'l-Hikmeti'l-İslamiye**" üyeliğine getirildi. İki yıl sonra bu görev de lağvedilince, Ankara hükümetinin dikkatini çekti ve 1923'de Urfa milletvekili olarak meclise girdi. 1924 yılında hilafetin kaldırılması için önerge verenler arasında yer aldı.¹⁸³ 1927 senesinde milletvekilliğinden emekli oldu.¹⁸⁴ Safvet Efendi İstanbul Fatih Camii dersiamlığında bulunmuş ve 1914 senesinin Nisan ayında Göynüklü Hafız Hilmi Efendiye icazet vermiştir.¹⁸⁵

Eserleri:

1.Haftalık Tasavvuf mecmuası

2. Şiirleri

3.Tasavvufun zaferleri: Safvet Efendi, yazdığı bu kitabı ile "Darü'l-Hikmeti'l-İslamiye" üyelerinden İzmirli İsmail Hakkı Efendinin tasavvuf aleyhindeki fikirlerini çürütmeye çalışmıştır. Kitap Rumi tarihle 1343 (M.1927) tarihinde basılmıştır.

4. Asri mücedditlerimiz.

Bu gibi telif eserleri olduğu gibi çok iyi Farsça ve Arapçe bilen Saffet Efendinin Milli Eğitim yayınevine tercümelere de vardır.

¹⁸² Urfa Şer'i Mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane, defter arş. No. 227, sıra no.545

¹⁸³ Sadık Albayrak, Çakıl Taşları, s. 133

¹⁸⁴ Sadık Albayrak, Son Devrin İslam Akademisi, İstanbul ikinci baskı tarihsiz, s.193

¹⁸⁵ Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Üleması, İstanbul 1980, II, 108

Safvet aynı zamanda iyi bir şairdir. Onun gazellerinden birisi şöyledir:

*Hak perestim maksadım dünya ü mâsivâ değil
Mesleğim ayn-ı hakikattir benim hülyâ değil
Âteş-i aşk-ı ilâhîdir beni sûzân eden
Bu dil-i mihnet-zede bâd-ı hevâ şeydâ değil
"Lem terânî" lerzenâk etmez beni Mûsâ gibi
Sîne-i erbâb-ı vahdet arsa-i Sînâ değil
Her tarafta müncelidir cilve-i cânân veli
Bir tarafta rûy-i cânân kabil-i iymâ değil
Safvet'i intak eden mîr-i nazifin feyzidir
Anın için sözlerin bir lafz-ı bî-ma'na değil¹⁸⁶*

Gazelin özetle anlamı:

"Ben hakkı kabul edenim koruyanı, benim maksadım dünya ve dünyalık değildir. Benim tuttuğum yol gerçeğin ta kendisidir, hayal değildir."

"Bu musibete uğramış gönül boş ve bedava bir âşıklık peşinde değildir. Beni yakan İlahi aşkın ateşidir."

"Hazreti Musa'yı titreterek bayıltan **"beni göremezsın"**¹⁸⁷ anlamındaki ayeti beni titretmez. Çünkü benim gönlüm zaten Allah'ın birliğine inanmış bir gönüldür, Sina çölü değildir."

"Gerçi sevgilinin tecellisi her tarafta parlamaktadır. O, mekândan münezzeh olduğu için O'nun yüzünü her hangi bir tarafta görmek mümkün değildir."

¹⁸⁶ Bedri Alpay, a.g.e, I, 189

¹⁸⁷ (Musa, tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmaya gelip de Rabb'i onunla konuşunca: "Rabbim, bana kendini göster, sana bakayım," dedi. Rabbi buyurdu ki: "sen beni göremezsın; fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa, sen de beni göreceksin." Rabbi dağa görününce onu darmadağın etti ve Musa da baygın düştü. Ayılınca: "Sen yücesin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim!" dedi.) Kur'an-ı Kerim, (7) A'raf suresi / 143

“Safvet’i temiz olan pirinin feyzi söyletmektedir. Onun için konuşulan sözlerin her birinin bir anlamı vardır, boş konuşmaz.”

Şeyh Safvet 1902 senesinde Urfa lisesinde o zamanki adıyla İ'dadi mektebinde Farsça ve Ahlak dersleri öğretmenliği yapmıştır.

1890 senesinde babasının da izni ile Urfa'nın bugün Kurtuluş Meydanı dediğimiz meydana Halveti tekkesini tamir ettirmiştir. Bu tekkenin kapısı üzerindeki kitabeyi bizzat kendisi yazmıştır. Kitabenin son mısrası şöyledir:

Hitâmında safa-yı fikre Safvet gelüb der tarihin

Serâpâ revnâk efzâ oldu bu dergâh-ı Rahmânî

Sene: 1308

Bundan bir sene sonra 1891 senesinde de tekkenin hemen yanında bir çeşme yaptırmıştır. Bu çeşmenin kitâbesinin son beytinde de şöyle bir tarih düşürmüştür.

Bismillahirrahmanirrahim

Ve sakahum rebbuhum selsebile

Hâkim-ı beldeye cenâb-ı fazıl hazreti

Var emrine sarf eyledi ol himmeti

Yine bu selsebil yüm-i firuzi eser

Yaptı bu gülzar-i zer hayratı

Nuş edüb cevher gibi dedim Safoet tarihin

Uşrub bu nev kevserîn min ravdati'l-cenneti

Sene 1309

Kitabe bizzat Şeyh Safvet tarafından yazılmıştır.¹⁸⁸ Şeyh Safvet'in şöhreti Urfa'nın dışına taşmıştı. 1908 senesinde Urfa mebusu olarak İstanbul'a gitmiştir. Bu arada 1911 senesinde "Tasavvuf" adlı bir dergi çıkarmıştır. Safvet Efendi'nin mebusluğu bittikten sonra 1918 senesinde "Mec-lis-i Meşayih" reisliğine getirildi. 1919'da bu görevden azledildi. Mushaflar inceleme kuruluna getirildi.

¹⁸⁸ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Kitabeleri, 1986, s. 52

Şeyh Safvet, 1922 senesinde "Darü'l-Hikmeti'l- İslamiye'nin üyeliğine getirildi. İki yıl sonra bu da lağvedilince 1922'den sonra Ankara Hükümetinin dikkatini çekti ve Urfa Milletvekili olarak meclise girdi. 1924 senesinde hilafetin kaldırılması için önerge verenler arasında yer aldı.¹⁸⁹ Bundan sonra 1927 senesinde Milletvekilliğinden emekli oldu.¹⁹⁰ Mustafa Safvet, 27 Ekim 1950 senesinde Ankara'da vefat etti. Cenazesini önce Urfa'ya getirmek istedilerse de sonra bundan vazgeçerek Ankara'da defnettiler.

Şeyh Safvet Efendi İstanbul'da Fatih Camii dersiamlığında bulunmuş ve Nisan 1914 tarihinde Göynüklü Hafız Hilmi Efendiye icazetname vermiştir.¹⁹¹

Safvet babasının vefatından sonra kendisi şeyhlik postuna oturmamıştır. 1950'de Ankara'da vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

Anlatıldığına göre yanına gelen çocuklara minderinin altından para çıkarır verirdi. Çocuklara ne kadar para verse, minderinin altındaki para bitmezdi.

MAHVÎ MUHAMMED MUHYİDDİN (ö.1872)

Halveti ve Kadiri tarikatı şeyhi Abdulkadir Erbilî Efendinin büyük oğludur. Dini ilimlerini Bağdat'ta iken devrinin meşhur alimlerinden Süleymaniyeli Zehavî Muhammed Feyzi Efendiden (ö.1890) öğrendi ve icazet aldı. Tasavvufu, Halveti ve Kadiri şeyhi olan babasının yanında öğrendi sonra İstanbul'a gitti. H. 1289, M. 1872 senesinde genç denecek yaşta İstanbul'da vefat etti. İyi bir tahsil görmüş olup Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Eserleri:

1. Muktesebat-ı Mahvîyye: Ahlak ve tasavvufa dairdir.
2. Ravzatü'l-Maarif: mecmuadır.
3. Mazbutatü'l-Fünun: bu da mecmuadır.¹⁹²

¹⁸⁹ Sadık Albayrak, Çakıl taşları, İstanbul, s. 133

¹⁹⁰ Sadık Albayrak, Son Devrin İslam Akademisi, İstanbul 1972, s. 193

¹⁹¹ Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, İstanbul 1980, II, 108

ŞEYH AHMET

Abdulkadir Efendinin bıraktığı halifesi olan **Şeyh Ahmet**, Abdulkadir Kemaleddin Erbili'den icazet alarak Halveti şeyhi olmuştur. Şeyhinin vefatından sonra onun postuna oturan Şeyh Ahmet'ten sonra Urfa'da Halveti tarikatı da son bulmuştur.

Şeyh Ahmet şöyle demişti: Şeyhimiz Abdulkadir Efendi kıra gitmemizi emretti. Bütün arkadaşlar sevinçle hazırlandık yola çıkarken, şeyhimiz bize:

—Siz gençsiniz önden gidin, ben arkadan yavaş yavaş gelirim. Dedi. O senelerde biz 18–20 yaşlarında o da 90 yaşlarında vardı. Biz gençliğin verdiği heyecanla birbirimizle yarışarak koşuyorduk. Oturacağımız yere yetiştiğimizde şeyhimizin bir ağacın altında oturduğunu görüp hayrette kaldık. Kendisine:

—Şeyhim! Siz ne zaman geldiniz? Diye sordüğümüzde, bize sadece

—Te'dib, edebinizi bilin, diye cevap verdi.¹⁹³

D) URFA'DA KADİRÎ TARİKATI

Kadiri tarikatının kurucusu Seyyid Abdulkadir Geylanî (1077–1166) hazretleridir. Abdulkadir Geylanî hazretleri evliyanın büyüklerinden olup Kadiri tarikatının piridir. Kendisi İran'ın Geylan kasabasında doğmuş, tahsilini Bağdat'ta yapmış, büyük bir âlim olarak yetişmiştir. Tarikatı da Şeyh Ahmed Debbas'tan almıştır.¹⁹⁴

Kadirî tarikatının Anadolu'ya girişi Eşrefoğlu Rumî (ö.1469) tarafından olduğu söylenilmektedir. Fakat Urfa'daki varlığının ne zaman olduğu belli değildir. Urfa'da bu tarikat şeyhlerinin içlerinde ancak en meşhur olanları ve mezarları bulunanları tanınmaktadır.

¹⁹² Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, hazr. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İst. 1972, II, 234

¹⁹³ Anlatan; Emekli memur Emin Beyazgül, Urfa1926 doğumlu

¹⁹⁴ Dilaver Gürer, Abdülkadir Geylanî, Hayatı Eserleri ve Tasavvufî görüşleri, İnsan yayınları, İstanbul 2000

Urfa'daki Kadirî tarikatı iki-üç ayrı koldan gelmekte olduğundan bunların zikirleri de birbirinden farklıdır. Bilhassa Şeyh Sode ile Dede Osman Avni Efendinin koluna mensup olanların zikirleri birbirine benzememektedir. Diğer taraftan Hac Kermo diye tanınan Hacı Abdulkerim Efendinin de Bağdat'tan gelmesinden dolayı ayrı bir zikir tarzı vardı. Dede Osman Avni Efendinin zikri Kadiri zikrinden ziyade çeşitli tarikatların zikrinin karıştırılmışı olarak görünmektedir.¹⁹⁵

Kadirî tarikatı mensuplarının çoğunluğunun mezarları Mevlidihalil Camii avlusunda bulunan türbede bulunmaktadır. O yüzden önce bu türbe içinde bulunanları birlikte vermeyi uygun gördük.

MEVLİD-İ HALİL CAMİİ AVLUSUNDAKİ TÜRBE İÇİNDE OLAN KADİRÎLER:

DEDE OSMAN AVNÎ (Ö. 1883)

Urfa'da Kadirî tarikatından en meşhur olarak bilinen şeyhlerinden biri **Dede Osman Avnî Efendî'dir (k.s.)**. Mezarı Mevlidihalil Camii avlusundaki türbede bulunmaktadır. Mezar taşında kimliği şöyle yazılmıştır:

"Haza kabre'l-merhum el-mağfurı leh, hadimu haza'l-makam el-mübarek el-mukbilu ala Allahi el-mu'ridu ömrü... eş-Şeyh es-Seyyid Dede Osman Avni ibni Şeyh es-Seyyid Abdal Muhammed Baba"

Mezar taşındaki yazıda Seyyid olduğu belirtilmiştir. Bu zatın babası **Abdal Muhammed** (ö.1814) ve dedesi **Derviş Eyyub** (ö.1781) de Kadirî tarikatı halifesi olan zatlardır. Dede Osman elbette kendi babasından şeyhlik görevi almıştır. Fakat diğer taraftan Dede Osman Avni **Abdulkadir Kemaleddin Erbilî** (1806–1897)'nin de halifesidir. Abdulkadir Kemaleddin Erbili hem Kadirî, hem Halveti ve hem de Nakşibendî şeyhidir. Yani "Camii'l-turûk" dur. Dede Osman ise kendisinden Kadirî tarikatı halifelğini almıştır.

¹⁹⁵ Ali Tenik, **Zikir**, Sosyo-Psikoloji açıdan Zikir ve Şanlıurfa dergâh Camii Örneği, Tasavvuf Dergisi, Ankara 2002, sayı 8, s. 106

Dede Osman'ın Abdulkadir Kemaleddin Erbilî'den aldığı tarikat icazetindeki silsile geriye doğru şöyledir:

1. Dede Osman,
2. Şeyh Abdulkadir Kemaleddin Erbilî,
3. Şeyh Ziyaeddin Abdurrahman Talabani,
4. Şeyh Ahmed Talabani Kerküki,
5. Şeyh Muhammed Zengeni Talabani,
6. Şeyh Ahmed Hindî - Lahurî,
7. Şeyh Seyyid Muhammed Hüseyin İzmirânî,
8. Şeyh Seyyid Abdurrahman Hamevî,
9. Şeyh Muhammed Masum el-medenî,
- 10.Şeyh Burhaneddin Zencerî,
- 11.Şeyh Abdurrahman el-Hasanî,
- 12.Şeyh Nureddin Şami,
- 13.Şeyh Yahya el-Basravî,
- 14.Şeyh Osman Ceylî,
- 15.Şeyh Cemaleddin İrak Abdurrezzak,
- 16.Tarikatın piri **Gavs-i azam Şeyh Abdulkadir Geylanî**'dir (k.s.).¹⁹⁶

Bu tarikat silsilesinden ayrı bir tarikat silsilesinde de “**Seyyid Şeyh Osman ibni Şeyh Muhammed Abdal ibni Şeyh Eyyub el-Ruhavî**” diye aşağıdaki şekilde verilmiştir. Fakat burada icazeti veren şeyhin adı zikredilmemiştir.

1. Dede Osman,
2. İcazeti veren Şeyhi,
3. Muhammed Geylanî Ezherî,
4. Kardeşi Seyyid el-Hac Ali el-Geylanî,
5. Babası Şeyh Ömer,

¹⁹⁶ Ekrem Kaya, Mürşidlere Armağan, İstanbul 1986, s. 318

6. Kardeşi Şeyh Muhammed el-Hasan,
7. Babası Şeyh Yasin,
8. Şeyh Ali,
9. Amcası oğlu Şeyh İbrahim,
10. Kardeşi Şeyh Abdurrezzak,
11. Babası Şeyh Şerefeddin,
12. Amcası Şeyh Celaleddin,
13. Amcası Şeyh Şahabeddin Ahmed,
14. Kardeşi Şeyh Abdullah,
15. Amcası Şeyh Şemseddin ebu'l-Vefa,
16. Kardeşi Şeyh Şahabeddin Ahmed,
17. Babası Şeyh Kasım,
18. Amcası oğlu Şeyh Abdulbasıt,
19. Babası Şeyh Şahabeddin Ebu'l-Abbas Ahmed,
20. Babası Şeyh Bedreddin el-Hasan,
21. Babası Şeyh Alaaddin Ali,
22. Babası Şerefeddin Yahya,
23. Babası Şeyh Şahabeddin Ahmed,
24. Babası kadi el-kudat İmadeddin Ebi Salih Nasır,
25. Babası Şeyh Tacü'l-milleti ve'd-din Hafız Cemaleddin İrak Ebibekir Abdurrezzak,
26. Babası tarikat piri **Şeyh Seyyid Abdulkadir Geylanî**'dir (k.s.).¹⁹⁷

Görüldüğü gibi Seyyid Abdulkadir Geylanî'nin oğlu Seyyid Abdurrezzak'tan Dede Osman'a gelinceye kadar ki silsile tamamen değişiktir. Bu durum Dede Osman'ın iki ayrı koldan Kadiri tarikatı halifeliği aldığı kanaatini uyandırmaktadır. İcazet belgesi hicri Rebiülevvel 1241 (Miladi Ekim 1825) tarihinde Abdulkadir Hâce oğlu

¹⁹⁷ Arşivimizdeki tarikat silsilesi icazeti. (fotokopisi)

Seyyid Muhammed eliyle yazılmıştır. Belgenin üzerindeki mühürde de “**Muhammed Geylanî Ezherî**” ismi kazılmıştır. İcazeti veren zat da kendi soyunu Abdulkadir Geylanî yolu ile Resulullah Efendimize kadar saymıştır. İcazetin sonunda Abdulkadir Geylanî'nin bir nasihat bölümü yer almaktadır.¹⁹⁸ Bu belgede, mühürde ismi geçen Muhammed Geylanî Ezherî'nin Dede Osman'a icazeti veren şeyhi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda buradaki şeyhlerin hepsinin aynı ailenin fertleri olduğu da görülmektedir. Yanı babadan oğula veya amcadan yeğene geçmiştir.

Dede Efendi 1883'de vefat ettiğinde kendisini yıllarca hizmet ettiği Mevlidihalil Camiinin avlusundaki türbeye defnettiler. Dede Osman Avni Efendinin Mezarı çok ziyaret edilen mezarlardan biridir. Bunun da mezarı yeşile boyanmış ve kına yakılmıştır. Mezar taşında şöyle bir kitabe yer almaktadır.

*Günahım çok makarrım Ya İlahî
Ümidim gerü sen Perverdigare
İlahi red kılma mürevvetinden
Kapına gelmişim ben yüzü kara
Günehkârım deyu derviş ümidin kesme cennetten
Muhammed Mustafa gibi şefatkârımız vardır.
Katre-i eşkimle Rumî fevî-i tarihin verdim
Kurb-i Hakk'ı tuttu menzil-i münevverî Osmanî.
Hüve'l-Hayyü'l-Baki
İrham hali Ya Munis Ya Selam.*

¹⁹⁸ Bkz. Belge no. 20

Dede Osman Avni Efendinin mezarı

Dede Osman Efendinin vefatından sonra yerine geçecek bir evladının bulunmadığını ve dede Osman Efendinin 70 sene Kadiri tarikatı şeyhliği yaptığını, kendinden sonra tarikatın hizmetini yapan Hafız Halil Efendinin vermiş olduğu bir arz dilekçesinden anlamaktayız. Hicri 7 cemazielahir 1303 ve miladi 14 Mart 1886 tarihli Urfa Şer'i mahkeme sicillerinin 412 numara ile kayıtlı arz dileği şöyledir:

*"Medine-i Urfa'da vaki Aynı Halilürrahman aleyhisselam civarında mevludihalil aleyhisselam zaviyesi vakfından olmak üzere senevî 1500 kuruş vazife ile meşihat cihetine bila berat teamül-i kadim vechiyle mutasarrıf olan tarikat-ı aliye-i Kadiriye hülefâsından ve meşahir-i sülehadan 70 seneden beri zaviye-nişin ve tarik-i zühd ve takvada ifna-yi vücud etmiş mevlana Dede Osman Efendi ibni Abdal Muhammed efendi ibni dede Eyyüb efendi (k.s) hazretleri bundan akdem bila veled vefat edüp rahmet-i mezkure-i mahlule ve hizmet-i lazimesi muattal kalmakla..."*¹⁹⁹ Bu ifadelerden dede Osman Efendinin uzun bir hayat yaşadığını, evlenmediğini dolayısıyla çocuksuz olduğunu, dolayısıyla yerinin boş kaldığını, babasının Abdal Muhammed ve dedesinin dede Eyyub Efendi adında Kadirî şeyhi olduklarını anlamaktayız.

¹⁹⁹ Urfa Şer'i Mahkeme Sicilleri, Milli Kütüphane, defter arşiv no. 227, kayıt no. 412

Dede Osman irşad görevini Mevlidihalil Camiindeki kadiri tekkesinde sürdürmüştür. Ömrünün sonlarına doğru gözlerine karasu inmiş ve görmez olmuştur. Son senelerde bazı mahalli gazete ve dergilerde Dede Osman'ın iki gözden ama ve sağır olduğuna dair yazılar çıktı.²⁰⁰ Güya müritlerinin anlattıklarına göre Dede Osman Allah'a dua etmiş gözleri kör ve kulağı sağır olmuş. Hatta doğuştan kör ve sağır olduğunu bile yazanlar oldu. Bu anlatılanlar ilk baştan akla uymamaktadır. İki gözden kör olan bir kimse neyse ama işitmeyen bir kimse aynı zamanda konuşamaz. Öyle ise sağır ve dilsiz olan bir kimse hiç şeyh olur mu? Hiç irşad görevinde bulunabilir mi? Herhalde bunu söyleyenler irşaddan ve tarikattan hiç anlamadıkları gibi doğuştan sağır bir kimsenin konuşmadığını da bilmemektedirler. Düşünün bir kere kör, sağır ve dilsiz bir adam, göremediği ve konuşmadığı gibi işaretle bile anlaşılamaz. Nasıl olur da irşad görevinde bulunur? Bunların hepsi bilmeyenlerin kendi yanlarından uydurmalarıdır. Oysaki Dede Efendi yüz yaşına ayak basmış çok yaşlanmıştı. Bu yüzden her yaşlıda görülen kataraks hastalığı onda da görülmüştür. Yani ömrünün son senelerinde gözüne karasu inmiştir, hepsi o kadar. Ne sağırlık, ne de körlük diye bir şey yoktur.

Yahni zade Mehmet Ali ile Dede Osman Avni Efendi gayet samimi iki dost idiler. Medresede beraber okumuşlardı. Sonradan Yahni zade Hacı Mehmet Ali Efendi Dede efendinin müridi de olmuştu.

Mehmet Ali Efendi Bozova'ya bağlı Cinpolat köyündeki evini yaptırdıktan sonra çok sevdiği Dede efendiyi köye davet etmişti. Dede köye girdiği zaman Mehmet Ali Efendi, onun her adımında bir koyun kestiriyordu. Dede bunun farkına varınca

–Deli Mehmet Ali yapma yazıktır, dur. Demek zorunda kalmıştı.

²⁰⁰ Ali Tenik, Sosyo-Psikoloji açıdan Zikir ve Şanlıurfa dergâh Camii Örneği, Tasavvuf Dergisi, Ankara 2002, sayı 8, s. 108 – Mehmet Kurtoglu, Şehrin Yitik Yüzleri, Gap Gündemi, 14 Mayıs 2005

Dede Osman efendinin akrabası Dedenin Salihi oğullarından olduğunu söyleyen Namık Dedeşah, 23.5.1986 tarihinde vefat eden babası Hacı Salih Dedeşah'ın notlarından ve duyduklarından şöyle naklediyor: "Dede Osman Avni aslen Haleplidir. Dede Osman efendi Humusta bulunan akrabası Şeyh Seyyid Esat efendiye çok hizmet etmiştir. Ondan da Kadiri icazeti almıştır. Devrin valisinin emriyle Urfa'ya geldi. Gelirken büyük dedesinin amcazadesi olan Salih hafızı da getirdi. Ve ona Urfada Mevlidi Halil camiinde müezzinlik yaptırdı. Bu Salih Hafıza dede efendi benim Salihim dediği için adı dedenin Salihi olarak kaldı.

Dede Osman Avni efendinin dervişleri; Hırkalı baba, Halil Hafız, Salih hafız, Hacı Mahmut ağa, Abdulkadir Efendi, şeyh molla Hüseyin, Müderris Bekir Efendi ve Hacı Muhammed"²⁰¹

Yazdığımız ikinci tarikat silsilesinde dede Efendiye icazet verenin adı yazmıyordu. Belki de o zat bu Şeyh Seyyid Esat Efendi olabilir.

Dede Osman Avni hazretlerinden kalan eşyaları

²⁰¹ Namık Dedeşah, doğumu 1958 Urfa, lise mezunu.

MENKİBELER

Dede Osman'ın hakkında çok kerametler anlatılmaktadır. Rivayete göre Dede Efendinin ismi devrin yeni gelen Urfa valisinin kulağına gitmişti. Vali Paşa, Dede Efendinin nasıl bir evliya olduğunu anlamak istedi. Bir adamını Dede Efendiye göndererek, Hindistan cevizine ihtiyacı olduğunu ve kendisine bir Hint cevizi vermesini istedi. Dede Efendi hemen başı üzerindeki küçük dolabın kapısını açtı, kapının arkasında Hindistan cevizi ağacı bahçesi vardı. Elini uzattı bir ağacın dalından üç Hindistan cevizi kopardı ve Vali Paşanın hizmetlisine verdi. Aradan bir müddet geçtikten sonra Vali Paşa tekrar adamını göndererek Hindistan cevizi istedi. Dede Efendi yine kendisine istediğini gönderdi. Vali Paşa üçüncü defa yine Hind cevizi istedi. Dede Osman o isteğini de yerine getirdi. Fakat Vali Paşanın dördüncü isteyişinde;

—Ben her zaman Hindistanı ayağına getiremem ki! Diyerek, isteğini red etti.

Dede Osman Avni Efendi zamanında Ruslarla 1876 senesinde 93 Rus harbi denilen büyük bir savaş çıkmıştı. Bu savaşta Urfa'nın Karaköprü köyünden bir asker esir düşmüş bir müddet Rus komutanına hizmet etmek zorunda kalmıştı. Bir gece Rus subayları içki içerek eğlenirlerken Karaköprülü de onlara içki getirip götürüyordu. Rus komutanı bu esirin müslüman olduğunu bildiği için devamlı Hazreti Muhammed'e (s.a.s) saygısız sözler söylüyordu. Bir defasında çok ileri gitti. Karaköprülü bu hakareti duyunca kendini kaybetti ve bir içki şişesini kaptığı gibi komutanın başına vurdu. Rus komutanı hemen orada ölüverdi. Karaköprülüü yakalayarak hapsedtiler. Ertesi gün divanı harbe çıkarıp idam edeceklerdi. Karaköprülü hapsedildiği yerde gece derin derin düşünceye daldı. Başına gelen olaya hala inanamıyordu. Bir ara uykuya dalar gibi oldu. Karşısında nurani bir yüz belirdi ve kendisine:

—Oğlum korkma, yarın mahkemede olayı olduğu gibi anlat, dedi. Karaköprülü birden kendine geldi. Bunun rüya mı, gerçek mi olduğunu düşündü. Tekrar gözleri kapanmaya başladı ve yine

aynı nurani yüzü gördü. Kendisine aynı sözleri söylüyordu. Karaköprülü tekrar tereddüt etti. Üçüncü defa aynı zat kendisine:

—Oğlum beni yorma, korkma olayı olduğu gibi anlat. Seni serbest bırakacaklar. Memleketinde Dede Osman Avni Efendiyi tanırmısın? Dedi. Karaköprülü

—Dede efendiyi kim tanımaz, elbet tanırım cevabını verince

—O köftehora selamımı söyle dedi.

Ertesi sabah yapılan mahkemede karaköprülü olayı olduğu gibi anlattı. Komutanın kendisini kışkırttığını söyledi. Mahkeme üyeleri aralarında uzun bir tartışma yaptıktan sonra, Karaköprülü'yu haklı buldular.kendisini serbest bıraktılar. Karaköprülü Urfa'ya gelince dede Osman efendiyi ziyaret ederek olayı anlattı ve nurani yüzlü zatın kendisine

—O köftehora selamımı söyle dediğini söyledi. Dede efendi de

—Kendi pilavhorluğunu söylemiyor da benim köftehorluğumu mu söylüyor? Dedi.

Dede Osman'ın mühürleri

Dede Osman hazretlerinin bıraktığı eşyalardan.

Dede Osman Efendi zamanında Urfa'da yaşayan Ermenilerden biri ticaret için akdenizde sefere çıkmıştı. Deniz birden dalgalandı, gemi çok şiddetli bir şekilde sallanmaya başladı. Neredeyse batacaktı. Gemidekiler dualar etmeye, tanıdıkları evliyaullahı imdada çağırmaya başladılar. Gemi durmadan sağa sola yatıyor, içine su doluyordu. Bu telaş ve korku içinde feryat fiğan ederlerken, Urfalı Ermeni de kendi inancına göre dua ediyor ve bildiklerini yardıma çağırıyordu. Fakat tehlike arttıkça artıyor, kurtuluş ümidi kalmıyordu. Bu zor durumda Urfalı Ermeninin aklına Dede Osman Avni Efendi geldi. Onun adını ve kerametlerini çok duymuştu. Bu defa kendi azizlerini değil Allah'ın izniyle Dede Osman Avni Efendiyi yardıma çağırdı. Dede Osman Efendi o sırada Mevlidihalil camii içinden geçen küçük su arkının yanına oturmuş abdest alıyordu. Yanında birkaç müridi de vardı. Birden Dede Efendi elini suya daldırdı ve yavaş yavaş yukarıya doğru çıkarmaya başladı. Dede Efendinin bu hareketi müritlerinin dikkatini çekmişti. O sırada denizde yalpalayan gemi, dalğaların arasından yavaş yavaş su yüzüne çıktı. Dalğalar duruldu ve gemi sakin denizde yol almaya devam etti. Diğer bir anlatışa göre de adeta denizde kocaman bir el geminin altına uzandı ve gemiyi dalğaların içinden yavaşça bir tarafa çekerek doğrulttu. Bu olay üzerine gemideki Urfalı Ermeni durumu anladı ve Urfa'ya geldiğinde Dede Efendiyi ziyaret ederek kendisine bir hediye verdi. Kendisi de bu açık keramet üzerine

ihtida ederek müslüman oldu. O zaman dede efendinin müritleri, dede efendinin o gün elini niçin suya o şekilde daldırdığını anladılar.

Dede Osman hazretlerinin bıraktığı kitaplardan Kur'an ve Mesnevi

Bana Ziraat bankasında çalışan Sayın Mehmet Emin Kara şöyle anlattı: Bundan yıllar önce şimdi Dergâh nikâh salonunun bulunduğu yerde birkaç ev vardı. Mehmet Emin Karanın amcası Emin Hoca'nın da evi bu evlerden biriydi. Şimdi nikâh salonunda bulunan Ali Baba denilen türbe, o zaman bunların evinin avlusunda bulunuyordu. 1959–1960 seneleriydi, Mehmet Emin Karanın amcası Emin Hoca ciğerlerinden hastalanmıştı. Doktorlara gidip ne kadar tedavi görmüşse de iyileşmemişti. Tersine hastalığı daha da artmıştı. Artık doktor da tedaviden vaz geçmişti. Emin Hoca komaya girmiş, yanında akrabaları artık ölümünü bekliyorlardı. O gece Emin Hoca bir rüya gördü. Rüyasında üç kişi yanına geldiler, içlerinden biri:

—Vah, vah komşumuz rahatsızlanmış, dedi. Emin Hoca onlara:

—Siz kimsiniz? Diye sorunca,

—Bizi tanımadın mı? Biz senin komşularınız, dediler. Emin Hoca onlara:

—Hangi komşularım? Diye sorunca, Dede Osman Avni, Ali Baba ve Şeyh Müslüm Hafız olduklarını söylediler. Bu zatların her üçü de dünyalarını değişmiş kimselerdi. Bunların her üçü hemen Emin Hoca'nın göğsünü ameliyata başlıyorlar. Göğsünü yarıyor ve tamamen harap olmuş akciğerini kesip atıyor ve yerine yeni akciğer takıyorlar. Yani aklın almadığı bu olay, bugünkü deyimle tam bir organ nakli oluyor. Tekrar göğsünü dikeyor ve oradan ayrılıyorlar.

Biraz sonra Emin Hoca uyanıyor, doğrulup oturuyor. Yanındaki kilerde acıktığını yiyecek bir şeyler vermelerini istiyor. Aile halkı yerinden bile kıpırdıyamayan hastalarını böyle oturur vaziyette görünce şaşırıp kalıyorlar. Sonraki günlerde Emin Hoca yine doktora giderek muayene olduğunda, kendisinin ölmesini bekleyen doktor, bu değişiklik karşısında hayrette kalıyor. Sayın Mehmet Emin Karan'ın söylediğine göre önce Emin Hoca'nın göğsünde hafif bir yara izi vardı. Sonra o iz de kayboldu. Kendisini nasıl ameliyat ettiklerini ailesine anlatan Emin Hoca bu olaydan sonra 15–18 yıl kadar daha yaşamıştır.

Dede Osman Avni Efendinin vefatından seneler sonra aralarında Urfa'nın meşhur hafızlarından Hacı Nuri Hafızın (ö. 1970) da bulunduğu bir gurup Kadiri dervîşi, dedenin sarnıcı denilen yere yatıya giderler. Dedenin sarnıcı dediğimiz yer, Dede Osman Avni Efendinin sağlığında devamlı gittiği ve içinde gülleri ve su havuzu olan bir mesire yeridir. Urfalılar yaz aylarında birkaç arkadaşlarıyla böyle yerlere gider ve birkaç gün kalırlardı. Buna yatıya gitmek denilirdi. Kadiri tarikatı dervîşleri de oraya gitmişler ve paça pişirmişlerdi. Dervîşlerden Osman adındaki biri paçayı kırmak isterken bir kemik parçası elini derin bir şekilde kesmişti. O da şehre gelerek elini ilaçladı ve o gece evde uyudu. Uykusunda Dede Osman Efendiyi gördü. Dede efendi kendisine:

—Oğlum, sen niye arkadaşlarından ayrılmışsın? Diye sordu. Derviş de elinin kesildiğini, onun için geldiğini söyledi. Dede efendi:

—Kalk git, arkadaşlarına söyle, sabah ezanını Nuri Hafız okusun ve namazı da kıldırsın. Namazda Taha suresini okusun. Derviş Osman, arkadaşlarının kendisine inanmayacaklarını, bunun için bir delil göstermesi gerektiğini söyleyince, Dede Osman Efendi dervişin elini sıvazlar ve elinde yara izi kalmayacak şekilde iyileşir. Derviş Osman uykudan uyanır, doğru arkadaşlarının yanına gider. Durumu onlara olduğu gibi anlatır.²⁰²

Abdullah Arif İnan, Dayısı Tenekeci Mahmut Güzelgöz'den naklen anlatıyor:

Dede Osman Efendinin kendisine hizmet eden bir dervîşi vardı. Bu zat dede Osman Efendiyi daima dinler her emrine koşardı. Dede efendi arada bir,

—Ya Rabbi sen biri bin, bini bir edensin derdi. Bunu duyan dervîşi kendi içinden

—Yahu derdi, nasıl bir bin olur, bin bir olur.

Bir gün Urfa'nın Kuyubaşı denilen yerde bir bahçeye gitmişlerdi. Dede Osman Efendi uzanmış, dizini yukarı doğru kıvrırmıştı. Dervîşi de ayak tarafında semaverde çay kaynatıyordu. O zaman çay Urfa'da yeni tanınıyordu ve herkes de kullanamıyordu. Öyleki semaver Dede Efendinin ayağına yakındı. Artık çay demlenmiş, Derviş semaverin musluğunu açmış bardağa çay dolduruyordu. Dede Efendi yine:

—Ya Rabbi sen biri bin eden, bini de bir edensin, dedi.

Bunu duyan dervîşi, bu söze içinden şaşkınlık ifade eden bir cevapla karşılık verdi. O anda Dede Osman Efendi ayağını birden hareket ettirdi ve ayağı semavere değdi. Hem semaver devrildi hem de Dervişin elindeki bardak döküldü. İşte o anda derviş kendini hiç tanımadığı bir yerde buldu. Sağa sola baktı, bazı yerlere

²⁰² Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 117–120

gitti. Hiçbir yeri bilmiyordu. Nihayet karnı acıktı bir fırına gitti ve cebindeki parayı vererek ekmek istedi. Fırıncı:

— Burada para geçmez dedi. Derviş,

— Ya ne geçer dedi. Fırıncı,

— Bismillah söyle ekmek sana gelir dedi. O da bismillah dedi ve bir ekmek aldı ve ekmeğe katık olarak bir şeyleri yine bismillah diye alarak karnını doyurdu. Sonra su içmek istedi. Onun için de Bismillah dedi ve suyunu içti. Böylece bir ay kadar zaman geçti. Bu arada bazı arkadaşlar edindi. Bir kendisini evlendirmek istediler,

— Evlenmek için param yok dedi, nasıl evlenebilirim?

— Burada paraya lüzum yok, sana bir tarla veririz. Onunla gelini sağlarsın, dediler. Yalnız üç şart var, onları yerine getirirsen olur.

— Nedir onlar dedi.

— bir, hırsızlık yapmayacaksın. Hırsızlık yaparsan elli değnek vurulur. İki, yalan söylemeyeceksin. Yalan söylersen 100 değnek vurulur. Üç Allah'ın işine karışmayacaksın. Allah'ın işine karışsan, seni minareden aşağı atarlar. Bu şartları öğrenen derviş evlenmeye razı olur ve evlenir. Çocukları olur. Bir zaman sonra arkadaşları ile bir arkadaşlarının bahçesine eğlenmeye giderler. Bu derviş bahçede dolaşırken güzel bir gül görür ve onu kopararak, eve gittiğinde karısına verir. Karısı kendisine,

— Bu gülü nerden aldığını sorar. Derviş de

— bahçeden kopardığını söyler. Kadın

— Bahçe sahibi gördümü? Derviş

— Hayır görmedi der. Bunun üzerine kadın,

— Sen hırsızlık yaptın, seni ihbar edeceğim, sana elli değnek vuracaklar, der. Derviş her ne kadar bu hırsızlık değil dese de kadın şikâyet eder ve adama elli değnek vururlar.

Aradan birkaç ay daha geçer, arkadaşının biri kapıdan kendisini çağırır. Fakat dinlenmesini bırakmak istemeyen derviş çocuğuna “babam evde yok” de, der. Çocuk da “babam evde yok” der. Bunun üzerine kadın,

—Sen yalan söyledin der. Seni şikâyet edeceğim. Şikâyet eder ve dervişe bu defa yüz sopa vururlar. Sopaların tesiriyle bir müddet hasta yatar.

Yine bahar mevsiminde bir gün derviş:

—Ekinler ne kadar iyi olmuş, bir de bir yağmur daha yağsa daha güzel olur, der. Karısı hemen atılır.

—Ha, sen Allah'ın işine karıştın der. Dervişin “aman, duman” demesine aldırılmaz ve şikâyet eder. Bunun üzerine dervişini minarenden aşağı atmak için minareye çıkarırlar. Derviş korkudan gözlerini kapar ve kendini aşağı iterler. O korku ile birden irkilir gözlerini açar. Bakarki daha eli semaverin musluğunda bardağa çay dolduruyor. Dede Osman Avni hazretleri de kendisine bakıyor. Hemen derviş,

— Saddak ya dede der. Gerçekten Allah biri bin eder, bini bir eder.

DEDE OSMAN EFENDİ KADİRİLERİNDE ZİKİR:

Mevlidihalil Camiinde halka açık olarak yapılan bu zikir, bilinen diğer Kadiri zikirlerinden farklıdır. Yıllardır kesintiye uğramadan devam etmiştir. Dolayısıyla camiye namaza gelen her Müslüman, yapılan zikri takip edebilmektedir. Bu kolun zikri diğer Kadiri zikirlerine benzememekte olup, bütün tarikatları kucaklayan anonim bir görüntü vermekte olduğu kabul edilmektedir.²⁰³ Duada belli başlı büyük tarikat kurucularının isimleri zikredilmektedir. Her gün sabah, ikindi ve yatsı namazlarından sonra yapılan zikirlerde ayrı virdlerin okunması, üç tarikat zikrinin birleştirilmesi olarak açıklanmaktadır. Tarikatın bir yetkilisi olmadığından sadece zikir müdavimlerinin açıklamalarına göre sabah okunan vird Kadirî virdi, ikindi namazından sonra okunan Şazeli virdi, yatsı namazından sonra okunan vird ise Rifaî virdi olarak görülmekte ve belki de bunlarla bir çeşit benzerlikler göstermektedir.²⁰⁴ Bu zikrin çeşitli tarikat zikirleriyle benzerlikler göstermesinin sebebi, yukarı-

²⁰³ Ali Tenik, Sosyo-Psikoloji açıdan Zikir ve Şanlıurfa dergâh Camii Örneği, Tasavvuf Dergisi, Ankara 2002, sayı 8, s. 105

²⁰⁴ Ali Tenik, Sosyo-Psikoloji açıdan Zikir ve Şanlıurfa dergâh Camii Örneği, Tasavvuf Dergisi, Ankara 2002, sayı 8, s. 106

da kendi konusunda belirtildiği gibi Dede Osman'ın iki ayrı koldan halîfelik almasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Mevlid-i Halil Camii Kadirî zikrinin yapılışının başlangıç tarihi ve ilk defa kim tarafından okunduğu bilinmemektedir. Sadece bu zikrin bu zamana kadar devam ettiği kesindir. Cumhuriyet devrinde arada bazı yasaklamalar sırasında da zikir aksatılmamıştır.

Kadiri şeyhi Dede Osman Avni Efendiye intisab edenler bugün hala Mevlidihalil camiinde sabah, ikindi ve yatsı namazlarından sonra bu zattan bugüne devam eden zikri yaparlar. Bu zikir **“Evrad-ı Fethiye”** ve **“Hizbü'l-bahr”**den müteşekkil bir zikirdir. Dede Efendinin müntesipleri bu Evrad-ı Fethiye'nin Dede Efendinin eseri olduğu görüşündedirler. Hâlbuki **“Evrad-ı Fethiye”** Şahabeddin oğlu Seyyid Ali (1314–1385) tarafından kaleme alınmış bir evrad ve ezkâr kitabıdır.²⁰⁵ Seyyid Ali, Emir-i kebir lakabı ile meşhur olmuştur. **“Evrad-ı Fethiye”** 1881 tarihinde İstanbul'da **“Mecmuatu'l-Ahzaab”** adlı eserin içinde basılmıştır. Seyyid Ali, İran'ın batısında ki Hemedan şehrinde doğduğu ve büyüdüğü için Hemedani lakabıyla meşhur olmuş, Kübrevî tarikatına mensup bir tarikat şeyhidir. Hem anne ve hem baba tarafından hazreti Ali soyundandır. Şeyhlik aldıktan sonra şeyhinin emir ve tavsiyesi üzerine seyahate çıkmış yirmi yıl süresince Irak, Suriye, Anadolu, Türkistan gibi bölgeleri gezmiştir. İlhanlı Hükümdarı Timur'un (ö.1405) Hemedan'dan seyyidleri çıkardığını duyunca Keşmir'e gitmiş ve Keşmir'deki gayri Müslimlerin İslamiyete girmelerinde büyük rol oynamıştır. Burada birçok cami, medrese ve tekkenin inşa edilmesinde de öncülük etmiştir. 100'den fazla eseri vardır. Yazdığı **“Evrad-ı Fethiye”** Muhammed Cafer Caferi tarafından şerh edilmiştir.²⁰⁶

“Hizbü'l-Bahr” ise yukarda Şazeli tarikatı bölümünde de belirttiğimiz gibi Şazeli tarikatının kurucusu Ebu'l-Hasan Ali Şazeli (ö.1258) tarafından tertip edilmiş bir evraddır. Âlimler bu hizbin içinde yüce Allah'ın (c.c) ismi azamı bulunduğunu söylemişlerdir.

Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre Urfa Mevlidihalil Camiinde her gün sabah namazından sonra zikir sırasında koro halinde

²⁰⁵ Kâtip Çelebi, Keşfüzzünun, M.E. B. İstanbul 1971, I, 201

²⁰⁶ DİA, XVII, 186

okunan “Evrad-ı Fethiye” Seyyid Ali Hemedânî'nin eseridir.²⁰⁷ Her gün ikindi namazından sonra yine koro halinde okunan “Hizbü'l-Bahr” de Ebu'l-Hasan Şazeli'nin eseridir. Her iki dua mecmuasında Esmâ-i Hüsnâ, salâvat-ı şerife ve birçok sahih rivayetle Peygamber Efendimizden varid olmuş dualar yer almaktadır. Her iki eserin de Urfa'da hangi tarihte, kim tarafından ve ne şekilde yerleşip geliştiği bilinmemektedir. Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre Evrad-ı Fethiye Dede Efendiden aşağı yukarı 500 sene kadar evvel telif edilmiştir.

Dede Osman Avni Efendinin tarikatında yapılan her zikrin sonunda **post duası** okunur. Bu duada, Allah'a hamd ve Resulullah'a salat ve selamdan sonra peygamber efendimizin ruhu için, ailesi, evladı, çar yar-i güzün için, dinin imamları için hülefa-i raşidin Hazreti Ebubekir Sıddık, Hazreti Ömer Faruk, hazreti Osman Zinnureyn ve Hazreti Ali Murtaza ruhları için arkasından Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin, Hazreti Hamza ve Hazreti Abbas için ve diğer bütün sahabe-i kirâmın ruhları için, sonra hazreti Seyyid Abdulkadir Geylani, Hazreti sultan Seyyid Ahmed Rifai, Seyyid Ahmed Bedevi, Seyyid İbrahim Düssuki, Tacü'l-arifin Ebu'l-Vefa, Hayat el-Harrani, Şeyh Ukayl el-Münbici, Şeyh Maruf el-Kerhi, Emir Seyyid Muhammed Bahaeddin Şahı Nakşibend veli, Hazreti Yaya, Hazreti Minla, Hazreti Koç Ağa, Hazreti Abdulaziz vesair evliullah, ülema ü süleha ü büdela ü fukara ü şüheda ü füdela ü nükaba, nuceba, aşıkân, sadıkân, dervişân ve bütün ehli imanın şerefli ruhları için özellikle de Dede Osman Avni hazretlerinin ruh-i şerifi için bu mübarek Mevlidihalil makamında geçen meşayih-i izam ve hadimi kiram hazretlerinin ruh-i şerifleri için dini İslâmın selametliği için tüccar-ı müslimin selametliği için hastalar şifalığı için mahpuslar azatlığı için borçlar halaslığı için emanet hakkında ana baba hakkı için düşmanın helâki için dua edilir ve bütün enbiya ve evliyanın da ruhlarına fatiha okunur.²⁰⁸

DEDE OSMAN EFENDİNİN HALİFELERİ:

²⁰⁷ Kâtip Çelebi, Keşfüzzünun, M.E. B. İstanbul 1971, I, 201

²⁰⁸ Dr. M. Kâmil Solmaz, Dua Kitabı, Erenköy 1988

1.HARPUTLU HACI ÖMER BABA (1811–1902):

Harputlu Hacı Ömer Baba hariç diğer iki halifesinin mezarı da aynı türbe içindedir. Harputlu hacı Ömer Baba önce Erzincanda Nakşibendî şeyhi olan Terzi Babaya intisap etmişti. Bir müddet sonra Terzi Babanın tavsiyesi üzerine Arapkirli Ömer Baba'ya intisap eder ve onun yanında tarikatta ilerler. Bir gün şeyhini ziyaretten sonra Elazığ'a doğru yola çıkar. Yolda Hacca giden bir paşanın kafilesine rastlar. Onlarla birlikte hacca gider. Hac dönüşünde şeyhinin ziyaretine gittiğinde, şeyhi kendisine:

—Hacı Ömer, senin her şeyin tamam oldu. Sadece az bir şeyin eksik kaldı. Onun da anahtarı Urfa'da Dede Osman'dadır. Git oradan al, diye Urfa'ya gitmesini ve orada Dede Osman Efendiye intisap etmesini tavsiye eder. Hacı Ömer Babanın yıllar sonra yolu Urfa'ya düştüğünde bir evin önünden geçerken içerden zikir seslerinin geldiğini duyar ve içeri girerek bir kenarda zikri dinler. Zikir sonunda Dede Osman Efendi kendisini yanına çağırır ve ona Kadirî talimatını verir. Böylece önceden Nakşibendî halifesi olan Harputlu Hacı Ömer Baba, Dede Osman Efendiden Kadirî tarikatı halifeliğini aldıktan sonra Memleketi olan Harput'a gitmiş ve orada vefat etmiştir.

2.ANTEPLİ MUSTAFA BABA (Ö.1921):

Baba Mustafa Efendi diye tanınan bu zat Dede Osman Efendi'nin Gaziantep'li halifesidir. Ne zaman Urfa'ya geldiği bilinmeyen Mustafa Baba'nın Urfa'da vefat etmesi, kendisinin devamlı Urfa'da Dede Efendinin hizmetinde olduğunu düşündürmektedir. 1921 tarihinde vefat etmiş ve Dede Efendinin türbesine Urfalı Derviş Halil Hafızın mezarına defnedilmiştir. Devamlı Gaziantep'ten gelen hemşehrileri tarafından ziyaret edilmektedir.²⁰⁹

3.URFALI DERVİŞ HALİL HAFİZ (1832–1907):

Halil Hafız Urfa'nın kazancı pazarı mahalleine kayıtlı olup, babasının adı Müslümdür.

²⁰⁹ Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 98

Mevlidihalil camii avlusundaki türbe içinde aynı mezara defnedilen Urfalı Derviş Halil Hafız ile Antepli Mustafa Babanın mezar taşında şu mersiye yazılmıştır.

Ümîd-i avf ile geldim kapuna
Çıkarma sen İlâhî âh-ı mezârım
Bağışla suçlarım etme red Huda
Ki sensin Hâlık-i büzürgârım.
İlâhî fazl-ı lütfünü kerem kıl
Günâhım çok benim, şermsarım.
Düşüb bir harf-i "lam"la bulub târîh
Bitirdi fevt fücceten ıstıbârım.²¹⁰

Manzumede ez cümle "İlahî, af ümidi ile kapına geldim. Mezarımda ahımı çıkarma. Suçlarımı bağışla beni redetme. Çünkü sensin yüce Allah. Ya Rabbi, benim günahım çoktur ve ben bu yüzden utanıyorum. Sen yine de büyük fazlı lütfünü bana ver, çünkü sen büyüksün. Bir "lam" harfi düşürmekle ölüm tarihini (ansızın ölüm sabrımı bitirdi.) mısrasında düşürdüm" denilmektedir.

Bu mersiye veba hastalığından hicri 1325 (miladi 1907)'de vefat eden Halil Hafızın üzerine yazılmış, sonra da Antepli Mustafa Baba da 1921'de vefat edince aynı mezara gömülmüştür.

Mevlidihalil Camii imamının vefatı üzerine, Mevlidihalil Camii vakfından almak üzere gündelik beş akçe ile imamlığına 7 Şubat 1880 tarihli bir beratla tayin olunmuştur.

Urfa'da Dede Osman Efendinin Harputlu ve Antepli halifeleri bilinir ama nedense Urfalı olan Halil Hafız Efendinin Dede Osman Efendinin halifesi olduğu bilinmez. Oysaki Halil Hafız Dede Efendinin beratla görev yapan halifesidir. Halil Hafız 14 Mart 1886 senesinde Dede Osman Efendinin yerine Mevlidihalil Camii Kadiri tekkesine şeyh olarak tayini için bir dilekçe vermiştir. Hatta berat

²¹⁰ Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve alimleri, Şanlıurfa 1996, s.43

alabilmek için Dede Efendi tarafından kendisine verilen icazetini kurula gösterdiğini kendi dilekçesinde belirtmiştir. Dilekçesi şöyle idi:

“Der devletmekine arz-ı dai-i kemineleridir ki:... Nezaret-i Evkaf-ı Hümayun mülukâneye mülhak evkafdan Halep vilayeti dâhilinde liva bulunan medine-i Urfa'da vaki Ayni Halilürrahman (a.s.) civrında Mevlidihalil (a.s.) zaviyesi vakfından olmak üzere senevî 1500 kuruş vazife ile meşihat cihetine bila berat teamül-i kadim vechiyle mutasarrıf olan Tarikat-i âliye-i Kadiriye hülafasından ve meşahir-i sülahadan 70 seneden beri zaviye nişin ve tarik-i zühd ve takvada ifna-yı vücud etmiş Mevlana Dede Osman Efendi ibni Muhammed Efendi ibni Dede Eyyub Efendi (k.s.) hazretleri bundan akdem bila veled vefat edup rahmet-i mezkure-i mahlûle ve hizmet-i lazimesi muattal kalmakla. İşbu bais el-arz kazancı mahallesi sakinlerinden olup müteveffa-yı mumaileyhden tekmiil terbiye ve tahsil-i maarifile izin ve icazet alup Tarikat-ı âliye-i Kadiriye'de halife ve müteveffa-yı mumaileyhin vefatından beri ifa-i hizmet etmekte olan Hafız Halil Efendi ibni Müslüm Efendi dailerinin medine-i mezbure mahkemesinde hala evkaf müdürü Mustafa Rağıp Efendi ibni İsmail Efendi hazır olduğu halde akd olunan meclis-i şer'i âlide ülema ve meşayih taraflarından yedinde bulunan bir kıta şehadetname beyan olunduğu veche üzere meşihat vazifesini bi-hakk ifaya muktedir ve min siret-i ashabdan bulunup...”²¹¹

Demektedir.

Bu dilekçe günümüz diliyle şöyledir: “Yüce devletliye bu aciz duacılarının arzıdır: Devletin Vakıflar bakanlığına katılmış vakıflarından Halep vilayetine bağlı sancak olan Urfa'da bulunan Halilürrahman gölü civarında Mevlid-i Halil zaviyesinde şeyhlik yapan Kadirî tarikatı halifelerinden ve meşhur salihlerden olan Mevlana Dede Osman vefat etmiştir. Mevlana Dede Osman Mevlidihalil zaviyesi vakfından senede 1500 kuruş vazife ile eskiden beri adet olduğu üzere beratsız olarak şeyhlik yapmaktaydı. Bu zat Yetmiş yıl Mevlidihalil zaviyesinde oturmuş, zühd ve takva yolunda ömrünü harcamış olan Dede Osman Efendi çocuksuz olarak vefat etti. Bu yüzden aldığı maaş sahipsiz ve yapması gereken hizmeti boş kalmıştır. Bu dilekçe sahibi Hafız Halil Efendi Kazancı Mahallesi

²¹¹ Urfa Şer'i Mahkeme Sicilleri, Milli Kütüphane, defter arşiv no. 227, kayıt no. 357

sakinlerinden olup, merhum Dede Osman Efendiden tarikat terbiyesini ve ilmini tamamlayarak izin ve icâzet almış, Kadiri tarikatında halife olup ve merhumun vefatından bu yana yerinde hizmet etmektedir. Urfa mahkemesinde hala vakıf müdürü olan İsmail Efendi oğlu Mustafa Rağıp Efendi huzurunda akd olunan yüce şer'i meclisinde âlim ve şeyhlere elinde bulunan diploması gösterilmiş ve yapılan imtihan sonucu açıklandığı üzere şeyhlik vazifesini hakkıyla yapmaya kudreti ve ahlak sahiplerinden olduğu belirtilmiştir." Bu şekilde Hafız Halil Efendi şeyhliğe kudretini ispatlamış olduğunu söyleyerek görev için bir berat istemektedir.

Halil Hafızın verdiği dilekçeye karşılık cevap olarak kendisine on sene sonra verilen ve Urfa şer'i mahkeme sicillerinin 15 cemazielevvel 1313 tarih (13 Kasım 1895) ve 357 numaralı kaydında belirtilen bu berat da şöyledir:

"...Hafız Halil zübde-i sülahaya tevcihle muhakeme-i teftişte olunan i'lam ve taraf-ı Şeyhüislamdan kılınan işaret üzerine makam-ı nazaret-i evkaf-ı hümayunumdan ba-telhis ifade kılınmakla mucibince tevcih olunan fermanım olmağın 1313 senesi cemazielevvelinin 14. günü işbu berat-ı şerif-i alışanımı verdim. Ve buyurdum ki mumaileyh salîf'ez-zikir meşihat tevcihine vazife-i mersumesiyle bi'l-nefs bilâ kusur eda-i hizmet etmek şartıyla mutasarıf ola. Tahriren fi'l-yeumi 15 min şehri cemazielahir sene 1313"

Yine sadeleştirecek olursak "Salihlerden olan Hafız Halil'e yönelik teftiş mahkemesi üzerine olunan i'lam ve şeyhüislam'ın işareti ile vakıflar nazareti tarafından özetlenerek ifade kılındığı üzere 13 Kasım 1895'de bu şerefli fermanımı verdim. Ve bu zatın kendinden öncekiler gibi bizzat kusursuz hizmet etsin diye buyurdum." Demektedir. Böylece Halil Hafız 1907'de vefatına kadar Mevlid-i Halil zâvîyesinde şeyhlik görevini devam ettirmiştir. Tabi şimdiki zikre devam edenlerin bundan haberleri bile yoktur. Çünkü Antep'li hacı Mustafa Halil Hafızdan seneler sonra vefat etmiştir.

DİĞER KADİRÎ DEViŞLERİ:

MOLLA HÜSEYİN SOLMAZ (1876–1960):

Oğlu Dr. Kamil Solmaz'ın bize verdiği bilgiye göre, Molla Hüseyin iyi bir dinî tahsil görmüş âlimlerimizdendir. Rumi tarihle 1292, miladi tarihle 1876'da Urfa'da Tahtamor mahallesinde doğdu. Dede Osman Avni hazretlerinin Urfalı halifesi Halil Hafızın (1832–1907) vefatından sonra 1907 senesinde Mevlidihalil Camii postnişini ve İmam Hatibi oldu. Burada Kadirî zikrini idare eden başzâkir görevini yürüttü. Vefatına kadar bu görevini hiç aksatmadı. Halifelik alıp almadığı bilinmemekle beraber Kadiri zikrini Halil Hafızdan sonra kendisi idare etti. 1960 senesinde vefatına kadar bu görevini devam ettirdi.

SEYYİD MUHAMMED TAYYİB DERViŞ: (18. Yüzyıl)

Seyyid Muhammed Tayyib derviş'in mezarı Mevlidihalil camiiinde Dede Osman Avni Türbesindedir. Babasının adı Abdülcélil Efendidir. Kadirî tarikatı dervişlerindendir.

DERViŞ HÜSEYİN: (ö. 1865)

Derviş Hüseyin de Kadirî dervişlerinden olup Mevlidihalil camiiinde Dede Osman Avni Türbesindedir. Hicri 1282, (miladi 1865) tarihinde vefat etmiştir. Babasının adı Seyyid Ahmed'tir. Bir önce adı geçen Seyyid Muhammed Tayyib derviş'in üzerine defnedilmiştir. Mezar kitabesinde Niyazi-i Mısırî'nin bir şiiri yazılmıştır.

Devr edüp geldim cihâne benden devrân ola
Ben gidem bu ten sarâyı yıkılup vîrân ola
Cûş edüp ummân-ı cân cismüm gemisin dağıla
Yerler altında bu tenim hâk ile yeksân ola
Kabrime dostlar gelüp fikr ede ahvâlimi
Her biri bilmekde hâlim vâlih ü hayrân ola
Her taraftan nâr u bâd ü âb u hâk eyler hücum
Benliğim anlar alup bu varlığım tâlân ola
Dağıla terkibim cismim otuz iki harf ola

Nokta- i sırrım kamunun gevherine kân ola
Bu vücûdum dağı kalka atıla yünler gibi
Şeş cihâtım açıla bir haddi yok meydân ola
Her kim bu **Niyâzi-i** derdimendi ol zaman
Okusun bu sözleri kim sırrıma mihmân ola.

DEDE İBRAHİM EFENDİ (Ö.1805):

Kadirî tarikatı halifelerinden **Dede İbrahim Efendinin** de mezarı Mevlidihalil Camii avlusundaki türbe içindedir. Mezar taşında "*Dede İbrahim bin Molla Muhammed*" yazılmıştır. Kendisi Mevlidi İbrahim aleyhisselam zaviyesinde postnişin idi. Hicri Ramazan 1220, miladi Kasım 1805 senesinde vefat etmiştir. Baltacı Babanın şeyhi olduğu sanılmaktadır.

DERVİŞ EYÜP EFENDİ (ö.1781):

Mezarı Mevlidihalil Camiinin avlusundaki türbede olan Derviş Eyüp Efendi de Kadiri dervişlerindendir. Bu zat Dede Osman Avni Efendinin dedesidir. Mezar taşı kitabesinde "*Rıza lillahi'l-Fatiha, Haza kabr el-merhum el-mağfur Hadım el-fukara Dervişan Eyyüp el-Kadirî nevverallahu markaduhu bin Bekir tüviffa ila rahmetul-lahi fi şehri zilhicce yevmi hamis fi sene 1195*" yazılmış olmasından hicri zilhicce 1195, miladi Kasım 1781'de vefat ettiği, Kadiri dervîşi olduğu ve baba adının Bekir olduğu anlaşılmaktadır.

DERVİŞ ABDAL MUHAMMED (ö.1814):

Bu zat da Derviş Eyyup Efendinin oğlu olup, Kadiri şeyhlerindendir. Aynı türbede defnedilen Derviş Abdal Muhammed, Dede Osman Avni'nin babasıdır. Mezar taşı kitabesinde "*Abdal Derviş Muhammed bin Derviş Eyyub*" yazılmıştır. Hicri rebiülahir 1229, miladi Mart 1814 senesinde vefat etmiştir.

DERVİŞ SEYYİD EYÜP (ö.1814):

Bu zat da Kadiri dervişlerinden olup, Mevlidihalil camii avlusundaki aynı türbededir. Hicri 1229, miladi 1814'te vefat etmiştir.

SOFİ MUHAMMED (ö.1886):

Mevlidihalil Camii avlusunda ki türbede bir Kadiri sofisi olan Sofi Muhammed'in de kabri bulunmaktadır. Mezar taşı kitabesinde:

"Hadimi haza'l-makam el-mübarek Sofi Muhammed bin Evliya Mustafa" yazılmıştır. Babası Evliya Mustafa adındadır. Kendisi hicri 1304, miladi 1886 senesinde vefat etmiştir.

DERVİŞ SEYYİD HAFİZ SÜLEYMAN EFENDİ (ö.1856):

Seyyid Süleyman Hafız da Kadiri dervişlerinden olup, Mevlidihalil camii avlusundaki türbedeki mezarlardan Derviş Seyyid Eyyüp Efendi mezarında ikinci defin olarak gömülmüştür. Mezartasında:

"Defni sani Derviş es-Seyyid Hafız Süleyman Efendi ibni Derviş es-Seyyid Ahmed" olarak yazılmıştır. Babası Seyyid Ahmed'tir. Hicri zilhicce 1272, miladi Ağustos 1856 senesinde vefat etmiştir.

DİĞER KOLLARDAKİ KADİRÎLER:

HAC KERMO (ö.1819):

Asıl adı **Hacı Abdulkerim Efendidir**. Hac Kermo diye şöhret bulan Hacı Abdulkerim Efendi, Kadiri tarikatı şeyhlerindendir. Kendisi Bağdad'tan gelmiştir. Halifeliği de Bağdad'ta iken almıştır. Şeyhinin görevlendirmesiyle Urfa'ya gelmiştir. Urfa'ya geldikten sonra Urfa'da da Nakşibendî Şeyhi olan Nebih Efendiye (Ö. 1789) intisap etmiş ve Nakşibendî halifeliğini de bu zattan almıştır. Urfa'ya ne zaman geldiği bilinmemektedir. Fakat Nebih Efendiye yetiştiğine göre 1789 tarihinden çok önce geldiği kesindir. Mezarı Harrankapı mezarlığındadır. Mezarına kınalar yakılmış, yeşile boyanmıştır. Halkın ziyaret edip, dilek taşı tutturduğu bir mezardır.

Mezar taşında ki "haza kabrû'l-merhum el-Hac Abdulkerim bin el-Hac Muhammed. Tüvüffiye fi şehri zilkade sene 1234" yazıdan Ağustos 1819 senesinde vefat ettiği ve babasının adının Hacı Muhammed olduğu anlaşılmaktadır. Hac Kermo Hacı Abdulkerim

Efendinin bir kızı ve dört oğlu olmuştur. Oğullarından Hacı Mustafa (ö.1876) da kendisi yerine Kadirî halifesi olmuştur.

ŞEYH MUHAMMED HALİD EFENDİ (1823–1893)

Kurrazâde diye tanınmaktadır. Bu zat hem Kadirî hem Rifaî ve hem de Nakşibendî tarikatının Halidî kolunun Ziyaiye ve Bekriye şubesi halifesindendir.²¹² Yani her üç tarikattan halifelik almış bir “Camiü'l-turûk” olup, aynı zamanda âlim, şair ve kıraat-i seb'a'yı bilen Kur'an-i kerim hafızlarındandır.

Mezartaşında *“el-alim el-amil, ve'l-fazıl, el-Kamil melce-i'l-arifin ve mürşid es-salikin eş-Şeyh Muhammed Halid Efendi eş-şehir bi-kurrazade min hülefai'l-tarikati'l-Kadiriye ve'l-Rufaiye ve'l-Nakşibendiye'l-Halidiye ve'l-Ziyaiye ve'l-Bekriyye”* diye kendisini tanıtmışlardır. Hicri rebiülahir 1311, miladi Ekim 1893 tarihinde vefat etmiştir.

1823 senesinde Urfa'nın Mevlidihalil mahallesinde doğdu. Kurrazade ailesindendir. Tahsilini Hasan Padişah medresesinde yaparak icazet aldı. Ömrünü vaaz ve nasihatlerle geçirmiş müttaki bir zattır. Kur'an-ı Kerimi kıraat-ı seb'a ile hıfzetmiştir. Şeyh Muhammed Halid Efendi aynı zamanda iyi bir şairdi.

Mezarı Mevlidihalil Camii haziresinde dervişlerin halvete girdikleri mağaranın ağzında olup yeşile boyanmıştır. Bu mağaraya halk arasında kırklar mağarası denilmekteydi. Geçmiş zamanlarda burası, Urfa kadınlarının hem ziyarete ve hem de kır gezisine geldikleri bir yer olmuştur. Zaten Urfa kadınları yaptıkları her ziyaret ve gezide muhakkak eğlenceye bir pay çıkarır, köfte ve çaylarını yaparlardı.

Bir gazeli:

Bu şeb ol dîde-i âhû gelecek yanımıza

Görelim rahmeder mi hâl-i perîşânımıza

²¹² Birçok tarikat icazeti alan kişilere Tasavvuf terminolojisinde “Camiü't-turûk” ismi verilmektedir. Camiü't-turûk XIX. Yüzyılda Osmanlı toplumunda sûfiler arasında yaygın bir anlayıştır.

Her görenler bizi mahmûra kıyâs eylediler

Hemen o çeşm-i siyeh kâr edeli cânımıza

İftirâkın bizi rûsvâ-yi cihân eyledi ah

Gel bu gün eyle nazar nâle vü figânımıza

Kan döker görmeyeli gül yüzünü dîdelerim

Büsbütün la'l-i Bedahşan boyanır kanımıza

Âkibet âteş-i ruhsârına yandı dil ü cân

Vaktidir gele nevbet ten-i bî-cânımıza

Hâlid'a mürde teni yandıralım şem'a gibi

*Bu şeb ol dîde-i âfet gelecek yanımıza*²¹³

Gazelde şu anlam ifade edilmektedir: “O ahu gözlü bu gece yanımıza gelecek, bakalım perişan halimize merhamet edecek mi?”

“O siyah gözlü bizi bu hale düşüreliden beri görenler bizi sarhoşa benzetmektedirler.”

“Ey sevgili, ayrılığın bizi dünyaya rezil etti. Bugün gel hıçkırık ve ağlayışımızı gör.”

“Gül yüzünü görmeyeli gözlerimden kan dökülür. Bedahşan yakutu büsbütün kanımıza boyanır.”

“Yanaklarının ateşine sonunda gönlümüz ve ruhumuz da yandı. Bundan sonra da sıra ruhsuz bedenimize geldi.”

“Ey Halit! Bu gece o afet gözlü yanımıza gelecek, şu ölü vücudu onun uğruna meşale gibi yakalım.”

SAKIB EFENDİ (1800–1873)

Şair ve Kadirî tarikatı halifesi **Sakıb Efendi** (1800–1873) kendi adına tekkesi olan mutasavvıflardandır. Mezar taşındaki kitabesine göre asıl adı **Muhammed Emin** olup babası Mustafa'dır. Birecik ilçesinin Serisad köyünde doğmuştur. Medrese tahsilini bitirdikten sonra Urfa'da yerleşmiştir. Diğer bir rivayette Sakıp Urfa'da doğmuş ve tahsilini Urfa'da yapmış, Urfa'da yetişmiştir.²¹⁴ Sakıb Efen-

²¹³ Bedri Alpay, a.g.e, I, 78

²¹⁴ Cemil Cahit Güzelbey, Birecik Şairleri, Gaziantep 1988, s. 59

di bir ara hacca gitti. Ne zaman gittiği bilinmiyor. Hac dönüşünden sonra tasavvufa yöneldiği ve Kadiri tarikatına girdiği söylenilmektedir. Bu tarikattan halifelik aldı. Fakat tarikat halifelliğini kimden aldığına dair de bir bilgi yoktur. Böylece Urfa'da Şeyh Sakıb efendi diye meşhur oldu.

Fakat Urfa şer'i mahkeme sicillerinde verilen bir belgede Sakıb efendinin sağlığında 1869 tarihinde Sakıb Efendinin yaptırdığı bu tekkenin postnişininin Abdulkadir Efendi olduğu yazılmıştır.²¹⁵ Demek ki tekkeyi yaptırdıktan sonra oraya bir kadiri şeyhi tayin etmiştir.

Yine aynı tarihli ayrı bir sicil kaydında sakıb Efendinin Allah rızası için yaptırdığı hangah (tekke)'nin müstemilatını şöyle saymaktadır: Kadiri tarikatına hizmet etmek için ve her taraftan gelen gezgin ve dervişlerin ve ülema ve yolcuların yerleşik olanların ve miskinlerin, fakirlerin doyurulması ve barındırılmaları için alt ve üst katlarında odalar bulunan, ve abdest almak için havuzu, ve yine tuvaletleri, mutfığı ve diğer lazım gelen yerleri bulunan bir dergah yaptırmıştır. Yine bu hangahın içinde beş vakit namaz ve Cuma ve bayram namazları için bir mescidi de yer almaktadır. Yine bitişğinde din ilimleri tahsil etmek için bir medrese de yaptırılmıştır. Bunun da yanında yetimlerin, kölelerin ve fakir çocuklarının meccanen okumaları için bir okul da yaptırılmıştır. Bütün bu çalışmalar için kendi malından ve gelirinden hademe ve memuriyette vazifeli ve yolculardan fakir ve mukim olan talebe ve tarikat mensuplarının yeme, içme ve geçimleri için sarf edilmesi bakımından gelirler verilmiş ve şart ve vakfedilmiştir.²¹⁶ İşte Sakıp Efendi böyle bir hayırsever kişi idi.

Oğlu Halil Efendi Gaziantep'in ünlü kişilerinden Battal Beyin kızı ile evlenmiş olduğundan, Sakıb efendi Gaziantep'de de tanınmıştır.²¹⁷

²¹⁵ Urfa şer'i mahkeme sicilleri, arşiv defter no. 206, sene 1286, sayfa. 582, kayıt no. 643

²¹⁶ Urfa şer'i mahkeme sicilleri, arşiv defter no. 206, sene 1286, sayfa. 582, kayıt no. 644

²¹⁷ Cemil Cahit Güzelbey, Birecik Şairleri, Gaziantep 1988, s. 56

C. Cahit Güzelbey'in anlattığına göre Sakıp Efendi yaptırdığı hayratlarla da ün yapmıştır. Yollarda yolcuların su ihtiyaçlarını karşılamak için birkaç tane hayrat yaptırmıştır. Yine C. Cahit bey'in verdiği bilgilere göre Sakıp efendinin soyunun Horasan Türklerinden olduğunu ve Abbasi halifelerin meşhur veziri Bermekilerin soyundan olduklarıdır.²¹⁸

Bu zat Urfa'nın meşhur şairlerinden olup, Halepli Bahçe diye isimlendirilen Urfa'nın batısındaki bir bahçeyi satın almış ve bu bahçe içinde bir köşk yaptırmış ve bu köşkte ailesiyle birlikte ika-met etmiş sayılı zenginlerdendir. Bu bahçe içinde yılın her mevsiminde meyve veren her türlü meyve ağaçları bulunmakta idi.

Anlatıldığına göre Sakıp Efendi bir gün Urfa'da Halilürrah-man'da bulunduğu sırada kendisini bir uyku bastırmıştı. Çok kısa süren bu uyku sırasında ona:

—Sakıp, dünyalık mı istersin, yoksa ahiretlik mi? Diye soruyor-lar. Sakıp Efendi şu cevabı veriyor.

—Bana dünyalık verin, ben bununla ahiretimi bulurum. Bu olaydan sonra Sakıp Efendi alabildiğine zengin oluyor. Urfa'daki Sakıbiye tekkesi, külliyesini ve hayratlarını yaptırıyor.²¹⁹

Diğer bir rivayete göre ise Sakıp Efendinin zenginliğinin sebebi-nin mültezimlikten elde etmiş olduğu kazançlardır.²²⁰ Sakıp Efen-dinin şairliğini takdir eden Birecik kaymakamı, ona yardım mak-sadiyle bazı köylerin öşrünü toplama görevini ihale ettiriyor. İşte bu mültezimlik görevinden Sakıp Efendi bütün servetini kazanmış-tır.

²¹⁸ Cemil Cahit Güzelbey, Birecik Şairleri, Gaziantep 1988, s. 56

²¹⁹ Cemil Cahit Güzelbey, "Hacı Sakıp Efendi", Harran Kültür ve Folklor dergisi, Urfa 1979, sayı 3, s. 10

²²⁰ Mültezim: bir köy veya kasabanın devlet gelirini deruhte ve iltizam edip buna mukabil hazineye maktua'n para veren bir kimse hakkında kullanılır bir tâbirdir. Âşar ve rüsum arttırmaya çıkarılır, en çok vermeyi teklif edenlere ihale edilirdi. Bu türlü varidatı iltizam edenler deruhte ettikleri şeylerin hükümet hissesini halk-tan tahsil ederler ve peşin yahut taksitle borçlandıkları bedeli öderlerdi. Diğer bir ifadeyle mültezim hazineye maktuan para verir, cibayet ettiği şey kendisinin olurdu. (Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü, İstanbul 1983, II, 613)

Bu durumu çekemeyen bazı kimseler o zamanın Halep Valisi Şair Esat Muhlis Paşa'ya şikâyet ediyorlar. Vali Paşa Sakıp Efendiyi yanına çağırıyor. Sakıp Efendi de Paşanın iki gazelini tahmis ederek Halep'e gidiyor ve paşaya sunuyor. Bu tahmisden çok hoşlanan Paşa, Sakıp Efendinin suçsuzluğu da belli olunca onu görevinde bırakıyor. Fakat şikâyet edilmesine çok üzülen Sakıp Efendi Birecik'i bırakarak Urfa'ya gelip yerleşiyor.²²¹

Sakıp Efendinin, Halep Valisi Esat Muhlis Paşanın gazeline yaptığı tahmisi:

Çarh-ı nâ-sâzın cihânda sanma bir memnûnu var
Herkesin kendince dâğ-ı dil-i pür hûnu var
Tûrre-i Leylâ-i dehrin sad hezâr meftûnu var
Kaysi yektâ sanma dünyânın nice mecnûnu var
Meleket-i aşkın kemâl-i vus'at-ı hâmûnu var

Mâye-i hüsrânıdır âsâr-ı nühut 'akile
Tavr-ı hudbîni yakışmaz tab'ı erbâb-ı dile
Meskenet arziyle mahvîyet gerektir kâmile
Lâf-ı dâva-yi enânîyet ne lazım 'akile
Herkesin âlemde bin mâfevk u bin mâdûnu var

Ârız üzre dağıtıp giysû-yi anber nûkhetin
Saldı sad sevdâya uşşâkı perîşân hâletin
Her biri bir renk ile icrâ eder hâsîyetin
Zülfi sünbül hâli fül ruhsârı gül ol âfetin
Gülistan hüsnünün ezhâr-ı günâgünü var

Bir mücessem nurdur serden o mah-ı ta pâye dek
Aftâb-ı hüsnünün meftunudur ins ü melek
Bu terâvetle ne mümkün zülfüne sünbül demek
Kad-i dîlcûsun hatâdır serve teşbih eylemek

²²¹ Cemil Cahit Güzelbey, "Hacı Sakıp Efendi", Harran Kültür ve Folklor dergisi, Urfa 1979, sayı 4, s. 7

Çünkü servin sâdece bir kâmet-i mevzûnu var

Tutalım kim şâh-ı hûbânsın vufûr-i hüsnile
Aftâb-ı matla'ı cansın bu nur-i hüsnile
Çokta zülm etme ciğer yakma ğurûr-i hüsnile
Tâ beni cevr û cefâ izz û sürûr-i hüsnile
El-hazar âşıkların âh-ı dil-i mahzûnu var

Ruzi-i uşşaka hun-i çeşmi merbut eylemiş
Sûri mâtemle sürûru gamla mahlût eylemiş
Her usûl û âdeti diğerle mazbût eylemiş
Vuslat-ı cânâna nakd-i cânı meşrût eylemiş
Pâdişâh-ı kişver-i aşkın acip kânûnu var

Ceyş-i gamla **SÂKİBA** mahsûr ise pîrâhenim
Hamdüallah hâkipâ-yi âsefidir me'menim
Nola zîb-i bezm-i irfân olsa şi'r-i rûşenim
Nâzeninler nazmımı ser zîb-i akd eyler benim
Tab'imın **MUHLİS** nice böyle dürr-i meknûnu var²²²

Gerçekten kendisini sevmeyenlerin Sakıp Efendinin Urfa kalesi hisarını yıkarak yerine han, çarşı inşa ettirdiği hakkında bazı şikâyet dilekçeleri de vardır. Bu şikâyetler üzerine Hicri 25 Cemazievvel 1266, miladi 9 Nisan 1850 tarihinde Rakka mal memuru Ahmet Efendiye gönderilen bir yazıda, Sakıp Efendinin Urfa kalesi hisarını yıkarak yerine han çarşı inşa ettirdiği şayiasının gizlice tahkik ettirilerek bildirilmesi istenmektedir. Yazı şöyledir:

“Rakka Eyaleti Mal memuru Ahmed Efendiye

Urfa'da vaki kale hisarını hedmle yerine han ve çarşı inşa edildiği ve hareketi vakiası umur-i memlekete sekene vereceği inha olunan Sakıp

²²² Bir medrese öğrencisinin not defteri, kendi arşivim, sayfa 127-128

Efendinin çigünegi-i ahvali mukaddemen isti'lam (resmi talep) ve istinfar olunmasıyle Halep valisi 'atufetlü paşa hazretleri tarafından cevaben varid olup meclis-i vâlâya verilen tahrirat ve mazbatalar meallerinde Urfa kaymakamlarına mahsus olan Miri konağının münasip mahallinde 10.000 kuruş masrafla iki bab odanın inşasına lüzum görüldüğü cihetle Urfa kalesinden 10.000 kuruşluk taş sökülerek fûruht ile mezkur taşların birazını merhum Sakıp Efendi iştira eylemiş olduğu ve Birecik kalesinden taş söküldüğünün aslı olmayup fakat kale-i merkume divarlarından mürur-i eyyam ile bi'l-tab' düşen taşlardan bir mikdarı alınarak Birecik kasabası derununda bazı kaldırımlara sarf olunmuş idüğü inha ve iş'ar ve bu babda mahallinden gelen mazbatalar müfadi (mal, mefhum) bir birine mübayin (başka başka) idüğü dahi tahrirat-ı mezkurede beyan ve tezkâr (hatıra getirme) kılınmış olmasıyla hakikat maddenin mahremane tahkik ve eş'ari zımında suret-i halin tarafınıza bildirilmesi tezekkür ve tensib olunmuş olmakla ber vech-i muharrer hakikat halin serriştesizce (bahane, vesile) muharremata (haram olan şeyler) tahkik ve istiknahiyle (bir şeyin doğruluğunu araştırma) izahen ve sahihen eş'ari hususunu mübaderet (süratle başlama) etmeniz için şukka." ²²³

Bu belgeyi bugünkü dile şöyle uygulayabiliriz:

"Rakka Eyaleti Mal memuru Ahmed Efendiye

Urfa'da bulunan kale hisarını yıkarak yerine, memleket işlerine bir rahatlık vereceği bakımından han ve çarşı inşa edildiği olayı hakkında yukarıya yazılan Sakıp Efendinin durumu, bundan önce resmi taleple sorulmuş ve o yazıya Halep valisi 'atufetlü paşa hazretleri tarafından cevap gelmiş idi. Yüce meclise verilen tahrirat ve mazbatalar anlamlarında Urfa kaymakamlarına mahsus olan Miri Konağının uygun bir kısmında 10.000 kuruş masrafla iki odanın inşasına lüzum görülmüştür. Bundan dolayı Urfa kalesinden 10.000 kuruşluk taş sökülerek satılmış ve bu taşların birazını da adı geçen Sakıp Efendi satın almıştır. Aslında Birecik kalesinden taş söküldüğünün aslı olmayup fakat sözü edilen kalenin divarlarından zaman aşımından dolayı düşen taşlardan bir mikdarı alınarak, Birecik kasabası içinde bazı kaldırımlara sarf olunduğu gönderilen yazıdan anlaşılmıştır. Bu konuda mahallinden gelen mazbatalar,

²²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. MV. 26 / 28

anlam bakımından birbirinden farklı olduğu da zikredilen yazıda açıklanmıştır. Dolayısıyla bu durumun gizlilikle tahkik ve hakkındaki durumun tarafınıza bildirilmesi hatırlatılmış ve uygun görülmüştür. Yazıldığı gibi bahanesiz olarak yasak olup olmadığının süratle araştırılarak gerçeklerin açıklanmasına...”

Görüldüğü gibi Sakıp efendinin kendisinin böyle kaleyi yıkarak taşlarını aldığı söz konusu değildir. Belki sadece satılan taşları satın almıştır.

Yine Urfa Meclisi azası Sakıp Efendi ile Birecik Zaptiyesinden Hüseyin Efendi haklarında, Urfa ve Birecik kalesi hisarlarını yıkarak han ve çarşı yaptıklarından dolayı gereken muamelelerin yapılacağına ve zararın ödetirileceğine dair Halep ve Rakka Valisi Mustafa Mazhar Şerif'in Hicri 1264 Rebiülevvel 07, Miladi 13 Şubat 1848 tarihli bir yazısı da vardır.²²⁴

Kendisini sevmeyenlerin iftira ve şikâyetleriyle böyle hakkında birkaç yazışma yapılmıştır. Sakıp Efendiyi şikâyet etmeleri üzerine, nihayet on sene kadar sonra 1 Safer 1278 (8 Ağustos 1861) tarihli bir yazı ile gelen cevapta, Hacı Sakıp Efendi hakkındaki şikâyetlerin vahi (boş, iftira) olduğu kaydedilmiştir.²²⁵ Böylece Sakıp efendi kendisine yapılan iftirallardan temize çıkmıştır.

Diğer taraftan Sakıp Efendi yaptırdığı tekkesi ve medresesi için vakıflar meydana getirmiştir. Tekkesinde kalacak derviş ve misafirlere, medresesinde okuyan öğrencilere harcanması için fırınlar, bahçeler, dükkânlar ve daha birçok gelir getiren yerler vakfetmiştir. 1873 senesinde vefat eden Sakıp Efendi, kendi tekkesinin içine defnedilmiştir. Cumhuriyet devrinde tekkelerin kapatılmasından sonra bu tekke başkası tarafından satın alınmış ve içindeki Sakıp Efendinin mezarı ile diğer mezarlar Mevlidihalil camii kabristanına taşınmıştır.

Ölümünden az önce söylediği şu beyit hem doğum tarihini belirtmekte ve hem de ölümüne bir işaret vermektedir:

Dar-ı Mevlâ'da yetmiş yıl ömür sürmek saâdettir

²²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A-MKT, 110 / 64

²²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. UM., 490 / 17

*Yaşı yetmiş olan her bir kulun azâdı âdettir.*²²⁶

Sakıp Efendinin merzartaşına Urfa'nın şairlerinden Âlim tarafından şu mersiye yazılmıştır.

*Ah bu çarh-ı fenâ bir kimseye olmadı yâr
Kim ki meyletti ana âhiri oldu târumâr,
İşte bu zât-ı kirâm Sâkıp Efendi Hazreti
Nice devrân sürmüş iken yine etdi nakl-i bâr.
Nice hayrat, nice âsar etmiş idi dehrde,
Nice miskîne tasadduk vermiş iken bî-şümâr,
Mevtten ihlâsına vermedi hiçbir fâide
Etdi dünyâ âkibet süknâsını dâr-ı mezar.
Eyleye dünyâsı veş uhrâsını ma'mûr anın
Rahmet-i gufrânuna nâil ede Perverdigâr.
Âlimâ târîh dedi mu'cemle çıkıdı yediler,
Cennet-i 'Adnini Sâkıp eyledi câ-yi karar.
Sene: 1291*

Şair Ahmed Lâmi de Sakıp efendinin ölümüne şu tarihi düşmüştür:

*Geldi üçler okudu tarihini
Nevverallahu li kabri'l-Sakıb
Hicri 1291*

Sakıp efendinin vefatına, Gaziantepi şair hasırcıoğlu Hacı Mehmet Ağanın yazdığı tarih de şöyledir:

*Hacı Sâkıp efendi kim ukala
Rey'i tedbirini kabul etdi
Akılı, kâmil ve lebibî fatin
Hak anı mecmail ukul etdi*

²²⁶ Bedri Alpay, a.g.e, I, 194

*Nice asar-ı hayra mazhar olub
Zikri bu aleme şumul idi
Sini seksene varmış idi heman
Nâgihâni ecel hulûl etdi
İrci'i emrine itaat ile
Can atıp cennete duhul etdi
Birecik'te cihâne gelmiş idi
Orada ahrete nüzul etdi
Bir melek geldi söyledi tarih
Necm-i Sakıb bu dem uful etdi²²⁷
1291 (1874)*

Urfa'da Sakıp Efendinin köşkü.

İyi bir şair olan Sakıb efendinin yazmış olduğu başka bir tahmisi de şöyledir:

²²⁷ Cemil Cahit Güzelbey, Birecik Şairleri, Gaziantep 1988, s. 63

Acep ol rûhları gül dîde-i hûnum göre mi
Lütf edüp vâdi-i firkatde bu halim sora mı
Dest-i kudretle çeker zahmine merhem ura mı
Meded ey derd-i zam derdime derman ere mi
Vaktıdır dembedem artar yüreğimin veremi

Neylerim cam-ı meyi ben o gülün mestesiyim
Eşğinde olayım mihnete şayestesiyim
Hayli demdir ben anın gözlerinin hastasıyım
Valsına ermez elim bend-i cünûn bestesiyim
Sonra gelse yüzümün üstüne bassa kademi

Kamu meddah-ı cihan eylese izhar-i sühen
Edemez leblerinin vasfını ey gonce dihen
Dil u can içre ne dilbersin aya serv u semen
Yazayım dersen eğer kirpiğinin şerhini ben
Yarayım başdan ayağa bıçak ile kalemi

Dembodem ateşe virane gibi çu eylerim
Akıdup göz yaşını hicriyle bîmar olurum
Ah edüp şam seher vusla temenna kılarım
Yüzümü göklere tutup geceler yalvarırım
Kâfirin verdi muradın ya benim vermeye mi

Hasta dil geldi kapuna lütfle eyle deva
Daha yansın mı gönül ateşe ey şem'-i ziya
Mah-ı rûyün ne bulut içre nihandır acaba
Görebilmem yüzünü müdde'ilerden sanma
Ey kızıl gül seni kim çekdi dikenden haremi

Tir-i ah ile **SAKİB** bu imiş emr-i sübut
Yapışup damen-i mürşide sakın ğayri unut

Der-i Mevla'yi gözet ğayriden ehvâyi savut
FAZLÎ sen rahi dilersen yüzünü dergâha tut
Haşa mahrum mu koya çokdur ilâhın keremi²²⁸

Başka bir tahmisi daha:

Zahirâ sanma bizi alemde mesrurlardanız
Dağ u dağ derd-i guna gunla mesturlardanız
Nûş-i zehr firkat-i yar ile makhurlardanız
Cam-ı enduh-i felekden şimdi mahmurlardanız
Yani bezm-i dilrûbadan dûr mehcûrlardanız

Birbirin kıldı tehacim cevri enduh u belâ
Kağrı bir derd-i derunum söyleyüp kılsm bana
Şişe-i sinem şikest olmaktadır subh u mesâ
Birbirin takip edüp gelmekdedir seng u kaza
Her taraftan hatır-ı nâşâd meksûrlardanız

Bezm-i firkatde demâdem nûş edüp hûn u ciger
Mest-i zehr-i abfirakım inlerim şam u seher
Yazmamış güya ki zevk-i fasl-ı şadîden eser
Tali'im tahrir edince hame-i sun' u kader
Ğalibâ ser defter-i hicranda mesturlardanız

Bâl u ikbâl ile hem pervâz iken Ankalara
Saye bahş lütf iken simruğ-i istiğnâlara
Hiç tekâpû eylemezken daver-i darâlara
Serfürû etmez iken dünya için a'lalara
Şimdi ednâya mûmâşat ile mecburlardanız

Dildeki derd-i nihanım sanma her dânâ bilir
Bir cenâb-ı zât-ı Bârî bir de bu ednâ bilir

²²⁸ Bir medrese öğrencisinin not defteri, kendi arşivim, sayfa 183

El beni güya ki çün bî derd bî pervâ bilir
Çarh-i nâ saz-ı felekden çekdiğim Mevla bilir
Gerçi biz ikbâl ile alemde meşhurlardanız

Hame-i hasretle derdim yâre tahrir eyledim
Hun-i çeşmim safha-i evraka testir eyledim
Tali'imden gerçi çün şekvâ-yi takrir eyledim
Ben bu dehre neyledim bilmem ne taksir eyledim
Yanında haliya me'yûs u menfûrlardanız

Olsa da şî'rim ne denlü **SAKIBÂ** behcet fezâ
Zümre-i nâdâna olmaz saye bahşa-yi safa
Çünkü Pazar hüner bulmuş kesada intiha
Kim beha bulsa nola kâlâ-yi şî'rin ey **RIZA**
Kadr-i eş'âr ile biz alemde meşhurlardanız²²⁹

Sâkıb efendinin güzel bir gazelini de “Urfada Tekke Edebiyatı ve Mutasavvıf Şairler” bölümünde verdik.

SEYYİD AHMED LAMİ EFENDİ: (1826–1888)

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında yetişmiş büyük Urfa din âlimlerinden ve vaizlerinden biridir. Bunların yanında Kadiri şeyhi Sakıp Efendiye de intisap ederek Kadiri tarikatına girmiştir.²³⁰ Mezarı Mevlidihalil Camii kabristanındadır. Mezarının baş dikme taşında şu bilgilere yer verilmiştir.

Rızalillahi'l-Fatiha

Haza kabrü'l-merhum el-mağfur

el-Alim el-fazıl vahidü asrihi

Ve feridu dehrihi es-Seyyid

Ahmed Lami Efendi ibni Mustafa

²²⁹ Bir medrese öğrencisinin not defteri, kendi arşivim, sayfa 201

²³⁰ Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, Şanlıurfa 1986, I, 124

eş-şehir vaizi Elbistanî

İntikale dare'l-beka

Fi şehri Muharrem sene 1306

Üçler gelub cevherle tarihin dedi

İğfir linahriri fetin Ya Celil

Devrinin âlim fazıl, asrının ve devrinin tek ve biricik alimi ve vaizidir. Adı Ahmed Lami' Efendi ve babasının adı Mustafa'dır. Kendisi Elbistanlı vaiz diye meşhur olmuştur. Hicri 1306 senesi Muharrem ayında Miladi Kasım 1888 senesinde vefat etmiştir. Alt satırda tarih düşürülmüş olup, noktalı harflerin toplamına üç ilave etmekle 1306 senesi çıkmaktadır.

1826 tarihinde Elbistan'da doğmuştur. Yedi yaşında tahsile başlamıştır. Elbistanlı olduğundan dolayı kendisine "Vaizi Elbistanî" denilmiştir. Düşürülen tarih ile ve üzerindeki kitabesiyle devrinin feridi asrının tek âlimi ve derin ilim ve zekâ sahibi diye vasıflandırılması kendisine Urfa'da ne kadar kıymet verildiğini ve sevildiğini göstermeye yeter.

Ahmed Lami Efendi, 1838 yılında medrese tahsiline başladı. Kendi memleketinde okumuş fakat Kars âlimlerinden tahsilini tamamlamıştır. Elbistan'daki hocasının adı Osman Efendi'dir. Bu zattan edebiyat, şiir, mantık, felsefe ve matematik dersleri almıştır. Medrese'den 18 yaşında iken icazet almıştır. 1845 tarihinde Urfa'ya gelmiştir. Urfa'da Sakıbiye medresesi müderrisliğine tayin edildi. Urfa halkı arasında "Sarı Vaiz" diye isim yapmıştır. İlminin yanında iyi bir şair olan Ahmed Lami Efendi, şiirlerinde "Lami" mahlasını kullanmıştır. Kendisi orta boylu, tıknaz, beyaz renkli, yuvarlak yüzlü ve sarı sakallı idi. Alçak gönüllü, kanaatkâr bir zat idi. Sakıbiye Medresesinde bir kütüphane kurmuştu.

Ahmed Lami Efendi çok kuvvetli bir zekâyâ sahipti. Hafızası da o kadar kuvvetli idi ki, yanında okunan kırk elli beyitli bir kasideyi bir dinleyişte ezberlerdi. Hitabette ise üstüne yok gibi idi. Vaaza çıktığı zaman cemaata çok büyük etki yapar, öyle bir heyecana getirirdi ki, istediğinde güldürür ve istediğinde de ağlatabilirdi. Ahmed Lami Efendi, Şair Nabi'yi çok severdi. O'nun şiirlerini oku-

maktan zevk duyar, birçok vaazlarında, Nabi'nin beyitlerini konu alırdı.²³¹

Ahmed Lami Efendi hurafelerden uzak, ilmi hakikatleri pervasız söyleyen, derin görüşlü bir alim idi.

Şiirinden bir örnek:

Çık ey dil tenden istikbâle ol ruh-i revân geldi
Nazar et nakd-i canım makdemine taze cân geldi
Savul ey zulmet-i gam dide-i baht-ı siyâhımdan
Çıkıb cib-i felekten şeb çerâğ-ı âsumân geldi²³²

Kürkçüzade Ahmed Bican Efendinin eski Suruç Hükümet konağının bitişiğinde yaptırdığı caminin Ramazan 1304 miladi Mayıs 1887 tarihli vakfiyesinde şahid olarak vakfiyenin altını imzalayan Ahmed Lami Efendi'den şöyle bahsedilmiştir.

"Umdetü'l-muhakkîkîn ve'l-müderrisîn Seyyid Ahmed Lami Efendi el-müderrisü bimedreseti'l-Sakıbiye"

Tohtamor mahallesi halkı hicri 9 Rebiülevvel 1286, miladi 20 Mayıs 1869 senesinde verdikleri bir dilekçe ile mahalle camilerinde ihtiyarların sıkıntı çekmekte olduklarını şer'i mahkemeye bildiriyorlar. Onun için Sakıb efendinin yaptırdığı tekkesindeki mescitte Cuma ve bayram namazları kılınması için bir miber eklenerek bir de hatip tayin edilmesini bildiriyorlar. Yapılan imtihanda aynı tekke içindeki medresede müderris olan Ahmet Lami Efendiyi de tavsiye ediyorlar. Onun için bir berat-ı alıšan verilmesini istiyorlar.²³³

HACI KERMOZADE HACI MUSTAFA EFENDİ (ö.1876):

Kadiri tarikatı şeyhidir. Babası yukarıda adı geçen Hac Kermo diye tanınan Hacı Abdülkerim Efendi (ö.1819)'dir. Önce babasına intisap etmiş, babasının vefatından sonra Dede Osman Avni Efen-

²³¹ Müftü Hasan Açıanal, "Urfa İlinin bilgin büyükleri" Urfa Gazetesi, 4 Şubat 1946, Sayı 382, s. 2

²³² Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, Şanlıurfa 1986, I, 124

²³³ Urfa şer'i mahkeme sicilleri, arşiv defter no. 206, sene 1286, sayfa. 582, kayıt no. 643

diye intisap etmiştir. Kendisi çok cezbeli bir kimse idi. Anlatıldığına göre dergâhın avlusuna kadar at ile gelirmiş. Bir gün Dede Osman Avni bu yüzden kendisine kızmıştı. O kızgınlık ile Hacı Mustafa Efendiye,

—Git Birecik'e kadar yolun var demiş ve Hacı Mustafa Efendi kendisini bir anda Birecik'te bulmuştu. Bir sene kadar Birecik'te kalmış sonra Dede Osman Efendinin bağışlaması üzerine geri gelmişti.

Gerçekten Hac Kermozade Hacı Mustafa Efendinin sonradan mirasçılarının satmış olduğu, Birecik'te kendisine de miras kalan, Saha mahallesinde bir evi ve kalaycı pazarında üç dükkkanı ve o zaman Birecik'e bağlı bir köy olan Nizib'de zeytin ağaçları bulunan üç parça arazisi bulunuyordu.²³⁴ Demek, Hacı Mustafa efendi bu yüzden arada bir Birecik'e gidiyordu.

Hacı Mustafa Efendinin mezarı Hararankapı mezarlığında Ali ibni Seyyid Maksud türbesi içindedir. Türbenin kemeri üzerindeki kitabesinde "*Haza kabri es-Seyyid es-Sadat Ebu'l-Hayr ve'l-Hasanat es-Seyyid el-Hac Ali ibni es-Seyyid Maksud. El-garik fi rahimehullahi lil-mülki'l-ma'mur bena fi rebiülevvel fi sene selase ve elf.*=bu kabir, Seyyid Maksud'un oğlu seyyidler seyyidi hayır ve hasanat babası Seyyid Hacı Ali'nin kabridir. Allah kendisini rahmetine garketsin, Kasım 1594 tarihinde yapıldı." Denilmektedir.

Ahmed, Muhammed Bedir, Abdurrahman ve Hüseyin adlarında dört oğlu olmuştur.

Türbe kapısında şu kitabe yer almıştır.

Reşadetlû tarik-i Kadirin

Keramet ehli Hacı Mustafa'dır

Zehi mürşid-i kâmil u kutb-i âlem

Buhar-ı feyz-i esrar-i Huda'dır

Şeri'atle tarikat iki mekteb

Hakikat u marifet anda nûmadır

²³⁴ Urfa şer'i mahkeme sicilleri, arşiv defter no. 210, sene 1296, kayıt no. 52

*Ziyaretgâh etdi bu makamı
Mariz-i halise dar-ı şifadır
Gelüp üçler dedi tarihin tamir
İmarını marked-i nev ede nafi sezadır.*

Seyyid Maksud ve Hacı Mustafa Efendi Türbesi.

ŞEYH HACI ABDULĞANI EFENDİ (Ö.1905):

Şeyh Hacı Abdulğani Efendi, Kendisi aslen Kerküklü olup Urfa'ya gelerek yerleşmiştir. Devrinin âlim ve Kadirî şeyhlerinden idi. Babası **Kerküklü Abdulkadir Efendi** de Kadirî şeyhi idi. Dedesinin adı Velieddin'dir. Şeyh Abdulğani Efendinin Bediüzzaman mezarlığındaki mezar kitabesinde:

“Lailahe İllallah Muhammedün resulallah
Haza kabrü'l-merhum el-mağfurü leh
El-Alim, el-kâmil, el-fazıl,
El-umdetü's-salihin, hülefai min
El-tarikati'l aliyeti'l-Kadiriye

Hadim el-fukara eş-şehir bi-şeyh el-tekiyyetü'l-

Sakıbiyye eş-şeyh el-Hac Abdulğani

Efendi el-halifü ibni eş-şeyh

Abdulkadir efendi el-Kerkükî

Tüviffe fi şehri rebiülahir

Sene: 1322 (1905)

Mezar taşında kendisini şöyle tanıtmışlardır: *“alim, kâmil, fazıl salihlerin dayanağı ve Kadiri tarikati halifesi olduğu ve Sakıbiye tekkesi şeyhi olarak şöhrret bulduğunu ve Kerküklü Şeyh Abdulkadir Efendinin halifesi olduğunu, 1905’de vefat ettiğini”* yazmaktadır.

Abdulğani Efendi Kerkük’te ilim tahsilini yaptıktan sonra babası Kadirî şeyhi Abdulkadir Efendiye intisap ederek ondan halifelik aldı ve Urfa’ya gelerek yerleşti. Şeyh Abdulğani 6 Eylül 1891 tarihinde bir Kadirî tekkesi olan Sakıbiye tekkesinde Kadirî şeyhi olarak görev yapıyordu. Bu duruma göre zikredilen tarihten önceleri Urfa’ya gelmiştir. Sakıbiye tekkesi şeyhi diye tanınmakta idi. Hicri rebiülahir 1322, Miladi 1905 senesi Haziran ayında vefat etmiş olup, Bediüzzaman mezarlığına defnedilmiştir. Abdulğani Efendi, Urfa şer’i sicillerinin 1 Safer 1309 (6 Eylül 1891) tarih ve 203 nolu bir dava kaydına göre Musul vilayetinin Kerkük sancağının Tutaltı mahallesindendir.

BALTACI BABA (ö.1795):

Baltacı Baba diye tanınan **Baltacı Derviş Muhammed** de Kadiri tarikatına mensub olup, mezarı Bediüzzaman mezarlığındadır. Yukarda adı geçen Dede İbrahim Efendiye senelerce hizmet ettiği,

“Fatiha

Mevlidi şerif-i hazreti

İbrahim aleyhisselamda

post-nişin-i hülefa-yi

tarikati Kadiriye dede

İbrahim’in hadimlerinden

Baltacı Derviş Muhammed'in

Kabridir. fi sene: 1210"

Demesinden anlaşılmaktadır.

Bu kitabeden, hicri 1210 miladi 1795 senesinde vefat eden Baltacı Baba'nın asıl adının Baltacı Derviş Muhammed olduğunu anlıyoruz. Bu zat, Mevlidihalil veya Dergâh dediğimiz camideki Kadiri tarikatı halifelerinden Dede İbrahim'in hizmetinde idi. Baltacı Derviş Muhammed, Dede İbrahim Efendi'ye yani onun tekkesine odun keserek getiren bir görevde olduğu için. Baltacı baba olarak isim yapmıştır. Mezarı üzerine de bir tabelaya "Baltacı Baba" diye yazarak asmışlardır. Baltacı Baba, şeyhi Dede İbrahim Efendi'den (ö. 1805) önce 1795 senesinde vefat etmiştir. Dede İbrahim Efendi'nin mezarı Mevlidihalil camiinin avlusundaki türbededir.

Baltacı Baba mezarı

BABA MURTAZA ALAADDİN (Ö.1853):

Baba Murtaza Alaaddin de Devrinin Kadiri tarikatı dervişlerindendir. Halifelik alıp almadığını bilmiyoruz. Hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Yalnız Harrankapı mezarlığındaki mezarında hicri 1269 (miladi 1853)'da vefat ettiği kayıtlıdır.

CA'DAN-ZADE ABDULKADİR EFENDİ (Ö. 1898):

Yine Harran kapı mezarlığında medfun **Abdulkadir Efendi** de Kadiri tarikatı şeyhlerindendir. Cadan-zade diye şöhret kazanmıştır. Babası Ali Baba da Rifai şeyhidir.

DEDE ALİ EFENDİ (ö.1902):

Yine **Dede Ali Efendi** Kadirî ve Nakşibendî şeyhlerinden olanlardır. Mezar taşıdaki kimlik kaydından Şeyh Sofi Mahmut oğlu Kadiri ve Nakşibendi tarikatları halifesi olduğu anlaşılmaktadır.

Mezarı Bediüzzaman mezarlığının batısındadır. Mezarının baş dikmesinde şunlar yazılıdır:

Rızalillahi'l-fatıha

Haza kabır'el-merhum eş-Şehid

el-Mazlum hadim el-tarikati fi'I-aliye-i

Halife-i Kadiriye ve'l-Nakşibendiye

İsmühu ebu'l-Hüseyn eş-Şeyh Dede Ali Efendi

İbni eş-Şeyh Sofi Mahmud Efendi

Tüvüffiye fi'l-Muharrem

Sene:1320 (miladi.1902)

Bu zatın mezartaşında şu mersiye yazılmıştır:

Gurre-i mah-ı Muharrem idi bu zat-ı said

Şah Hüseyin aşkına bezl-i can kılub oldu şehid,

Yakdı bir ateş-i can-sûz nihâl-i ömrün

Ah kim oldu zebun-i sitem ol nahl-i ümid,

Gark-ı hun eylediler cismini düzdan-i li'am

Etmedi haline şefkat anın akvam-ı anid,

Kudve-i ehli tarikat idi hem ehli kemal
Kadiri ve Nakşiyede bulmuş idi kurb-i mecid
Söyledim cevher tarihin esefle Şevket
Zulm ile hayf kim Dede Ali oldu şehid.

Urfa şairlerinden Şevket'in (ö.1917) yazdığı bu mersiyede Muharrem ayında Ali Dedenin yolda eşkıyalar tarafından katledildiği anlaşılmaktadır.²³⁵

Son mısra da cevher tarih düşürüldüğü için son mısra'ın arap harflerinin noktalı harfleri toplandığında hicri 1320 tarihi çıkmaktadır.

Şeyh Dede Ali Efendinin mezarı

KERKLİ ŞEYH ABDOLFETTAH EFENDİ (ö.1899):

Mezarı Mevlidihalil camii mezarlığında bulunan Abdulfettah Efendi de devrinin meşhur şeyhlerindendir. Mezar taşı kitabesi şöyledir.

²³⁵ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 31

Haza kabriü'l-merhum el-mağfur

Mürşidüs-salikin ve hadimü

Ül-tarikatü'l-Kadiriyetü ve'l-Nakşibendiyetü

Eş-şeyh el-Hac Abdulfettah ibni

Abdulkadir el-Kerki

Tüvüffiye ila rahmetullahi taala

Fi sene 1317 (1899)

Mezartaşındaki kayda göre 1899 senesinde vefat eden Abdulfettah efendi hem Kadirî ve hem de Nakşibendi şeyhidir. Şimdi Suriye sınırları içinde kalan Kerk şehrinden Urfa'ya gelmiştir.

KERMELİ ŞEYH MUSTAFA: (ö. 1868)

Ondokuzuncu yüzyıl Kadiri tarikatı meşayihindendir. Mezarı Mevlidihalil Camii kabristanındadır. Mezartaşında *"hadimü tarikatı aliyetü'l-Kadiriyetü Şeyh Mustafa ibni Hacı Kermeli Mustafa"* diye tanıtılmıştır. Hicri cemazielahir 1285, miladi Kasım 1868 tarihinde vefat etmiştir. Kermeli diye tanınmaktadır.

ŞEYH MAHMUT EFENDİ (ö.1892):

Sofi Muhammed'in oğlu Şeyh Mahmut Efendi de Kadiri tarikatı şeyhlerindendir. Mezarı Mevlidihalil camii haziresinde olup mezar taşında: *"Mürşidi kâmil ve'ş-şeyh el-fazıl ve hadimü'l-seccadetü'l-aliyetü'l-Kadiriye, el-Hac Mahmut Efendi bini Sofi Muhammed"* diye kaydedilmiştir. Hicri rebiülahir 1310, miladi Ekim 1892 senesinde vefat etmiştir.

DERVİŞ SÜLEYMAN HAFIZ (ö.1882)

Derviş Süleyman Hafız da Kadirî tarikatı mensuplarından ve Dede Osman Efendi çağdaşı idi. Mezarı Bediüzzaman mezarlığındadır. Mezar taşında:

"Derviş Süleyman Hafız mülazimi Mevlidi Halilürrahman ibni Muhammed" yazılmıştır. Bundan anlaşıldığına göre kendisi Mevlidihalil camii mülazimlerinden olup ve yine bu cami zaviye-

sinde Kadiri tarikatı dervişlerindendir. Medreselerde mülazimlik, bugünkü asistanlık karşılığında kullanılmaktadır.

ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ (ö.1729'dan sonra):

Hangi tarikata mensup olduğunu bilemediğimiz ve on sekizinci yüzyılda yaşadığını anladığımız Şeyh Süleyman Efendinin devrinin büyük şeyhlerinden olduğunu Karameydanındaki Hüseyin Paşa camiini yaptıran Darendeli Yusuf oğlu Hüseyin Paşa'nın Hicri 1141, miladi 1726 miladi tarihli vakfiyesinden anlamaktayız.

Bu vakfiyede Şeyh Süleyman için şunlar söylenilmektedir. *"...Şeyh Süleyman Ruhavi'ye senede altıyüz otuz akçe, sonra evladına, evladına verilecek..."* bu ifadelerden Darendeli Hüseyin Paşa'nın Urfalı Şeyh Süleyman'a ve onun vefatından sonra evlatlarına her sene 630 akçe vermeyi şart koştuğu anlaşılmaktadır.

ŞEYH MUSTAFA EFENDİ (ö.1789'dan sonra):

Devrinin meşhur şeyhlerindendir. Şeyh Mustafa'nın ismine hicri 1203 (miladi 1788–89) tarihli Zeynep ve Halil vakfiyesinde, 1939 nolu defterin 94. sahife ve 72. sırada kayıta bahsettiği *"...mütevelli nasbeylediği fahrussülehai's-salikin Mevlana Şeyh Mustafa Efendi ibni Şeyh Ali Çelebi..."* cümlesinde rastlamaktayız. Babası da Şeyh Ali olarak geçmektedir. İkinci olarak 1703 miladi tarihli Şabaniye vakfında şahitler arasında da ismi *"efharü'l-meşayih Şeyh Mustafa"* olarak geçmektedir.

ŞEYH HALİD (1845–1915)

Kadiri tarikatı hadimlerindendir. Kendisi Hartavî ailesinden olup, Halilürrahman medresesinde ilim tahsil etti. Medreseden mezun olduktan sonra Kadiri tarikatına girdi. Bu tarikatta oldukça ilerledi. Bu yüzden kendisine Şeyh Halid denilmektedir. Şeyh Halid, İlim ve tasavvufun yanında iyi bir de şairdi. Onun bu dörtlüğü tarikat ehli olduğunu göstermektedir. Mezarı Sakıbiye tekkesinde iken oranın satılması sonunda Mevlidihalil Camii mezarlığına getirilmiştir.

Neyimle fahredeyim ey dil sözümde bir halavet yok

Tekellüm eylesem asla dilimde bir halavet yok

Ne ilmim var ne tahsilim ne aklım var ne tedbirim

Hemen bir kuru dervişlik var amma istikamet yok²³⁶

HACI MUHAMMED NURİ EFENDİ (ö.1925)

Mezarı Bediüzzaman mezarlığında olan Hacı Muhammed Nuri Efendinin mezar taşında *“el-Alim el-Fazıl el-hadimü ala kıraat-i evrad el-Fethiye ve'l-Hatmi şerif el-Hac Muhammed Nuri Efendi”* yazılmıştır. Kendisi alim bir zat olduğu gibi aynı zamanda Kadirî tarikatına mensup bir derviş idi.

GÜLLÜZADE OSMAN EFENDİ (ö.1913):

Mezarı Mevlidihalil camii mezarlığında olan Osman Efendi de alim ve Kadirî tarikatı mensuplarından. Mezar taşında alim, fazıl ve tarikat-ı aliye'nin hadimlerinden olduğu kaydedilmiştir.

BABA CUMA: (Ö. 1884)

Mezarı Mevlidihalil Camii haziresinde üst tarafta bulunan Baba Cuma Kadiri tarikatı halifelerindendir. Babasının adı Hacı Ahmet'tir. Mezar taşında *“Hülefa-i Kadiriyeden Baba Cuma bin el-Hac Ahmed tüviffe 1301”* yazısı vardır. Bu zat Baba Cuma olarak tanınmakta olup hicri 1301, miladi 1883-84 senesinde vefat etmiştir.

DERVİŞ FENAYİ: (d. 1860)

1860 tarihinde Urfa'da doğan **Derviş Fenayi** Kadiri tarikatı mensuplarındandır. Asıl adı Derviş, **Fenayi** mahlasıdır. Güzel şiir yazarlarındandır.

MUHAMMED KÂTİB: (ö.1836)

Asıl adı Muhammed'dir. 18. yüzyılda yaşamıştır. 1836 yılında vefat etmiştir. Kuvvetli bir medrese tahsili görmüştür. Aynı zamanda Kadiri tarikatına intisap etmiştir. Fakat bu tarikatta ne derece ilerlediği bilinmemektedir. Çok dindar olduğu söylenilmektedir. İyi bir şair olup, şiirlerinde **Kâtib** mahlasını kullanmıştır.

²³⁶ Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, Şanlıurfa 1986, I, 77

DERVİŞ MUSTAFA (Ö.1853'den sonra):

İsmine verdiği bir dilekçe sayesinde rastladığımız Kadiriye dervişlerinden olan Urfalı Derviş Mustafa'nın zaruretine binaen kendisine maaş bağlanması talebine dair 1265 Şevval 05 (25 Ağustos 1849) tarihli arzuhalı.

"Hak sübhanehu ve taala hazretleri

Şevketlü, mehabetlü, kudretlü, azametlü padişah-ı alempenah efendimiz hazretlerinin mübarek ve mesud vücud-i hümayunların elan katibeden (bütün, cümle) masun ve mahfuz eyleyüp merhamet-i mülukânelerinin kaffe-i fukara kulları üzerlerine sayeban (gölgelik) ve a'da-yı bed h'ahların makhur münhezim eyleye amin. Becahı seyyidi'l-keveyn. Mübarek hâkipayi hüsvanelerine arzuhal-i kullarıdır ki an asıl Urfalı olup ve medain-i mezburede medfun Hazreti İbrahim Halilallah aleyhisselam hazretlerinin makam-ı mübarekleri dervişanından olarak ol ravza-i mutahhara ezman-ı mübareklerde ve bi'l-cümle evkat-ı hamse zat-ı mülukânelerin ad'ıye-i cenab-ı Behiyelerine bir an kusur ve fütur-i abidanem vusule gelmeyüp fi ene el-leyli ve etraf el-nehar duada kusurum olmadığı indallah aşikâr ise de kulları ehli iyal sahibi olup hal-i zarurete düçar olduğumdan merahim-i mülukânelerin arzu edüp hâkipayi şahanelerine yüz süre geldiğinden ser mülukâne selametliği ve rızaallahu taala medain-i mezburde verilmek üzere kullarına kefaf-ı nefis (bir miktar) edecek kadar maaş ihsan-ı mülukâneleriyle mesrur ve cırağ buyurup ehli iyalime kul ve cariyeleriyle ila aher el-ömür ve ol makam-ı mübareklerde hayır duamıza mazhar olunmak velehu ecr el-azim bu babda ve her halde emir ve ferman-ı hümayun şevketlü, mehabetlü, kudretlü, şehinşah-ı alem penah efendimiz hazretlerininindir.

5 Şevval 1265 (25 Ağustos 1849)

Urfalı derviş Mustafa bin el-Hac Muhammed kulları."

Bu 25 Ağustos 1849 dilekçede Derviş Mustafa Urfa'da Halilür-rahman makamı dervişlerinden olduğunu söylemektedir. Padişahı öven ifadelerden sonra dileğini açıklamıştır. Fakirliğinden ve çok büyük bir zaruret içinde olduğundan, bu yüzden ailesini geçindiremediğinden bahsederek kendisine bir miktar aylık bağlanmasını istemektedir.

Dilekçeye cevap olarak aynı kağıt üzerinde:

*"Mahallince hal vukuunda kayırlmak üzere iktizası (lazım geldiği) vechiyle tahrirat-ı samiye (yüce) testir (yazılması) buyrulması."*²³⁷ Diye cevap verilmiştir.

Yine Derviş Mustafa Efendiye maaş bağlanması hakkında Urfa kaymakamlığına 1265 Zilkade 29 (12 Ekim 1849) tarihli gönderilen bir yazı da şöyledir.

"Urfa kaymakamlığına

Derviş Mustafa zaruret-i haliyesinden bahisle bir miktar maaş tahsisi hususunu mübarek rikâb-ı ihsan meccan Cenab-ı tacidariye arzıhal takdimiyle niyaz ve istirham etmiş olmağın oraca hal-ı vukuunda merkum bir mikdar maaş tahsisim olmak üzere keyfiyetin işarı hususuna mübade-ret etmeniz siyakında şukka.

*Emsali vechiyle"*²³⁸

Denilmektedir.

Bu yazıda Derviş Mustafa'ya bir miktar maaş bağlanması ifade edilmektedir.

Yine Derviş Mustafa Efendiye maaş tahsisi hakkında 1269 Şaban 24 (4 Haziran 1853) tarihli başka bir yazı da şöyledir.

"Hak sübhanehu ve taala hazretleri

Şevketlü, mehabetlü, kudretlü, kerametlü nur dide-i alem padişah-ı dera hışm efendimiz hazretlerinin mübarek ve mesud vücud-i hümayun mülukânelerinde ikdar-ı kevnîyeden masun ve serir-i saltanat seniye-i tacidarlarında daim ve ebed makrun eyleye amin. Becah-ı seyyid-i mürselin mübarek şahanelerine arzıhali kullarıdır ki bu kulları Medine-i Urfa sakinlerinden ve tarik-i Kadiriye fukarasından ve el-yevm Medine-i mez-burede vaki İbrahim Halil er-Rahman hazretlerinin makam-ı mübarekele-rinde hizmetinde bulunup bir taraftan medar-ı maaşım olmayup ba evlad-ı iyâl düçar-ı zaruret olduğumdan 66 (1850) senesi der devlet-i asitane vürud ve mübareset (mübarek) rikâb-ı şahanelerine arzıhal takdimiyle

²³⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), A-DVN, 49 / 76

²³⁸ BOA, A. MKT. DV., 20 / 31

fevt-i layemut teşebbüs edecek mikdar mübarek ser efsar hazreti tacidalarının sadakalarından bir mikdar maaş tahsisi niyaz olundukta rabbimiz taala ve takaddes hazretleri mübarek vücud-i hümayunlarına afiyet ve ömr-i Nuh ihsan buyursun. Bir mikdar maaş tahsisine dair irade-i mülukâneleri talikiyle arzıhalim bab-ı aliye vürud ve mahallinde hal-i vukuumu mikdar-ı kifaye maaş tahsis olunmak üzere Urfa valisine hitaben bir kıta emirname-i sami ihsan buyrulup memnun ve mesrur vilayetime azimet ve Urfa valisi Hasan Paşa kullarına takdim olundukda bu mektup (ile) maaş verilmez, ferman-ı aliye muhtaçtır. Bu cevap ile ref' ve kulları mahzun ve meyus ve ah ve enin üzere iken karındaşım derviş Abdülkadir kullarına emr-i hak vukuuyla dört nüfus yetimleri dahi uhdeme kalup bütün bütün şaşırmış olduğumdan çar ü naçar yine vürud u ba arzıhal-i keyfiyet hal-i fakiranemi ifadeye mücaseret olunduğu muhlisim alem arayı hazreti cihandarileri buyruldukta Allah ve erenlar aşkına ve mübarek ser efser tacidarileri çün ve şahzadegan-ı civan baht efendilerimizin mübarek ser efserleri çün Urfa Mal Sandığından mikdar-ı kifaye maaş tahsis buyrularak bir kıta berat-ı şerif ihsaniyle bu bir güruh fukara kul-i düşariyelerini çırağ buyrulması niyazım babında emir ve ferman hazreti şehinşahillerinindir. 12 Rebiülahir fi sene 1269 (24 Ocak 1853).

Urfa sakinlerinden ve tarik-i Kadiriye fukarasından derviş Mustafa kulları."

24 Ocak 1853 tarihli bu dilekçede de padişahı övgüden sonra çok zaruret içinde olduğunu bildiriyor ve Urfa İbrahim Halilukkah makamında Kadiri dervîşi olduğunu yazıyor. Kendisinin 1850 senesinde İstanbul'a giderek yardım için baş vurduğunu ve bir yazı aldığını fakat Urfa'ya geldikten sonra Urfa Valisi Hasan Paşanın kendisine verilen yazı ile maaş bağlanamayacağını bildirdiğini söylemektedir. Yine devam ederek, bu arada kardeşinin de vefat ettiğini ve yetimlerinin kendi üzerine kaldığını, dolayısıyla kendi çocukları ile birlikte bu yetimlere de bakmak zorunda kaldığını anlatarak tekrar yardım istemektedir. Ayrıca bu dilekçeden evvel 1850 senesinde de bir dilekçe verdiğini ifade etmektedir. Urfa mal sandığından kendisine bir miktar maaş bağlanmasını istemektedir.

Buna cevap olarak da aynı belge içinde Urfa Kaymakamlığına yazılan yazı da şöyledir.

“Urfa Kaymakamlığına:

Tarik-i aliye-i Kadiriyyeden Urfa sakinlerinden Derviş Mustafa Efendi düçar-ı zaruret olduğundan mahallinde emsaline muhassasi olan maaşlardan hal-i vukuunda maaş tahsisi hususunu mübarek rikâb-ı kamertab hazreti şahane arzuhal takdimiyle niyaz ve istirham etmiş olmakla hal-i vukuunda mumaileyh bir miktar maaş tahsisiyle kayırılması.

Hususuna himmet eylemeniz siyakında şukka.”

Bunun üzerine de bu yazı yazılmıştır.

“Mahallince hal-i vukuunda emsali misülli kayırılması için tahrirat-ı samiye testir buyrulması.”²³⁹

Burada Urfa Kadiri tarikatı dervişi Mustafa'nın zaruretiden dolayı yardım istediği belirtilip, kendisine bir miktar maaş bağlanması talimatı verilmekte olup o bölgedeki emsallerine göre kayırılması yazısı yazılmıştır.

ÇİFTÇİOĞLU KURRA MUHAMMED HAFİZ: (1860–1932):

Devrinin Kurra hafızı ve âlimlerinden olan Çiftçinin oğlu Kurra Muhammed Hafız 1860 senesi sıralarında Şanlıurfa'da doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Babasının adı Hüseyin, annesinin adı da İmhan'dır. Kendilerine çiftçiöğlü derlerdi. Soyadı kanunundan sonra Bayburs soyadını aldılar.

İlk Kur'an-ı Kerim dersini Hacı Osman Efendi'den aldı. Bundan sonra Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye başladı. Kurra hafızlık için Yusuf Paşa Medresesinde Hacı Muhammed Reşit Hafız'ın (1841–1910) yanında başladı. Kur'an-ı Kerimi kıraat-i seb'a ve kıraat-i aşere üzerine okumayı ve öğretmeyi tahsil etti. Böylece kurra hafızlık icazetini bu hafızdan aldı. Çiftçiöğlü Kurra Muhammed Hafız tahsilini Kutbeddin medresesinde tamamladı. Din ilimlerini de Abdurrahman Efendiden tahsil etti. Arapça, fıkıh, tefsir, hadis ve akaid ilimlerinin yanında Farsça da öğrendi.

Tahsilini tamamladıktan sonra Ulucamiye imam olarak tayin edildi. Vefatına kadar bu görevini devam ettirdi. 1932 tarihinde

²³⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, A. MKT. DV., 73 / 24 (Belge no: 22)

vefat etti. İyi giyinen ve temizliğine çok dikkat eden Çiftçinin oğlu Kurra Muhammed Hafız, Halk arasında Urfa ağzıyla “çütçünün oğlu” diye meşhur olmuştur. Vefatına kadar devamlı ilimle ve öğrenici yetiştirmekle meşgul olmuştur.

Yetiştirdiği hafızların hepsi büyük şöhret yapmış kuvvetli hafızlardır. Bunların içinde Kurra Muhammed Hafız, Nuri Hafız, Ömer Hafız, Pabuççu Ali Hafız, Bahaeddin Hafız, Mustafa Hafız, Aziz Hafız gibi hafızlar, yetiştirdiği meşhur hafızlardandır.²⁴⁰ Yani kendinden sonra gelen hemen hemen bütün hafızlar kendisinin yanında yetişmiştir.

Çiftçioğlu Muhammed hafızın tarikatı hakkında bir bilgiye ulaşamadım. Fakat yazdığı bir şiirinde Kadiri Tarikatı kurucusu Şeyh Abdulkadir hazretlerine müridiz dediğinden dolayı Kadiri tarikatında olduğu kanaatine vardım. Fakat tarikattan halifelik almamıştı. Çiftçioğlu kendini sadece Kur'an-ı Kerim öğretmeye hasretmişti.

Şiir yazdığı da bilinen Çiftçinin oğlu Kurra Muhammed Hafız 1932 tarihinde vefat etti, Ulucami kabristanına defnedildi. Mezarının başdikmesinde arka tarafında yukarıdan aşağıya doğru şunlar yazılmıştır.

“Defni salis Camii Kebir imamı Çiftçizade Muhammed Hafız. Fi sene 1350” Vefat tarihi hicri 1350 miladi 1932 senesi eder.

Hacı Mustafa Bayburs dedesi çiftçioğlunu, babasından duyduğu şekilde anlatıyor.

—Gürcü tepesindeki tarlamızda çeşitli sebzeler yetiştirirdik. Bunların toplanma zamanı geldiğinde Hafız bize,

—Mahsulü iyi toplayın, arkada bir şey bırakmayın derdi. Biz mahsulü toplayıp geri geldiğimiz zaman hala dallarda mahsulün bol olduğunu görürdük. Sanki cenabı Hak bereketlendirirdi.

Bir sene harmanı toplamışlardı. Samandan buğdayı ayırmak için savurmaları gerekiyordu. Savurabilmek için de rüzgar lazımdı. Oysa o günlerde hiç rüzgar esmiyordu. Bir iki gün bekledikten sonra rüzgar esmeyince bir gün hafız elini kaldırdı dua etti. Onun

²⁴⁰ Halil Çelik, Harran Dergisi, Cilt 2, Sayı 24

içten yaptığı duanın ardından kuvvetli bir rüzgar çıktı ve buğdaylarını savurdular.

Osmanlı devletini son senelerinde Fransaya karşı Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarını savunan Şeyh Sunusi İstanbul'a geldiğinde Urfa'yı da ziyaret etmişti. Bu ziyareti sırasında Hekim Dede camisinde Cuma namazı kıldı. Camiye Çiftçioğlu Muhammed Hafız da öğrencileri ile birlikte gelmişti. Namazdan sonra Şeyh Sunusu'ye Çiftçioğlu Muhammed Hafız kıraat-i seb'a üzere bir aşir-i şerif okudu. Onun okuyuşuna Şeyh Sunusi çok hayran kalmış, adeta kendinden geçmişti. Okuma bittikten sonra Hafız efendiyi çok takdir etmişti. Okuma sırasında gözlerinden yaşlar akmıştı. O,

—Böyle, bu kadar güzel bir okuyuşu ilk defa duyuyorum diyerek Çiftçioğlunu takdir etmişti.²⁴¹

Öğrencileri de birer aşir okumuşlardı.

Çiftçioğlu Muhammed Hafız hastanmıştı. Ömrünün son günlerini yaşıyordu. Hanımına bir gün devamlı,

—Öyle göğsüm yanıyor ki buz olsaydı göğsüme bastırıyordım, diyordu. O senelerde Urfa'da buz fabrikasında kalıpler halinde buz yapılır ve satılırdı. Ya karlıklarda toplanan karı yazın sıcaklığında getirir satarlardı veya fabrikada yapılan buz satarlardı. Ama o devirde buz az bulunurdu. Hafızın böyle devamlı içinin ateşini söndürmek için buz istemesinden az zaman sonra kapıları çalındı. Hanımı kapıyı açtığı anda omuzlarında birer kalıp buz olan iki kişi gördü.

—Hafız efendiye buz getirdik alın, dediler.

İlim ve hafızlığı yanında şair de olan Çiftçioğlu, "Hıfzî" mahlasını kullanmıştır. Örnek şiirini tasavvufî şiir konusunda verdik.

²⁴¹ Halil Çelik, Harran Dergisi, Cilt 2, Sayı 23

Ulucami kabristanında Çiftçioğlu Muhammed Hafızın mezarı

ŞEYH BİLİĞ MARANDİ (ö.1952):

Kadiri tarikatından olan **Şeyh Biliğ Marandî**'nin de seyyid olduğu söylenilmektedir. Marandi, Kadirî tarikatının Mardiye kolunun Urfa ağzıyla zamanla değiştirilmiş şeklidir. Bu zat da halifeliği babası **Şeyh Hamud**'dan almıştır. Şeyh Biliğ çok sade giyinen bir kimse idi. Hiçbir zaman gösterişi sevmediği bilinen özelliklerindendir. Mezarı Harrankapı mezarlığındaki oğlu Şeyh Fatih'in yaptırdığı tekkenin yanındaki aile mezarlığındadır.

ŞEYH FATİH MARANDİ (ö.1979):

Kadirî tarikatı mensuplarından **Şeyh Fatih** Şeyh Biliğ'in oğludur. Bu zat Harrankapı mezarlığı kenarında kendi adı ile söylenilen Şeyh Fatih Tekkesi denilen bir tekke yaptırmıştır. 27. 08. 1979'da vefat etmiştir. Mezarı yaptırdığı tekkenin yanındaki aile mezarlığındadır.

ŞEYH SODE (1921–1988):

Şeyh Sode de Kadiri şeyhlerindendir. Babası İmam adındadır. Şeyh Sode'nin asıl Muhammed Sode Karakuş'tur. 08.02.1998'de vefat etmiş ve Harrankapı mezarlığında Şeyh Fatih tekkesinin yanındaki aile mezarlığına defnedilmiştir. Kendisi esmer olduğundan "Sode" ismi verildiği söylenilmektedir. Bu zat devamlı yılan tutan bir kimse idi. Çarşıda bile dolaşırken koynunda bir yılan bulundurur ve çoğu kimseler bunu görürdü. Dolayısıyla yılan sokanları iyileştirdiği söylenilmektedir.

ŞEYH MATAR:

Yukarda saydıklarımızdan başka **Şeyh Matar** da Kadirî olduğu söylenen şeyhlerdendir.

ŞEYH CEVHER:

Yine İlhan köyündeki **Şeyh Cevher**, devrinin saygı gören şeyhlerinden biri olarak tanınmaktadır. Bu zat da birçok zahid yetiştirmiştir. Seyyid oldukları bilinmektedir.

ŞEYH FEYZULLAH (ö.1966):

Ayrıca Urfa'ya yerleşmiş Siirt/ Tıllolu Sultan Memduh (1760–1847) torunlarından ve Kadirî şeyhlerinden olan **Şeyh Berces'in** (1903–1991) ve amcası oğlu **Şeyh Feyzullah'ın** (ö.1966) yine Şeyh Feyzullah'ın oğlu **Şeyh Muzbah Aydın'ın** (1926–1988) da mezarları Eyyup Peygamber Camii haziresinde bulunmaktadır.

E) URFA'DA MEVLEVÎ TARİKATI

Mevlevî tarikatının kurucusu Mevlânâ Celaleddin Rumî (1207–1273) hazretleridir. Maverâünnehir'deki Harezmsâhların başkenti Belh şehrinde doğmuş, babası Sultanü'l-ülema lakaplı Bahaeddin Veled'in (ö.1231) oradan Anadolu'ya göç etmesiyle 5–6 yaşlarında iken Konya'ya gelerek yerleşmiş ve Konya'da vefat etmiştir. İyi bir dini tahsil görmüş ve tarikata yönelerek büyük bir mutasavvıf olmuştur. Mevlânâ Celaleddin Rumî'nin vefatından sonra Mevlevilik oğlu Sultan Veled (1226–1312) tarafından geliştirildi. Kısa zamanda

bütün Anadolu'ya yayılan Mevlevî tarikatı diğer tarikatlar gibi müstakil bir tarikat oldu.²⁴² Anadolu'da şehirlerdeki mevlevîhane şeyhliklerine Konya'dan Şeyh tayin edilirdi.

Mevleviliğin de tahmini olarak on sekizinci Yüzyıl ortalarına doğru **Abdulhamit** ve **Haydar Dede** adında ki Mevlevi şeyhleri tarafından Urfa'ya getirildiği söylenilmektedir.²⁴³ Urfa'daki Mevlevîhane de bu tarihlerde yaptırılmış olmalıdır. Fakat 1758 tarihli kaybolmuş bir Mevlevîhane vakfiyesine dayanılarak, Urfa Mevlevîhanesi vakfına 1705 tarihinde Abdulkerim adında bir zatın tayin edildiği kaydedilmiştir.²⁴⁴ Bu duruma göre bu tarihte Urfa'da Mevlevi-hane ya yeni yapılmakta idi veya inşasından önce vakfiyesi hazırlanmıştı.

MEVLANA ALİ DEDE

On sekizinci yüzyıl başlarında Mevlevîhâne olmamasına rağmen Urfa'da Mevlevî tarikatının şeyhleri bulunmakta idi. Bunlardan biri 1658'de Halveti şeyhi Ramazan Şani Efendinin vakfiyesinde şahit olarak ismi geçmekte olan **Mevlana Ali Dededir**. Kendisi Mevlevi tarikatı şeyhlerindendir. Aynı zamanda bir müderris olan Mevlana Ali Dede, Urfa'da ismi bilinen en eski Mevlevi tarikatı mensubudur denilebilir.²⁴⁵ Vakfiyenin şahitleri arasında ondan bahsedilirken "Fahrü'l-müderrisin Mevlânâ Ali Dede el-mevlevî"²⁴⁶ ifadesini kullanmakla Mevlevî olduğu kesindir. Bu zatın vefat tarihi bilinmemektedir. Demek ki Hacı Abdulhamid Efendiden önce, hem de yüz seneye yakın bir zaman önce Mevlevilik Urfa'ya girmişti. Fakat belki de o zaman Mevleviler henüz bir tekkeye sahip değildi.

²⁴² DİA, Mevlevilik, XXIX,468

²⁴³ Ahmed Asaf Döner'in verdiği bilgiler, Şanlıurfa Mevlevi-hane Yaşatma, kültür Deneği arşivinden alınmıştır.

²⁴⁴ Cihat Kürkçüoğlu, Harran Dergisi, Urfa Mevlevi-hanesi ve Urfa'da Mevlevilik., 1992, sayı 52

²⁴⁵ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 205

²⁴⁶ Vakıflar Defter No. 2103, s. 144

MEVLEVÎ ŞEYHÎ İSHAK DEDE

Yine Eylül 1741 senesinde Urfa valisi Rızvan (Rıdvan) Ahmet Paşanın Rızvaniye vakfıyesi şahitleri arasında adı geçen **Mevlevî Şeyhi İshak Efendi** de Urfa Mevlevî şeyhlerinin eskilerindendir. Vakfiyede sadece Mevlevî şeyhi olduğu belirtilmiştir.²⁴⁷ Bu tarihte Mevlevî tekkesinin yeni yapılmış olduğu düşünülebilir.

HAYDAR DEDE:

Urfa'da ikamet eden **Haydar Dede** adında ki bir Mevlevî şeyhi de bulunmakta idi. Hacı Abdulhamid Dede ile birlikte çalışıyorlardı. Çünkü Haydar Dede tam yetişmiş bir mutasavvıftı. Onu bu yüzden Hacı Abdulhamid Dede Konya'dan gelirken onun yanına vermişlerdi. Mevlevî tekesinin yapılmasından sonra Haydar Dede vefat etmiş ve vasiyeti üzerine onu Mevlevî-hanenin kiblesinde pencere bitişine defnetmişlerdir. Bu zatın vefat tarihi bilinmemektedir.

ŞEYH HACI ABDULHAMİD DEDE (Ö. 1876)

Urfa'da ismi tam olarak bilinen Mevlevî Şeyhi, **Şeyh Hacı Abdulhamid Dede** (Ölüm. 1876)'dir. Doğum tarihi bilinmeyen Şeyh Hacı Abdulhamid Dede Efendi, Mevlevî şeyhi ve Divan Efendisi vakfı mütevellisidir ve 1876 tarihinde vefat etmiştir.²⁴⁸

Son Urfa Mevlevî Şeyhi Hasan Dönerin oğlu Ahmet Asaf Dönerin Şanlıurfa Mevlevîhanesi Yaşatma, Kültür Derneğine vermiş olduğu bilgiye göre, Seyyid Ahmed Efendinin babası Hacı Abdulhamid Efendi ile kardeşi Hacı Mehmet Efendi, 1700'lü yılların başında Türkistan'dan Anadolu'ya göç etmişlerdi. Hacı Mehmet Efendi Urfa'ya, Hacı Abdulhamid Efendi de Konya'ya giderek yerleşmişlerdi. Hacı Abdulhamid Efendi Konya'da Mevlevîliğe intisap etmiş ve bu tarikatta ilerlemişti. Merkezi Konya'da olan Mevlevî tarikatı idarecileri bütün Anadolu'da Mevlevî tarikatını yaymak ve tekke açmak kararı almıştı. Bunun üzerine Anadolu'nun her tarafı-

²⁴⁷ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 57

²⁴⁸ Şanlıurfa Şer'i Mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane, defter arş. No. 227, kayıt no. 427

na bir görevli gönderdikleri gibi Urfa'ya da Hacı Abdulhamid Efendiyi Mevlevî Şeyhi olarak göndermişlerdi. Fakat o sırada Urfa'da ikamet eden ve yukarda belirttiğimiz **Haydar Dede** adında ki bir Mevlevî şeyhini de yanına vermişlerdi. Çünkü Haydar Dede tam yetişmiş bir mutasavvıf idi.

1738 tarihinde Urfa'da Mevlevîhane inşasına başlayan Hacı Abdulhamid Efendinin o sırada 18 yaşında olduğu söylenilmektedir. 1740 yılında Mevlevîhane inşaatı tamamlanmış ve aynı tarihte Mevleviler meşke başlamışlardır. Hacı Abdulhamid Dede ise 1775 tarihinde 55 yaşında iken evlenmiş, bu evliliğinden sekiz sene içinde beş erkek ve iki kız çocuğu olmuştur. Çocuklarının ismi, Hacı Mustafa Efendi, Hacı Seyyid Ahmed Efendi, Hacı Sıddık Efendi, Hasan Efendi, Hüseyin Efendi, Zemzem Hanım ve Zeynep Hanımdır. Hacı Abdulhamid Efendinin şeyhliği 112 sene devam ettirdiği ve 1852 yılında 132 yaşında iken vefat ettiği,²⁴⁹ Ahmet Asaf Döner Efendinin verdiği bilgiler arasındadır. Bu duruma göre Hacı Abdulhamid Efendi oldukça uzun bir ömür sürmüş olup, 1720 tarihinde Türkistan'da doğmuş olmaktadır.

Hacı Abdulhamid Efendinin Urfa şer'i sicillerinde belirtildiğine göre 1876'da, Ahmet Asaf Efendinin verdiği bilgiye göre ise 1852'de vefatından sonra, oğlu Seyyid Ahmed Efendi Mevlevî şeyhi oldu.

Şimdi; Yukarda Urfa şer'i mahkeme sicillerinden verdiğimiz bilgilerde Hacı Abdulhamid Efendi 1876 tarihinde vefat etmiştir. Ahmet Asaf Efendinin verdiği bilgide ise 1852 yılında vefat ettiği belirtiliyor. Böylece iki kaynak arasında yirmi dört sene gibi büyük bir zaman boşluğu meydana çıkmış oluyor. Bu iki kaynakta ki Hacı Abdulhamidler aynı şahıs ise, vefat tarihini, resmi kaynak olan şer'i mahkeme sicillerin verdiği tarihi kabul etmek gerekecektir. Öyle ise Hacı Abdulhamid Efendi 132 yaşında değil, 156 yaşında vefat etmiş demektir. Yine bu bilgilerden Urfa'da sadece dört kişinin Mevlevî şeyhliği yaptığı anlaşılmaktadır. Yani Hacı Abdulha-

²⁴⁹ Ahmed Asaf Döner'in verdiği bilgiler, Şanlıurfa Mevlevi-hane Yaşatma, kültür Deneği arşivinden alınmıştır.

mid dede, Seyyid Ahmed Efendi, Hüsameddin Hüseyin Efendi, Hacı Hasan Döner Efendiler Mevlevî şeyhi olmuştur.

Yine nüfus kaydına göre hicri 1262, miladi 1846 tarihinde doğmuş olan Seyyid Ahmed Efendi, babasının öldüğü 1852 yılında altı yaşında oluyor ki, henüz büluğ çağına ermemiş bir çocuğun şeyhlik postuna oturması mümkün değildir. Eğer Hacı Abdulhamid Efendi 1775 tarihinde evlenmiş ve iki sene sonra yani 1777'de Seyyid Ahmed Efendi doğmuşsa, o zaman da Seyyid Ahmed Efendi 75 yaşında iken şeyh oluyor ve 1919'da vefat ettiğine göre, 142 yaşında da vefat etmiş oluyor. Bu tarihler ise gerçeğe uygun görülmemektedir.

Kanaatimize göre burada bir karışıklık meydana gelmiştir. Yani Sicillerde ki Hacı Abdulhamid Efendi ile Ahmet Asaf Efendinin verdiği bilgilerde ki Hacı Abdulhamid Efendi iki ayrı kişidir. İki ayrı kişi olursa, ya aynı ismi taşıyan iki yabancılarıdır. Ki bu da mümkün olmaz. Çünkü Türkistan'dan gelen, Asaf Efendinin dedeleridir. Öyle ise bu iki kişi bir birinin yabancıları değildir. Yabancı olmadıklarına göre, Türkistan'dan gelen Hacı Abdulhamid Efendi, sicillerde adı geçen Hacı Abdulhamid Efendinin çok yakını hatta babası olup, baba oğul aynı adı taşımaktadırlar. Nitekim baba oğul aynı adı taşıyanlar halk arasında çok görülmektedir. Çünkü vefat tarihleri arasındaki yirmi dört senelik büyük fark ancak bu şekilde açığa kavuşabilmektedir ve oğullarının doğum tarihleri de böylece düzelmiş olmaktadır. İki dedenin adı aynı olduğu için de, torunlar tarafından tek kişi zannedilmiştir. Karıştırma bundan kaynaklanmaktadır. Yani Türkistan'dan gelen Hacı Abdulhamid Efendi Mevlevî-haneyi inşa ettirmiş ve şeyhlik yapmıştır. 1852 tarihinde vefat edince yerine yine Abdulhamid adını taşıyan oğlu şeyh olmuştur. Bu zat da 1876'da vefat edince oğlu 1846 doğumlu Seyyid Ahmed yerine şeyh olmuştur. O zaman Seyyid Ahmed 30 yaşında olmaktadır. Tarihler arasında ki farklar göz önüne alınırsa düşüncemizin doğru olduğu görülecektir.

Yahut bu Abdulhamid Dede aynı kişi olup verilen nüfus kaydı yanlıştır. Yani 1876'da 132 yaşında vefat eden Abdulhamid Dede 1744 tarihinde doğmuş olur. Abdulhamid Dedenin çocuk sahibi

olduğunu kendisine maaş bağlanması için İstanbul'a verdiği bir dilekçeden anlamaktayız.

Ayrıca Hacı Abdulhamid Efendi Konya'dan Urfa'ya geldiği zaman 18 yaşında olduğu söyleniliyor. Demek ki iki kardeş Türkistandan geldiklerinde çok daha küçük idiler. Bunların ana babalarından hiç söz edilmiyor. Bunlar yalnız mı geldiler. Yalnız geldilerse iki küçük kardeş niçin birbirinden ayrılınsınlar, biri Konya'ya diğeri Urfa'ya geçsin? O zaman belki buluş çağına bile girmemişlerdi. Bu durum, yaşları hakkında insanı düşündürmektedir.

Tekkesinde fukara ile çocuklarına maişet kaynağı olması için kendisine maaş tahsisini talep eden Urfa Mevlevi hanesi şeyhi el-Hac Abdulhamid'in İstanbul'a giderek padişaha verdiği 1265 Zilhice 29 (11 kasım 1849) tarihli arzuhalı.

“Maruz-i dai’-i kemineleridir ki

Abd-i daileri tarikat-i aliye-i Mevleviyeden olup sinn-i sağar-i daiyanemden berü Urfa Mevlevi hanesi meşihatinde bulunup Mevlevi hane-i mezburun hiçbir taraftan habbe-i vahide irad ve gelürü olmayup ancak mukaddemen mutasarrıf olduğum tımar senevi 750 kuruşa baliğ olması üzerine zıkr olunan tımarların hazine-i celileye hin-i zabtında tımar mezbur acizanem dahi maaşa tahvil olunarak dergah-ı fakiranem taamiyesine mahiye 62 buçuk kuruş tahsis olunmuş ise de dergah-ı mezbur ahiranemde sakin bulunan birkaç fukara ve 12 nefer evlat ve iyal-i kemteranemle bir vecihle idare-i acizaneme kifayet etmeyerek emir ve idarede giriftar-ı kayd-i iztırab olarak bi’l-cümle fukara ve evlad u iyal-ı raiyanemle sefil ve sergerdan kaldığımızdan zıkr olunan tımar-ı fakiranem ise elhane hazihi senevi üç dört bin kuruşa reside olduğundan ve bu ateş-i fakr ve iztırab ile puyan revan derbar-ı maden karare gelerek yedi sekiz mahdan berü der saadetde dahi ötede beride sürünmekde olduğumdan ve buna ise raim ve eşfak-ı mekârim a’taf-ı cenab-ı padişahi ve merahim-i aliye-i cenabı sedaretpenahileri bir vecihle kail ve razı olmayacağından sadaka-i ser merahim efser hazreti şehinşahi olmak üzere bir mikdar maaş i’tasiyle dai’-i kemine-leri ve evlad ve iyalim kulları çırağ ve ihya buyrulmak hususuna müsaade-i cenabı devlet penahileri buyruğ ve şayan buyrulmak babında ve her halde emir ve ferman hazreti mine’l-emrindir.

El-Hac Abdulhamid el-Mevlevî"²⁵⁰

Abdulhamid Dede efendi 11 kasım 1849 tarihinde verdiği dilekçe Mevlevî tarikatından olduğunu ve çocukluğundan beri Urfa Mevlevî hanesi meşihatında bulunduğunu yazmıştır. Mevlevîhanenin hiçbir taraftan bir kuruş bile gelirinin olmadığını söylüyor. Ancak öncelerinden tasarufu olduğu tımarının senede 750 kuruş geliri olduğunu kaydediyor. Daha sonra bu maaşa dönüştürülerek kendisine aylık 62 buçuk kuruş tahsis olunmuştur. Fakat hanımı ve 12 çocuğu ile birkaç fakir de bu dergahta barınmakta olup bu aylık yetmemektedir. Bu yüzden evlatları ve fakirlerle birlikte aç ve aciz kalmışlardır. Zikir edilen tımar ise ancak senelik üç dört bin kuruşa ulaştığından, bu fakirlik ateşi ile yedi sekiz aydan beri de İstanbul'da koşuşturmaktadır. Bu perişanlığa yüce saltanatın razı olmayacağını düşünerek kendisine bir miktar maaş bağlanarak fakirleri ve evlat ve ayalini ihya etmesini istemektedir.

Urfa Mevlevîhanesi postnişini Abdulhamid Dede Efendinin maaşına 2 Rebiülevvel 1274 (22 Ekim 1857) tarihinde zam yapıldığı da anlaşılmaktadır.²⁵¹

ŞEYH MEHMET EFENDİ:

Urfa Mevlevîhanesi Şeyhi Mehmet Efendinin varlığını da uhdesinde bulunan Şeyh Ebubekir Vefai Evkafı nezareti bakımından verilen beratın değiştirilmesi hakkındaki 11 cemazielevvel 1274 (29 Aralık 1857) tarihli yazısından anlamaktayız.²⁵²

SEYYİD AHMED EFENDİ (1846–1919):

Hacı Abdulhamid dedenin oğlu **Seyyid Ahmed Efendi** 1876 tarihinde babasının vefatı üzerine onun yerine Mevlevî şeyhi de olduğu gibi **Divan Efendisi** vakfının mütevellisi de oldu.²⁵³ Seyyid Ahmed efendinin de Divan efendisi vakfının evlatlarından olduğu şu şer'i sicil kaydından anlaşılmaktadır.

²⁵⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A-DVN, 52 / 61 (Belge No. 23)

²⁵¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. NZD, 242 / 41

²⁵² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. NZD, 248 /68

²⁵³ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 4

*"Ma'ruz-i da'ileridir ki evkaf muhasebecisi i'lami bi'l-mutabık Divan efendisi vakfının mütevellisi Müslim beg ibni Muhammed Beg vefat edüp vakf-ı mezburun hizmet-i lazimesi mu'attal kaldığından yerine derun-i arzuhalde muharrer el-esami evlad-i vakıfıdan Haste Osman bin Muhammed ve Kulakoğlu İmam ibni Ahmed ve Halil bin Bakır nam kimesnelerin beyinlerinde muntahabları olan evlad-ı vakıfıdan Mevlevi şeyhi reşadettü Seyyid Ahmed efendi ibni Abdulhamid Dede vakf-ı mezburun senevi muhasebelerini rü'yet ve hizmet-i lazimesini dahi meccanen te'diye etmek üzere kibel-i şer'den mütevellî nasb ve ta'yin olundukda ol dahi bade'l-kabul üzerine dahi derun-i 'arzihalde mestur el-esami İmam bin Osman dahi kibel-i şer'den nazır nasb ve ta'yin olmağına huzur-i âlilerine arz ve i'lam olundu. 22 Cemazileevvel sene 93"*²⁵⁴

Bu kayıтта Divan efendisi mütevellisi Müslim Bey vefat edince yerine vakfın hem muhasebesini ve hem de diğer hizmetini meccanen görmek üzere 16 Haziran 1876 tarihinde vakfın evlatlarından olduğu söylenen Mevlevi şeyhi Seyyid Ahmed efendi seçilmiş olduğu kaydedilmiştir.

Divan Efendisi Vakfı 1617 tarihinde vakfiyesi düzenlenmiş bir zürriyet vakfı idi. Yani vakfeden zatın torunları bu vakfın gelirini paylaşırlardı. O zaman böyle zürriyet vakıflarının gelirlerinden faydalananlar çok idi. Belki de birçoğunun geliri yalnız böyle vakıflardan gelmekteydi. O bakımdan vakfı idare eden mütevelliler dikkatle izlenir, bir yanlışlık yapmamalarına dikkat edilirdi. Divan Efendisi vakfında da, 1886 tarihinde aynı sicil kaydında vakfın gelirinden faydalananların, haklarının tam verilmediği hakkında açtıkları bir dava ile²⁵⁵ Seyyid Ahmed Efendi, 14 Ekim 1886 senesinde bu görevden istifa etmek lüzumunu duymuştur.²⁵⁶ Seyyid Ahmed'in isminin başındaki Seyyid kelimesi Peygamber soyundan geldiği anlamından dolayı söylenen Seyyid değil, kendi asıl ismi olan Seyyid'tir. Çünkü torunları, dedelerinin Türkistan'dan geldiğini söylemektedirler. Seyyid Ahmed Efendi 1846 tarihinde doğmuş ve 1919 tarihinde vefat etmiştir.

²⁵⁴ Uraf Şer'i Mahkeme sicilleri. Defter no. 210, kayıt no. 195

²⁵⁵ Urfa şer'i mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane, defter arşiv no. 227, kayıt no.427

²⁵⁶ Urfa şer'i mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane, defter arşiv no. 227, kayıt no. 585 (belge no. 24)

Seyyid Ahmed'in kardeşi **Hacı Mustafa Efendi** de 1849 tarihinde doğmuştur. Fakat vefat tarihi bilinmemektedir. Bu zat da Mevlevî olup şeyhlik postuna oturmamıştır.

HÜSAMEDDİN HÜSEYİN EFENDİ (ö.1920)

Bildiğimiz diğer bir Mevlevî Şeyhi ise **Hüsameddin Hüseyin** adını taşımaktadır. Bu zatın adına 1946 tarihinde vefat eden Mehmet Reşit Saraç Efendiye yazılmış bir tebrik kartının üzerinde rastlamaktayız. Kartta şöyle yazılmıştır. "Hüsameddin Hüseyin, hadimu'l-fukarai'l-Mevleviye – Urfa"²⁵⁷. Fakat kart üzerinde tarih yoktur. Son Mevlevî Şeyhi Hasan Dönerin oğlu Ahmet Asaf Dönerin belirttiğine göre Bu zat Seyyid Ahmed Efendinin oğludur. Seyyid Ahmed Efendinin 1919'da vefatı üzerine şeyhlik postuna oturmuş, 1920 tarihinde Urfa kurtuluş savaşında şehit olmuştur.

HASAN (DÖNER) EFENDİ (1900–1956)

Hüsameddin Hüseyin Efendinin 1920'de vefatı üzerine Seyyid Ahmed Efendinin ikinci oğlu 1900 tarihinde doğmuş olan Hasan Efendi aynı tarihte Mevlevî şeyhi olmuştur. Bu zat Urfa'daki son Mevlevî şeyhidir. Cumhuriyet devrinde soyadı kanununun çıkması ile Mevlevîlikte icra ettikleri sema'dan dolayı "Döner" soyadını almıştır. Hasan Efendi bu görevi tekke ve zaviyelerin 1925 yılında kapatılmasına kadar devam ettirdi. Tekkelerin kapatılmasından sonra sadece şeb-i arus ve tasavvuf geceleri adı altında, Mevlana'yı anma ve Kur'an-ı Kerim okumaları ile bazı geceler tertip edilmekle geçiştirilmiştir.

Cumhuriyet döneminde çıkartılan **30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılmasına dair kanun** ile tekkeler ve zaviyeler kapatılmıştır. Bu tarihten sonra Urfa'daki Mevlevî-hane külliyesi vakıflara devredilmiş, 1950 yıllarında da belediyece istimlak edilmiştir.

²⁵⁷ Bkz, Belge no. 19

Tekkeler ve Zaviyelerin 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra Urfa'da ki Mevlevî tekkesi de kapatılmış idi. Tekkenin bahçesinde bulunan mezarlar yıkılarak, üzerleri toprakla örtülmüştür. Burası son zamanlara kadar başka amaçlarla kullanılmaya başlanmıştı. Tekke depo olarak kullanılmış, bahçesi de çeşitli mesleklere iş yeri olarak verilmişti. Bu mezarlıkta ki mezarların her hangi bir yere nakledildiği bilinmemektedir. Öyle ise bu mezarlar başka bir yere nakledilmemiştir. Mezarlar nakledilmediğine göre, mezar taşları toprak altında gömülü bırakılmıştır. Son iki yıldan bu yana Mevlevîhânenin restorasyonu yapılırken önündeki arsa düzenlemesi sırasında eğer toprak biraz derin kazılmış olsaydı, belki toprak altından nice Mevlevî şeyh ve ailelerinin mezar taşları çıkacaktı. Böylece biz de birçok Mevlevî Şeyhi ismini öğrenmiş olacaktık. En azından yukarda adı geçen şeyhlerin hepsinin mezarları meydana çıkacaktı. Çünkü Hasan Döner Efendi hariç hepsi burada gömülüdür. Fakat bu yapılmadığı için mezar taşlarında ki birçok Mevlevî Şeyhi isimleri de toprak altında gizli kaldı. Böylece kültür beşiği diye övündüğümüz Şanlıurfa'nın yakın kültür tarihinin bir bölümü daha karanlıklara gömülü bırakıldı.

Eğer bunların mezar taşları çıkmış olsaydı, isimler ve vefat tarihleri hakkında da doğru bilgilere ulaşabilecektik. Hatta Mevlevîhânenin kible tarafında Haydar Dede'nin mezarı bulunuyordu. Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasından sonra burada bir fırın yapılmış ve bu mezar da fırının bir köşesinde kalmıştı. Son zamanlarda ise fırın da yıkıldı ve fırının içinde bulunan Haydar Dede'nin mezarı bile kaybedildi. Hâlbuki bu mezar fırın içinde son zamanlara kadar mevcuttu. Çünkü tekkelerin kapatılmasından sonra Tekkenin güney doğusu altta bir banyo ve üstte de Döner ailesi için iki oda ve bir salon olmak üzere bir ev yapılmıştı. Banyo sonradan fırın yapıldı. Türbe de bu fırının içinde kalmıştı.

Ancak Mevlid-i Halil Camii haziresinde bir Mevlevî mezarı bulunmakta olup mezar taşında, Mevlevî ailesinden birkaç kişinin ismi geçmektedir. İsimler de şunlardır.

Halil Ağa Ramazanzâde, vefatı hicri 1279 safer, miladı 1872 Temmuz.

Ramazan ağazâde Muhammed Arif Efendi, vefatı hicri 1313 zilkade, miladi 1896 Nisan.

Es-Seyyid Muhammed Arif Efendi bin es-Seyyid Ramazan Ağa. Yani Seyyid Ramazan ağanın oğlu seyyid Muhammed Arif Efendi, vefatı hicri 1333 cemazielevvel, miladi Mart 1915.

Ramazan Ağazâde Muhammed Efendinin hanımı Zemzem Hatun binti Hacı Hamid Dede vefatı 1337 rebiülahir, miladi Ocak 1919. Yani Ramazan Ağa-zade Muhammed Efendinin hanımı ve yukarda adı geçen Mevlevi şeyhi Hacı Abdulhamid Dedenin kızı Zemzem Hatundur.

Son olarak beşinci defin olarak adı geçen Urfa Mevlevi şeyhi Hacı Hasan Dönerdir. Vefatı, 27.7.1956 tarihini taşımaktadır. Urfa'daki Mevlevi şeyhlerinin sonuncusu bu zattır. Evlatları İstanbul'a göç etmişlerdir. Maalesef Hasan Dönerden sonra Urfa'da Mevlevilik son bulmuştur.

Mevlevilik sema ve tasavvuf müziği çalışmaları yapması ile tanınmış bir tarikattır. Her yerde olduğu gibi Şanlıurfa'da da birçok müzik sever ve tasavvuf müziği okuyucusu yetişmesine yardımcı olmuştur. Çünkü Mevleviliğe girenlerin hepsi müzik makamlarına aşına kimselerdir. En azından burada bu kabiliyeti kazanabilmektedirler. Bunlar bu cemiyet içinde müzik çalışmalarını ilerletmekte olup, iyi birer okuyucu olabilmektedirler. Urfa Mevlevi salikleri arasındaki Kıde Hafız gibi Şanlıurfa'nın meşhur okuyucu ve hafızlarının görülmesi buna güzel bir örnektir.

15 Temmuz 1994 tarihinde Şanlıurfa Kültür ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) bünyesinde Mehmet Mercan Özkan tarafından bir semazen topluluğu ve Türk Tasavvuf Korosu kuruldu. Koro, tasavvuf müziği icra etmesi ile tanındı. Müzik severlerden herkesin takdirini kazandı. Ne yazık ki bu koro da 1997 tarihinde lağvedildi. 2004 tarihine gelindiğinde, Mevlevilik hayranı birkaç genç tarafından Urfa Mevlevi kültürünü ve tasavvuf müziğini devam ettirmek amacı ile Fethi Tatlıdil başkanlığında "Şanlıurfa Mevlevi-hanesi Yaşatma, Kültür Derneği" kuruldu. Şu anda derneğin başkanı Mehmet Kömürcüoğlu'dur. Tasavvuf Korosu çalışmalarını yine Mercan Özkan idare etmektedir. Bu gün faaliyetini devam ettiren

bu derneğin, Şanlıurfa'da hem sema gösterileri ve hem de başarılı tasavvuf müziği çalışmaları yapacağı açıkça görülmektedir.

SANÎ HAFİZ MUHAMMED SALİH (1783-1852):

Sani mahlasını kullanan **Hafız Muhammed Salih** de kuvetli bir medrese tahsili görmüştür. Urfa'nın iyi şairlerindedir. 1783'de Urfa'da doğmuş ve 2 Mayıs 1852 tarihinde vefat etmiştir. Bediüzzaman mezarlığındaki mezarının mezartaşında "Hafız Muhammed Salih Sani el-Mevlevî" yazılmıştır. Bu duruma göre Mevlevî tarikatına mensuptur.

F) URFA'DA MELÂMÎ TARÎKATI

Melamilik, tasavvuf tarihi kadar eski olduğu kabul edilen bir tarıktır. Melamilik Horasan'da dokuzuncu yüzyılda görülmeye başlamıştır. Bu tarikat, ağır halvet ve zühd hayatına dayanan tasavvuf düşüncesine karşı çıkmış ve ilahi sevgiye yönelmişlerdir. Bu yüzden melâmetiler, engin bir vecd ve ilahî bir zevk duygusu ile hareket eden kimselerdir.²⁵⁸ Anadolu'da ilk defa Hacı Bayram Veli'nin (1352-1429) halifesi Bursalı Ömer Dede, şeyhinden ayrılarak Melamilik kolunu kurdu. Böylece Anadolu'da Melamiliği başlatan zat oldu. Bursalı Ömer Dede önce Şeyh Hamid Aksarayî'ye intisap etmişti, onun vefatından sonra yerine halife bıraktığı Hacı Bayram veliye intisap etmiş ve onun sohbetlerine katılmıştı.²⁵⁹ Melâmîler daha ziyade sanat ehli arasında görülmektedir. Bu tarikat şeyhlerinden İsmail Maşuki zamanında yanlış yollara sapmış ve tasavvufta belli bir mertebeye gelenler için helal haram diye bir şey olmadığını ileri sürmüştür.²⁶⁰ Melâmîlik tarikatı böyle müstakil tarikat olarak görüldüğü gibi, her tarikatın içinde o tarikat mensuplarından Melâmîlik kolunda olanlar da vardır.

Urfa'da da Melâmî tarikatı mensupları bulunmaktadır. Müstakil Melâmî tarikatında olanlar olduğu gibi her hangi bir tarikatın Melâmî kolunu oluşturanlar da bulunmaktadır. Bu bakımdan he-

²⁵⁸ Ahmet Yaşar Ocak, XVI-XVII. yüzyıllarda Bayrami Melamileri ve Osmanlı Yönetimi, Belleten, Ankara, Nisan 1997, LXI, 93

²⁵⁹ Molla cami, a.g.e, s. 684

²⁶⁰ Ahmet Yaşar Ocak, a.g.e, LXI, 97

men her tarikatın Melamî kolu bulunmaktadır. Melâmîler halkın kıyafeti ile çarşı, pazar ve kahvehanelerde halktan biri olarak görünürler. Diğer tarikat mensupları ülema kıyafeti veya kendilerine mahsus özel giyim ve sarıkları kullandıkları halde, Melâmîlerin kendilerine mahsus bir kıyafetleri yoktur. Urfa'da da Melamî meşrep bazı kimseler yaşamıştır.

ARIŞ HOCA:

Ariş Hoca bunlardan biridir. Asıl adının Mustafa olduğu söylenilmektedir. Kadirî tarikatında olduğu sanılan bu zatın, cezbeli biri olduğu ve 1930'lu yıllarda hayatta olduğu bilinmektedir. Kendisine isim olarak kullanılan "Ariş" kelimesi, Urfa'da asma anlamına gelen "arış" kelimesi değil, "arş" kelimesinin bozulmuşudur. Ariş Hoca her fırsatta "Arş" diye sayha çektiği için halk arasında kendisine "Ariş Hoca" denilmiştir. Kendisinin önceleri asker olduğu fakat sonra askerlikten ayrıldığı da rivayet edilmektedir. Bazı kerametlerinin görüldüğü söylenen Arş Hoca'nın türbesi Harran kapı mezarlığındadır. Her tarikat mensubu mezarına yaptıkları gibi bu zatın da mezarına kına yakılmış, türbe kitabesi yeşile boyanmıştır. Adı unutulmuş Arş Hoca, sadece Ariş Hoca olarak hatıralarda kalmıştır.

Hakkında birçok menkıbe anlatılmaktadır. Halil Hoca, merhum Hacı Mustafa Ergun'den naklen anlatmaktadır:

Hacı Mustafa Ergun birinci cihan savaşında Suriye taraflarında askerdir. Birliğin paşası Ariş Hocayı yanılan bir kimsedir. Fakat o sıralarda bir iftiraya uğramış, askeri bakımdan sıkıntı içindedir. Davanın nasıl halledileceğini düşünmektedir. Hacı Mustafa'nın Urfalı olduğunu bildiği için kendisini yanına çağırır ve Ariş Hocayı tanıyıp tanımadığını sorar. O da tanıdığını söyleyince kendisine izin verir ve

—Urfa'ya git, Ariş Hocaya bu davanın lehimize bitip bitmeyeceğini sor. Bir hafta içinde geri gel. Diye emreder.

Hacı Mustafa Urfa'ya gelmiş ve şimdiki dabakhane kahvesinde bir sekki üzerinde Ariş hoca'nın uyuduğunu görmüş, fakat konu-

şamamıştı. Bir iki gün sonra fırsatını bulur, kendisine paşanın isteğini söyler. Arış hoca birden kızar ve ağza alınmayacak bir şekilde söyler. Hacı Mustafa'yı da yanından kovar. Hacı Mustafa Ergun bu olaya çok şaşırmıştır. Birliğine gelir, paşanın huzuruna çıkar. Paşa kendinden Arış hocanın ne cevap verdiğini sorduğunda, Hacı Mustafa, hocanın kendisine sövdüğünü ve kovduğunu söyler. Paşa

—İşte der, ben de bunu bekliyordum. Demek ki davamız bizim lehimize hallolacak der. Gerçekten paşa davasını kazanır. Meğer paşa Arış hocanın huyunu biliyormuş. Onun sövmesi kendisine sorulan bir işin olacağına işaretmiş denilmektedir.

BABA MÜSLİM EFENDİ: (ö.1902)

Baba Müslim Efendi de Kadiri tarikatı Melami meşreb olanlarından. Mezarı Bediüzzaman mezarlığında bir kubbenin (küm-betin) içindedir.²⁶¹ Bu zat çarşı pazara çıktığında elinde bir keşkül taşır ve dükkânlardan bu keşkülün içine et, meyve, sebze atarlardı. Keşkülde toplanan malzemelerle dervişlerine yemek yapılırdı. Bu zatın da yine yeşile boyanmış olan Mezar taşının baş dikme taşında hakkında şunlar yazılmıştır:

Haza kabriü'l-merhum el-mağfur habibü'l-erbab

Harabatda Kadirin, melamiyyunda hitab,

Tilavetde küşad olmuşken şahî alicenab

Halil İsmail'in çeşmi mazhar-ı bedr-i ayıntab.

Cihanın serverinden alındı nur-i aftar

Nimet-i Muhammed Müslim'i ayıntabdır, ayıntabdır, ayıntab.

Bu kitabede de kendisinin Kadiri tarikatının Melamî kolundan olduğunu ifade etmiştir. Buradan isminin de Muhammed Müslim olduğu belirtilmektedir. Mezarın ayak dikme taşında ise:

Merhaba ey afet-i devraneler hoş geldiniz

Mısır ilinden tevessü'-i Kenan'e hoş geldiniz

Geldi ahbab oldu meclis-i bağ-i ravzandan nişan

²⁶¹ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 99

*Şadıman oldu dil-i viraneler hoş geldiniz
Hamdülillah gamdan azad oldu ol üftadeler,
Ab-rû-yi meclis-i irfaneler hoş geldiniz.
Her biri şah-i hatm Çin û İran'dan gelir,
Hacc-i ekber-i Kâbe'ne viraneler hoş geldiniz.
Kıl terahhum Sadıka ki Hak erenler şahısın,
Dedi Ahmed sırr-ı âli kenz-i Hüda'dan geldiniz.
Yazılmıştır.*

Baba Müslüm Efendinin türbesi

Kitabede ezcümle şunlar ifade edilmiştir: “Mısır ilinden geniş Kenan memleketine gelen Ey dünya güzelleri! Hoş geldiniz, merhaba size. Sizin gelmenizle virane gönüller sevindi, mutlu oldu. Böylece senin ravzanın bahçeleri meclisinden bize nişan geldi, sevgili oldu. Ey irfan meclislerinin şereflipleri! Allah’a hamd olsun, sizin gelmenizle, o âşıklar gamdan kederden azad oldular, kurtuldular. Hoş geldiniz. Onların her biri Çin ve İran’dan gelen şah-ı hatem gibi güzellerdir. Ey viraneler! Kâbe’nin Hacc-i ekberden gelenler, hoş geldiniz. Ey sevgili! Sadık’a merhamet eyle, çünkü sen Hak erenlerinin şahısın. Ahmet, Cenabı Hakk’ın hazinelerinin yüce sırrından geldiğinizi söyledi.” Burada viranelerden gaye mezarlık, yine Mısır ilinden gaye de dünya olmalıdır. Mezarlık da harab ol-

muş bir yerdir. Dünya da salih kimseler için bir zindandır, esaret yeridir. Kenan ili dediği de mezardaki hürriyettir. Her ne kadar Yusuf Mısır'da saltanat sahibi gibi görünüyorsa idiye de esirdi. Fakat Kenan ilinde fakirlik içinde bile olsa hürdü. Bunun gibi dünyanın saraylarında yaşayan Allah âşıkları insanlar ölünce, mezarlıktaki hürriyete kavuşmakla, esaretten kurtuluyor ve böylece âşık gönüller mesrur, mutlu ve memnun oluyorlar. Burada Sadık şairin adı olabilir.

KIRATOĞLU EMİN: (1884-1941)

1884 yılında Urfa'da doğmuş, 1941 de vefat etmiştir. Harrankapı mezarlığına defnedilmiştir.²⁶² Urfa'nın tanınmış şairlerinden olan Kıratoğlu Emin fendinin de Kadiri Melami meşrep olduğu bilinmektedir. Bu büyük Urfa Şairinin, Kadiri Melami halifesi olan Baba Müslim Efendinin müntesibi olduğu kabul edilir.²⁶³

Kıratoğlu Emin Efendi Rızvaniye medresesinde tahsilini tamamlamıştır. Burada tahsilini bitirdikten sonra aynı medresede görev yapmıştır. Askerlik dönüşü adliye başkatipliği, öğretmenlik, tapu sicil müdürlüğünde de bulunmuştur.

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün. Vezninde yazdığı bir gazeli.

Biz gürüh-ı 'âşıkânız kavm-i mesrurlardanız
Câm-ı 'aşkı nüş eden bî-hûş mahmurlardanız
Bu fenâ dünyâyı ta'mir eylemekden geçmişiz
Bir bölük mest-i elest ashâb-ı ma'mürlardanız
Küy-ı yârı dâimâ devr eyleriz pervâne-veş
Sanma nâr-ı hicr ile nâ-kâm mehcürlardanız
Hırka-püşuz hâne ber-düş-ı cihânız dehrde
'Âlem-i ma'nâda şol sultân-ı meşhürlardanız
Halk zâhirde Emînâ gördüler 'uryân bizi
Lutf-ı Hakla bâtinen eşhâs-ı mesturlardanız²⁶⁴

²⁶² Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, Şanlıurfa 1986, s. 39

²⁶³ Mehmet Veysi Dörtbudak, Kıratoğlu Emin Divanı, İzmir 2003, s. 21

²⁶⁴ Mehmet Veysi Dörtbudak, Kıratoğlu Emin Divanı, İzmir 2003, s. 87

Gazelde: “ Biz aşk şarabını içerek sarhoşluk mahmurluğuyla meramına ermiş olan, âşıklar cemaatindensiz. Bu fani dünyayı tamir eyleyen, ezel meclisinde hitab-ı ilahi ile sarhoş olan, aşk denizine batmış, bir gurup bayındır kimseleriz. Bizi ayrılık ateşi ile terkolunmuş, bedbahtlardan olduğumuzu sanma. Biz, pervane gibi sevgilinin bulunduğu semti, dünyayı daima dolanan kimseleriz. Biz, bu dünyada hırka giymiş tarikat mensubu ve evi omuzunda gezen bu cihanın serserileriyiz. Fakat mana âleminde, o meşhur sultanlardanız. Ey Emin! Halk bizi bu görünen âlemde çıplak gördü. Oysaki Hakk'ın lütfiyle gizli âlemde biz örtülmüş, gizli şahıslardanız.” Anlamı verilmektedir.

Bu şiir Kıratoğlu Emin'in tarikat mensubu olduğunu açıkça göstermeye yeterlidir. Kıratoğlu Emin'in bütün tarikatları ve bu tarikatların şeyhlerine çok saygı göstermiş, dolayısıyla onlar hakkında çok methiyeler yazmıştır.

Mefâ'ilün / Mefa'ilün / Mefailün / Mefa'ilün. Vezninde yazılmış başka bir gazeli:

Esir-i câm-ı 'aşkım zâhidâ hü-m-hâ-neden dönmem
Harabat ehliyim ben küşe-i mey-hâ-neden dönmem
Ne devlettir cihanda bende-i pîr-i muğan olmak
Melâmet hırkasın giydim reh-i mestâ-neden dönmem
İşitti ney sadâsın murğ-ı canım geldi cevîlâna
Kadeh sun mey-perestim sâkıyâ peymâ-neden dönmem
Beni kendin gibi bir huşk-leb zann etme ey zâhid
Kalender-meşrebim lâ'l-i leb-i cânâ-neden dönmem
Sa'âdetdir ri-yâ-yı züh-d-i takvadan Emin olmak
Gedâyım hırka-püşum süret-i divâ-neden dönmem²⁶⁵

²⁶⁵ Mehmet Veysi Dörtbudak, Kıratoğlu Emin Divanı, İzmir 2003, s. 110

Bu gazeli Kıratoglu Emin Efendinin Melami olduğunu gösterdiği gibi onun adeta bu tarikatın şeyliğine yükseldiğini de işaret etmektedir. Zaten Kıratoglu Emin Efendinin Baba Müslim Efendinin vefatından sonra başka bir kimseye bağlanmadığı²⁶⁶ da onun bu tarikatta derece katettiğine işrettir.

ŞEYH HÜSEYİN EFENDİ: (Ö.1969)

Şeyh Hüseyin Efendi de Kadirî tarikatı melamî meşrepli biridir. Bu zat halifelik almış biridir. Kendisi Urfa'da Hac Kermo diye bilinen Hacı Abdulkерim Efendinin soyundan olup, Hacı Mustafa Efendinin (ö.1876) kızının oğludur. Mezarı Harankapı mezarlığında Seyyid Maksud oğlu Hacı Seyyid Ali ve Hacı Mustafa Efendi türbesi içindedir. Şeyhliği **Mustafa** adındaki kardeşinden aldığı söylenilmektedir veya o sebep olmuştur. Fakat kardeşi hakkında bir bilgi edinemedik. Yine şeyhinin **Çelebi Baba** adında biri olduğu da söylenilmektedir. Anlatılan bir rivayete göre, Şeyh Hüseyini gençliğinde babası evlendirecekti. Birgün kardeşi kendisine

—Hüseyin dedi, yolumuz uzun, yükümüz ağır. Bu durumda nasıl evleneceksin? Bu söz üzerine Şeyh Hüseyin evlenmekten vazgeçmiş ve kendini tasavvufa vermiştir.

Şeyh Hüseyin'i yaşadığı devirde Urfa'da tanımayan hemen hemen hiç yoktur dersek mübalağa olmaz. O, hemen her gördüğüne "Mehi" demekle meşhurdur. Kendisine bağlı olanlar kendisine "şeyh" kelimesinden ziyade "Ağa" derlerdi. Şeyh Hüseyin kimseyi yanına yaklaştırmazdı. Dostları bile kendisine onun istediğinden fazla yaklaşılamazdı.²⁶⁷

MENKİBELER

Şeyh Hüseyin hakkında da halk arasında bazı kerametler anlatılmaktadır. Anlatılan bir menkıbeye göre, Şeyh Hüseyin bir gün arkadaşı Latif ile Mevlidihalil camiinde oturuyordu. O sırada oradan yüzü sarılı bir adam geçiyordu. Şeyh Hüseyin arkadaşına,

—Bu adama bir tokat at, dedi. Arkadaşı,

²⁶⁶ Mehmet Veysi Dörtbudak, Kıratoglu Emin Divanı, İzmir 2003, s. 21

²⁶⁷ Anlatan Mahmut Gayberi.

— Aman ağam, adamı durup durduğu yerde nasıl tokatlıyayım? diye tokat atmaktan kaçınmıştı. Bunun üzerine Şeyh Hüseyin kendisi adamı tokatladı. Durduğu yerde birden tokatlandığını gören adam gayrı ihtiyari kendisi de Şeyh Hüseyin'e bir tokat attı. Şeyh Hüseyin tekrar onu tokatlıyor, o da karşılık veriyordu. Bu hareket birkaç defa tekrarlanıyor. Orada olanlar hemen aralarına girerek kendilerini ayırıyorlar. Meğer adamın yüzü felc olmuş ve yüzü gözü eğilmişti. Bu tokattan sonra camiye giren adam, eli ile yüzünü yokladığında yüzünün düzeldiğini, felçliğinin geçtiğini görmüş-tü.²⁶⁸

Yine Mevlidihalil camiinde Latif'le birlikte oturdukları bir gün, iki erkek bir de genç kadın üç mardinli cami avlusuna girmişler ve koltuğundan tuttukları genç ve güzel kadını cami eyvanına oturtmuşlar, kendileri abdest almaya gitmişlerdi. Latif, Şeyh Hüseyin'e dönerek

—Şeyhim hele bu bayana bak ne kadar güzel gözleri var demişti. Herkes camiye girdiği sırada Şeyh Hüseyin gelerek kıza birkaç çimdik atmış, bunun üzerine kız bağırıp çağırmış, Şeyh Hüseyin de hiç bozmadan camiye girmişti. Kızın sesini duyan kardeşleri, koşarak kızkardeşlerinin yanına geldiklerinde kızkardeşlerini ayakta görmüşlerdi. O zamana kadar felç olan, ayağa kalkamayan kız kardeşlerinin iyileştiğini gördüklerinde şaşırılmışlardı. Durumu öğrendikleri zaman ise çimdik atanın kim olduğunu sormuşlar ve Şeyh Hüseyin olduğunu öğrenmişlerdi.

Şeyh Hüseyin ölmeden bir gün önce Mahmut Gayberi'ye haber göndermiş ve bir nar alarak gelmesini istemişti. Gayberi bir nar alarak Şeyh Hüseyin'in yanına giderken başka bir arkadaşı da beraber gelmişti. Şeyh Hüseyin'in Karapınar mahallesindeki daima kapısı ve penceresi açık olan evine geldiklerinde Şeyh Hüseyin, arkadaşına uzakta durmasını, kendisine de içeri girmesini söylemişti. Mahmut Gayberi içerde oturduğunda Şeyh Hüseyin ona

²⁶⁸ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 53

—Narın ne kadar güzel göründüğünü, acaba narın içi de dışı gibi güzel midir diye sormuştu. Gayberi de

—Onu Allah bilir şeyhim, diye cevap verdi. İşte o zaman her taraftan “Allah, Allah” sesleri duyulmaya başladı. Bu lafza-i celal sesleri belki yarım saat devam etti. Yarım saat sonra Şeyh Hüseyin Gayberi'ye

—Hadi, artık gidebilirsin, dedi ve Gayberi dışarı çıktı. Dışarda bekleyen arkadaşına yettiğinde bütün vücudu titriyordu ve orada yere çöktü. Bir müddet oturduktan sonra arkadaşının yardımıyla kalkarak çarşıya gitti. Çarşıda tekrar kendinden geçti ve ancak gözlerini evde açtı.

Yine Şeyh Hüseyin hakkında bir menkıbe de Halil biner tarafından anlatılmaktadır. Bu menkıbeyi Halil Biner kendi görmemiştir ama bizzat başından geçen Latif Karaçizmeli'nin kendisine anlatmasından dolayı buraya alıyoruz. Ondan başka kimselerde aynı olayı anlatmışlardır. Latif Karaçizmeli Şeyh Hüseyin'e intisab etmişti ve iyi bir dostu idi. O yüzden Şeyh Hüseyin arada bir Latif Efendinin ziyaretine evine giderdi.

Latif Efendinin kızkardeşi ameliyat olacaktı. Doktorlar hastalığının iyileşmesi için ameliyattan başka bir çare kalmadığını söylemişlerdi. Ameliyat gününden bir gün önce Şeyh Hüseyin yine Latif Karaçizmeli'nin evine gitti. Kapıyı çaldı ve Latif Efendi onu eve buyur etti. Odaya girdiklerinde Şeyh Hüseyin her zaman yaptığı gibi ayakkabılarını alarak evin yüklük denilen yerine koydu. Fakat Latif Efendi kızkardeşi ertesi gün ameliyat olacağı için hem meşguldu, hem de üzüntülüydü. Çünkü ameliyatın sonucu belli değildi. Hasta iyileşse de bilirdi, öle de bilirdi. Hasılı çok riskli bir ameliyat olacaktı. Dostunun üzüntülü olduğunu gören Şeyh Hüseyin, her zaman ki hitap uslubuyla:

—Ne o Mehi, niye üzüntülüsün? Dedi. Latif Efendi de kızkardeşinin durumunu ve ertesi gün ameliyat olacağını, bunun da kendisini bayağı düşündürdüğünü söyledi. Şeyh Hüseyin kendisine:

—Mehi, dedi. pıçak altına yatan insan iflah olur mu? dedi ve arkasından;

—Hele sen bir bardak su getir dedi. Latif Efendi kendisine bir bardak su getirdi. Şeyh Hüseyin dudağını değdirir değdirmez gibi sudan bir yudum alır gibi yaptı ve dudağına bulaşan suyu bir daha püf püf ederek bardağı itercesine Latif efendiye verdi. Kendisi de kalkıp ayakkabısını alarak evden çıkıp gitti. Bu onun arada bir yaptığı iş olduğu için Latif Efendi suyun hastaya içirilmesini istediğini anladı. Hemen bardağı alarak doğru aynı avluda ki evde oturan kızkardeşine gitti ve suyu ona içirdi.

Ertesi sabah kız kardeşi kendini çok iyi hissederek uyanmıştı. Hastahaneye gittiler, ameliyat için hazırlık yapıyorlardı. Fakat doktor yaptığı son kontrolde, hastanın tamamen iyileşmiş olduğunu gördü ve hayrette kaldı. Ameliyat yapmaktan vazgeçti. Hasta tamamen iyileşmiş, o hastalıktan iz bile kalmamıştı. Onadan sonra da Latif Efendinin kız kardeşi senelerce yaşadı.²⁶⁹

Şeyh Hüseyin'in ölümünden sonra, onun yerine kendisine Dede denilen müridi Osman halife oldu ve hizmetini devam ettirdi. Dede Osman çok iyi müzik makamı bilirdi ve mevlitlere giderdi. Bir ara Nizip'e giderek yerleşti. Orada çok seviliyor ve sayılıyordu. Kendisine mürid olan birçok kimse de vardı. Yıllar geçtikten sonra birgün Şeyh Hüseyin akrabalarından Ramazan Dur, Şeyh Hüseyin'i rüyada gördü. Şeyh Hüseyin kendisine,

—Dede Osman'a söyle evimizde yediği içtiği yeter. Artık evine gelsin dedi. Ramazan uyandıktan sonra bu rüyanın ne olabileceğini düşündü ve ertesi gün, o sırada Nizip'te yerleşmiş olan Dede Osman'ın yanına gitmeye karar verdi. Fakat gitmesine fırsat kalmadan, kendisine Dede Osman'ın vefat ettiğini ve o gün Urfa'ya getirdiklerini söylediler. O zaman rüyanın yorumunu anladı.²⁷⁰

²⁶⁹ Anlatan; Halil Biner, ortaokul mezunu, emekli serbest muhasebeci, 1926 Urfa doğumlu.

²⁷⁰ Anlatan; Ramazan Dur, emekli memur, Urfa 1951 doğumlu.

Böyle tasavvuf yolunda gidenlerin bazı halleri insanı gerçekten hayrette bırakır. Hele bu Melami meşrep olanların yaptıklarından dolayı insan bazen ayıptır, günahdır diye onları kınar. Ama durum hiçte öyle değildir. Zaten onlar da kendilerinin böyle kınanmasını istemektedirler.

Yine İbrahim Özkan'ın dediğine göre Melami tarikatındaki Şeyh Müslüm amca ile yine Melami şeyhi Şeyh Hüseyin iyi dosttular. Galiba Müslüm amca Şeyh Hüseyin'e bağlıydı. Veya bir başkasına bağlı olup onunla iyi bir dosttu. Şeyh Hüseyin, Müslüm amcaya "Şeyhülislam" der, Müslüm amca da Şeyh Hüseyin'e "Paşa" derdi. İbrahim Özkan, Şeyh Müslüm amcanın kendisine anlattığını şöyle nakletmektedir: Bir gece yarısı saat üç sıralarında Şeyh Hüseyin, Müslüm amcanın kapısını çaldı. Müslüm amca kapıyı açınca kendisine,

—Şeyhülislam, haydi hemen gidiyoruz, der. Müslüm amca peki diyerek birlikte çıkarlar. O zaman Kamberiye mahallesinde olan genelevine giderler. Gece yarısı kapı kapalıdır ve kapının yanında ki kulubede bir komiser vardır, bir bekçi de kapıda nöbetçidir. Şeyh Hüseyin bekçiye

—Kapıyı aç, der. Bekçi de kendisine,

—Olmaz beyim, gece yarısı yasak açamam der. Şeyh Hüseyin yine kapıyı açmasını söyler, bekçi de aynı cevabı verir. Şeyh Hüseyin üçüncü defa

—Sana kapıyı aç diyorum, der. Bekçi de

—Yahu, başınızdaki sarıktan da mı utanmıyorsunuz? Çekilin gidin buradan. Deyince birden Şeyh Hüseyin kızgın bir halde

—Sana kapıyı aç diyorum der ve o anda birden büyük bir gürültüyle kapı arkasına kadar açılır. Bunu gören bekçi o anda bayılır yere yıkılır. Komiser perdeyi aralar, olayı görünce tekrar kapar. Açılan kapıdan Şeyh Hüseyin ile Müslüm amca içeri girerler. O anda genelevdeki kadınlar başlarını örterek hepsi bu iki arkadaşın etrafında adeta müritleriymiş gibi ellerini bağlayarak toplanırlar. İki sandalye getirilir ve Şeyh Hüseyin ile Müslüm amca otururlar. Şeyh Hüseyin kadınlara

—Siz burada ne yapıyorsunuz? Diye sorar. Kadınlardan biri,
—Kaderimiz şeyhim, der. Şeyh Hüseyin bu sözü söyleyen kadına dönerek kızgın bir şekilde,

—Sus, der. Yalan söyleme, amelimiz de, der. Her biriniz bir ev kadını olacağınıza buradasınız. Diyerek onlara çıkışır. Onun bu sözü üzerine kadınları bir hıçkırık alır. Hepsî hıçkırıklarla ağlamaya başlarlar. Şeyh Hüseyin başını önüne eğip ve sakalını eliyle avuçlar öyle belki on beş dakika kadar düşünür. Bu müddet zarfında kadınlar hüngür hüngür ağlamaktadır. Müslüm amca da ağlamaya başlar. Nihayet Şeyh Hüseyin başını kaldırır, Müslüm amcanın da ağladığını görünce

—Haydi gidelim artık der ve oradan ayrılırlar. Onlar çıkarken bekçi hala yerde yatmaktadır. Oradan uzaklaştıklarında hala kadınların sesi kulaklarına geliyordu.

Bu olaydan üç gün sonra Müslüm amca Sarayönü caddesinde Yusuf Paşa Camiinin önünden geçerken, o komiser kendisinin elinden tutar ve der ki

—O adam kimdi? Aman onu bir daha getir. Müslüm amca sebebini sorunca

—Yahu der, kadınların ikisi hariç, hepsinin taliplisi çıktı ve evlenip gittiler. O adam bir daha gelsin, kalan iki kadın da evlensinler, dedi.

ŞEYH MÜSLÜM ÖNEN (1902–1994)

Ayrıca Mustafa oğlu Şeyh Müslüm Önen (1902–1994) adında yaşlı bir Melamî mensubundan daha söz edilir. Kendisi önceleri mahkemede mübaşir olarak çalışıyordu. Sonra Adıyamanlı Abuzer adında bir Melamî şeyhine intisap ettiği söylenildiği gibi Hac Kermo Şeyh Hüseyin'e de intisap etmiş olduğu söylenilmektedir. Böylece Melamî olarak yetişti. Şeyhinden halifelik alıp almadığı hakkında bir bilgi edinemedik. Bu zat Urfa'nın kuzey batısına düşen dağlardaki bir mağarada on beş sene münzevi bir hayat yaşamıştır. Aylarca bu mağarada kalır ve şehre çok nadir olarak inerdi. Kendi-

sini sevenler bazan ziyaret için yanına giderlerdi. Şeyh Hüseyin ile daima buluşur ve sohbet ederlerdi. 28.07.1994 tarihinde doksan yaşını aşmış olarak vefat etti ve Bediüzzaman mezarlığında Tayyar Hüseyin Beğın türbesine defnedildi.

İbrahim Özkan anlatıyor: Melami tarikatındaki Şeyh Müslüm Önen amca ile baba dostu idik. Onun için arada bir bizi ziyarete gelirdi. Yine bir gün ziyaretimize geldiğinde köyümüzde vekilimiz olan adam da bize gelmişti. Gece ikisi konuşuyorlardı. Vekilimiz Müslüm amcaya hakaret ediyordu. Sabah namazına doğru Müslüm amca giderken vekilimiz ona:

—Daha konuşmamız bitmedi. Yine seninle işimiz var, dedi. Müslüm amca bu sözü herhalde paraya ihtiyacı var diye anladı. Sabah namazından sonra yanına bir miktar para alarak geldi. Oysa vekil onunla alay etmek istiyormuş. İkisi konuşmaya başladılar. Vekil yine kendisine hakaret etti. Müslüm Amca bu hakaret karşısında kızmaya başlamıştı. O sırada bu konuşmadan haberi olmayan akıl hastası olan abim yukarıdan geldi, vekilin yakasından tutarak burnunun üstüne bir yumruk vurdu ve geri döndü gitti. Vekilin yüzü gözü kan içinde kalmıştı. Sonra vekil evden ayrılarak İstanbula gitti. Aradan zaman geçti, oğulları vekilin ikibuçuk aydır kayıp olduğunu söyleyerek onu aradılar ve bir dağ başında ölü buldular. Paralı olduğunu sezen bazı kimseler onu öldürmüş parasını almışmışlardı. Kurtlar kuşlar da çeşitli yerlerini yemişlerdi.

Yine İbrahim Özkan anlatıyor: Komşu köyün ağası bizim köyde vekilimizi dövmüşler, başını kırmışlardı. Müslüm amca bunu haber alınca bize geldi. Köyden şehre arabayla gelirken komşu köyden geçiyorduk. Müslüm amca hele bu adamın yüzünü göreyim dedi ve arabadan indik. Adamla selamlaştık. O adam bizi odasına davet etti. Odada karakol komutanı vardı. Zaten adamın niyeti komutanı bize göstermek ve bize fors yapmaktı. Odada kahvesini içtik. Fakat hiç o kavgadan söz etmedik. Çıkıp evemize geldik. Aradan üç beş gün geçtikten sonra bu adamı Urfa'da Haşimiye

çarşısında birkaç kişi iyice dövmüşler, her tarafını morartmışlardı. Ortada da hiçbir şey yokmuş, adamı başka biri zannederek boşu boşuna dövmüşlerdi.²⁷¹

Yine İbrahim Özkan anlatıyor; Arkadaşlarla Urfa GAP tüneli-
nin ağzına gidiyorduk. Şeyhmüslüm amca'yı da çağırmıştık. Gü-
neşli güzel bir gündü. Tünel ağzında oturduk, her birimiz ayakkabılarımızı çıkarıp bir tarafa bıraktık. Şeyhmüslüm amca ayakkabısı-
sıyla minderin bir kenarına oturdu. Ayakkabısını çıkarmasını söy-
lediğimizde;

—Belki lazım olur, diyerek kabul etmedi. Yemeğimizi hazırladık, yemeğe oturduğumuz anda birden bir fırtına koptu, elektrik söndü. Ortalık sifiri karanlık oldu. Fırtınadan her birimiz bir tarafa kaçmak için ayakkabılarımızı aramaya koyulduk. Şeyhmüslüm amca ise zaten ayakkabısı ayağında, hiç telaş etmeden bir tarafta bize bakıyordu.

İZZET BABA (1880–1966)

Mezarı Bediüzzaman mezarlığında olan İzzet Baba da Melâmî meşrep bir zattı. Kendisinin İstanbullu olduğu söylenilmektedir. 21 yaşında iken Hacca gitmek için yaya olarak yola çıkmış Halep, Şam Tur-i Sina ve Mısır'ı gezmiştir. İzzet Baba seyahatten döndükten sonra İstanbul'daki evine geldiğinde evinde ailesinden kimsenin kalmadığını gördü. Evde başkaları vardı. Ailesini sorduğunda ise tanımadığını söylediler. O da bu yüzden başını alıp tekrar seyahate çıkmıştır. Bu seyahatı sırasında bir müddet Maraş, Gaziantep, Akçakale ve Kilis'te kaldıktan sonra Urfa'ya gelmiş ve yerleşmiştir. İzzet Baba uzun yıllar Urfa'da yaşamıştır. İzzet Babanın üç ayrı odası vardı. Biri Su meydanında ki Kadıoğlu camiinde bir odada kalırdı. Biri Haşimiye çarşısında ki Emniyet otelinde bir odası vardı. Bir de Hacı Cuma Oymak'ın evinde kendisine bir oda ayırmışlardı, çoğu zaman gelir kalırdı. Bazen Urfa dışına çıkar ve beş altı ay sonra gelirdi. Giyimine çok itina gösterirdi. Omuzuna attığı uzun ve geniş bir atkısı vardı. Namaz zamanında eğer üzerinde

²⁷¹ Anlatan İbrahim Özkan; İktisat fakültesi mezunu, Urfa 1955 doğumlu.

namaz kılınacak bir şey yoksa atkısını yere serer ve üzerinde namaz kılar. Gümrük hanında nargile içmeyi de çok severdi. Çalışmadığı için yanlarına gittiği tanıdığı bazı kimseler arada bir İzzet Babaya birkaç kuruş verirlerdi. Vakur bir adam olduğu için kimse-den bir şey istemezdi. Topladığı parayı getirir, Hacı Cuma Oymak'a teslim ederdi. Bazen canının istediği bir yemek olursa, Hacı Cuma Oymak'a söylerdi. O da o yemeği kendisine yaptırırdı. Ölü-münden az önce eve uğramamıştı. Hacı Cuma, İzzet Babanın Em-niyet otelindeki odasına gitti. Hastaydı, yatıyordu. Hacı Cuma'dan yoğurt ekmek istedi. O da kendisine yoğurt ekmek aldı. Ekmeği yoğurda doğradı ve İzzet Babaya yedirdi, sonra evine gitti. İki gün sonra tekrar İzzet Babanın Emniyet otelindeki odasına gittiğinde kendisine öldüğünü ve Bediüzzamana gömdüklerini söylediler. Hacı Cuma, İzzet Babanın yanında biriktirdiği parasıyla mezarını yaptırdı. Kalan para ile de iki İsparta halısı aldı, her birini bir cami-ye serdirdi.

İzzet baba 1966 yılında Urfa'da vefat etti. Bebiüzzaman mezarlı-ğına defnettiler. Hacı Cuma Oymak, Mezar taşında Arap harfleri-yle "*Yusuf Cemiloğlu İzzet Gezer, doğumu hicri 1297 (M.1880), vefatı hicri 1389 (M. 1966)*" olarak kaydetmiştir. Latin harfleriyle de Yusuf Cemiloğlu İzzet Baba, vefatı 17.10.1966 yazılmıştır. Her ne kadar Harran Dergisinde "*Küfrevî*" yazıyorsa da mezar taşında öyle bir kayıt yoktur.

Bir gün Urfa'da Köprübaşından geçerken (şimdi Kızılay dedik-leri mevki) oradaki bir dükkândan bir bardak su istedi. Adam su-yunun yeni bittiğini söyledi. O tekrar istediği halde adam yine su yoktur deyince. İzzet Baba da dükkân sahibine

—Sen zaten kimseye bir bardak su bile veremezsin, diye çıkışır ve oradan ayrılır. İzzet baba oradan ayrılınca adam su kova-sına gayrı ihtiyari bir göz atar. Kovanın su dolu olduğunu görür.

Bazı zamanlar gündüz olduğu halde elinde bir fanusla dolaşırdı. Niçin böyle yaptığını soranlara

—Adam arıyorum derdi.²⁷² Bir gün Hasan Padişah Camii yanında Hac Kermolardan Şeyh Hüseyin Efendi ile karşılaşınca, Şeyh Hüseyin kendisine

—Fanusu söndür, adam vardır derdi. O da söndürürdü.²⁷³

Hacı Şükrü Öncel Meçek hanında manifaturacılık yaparken, İzzet Baba da yanına ara sıra uğradı. Hacı Şükrü Efendi de ona birkaç kuruş verirdi. 1965 yılında bir gün yine uğradı. O sırada Hacı Şükrü Efendinin elinde bir işi vardı. Meşguliyeti fazla idi. İzzet Babaya,

“—Hele şimdi git dedi. İzzet Baba bu söz üzerine, bu defa kendisi ona sordu,

—Yani gideyim mi dedi? Hacı Şükrü Efendi,

—Evet, git dedi. O da

—Peki, dedi ve dönüp gitti. Hacı Şükrü Öncel devamla diyor ki:

—Bu sözüm üzerine döndü gitti. Gidiş o gidiş, bir daha yanıma gelmedi.”

BEHCET BABA (ö. 2000):

Behcet Baba denilen zat da Nakşibendî tarikatının Melami meşrep olanlarındandı. Kendisi aslen Karaköseli idi. Mevlahane yanında kundura tamirciliği yapardı. Uzun sakallı biriydi. Çok cömert bir kimseydi. Tam bir sûfî hayatı yaşıyordu. Çalıştığı dükkânın üzerinde kalırdı. Uyuduğu yer ayaklarını uzatamayacak kadar dardı. 1965 yıllarında Tuzeken camiinin imamı Şükrü Pehlivan Behcet Babaya geceleri camiin odasında kalabileceğini söylediğinde iki üç gün kalmıştı. Fakat sonra oğlum burayı bize çok geniş gördüler diye yine kendi dükkânında kalmaya devam etti. Ayakkabı tamir makinesini satarak Hacca gitti. Sonraları İzmir'e akrabalarının yanına gitti ve 2000'li yıllarında İzmirde vefat etti.

²⁷² Tasavvuf tarihinde Mevlânâ'ya ve Rabiâtü'l-Adeviy'ye atf edilen bu tür rivayetler vardır. Bk. Tezkiretü'l-Evliyâ, Menâkibü'l-Arifîn.

²⁷³ M. Ali Ekren, Harran kültür, sanat ve folklor Dergisi, Urfa 1999, sayı 59, sayfa 6

ŞAİR YUSUF NÂBÎ (1642–1712):

Nâbî'nin seyyid olduğu çoğu kimse tarafından söylenilmektedir. Onun seyyid olduğuna dair bazı beyitlerini delil olarak getirmektedirler. O beyitleri herkes bilmektedir. Benim de kanaatime göre aşağıda vereceğim beyit onun seyyid olduğunun en güzel ispatıdır.

Kur'an-i Kerim'de Cenabı Hak cennetin genelde bütün Müslümanlara miras olduğunu şöyle buyurmaktadır.

“Göğüslerinde kinden (tasadan) ne varsa hepsini çıkarıp atmışsızdır. Altlarından ırmaklar akmaktadır. “Lütfedip bizi buraya getiren Allah’a hamd olsun. Allah bizi getirmeseydi, biz bunu (bu nimeti) bulamazdık. Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler (söyledikleri doğruymuş)” dediler. Onlara: “İşte size cennet, yaptıklarınıza karşılık o size miras verildi” diye seslenildi.”²⁷⁴

Buyurulmuştur. Yani cennet bütün Müslümanlara yaptıkları itaat ve iyi amellerinden dolayı Allah (c.c.) tarafından verilmiştir. Allah istemese kimse cennete giremez. Hem insanın iyi amelleri ve hem de Cenabı Hakk'ın kuluna lütfu ile cennete girilir. Tefsirlerde yazıldığına göre miras yalnız ölüden diriye kalır. Yine anlatıldığına göre Müslüman olsun, kâfir olsun herkese cennetteki ve cehennemdeki yerleri gösterilecektir. Cennetlik cennete, cehennemlik de cehenneme gider. Fakat kâfirler küfürlerinden dolayı cenneti kaybettikleri için onlara cennetteki yerleri kaldırılarak gösterilir. Kâfirler orada ki yerlerine bakarlar ve kendilerine: “İşte siz Allah’a itaat ederek amel etmiş olsaydınız, bunlar sizin makamlarınız idiler denilecektir.” Sonra onların cennetteki yerleri de Müslümanlara verilir ve “Ey cennet ehli haydi amelleriniz sebebiyle siz bunlara varis oldunuz denilir”²⁷⁵.

²⁷⁴ Kur'an-i Kerim, A'raf suresi (7), ayet 43

²⁷⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, sadeleştirenler.Doç. Dr. İsmail Karaçam, Yrd.Doç.Dr. Emin Işık, Dr. Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, Zaman gazetesi, İstanbul tarihsiz, IV, 43

Ama cennet kimseye babadan miras kalmaz. Yalnız sağlığında cennete gireceği zaten bilinen Allah resulu Hazreti Muhammed (s.a.s)'dir. İşte bundan dolayı cennet kendi çocuklarına elbette ki miras kalacaktır diye düşünülebilir. Cenabı Hak bütün Müslümanlar için miras olduğunu buyurduğuna göre Resulullah'ın çocuklarına elbette mirastır.

Yine başka bir ayette:

*"İşte yaptıklarınıza karşılık size miras verilen cennet budur."*²⁷⁶ Buyrulmaktadır.

Bütün bu ayetlerden ilham alan Nabi, özellikle kendi seyyidliğinden dolayı cenneti kendisine babadan yani ceddi Resulallah'tan kalma miras olarak kabul etmektedir.

İşte kendisine miras verilen cennet bahçesi için Nâbî şu beyti söylüyor.

Kimdir bizi meneyeleyecek bağ-i cinandan

Mevrûs-i pederdir gireriz hâne bizimdir²⁷⁷

"Bizi cennet bahçelerinden alıkoyabilecek kimdir? O, cennet bize baba mirasıdır; Gireriz ev bizimdir."

Beytinin ifade ettiği gibi Nâbî, cennet bahçesini kendi babasından kalan miras olarak görüyor. Dolayısıyla bu beyit ile babasının peygamber soyundan geldiğini anlatmak istemiştir. Sadece bu beyit bile Nâbî'nin seyyid olduğuna delildir, kanaatindeyim. Çünkü genelde yukarda ki açıklamalara göre anlam itibarıyla miras bütün Müslümanlar içindir ama özel anlamda seyyid olmayanın, cenneti kensine miras olarak verilmiş olduğunu iddia etmesi düşünülemez. Evet, cennet, özel anlamda ancak Allah resulünden evlatlarına miras kalabilir.

Melami tarikatında olduğunu düşündüğümüz Nâbî, 1642 yılında Urfa'da doğdu. Soylu ve kültürlü bir aileden gelen Yusuf Nâbî, iyi bir tahsil görmüş, kuvvetli bir Arapça ve Farsça'ya sahipti. Nâbî

²⁷⁶ Kur'an-i Kerim, Zuhuruf suresi (43), ayet 72

²⁷⁷ Yusuf Nabî, Külliyyat, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M. 1875), Rûbâ'î bölümü, s. 27

ailesinin seyyid oldukları da söylenilmektedir.²⁷⁸ Nâbî 1712 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Nâbî'nin daha İstanbul'a gitmeden iyi bir şair olduğu kesindir. Bunu Hicri 1115 (M.1703) senesinde Sultan III. Ahmed'in tahta çıkışında yazdığı kasidede şöyle anlatmaktadır.

Elli yıldır ki müselleme sana seccade-i nazm

Şimdi sensin şüara zümresine şeyh-i kebir²⁷⁹

"Nazm seccadesi sana elli yıldır teslim edilmiştir. Şairler zümresinin büyük şeyhi şimdi sensin." Hicrî 1115 (M. 1703) senesinde 50 yıllık şair olduğuna göre, öyleyse Nâbî daha Urfa'da 13 yaşlarında iken şiire başlamıştır. İstanbul'a gidiş sebebini ve gitmeye niyet edişini anlattığı uzun mesnevinin üç beyti şöyledir:

Ne durursun azimet eylesene

Kendü kendüne himmet eylesene

Varsana âsitâne-i şaha

Yüzünü sürsene o dergaha

Anda alicenablar bulunur

Âsuman gibi bablar bulunur²⁸⁰

"Ey Nâbî! Ne duruyorsun, kendi kendine himmet et ve git. İstanbul'a git ve yüzünü o ulu dergaha sür. Çünkü orada şerefli, çömertçe davrananlar çoktur. İnsanlara ihsanda bulunan, göğe yükselen büyük kapılar bulunur."

O yüce kimselerden yardım umarak 24 yaşlarında iken İstanbul'a giden Nâbî'yi bundan sonra ilim irfan yuvası olan İstanbul'da büyük bir şair olarak görüyoruz. Nâbî'yi İstanbulda himaye eden Musâhib Mustafa Paşa olmuştur. Padişahın bile dikkatini çekmiş ve onun tarafından da beğenilmiştir. Bu arada Nâbî hacca da gitmiştir. Musâhib Mustafa Paşanın gözden düşmesi üzerine Nâbî İstanbul'dan ayrılarak Haleb'e gelip yerleşmiştir. Bu olgun çağında en iyi şiirlerini burada yazmıştır. Sultanlara, paşalara medhiyeler

²⁷⁸ Meserret Diriöz, Nâbî Divanı, İstanbul 1994, s. 30-31

²⁷⁹ Yusuf Nâbî, Nâbî Divanı, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M. 1875), s. 27

²⁸⁰ Yusuf Nâbî, Nâbî Divanı, Mesnevi bölümü, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M. 1875), s. 9

yazmış, Sonra 1710 senesinde Halep valisi Baltacı Mehmet Paşa'nın sadrazam oluşu ile onunla birlikte İstanbul'a geri dönmüştür.

Urfa'da yaygın olan bir inanca göre Nâbî, Urfa'dan İstanbul'a gitmeden önce, Urfa'daki Halvetî şeyhi Yakup Kalfa'ya intisablı idi. Hâlbuki geçen konularda da belirttiğimiz gibi Yakup Kalfa 1619 tarihinde hayatta olup, ne zaman öldüğü ise bilinmiyor. Ancak 1642 tarihinde doğan Şair Nâbî'nin ona yetişmiş olması şüphelidir. Çünkü o tarihte Yakup Kalfa'nın halifeleri irşad görevini sürdürmektedir ve kendisi kuvvetli bir ihtimalle vefat etmiştir. O zaman Nâbî, ancak Yakup Kalfanın halifelerinden birini görmüş olabilir. Her ne suretle olursa olsun, Nâbî'nin Yakup Kalfa'ya bağlı olmadığı kesindir.

Nâbî, dini bağları kuvvetli, ehli sünnet ve'l-cemaat akidesine bağlı, zühd ve takva sahibi, alim ve fazıl bir zattır. Bunu şiirlerinde görmek mümkündür. Bununla beraber Nâbî'nin, tasavvuf ehline de büyük saygı gösterdiğini ileri gelen mutasavvıflara yazdığı medhiyelerden anlayabiliriz. Nitekim Nâbî, çok hayran olduğu Muhiddin ibni Arabî'ye, Abdulkadir Geylanî'ye, Mevlânâ Celaeddin Rumî ve Halepte medfun olan Şeyh Ebubekir'e medhiyeler yazmıştır.²⁸¹

Nâbî'nin tasavvufla muhakkak ki bir yakınlığı vardır. Çünkü onun söylediği bazı şiirler bunu göstermektedir.

Girer Nâbî murâdın deste pîrân-i tarikatden

Heman eyle tevessül dâmen-i rindâne rindâne²⁸²

“Ey Nâbî! İsteğin ancak tarikat pirleri vasıtasıyla elde edilir. Bunun için hemen rindçe rindlerin eteğine yapış.” Anlamına gelen beytleri Nâbî'nin bir tarikata mensup olduğunu göstermektedir.²⁸³

²⁸¹ Yusuf Nâbî, Nâbî Divanı, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M. 1875), s. 30-33

²⁸² Yusuf Nâbî, Nâbî Divanı, gazel bölümü, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M. 1875), s. 208

²⁸³ Meserret Diriöz, Nâbî Divanı, İstanbul 1994, s. 288

Fakat açıkça hangi tarikata bağlı olduğunu söylememiştir. Her ne kadar Nâbî, büyük şeyhleri övmüşse de Şeyh-i Ekber Muhyiddin ibni Arabî hakkındaki hayranlık ifade eden sözleri, Nâbî'nin ona ne derece hayran olduğunu göstermektedir. Muhyiddin ibni Arabî hakkında yazdığı uzun bir medhiyenin son beyti şudur.

Girse Nâbî ele müjgânımı cânub ederim

Hidmet-i hâk-i deri Hazret-i Muhyiddin'in²⁸⁴

"Ey Nâbî! Eğer Muhyiddin ibni Arabî hazretlerinin kapısının toprağının hizmeti elime geçse, kirpiklerimi süpürge ederim." Anlamındaki bu beyt onun Muhyiddin ibni Arabî'ye hayranlığını göstermektedir. Ayrıca Nâbî'nin bazı gazelleri de adeta Melamilîğe çağrışım yapmaktadır.

Yokdur gerçi hırka vü tesbih ü tacımız

Amma ki itibarda yok ihtiyacımız²⁸⁵

"Hırka, tesbih ve tacımız olmasa da başkalarının bize değer vermesine de muhtaç değiliz."

Melâmilikle ilgili başka bir şiiri:

Ham etdi kadüm hem-çü kemân bâr-ı melâmet

Çün tir-i hedef tende iyân hâr-ı melâmet

Ey bülbül-ü şeydâ nideyim gülşen-i dehri

Besdür bana sînemdeki gülzâr-ı melâmet

Çün lâle-sıfat yakdı derûnum dil-i Şîrîn

Bismil-gehüm olsa n'ola kûhsâr-ı melâmet

Feryâduma mânî mi olur tâ'ne-i ağyar

Efzûn-ter eder şevkımı güftâr-ı melâmet

Âzâde iken serv-i sıfat-ı dehrde Nâbî

Ham etdi kaddüm hem-çü kemân bâr-ı melâmet²⁸⁶

²⁸⁴ Yusuf Nâbî, Nâbî Divanı, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M. 1875), s. 21

²⁸⁵ Yusuf Nâbî, Nâbî Divanı, gazel bölümü, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M. 1875), s. 91

²⁸⁶ Yusuf Nâbî, Nâbî Divanı, gazel bölümü, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M. 1875), s. 11

“Kınamanın veya melâmiliğin yükü boynumu yay gibi büktü. Tende hedef oku gibi melâmet dikenini belirdi.”

“Ey çılgın bülbül! Dünya gül bahçesini ne yapayım? Bana, göğsümdeki melâmet gülbahçesi (kınama dolayısıyla göğsüme atılan taşların yarası) yetişir.”

“Şirin’in gönlü veya (tatlı dil) lale gibi içimi yaktı. Bu sebeple mezbaham (boğazımın kesileceği, şehid edileceğim yer) melâmet dağı olsa, şaşılacak bir şey mi?”

“Yabancıların kötü söz söylemesi (taş atması), benim feryat etmeme hiç mani olur mu? Çünkü kınayıcı sözler, veya melâmiliğin sözleri, şevkımı daha çok arttırır.”

“Ey Nâbî! Ben dünyada servi gibi hür iken, bu Melâmiliğin veya kınamanın yükü, bonumu (belimi) yay gibi büktü.”²⁸⁷

Melâmiliği öven bu ve benzeri şiirlerden Nâbî’nin Melâmî olduğunun akla geldiği de söylenilmektedir.²⁸⁸ Kanaatimize göre Nâbî’nin

Aşk ile meydana bî-pervâ girer miydim eğer

Halka-i dâğ-ı melâmet’den zirih-pûş olmasam²⁸⁹

“Eğer, melâmet’in ateşten damgasının halkasından bir zırh giymiş olmasaydım, aşk ile korkusuzca meydana girer miydim?” anlamındaki beyti kendisinin Melâmî olduğunu kesin olarak açıklıyor.²⁹⁰

²⁸⁷ Açıklama için bakınız, Meserret Dirîöz, Nâbî Divanı, İstanbul 1994, s. 359

²⁸⁸ Meserret Dirîöz, Nâbî Divanı, İstanbul 1994, s. 368

²⁸⁹ Yusuf Nabi, Divan-ı Nâbî, gazel bölümü, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M.1875) s. 141

²⁹⁰ Melâmet; sözlükte (kınamak, kötölemek, ayıplamak) gibi anlamlara gelen melâmet kelimesinin tasavvuf literatüründe bir terim, bir makam ve bir tasavvuf anlayışının adı olarak yaygın bir kullanım alanı bulunmaktadır. IX. Yüzyılda Horasan taraflarında ortaya çıkmıştır. Bu tasavvuf anlayışını benimseyenlere ehl-i melâmet, Melâmî, Melâmetî, bu akıma da Melâmetîye Melâmiyye denilmiştir. Melâmiliği bir tasavvuf makamı olarak temellendiren Muhyiddin ibni Arabî’dir. (DİA, Melâmilik, XXIX, 24) Onun için Nâbî, Muhyiddin ibni Arabî’ye büyük bir hayranlık duymaktaydı.

Bunun gibi Yusuf Nâbî'nin tasavvufî ile ilgilendiğini anlatan daha birçok şiiri vardır. Hatta onun melamilik yolunda oldukça ileri derecede olduğunu şu beyit göstermektedir.

Ferhad ile Kays eyledi ber-çîde metâ'ın
Ey dil ser-i bazâr-ı melâmet sana kaldı²⁹¹

“Ferhad ile Kays (Mecnun) kumaş ve diğer kıymetli eşyalarını topladılar. Ey gönül bu yüzden artık melâmet çarşısının başı sana kaldı.”

Çağdaşı ve devrinin büyük bestekârı **İtrî** (1640–1712), Nâbî'nin birçok gazelini bestelemiş²⁹² olduğu gibi daha birçok bestekâr da şiirlerini bestelemiştir. Hatta kendisinin de bizzat müzikle ilgilenmiş olduğu düşünülmektedir.²⁹³ Yine Nâbî, musikîye dair de şiirler yazmıştır.

Nâbîyâ inceldi râh-ı mûsikî şol gûne kim
Düşmeyem deyü usûl ile yürür hânendeler²⁹⁴

“Ey Nâbî! Musikî yolu o kadar nceldi ki hanendeler düşmiyeyim diye yavaş yürürler.” Anlamı ile bu beytinde mûsikîye dair istilahları kullandığını göstermektedir. Ayrıca şiirlerinde makam-lardan da söz etmiştir. Nâbî'nin,

Hâkimiz mevlididir Hazreti İbrahim'in
Nâbiyâ rast makamında Ruhâviyiz biz

“Toprağımız, İbrahim Halilullah peygamberin doğduğu yerdir. Ey Nâbî, gerçekten biz Urfalıyız.” anlamındaki beytinde ki rast (doğru) ve Ruhavî (Urfalı) kelimelerinin, tenâsüb yoluyla ortaya çıkan ve birer makam adı olan ikinci manalarının ancak bir musikî-şinas'ın bilebileceği şekilde ustalıkla kullanıldığı kabul görmektedir.²⁹⁵ Yılmaz Öztuna'nın Es'ad Efendinin “Atrabü'l-âsâr” eserinden verdiği bilgiye göre musikî ilmini, zamanın büyük mûsikî us-

²⁹¹ Yusuf Nabi, Divan-ı Nâbî, gazel bölümü, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M.1875) s. 226

²⁹² Yılmaz Öztuna, İtrî, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1987, s. 27

²⁹³ Meserret Diriöz, Nâbî Divanı, İstanbul 1994, s. 259

²⁹⁴ Yusuf Nabi, Külliyyat, divan, Mukataat bölümü, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (miladi 1875), s. 38

²⁹⁵ Meserret Diriöz, Nâbî Divanı, İstanbul 1994, s. 269

tadlarından elde ederek, kendisi de bu alanda bir otorite olmuştur.²⁹⁶ Fakat yaptığı besteler zamanımıza yetişmemiştir.²⁹⁷

²⁹⁶ Yılmaz Öztuna, Türk Musikisi Ansiklopedisi, II, 95

²⁹⁷ Meserret Dirîöz, Nâbî Divanı, İstanbul 1994, s. 281

III. BÖLÜM

G) URFA'DA NAKŞİBENDÎ TARİKATI

Nakşibendî tarikatı Hazret-i Ebubekir'in (r.a) gizli olan kalbî zikir yolunu takip etmiştir ve buna ilk zamanlar **Sıddıkî** denilmiştir. Sonradan Horasan mutasavvıfları bu zikri işlemişler ve Muhammed Bahaeddin Şahı Nakşibendî'den (1318–1389) dolayı Nakşibendî denilmiştir. Şahı Nakşibend hazretleri Buhara civarında Kasr-ı arifan denilen bir köyde doğmuştur. Nakşibendî tarikatının kurucusu olan Muhammed Bahaeddin Nakşibendî tarikat terbiyesini Seyyid Emir Külal'dan (ö.1370) almıştır. Maneviyatta ise Abdulhalık Gıjdüvani (ö.1180) onu terbiye etmiştir.²⁹⁸ Abdulhalık Gıjdüvani de Yusuf Hemedani'nin (ö.1140–41) öğrencisidir. Yusuf Hemedanî, Horasan ve Maverâünnehir tasavvufu üzerinde büyük etkisi olan bir mutasavvıftır. Bunların hepsi Horasan bölgesinin mutasavvıflarıdır.

Yusuf Hemedani Hazreti Ebubekir'den kendisine kadar gelen tarikat zikrine göre Sıddıkî idi ve gizli zikir ile iştiğal ediyordu. Yusuf Hemedani'nin diğer bir halifesi de Hoca Abdulhalık Gıjdüvanî (ö. 1189)'dir (k.s.). Bu zatın halifelerinden ise Şahı Nakşibendî (ö.1389) gelmiştir. Kendisi de bizzat Nakşibendî'nin (k.s.) manevi şeyhi kabul edilmektedir. Nakşibendîlikte gizli zikri asıl düzenleyen Abdulhalık Gıjdüvanî'dir.

Nakşibendî tarikatının da Urfa'ya ne zaman kimin tarafından girdiği bilinmemektedir. Yalnız son yıllardaki araştırmalar sonucu Urfalı büyük şair Yusuf Nabî'nin (1642-1712) dedesinin dedesi **Şeyh Ahmed**'in Nakşibendi şeyhi olduğu kesinlik kazanmıştır.²⁹⁹ Bu durum göz önüne alındığında Nabî'nin dördüncü göbekten dedesi **Şeyh Ahmed**'in, Nabî'den yüz sene önce yaşadığı kabul edilirse Nakşibendi tarikatının Urfa'da 1500'lü yıllarda var olduğu düşünülebilir.

²⁹⁸ Molla Cami, a.g.e, s. 428

²⁹⁹ Prof. Dr. Meserret Dirioz, Nabi Divanı, İstanbul 1994, s. 30

NAKŞİBENDÎ TARİKATININ MÜCEDDİDİYE KOLU

Nakşibendî tarikatı da zamanla kendi arasında kollara ayrılmıştır. Şahı Nakşibendî (ö.1389)'den sonra en önemli kol İmam Rabbani el-Faruki (k.s.)'nin (1563–1624) kolu olmuştur. Bu kola Müceddidiye denilmektedir. Kendisinden sonra İmam Rabbani'ye tabi olanlar bu ismi aldılar. İmam Rabbani büyük bir din âlimi olarak yetiştikten sonra Nakşibendî tarikatı usul ve adabını Şeyh Baki Billah'tan almış ve onun halifesi olmuştur.

Urfa'da Müceddidiye kolundan olarak yalnız Sind tarafından gelen Nebih Efendi (ö.1789) bilinmektedir.

NEBİH EFENDİ (Ö. 1789):

Urfa'da mezarını bildiğimiz en eski Nakşibendî şeyhi **Nebih Efendidir** (k.s.). Nebih Efendi Nakşibendîliğin Müceddidiye kolundandır. 1789 tarihinde vefat eden Nebih Efendi de Urfa evliyasının büyüklerindendir. Urfa'da Nebih Efendiden daha önce Nakşibendî tarikatı mensupları ismine rastlayamadık. **Nebih Efendi**, Tasavvuf ehli tarafından **Hoca Nebih Ruhavî** olarak tanınmakta olup, elimize geçen bir silsilenameye göre halifeliği Sind bölgesinde iken **Alimullah Sindi** (k.s.)'den almıştır. Sindistan, Hindistan'ın kuzey-batısında Pakistan'ın güneyinde bir bölgedir. Bu silsileye göre Nebih Efendi Sindlidir. Yine silsilede geriye doğru şöyle gidilmektedir:

Nebih Efendi'nin şeyhi Alimullah Sindi,

Abdulğafur Lahori,

Mirza Beg Cemilullah,

Fazlullah Serhendi,

Meyan Masum,

İmam Muhammed Serhendi,

Hoca Ahmed el-Faruk İmam Rabbani müceddid-i elfi sani
(ö.1624)

Muhammed Bakibillah. Böylece yine silsile Şah-ı Nakşibendî ile Resulullah Efendimize kadar uzanmaktadır.

Nebih Efendi, Sind bölgesinde şeyhi Alimullah Sindî'den halifelik aldıktan sonra 1750'li yıllarda Sind'den Urfa'ya gelerek yerleşmiştir. Urfa'da irşad görevini sürdürmüş ve kendisi de **Hoca Emin Bursevi'**ye halifelik vermiştir.³⁰⁰ Urfalı bir kimseye halifelik verip vermediği bilinmemektedir. Türbesi Bediüzzaman mezarlığının batısındadır. Nebih Efendi'nin (k.s.), özel durumu hakkında bize bilgi veren torunlarından Sait Cincık'ın anlattığına göre Nebih Efendi Seyyid olup, Horasan tarafından Urfa'ya gelmiştir.³⁰¹ Fakat arşivimizde bulunan silsilede ve Nebih Efendinin mezar taşında Nebih Efendi için "Seyyid" sıfatı kullanılmamıştır. Mezar taşında:

"Haza kabri'l-merhum ve'l-mağfur müşşid el-arifin ve fi tarikati'l-aliyei Nakşibendiyye, eř-Şeyh Nebih Efendi (k.s.) ibni Abdullah, intakale min dari'l-fena ila dari'l-beka bi-nidai "Ya ey-yetuha'l-nefsü mütmeinne ircii ila Rabbiki radiyeten mardiyye" mine'l-vasiti Şaban el-muazzam sene selase ve mieteyn ve elfün. Ğafarallahu rahmeten vasiaten. Fi sene 1203" ibaresi geçmektedir. Mezarı yeşile boyanmıştır. Devamlı ziyaret edilen velilerdendir. Bir ara Rızvaniye camiindeki odalardan birinde oturmuş, sonra Bıçakçı mahallesinde yaptırdığı tekkesinde irşad görevini sürdürmüştür.

Nebih Efendinin türbesinin dışarısında ve kuzey tarafında oğlunun mezarı bulunmaktadır. Bu mezar yeşile boyanmamıştır. Babasından halifelik alıp almadığı belli değildir. Sadece mezar taşında kutbü'l-arifin Nebih Efendinin oğlu Abdullah Efendi yazmakta ve vefatını 1226 (miladi 1811) olarak vermektedir. Aynı mezara torunlarından 1248 (miladi 1832)'de vefat eden İsmail oğlu Mustafa ve 1281 (miladi 1864)'te vefat eden Mustafa oğlu Said efendiler de defnedilmiştir.

Yine aynı zatın anlattıklarına göre büyük dedeleri olan Nebih Efendinin (ö.1789) giydiğı hırkası torunlarının yanında bir muşamba içerisinde hala muhafaza edilmektedir. Bu hırkayı zor doğum yapan kadının üzerine attıklarında, kadının kolay doğum yaptığı-

³⁰⁰ Nakşibendîliğe ait tarikat silsilesi. (kendi özel arşivimizden)

³⁰¹ Nebih efendinin torunlarından Sait Cincık'ın anlattıkları.

na inanırlarmış. Yine ondan kalan kemeri ve keşküşü de bu gibi şeyler için götürülürmüş. Fakat bu ikisi geri getirilmeyince kaybolmuştur diye anlatmaktadır. Yine bu zatın yanında bulunan ve okumamıza izin verdiği bazı beratlardan anladığımıza göre evlatları ve torunları da hep ilimle uğraşmışlardır. Torunlarından Seyyid Fazlı Halife, babası Muhammed'in vefatı üzerine Tahtamor camiindeki ilkokula 1823 tarihinde günlük üç akça karşılığı öğretmen olarak atanmıştır. Torunlarından bir başkası olan müderris Abdullatif Efendi yaşlılığından dolayı, 1856 tarihinde günlük dokuz akçalık müderrislik vazifesini oğlu Muhammed Said Efendiye bırakmıştır. Bir başka torunu da yedi akça gündelik Ulu Cami medresesi müderrisliğinde bulunan ve beratını 1863 tarihinde alan Muhammed'in oğlu Seyyid Halil'dir.

Evlatlarının ağzından Nebih Efendi hakkında Şair Emin Kıra-toğlu'nun yazdığı bir methiye:

*Kim bilir ma'ni-i hadisü'l-veledü sırr-ı ebi
 'İyd-i ekberdir anın eyyamı kadr oldu şebi
 Bizleri zann etmesin kimse garib ü ecnebi
 Cedd-i a'lamız nebidir, cedd-i a'lamız Nebi
 Biz Nebi'nin al ü evlad ü hafid-i pâkiyiz
 Asitan-ı rah-ı aşkında gubar ü hakiyiz
 Himmet-i merdanesiyle âlemin bi-bâkiyiz
 Cedd-i a'lamız nebidir, cedd-i a'lamız Nebi
 Cennet-i a'layı seyretmek dilersen ru-be-ru
 Kıl ziyaret kabrini eyle edeble ser-fürü
 Cümlece zahir keramatı ne lazım güft ü gu
 Cedd-i a'lamız nebidir, cedd-i a'lamız Nebi
 Hâk-i pâ-yi merkade gelmiş Emin-i ru siyah
 Didesi pür-nem dili pür-gam demadem eyler ah
 Kuds-i enfasınla mamur eyle kalbin gâhî gâh*

“Çocuk babasının sırrıdır hadisinin manasını kim bilir? Onun gündüzü büyük bayram, her gecesi de Kadir gecesiymiş gibi değerlidir. Kimse bizi yabancı ve ecnebi zannetmesin. Bizim yüce ceddimiz Nebî'dir. Yüce ceddimiz Nebî...”

“Biz Nebî'nin ailesi, evladı ve pâk torunlarıyız. Biz onun aşk yolu dergâhının tozu toprağıyız. Onun merdlik himmetiyle bu âlemin korkusuzlarıyız. Bizim yüce ceddimiz Nebî'dir, yüce ceddimiz Nebî...”

“Eğer cennet-i alayı yüzyüze seyretmek istersen, onun kabrini ziyaret eyle edeble başını önüne ey. Bu kadar söze ne gerek var, Onun kerametleri zaten herkes tarafından bilinir. Bizim yüce ceddimiz Nebidir, yüce ceddimiz Nebî...”

“Arada sırada onun mukaddes nefesiyle kalbini mamur eylemek için gözleri yaşlı, gönlü mahzun daima ah çekerek, yüzü kara Emin, onun temiz topraklı mezarına gelir. Bizim yüce ceddimiz Nebî'dir. Yüce ceddimiz Nebî...”

Anlamında olan şiir “Fa'ilâtün / Fa'ilâtün / Fa'ilâtün / Fa'ilün” vezninde yazılmıştır. Şiirde geçen “Nebî” ismi iki anlamda söylenilmiştir. Birisi “Nebih” isminin Urfa ağzıyla söylendiği şekliyledir. Çünkü Urfa'da “Nebih” kelimesi “Nebî” olarak telaffuz edilmektedir. İkinci anlamda ise aynı zamanda Nebih Efendinin seyyid olduğu da söylenildiği için peygamber karşılığı olan “Nebî” kelimesi “yüce ceddimiz peygamberdir” anlamına da gelmektedir.

³⁰² Mehmet Veysi Dörtbudak, Kıratoğlu Emin Divanı, İzmir 2003, s. 198

Nebih Efendinin türbesinin içi, mezarı

Nebih Efendinin üçüncü kuşak torunlarından Sait Cincık kendi hakkında şunları anlatmaktadır: “1956–1960 yıllarında İstanbul’da çalışıyordum. O zamanlar henüz gençtim, cahildim. Kendi bileğime de güvenirdim. 1956 senesinde benim cesaretim ve kuvvetli olmam bazı kimselerin aleyhimde planlar kurmalarına sebep olmuştu. Bu yüzden beni bir tuzağa düşürdüler. Beni bilmediğim ve tanımadığım bir eve götürdüler. Orada birçok kimse vardı ve ben o adamların suratlarından hiç hoşlanmamıştım. Artık bana kötü bir şeyler yapacaklarını kesin anlamıştım. Tabi çok da kalabalık olduklarından gücüm onlara yetmiyordu. O anda birden Nebih Efendi dedem aklıma geldi ve ben içimden halimi arz ederek dedemden yardım istedim. İçimden adeta yalvararak bana yardım etmesini ve bu bataklıktan beni kurtarmasını istiyordum. Aradan on dakika ya geçti ya geçmedi birden kapı açıldı ve adamın biri bütün heybetiyle bana doğru gelerek,

—Sen, dedi. Kalk benimle gel, ben de kalktım onunla birlikte evden dışarı çıktım. O adam benimle birlikte kendi mahallemize kadar geldi. Mahallemize girdiğimizde, adamın yanımda yanımda olmadığını fark ettim.”

Kendisi hakkında anlatılan menkibelerden biri şöyledir: Rızvaniye camii avlusundaki odalardan birinde fakir bir kişi yaşıyordu. Bir gün bu kimse vefat etti. Nebih efendi ve müridleri bu fakiri defnettiler. Nebih Efendi fakirin odasındaki eşyalarına bakarken gözüne topraktan yapılmış eski bir lamba ilişti. Lambayı yaktığında içinden bir ifrit çıktı. Nebih Efendi İfrite:

—Ne kadar zamandır bu adamın hizmetindesin? Diye sordu. İfrit de

—Kırk senedir, cevabını verdi. Bunun üzerine Nebih Efendi,

—Bu kırk sene içinde kendisine ne hizmetlerde bulundun? Sorusuna karşılık İfrit,

—Benden bir şey istemedi, dedi. Yalnız ölmeden az evvel ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Bana canının bamyaya aşısı istediğini söyledi. Kış mevsiminde pek bamyaya bulunmuyordu. Kendisine Hindistan'da bamyaya aşısı bularak getirdim. Yemeye baktı ve sonra bu bana haramdır, geri götür dedi. Ben de geri götürdüm. Diye cevap veriyor. Bunun üzerine Nebih Efendi İfrite serbest olduğunu söylüyor ve lambayı kırarak toprağını göle döküyor. Müritleri

—Aman şeyhim, niye öyle yaptın hiç olmazsa bize hizmet ederdin dediklerinde Nebih Efendi elini uzatıp kendine doğru çekerek

—Gel, gel, gel diyor. Her çağırdıkça bir ifrit geliyordu. Bu şekilde kırk ifrit olunca müritlerine dönerek

—Bir başkasının kazandığını çalıştıracağınıza, siz kendiniz kazanın, diyor ve ifritleri geri gönderiyor.

Urfa Rızvaniye Camiinde geçtiği söylenilen, fakat aslında Nebih Efendi'nin Urfa'ya gelmesinden çok önce olması gereken bir menkıbesi de şöyledir.

Nebih Efendi büyük bir alim olarak yetişmişti. O sırada imamlık da ediyordu. Camiye devam edenler arasında bir şeyh de bulunuyordu. Bu şeyh, Nebih Efendinin kendisine intisap etmesini istiyor, fakat Nebih efendi kabul etmiyordu. Bu şeyh bir kış gününde Nebih Efendiyi taze bamyaya yemeğine davet etti. Nebih Efendi ise "Yine bana keramet göstermek istiyor" diye davetini kabul etmedi. Fakat günlerden bir gün Nebih Efendi bir rüya gördü. Rüyasında bir davete gitmişti. Kendisine kuzu kızartmışlardı. Kuzu o kadar güzel kızarmıştı ki insanın iştahını kabartıyordu. Nebih Efendi bir lokma kopararak ağzına attı, çiğnedi. Fakat ne kadar çiğnediyse de yutamadı, çünkü et pişmemişti. Eti yiyemedi, tekrar çıkardı.

—Nasıl olur dedi, bu kadar güzel kızarmış bir etin içi nasıl çiğ kalır? Diye düşündü. Ertesi sabah camiye geldi. Sabah namazında bile üstü pişmiş, fakat hala içi ham olan eti düşünüyordu. Şeyh ise yine arkasında namaza durmuştu. Namazdan sonra Şeyh Nebih Efendiyi tutarak:

—Nebih Efendi, dedi. O kuzu kızartması sensin, sen. Üstten iyice pişmiş görünüyorsun, çünkü iyi bir ilmin var. Ama için hala pişmemiş, çiğdir dedi. Bunun üzerine Nebih Efendi, şeyhe intisap etti ve kısa zamanda zamanının kutbu derecesine yükseldi.

MUHAMMED ŞERİF BUHARİ (ö.1851):

Buhara'dan Urfa'ya gelen velilerden biridir. Mezarı Ulucamii kabristanındadır. Tarikatını tesbit edemedik. Şah Muzaffer el-Hisari adında birinin oğludur. Mezar taşında "*Kutbu'l-arifin, gavs-i'l-vasilin, arıf billâh ve mürşidi kâmil es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Şerif el-Buhari ibni Şah Muzaffer el-Hisari*" kitabesi yazılmıştır. Bu ifadeler, onun büyük bir şeyh olduğunu anlatmaktadır. Hicri 1267, miladi 1851 senesinde vefat etmiştir. Şerif isminden onun Peygamber Efendimizin soyundan geldiği anlaşılmaktadır. Mezar taşının her tarafına kına yakılmış dolayısı ile yazıları bile kınadan kapanmış vaziyete gelmiştir. Ayak dikmesine Urfa şairlerinden Admi'nin bir mersiyesi yazılmıştır.

*Bilirsin dâr-i dünyâ kimseye bâkî değıl ey dil
Fenâfillâh olup eyle vücûd-i sermedî hâsıl
Dü âlemde nefisdir âdeme sermâye-i izzet
Hüdâ'dan ğayre sarfetme anı maksûda ol vâsıl
Cenâb-i Şeyh Efendi el-Buhârî kaddese sirruh
O zât-ı pâk-i ğavs el-vâsilîn kutbu'l-zamânı bil
Fenâ seccâdesinde neşr-i feyz etti reşâhatle
Bekâ tekkesinin ta'mîrine sâ'iy eyledi bu yıl
Oku bir fâtihâ ihvâne Admî söyle târîhin
Makâm-ı vuslata da'vet olup ol merdum-i kâmil
Manzumedede şu anlam ifade edilmiştir:*

“Ey gönül! Bu dünyanın kimseye baki olmadığını bilirsin. Onun için sen de Fenâfillâh makamına erip, Allah'ta (c.c) yok olup, devamlı var olmayı kazan.”

“Her iki âlemde insana yüceliğinin, değerinin sermayesi nefistir. Onu Allah'tan başkasına sarfetme ki maksadına ulaşasın.”

“Buharalı Şeyh Muhammed Şerif hazretlerinin (Allah onun sırrını arttırsın) hakikate erenlerin başı ve zamanın kutbu olduğunu bil, onu tanı.”

“Şeyh hazretleri fenâ, yokluk seccadesinde damla damla feyz, ilim, irfan dağıttı. Bu yıl, Beka, daimlilik tekkesinin tamiri için çalıştı.”

“Şair Admî, kardeşlere bir fatiha ile birlikte şeyhin ölüm tarihini (O kâmil insan kavuşma makamına davet edildi) şeklinde söyledi.”

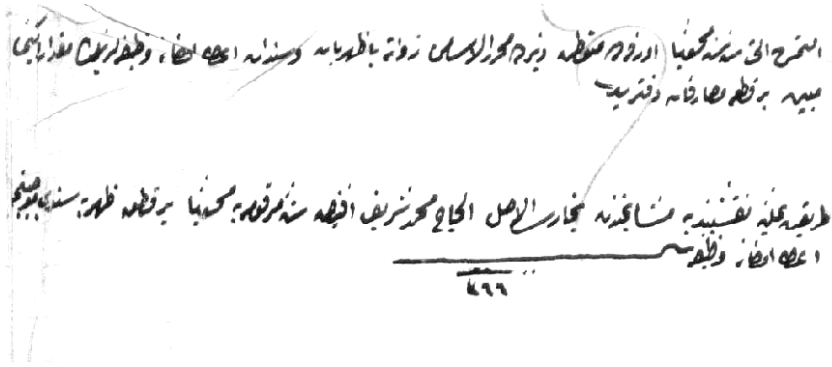
Okuyanların ders alması gereken bu kitabede, büyük bir şeyh de olsa, insanın sonunda öleceğini ve sadece Allah için yaptıklarının kendisine kalacağını, herkesin bir fatihaya muhtaç olacağını belirtmektedir.

Bazı zevata verildiği gibi Muhammed Şerif Buhari'ye de Urfa vakıflarından vazife karşılığı ücret veriliyordu. 1266 (miladi 1850)

tarihinde bu ödeme ile ilgili belgede Şeyh Muhammed Şerif Buharinin Nakşibendi olduğu da kayıtlıdır.³⁰³

Altmışaltı senesine mahsuben Urfa'da mutavattin zirde muhar-rer el-esâmi zevata ba zahriyat ve senedat i'tâ olunan vazifelerinin mikdaratını mübeyyin bir kıt'a mesarifat defteridir.

Tarikat-i 'âliye-i Nakşibendiye meşayihinden Buhari el-asıl el-Hac Muhammed Şerif Efendiye sene-i merkumeye mahsuben bir kıt'a zahriyye senedi mucebince i'tâ olunan vazifesi.

Şeyh Muhammed Şerif Buhari hakkındaki belge

NAKŞİBENDÎ TARİKATININ HALİDÎ KOLU:

Nakşibendî tarikatı şeyhi Mevlana Halid-ı Bağdadî (1776–1826)'den dolayı Nakşiliğin bu koluna Halidî kolu denildi ve bu yüzden Mevlânâ Halid'a tabi olanlar kendilerine Halidî dediler.³⁰⁴

Mevlana Halid'ın Bağdad'a gelerek yerleşmesinden sonra kendisine intisab etmiş olan Urfalı Hartavîzade Hafız Muhammed Selim Efendi de, Mevlana Halid-ı Bağdadî'nin Urfa'lı halifesidir.

³⁰³B.O.A: EV. d...: 13894

³⁰⁴ Mevlana Halid-ı Bağdadî (1776–1826) (k.s.)'den sonra Nakşibendî halifeleri daha çok göze çarpmaktadır. Mevlana Halid, Hindistan'da Abdullah Dehlevî'den halifelik alarak Bağdat'a gelmiştir. Mevlana Halid-ı Bağdadî (k.s.)'nin üçyüzden fazla halife bırakmasından sonra, bu halifeler İslam coğrafyasının her yerine dağı-larak irşada başlamışlardır. Böylece her tarafta bu tarikat daha çok tutunmuştur. Bu büyük velinin vefatından sonra, kendi adıyla söylenilen "Halidî Kolu" teşek-kül etmiş ve bu kolun mensuplarına "Halidî" denilmiştir.

Hindistan'dan geldikten sonra Bağdad'a yerleşen Mevlana Halid, irşad görevinde o kadar titizdi ki, halifelerini son derece iyi yetiştirdikten sonra ona halifelik verirdi. Mevlânâ Halid birine verdiği görevin de aksamasını kesinlikle istemezdi. Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi (k.s.)'nin tuttuğu notlar arasında bulunan bir belge, Mevlânâ Halid'in (k.s.) ne kadar titiz olduğunu göstermektedir.

*"Gavs el-sakaleyn zi'l-cenehayn Hazreti Melana Ziyaeddin eş-Şeyh Halid Efendi kaddallahu taala sırrahü'l-akdes hazretlerinin adet-i seniye-leri böyle idi ki, bir beldede irşad eden zat-ı kiram bulundukda her ne cihetten gelü kendüden batınca ziyade bir telamizi ve hülefası bile gelse, mumaileyhin terviciyle memur oldukları tervic ederler idi. O beldede irşaddan memnu oldukları cihetden asla taarruz ve tasaddi edemezler idi. Hin-i evail-i tarikatde evail-i irşad-ı acizide Urfa'da bazı ekrat tarafından bu ru siyah ile münaferet bulunduğundan, vasıl-ı sem'i mübarekeleri oldukda bu kelimatı muharrereyi işaret ve kinaye-i müeyyed emirname-i samiyeleri şeref südür edüb, vasıl-ı yed-i naçizanem olub tılsimiyle müşerref olarak hırzican gibi hıfzeder idim. Darü's-saltanat tarafına sefer-i müznibanemde ahillai efendilerimin (...) Allahu taala ve'l-müslimin bituli hayatuhum, bazılarında vucuh-i muharrerin hilafını fehm ettikde teberrüken ve teyemmünen ferman name-i hazreti ebi'l-beha Ziyaeddin kadde-sallahu taala sırrehu'l-akdes bila ziyade ve la noksan biaynihi ziver-i serlevha kılınmıştır...."*³⁰⁵

Günümüz diliyle şöyle demektedir:

"İns ve cinlerin yardımcısı, dünya ve ahiret ilminin sahibi Hz. Mevlana Ziyaeddin eş-Şeyh Halid – Allah onun kutsal sırlarının kutsallığını artırsın – Hazretlerinin adetleri böyle idi ki. Bir beldede irşad eden ulu bir zat bulunuyorsa, her ne taraftan gelirse gelsin, gizli ilimde ondan daha fazla olan öğrencileri ve halifeleri bile gelse, Mevlana Halid'in desteklemesiyle neye memur olmuşlar ise o memuriyeti desteklerler ve o görevi yaparlardı. O beldede irşaddan yasak oldukları yöne asla ilişmez ve başlamazlardı. Tarikatın ilk senelerinde ve bu acizin irşad görevinin başlangıcında bazı Kürtlerle bu yüzü kara arasında nefret bulunuyordu. Bu hal Mev-

³⁰⁵ Bkz. Belge no. 4

lana Halid Efendi'nin kulağına kadar ulaştığında, bana yazılan bu (ne ile görevlendirilmişse o görevi yapmak) cümlesini işaret eden şerefli yüce emirnameleri çıktı. Bu emirname benim naciz elime yettiğinde, onun tılsımıyla şereflenerek, emre uydum ve onu canım gibi koynumda sakladım. Saltanat merkezine taraf (bundan gayesi Mevlana Halid hazretlerinin bulunduğu şehirdir) yaptığım günahkâr yolculuğum sırasında Efendi dostlarımın – Allahu taala bize ve bütün müslümanlara yardımcı olsun ve uzun hayat versin – bazılarından bana yazılmış olan yazının zıddını anladıklarını gördüğüm zaman, Hazreti Ebi'l-Beha Ziyaeddin (k.s.)'nın gönderdiği fermanını uğur sayarak ilavesiz ve eksiksiz olarak daima o fermanın işaret ettiği şey tercih edilmiş, aynı şekilde baş tacının süsü kılınmıştır, saklanmıştır...”

Anlaşılaacağı üzere Mevlana Halid, bu gibi emir ve talimatlarıyla bıraktığı halifelerin, kendi görevi ne ise onu yapmalarını, ne eksik ne de fazla başka bir işle uğraşmamalarını kesin olarak belirtmiştir. Kanaatimizce bu belge Nakşibendîlik için çok önemli bir belgedir.

MEVLÂNÂ HALİD'IN KÜÇÜK OĞLU ŞAHABEDDİN AHMED TÜRBESİ (Ö. 1823)

Mevlana Halid-ı Bağdadî (k.s), 1823 de Bağdat'tan Şam'a geldiklerinde, hanımını ve küçük oğlu Şeyh Şahabeddin Ahmed'i Bağdat'ta bırakmışlardı. Bir müddet geçtikten sonra, hanımına bir mektup gönderip yanına gelmelerini istedi. Bu emre uyan hanımı ve küçük oğlu, 1823 de Bağdattan yola çıkarak, yol güzergâhında bulunan Urfa'ya yetiştiklerinde, Mevlana Halid'in Urfalı halifesi Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi'nin evinde misafir kaldılar. Bu esnada muhterem oğlu küçük Şahabeddin Ahmed hastalanarak vefat etti. Mevlana Halid Şam'da iken Şeyh Muhammed Selim Efendi'ye: —Ey Hafız, hanımımız ve evladımız Urfa'ya geldiler, sizin evinizde kaldılar. Fakat Şahabeddin vefat etti, dedi. Hafız Muhammed Selim Efendi de bu tarihi yanına kaydetti. Bir zaman

sonra Urfa'ya gittiğinde hanımından bunu sordu ve vefat tarihinin Mevlana Halid (k.s.)'in verdiği tarih olduğunu gördü.³⁰⁶

Mevlana Halid (k.s.)'in küçük oğlu Şahabeddin Ahmed, Urfa'da 1823 de vefat ettiğinde onu, Ulucamii haziresine defnettiler. Seneler sonra mezarının üzerine Urfa –Rakka valisi Osman Nuri Paşa tarafından bir kubbe yaptırıldı. Hem mezar taşına ve hem de kubbenin kapısı üzerine birer kitabe yazdırdı.

Mezarın baş dikme taşı kitabesi şöyledir:

İntekale hazreti'ş-Şeyh Şahabeddin

Ahmed Efendi bin ğavsü'l-vasilin

Mevlana Ziyaül-milleti ve'd-din eş-Şeyh Halid

Bahaeddin Nakşibendî mine'l-beledi'l-Bağdad ila'r-Ruha.

Kitabede Mevlana Halid'in (k.s.) oğlu Şahabeddin Ahmed Efendi'nin Bağdat'tan Şam'a giderken, Urfa'da vefat ettiği belirtilmektedir. Mezarın ayak dikme taşındaki kitabede de şunlar yazılmıştır:

Şeyh Halid oğlu Ahmed necl-i Kutbü'l-arifin

Hazreti Sultan Ziyaeddin-i ğavsü'l-vasilin

Hak-ı pak-ı türbesine yüz sürüb tahkik bu

Nur-i ayni ferdi Mevlânâ-yı kehfü'l-zairin

Allah ede makamın ma'mur anın

Kitabede ziyaretçilerin, Mevlânâ Halid'in (k.s.) oğlu Şahabeddin Ahmed'in türbe toprağına yüz sürüp, Allah'tan onun makamını mamur etmesini dilemelerini istemektedir³⁰⁷.

Türbenin kapısı üzerindeki Türkçe kitabe:

"Zamânın kutbu Mevlânâ-yı Halid kuddise sirruh

Otuzdokuzunda hicret eyleyince Şam'a ol nuhbe

Ruhâ'da necl-i pâk-i Şeyh Şahabeddin edüb rihlet

Geçüb o kasr-i fânîden çekildi âlem-i lübbe

³⁰⁶ Yakup Çiçek, Şemşü'ş-Şümus, İst. 1987, s. 47- Yakup Çiçek, Mecd-i Talid, İst. 1987, s. 93

³⁰⁷ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar taşları, Şanlıurfa 1996, s. 152

*Mehâl-ı kıldı ašhab-ı sefer ol Şah'e sığına
Beyaz dülbendden son ana hiyyat kadar cübbe
Ziyaretgâh-ı ehl-i hacet dilesün işte bu ya Hu
Yapıldı üstüne nur ala nur oldu o türbe
Çıkub bir hatıf-ı ğayb dedi Nuri türbe tarihin
Kafesdir tuti-i ruh-i Şahabeddin'e nev kubbe"*

Kitabede özetle şunlar anlatılmaktadır: “Zamanın kutbu büyük veli Mevlânâ Halid (k.s.), o seçkin kişi 1239 hicri (miladi 1823) tarihinde, Şam’a hicret eylediğinde, küçük oğlu Şahabeddin ve hanımı Bağdatta kalmıştı. Sonra bunlar Bağdat’tan Şam’a Mevlânâ Halid (k.s.)’in yanına gitmek istediklerinde, seyahatleri sırasında güzergâhları üzerinde olan Urfa’da konakladılar. Şahabeddin Urfa’da hastalandı ve 1823 senesinde vefat etti. Bu fani âlemde baki olan dünyaya göçtü. Yaptıkları bu seferin sebebi, o büyük veli Mevlânâ Halid (k.s.)’a kavuşmaktır. Fakat küçük Şahabeddin vefat ederek beyaz bir cübbe gibi kefen giydi. Kendisini ziyaret eden hacet ehlinin isteğı ile mezarının üstüne, Nuri Paşa, nur gibi bir türbe yaptırdı. Nuri türbenin tarihini, bir çıkarmak suretiyle şöyle söyledi: “Bu yeni kubbe Şahabeddin’in papağan ruhuna bir kafestir.” Kitabı (mefailün, mefailün, mefailün, mefailün) veznindedir. Kitabının altında yazılış tarihi yoktur. Ebced hesabına göre son mısırda tarih düşürölmüş olup, Arap harfleri toplanıp, bir çıkarıldığında, türbenin yapılış tarihi çıkmaktadır.

Türbenin Arabça kitabesi:

“Darihu Şeyh Şahabeddin Ahmed Efendi bin ğavsi sakaleyn Mevlana Ziyaül-milleti ve’d-din, eş-Şeyh Halid Efendi kaddesallahu Taala sırruhu ve ef’ada bereketühuma, safere min Bağdad li-mülakati ebihi fi’ş-Şam. Teveffa ve düfinaha huha. Benaha es-Seyyid Osman Nuri Paşa, eş-Şehir bi-şeyhzade Sirruh Paşa. Fi sene 1262” (miladi 1845).

Kitabede: Mevlânâ Halid (k.s.)'ın küçük oğlu Şahabeddin Ahmed babasının yanına gitmek için Bağdattan Şam'a giderken, Urfa'da hastalanmış ve 1823 de vefat etmiştir. Ulucamiin kabristanına defnedilmiştir. Urfa valisi Osman Nuri Paşa üzerine bu türbeyi 1845 tarihinde yaptırmıştır. Denilmektedir³⁰⁸.

Dostlarımızdan biri başından geçen olayı bize şöyle anlattı: “Sığara tiryakisi idim. Fakat sığara bana artık çok sıkıntı veriyordu. Adeta nefes alamıyordum. Allah'ın izniyle sığarayı bıraktım. Bu seferde iki üç sene kadar sonra göğsümde şiddetli ağrılar başladı. O kadar çok ağrıyordu ki, onun ağrısından geceleri uykudan uyanıyor, ağrının şiddetinden gözlerimden yaş geliyordu. Doktora gittim röntgen çektirdim. Doktor;

—Akciğer bronşların bütün katran dolmuş simsiyah çizgiler oluşmuş. Dedi ve bir ağrı kesici ile diğer ilaçları verdi. İlaçları kullanıyordum. Fakat her zaman da Allah'tan beni iyileştirmesini diliyordum. O'nun dostları hürmetine beni iyileştirmesini diliyor ve yine Allah velilerinden istimdadda bulunuyordum. Bir gece rüyamda bana;

—Senin doktorun üç gün sonra gelecek. Dediler. Bir anda uyan-dım. Gördüğüm rüyayı düşündüm ve Allah'tan bana yardım etmesini tekrar istedim. Bu rüya üzerine ağrı kesiciyi kullanmaktan vaz geçtim. Çünkü ağrının geçip geçmediğini ancak bu şekilde anlayabilirdim. Diye düşünüyordum. Tamamen rüyayı unutmuş-tum. Üç gün kadar sonra bir gece rüyamda entarili sekiz on yaşla-rında küçük bir çocuk gördüm. Bana:

—Beni tanıdın mı? Dedi. Ben de,

—Hayır, seni nereden tanıyacağım. Kimsin? Dedim. O da

—Ben senin doktorunum. Seni iyileştirmeye geldim. Dedi. O anda birden uykudan sıçrayarak uyandım. Etrafıma bakındım,

— Çok şükür Ya Rabbi, bu benim iyileşeceğime işarettir, dedim ve artık iyileşeceğime inandım. Gerçekten de az zaman sonra Allah'ın izniyle hiçbir şeyim kalmadı. Ciğerimdeki katran, aylarca

³⁰⁸ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa belediyesi Yayın-ları, Ankara 2001, s. 261–263

öksürüklerle küçük mercimek taneleri büyüklüğünde çıktı ve nihayet bitti. Fakat o rüyamdaki çocuğun kim olduğunu ne kadar düşündümse de çıkaramadım. Yıllar sonra bir arkadaşın Mevlânâ Halid (k.s.) oğlu Şemseddin Ahmed hazretlerinin, birini rüyada iyileştirdiğini söylemesi üzerine, o anda ben de ayıldım ve kendi içimden

—“Öyleyse rüyamdaki doktorum o küçük çocuk da o mübarek zat idi” diye düşündüm.”

Mevlana Halid hazretlerinin oğlu Şahabeddin Ahmed türbesi

HARTAVİZADE ŞEYH MUHAMMED SELİM HAFİZ EFENDİ (1785–1860)

Hartavizade Muhammed Selim Efendi 1785 senesinde Urfa'da Meşarkıye mahallesinde Çiftehan mevkiinde ve Dabakhane ile Çiftehan arasında Hamud'un tetirbesinde (çıkamaz sokağında) haremli büyük bir evde doğdu. Bu evde hayatının sonuna kadar oturdu. Kendisi Hartavilerden olup ataları Yavuz Sultan Selim Han zamanında Orta Asya'dan gelmiş bir Türk ailesindendir.³⁰⁹ Hartavî kelimesi eskiden sipahilerin giydikleri yuvarlak keçe külahın adı-

³⁰⁹ Ailesi hakkındaki bilgiler Selim efendinin torunlarından Sayın Dr. Burhan Vural'dan alınmıştır.

dır.³¹⁰ Babası Hacı Hüseyin Efendi, annesi Hatice Hanım'dır. İlim tahsilini zamanın büyük ve meşhur âlimlerinden Besnî'li Hacı İbrahim Efendi'den (ö.1851) Rızvaniye (Rıdvaniye) medresesinde tamamladı. Bu arada Kur'an-ı Kerim'i de ezberleyerek hafız oldu³¹¹.

Mevlana Halid-i Bağdadî (k.s.) 1805 de Bağdad Süleymaniye'den Hac farızası için yola çıktığında, Urfa'ya da uğramış ve bir müddet Halilürrahman zaviyesinde kalmıştı. Bu sırada Muhammed Selim ve arkadaşı Yahya Efendi tahsil görüyorlardı. Mevlânâ Halid, Yahya Efendi'ye:

— Arkadaşın Muhammed Selim Hafız yakında bana tabi olacaktır, demişti.³¹²

Mevlânâ Halid (k.s.)'in bu kerameti çıkmış ve Mevlânâ Halid Bağdadî 1811 senesinde Hindistan Delhi'den büyük bir mürşid-i kamil olarak, Bağdad Süleymaniye'ye geri döndüğünde, Süleymaniye'de bir zaviye yaptırmış ve irşadla meşğul olmaya başlamıştı. Bu tarihlerde Hartavizade Muhammed Selim Hafız Efendi de Urfa'dan Süleymaniye'ye gelerek, Mevlânâ Halid (k.s.) hazretlerine intisab etti³¹³. Bu sırada Mevlânâ Halid, Muhammed Selim Efendiye:

—Ey Muhammed Hafız! Arkadaşın bana tabi olacağını söylemedi mi? Muhammed Selim Hafız da;

—Evet, diyerek, o büyük zata hürmet gösterdi.

Muhammed Selim Efendi Süleymaniye ve Bağdad'da Mevlânâ Halid-i Bağdadî'nin yanında 1812 senesinde seyr u sulûkünü tamamladı. 1812 tarihinden itibaren Mevlânâ Halid (k.s.)'in mutlak halifesi oldu. O artık âlim, fazıl, amil, veli, mürşid, maneviyat sahibi, insanların önderi büyük bir Nakşibendî halifesi idi.

³¹⁰ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M. E. Basımevi İstanbul 1983, I, 750

³¹¹ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 72-91

³¹² Yakup Çiçek, Şemşü's-Şumus, İstanbul 1987, s. 108 – Yakup Çiçek, Mecd-i Talid, İstanbul 1987, s. 110

³¹³ Yakup Çiçek, Şemşü's-Şumus, İstanbul 1987, s. 30

Mevlânâ Halid (k.s.), Hartavizade Muhammed Selim Efendi'ye (k.s.) hilafet verip, kendisini Urfa'da irşadla görevlendirince, ona şöyle dedi:

—Ey Hafız, sana günde kaç kuruş yeter? Diye sorduğunda, Muhammed Selim Efendi:

—Ben fakire elli kuruş yeter. Diye cevap verdi. Mevlânâ Halid (k.s.) da:

—Hafız, oturduğun örtüyü kaldır. Altında elli kuruş görürsün, onu al, ihtiyaçlarına harca dedi.

Gerçekten her sabah namazından sonra minderinin altından elli kuruşu alır ve ihtiyacını bu parayla görürdü. Mevlânâ Halid hazretleri, Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi'yi halife olarak bıraktığında, hayatta oldukça Urfa'da irşad görevinin kendisinde olduğunu bildirmiştir. Hatta kendi halifelerinden bile biri Urfa'ya gelse, irşad görevinde bulunamayacağına dair bir yazı da yazıp, Hafız Efendi'ye vermişti.

Mevlânâ Halid kendi tacını Muhammed Selim Efendi'ye verdiği gibi, İmam Rabbani Ahmed Faruk-ı Serhendî (k.s.) hazretlerinin elbisesini de ona ihsan etmiştir³¹⁴.

Hafız Muhammed Selim Efendi'nin türbesi

³¹⁴ Yakup Çiçek, Mevd-i Talid, İstanbul 1987, s. 109

MUHAMMED SELİM EFENDİ'NİN İCAZETNAMELERİ

Hafız Muhammed Selim Efendi böylece seyr u sulûkunu tamamlayınca, Mevlana Halid (k.s.) kendisine biri Farça, diğeri Arapça olmak üzere iki icazet (Diploma) verdi.³¹⁵ Bunlardan Farça olanı şöyledir:

"Bismillahirrahmanirrahim.

Hasbünallah ve ni'me'l-vekil ve alallahi tevekkelna, birader-i tarika ve muhlisi ala'l-hakika Hafız Muhammed Efendira be-irşad-i ibad ve teslik-i tullab mücaz ve me'zun nümudim. Herkes ez yaran in natüvan be şehri-i ürefa varid mişavend be terğib-i halk birafted, ma'zuvaliye meşğul başed asla alaki irşad nekünend, vesselam hitam el-kelam.

*Ed'af'el-ibad Halid Nakşibendî el-Müceddidi."*³¹⁶

Türkçesi de şöyledir:

"Bismillahirrahmanirrahim. Allah bize yeter. O ne güzel vekildir. Biz O'na tevekkül ettik. Kardeşlerinin tarikatına ve hakikatin üzerine muhlis Hafız Muhammed Efendi'yi, kulları irşada ve talebelerin süluki için icazetli ve izinli gösteriyorum. Dostlardan herkes buna muktedir olmazsa, saadete ve ariflerin şehrine ulaşamaz. Halkın rağbetine düşerse ve gayesinden saparsa, asla irşadla alakası kalmaz. Vesselam, kelamın sonu.

Kulların en zayıfı Halid Nakşibendî el-Müceddidi."

Bu icazetnamede tarih yazılmamıştır. Mevlana Halid (k.s.)'ın verdiği bu Farsça icazetname oldukça kısa ve sade bir dille kaleme alınmıştır. Arapça olan icazetname ise daha uzun ve daha edebi olduğu gibi aynı zamanda ders verici bir tavsiye ve öğüt niteliğini de taşımaktadır.

İcazetnamenin Arapça olanı:

"el-Hamdülillahi hamden yertedihi li-cenabihi ve's-selatü ve's-selamü ala ecelli menistefa li-vahyihi ve hitabihi hilafetüllahi fi halikatihî Mu-

³¹⁵ Bu icazetnamelerin asıl metni Sayın Dr. Burhan Vural'ın arşivinde bulunmaktadır. Oradan fotokopi edilmiştir.

³¹⁶ Bkz. Belge no. 5

hammedin ve ala alihi ve ashabihi ve ba'dü fakat eceztü el-ahefillahi ve'l-muhibbe li-vechillahi'l-müeyyedü bi-imdadi sadati't-tariki en-Nakşibendî Hafız Muhammed Efendi zadallahu teala bimennihi derecatihi ve ahvalihi ve asbağa ala'l-mü'minine füyudehu ve nivalehu bi'telkini'z-zikri ve'l-teveccühi ve'l-irşâdi fi't-tarikati'l-aliyet'il-Nakşibendiye kaddesallahu esrare mevaliha ve kata'a dabire hussadiha leha. Ba'de macerebtü ta'sire nazarihi li'l-tullab ve husne iktidarihi ala ilka'l-envar ba'de ref'il-hicab ve ma eceztü illa ba'de'l-isticazeti min sadati'l-silsileti'l-aliiyye ve'l-istihareti'l-şer'iyeti'n-Nebeviyye ve'l-yağtenim sohbetehu küllü men yuridu el-tesebbüte bi-tarikati'l-evliya ve edmeneli külli men yülazimu emrehu ve hidmetehu en yenale ma la yuhitu bihi aklü'l-ukalai ve tü'seru anhu ilmü'l-ülema ve usihi bitemessüki bi'l-kitabi ve's-sünneti ve'l-emri bi tashihi'l-akaidi bi-mukteda arai ehli'sünneti elezinehümü'l-firkatü'l-naciye ala ma atbaka aleyhi eimmetü'l-keşfi ve'l-viddan ve usihi bitevkiri hameleti'l-Kur'an ve'l-fukaha v e'l-fukara ve bi-selameti'l-sadr ve bi-samahati'n-nefs ve bi-sehaveti'l-yedi ve beşâseti'l-vechi ve bezli'l-neda ve keffi'l-eza ve's-safhi an asereti'l-ihvan ve'n-nasihate li'l-asağiri ve'l-ekâbiri ve terki'l-hüsumat ve terki't-tema' ve bi'l-itimadi fi kadai'l-havaic ilallahi (c.c.) feinnehu la yudiu men avvela aleyhi ve en la yercüve en-necate illa fi sıdki vela'l-vüsule ilallahi taala fi't-tiba'i Muhammedin sal-lallahu aleyhi ve ala alihi ve sahbihi ve sellem ve enla yezünne ennehu efdale min ahadin bel la yera li-nefsihi vücuden ve küllü men yetetavelu aleyhi bi'n-nemimeti ve'l-hasedi yüfevidu emrehu ilallah. Ve la yetekellefu fi def'i şerrihi bi'l-himmetin, feinne meşayihe hazihi't-tarikati ricalün tetedekdekü fi himmetihim el-cibal, feinşau kala'u maddete fesadihi bi-kudretillahi taala fi esra'i ma yekûnu ve sallallahu ala'n-nebiyi'l-ümme Muhammedin ve ala alihi ve sahbihi adede halkihi ve rida nefsihi ve zinete arşihî ve midade kelimetihî ve selleme teslimen kezalike ve'l-hamdülillahi rabbi'l-âlemin.

Ve ene'l-fakir el-miskin Halid el-Nakşibendî el-müceddidî el-müzhiri sumiha bi'l-cemim mine'l-Mevla el-Kerim.

Mühür

Halid el-Nakşibendî el-müceddidî, el-Kadirî, el-Sühreverdî, el-Kübrevî, el-Çeştî"³¹⁷

³¹⁷ Bkz. Belge no. 6

Yine tarihsiz olan bu icazetnamenin Türkçe tercümesi:

“Allah’ın zatına yaraşır şekilde O’na hamd ederim. Salât ve selam, vahyine ve hitabına seçtiği en şerefli resulu ve insanlar arasında Allah’ın halifesi olan Muhammed’e ve aile ve ashabına olsun.

Allah için sevdiğim din kardeşim, Nakşibendî tarikatı sadatı tarafından te’yid olunmuş Hafız Muhammed Efendi’ye –Allah kendi fazliyle onun derecesini ve hallerini arttırsın ve mü’minlere feyzini ve rahmetini ihsan etsin.- zikri telkin, nasihat ve irşad etmek üzere yüksek Nakşibendî tarikatında yetkili kılarak, -Allah bu tarikatın mensuplarının sırlarını kutlulasın ve onu çekemeyenlerin de çekememezliklerini ortadan kaldırsın- onun talebeler üzerindeki nazarlarının etkisini ve nurlarını arttırmasını tecrübe ettiğim vakit, hicap perdesinin de kalkması ile ona icazet (izin) verdim. Bu icazeti tarikat silsilesi sadatının izni ile ve sünnet olan şer’i istihareden sonra verdim.

Velilerin tarikatında sebat isteyen kimse, onun sohbetini ganimet bilsin. Onun emrine ve hizmetine bağlanan kimseler, akılların erişemediği ve âlimlerin yetişemediği makamlara ulaşırlar. Ona Kitab ve Sünnete sarılmayı, akidesini ise vicdan ve keşf ehli imamlarının ittifakı ile fırka-i nâciye (kurtulanların gurubu) olan ehli sünnet reyine göre düzeltmesini tavsiye ederim. Yine ona, Kur’an ehlini, fakihleri ve fakirleri saymasını, kalb selametini ve nefs musamahasını, cömertliği, güler yüzlülüğü, iyilikseverliği, eziyet vermemeyi ve kardeşlerin kusurlarını bağışlamayı, küçüklere ve büyüklere nasihat etmeyi, düşmanlığı bırakmayı, tamahkârlığı terketmeyi ve ihtiyaçlarını gidermek için yalnız Allah’a güvenmeyi tavsiye ederim. Zira Cenab-ı Allah kendisine güvenenleri unutmaz.

Kurtuluş doğrulukta, Allah’a ulaşmayı ise ancak Muhammed’e (s.a.s.) tabi olmakta ümid etsin. Kendisinin hiçbir kimseden daha faziletli olduğunu zannetmesin. Bilakis nefsinin yok bilmesi gerektiğini kabul etsin. Hased ve çekememezlikle birisi kendisine hakaret ederse, onu Allah’a havale etsin. Onun şerrini defetmek için çaba sarfetmesin. Çünkü bu tarikatın meşayihî öyle kimselerdir ki, diledikleri takdirde Allah’ın izniyle en kısa zamanda dağlar bile onların himmetiyle yerle bir olur. Allah’ın yaratıkları sayısınca,

nefsinin rızası ve arşının ağırlığınca, kelimeleri miktarınca salât ve selam ümmi olan peygamber Hz. Muhammed'e ve aile ve ashabına olsun.

Ve ben fakir ve miskin Halid el-Nakşibendî el-müceddidî el-müzhiri sumiha bi'l-fadli'l-cemim mine'l-Mevla el-Kerim."

İmzasından sonra şu kelimelerin yazılı olduğu bir de mühür vardır:

"Halid el-Nakşibendî el-Müceddidî, el-Kadirî, el-Sühreverdi el-Kübrevî, el-Çeştî."

Mevlânâ Halid (k.s.), bu beş tarikattan da hilafet vermekteydi.

MUHAMMED SELİM EFENDİ'NİN AİLESİ VE VEFATI

Hafız Muhammed Selim (k.s.) Efendi iki evlilik yapmıştır. Hanımlarından biri Hatice Hanımdır (ölm.1891-92). Diğeri Vazahe Hanımdır. Hafız Muhammed Selim Efendi'nin bu hanımlarından onbir çocuğu olmuştur.

Muhammed Selim Efendi'nin çocukları,

1.Hacı Mahmud Efendi,

2.Mustafa Sami Efendi,

3.Ahmed Efendi,

4.Hüseyin Ferideddin Efendi: Hüseyin Ferideddin Efendi'ye, sonradan Paşalık verilmiştir. Mart 1903 tarihinde vefat etmiştir. Mezarı Bozova ilçesi Ağvıran köyünde, kendi yaptırdığı camiin avlusundadır. Mezarın baş dikme taşında şu kitabe yazılmıştır:

El-Fatiha, Lâilâhe illallah Muhammedün Resulullah

Haza kabri'l-merhum Urfa eşraf-ı hanedanından

Ve Mirimiran-ı kâmilinden bâniî camii şerif saadetlû

Hüseyin Paşa ibni Şeyh Muhammed Selim Hafız el-Nakşibendî

El-Halidî, eş-şehir bi-Hartavizade.

Gaforallahu lehu ve validihuma tayyiballahu ceala cennete

Tüvüffiye fi zilhicce fi sene 1320

(miladi Mart 1903)

5.Muhammed Mazhar Efendi, bu zat da Anadolu Kazazkeri olmuş, Rumeli kazazkerliğine tayini geldiği gece, haber kendine ulaşmadan rumi 1324, miladi 1908'de vefat etmiş ve Karacaahmet mezarlığı yanındaki Çiçekçi Camii avlusundaki mezarlığa defnedilmiştir. Mezar taşındaki kitabesinde:

"Hüve'l-Baki

Ülema-yi benamdan ve hülefa-yi Halıdiyeden

Urfalı Şeyh Muhammed Selim Efendinin

Oğlu olup fıkıh ve tefsirde sahib-i tedkik

Ve zekâ ve irfaniyle mümtaz bulunan

Anadolu Kazazkeri payelerinden ve

Mahkeme-i temyiz azasından

Muhammed Mazhar Efendi buradadır.

1324 (1908)

Ruhuna fatiha" denilmektedir.

6.Mehdi Efendi,

7.Habibullah Efendi,

8.Muhammed Mahzun Efendi,

9.Ali Efendi adlarında dokuz oğlu,

1.Ayşe ve

2.Fatma Hanım adlarında iki kızı olmuştur.³¹⁸

Hafız Muhammed Selim Efendi Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır. Yalnız bunlar muhafaza edilmemiştir. Şiirinden elde kalan bir örnek:

Ben humar-ı çeşm-i mestim kaşların mihrabına

Baş eğersem secdegâhımdan gelir bu-yi şarab.

Eyledim cana sefer, meyhaneden meyhaneye,

Kande gitsem hak-i rahımdan gelir bu-yi şarab.³¹⁹

³¹⁸ Ailesi hakkındaki bilgiler, torunlarından Dr. Burhan Vural'dan alınmıştır.

Şiirleri daha ziyade tasavvufidir.

Hartavîzâde Şeyh Muhammed Selim Hafız, Nakşibendî tarikatının Halidî kolunun Urfa'lı halifesi olarak, vefatına kadar birçok kimseyi irşad etmiştir. Yüzlerce kendisini seveni ve müridi vardı. Bazı halifeler de yetiştirmiştir. İsmine ulaşabildiğimiz halifelerinden üçü şunlardır:

- 1- Harputlu Ali Begzade
- 2- Adıyamanlı Ataullah Efendi
- 3- Adıyamanlı Küçük Mehmed Efendi.

Bunlardan Harputlu Ali Begzade'nin dışındakiler halife yetiştirmemişlerdir.

Hartavizade Şeyh Muhammed Selim Hafız, 1860 tarihinde Urfa'da vefat etti. Kendisini önce Mevlidihalil Camii kabristanına defnettiler. Sonra buradan yol açılınca, 1874 senesinde Dabakhane Camii kapısı yanına naklettiler. Dabakhane camiine nakledilen naşının üzerine 1880 senesinde, oğlu Hüseyin Ferideddin Efendi bir türbe yaptırdı. Türbenin yanına da bir çeşme yaptırdı. Hüseyin Ferideddin Efendi'ye sonradan "Paşa" lık ünvanı verilmiştir. Türbenin hem sokaktan taraf ve hem de cami avlusundan taraf olmak üzere iki kitabe yazdırdı.

Türbenin sokak duvarındaki kitabesi:

*Hasbünallah ve ni'me'l-vekil*³²⁰

Kutb-i mahbub-i zaman Hafız Muhammed Hazreti

İntikal-ı Halid idi an kayyumiyeti. Sene 1277

Pirveş ihya-yi sünnet etdiği dall irsal için

Halidîye kutb-i irşad azmi esfer u rihleti. Sene 1277

Bin ikiyüz kırkiki kıyamı etmiş biri de

Azmi doksan birde çün Mevlidihalil'den firkati

Feyz ile tam latif türbesi tarihinde yaz. Sene 1298

³¹⁹ Bedri Alpay, a.g.e, I, 205 – Urfa Salnamesi, 1927, s. 111

³²⁰ Kur'an-ı Kerim, (3) Al-i İmran Suresi /173 (Allah bize yeter, O ne güzel vekildir).

Yaptı ferzendi Ferideddin edince leb-i himmeti.

Sene 1298

Kitabede özetle şunlar anlatılmaktadır: Zamanın sevilen kutbu Nakşibendî şeyhi Hafız Muhammed (k.s.) hazretleri ebediyete göçmek için harekete geçti, vefat etti. (Şeyhinin adı da Halid olduğu için, şeyhinin huzuruna gitti. Anlamını da vermektedir.) Yaşlılar gibi sünneti yaşatmak için delil, yol gösterici oldu. Hicri 1277 (miladi 1860) tarihinde, Halidî kolunun kutbu dünyadan göç etmeğe azmetti, vefat etti. Şeyhi Halid-ı Bağdadî (k.s.) hicri 1242 (miladi 1826) da vefat etmişti. O tarihten itibaren Hafız Muhammed Selim (k.s) Urfa'da Halid-ı Bağdadî'nin halifeliğini devam ettirmişti. Muhammed Selim 1860 da vefat edince Mevlidihalil kabristanına defnedilmişti. Bu mıntıkadan yol açılınca hicri 1291 (miladi 1874) de kabri Dabakhane camiindeki bugünkü yerine nakledildi. Oğlu Ferideddin hicri 1298 (miladi 1880) de üzerine bu türbeyi yaptırdı.

Türbenin cami avlusundaki kitabesi:

Fatiha,

Lailahe illallah Muhammediün Resulallah.

Namdaş-ı Hazret-i Şeh-i Şehid-i Kerbelâ

Habbeza el-hayr el-halef Hüseyin Efendi nüktedan

Sıdk ile bin ikiyüz doksan sekizde ol ferid

Eyledi teşmir Şam-ı saida himmet hemân

Ve aldır hamiyet defni hakine hürmet ile

Yapdurub bu kubbeyi pür nur u Firdevs aşıyan

Sa'yi meşkûr ola Ya Rab tali' u bahti said

Mazhar-ı lütf-i ita kılsun o Kerim u Müste'ân

Ber karar oldukça nüh künbedle çarh-ı bi-sütun

Kubbe-i valasına olsun melâik pâsıbân

Ra'fet istimdad edüb yazdı güher tarihini

Kutbu'l-aktab Şeyh Muhammed oldu Canâne revan

Sene: 1277

Kitabenin son mısrasında noktalı harflerle hicri 1277 (milad 1860) tarihi düşürülmüştür. Bazı mısralar uymamakla birlikte ekserisi “failatün, failatün, feilatün, feulun” veznindedir. Konu bir evvelki kitabenin aynı olup, ezcümle şöyledir: İsmi Kerbela şehitlerinin şahı Hazreti Hüseyin’in ismi olan nüktedan Hüseyin Efendi ne güzel hayırlı bir haleftir. O Hüseyin Efendi hicri 1298 (miladi 1880) de sadakatle büyük bir himmet göstererek, o mübarek zatın cesedini hürmetle hamiyet toprağına defnetti. Bu nurlu kubbeyi bir cennet köşkü gibi üzerine yaptırdı. Ya Rabb, bu çalışmasından dolayı tali’i ve bahtı mutlu olsun. O Kerim ve yardımcı olan Allah, kendisine lütfünü hediye etsin. Dokuz künbetle sütunsuz duran gökkubbe yerinde durdukça, onun kubbesine melekler bekçi olsun. Rafet yardım dileyerek şu cevher tarihi yazdı ki, kutublar kutbu Şeyh Muhammed sevgiliye gitti.³²¹

Kitabenin şairi, Şair Ra’fet’tir. Bu kitabede daha çok kubbeyi yaptıran Hüseyin Paşa methedilmektedir.

Hafız Muhammed Selim Efendi’nin eşi Hatice Hanım’ın Sakıbiye mezarlığındaki mezar kitabesi:

*Ricâl-ı Halîdî’den Şeyh Hac Hafız Muhammed nam
Olup bir fâdıla hemser bu bânû-yi şeref-mâye
Zaman görmüş el almış kesb-i feyz etmişti bulmuştu
Arûs-ı hüsn ü hulku zahir ü batında ser âye
Muhıbb-i hanedan bir bülbül-i irfan idi uçup gitti
Bu nahlistân-ı ğamden gülşen-i Firdevs-i a’lâye
Meğer zen suretinde Hakka ermiş merd-i kâmilmiş
Nigâh-ı i’tibâre düşmemiş mir’at-ı dünyaye
Verip sabrın kıla ecr-i cezile mazhar evlâdın
Çevirdikçe makamın lütf-i Bari bağ-ı me’vâye
Ola hakk-ı sarihi gülistan-ı adn ile hem feyz*

³²¹ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2001, s. 237–239

Döne lahd-i sabihi hane-i çarh-ı muallâye

Hesap ettim nukat-ı eşk ile tarihini Kâzım

Hatice Hanımı hemdem ede Allah Zehrâ'ye

Hicri sene: 1309 ³²²

Hatice Hanım, hicri 1309 (miladi 1891–92) tarihinde vefat etmiştir. Sakıbiye tekkesi mezarlığında defnedilmiştir. Cumhuriyet devrinde tekke satılıp eve çevrilince, bazı mezarlar Mevlidihalil mezarlığına taşınmışsa da, Hatice Hanım'ın mezarını mevlidihalil mezarlığında bulamadık. Dolayısıyla mezar taşlarının kaybolduğu kanaatindeyiz. Kitabeyi, daha önce hazırlayan merhum Bedri Alpay'ın kitabından aldık.

Urfa şairlerinden Kâzım'ın yazdığı bu kitâbenin son mısrasında noktalı harflerle tarih düşürülmüştür. Kur'an harfleriyle noktalı harfleri toplandığı zaman, vefat tarihi olan hicri 1309 tarihi çıkmaktadır. Kitabenin anlamı:

“Bu şerefli Hatice Hanım, Halidî kolunun mensuplarından Şeyh Muhammed Selim Efendi'ye eş olmuştu. Bu güzel ahlaklı gelin, zahirde ve batında ilerlemişti. Zamanla el almış, feyz bulmuş, kâmil bir kimse olmuştu. Evinde sevilen ve irfan bülbulü olan bu hanım, bu ğam fidanlığından Cennet-i ala'da gül bahçesine gitti. Meğer o, kadın suretinde bir kâmil adammış. Şeref gözünden dünya aynasına düşmemişti. Cenab-ı Hak onun meskenini cennet bahçesi edib, orayı ona makam verdikçe, onun evladının sabrına karşı da, kendilerine çok sevaplar versin. Onun açıkça hakkı Adn cenneti gülistanı olsun. Onun latif kabri, yüce gökyüzü evine dönsün. Ey Şair Kâzım; Onun vefat tarihini gözyaşı damlaları ile hesap ettim. Şöyle dedim ki: Allah Hatice Hanımı Hazreti Fatimet'üz-Zehra'ya komşu etsin.”

Şeyh Muhammed Selim Efendinin oğlu Hüseyin Ferideddin Paşanın kızı Zülfü hanımın Urfa Ulucamii haziresinde bulunan mezar başdikme taşı kitabesi de şöyledir:

Lailahe illallah Muhammedün Resulullah

³²² Bedri Alpay, a.g.e, I, 254

Urfa eşraf-ı hanedan-ı Mirimiran-ı kiramından

Şeyhzade saadetlî Hüseyin Ferideddin Paşa

Hazretlerinin kerime-i muhteremeleri

Zülfü hanımın merkadidir.

Tüvüffiye ile rahmetullahi Taala aleyha

Fi şehri 1 Receb 1311

Vefat tarihi hicri 1 Receb 1311 tarihi, miladi 8 Ocak 1894 tarihi eder.

Mezarın ayak dikme taşındaki kitabe de şöyledir:

Fatihâtü'l-kitab

Ya zaire kitabî

İbki ala şebabî

El-emsî küntü hayyen

Ve esbahtü fi'l-türabî

Hecertü'l-halka türreen fi hevakâ

Ve eytümtü'l-iyale ket erakâ

Ve lev katta'tani fi'l-hübbi iraben

Kema hanne'l-fuadü ile sivakâ

Burada yazılan kitabe büyük evliyadan İbrahim Edhem (ölüm.778) hazretlerinin beyitlerinden alınmıştır. Bunların manası şöyledir: "Ey kitabımı ziyarete gelen kişi, benim gençliğime ağla. Ben dün hayattaydım, bugün toprakta sabahladım. Ben bütün mahlûkatı senin aşkın için terkettim. Çoluk çocuğumu seni görmek uğruna yetim bıraktım. Ya Rabbi! Beni sevgide parça parça etsen bile gönlüm senden başkasına meyletmez."

MUHAMMED SELİM EFENDİ'YE GELEN MEKTUPLAR

Muhammed Selim (k.s.) Efendi, icazetini alıp, Bağdattan Urfa'ya geldikten sonra, kendisine bazan şeyhi Mevlânâ Halid (k.s.)'dan bazan da diğer halife arkadaşlarından mektuplar gelmiştir. Bu mektupların tarihi belli olanlarının Bağdat'tan gönderildiği anlaşılmaktadır. Halife arkadaşlarından gelen mektuplar içinde Er-

bil'den gönderilen de bulunmaktadır. Mektupların bazıısı Arapça, bazıısı Farsça ve bazıısı da Türkçe olarak gönderilmiştir. Bazı mektuplar, değişik yerlerde bulunan halifelerine aynı şeyler yazılarak gönderildiğinden, bunların her üç dilden de yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mevlânâ Halid (k.s.) Efendi'nin Şam'a geçtikten sonra mektup gönderip göndermediğini, mektupların bir kısmı tarihsiz olduğu için anlayamadık. Özel kurye ile gönderildikleri anlaşılan bu mektuplar, tarikat mensupları arasındaki ilişkiyi belirtmesi bakımından da çok önemlidir. Sayın Dr. Burhan Vural'daki aslından aldığımız Mektupların kopyalarını buraya da almayı uygun gördük. Bu mektuplardan bir kısmı Muhammed Selim Efendi'nin karşılaştığı bazı güçlüklerine, şeyhi tarafından verilen cevapları, bazıısı da günlük olayları kapsamaktadır.

Bağdat'taki Muhammed Efendizade'den gönderilen bir mektup: Bu mektup doğrudan Muhammed Selim efendiye gönderilmemiştir. Fakat kime gönderildiği de belli değildir. Görüldüğü gibi Muhammed Selim Efendi hakkında da bazı tavsiyelerde bulunulmakta ve ona çalışmalarında yardımcı olunması istenilmektedir. Bu mektupta ayrıca Kurra Hacı Mustafa Efendi'den söz edilmektedir. Araştırmalarımızda, bu zat hakkında bilgi edinemedik.

"Benim Sultanım,

el-ezel bîaşki kable'l-ayn ihyana mantukunca birader-i azizim, Hafız Muhammed Efendi'den evsaf-ı hamideniz guşzed-i fakiranem oldukda muhabbetiniz kalbimde caygir olmuştur. Me'muldur ki bu fakiri dua-yi hayr ile yâd ve gâh gâh irşad-ı müraselat ile şad buyurasız. Vesselamu aleyküm. 10 Muharrem 1236

el-fakir Muhammed Efendizade"³²³

Mühür: Muhammed Efendizade Halidî

Açıklaması:

Benim Sultanım,

Yaşamımızdan önceki ezeli aşk mantıkınca kiymetli biraderim. Hafız Muhammed Efendi'den övülen vasıflarınız bu fakirin kulağına ulaştığından beri, muhabbetiniz kalbimde yer etmiştir. Bu

³²³ Bkz. Belge no. 7

fakiri hayırlı dualarınız ile hatırlamanız ve arada bir mektuplarınızla irşad ederek şad etmeniz arzumdur. Vesselamü aleyküm.10 muharrem 1236 (miladi 18 Ekim 1820)

Mektubun kenarındaki yazı:

“Ol tarafta olan ahibba ve taallukatınıza umumen ve hususen faziletliü sultanımız Kurra el-Hac Mustafa Efendi hazretlerine selam ve dua-i fakiranemi tebliğ buyurasız.”

Açıklaması:

Genel olarak o taraflarda olan dostlara ve akrabalarınıza, özel olarak da sultanımız Kurra Hacı Mustafa Efendi hazretlerine selam ve bu fakirin dualarını ulaştırınız.

Mektubun üst köşe yazısı:

“Ve gerekdir ki, Hafız Muhammed Efendi’nin memur olduğu işde, ziyadesiyle itina ve himmet eyleyesiz. Mucib-i saadeti dünyevi ve uhrevi olduğunu muhakkak bilesiz, vesselam.”

Açıklaması:

Hafız Muhammed Efendi’nin memur olduğu işde kendisine çok dikkat ve özen göstermeniz gerekmektedir. Bunun dünya ve ahiret saadetini kazanmak için gerektiğini muhakkak bilmelisiniz, Vesselam.

Hafız Muhammed Selim Efendi’ye gönderilen mektup:

“Benim kurre-i basire ve ibtihacım Hafız Muhammed Efendi.

Tarafımızdan sual olunur ise mah-ı rebülevvelin isnasında mah-ı felek-i velayet ve mihr-i asuman-ı dirayet mürşidimiz –edamallahu zilale irşadehu ala mefarik el-talibin- hazretlerinin hizmet-i zi-şereflerine azimet tahrir-i fayihadan bir müddetdir devlet-i visalleri ile kalbimiz ihya ve hakpa-yi iksir-asaları ile çeşmimiz binadır. Siz dahi eğer gelmeye niyyet ve mülükütü iştiağınız var ise emr-i aliyeleri böyledir ki, tavakkuf etmeyup aceleden bu tarafa gelesiz. Amma gerekdir ki, ol tarafda her ruze kiraet olunan hatm-i kelimullahı şerif ve hatm-i haccagan asla sizden sonra muattal olmaya, bu defa taraf-ı zi-şereflerinden hatt-ı mübareki ile sini için bir kağıd tahrir buyurub derun-i varakada irsal olundu. Ve mahdumumuz

Şeyh Abdulvahhab bu tarafa vüsulünden sonra müşşidimiz –ruhena fedahu- hazretlerinden sizin için celb-i eltaf ve a'taf-ı vafire edüb –cezahullahu hayren- bundan sonra mahsus kâğıdı tarafınıza gelir ve pey ender pey tarafımıza irsal olunan kayme ve hediyeleriniz vasıl oldu. Heman ğayet ihtiyat üzere olub mebada Hüda nehaste, müşşidimiz –ruhena fedahu- hazretlerinin inkidar-ı hatırı-ı şerfilerine bais olan emre ikdam eyleyesiz. Pederinize ve Hafız Muhammed Yahya'ya selamumuzu ber vech-i ahsen tebliğ eyleyesiz. Bu tarafda mahdumumuz Şeyh Abdulvahhab ve Şeyh Muhammed Firaki ve Molla Muhammed Nikayi size vufur üzere selamları vardır. Rica budur ki, her bar bu fakiri dua-yı hayr ile yâd eyleyesiz. Biz dahi vaki oldukça sizi yâd ederüz.

Vesselamu aleyküm ve rahmatullahi ve berekatuhu. Fi 22 cemazielev-vel 1237

*El-Fakir Muhammedzade Hasan Efendi."*³²⁴

Açıklaması:

"Benim gözümün nuru, sevincim Hafız Muhammed Efendi.

Eğer bizden taraf soracak olursanız, rebîülevvel ayının ikisinde, velilik göğünün mehtabı ve zekâ semasının güneşi müşşidimiz – Allah onun talebelerinin başı üzerinde irşad gölgesini daim eylesin- hazretlerinin şerefli hizmetlerine gitmekle, bir müddetten beri ona kavuşmanın zenginliği ve o güzel kokulu nesneyi yazmakla kalbimiz ihya oldu. İksir gibi olan ayağının bastığı toprakla da gözümüz görür oldu. Eğer sizin de gelmeye niyetiniz ve buluşmaya arzunuz varsa, yüksek emirleri böyledir ki, Durmayıp acele ile buraya gelesiniz. Fakat siz geldikten sonra o taraflarda her gün okunan Kur'an-ı Kerim hatmi ve Hacegan hatminin asla bırakılmaması gerekmektedir. Bu defa şerefli müşşidimizin mübarek yazısıyle ayrı bir kâğıda sizin için yazdığı not, aynı mektup içinde gönderildi. Oğlumuz Şeyh Abdulvahhab'ın bu tarafa yetişmesinden sonra, müşşidimiz –ruhumuz ona feda olsun- hazretlerinden sizin için çok iyi muameleler ve şefkatler istedi. – Allah ona hayırlı mükâfatlar versin – Bundan sonra özel olarak yazdığı mektup size yetişir. Arka arkaya tarafımıza gönderilen para ve hediyeleriniz bize ulaştı. Ancak çok dikkatli olun. Allah etmesin müşşidimiz – ruhumuz

³²⁴ Bkz. Belge no. 8

ona feda olsun – hazretlerinin olmaya ki hatırı-ı şeriflerinin incinmesine sebep olan emre çalışsınız.

Pederinize ve Hafız Muhammed Yahya'ya selamımızı en güzel şekilde söyleyiniz. Bu tarafda oğlumuz Şeyh Abdulvahhab ve Şeyh Muhammed Firaki ve Molla Muhammed Nikayi'nin size çok selamları vardır. Rica budur ki, her defa bu fakiri hayırlı dua ile hatırlayasınız. Bizde yeri geldikçe sizi yâd ederiz. Vesselamu aleyküm, Allah'ın rahmet ve bereketi üzerinize olsun.²² cemazielevvel 1237 (miladi 14 Şubat 1822)

El-Fakir Muhammedzade Hasan Efendi."

Buradaki Hafız Muhammed Yahya, Mevlâna Halid (k.s.)'ın Urfa'ya ilk geldiğinde, Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi'nin kendisine tabi olacağını söylediği, Selim Efendi'nin arkadaşı olan Yahya Efendidir.

Hafız Muhammed Selim Efendi'ye Mevlana Halid-ı Bağdadî (k.s.)'in gönderdiği mektup:

"Muhlis canfeşanımız Hafız muhammed Efendi,

İrsal kılınan mekatibiniz vusul bulub irşad-ı tarikatda pa ber ca-yi istikamet olub, selamet ve istikamet üzere ola. Ve Derviş Kasım-ı Kürdi irşad ile mezun ve murahhas değildir. Bivech-i mine'l-hukuk ne Ruha'da ve ne mahalli aherde irşada taarruzu makbulumuz olmadığını, ifadesi inzima-miyle merhum Kasım'a dahi irşaddan men için müekkid tenbih ve tahzire müştemil işbu mektupda mesturen bir varaka tahrir ve irsal olunmuştur. Ve eğer edebinde müstekinn olur ise ne mani' sair müridlere göre kendüye terbiyet ve hüsnü nazar edüb varakamızı merkume iradet ve tenbih buyurub zinhar hiçbir mahalde emr-ı irşada ne Abdulkadir'in izniyle ve ne kendi hudunun hevesiyle taarruz ve tesaddi etmesün. Eger işga etmedi ise tarikadan metrud ve meb'ud olduğunu meczum bilsün. Rahimahullahu emren arefe kadruhu ve lem yetaadde tavruhu. Vesselam.

*Ad'af el-ibad Halid-ı Nakşibendî el-müceddidî"*³²⁵

³²⁵ Bkz. Belge no. 9

Açıklaması:

“Samimi ve fedakârimız olan Hafız Muhammed Efendi.

Gönderilen mektuplarınız yetiştî. Tarikat irşadında istikamet üzere bulunup, selamet ve istikamet, doğruluk üzere olunuz. Derviş Kasım-i Kürdi, irşad ile izinli ve ruhsatlı değildir. Bu hukuk bakımından ne Urfa'da ve ne de başka bir bölgede irşadda bulunmasını kabul etmediğimizi tekrar tekrar ifade ettik. Kendisine işaret edilen Kasım'a da irşaddan men için tekrar tekrar tenbih ve ikazımızı belirten yazılar, bu mektupta ayrıca bir kâğıda yazılarak gönderilmiştir. Eğer edebi ile saklanır oturur ise bir mani yoktur. Diğer müridlere göre kendini terbiye etsin ve güzel görünümlü olsun, mektubumuzu adı geçene gösterip tenbih edin. Kesinlikle hiçbir yerde irşad emrine ne Abdulkadir'in izniyle ne de kendi isteğiyle katılmasın. Eğer söz dinlemezse tarikattan tart ve uzaklaştırılmakla cezalandırıldığını bilsin.

Kulların en zayıfı Halid-ı Nakşibendî el-Müceddidî”

Zarfın üzerindeki yazı:

“Bismihi Taala

Hala Rakka'da mesned-nişin irşad-ı tarika-i aliye-i Nakşibendiye Hafız Muhammed Efendi el-Nakşibendi huzuruna. Mürşid-i pak

1242(miladi 1826)”

Zarfın üzerinde, “hala Rakka'da oturan ve Nakşibendiye tarikatı irşadı ile uğraşan Nakşibendî Hafız Muhammed Efendi huzuruna” denilmektedir.

Urfa yerine neden Rakka yazmıştır? Herhalde o zaman Urfa ile Rakka aynı kabul edilmekteydi. Burada Mevlânâ Halid (k.s.), Derviş Kasım adındaki bir müridinin hareketlerinden hoşlanmadığı için onu, irşaddan menettiğini bildirmektedir. Bu mektup Mevlânâ Halid'in (k.s.) vefat ettiği sene yazılmıştır.

Hafız Muhammed Selim Efendi'ye, Muhammed Efendizade'nin gönderdiği bir mektup:

“Benim azizim Hafız Muhammed Efendi.

Ben dahi sizi görmeye çok muştakım. Hazreti Hak (c.c.) mahz-ı fazl u keremi ile mulakat-ı saniye nasib eyleye. Bu defa irsal olunan kaymeniz gelüb vusul buldu. Tarvîh-i tarika-i âliye ve sizin selametinize muhtevi olduğundan böyle bir surur ve feraha bais olduki tahrir-i benan ile beyan olmaz. Hususen pederinizin tarikatımıza duhulu az'af ile ibtihace mucib olub, şartı istikametdir. Cenab-ı Mazhar kuddise sırrahu'l-aziz buyurmuş: Bir ehli istikamet feyz-i nazıl muhakkak mazhar semen-i Nebi tercih görünüz, durmayınız ve hazreti Hak (c.c.) ve Feyyaz-ı Mutlak-ı amm-ı nevale size ve bize ve sair biraderlere tarikatdaki ayn-ı şeriatden ibaretdir. Tevfik-i istikamet inayet buyura.

İrsal olunan mektuplarınız Musul'da bazı süfehalar eline düşüb, lökle-rini fekk, bade'l-kirae istihza ve ta'n ve zemme-leb-ala olmuşlar, min bade bu makule ibaretler kiziyade tazime dalldır. Asla ve kat'a yazmayasız. Hususen "ruhi ve ruhe'l-âlemin fedahu" ibaretini eğer bir dahi yazar iseniz, mürşidimiz edamallahu zilalu irşaduhu hazretleri'nin hatır-ı şerifleri mükedder olacağı yakın bilesiz. Ve gerekdirki bundan sonra mersul olan kâğıdınızı her bi-ser u pa ve ğafil ve bi-haber kimesneye teslim eylemeyesiz. Ya etrafda olan başka hülefalar gibi mahsus bir mazbut ve rahrev bir âdem yahud bu tarafa gelen bir emin ve akil kimesne ile gönderesiz. Kâğıdınızın dahi ibaratı böyle olsun ki âlimde bir şakkada tahriren sizin için irsal olunmuşdur. Egerçi şimdi bu fakir serapa taksir Erbil'de sakindir. Amma mürşidimiz müdamallahu zilalu irşaduhu hazretlerinin bir emirnamesi varid olub ki tarafımızdan sizin sabık el-zikr olan şeylerden imtina'nız için tahrir oluna ve varid olan emirnamenin nushası biayniha tarafınıza irsal olundu. Lede'l-vusul malumunuz olur ve mürşidimiz kaddese sırrehu'l-aziz hazretlerinin size tahrir olunan mektubu dahi irsal olundu. Ve Derviş Muhammed Kasım'a dahi bir mektub tahrir olunmuşdur. Ve tarafımızdan Şeyh Abdulkadir Dimlani'ye bir kağıd tahrir olunmuşdur. Mahallerine ulaşırdırsınız. Tul-i kelandan bir netice zuhura gelmez. Hayre'l-kelam ekall ve dill mantukunca eger bundan ziyade tahrir olunmasa mani degildir. Gerekdirki hususen bizi dua-yı hayr ile yâd eyleyesiz ve keşf ve idrak sahiblerine böyle efram etmeyin ki maksud budur. Belki çok vaki olur ki maksuda hicab olur. Her çi ğayri ez Hak an maksud nist. Tığ-ı la-berkeş an ma'bud nist.

Ve's-selamü aleyküm ve rahmetu ilahi ve berekatuhu."

*El-Fakir Muhammed Efendizade.*³²⁶

Açıklaması:

“Benim azizim Hafız Muhammed Efendi.

Ben de sizi görmeyi çok arzuluyorum. Hazreti Allah (c.c.) özellikle kendi lütuf ve ihsanı ile tekrar kavuşmayı nasib eylesin. Bu defa tarafınızdan gönderilen kayme (para)niz gelip yetişti. Yüce tarikatın kokusu ve sizin selametinizi ihtiva ettiğiden, böyle bir sevinç ve gönül açıklığı, ferahlığına sebep olduğu, dilin anlatması ve parmakların yazması ile anlatılamaz. Özellikle pederinizin tarikatımıza girmesi, kat kat sevincimize sebep oldu. Ancak bunun şartı istikamettir (Dosdoğru olmak). Cenabı Mazhar (Şeyh hazretleri) –Allah onun kıymetli sırrını kutsallaştırsın, mübarek etsin- şöyle buyurmuştur: Bir ehli istikamet nazıl olan feyzi bereketiyle muhakkak Nebi’nin beğenisine ulaşır. Ve onu tercih ediniz, durmayınız. Ve Hazreti Hak ve mutlak olan Cenabı Hak (c.c.), genelde verdiği yiyecek rızık size, bize ve biraderlere tarikattaki aynı şeriattan ibarettir. Bize, özenerek istikamette uygunluğu versin.

Gönderdiğiniz mektuplarınız Musul’da bazı aşağılık kimselerin eline düşmüş. Bu aşağılık kimseler mektupların mumlarını açmış, okuduktan sonra alay etmiş, sövmüş ve ağız kirleten kötü sözler söylemişlerdir. Bundan sonra bu çeşit aşırı tazim, hürmet gösteren sözleri asla ve asla yazmayınız. Özellikle (ruhum ve âlemin ruhu ona fedadır) ibaresini eğer yazarsanız, mürşidimiz-Allah onun irşadının gölgelerini daim kılsın- hazretlerinin şerefli hatırlarının çok üzüleceğini yakinen bilmelisiniz. Gerekki bundan sonra gönderdiğiniz kâğıdınızı, aşağılık ve perişan ve ğafil ve habersiz kimseye teslim etmeyiniz. Ya, siz de diğer halifeler gibi bir özel sağlam ve yol gidebilen bir kişiye, yahud bu tarafa gelen emin ve akıllı bir kimse ile gönderiniz. Kâğıdınızdaki ibareler de böyle olsun ki, bilgi edinmeniz için, bir parça da yazılarak size gönderilmiştir. Şimdi baştan aşağı kusurlu olan bu fakir Erbil’de oturmaktadır. Amma mürşidimiz –Allah onun irşadının gölgelerini daim etsin- hazretlerinin bir emirnamesi geldi ki tarafımızdan sizin yukarda hatırlatılan şeylerden kaçınmanız için yazılmış ve gelen emirnamenin nus-

³²⁶ Bkz. Belge no.10

hasının bir kopyası da tarafınıza gönderildi. Ulaştığı zaman bilginiz olur. Ve müşşidimiz (k.s.) hazretlerinin size yazılan mektubu da gönderildi. Derviş Muhammed Kasım'a da bir mektup yazılmıştır. Yine tarafımızdan Şeyh Abdulkadir Dimlani'ye de bir mektup yazılmıştır. Mahallerine ulaştırınız. Uzun sözden bir sonuç çıkmaz. Sözün hayırlısı kısa ve gönöl mantıkınca bundan daha uzun yazılmamalıdır. Gerekdir ki özellikle bizi hayır dua ile hatırlamalısınız. Keşif ve idrak sahiplerine böyle anlatmayın ki maksat budur. Belki çok zaman olur ki maksat gizlenir. Hak'tan başka ne varsa, o maksat değildir. Kınından çekilmemiş kılıç da maksat değildir. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.

El-fakir Muhammed Efendizade"

Tarihsiz olan bu mektupta, Muhammed Selim Efendi'nin babası Hacı Hüseyin Efendi'nin de Nakşibendî Tarikatına girdiği anlaşılmaktadır. Muhammed Selim Efendi'nin aile efradının diğerleri de girmiş midir? Bunu bilemıyoruz. Yine gönderilen mektupların yolda bazı aşğılık kimselerin eline geçtiğini, bu yüzden fazla tazim ifade eden kelimelerin kullanılmamasını ve mektupların güvenilir, akli başında kimseler tarafından gönderilmesini belirtmektedir.

Sayfanın yan tarafındaki yazı:

"(...) Efendi tarafından asla bir şey tahrir etmemişsiz. Selamımızı kendine isal eyleyesiz. Egerçi müşşidimiz (k.s.) hazretlerinin bize olan mektubu irsal olundu deyu, tahrir olunmuşdur. Amma münasib görölmedi. Sultanım Hidayetullah Efendi hazretleri için irsal olunan akçadan yedi riyal noksan geldi. Zahiren hikmeti, ya altunun bu tarafda noksan geçdindendir, ya başka şey olduğun bilmedik. Derviş Hüseyin Erbil'dedir. Size vüfur-i iştiyak üzere selamı vardır. Ve's-selam. Ahval-ı batnienizden celle mücahedeniz nefi hazarat ola."

Açıklaması:

"(İsim okunamadı) Efendi tarafından asla bir şey yazmamışsınız. Selamımızı kendisine ulaştırınız. Her ne kadar müşşidimiz (k.s.) hazretlerinin bize olan mektubu gönderildi diye yazmışsınız, amma münasib görölmedi. Sultanım Hidayetullah Efendi hazretleri için gönderilen akçeden yedi riyal eksik geldi. Bunun açık sebebi, ya altının bu tarafta noksan geçtiğindendir, ya da başka birşey-

den mi olduğunu, anlayamadık. Derviş Hüseyin Erbil'dedir. Size çok çok arzularla selamı vardır. Ve's-selam. Batını hallerinizden yüce ve aziz olan çalışmanız sınırlanmasın."

Mevlânâ Halid (k.s.)'in Hafız Muhammed Selim Efendi'ye gönderdiği bir mektup:

"Benim Manzurum Hafız Efendi,

Iztırab-ı tamame mütezammin irsal olunan arızanız gelub vasıl oldu. Heman size işaretimiz budur ki, memur olduğunuz emre gereği gibi ihtimam edüb zerre kadar sünnet-i seniyyeye muhalif olan emre ikdam etmeyiniz. Ve muhakkak bilub ne mikdare gibi ittiba'ı şer' ziyade olsa, tarikai aliyede makbuliyet ziyade olur. Ve's-selam aleyküm.

*El-aciz ad'af Halid-ı Nakşibendî el-müceddidi"*³²⁷

Açıklaması:

Benim begendiğim Hafız Efendi,

Tamamen sıkıntılarınızı belirten gönderdiğiniz dilekçeniz gelip bize yetişti. Hemen size işaretimiz budur ki; Memur olduğunuz emre özen gösteriniz. Sünneti seniyyeye aykırı olan emirlere, işlere zerre kadar itibar etmeyiniz. Bunu muhakkak biliniz ki, ne kadar çok şeriate tabi olursanız, bu yüce tarikatta o kadar çok makbul olursunuz. Ve's-selam.

Aciz ve zayıf Halid-ı Nakşibendî el-müceddidi

Mektup tarihsizdir.

Muhammed Selim Efendi'ye, Seyfetullah Efendizade Abdullah el-Halidî'den gönderilen mektup:

"Reşadetlü, zehadetlü, ah-i emcedim, efendim, sultanım hazretleri;

Hemvare-i deriçe-i gaybiyeleri küşade ve su-yi hazreti pir'den her dem ve an mazhar-ı saade olmaları dava-yı cennet-meyl nümude-i muhibbanemdir. Ki, ez kadim miyanede cari olan hübbi fillahi lazimesince peyma-

³²⁷ Bkz. Belge no. 11

ne-i akibetlerine müterakkib iken, su-yi ihlâs-bularından iki kıta bakiyeleri vürud ve mefhum-i mezayası karin-i şuhud ve Ömer yediyle irsal olunan meblağ Hasan efendizade Muhammed Efendiye teslim olunduğunu beyan ve ber mukteza-yı vakt-i hal-ı meşğuliyetimize mebni her ne kadar tahri-rat-ı hususiyetle nakışe olundu ise de Hazreti Mevlânâ –ruhena fedahu-huzur-ı faika-i enverlerinde istifazede zerre taksir olunmadığını havi ve mücerred istifsar-ı tab'î şeriflerini muhtevi şakka-i muhibbanemiz takdi-mine ibtidar olunduğu malumları oldukda, her bar kulub-i enverlerinden su-yi ihlâs-buyuları da ilhad buyurmayub ad'îye-i hayriyeleriyle yâd bu-yurmaları namus-ı muhibbanemizdir. Fi 25 cemazielevvel 1237 (17 Şubat 1822)

Mine'l-muhib el-kadim Seyfetullah Efendizade Abdullah el-Halidî el-müceddidi el-Nakşibendî"³²⁸

Açıklaması:

Reşid, zahid ve pek aziz kardeşim, efendim, sultanım hazretleri.

Sır pencerelerinin daima açık olması ve hazreti Pir tarafından her zaman ve her an saadete nail olmalarınız için, cennete yönelik dualarım dostluğumun görüntüsüdür. Eskiden beri bu arada cereyan eden Allah için sevmek lüzumuna göre, sonucu bildiren mektuplarını ümitle beklerken, ihlâs kokan taraflarından geri kalan iki kıta geldi. Faziletli anlayışları ile şahidlerin gözü önünde ve Ömer eliyle gönderilen paranın Hasan Efendizade Muhammed Efendiye teslim olunduğunu açıklayan ve sonunda meşğuliyetimizin paraca olan durumuna dayanan özel yazılarla her ne kadar kusur olundu ise de, Hazreti Mevlana'nın –ruhumuz ona feda olsun – nurlarının yüksek manevi huzurlarında feyz almada zerre kadar eksiklik olunmadığını, içinde bulundurduğu ve soyut tabii sorularını içinde bulunduran sevgimizin ifadelerini sunmamızı çabuklaştırdığı, kendilerine malum olduğunda, her defa nurlu kalplerinden ve ihlâs kokulu taraflarından caymayarak, hayırlı dualariyle yâd etmeleri dostluğumuzun edebindendir. 25 cemazielevvel 1237 (17 Şubat 1822)

Eski dostunuz Seyfeddin Efendizade Abdullah el-Halidî el-müceddidi el-Nakşibendî tarafından.

³²⁸ Bkz. Belge no. 12

Molla Muhammed el-Halidî tarafından Muhammed Selim Efendî'ye gönderilen mektup:

"Ahi ve Seyyidi ve Habibi ve nur-i ayni el-Hafız Muhammed Efendi, sıhlahullahi taala ve rıkkahu hazaratı cenabı mine'l-meab.

Kemal-ı irfan ve yakazanından ricamend olduğumuz çend mahdır teşriflerinden bu ana kadar çend mertebe mekatibler irsalı birle ifade-i ahval ve mesrur el-bal buyura idiniz. Lakin bu ana kadar asla bir zuhurat olmadığınan ne'v'an endişe-i kalb ve intizarımız müştred olmuştur. Hoş imdi bu defa varakpare-i fakiranem vusulünde mufassal mektublar ile ahvalinizi ifade ve henüz Ruha tarafında mı kaid oldunuz, yahud Haleb-i Şehba canibine savb-i maksuda teşrif buyurdunuz beyanına inayet ve hazreti kaddesallahu sırrehu ve ruhena fedahu hazretinin hakkınızda lütf ve inayetleri bi-nihayet olduğuna bade'l-ilm ve'l-marifet bu fakiri daavat-ı hayriyelerinden mensi ve mehcür buyurmamaları rica ve niyazmend-i fakiranemdir. Ve Hacı Mustafa'nın hizmeti hazret indinde ve cümle ehli hankah indlerinde kabul olmuştur. Ve bu ana kadar avfi kendi sun'ıyle degildir. Haklarında kemal-ı lütfünüzü rica ederüz. Gayet fakir ve biçaredir. Vesselam el-hitam. 28 Zilhicce sene 1237 (15 Eylül 1822)

Mine'l-fakir molla Muhammed el-müceddidi el-Halidî"³²⁹

Açıklaması

Kardeşim, Efendim, dostum ve gözümün nuru Hafız Muhammed Efendi, Allahu taala'nın tasdik ettiği kulu hazretleri, güzellik kaynağı cenapları:

Kâmil irfan ve uyanıklığından ricacı olduğumuz budur ki, kaç aydır, teşriflerinizden bu ana kadar kaç defa hayırlı mektuplar göndererek durumunuzu sormuş ve gönlümüzü sevindirmenizi istemiştik. Amma bu ana kadar asla bir belirti olmadığından kalbimizde bir tereddüt meydana gelmiş ve bu yüzden de beklemekteki merakımız artmıştır. Hoş, şimdi ben fakirin gönderdiği pusula size yetiştğinde, açıklayıcı mektuplar yazarak durumunuzu açık-

³²⁹ Bkz. Belge no. 13

layın. Henüz Urfa taraflarında mı oturuyorsunuz? Yoksa Haleb-i Şehba taraflarına mı niyet ettiniz? Açıklamasına ve iyilik – hazreti kaddesallahu sırrehi ve ruhumuz ona feda olsun – hazretinin hakkınızda lütuf ve iyilikleri sonsuz olduğunu öğrenip, bildikten sonra, bu fakiri hayırlı davalarından unutulmuş ve ayrı düşmüş buyurmamaları rica ve duamdır.

Hacı Mustafa'nın hizmeti Hazret'in ve bütün tekkenin yanında kabul edilmiştir. Bu ana kadar affı, kendi çalışması ile değildir. Haklarında en geniş lütfünüzü rica ederiz. Gayet fakir ve çaresizdir. Vesselam, son. 28 zilhicce 1237 (15 Eylül 1822)

Fakir Molla Muhammed el-müceddidi el-Halidî'den.

Üst yazı:

"Ve ecelli ülema-i izam ve ecneb-i hülefa-i kiram Abdullah Efendi ve es-Seyyid Abdulğafur Efendi hasseten dualar edüb ve daavat-ı hayriyeniz niyaz ederler."

Açıklaması:

Ve âlimlerin en büyüklerinden ve halifelerin en temizlerinden Abdullah Efendi ve Seyyid Abdulğafur Efendi, özellikle dualar edip, hayırlı davalarınız için de dua ederler.

Bu mektuptan, Mevlânâ Halid (k.s.)'nın, Muhammed Selim Hafız Efendiye (k.s.) ne kadar önem verdiği de anlaşılmaktadır.

Mevlânâ Halid (k.s.)'dan Muhammed Selim (k.s.) Efendiye gönderilen tavsiye niteliğinde Arapça bir mektup:

"Bismillahirrahmanirrahim.

Mine'l-miskini'l-müsteham ila habibihi Muhammed el-Hafız ve ahbabihî es-Selam.

Badehu usikum biterki'l-vucud ve bezli'l-mevcud ve'l-vefae bi'l-uhud ve'l-kanaate bi'l-mevcud ve'l-ittikale fi külli halin ala Rabbi'l-Vedud ve aleyküm bidevami'l-istimdad li't-terakkiyat ve kat'i'l-alaik mine's-sadati'l-emcad ve bi mülazemeti'l-hudu' ve'l-meskene ve't-teberri an saavlike ve kuvvetik ve'l-i'tisame bihavli men lehu'l-kuvvetu ve'l-havl ve kat'i'l-emeli ve'l-devami murakabeti zi'l-keremi ve't-tavl ve iyyake ve'l-ucb. Fe innehu

adarru'z-zunub bade şirki lil-kulub ve aleyküm bi't-temessüki tam bi sünneti seyyidi'l-enam aleyhi ve ala alihi ve sahbihi afdalü's-salati ve's-selam ve en tezkürüni bi dua hüsnü'l-ihitam ve's-selamu fi'l-bedi ve'l-hitam.

*Ed'afü'l-ibad Halid el-Nakşibendi el-müceddidi"*³³⁰

Türkçe anlamı;

"Miskin ve zayıf olandan, dostu Muhammed Hafız'a ve dostlarına selam olsun.

Daha sonra, Size varlığı terketmeyi, çalışmayı, ahde vefa göstermeyi, var olanla kanat etmeyi, her durumda Vedud olan Allah'a güvenmeyi, her zaman ilerlemek için yardım dilemeyi ve büyüklerden alakayı kesmeyi, her zaman sükûnet ve boyun eğmekten ayrılmamayı, kendi güç ve kuvvetinizden sıyrılıp, Allah'ın güç ve kuvvetine sarılmayı, uzun emel beslememeyi, ihsan ve kerem sahibi olan Allah'ı devamlı olarak murakabe etmeyi tavsiye ediyorum.

Kendini beğenmekten sakın, çünkü o şirkten sonra kalblere en çok zarar verendir. Kâinatın efendisi olan Muhammed (s.a.s.)'in sünnetine tam olarak bağlanın ve sonumun güzel olması duasıyla beni anmanızı dilerim. Başta da sonda da size selam olsun.

Kulların en zayıfı Halid el-Nakşibendî el-Müceddidi."

Mevlânâ Halid (k.s.)'den Hartavizade Muhammed Selim Hafız Efendiye gönderilen bu Arapça mektup da tarihsizdir. Bu mektupta Mevlânâ Halid (k.s.), Hafız Efendi'nin zorluklara düşmemesi için ona tavsiyelerini bildirmektedir.

Mevlânâ Halidî Bağdadî (k.s.) tarafından Hartavizade Muhammed Selim Hafız (k.s.)'a gönderilen tavsiye niteliğinde bir mektup:

"Bismillahirrahmanirrahim.

Mine'l-abdi'l-müsteham Halid ila'l-muhlis eş-şefik ve'l-ahı fi't-tarik Muhammed el-Hafız. Kâne'allahu lehu 'ivaden an külli ma fate ve külli ma hüve atin, bihürmeti imami'l-enbiya ve seyyidi's-sadat aleyhi ve aleyhim ve ala ali küllin ve sahbihi afdalü's-salavati ve't-teslimat. Ma dama-

³³⁰ Bkz. Belge no. 14

ti'l-ardü ve's-semavat. Sümme usikum bihilâfi'l-emmareti'l-ğaddare ve'l-i'radu an zeharîf ed-dünya el-mekkârihi ve'l-'addu bi'n-nevaciz ala sünneti seyyidi'l-mürselin aleyhi ve ala alihi ve sahbihi efdalü's-salati ve's-selam ebede'l-abidin fi külli lemhatin ve hiyn ve'l-hamdulillahi Rabbi'l-âlemin."³³¹

Türkçe açıklaması:

"Hayrette kalmış olan kul Halid'den muhlis, müşfik ve tarikat kardeşi Muhammed Hafız'a. Geçmiş ve gelecek her şeyde Allah ona kâfidir. Yer ve gök durduğu sürece Nebilerin imamı ve seyyidlerin seyyidi hürmetine en faziletli salât ve selamlar ona ve diğer peygamberlere ve hepsinin ailesi ve arkadaşlarına olsun. Daha sonra, kötülüğü emreden hain nefsin zıddına kötü dünyanın ziynet ve süsünden yüz çevirmeyi ve peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed (S.A.S.)'in sünnetine sarılmayı sonsuza kadar her an ve her işaretle tavsiye ederim. Hamd alemlerin Rabbi olan Allah'a (c.c.) dır."

Bu Arapça mektupta da Mevlânâ Halid (k.s.) Muhammed Selim Efendi'ye bazı tavsiyelerde bulunmakta olup, dünyanın süsüne aldanmamalarını hatırlatmaktadır.

Hidayetullah el-Halidî'nin Hacı Hüseyin Efendiye Hafız Muhammed Selim hakkında yazdığı iki mektup bir kağıda yan yana yazılmıştır:

Birinci mektup:

Saadetli, meveddetli, merhametli karındaşı a'azze ve ekremim sultanım **El-Hac Hüseyin Efendi** hazretleri!

Hemvare muvaffak-ı rıza-yi Bari ve manzur-i evliya-yi kibar perverdigari olmak de'avati edasından sonra nümude-i muhibb-i derunileri budur ki: Eğerçi bu garip isyankâr ile ol cenabı hamide sıfat hazretlerinin mülakat-i suri ve şerefyabı huzurumuz olmamış ise dahi. Lakin bundan sabken tefavütlü kerametli Şeyh Abdül-vahhab Efendi hazretlerinin kimya-yi sohbetleriyle müşerref olduğumuzda Cenabı necabet meabınızın ahlak-ı kerimleri nakliyle

³³¹ Bkz. Belge no. 15

sem' u kalbimizi memlu ettiğinden başka **"bihasbi'l-ervahi cünü-dun mücennedetü ma tearifu minha ibtelefe ve ma tenakiru minha ahtelefe muhabbetün kamilei fi'allahi"** cenabınız ile hâsıl edip birader-i e'azzem ve nur-i ayni ercümendim Hafız Muhammed Efendi ol tarafa azimete bi-hasbe'l-emr mukarrer olduğundan bu kaç kelime ile vücut ve bi-vücudumuzu endahte-i kalb-i şerifleri etmek vacip kabilinden addedip tahrir-i dua nameye badi oldu. Mercudur ki evkat-ı şerife bu günahkâr-ı hata bekarı hayır dua-yi hüsn-i hitam ve ittiba'ı sünnet-i seniyye-i hayrül-enam aleyhi ve ala alihi ve sahbihi efdalü's-salavat ve's-selam ile yad ve peyderpey ihbarat-ı sıhhat ve selametleri ve vaki' olan hidemat-ı şerifeleri irca'ıyla dilşad buyurup hüsnü muamele olduğu nümayandır.

İkinci mektup:

Ve cenabı necabet meab ve muhlis-i dervişan ve mu'tekid-i işan **kurra el-Hac Mustafa Efendi** hazretlerine hayır dua ve selam-ı fakiranemizi vasıl buyurup ed'iyе-i seri' el-içtinabesine taraf-ı hakiranemiz için isticlab buyurmanız aksa-yi âmâlımdır. Ve's-selam ala men ittaba'el-Hüda ve iltezeme tarik el-Mustafa aleyhi ve ala alihi ve sahbihi esselavat ve's-selam el-unma.

Sultanım! birader-i ercümendim Hafız Muhammed Efendinin bu müddet-i kalilede mürşid-i ala'l-itlak pir-i dest girimiz Hazreti Melaz el-arifin kidveti'l-kâmilin Mevlana Ziyaüddin (K.S.) tarafından hilafet ve irşat talebine mücaz olduğundan, eğerçi bazı ezhan-ı kasireye nisbetle mustağreb görünüyor ise de lakin cenabınızın emsallerinden böyle me'mul olunur ki bu beni akreb el-umur addedip bila tavakkuf tasdik ve kabule karin buyurasız. Zira ayet-i kerime **"zalike fadlullahi yutihi men yeşa"** bir emir zahir olmak-tan maada meşayih-i kiram kaddesallahu esraruhum buyurmuşlar ki "vasılan-ı ila-Allah iki nev' üzere olurlar. Bir nev'leri mürid olurlar, onlar ol kimselerdir ki tarik-i riyazat-ı şakke ve ziyadece ibadette sa'i ve kûşış ve terk-i lezaiz ve melûfat ile vasıl olurlar. Ve nev'i aherleri murat olurlar. Anlar ol kimselerdirler ki bizzat mahbub-i İlâhi (C.C) olup, yani onlar Hak taala hazretlerinin murat ve matlubu olurlar. Bir edna müddette vasıl olurlar. Şimdi eğerçi Hazreti Pir-i dest girimiz kaddesa-Allahu sırrehu'nun ekseri hulefa-yi azimüş-şanlarının mücaz olmaları sinin-i müteaddidde olmuş.

Lakin birader-i a'azzem mumaileyh efendi lillahi'l-hamd kısmı sani zümresinden olduğu indimizde bir emr-i zahir ve muhakkak olup ve hem ketebe-i meşayiha habir olanlara mahfi değildir. Ki onların hizmetinde bazı talibullah için kaç mahde belki kaç haftada belki bir günde belki bir saatte fütuh-i kâmil ve keşf u füyuzat-ı la-yu'ad ve la-yuhşa hâsıl olur. Bu nev' muamele-i fazlı inkâr edenler amma kudret-i ilahine kasir addeder ve amma havarik-i evliya-yi kiram (k.s) inkârına teşebbüs eder. İ'azena-Allah min zalik. Şimdi cenabınızdan me'mul olunur ki efendi mumaileyhin bu emr-i hayret efkar el-vera eserinde sarf-ı mukadderat buyurup bais-i tervici olursuz. Ve alaAllahi tenfizü'l-umur.

Hidayetullah el-Halidî (belge no. 21)

MUHAMMED SELİM EFENDİ'NİN HALİFELERİ:

Hafız Muhammed Selim Efendinin halifeleri Urfalı olmadıkları gibi Urfa'da da yaşamamışlardır. Fakat Hafız Muhammed Selim Efendiyi daha iyi tanıyabilmek için bu halifelerini de buraya aldık. Yine bu halifelerinin bıraktıkları Urfalı halifeler de vardır. O bakımdan haklarında bilgi vermek yerinde olacaktır. Çünkü bizzat kendisi Urfalı halife bırakmamıştır.

a. HARPUTLU ALİ BEGZÂDE (1810–1904)

Urfa'lı Hartavizade Şeyh Hafız Muhammed Selim Efendi (k.s.)'nin halifesidir.

Asıl adı Ali Rıza Beydir. Harput'ludur. Babasının adı Hacı Bekir'dir. Babası Türkistan'dan Mısır'a gitmiş, Mısır'ın Napolyon tarafından işgal edilmesi üzerine Harput'a giderek yerleşmişti. Ali Begzade 1810 senesinde Harput'ta doğdu. Tahsil çağına gelen Ali Begzade önce Şeyhülülema diye tanınan Hacı Ali Efendiden ders aldı. Sonra Dağıstanlı Hafız Muhammed Efendinin derslerine devam etti. Fakat ondan icazet alamadan hocası vefat edince Gaziantep'te Küçük Ali Efendiden icazet aldı ve Dağıstanlı hocasının yerinde ders verdi. Kendisi emir soyundan geldiği için beg diye biliniyordu. Elazığ Harput'ta "Ali Begzade" diye tanınmış büyük bir âlim olup sonradan kendi yaptırdığı cami ve medresede ders verirdi. Birçok öğrencisi vardı. Elazığ ve çevresinde şöhret sahibi idi.

Devamlı dini nasihatlerde bulunur ve öğrenci yetiştirmekle vaktini geçirirdi. Evden medreseye, medreseden de eve at sırtında gider ve arkasından da öğrencileri gelirdi.

Anlatıldığına göre Ali Begzade, camide uyuklayanları hiç sevmezdi.

—Burası uyuklayacak yer değildir, diye uyuklayanları dışarı kovardı. Bu yüzden camide mürakabede bulunan tarikat mensuplarıyla da arası iyi değildi. Ali begzade'nin bulunduğu mecliste biri gözlerini kapar murakabede bulunursa, onu hemen dışarı çıkartırdı. Onun bu halini Urfa'daki Nakşibendî şeyhi Hartavizade Muhammed Selim Efendi'ye anlattılar. Şeyh Muhammed Selim Efendi, arada sırada Besni, Adıyaman gibi ilçelere gider ve oralarda irşad da bulunurdu. Bu olayı duyunca, Ali Begzade'yi irşad için Harput'a gitti. Bir gün Ali begzade ilim meclisinde iken, Muhammed Selim Efendi, Ali Begzade'nin elinden tutarak kendini tanıtmış ve ona teveccüh ederek bir anda irşad etmiş, böylece Ali Begzade'ye halifelik vermiştir. Hartavizade Muhammed Selim Hafız'ın en şöhretli halifesi Ali Begzadedir.

Alı Begzade, hicri 1322 (miladi 1904) de vefat etmiştir. Türbesi Harput'ta olup, mezar taşında şu kitabe yer almaktadır.

Ali Begzade'nin Mezar Kitabesi:

Ey zair-i zü'l-ihiram, adabla gel ver selam,
İhlâsla oku müdam, Vağfirlehu yevme'l-kıyam.
Ustad-ı küll Kutb-ı cihan, Fahr-i sühuf-i arifan,
Oldu vürud-i kudsiyan, Vağfirlehu yevme'l-kıyam.
El-Hak velidir bi-menend, ser-amedan-ı Nakşibend,
Ali Rıza-yi fazıl-mend, Vağfirlehu yevme'l-kıyam.
Begzade şöhret şî'ar, rükn-i tarikat, yar-i ğar,
Ya Rab, be-cah-ı Çar-ı Yar, Vağfirlehu yevme'l-kıyam.
Vağfirlehu tarih-i tam, ağlayarak yazdı kalem,
Kıl müstecâb, Ya zü'l-Kerem, Vağfirlehu yevme'l-kıyam.

Sene: 1322

Kitabede ezcümle şunlar anlatılmaktadır:

Ey muhterem ziyaretçi, edeble selam vererek gel. Devamlı ihlâs suresini oku. Ey Allah'ım kıyamet günü onu mağfiret eyle. O arifler sınıfının övündüğü ustad-ı küll ve kutb-i cihan'dır. Melekler geldiler ve dediler ki, Ya Rab, sen onu kıyamet günü mağfiret eyle. Gerçekten o, Nakşibendî tarikatının başta gelenlerinden eşsiz bir velidir. Bu fazilet sahibi zatın adı, Alı Rıza'dır. Ya Rabb, sen onu kıyamet günü mağfiret eyle. Bu, mağara arkadaşı Hz. Ebubekir'in (r.a.) tarikatının bir ayağıdır ve Begzade diye güzel bir şöhret kazanmıştır. Ya Rab, Çar-ı yar'n yeri hakkı için, kıyamet günü onu mağfiret eyle. Bu "Vağfirlehu (onu mağfiret eyle)" kelimesi, onun vefatının tam tarihini vermektedir. Bunu kalem ağlayarak yazdı. Ey Kerem sahibi olan Allah, Kıyamet gününde onu mağfiret kıl, duamızı kabul eyle. Sene 1322 (Miladi 1904)'dür. Diye dua ile yakarıшта bulunulmuştur. Ali Bey-zadenin vefat tarihinin "Vağfirlehu" kelimesi olduğunu işaret etmiş ve bu kelimenin harfleri ebced hesabına göre toplandığında, hicri 1322, yani miladi 1904 tarihini vermektedir.

Ali Begzade'nin tarikata girmesi hakkında anlatılan diğer bir rivayet ise şöyledir: Ali Beyzade kendi yaptırdığı camide aynı zamanda öğrencilerine ders verirdi. O zaman bazı dervişler başka yer olmadığı için, cami içinde namazdan sonra uyurlardı. Buna Ali Begzade (k.s.) çok kızardı. Onun için müezzine namazdan sonra camiye kilitleyip, anahtarını kendisine getirmesini söylemişti. O sıralarda Hartavizade Muhammed Selim (k.s.) Efendi, aldığı manevi bir emir üzerine, Harput'a Ali Begzade'yi irşada gitti. Doğruca Ali Beyzadenin camisine giden Muhammed Selim Efendi, namaz vaktinde cemaata yetişemediği için, namazı tek başına kıldıktan sonra, camide murakabeye daldı. Oturduğu yerde hafifçe önüne doğru eğilerek gözlerini kapamış ve öylece bir müddet kalmıştı. Bu sırada Ali Begzade, müezzine camii kilitleyip, anahtarını getirmesini istemişti. Müezzine de bir dervişin içerde olduğunu söylemişti. Ali Begzade müezzine tekrar, derviş dışarı çıkarmasını ve anahtarı kendisine getirmesini emretti. Bunun üzerine müezzine camiye girdi ve Hartavî Muhammed Selim Efendiye bir iki metre yaklaşınca ayakları tutuldu, daha ileriye gidemedi. Kendinde konuşacak hal

de bulamayan müezzîn geri dönerek dışarı çıktı. Durumu Ali Beyzade'ye anlattı.

—Bu dervîş, diğerlerine benzemiyor, hocam dedi. O da müezzîne,

—“Sen zaten her şeyi abartırsın.” Diye çıkışarak, kendisi içeri girdi. Aynı yere gelince Ali Begzade'nin de ayakları tutuldu ne ileriye, ne geriye gidebildi. Olduğu yerde kalakalmıştı. Hem yere çöktü. Bu sırada Hartavizade arkasına döndü ve

—Ali Begzade sen misin? Diye sordu. O da

—Evet, dedi ve Hartavizade'ye dahalette bulundu. Hartavizade Muhammed Selim Efendi orada Ali Begzade'yi tarikata kabul etti ve irşad etti.

Ali Begzade, Muhammed Selim Efendiyi kendi atına bindirdi, kendisi de atın yularını çekerek kendi misafirhanesine götürdü. Herkes Ali Begzade'nin bu haline taaccüpte kalmıştı. Hartavizade, Ali Beyzade'yi kırk gün i'tikâfa (çileye) soktu. Kırk gün çileden sonra Hartavizade, onu kendine mutlak halifesi olarak bırakarak Urfa'ya geri döndü. Bundan sonra Ali Begzade vefatına kadar, talebelerine ilim öğrettiği gibi tarikatta da irşad görevini devam ettirdi.³³²

Bundan sonra Ali Beyzade Nakşibendi şeyhi olarak yıllarca irşad görevine bulundu ve halife yetiştirdi.

Ali Beyzade 93 Rus harbi diye bilinen 1876–77 senesinde çıkan savaşa, oğlu Mehmet Nuri (1853–1938) ve torunu Halid ile birlikte, bir kısım öğrencileri ve bir grup gönüllülerle katıldı.³³³ Varidatlı bir kimse olduğu için bunların savaş için lazım olan bütün ihtiyaçlarını kendisi karşıladı. Bu savaşta yanındakilerle birlikte günlerce Erzurum şehrinin müdafaasında bulundu. Bir şeyhin aralarında kendileriyle birlikte savaşması, hem askere hem de halka büyük bir manevi kuvvet veriyordu.

Ali Beyzade 80 seneye yakın İbrahim Paşa medresinde müderrislik yaptı, birçok öğrenci yetiştirdi. Yaşlanınca müderrislik vaziri-

³³² Anlatan, Hartavizade şeyh Muhammed Selim Hafız Efendinin torunlarından 1938 doğumlu Dr. Burhan Vural.

³³³ Evliyalar Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi yayını, İstanbul 1992, IV, 73

fesini oğlu Müftü Hacı Mehmed Nuri Efendiye bıraktı. Oğlu Mehmed Nuri Efendi tarikatda da babasından icazet aldı.

Ali Beyzade 1904 yılında Harput'ta vefat etti ve orada defnedildi.

Harput'lu Ali Begzâde'nin bildiğimiz iki halifesi vardır. Biri **Adıyamanlı Said Hoca** (?-?), diğer halifesi ise, kendi oğlu **Mehmet Nuri Efendi**yi halife bırakmıştır.

b. KÜÇÜK MEHMET EFENDİ:

Hartavizade'nin ikinci halifesi **Adıyamanlı Küçük Mehmet Efendidir**. Bu zat, Küçük Mehmet Efendi diye tanınmış olup, Adıyamanlıdır. Mirdesi aşiretindendir. Doğum ve vefat tarihleri belli değildir. Kendisi Urfa'da Nakşibendî Şeyhi Hartavizade Muhammed Selim Efendiye intisap etti. Uzun müddet yanında hizmet etti. Her nedense şeyhi daima Küçük Mehmet Efendiye sen adam olamazsın diyor ve onun yetişemeyeceğini ima etmek istiyordu. Bir gün hatme sırasında Küçük Mehmet Efendinin aklına annesi geldi. Uzun zamandır evinden uzak olduğu için annesini özlemişti. Muhammed Selim Efendi bunun farkına varmıştı. Hatme bittikten sonra, Küçük Mehmet Efendiye dönerek:

— Anneni özledin mi? Seni göndereyim, dedikten sonra Küçük Mehmet Efendi'yi o günlerde Malatya'ya giden bir kervanın kervanbaşına:

—Bunu Adıyaman'a kadar götürün, size emanet, diye teslim etti.

Kervan yola koyuldu ve Urfa'ya bağlı Ördek köyü yakınlarına vardıklarında mola verdiler. Kervan yolcuları yemeklerini yiyerek, ihtiyaçlarını gidermeye koyuldular. Bu sırada Küçük Mehmet Efendi de başı üzerine abasını atarak murakabeye daldı. Bu kadar uzun zaman şeyhine hizmet ettiği halde bir fayda göremediğini düşünüp, sebebini araştırıyor ve bu başarısızlığından dolayı kendini ayıplıyordu. Bu durumda iken kendinden ciğer kebabı kokusu gelmeye başladı. Kervandaki Malatyalılar bu kokuyu fark edince;

—Yahu bu adam bizden gizli ciğer kebabı yiyor. Hiç bize de ikram etmiyor, diye yanına geldiklerinde, Küçük Mehmet Efendi

başından abayı açtı. Kervandaki yolcular kebab olmadığını gördüler. Bu kokunun nereden geldiğini sorduklarında, Küçük Mehmet Efendi bunu kendilerinin anlayamayacağını, kendisinin Urfa'ya geri dönmesi gerektiğini söyledi. Kervanbaşı her ne kadar;

—Sen bize şeyhin emanetisin demesine rağmen, o,

—“Sağ olun, benim yolum buraya kadarmış, buradan geri dönmem lazım. Siz yolunuza devam edin.” Dedi ve Urfa'ya geri döndü.

Urfa'da Muhammed Selim Efendi de onu bekliyordu. Yanındakilere:

—“Kalkın, etrafı temizleyin, bir misafirimiz geliyor,” dedi.

Müritleri şeyhlerinin emrini Yerine getirdikten bir müddet sonra Küçük Mehmet Efendi, Şeyhi Hartavizade Muhammed Selim efendinin huzuruna girdi. Muhammed Selim Efendi, ona memnuniyetini ifade eden bir tarzda:

—“İşte şimdi kazandın Küçük Mehmet Efendi.” diyerek, halifelik verdi.

Şeyhinin kendisine “adam olamazsın” demesindeki sebebin, Küçük Mehmet Efendinin içindeki kibrini gidermeye çalışmak olduğunu sonradan anladı. Küçük Mehmet Efendi her ne kadar halife oldu ise de kendi irşad görevinde bulunmamıştı. Onun için ketm kalmış, halife yetiştirmemiştir.

c. ADIYAMANLI ATAULLAH EFENDİ (?-?):

Urfalı Hartavizade Şeyh Hafız Muhammed Selim Efendinin (k.s.) üçüncü halifesi **Adıyamanlı Ataullah** Efendidir. Kendisi Adıyamanlıdır. Adıyaman Kap camiinde metfundur. Hayatı hakkında bir bilgi yoktur. Halife bırakmamıştır.

HOCA OSMAN BİRCİĞÎ EFENDİ (1868–1939)

Bugün türbesi Hilvan ilçesine bağlı Kantara köyünde bulunan **Hoca Osman Bircigî Efendi (1868–1939)** de Hartavizade Muhammed Selim Efendinin bıraktığı halifesi **Harputlu Ali Begzade (ölm.1904)**'nin halifesi **Adıyamanlı Said Hoca (ölm. ?)**'nin halifesi-

dir. Hoca Osman Efendi hicri 1285, miladi 1868'de Adıyaman'ın Gerger ilçesine bağlı Hoşür köyünde dünyaya geldi. Babası Molla Muhammed, annesi Zeynep Hatundur. Kendisi Mirdesi aşiretindendir. Sonradan Bircig köyüne giderek yerleştiler. Bu yüzden **Bircigî** diye meşhur oldu. Hoca Osman Efendi ilk okumaya babasının yanında başladı. Fakat iyi bir tahsil yapmak istiyordu. Onun için Siverek'e bağlı Karaca dağ'da Şeyh Halit adında bir âlimin yanına gitti. Şeyh Halit Efendinin yanında 14 sene okudu. Hoca Osman Efendi çok iyi bir öğrenci idi. Bu yüzden, Şeyh Halit aynı zamanda tarikat şeyhi de olduğundan, kendisine tarikatına girmesini istedi.

—Eğer tarikatta da bana intisap edersen, sana hem ilim ve hem de tarikat icazetini birlikte veririm, dedi. Fakat Hoca Osman Efendinin tarikata girmeğe niyeti yoktu. Onun için;

—Sen çok iyi bir âlimsin ama benim tarikata girmeğe niyetim yoktur. Bana bu ilim yeter, dedi. Bu söz üzerine ilim icazetini de alamadı. Hoca Osman Efendi ilim icazetini almadan oradan ayrıldı, Adıyaman'a gitti. Adıyaman Müftüsü Hasan Efendinin yanında da dört sene ders aldı. İlim icazetini de Müftü Hasan Efendi'den aldı. Bununla da yetinmeyen Hoca Osman Efendi, Urfa'ya geldi ve Urfa'da Haydariye Medresesinde müderris olan Kürt Hacı Ali Efendinin (ö. 1911)³³⁴ yanında Farsça dersi aldı. Burada da iki sene okudu.

Hoca Osman Efendi Adıyaman'a tekrar döndüğünde, Küçük Mehmet Efendinin oğlu Nakşibendî Halifesi Sait Hocaya intisap etti. On sene de Sait Hoca'nın yanında tasavvufla iştigal etti. Tarikat hizmeti yaptı. On senenin sonunda Adıyamanlı Sait Hocadan Nakşibendî halifeliği icazeti aldı. Böylece Nakşibendî halifesi oldu.

Adıyamanlı Sait Hoca (k.s.) kendisine irşat izni verirken bazı nasihatlerde bulundu. Bilhassa Nakşibendî tarikatı hakkında konuşurken ona:

—“İslam dini Resulullah (s.a.s.)'tan nasıl geldiyse, bu tarikatta o şekilde devam etmiştir. Sen de aynı şekilde dikkat et. Sakın Resulullah ve O'nun yolundan gidenlerin yolundan ayrılma.” diye ke-

³³⁴ Mahmut Karakaş, Cumhuriyet öncesi Urfa'da Kültür ve Eğitim, Ankara 1995, s.92 – Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa 1996, s.206

sin nasihatte bulundu. Bundan sonra Hoca Osman Efendi irşada başladı.

Hoca Osman Efendi önce babasının bulunduğu köy olan Bircig'deki camide imamlık yaptı. Sonra Kâhta'daki medresede müderris oldu. Bir müddet sonra Narıncı köyüne gitti ve orada da altı sene imamlık ve müderrislik yaptı. Sonra tekrar Kâhta'ya geçti.

Hoca Osman (k.s.) Efendinin hayatı Cumhuriyet devrine kadar böyle geçti. Bu sırada Hoca Osman Efendinin bulunduğu köy yakınlarında bir ağa vardı. Bu ağa, bir köyün kime ait olduğu hakkında Hoca Osman Efendiyi bilirkişi göstermişti. Onun niyeti, Hoca Efendinin kendi isteğine uygun olarak, köyün kendisinin olduğunu söylemesi idi. Fakat Hoca Osman Efendi mahkemede doğru olan ne ise onu söyledi. Bu ise ağanın isteğine uymadığı için, ağa ile Osman Efendinin arası açıldı. Hoca Osman Efendi ile ağanın arası açılınca, köylü de ağadan korktuğundan Hoca Osman Efendiyi köyde barındırmadılar. Bunun üzerine o da bir müddet Adıyaman Zurna köyüne gitti. Orada Hamik Ağanın yanında kaldı. Hamik Ağa kendisini altı sene himaye etti. Oradan Tavuk köyüne geçti. Daha sonra Savaş köyüne gitti. Savaş köyünde de bir sene kaldıktan sonra, Nasireddin köyüne geçti. Orada da iki sene kaldı. Ömrü köyden köye dolaşmakla geçen Hoca Osman Efendi, 1930 senesinde Kavalık köyüne geçti. 1932 yılında da Hilvan'a bağlı Kantara köyüne geçerek, oraya yerleşti. Vefatına kadar Aynı köyde kaldı ve 1939 senesi mart ayında yine Kantara köyünde vefat etti. Hoca Osman Efendi (k.s.)'ye vefatından birkaç gün önce:

—Niçin yerine bir halife bırakmadın? Diye sorduklarında;

—Yetişen olmadı, dedi. Bunun üzerine:

—Sen isteseydin 24 saatte yetiştirebilirdin. Dediklerinde, Hoca Osman Efendi onlara:

—Yirmi dört saatte yetişen, yirmi dört saatte bozulur gider. Cevabını vermişti. Bu cevapla tasavvuf ilminde ne kadar titiz davranıldığını göstermektedir.

Hoca Osman Efendi (k.s.), kimseye halifelik vermedi ama bazı kimseleri çok iyi yetiştirmişti. Bunlar;

1. Molla Osman Huresi,
2. Molla Osman Nasireddinî,
3. Kardeşi Abdullah Efendi,
4. Hacı Şükrü Efendi
5. Oğlu Hacı Nazif Efendidir.

Türbesi Kantara köyündedir. Oğlu Hacı Nazif Efendi ile aynı kubbe içindedir. Önce köyün aşağı kısmında olan türbeyi, daha sonra Baraj yapılıncaya, köyün yüksek tepesine çıkarttılar. Aynı yere bir de Cami yaptılar. Barajın suları köyün alçak bölgesine kadar gelmiş vaziyettedir.

Türbe kapısının bir tarafında şu kitabe yer almıştır;

“İza tahayyertüm fi'l-umuri feste'inu min ehli'l-kubur”

“Hoca Osman el-Bircigî hazretlerinin kabri şerifi”

Veladeti: hicri: 1285

Vefatı: hicri, 1359

(miladi, 1868)

(miladi, 1939)

Türbe kapısının diğer yanında da şu kimlik kitabesi yazılmıştır:

“Kabri sanide medfun olan Nakşibendî halifesinden el-Hac Muhammed Nazif Efendidir. Vefatı, 1367” (miladi, 1947)

Kimlik kitabesinden sonra artık tasavvuf edebiyatına mal olan ve meşhur mutasavvıf Akşemseddin'in (ölüm.1468) olduğu söylenen bu dörtlük yazılmıştır.³³⁵

İki âlemde tasarruf ehlidir ruhi veli

Deme kim bu mürdedir bunda nice derman ola

Ruh şimşir-i Haydar, ten kılıf olmuş ona.

Daha ala kâr eder, bir tığ kim üryan ola

³³⁵ A.Yaşar Ocak, Türk Halk inançlarında ve edebiyatında evliya menkabeleri, Ankara 1984, s. 22

Türbenin kiblesinde de bir cami yapılmıştır. Camiin kapısı üzerinde bulunan yazı:

“Nakşibendî hülefasından Hoca Osman el-Bircigî Camii”

Şevval 1414

Latin harfleriyle de aynı isim yazılmış olup, miladi tarih olarak 1994 yazılmıştır.

Cami kapısının yanındaki kitabe:

Banisi Hacı Bedir ihvaneddin

Hüsni hatimle müşerref eylesün hayyi metin

Yardımında bulunana sad hezeran aferin

Hazihi cennetü Adnin fedhuluha halidin.

Bu camii bina eden din kardeşi Hacı Bedir'dir. Allah kendisinin sonunu iyi eylesin. Bunun yapılışında yardım edenlere de yüzlerce aferin olsun. Bu Adn cennetidir ebedi olarak içine girin. Anlamındadır.

Hoca Osman Efendi (k.s.), en sıkıntılı günlerinde bile irşat görevini aksatmadı. Yaşlılık yıllarında bastonla yürürdü. Kendisi uzuna yakın boylu, geniş omuzlu idi. Şişman değildi, hatta zayıf bile sayılırdı. Davranışlarında çok ciddi ve disiplinli idi. Çok heybetli yüzü vardı. Kimse yüzüne dikkatli bakamazdı. Vefatı sırasında 72 yaşında idi.

Hoca Osman Efendi tarikat icabı defalarca çileye girmiştir. Kendisinin küçük kardeşi Abdullah Efendi, Hocanın 21 defa çileye girdiğini görmüş ve ona hizmet etmiştir.

Hoca Osman Efendinin üç oğlu oldu. Büyük oğlu Hacı Muhammed Nazif Efendidir. Diğer oğulları Abdulkadir ve Hacı Yasin Efendilerdir.

Hoca Osman Efendi geçimini koyunculukla sağlamaktaydı. Büyüyük koyun sürüsü vardı.³³⁶

Hoca Osman Bircigî (K.S.)'nin kardeşi Hacı Abdullah (1903–1987) Efendi ise 1903 de Adıyaman'a bağlı Bircig köyünde doğdu. Dini tahsilini ve tarikat terbiyesini kardeşinden aldı. Onun yanında yetişti. Fakat icazet alamadan Kardeşi Hoca Osman Bircigî 1939 da vefat etti. Bunun üzerine Akçalı Hacı Mehmet Sadi Efendinin (ö.1953) yanına gitti. Onun da yanında bir müddet kaldı. Akçalı Hacı Efendi de vefat edince Molla Osman Nasireddinî'nin yanına gitti. Tarikat icazetini Molla Osman Nasireddinî'den aldı. 27 Mayıs 1987 de vefat etti. Bircig köyüne defnedildi. Kimseyi yetiştirmemiştir.

MENKİBELER

Hoca Osman Efendinin Molla Osman adında iki müridi vardı. Biri Molla Osman Huresi, diğeri Molla Osman Nasireddinî idi. Bunlar tam bir tasavvufî terbiye ile yetişmişlerdi. Molla Osman Nasireddinî halifelik istemesi için, Molla Osman Huresi'yi şeyhlerine gönderdi. Hoca Osman Bircigî ona;

—“İnsan halifelik için değil, Allah rızasını kazanmak için bu yola girer. Ben şimdi ona halifelik veremem.” der. Bunun üzerine her iki Molla Osman şeyhlerinin yanından ayrılmak lüzumunu duyar ve ayrılırlar.

Bu olayı Hacı şükrü Efendiden naklen anlatan Halil Hoca diyor ki “Onların ayrılmasından bir müddet sonra bir gün Hacı Şükrü Efendi, Hoca Osman Efendinin eline abdest suyu dökerken, biri gelerek;

—“Molla Osman Huresi vefat etti,” dedi. Hoca Osman Efendi bu sözü duyunca birden durdu ve bir ah çekti, dedi ki:

—“Çok güzel bir salık idi. Çok dürüst idi.” Bunun üzerine Hacı Şükrü Efendi:

³³⁶ Hoca Osman Efendi hakkındaki bilgileri; Sayın Halil Taşkın Hoca Efendi ile birlikte Kantara köyüne yaptığımız ziyaret sırasında, Hoca Osman Efendinin kardeşi Abdullah Efendinin oğlu 1935 doğumlu Hacı Mustafa Aktaş'tan aldık. (Mahmut Karakaş)

— “Şeyhim, Madem bu kadar güzel bir salık idi, niçin ayrıldı?

Hoca Osman Efendi:

— Arkadaşından dolayı,” dedi.

Halil Hoca Ammara köyünden Ömer Sezer’in oğlu Halil’in anlattıklarını naklediyor:

Ömer ağa Hilvan kaymakamı ve komutanı ile dost idi. İyi bir ilişkileri vardı. Bazı davetlere ve ziyaretlere birlikte giderlerdi. Kaymakam beye, Kantara köyündeki Hoca Osman Efendi hakkında şikâyet edilmişti. Kendisine Hoca Osman Efendinin her zaman yanında 100–150 müridi olduğu anlatılmıştı. Bunun üzerine kaymakam bey yanına Jandarma komutanını da almış ve Ömer Ağayı da kavalık köyüne gideceklerini söyleyerek yanına çağırmıştı. Ömer Ağayı yanına almasının sebebi, onun, Hoca Osman efendi hakkındaki iyi düşüncelerinde yanıldığını kendisine ispatlamaktı. Kavalık köyüne gitmelerinin sebebi de kimseyi şüphelendirmeden Hoca Osman Efendiye haber ulaştırmamak içindi. Böylece Kavalık köyüne gittiler. Orada bir gece kaldılar. Ertesi sabah Cuma idi. Şafak vakti kalktılar ve Kantara köyüne gittiler. Böylece Hoca Osman Efendiye baskın ermişlerdi. Ömer Ağa içinden “eyvah, dedi. Şimdi hepsi oradadır. Bu baskında hepsi yakalanacaklar” diye üzülmüyordu. Fakat köye girdiklerinde hiç kimsenin olmadığını hayretle gördü. Sadece Hoca Osman Efendi aşağılardaki pınarın kenarında bir minder üzerinde yalnız oturuyordu. Gelen misafirleri ağırladı. Oturdular, aralarında konuşmalar oldu. Ayrılanlarını içtiler. Kaymakam kimsenin olmadığını görünce, Hoca Osman Efendi hakkında şikâyetle bulunanlara çok kızarak:

— Gelsinler, gözleriyle görsünler. İşte burada kimse yokmuş. Bir daha bu zatı şikâyet edenlerin sözüne inanmam, dedi. Bu baskına çok üzülen Ömer Ağa, Hoca Osman efendiyi bir kenara çekerek ona:

— Hocam demişti, bu işe çok üzüldüm. Benim böyle bir baskından haberim yoktu. Sen müridlerini ne zaman göndermişsin? Diye sorduğunda, Osman Efendi;

—Oğul dedi, sen Nazîf'in babasını uyuyor mu zannettin? Biz onları dün akşamdan göndermiştik.

Hoca Osman Efendi Urfa'ya sık sık gelirdi. Urfa'da zengin bir manifaturacı, Hoca Osman Efendinin adını ve şöhretini duymuştu. Bu yüzden onu evine davet etti. Oldukça zengin bir sofra hazırlamıştı. Hoca Osman Efendi davete geldi. Üzerindeki kıyafeti de hiç gösterişli bir kıyafet değildi. Çünkü Hoca Efendi giyimine fazla önem vermezdi. Daveti yapan kişi Hoca Osman efendiyi böyle bir kıyafetle görünce, değerini anlayamadı, onu küçük gördü. Yaptığı masrafa değmeyeceğini düşünerek içinden;

—Biz boşuna bu kadar masraf yapmışız, yazık oldu. Diye kendi kendine yakındı. Hoca Osman Efendi ev sahibinin düşüncesini anlamış ve ona dönerek;

—Bizim kumaşımız iyidir ama ters giymişiz, dedi. Ev sahibi bu sözden bir şey anlamaz. Yine içinden aynı hayıflanmayı geçirir. Hoca efendiden de yine aynı cevabı alır. Bu düşünce üçüncü defa tekrar edince, Hoca Osman Efendi artık dayanamaz ve ev sahibine dönerek;

—Efendi, der. Eğer yaptığın masrafa acıyorsan, masrafını biz ödeyelim. İki de bir içinden hayıflanarak kalbimizi meşgul etme. Dedi. Bunun üzerine o kişi durumu ancak anlayabildi ve bütün malım yoluna kurban olsun, diyerek hocadan özür diledi.

Hoca Osman efendi ve oğlu Hacı Nazîf Efendinin türbeleri ve adlarına yapılan camii.

HACI NAZİF EFENDİ (1907–1947)

Hoca Osman Bircigî Efendinin oğlu olup Nakşibendî halifelerindendir. Asıl adı Muhammed Nazif'dir. Hicri 1325, miladi 1907 tarihinde Adıyaman'da doğdu. Babası Hoca Osman Efendinin yanında yetişti. Biraz asabi mizaçtı. O yüzden babası, Nazif Efendiyi, müridi Molla Osman Huresî'nin yanında kalması için göndermişti. Bunun sebebini de şöyle anlatmıştı;

—Nazif'in hem babasıyım, hem şeyhiyim. Nazif ise asabidir. Bir gün kalbim darılır kendisine zararımın dokunmasından korkarım. Onun için Molla Osman Huresî'nin yanında kalsın, Diyordu. Molla Osman Huresî de Hoca Osman Bircigî Efendinin ileri gelen müritlerindendi. Çok yumuşak huylu, halim selim olduğu kadar da âlim bir zattı. O bakımdan Hoca Osman Bircigî, oğlu Nazif Efendinin onun yanında yetişmesini istiyordu. O sıralarda Urfa'nın Hilvan ilçesine bağlı kantara köyüne yerleşmişlerdi.

Hacı Nazif Efendi bir dereceye kadar din ilmini ve tarikat ilim ve adabını babasından aldı. Babası 1939 da Kantara köyünde vefat ettiğinde, ondan halifelik alamamıştı. Çünkü Hoca Osman Efendi o yüzden çok titizdi. Herkesin eksiksiz yetişmesini istiyordu. O yüzden de biri oğlu olan dört müridini iyi yetiştirdiği halde kimseye halifelik vermemişti.

Babasının vefatından sonra bir gün Nazif Efendi, babasının mezarı başında rabıtada (yani şeyhini düşünür halde) bulunuyor ve babasından, kime gidip intisap etmesini kendisine işaret etmesini istiyordu. Bu durumda iken babası ona, İstanbul'daki Abdulhakim Arvasi (ö.1943) (k.s.) Efendiye gitmesini işaret etmişti. Hacı Nazif Efendi trenle yola çıktı. Adana yakınlarında yine bir ara rabıtaya daldığı sırada, kendisinin Abdulhakim Arvasi Efendiye değil, onun Mersinde halife bıraktığı Tevfik Nebhan (ö.1965–6) Efendiye havale edildiğini anladı. Tevfik Nebhan Efendi, Abdulhakim Arvasî'nin halifesi idi. Bunun üzerine Hacı Nazif Efendi Mersin'e gitti. Tevfik Nebhan Efendiye yeni intisab eden biriymiş gibi intisab etti. Hâl-buki o zaten yetişmiş bir kimse idi. Sadece irşad görevini yapabilmesi için yetkili bir şeyhten halifelik iznini alması gerekiyordu.

Hacı Nazif Efendi, İlk müntesiblerin yapması lazım gelen görevi yapıp, ertesi sabah Tevfik Nebhan Efendinin yanına çıktığında, Nebhan Efendi onun yetişmiş olduğunu anlamıştı. Bu yüzden kendisine;

—Efendim! Siz zaten yetişmişsiniz. Bize yanlış bilgi verilmiş. Bu yüzden Şeyhim Abdulhakim Arvasi'den azar işittim. Dedikten sonra:

—Hadi sen bizden izinlisin, git babanın yerinde görev yap. Di-yerek, Hacı Nazif Efendiyi babasının yerine halife olarak gönderdi.

Hacı Nazif Efendi Urfa'nın Hilvan ilçesine bağlı Kantara köyünde babasının yerinde irşad görevini birkaç sene sürdürdü. Bu arada Hac farızasını da yaptı. Hacı Nazif Efendi geceleri hiç uyu-mazdı. Yatsı namazının abdestiyle sabah namazını kılardı. Sadece gündüzleri bir müddet uyuyordu. Sanki Allah, onun gözünden perdeyi kaldırmıştı. Birçok hadiseyi görür ve duyardı. Kalp gözü açıktı. Ömrünün son zamanlarında uykusuzluktan bir gözüne âmâlık gelmişti. Bu yüzden bir gözü hafifçe bir tarafa doğru akardı. Fakat ömrü çok kısa olan Hacı Nazif Efendi 1947 yılında aralık ayında henüz 40 yaşında iken Kantara köyünde vefat etti. Kendisi-ni babasının yanına defnettiler. Şimdi baba-oğul Hilvan'a bağlı olan Kantara köyünde baraja bakan bir tepenin üzerindeki bir tür-be içinde medfundur. Türbe üzerindeki kitabeyi babası Hoca Os-man Bircigi Efendiyi anlatırken vermiştik.

Türbe kapısının bir tarafında babası diğer yanında da kendisi hakkında şu kitabe yazılmıştır:

“Kabri sanide medfun olan Nakşibendî halifesinden el-Hac Mu-hammed Nazif Efendidir. Vefatı 1367” (miladi, 1947)

Hacı Nazif Efendinin şeyhlerinin silsilesi iki ayrı koldan olduğu için, bunları şöyle belirtebiliriz. İlk mensup olduğu kol geriye doğ-ru şöyledir:

- 1.Babası Hoca Osman Bircigi Efendi. (k.s.) (ö. 1939)
- 2.Adıyamanlı Said Hoca (k.s.) (?-?)
- 3.Harputlu Ali Begzade (k.s.) (ö. 1904)

4.Urfalı Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi (k.s.) (ö. 1860).

5.Mevlânâ Halid-ı Bağdadi (k.s.) (ö.1826) dır.

İkinci kolu ise şöyledir:

1.Tevfik Nebhan Efendi (k.s.) (ö.1965–6)

2.Seyyid Abdulhakim Arvasî (k.s.) (ö.1943)

3.Seyyid Muhammed Fehim Arvasî (k.s) (1825–1895)

4.Seyyid Muhammed Taha en-Nehri (k.s) (ö. 1853)

5.Mevlânâ Halid-ı Bağdadi (k.s.) (ö. 1826).

Böylece Hacı Nazif Efendi her iki silsileden de Mevlânâ Halid-ı Bağdadi (k.s.) hazretlerinde birleşmekredir.

MOLLA OSMAN NASIREDDİNÎ (1885–1958)

Akçalı Hacı Muhammed Sadi Efendinin halifesidir. Molla Osman Nasireddinî, Urfa'nın ilçelerinden Hilvan'a bağlı Nasireddin köyünde rumi 1301, miladi 1885 de doğdu. Bu yüzden kendisine "Nasireddinî" denilmektedir. Asıl adı Osman Nuri Reşvayî'dir. Babasının adı Hasan, annesinin adı Perihan'dır. Kendilerine "Reşvayî" de denilmektedir. Soyadı olarak "Büyükbaş" soyadını almıştır. Molla Osman Nasireddinî, önce Hoca Osman Bircigî Efendi (k.s.)'ye intisap etti. Onun yanında yetişti. Anlatılan bir rivayete göre kendisi gibi Molla Osman Huresî adını taşıyan diğer bir mürid ile Şeyhi Bircigî Osman Efendi'den halifelik istedi. Fakat Şeyhi henüz iyi yetişmemiş olduklarını söyleyerek kabul etmedi. Bunun üzerine Molla Osman Nasireddinî, Şeyhinin yanından ayrılmak ihtiyacını duydu. Müracaat ettiği şeyhler kendisini, Bircigî Osman Efendiden ayrıldığı için yanlarına kabul etmediler. Çaresizlik içinde bulunan Hoca Osman Nasireddinî'ye birisi, Mevlânâ Halid (k.s.) hazretlerinin Şam'da ki türbesine gitmesini ve ona dahalette bulunmasını tavsiye etti. Hoca Osman Nasireddinî de hemen Şam'a gitti. Mevlânâ Halid (k.s.)'e dahalette bulundu. Kırk gün Mevlânâ Halid (k.s.)'ın türbesinde kaldı. Ondandır yardım istedi. Bunun üzerine Mevlânâ Halid hazretleri maneviyat yoluyla Molla Osman Nasireddinî'yi Adıyaman'daki Akçalı Hacı Mehmet Sadi

Efendiye (ö.1953) havale etti. Molla Osman Nasıreddinî Akçalı Hacı Efendiye başvurduğu zaman, o da;

—Mevlânâ Halid (k.s.) hazretlerinin emri başımız üzerine diye bu isteği kabul etti. Molla Osman Nasıreddinî, Akçalı Hacı Efendinin yanında hizmetini tamamladı ve halifelik icazetini bu zattan aldı.

Molla Osman Nasıreddinî'nin:

— İlk şeyhi Hoca Osman Bircigî (k.s.)'dir.

—Onun şeyhi, Adıyamanlı Said Hoca'dır. (k.s.) Molla Osman Nasıreddinî'nin

—İkinci şeyhi, Akçalı Hacı Mehmet Sadi Efendidir (k.s.)

—Onun şeyhi, Hacı Hüseyin Efendi (k.s.)

—Onun şeyhi, Adıyamanlı Said Hoca'dır. (k.s.)

Böylece ikisi de Adıyamanlı Said Hocada birleşmektedir. Nakşibendî halifesi olan Molla Osman Nasıreddini Efendi de,

1.İlk şeyhi Hoca Osman Bircigî (k.s.)'nin kardeşi Abdullah Efendiye,

2.Kırıkçı Hacı Abdullah Efendiye,

3.Haleb'in köylerinden Köbanili Müslüm Efendiye

4.Akçalı Hacı Sadi Hoca'nın kardeşi oğlu Selim Efendiye halifelik icazeti verdi.

Molla Osman Efendinin halifesi Hacı Abdullah'ın oğlu Halil kırıkçı babasından naklen anlatıyor:

"Hacı Abdullah Efendi diyor ki soğuk bir kış günü akşam üzeri, Urfa'da Kanberiyi mahallesindeki evimizin kapısı çalındı. Kapıyı açtım baktım ki Molla Osman Nasıreddinî kapıda sapsarı kesilmiş bir vaziyette duruyordu. Kendisine,

—Hayırdır hocam, bu halin ne? Diye sorduğumda bana,

—Bir köpek beni mahvetti, dedi. Kendisini içeri aldım konuşmaya başladık. Ona bu işin nasıl olduğunu sorduğumda şöyle anlattı;

—Hava çok soğuktu. Yolda geliyordum, uyuz bir köpek gördüm. Kendi kendime:

—Şimdi ben, Molla Sait'in oğlu Hacı Abdullah'ın evine gideceğim, orası sıcaktır, ısınacağım. Fakat bu zavallı uyuz köpek bu soğuk havada dışarıda ne yapacak? Diye düşündüm. Köpek atımın yanında yürüyordu. O anda bir hal oldu, köpek dile geldi. Bana dönerek dedi ki

—Senin Molla Sait'in oğlu Hacı Abdullah'ın varsa, benim de Allah'ım var. Bu sözü beni, düşüncemden dolayı bin pişman etti. Perişan oldum. Dedi. Bunu söylerken hala rengi sapsarı kesilmiş, vücudu titriyordu.”

Molla Osman Nasîreddinî, Hilvan'a bağlı Nasîreddin köyünde 1958'de vefat etti. Vefatından önce kendisini köyün mezarlığının bulunduğu yüksek tepesinin eteğine defin etmelerini söyledi. Öyle yaptılar. Baraj yapıldığında, barajın suları köyün mezarlığını da içine aldı. Molla Osman'ın mezarına birkaç metre kala durmuştu. Şimdi barajın sularının birkaç metre kadar kenarında bulunan mezar, sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir.

HACI ABDULLAH KIRIKÇI (1904–1978)

Molla Osman Nasîreddinî'nin halifesidir. Aldığımız bilgiye göre³³⁷ Urfa'nın Kanberkiye mahallesinde rumî 17.1.1320, miladî 1904 tarihinde doğdu. Babasının adı Muhammed Said, Annesi Zeynep hanımdır. Medrese tahsilini bir müddet babası Molla Said'den almıştır. Fakat tahsilini tamamlayamamış ve yarıda bırakmıştır. Tarikat terbiyesini ve halifelik icazetini Molla Osman Nasîreddinî'den aldı. Kendisi kimseyi yetiştirmemiştir. 20 Haziran 1978 de vefat etti ve Bediüzzaman mezarlığına defnedildi. Hacı Abdullah Kırıkçı Urfa'da manifaturacılıkla geçimini sağladı. Kanberkiye mahallesindeki evinde daima misafirleri eksik olmazdı.

Böylece Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi ile Urfa'ya giren Nakşibendî tarikatının Halidi kolu, Harputlu Alı Begzade vasıtasıyla Harput'a geçti. Hacı Abdullah Kırıkçı'dan sonra Hartavizadenin Urfalı Halifeleri son bulmuştur.

³³⁷ Bilgiler Şanlıurfa doğumlu oğlu Hacı Halil Kırıkçı'dan alınmıştır.

ŞEYH HACI ŞÜKRÜ EFENDİ (1905–1985)

Şükrü Efendi 1905 yılında Adıyaman'ın güney batısında 40 – 50 km. mesafedeki Akpınar nahiyesine bağlı Şiraz köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Muhammed Şükrü Kılınç'dır. Babası Hasan Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. Babası 1915 senesinde henüz On-on iki yaşlarında iken küçük Şükrü'yü yanına alarak Urfa'ya götürdü. Onu Urfa'daki medreselerden **Rızvaniye (Rıdvaniye) Camii** bünyesindeki **“Rızvaniye (Rıdvaniye) Medresesi”**ne yerleştirdi.

Şükrü Efendi o senelerde çıkan Dünya savaşı ve arkasından başlayan kurtuluş savaşı müddetince Urfa'da bu medreseye devam etti. 1925 yılında medreselerin kapatılması ile tahsilini bırakmak zorunda kaldı.

Hacı Şükrü Efendi, Kur'an-ı Kerimi baştan sona kadar tecvit ile (kıraat-ı Asım üzere) Basralı Ahmed Zeki Hafız'dan (ö.1942) öğrendi. Ahmed Zeki Hafız, aslen Basralı olup, Mısır'da Kur'an-ı Kerim'i kıraat-ı seb'a üzerine Kahire baş-kurraşı Hatemzâde Hacı Mustafa Hafız'dan öğrenmiştir. Ayrıca Rufai tarikatı halifesi de olan Basralı Ahmed Zeki Hafız, kıraat üzerine birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bu öğrencilerden birisi de Hacı Şükrü Efendi'dir. Bu yüzden Hacı Şükrü Efendi'nin Kur'an-ı Kerim kıraati çok sağlamdı.

Şükrü Efendi sarf, nahiv, tefsir, hadis ve fıkıh olmak üzere dini ilimleri de Abdurrahman Aksoy'dan (ö.1953) aldı. Abdurrahman Aksoy Urfa'nın meşhur müftüzâde ailesinden olup, babası Ali Efendi (ö.1900) vefatına kadar Urfa Müftülüğü yapmış; yine dedesi Abdurrahman Efendi de (ö.1878), Urfa Müftülüğü yapmış, Urfa'nın büyük âlimlerindendir.³³⁸

Hacı Şükrü Efendi bu saydığımız ilimlerin yanında Arapçasını geliştirmek için Arapça konuşma dersi olan mükâleme dersini ve yine hüsnü hat dersini de aynı medresede aldı. Mükâleme ve hüsnü hat derslerini hangi hocalardan aldığı bilinmemektedir.

³³⁸ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve âlimleri, Şanlıurfa Belediyesi yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 149

Hacı Şükrü Efendi, epey bir müddet Urfa'da tahsilini yapıp medreseden ayrıldıktan sonra, önce tekrar doğum yeri olan Şiraz köyüne babasının yanına gitti. Sonra kendi memleketi Adıyaman'a bağlı olan **"Turuş köyü"**nde imamlığa başladı. Burada uzun müddet imamlık yaptı. Bu yüzden **Turuşlu Hacı Şükrü Efendi** diye meşhur oldu.

Hacı Şükrü Efendi Turuş köyü'ne yerleştikten sonra, doğduğu köy olan Şiraz'dan hemen hemen bütün ilişkilerini kesmişti. O yüzden Turuş'da da bir bağ satın almıştı. Bağla uğraştığı gibi çiftçilikle de meşgul oluyordu. Bununla birlikte koyun ticareti de yapıyordu.

Tarikata girişi ve Hoca Osman Bircigî'ye intisabı

Hacı Şükrü Efendi 1930'lu yıllarda, yukarda adını verdiğimiz Kantara köyündeki Nakşibendî şeyhi Hoca Osman Bircigi Efendi'nin(1868-1939) yanına giderek ona intisab etti.

Şükrü Efendi, Hoca Osman Bircigi Efendiye intisab ettikten sonrasını, müntesiplerinden Halil Hocaya kendi uslubu ile şöyle anlatıyor:

"Ben fakir sadat-ı kiramın ayağının toprağı, Hoca Efendiye intisab ettiğim zaman, Hoca Efendi bana şu nasihatı yaptı:

–"Bizim yolumuz Resulullah'ın ve sahabesinin yoludur. Kıl kadar şeriatın dışına çıkmayasın. Bütün hareketleriniz şeriat üzere olsun. Havada uçsanız bile müstakim olmazsanız, bilinki o istidraktır, kıymeti yoktur. Bizim yolumuzda sünnete mutabaat çok mühimdir. Daima namazınızı cemaatle kılın. Bütün vaktinizi Allah ile meşğul edin. Arkadaşlarınız salih kişiler olsun. Dünyayı sevenlerle fazla sohbet etmeyin. Daima gözünüz ayağınızın ucunda olsun. Hülâsa şeriatın farzına, vacibine, sünnetine, adabına çok riayet edin. Devamlı huzur içinde olun, yani her an Allah'ı zikir edin. Sizden hâsıl olan haller ve zuhuratların hepsi, Allah'a bağlanmak için Allah'ın ihsanıdır. Yoksa falan sana kıymet versin için değil. Kimseye beddua etmeyin. Bütün ümmete dua edin. Kötü ahlâklardan sakının, iyi ahlâkla muttasıf olun. Her zaman hallerinizi, durumlarınızı bana söyleyin."

Hacı Şükrü Efendi devamla diyor ki:

“Sonra Hoca Efendi bana “Hatmi Hâcegan” iznini verdi. Allah’a binlerce hamd olsun, öyle haller, öyle zuhur hâsıl oldu ki dil onları ifade edemez. Hoca Efendiden çok feyizyab olduk. Seyyid Abdulkârim Arvasi’nin (k.s.) dediği gibi Hoca Osman Efendi Şah-ı Nakşibendi (k.s.) hazretlerinin nisbetini tamı tamına muhafaza eden bir zat idi. Allah’a hamd olsun, Allah Taala ve Takaddes hazretleri bizi böyle bir zatın elinde terbiye ettirdi.

Hoca efendinin zamanında çok iyi haller zuhur ediyordu. Hoca efendi bana nefiy ve isbat dersini vermişti. Ben, o dersi yaptığım zaman her taraf çok güzel koku ile dolardı. Bir gün Hoca Efendi bana:

–Ne gibi faydalar görüyorsun, diye sordu. Kendisine,

–Ders yaparken böyle bir koku hâsıl oluyor ve onbeş gün o odadan gitmiyor, dedim. Bana:

–Sen niçin bu kadar geri kalmışsın? Bu dersi yaparken, komşuların gelip, “çiğir pişiriyorsun bize de biraz ver demeliler.” Öyle bir aşk ateşi sende hâsıl olacak ki çiğirin ateş üzerinde pişiyor gibi koku verecek, dedi. Ayrıca “falanlarla çok sohbet etme, fasıktırlar” dedi. Ben de onların sohbetini terk ettim. Elhamdülillah çok faydasını gördüm.”

Molla Şükrü Efendi 10 seneye yakın bir zaman, 1939 yılında Şeyhi Hoca Osman Efendi’nin vefatına kadar, onun mensubu olarak bulundu. Bu müddet zarfında zamanla kendisinde çok yüksek haller zuhur ediyordu.

Hacı Şükrü Efendi devamla dedi ki:

“Sonra emri-i Hak geldi, o güzel müridimiz dar-ı bekâyâ irtihal etti ve “mevtü’l-âlimi, mevtü’l-âlemi – âlimin ölümü âlemin ölü müdür.” Sırrını o zaman anladım. Hacı Şükrü Efendi sözünü bitirdi. Bitirdi amma çok ağladı ve dedi ki “Hoca Efendi rahmetullahi aleyh, cihanda çok nadir bulunan bir zat idi. bizler yetim ve boynu bükük kaldık.”

Hacı Şükrü Efendi sözlerine şöyle devam etti:

“Sonra inayet-i Hak yetiştî. Hoca Osman Efendinin oğlu Hacı Nazif Efendi, Seyyid Abdulhakim Arvasî (k.s.) (1865–1943) hazretlerine intisab etmek niyetiyle İstanbul’a gitmek için yola çıktı. Daha yolda iken fikrini değiştirerek, O zatın halifesi olan Tefvîk Nebhan Efendinin (ö.1965–6) yanına gitti. Hacı Nazif Efendi irşad görevine başladıktan sonra ben devamlı onun yanında idim. Nazif Efendi benim çok hatırımı bilirdi. Aynı zamanda da çok celalli bir zat idi. Fakat hiç bir gün bana incitici bir söz söylemedi. Daima benim kıymetimi bilirdi. Hatta birisi suçlu olsaydı, onu alır yanına götürür ve af ettirirdim. 1947 yılına kadar Hacı Nazif Efendi başımızda bulundu. Onun zamanında da yine güzel haller zahir olurdu.”

Hacı Şükrü Efendi’nin hacca gidişi

1941 yılında Hacca gidişini yine Hacı Şükrü Efendinin kendi dilinden ve Halil Hoca’nın anlatımından dinleyelim:

“Bir ara bende Hacca gitme arzusu hâsıl oldu. O zaman Hacca gitmek çok zordu. 1940 yılında İstanbul’a Seyyid Abdulhakim Arvasî (ölüm.1943) Efendinin ziyaretine gittim. Hatta param da yoktu, biraz arpam vardı, onu sattım da öyle gittim. O zaman trenle giderdik. Seyyid Abdulhakim Arvasî hazretlerinin Eyyub’teki tekkesine gittim. Mübarek elini öptüm, oturdum. Ona intisab ettim. Ben daha bir şey söylememiştim. Birkaç dakika sonra bana dedi ki:

—Hacca mı gitmek istiyorsun? Ben de

—İnşallah, dedim. O zat bana dedi ki:

—Bu sene göndermiyorum, inşallah gelecek sene gidersin. Bu konuşmadan sonra yanda bulunan küçük bir odaya girdim, zikirle meşgul oldum. Bu arada kendimden geçmiştim. Bir ara hizmetlisi beni çağırды,

—Efendi hazretleri seni istiyor, dedi. Fakat hizmetlinin yanıma gelmesinden evvel öyle ağır bir hâl bana gelmişti ki, o hâl ile çok bağırmuş, ağlamıştım. Kendimden haberim yoktu. Kalktım, Efendi hazretlerinin yanına gittim. Bana bir çay ikram edildi. O esnada efendi hazretleri bana öyle bir teveccüh etti ki bunu dil ile anlatmak mümkün değil. Onun teveccühü bereketiyle çok şeyler hâsıl oldu. Ondandır gördüğüm fayda çok mahremdir, anlatamam. Tekrar

İstanbul'dan Adıyaman'a evime geldim. Ertesi sene 1941'de ben ve bir arkadaşım Hacca gitmek için Şam-ı şerife gittik. O zaman Hacca ancak böyle gidiliyordu. Şam'da epey bir müddet kaldık. Seyyidinâ Mevlânâ Halid-i Bağdadî'ye (k.s.) (ö.1826) ziyarete sık sık giderdik. Zaman öyle bir uzamıştı ki artık hacca gitmekten ümidimizi kesmiştik. Diz üzerinde idim, sıkıntılı idim. Bana Seyyid Abdulhakim Arvasî hazretleri gelecek sene gideceksin demişti. Bu gibi velilerin sözü doğru olur, diye kendi kendime söyleniyordum. Yine Mevlânâ Halid hazretlerinin türbesine ziyaretine gitmiştik. O esnada uykuya daldım. Baktım ki Hoca Osman Bircigi (k.s.) ile Seyyid Abdulhakim Arvasî (k.s.) hazretleri bana:

—Gemi kalkıyor, hemen yetişin, sizi bekliyorlar, dediler. Gözümü açtım, “Sübhaneallah” dedim. Arkadaşım da uyandı. O da aynı rüyayı görmüştü. Yalnız o Seyyid Abdulhakim Arvasî'yi tanı mıyordu. Dedi ki:

—Hoca Efendi ile tanımadığım başka bir zat daha vardı. Ben de,

—O, Seyyid Abdulhakim Arvasî hazretleridir. Dedim. Sabah oldu bizim hac işlerimizle ilgilenen zat hemen geldi ve:

—“Gemide iki kişi eksik, eğer gidecekseniz, hemen sizi göndereyim” dedi. Elhamdülillah o sene haccımızı bitirdik ve geri döndük.”

İşte şeyhlerinin sözü doğru çıkmış, Hacı Şükrü efendi ilk haccını böyle yapmıştı.

Hacı Şükrü Efendi'nin irşat görevine başlaması

Hacı Şükrü Efendi anlatmasına şöyle devam etti:

“Yine takdir-i İlahî tecellî etti. Hacı Nazif Efendi 1947 yılında irtilal etti. Yine yetim gibi boynumuzu büktük. Çünkü bu da büyük bir kayıp idi. tevfik Nebhan Efendi, onun hakkında derdi ki “Eğer ömrü uzun olsaydı, çok yükselirdi.” O günlerde idi, bir gün bir telgraf geldi. Tevfik Nebhan Efendi layık olmadığım halde bana tarikat iznini verdi.”

Bu duruma göre ikinci şeyhi Seyyid Abdulhakim Arvasî (1865–1943) Efendi değil, onun Mersin'deki halifesi Hacı Tevfik Nebhan (ölüm.1965–6) Efendidir. Hacı Tevfik Nebhan Efendi Hacı Şükrü Efendi'ye bir telgraf çekerek irşat görevine başlamasını te'kiden

kendisine bildirdi. Böylece Hacı Şükrü Efendi de 1947 yılından itibaren Turuş köyünde artık Nakşibendî halifesi olarak irşad görevine başladı. Artık çevre köylerden yanına gelerek kendisine intisap edenlerin sayısı günden güne artıyordu.

Hacı Şükrü Efendi 1947 yılından 1969 yılına kadar Adıyaman'ın Turuş köyünde İrşat görevinde bulundu.

Hacı Şükrü Efendi'nin şeyhlerinin silsilesi

Hacı Şükrü Efendi'nin şeyhleri iki koldan gelmektedir.

Birinci kol, ilk intisap ettiği şeyhinin mensup olduğu koldur. Şöyledir:

- 1.Kantara köyünden Hoca Osman Bircigî Efendi (k.s.) (ö. 1939)
- 2.Adıyamanlı Said Hoca (k.s.). (ö. ?)
- 3.Harputlu Ali Beyzade (k.s.) (ö.1904)
- 4.Urfalı Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendi (k.s.) (ö.1860).
- 5.Mevlana Halîd-ı Bağdadî (k.s.)'dir. (ö.1826)

İkinci kol, Hoca Osman Efendi'nin vefatından sonra intisap ettiği ve kendisinden halifelik aldığı, Seyyid Abdulhakim Arvasî (k.s.) Efendi'nin koludur. Bu kol da geriye doğru şöyle gitmektedir.

- 1.Mehmet Tevfik Nebhan Efendi (ö.1965-6) ve Hoca Osman efendinin oğlu Hacı nazif Efendi (ö.1947)
- 2.Seyyid Abdulhakim Arvasî Efendi. (ö.1943) (k.s.)
- 3.Seyyid Muhammed Fehim Efendi (k.s.). (1825-1895)
- 4.Seyyid Muhammed Taha en-Nehri (k.s.). (ö.1853)
- 5.Mevlana Halîd-ı Bağdadî (k.s.)'dir. (ö.1826)

Böylece her iki kol da Nakşibendî Tarikatının Halîdî kolunun müessisi Mevlana Halîd (k.s.)de birleşmektedir.

Hacı Şükrü Efendi'nin Urfa'ya yerleşmesi

Şükrü Efendi 1969 yılında bulunduğu Turuş Köyünden evini nakletmek istediğinde Urfa'ya yerleşmeye karar verdi ve Urfa'da bir ev satın alarak yerleşti. Hacı Şükrü Efendi irşat görevini Urfa'da devam ettirdi ve kısa zamanda tanındı. Gün geçtikçe kendisini tanıyanlar ve sevenler artıyordu. Birçok kimse kendisine intisap ederek, ondan faydalandı.

Hacı Şükrü Efendi Urfa'ya yerleştikten sonra geçimini sağlamak için çiftçiliğin yanında koyun ticaretiyle de uğraşıyordu. Adıyaman'daki doğduğu köy olan Şiraz'da 1000 dönüm kadar olan tarlasını da ekip biçiyordu. Yine Turuş köyünde aldığı bağdan elde ettiği geliri de kendisine fayda sağlıyordu. Bunun yanında "rızkın onda dokuzu ticarettedir" hadisi şerifine uyararak koyun ticareti yapıyordu. Bütün bunlardan elde ettiği kazançla geçimini rahatlıkla sağlıyordu. Ama zengin bir kimse sayılmazdı. Hacı Şükrü Efendi kazancından elde ettiği para ile Urfa yakınında bulunan **Yengice köyü**nde bir arsa satın aldı. Bu arsa içinde 1978 senesinde bir cami yaptırdı. Cami in planını, kendisinin içinde tahsil yaptığı **Rızvaniye Camii**'ne benzetmek istedi. Onun için cami bahçesinin etrafına Kur'an Kerim Kursu için revaklar yaptıırıyordu. Fakat ömrü vefa etmedi. Şehitlerin seyidi, Peygamber Efendimizin (s.a.s.) amcası Hz. Hamza (r.a.)'ya olan sevgisinden dolayı, cami in adını Hz. Hamza'nın ruhuna atfen "**Hz. Hamza Camii Şerifi**" koydu. Cami in önüne geniş bir bahçe yaptı ve bu bahçeye meyveli ve meyvesiz birçok ağaç fidesi dikti. Zamanla bu köy, belediye sınırları içine alınarak **Eyyüb Nebi Mahallesi** adı verildi.

Hacı Şükrü Efendi'nin Ahlâk Anlayışı

Hacı Şükrü Efendi'nin ahlâkı, tam İslamın emrettiği ahlâk anlayışı idi. İslamdaki "**emri bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker**" emrine tam uyarak iyi ve güzel olan davranışların yapılmasını teşvik eder, kötü ve zararlı olan davranışları da yasaklama konusunda titizlik gösterirdi. Gördüğü yanlışları تنها bir yerde, o yanlışlığı yapan kimseye söylemekten kaçınmazdı. Kalabalık yerlerde mahcup etmekten de sakınırdı.

Hacı Şükrü Efendi hakikaten örnek bir şahsiyetti. O, uzun boy-lu, iri yapılı ve nurani yüzlü idi. Çok halim selim bir insandı. Kim-seyle sert konuşmazdı. Ağırbaşlı cömert ve merhametliydi. Yardım yapmasını çok severdi. Dostlarına sadıktı. Arkadaşlarını soran, gözeten bir ahlaka sahipti. Vakurdu, çok sabırlıydı. Onun bu mezi-yetleri aşağıda örnek olarak metnini verdiğimiz mektubunda ve vasiyetnamesinde açıkça görülmektedir. O, Abid ve zahid bir şah-siyete sahipti. İbadetine çok dikkat ederdi. Urfa'da İslam dinine bihakkin hizmet etti. Evine Gelen misafirleriyle devamlı ilgilenirdi. Yanına akın akın insanlar gelirdi. Onlara dini nasihatlarla bulu-nurdu.

O, güzel ahlâkın insanlarda olmasını ve görülmesini isterdi. Kö-tü huyların da terkedilmesini istemiştir. İnsanların birbirlerini sevmelerini isterdi. Dostluk ve kardeşliğin ancak insanın birbirine olan sevgi, saygısı ve yardımlaşmalarıyla mümkün olabileceğini düşünürdü. Hele bu sevginin sadece Allah için olması, bir karşılık beklemeden birbirine yardım edilmesinin, insanı olgunlaştırdığı düşüncesine sahipti.

Dolayısıyla yanına gelen ziyaretçilerini günde üç öğün yedirir, gidecek yeri olmayanları kendi misafirhanesinde yatırırdı. Hatta parası olmayanlara yol parası vererek köyüne gönderdiği çok ol-muştur.

Onun bu özelliğini anlatan Mevlidihalil Camii imamı Sabri Ya-zar Hoca diyor ki:

–“Hacı Şükrü Efendi bilhassa Cuma namazları olmak üzere bir-çok vakit namazlarını Mevlidihalil Camii'nde kılardı. Cami çıkı-şında fakirlere sadaka dağıtırdı. Bazı ihtiyacı olanlara yardımlarda bulunurdu.”

Hacı Şükrü Efendinin böyle cömertçe yardımlarda bulunmasın-dan dolayı Sabri Hoca, önceleri onu oldukça zengin bir kimse zan-netmişti. Bu yüzden yanına gelen ve yardım isteyen, yolda kalmış kimseleri, Hacı Şükrü Efendi'ye gönderirdi. Hâlbuki Hacı Şükrü Efendi normal bir geçim kaynağına sahip bir kimseydi. Köyde sa-dece birkaç dönüm tarlası vardı. Onun gönderdiği bu kimseleri,

Hacı Şükrü Efendi yedirir, içirir, gerekirse misafirhanesinde misafir eder ve yol parasını vererek memleketine gönderirdi.

O, ziyaretine gelenlerle yaptığı sohbetlerinde, dedikodu yapılmamasını tavsiye ediyor, birbirlerini kıskanmanın ve kibirliğin kötülüğünü yine kendisini sevenlere hatırlatıyordu. Cimriliğin, kendini beyenmişliğin, gösterişin, başkasına kin beslemenin ve diğer kötü huyların, zararlarını hatırlatarak, bunlardan kaçınmalarını tavsiye ediyordu. Hacı Şükrü Efendi'nin yumuşak ve tatlı bir konuşma tarzı vardı. Onun sohbetinde bulunanlar, uzun müddet etkisinden çıkamazlardı. Çünkü kendisi de uzun yıllar bu gibi kötü huylarla mücadele etmiş ve başarmıştı. Zaten Allah katında ilerleyle bilmenin tek yolu, bu gibi kötü huyları terk etmek ve peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in güzel ahlakı ile ahlaklanmaktır. Hacı Şükrü Efendi, bu tavsiyelerinin yanında, Allah (c.c.)'ın emirlerine her an sınıksız sarılmayı ve yasaklarından kaçınmayı da hatırlatmaktadır. Peygamber Efendi'mizin sünnetine uymayı, tasavvutta ilerlemenin şartı olarak görmekte ve bunu dostlarına da tavsiye etmektedir.

Hacı Şükrü Efendinin vasiyetnamesi

Hacı Şükrü Efendi hastalığının ağırlaştığı günlerinde, talebelerine bazı vasiyetlerde bulunmak istemişti. Onlara iyi davranmaları gerektiği hakkında son olarak nasihatta ve vasiyette bulunmuştur. 13 Kasım 1981 günü kendi el yazısıyla kaleme aldığı talebelerine vasiyetnamesi şöyledir.

“Bismillahirrahmanirrahim ve bihi nesta'in.

El-hamdülillahi Rabbi'l-âlemin ve'l-akibetü lilmüttakin. Ve's-selatü ve's-selamü ala Resulina Muhammedin ve ala alihi ve sahbihi ecma'in.

Amma ba'de feya ihvanü'd-din.

Ey ihvanlar! Benden sonra telaş etmeyiniz, zira emri Hak vaki olursa hatmi haccagan mezunları vazifesine devam etsinler. Birbirlerinizi seviniz. Aralarınızda dedikodular yapmayınız. Allah için muhabbet ediniz. Haset ve kibir, buhl, ücub, riya, kin ve buğz ve ahlak-ı zamimelerden sakınınız. Ahlak-ı hamide ile muttasıf olu-

nuz. Evamir-i ilahiye'ye sınırsız sarılırsınız. Sünnet-i seniye'yi Resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'e ittiba' ediniz. Zikre devam ediniz. İnşallah pir-i sadatların feyziyle feyzyâb olursunuz. Bundan sonra irşad memuru pek nadir bulunur. Varsa da taklidi vardı. Mevlana Halid Hazretleri'nin rabıtasına devam ediniz. Rabıtasız zikrin faidesi yoktur. Rabıta ile zikrin semeresi çoktur.

Bizim ihvanlardan ehli keşf ve riyasız zikreden bir ümmi salık (B.H.R.Y.) namıyla vardır. Bu irşada memur değildir. Lakin onunla muhabbet eden, feyzinden mahrum olmazlar.

Keşifler beşdir. Keşf-i zamir, keşf-i kubûr, keşf-i mülk, keşf-i cin, keşf-i ilâhî'dir. Diğer ekvândır. En kıymetli, keşf-i ilahî'dir.

Şu kadarki, sâliklerin sohbeti ve muhabbeti Allah için olmaktır.

Zikr-i halis istikametde sebat göstermektir. (el-istikametü favk el- keramet) yani sâlik hareketinde, fiilinde ve bey' - şi'âlarında istikamet üzere hareket eder. Bir salık istikameti olmazsa, bin sene zikir ve ibadet ederse bir faidesini bulamaz.

İşte elim boş, yüzüm kara. Yüzüm kara huzuru ilâhîye gidiyorum. Cenab-ı Hakk'a layık bir amel etmedim. (Lâ taknetü min rahmetillah) ayeti celilesine ümitliyim. Hazreti Habib-i Kibriya'nın şefaatine minnetdarım ve sadatların himmetlerine ricadarım.

Bütün kadın ve erkek ihvanlara (kardeşlere) selam

El-Fakir el-hakir sadat-ı kiramın hadimi el-Hac Muhammed Şükrü Kılınç. Urfa.

Yanımızda olan Hacı Ali Güler, fakirhanede kaldıkça bize gelen salıkların dersine ve terbiyelerine bakar. Talib olanlara istihare ile tarif edecektir.

15 muharremi şerif 1402 (13 Kasım 1981)

Hacı Muhammed Şükrü"³³⁹

³³⁹ Bkz, Belge no. 16

Hacı Şükrü Efendi'nin Almanya'da bulunan bir dostuna kendi el yazısıyla yazdığı mektup

Şükrü Efendinin dostlarına yazdığı mektuplar bile nasihatlarla doludur. O, uzakta olan dostlarını asla unutmaz ve onlara fırsat buldukça mektup yazardı. Bilhassa yurt dışında olanlar için hasret ifade eden cümlelerin yanında nasihatlar da bulunurdu. Yabancı bir memlekette yaşamının gerektirdiği şartları bile hatırlatacak titizlikte bulunduğu şu mektubunda açıkça belli olmaktadır.

“Bismihi sübhanehu azze ve celle

Muhterem ve sevgili Şeyhmus kardeşimize:

Ruhum misali muazzez evladım,

Sihhat ve afiyetinize dair içi dolu muhabbetle göndermiş olduğunuz muteaddid kıymetli mektuplarını kemal-i sevinç ile alıyoruz. Ve hazin hazin okuyarak münderecatını anladıkça memnuniyeti tarif edemeyeceğim. Zira gayri Müslim ve ecnebi memleketlerinde istikameti bozmayarak çoluk çocukların nafaka ve iâşe ve ihtiyaçlarını temin etmek hususunda çalışıp hem dini vazifesini ifa ve hem de atide çocuklarını sevindirmek ile ecir ve mükâfatları da indî ilahide göreceksiniz. Şayed maazallah aksi takdirde hareket edilirse dünya ve ahiretde bednam ve hüsrân içinde kalırlar. Orada Türk ve İslâm kardeşlerimizle temasda bulunanlara selam ve keyfiyetlerini bildiriniz. Zaruri ihtiyaçları dolayısıyla ecnebi memleketlere gitmişsiniz. Din ve diyanetleri muhafaza edilerek ecnebilere karşı kendilerini hur gösterip nefret kazandırmassınlar. Doğru ve dürüst namuskârane çalışsınlar. Burada mucib-i merak bir şey yoktur. Hamd olsun cümlemiz sihhat ve afiyet üzere olup, sizlerden başka bir fikir ve endişelerimiz yoktur. Peder ve valideniz, çoluk çocuklar ve bi'l-umum akraba ve ihvanlar kâffeten sihhattedir. Ve selam ve dua ederler. Pederin de işi yolundadır, asla merak etmeyiniz. Evladım, Cuma geceleri hatm-i şerif esnasında sizleri de unutmuyoruz.

İmamın da bir mektubunu aldım. Ondan bahsetmiyorsunuz. Acaba yerleriniz birbirinize uzak mısınız? İnşallah ilerde Ramazan-ı şerif geliyor. Artık mübarek Ramazan-ı şerife hazırlayınız ve o mübarek Ramazan-ı şerifin feyzinden mahrum olmayınız.

Baki bu vesile ile selam ve dide-i enverlerinden öperek sıhhat ve afiyetlerinizi Cenab-ı zü'l-Celal ve'l-Kemal hazretlerinden rica ederim. Evladım. 21 Şaban-ı şerif sene 1389 (miladi, 12 Kasım 1969).

Sultan Hamamı civarında Mevlidihalil Sokak, numara.7

El-Fakir el-hakir Hacı Muhammed Şükrü"³⁴⁰

Hacı Şükrü Efendinin hastalığı ve vefatı

Hacı Şükrü Efendi 1981 yılında çok ağır hastalandı. Artık hayatından ümit kesilmişti. Şükrü Efendi yerine bir halife de bırakmamıştı. Çünkü halifelik alacak kimse yetişmemişti. O bakımdan düşünceliydi. Bir gün Halil Taşkın Hoca, onun ziyaretine gitmişti. Bu ziyareti sırasındaki konuşmalarını, Halil Hoca şöyle anlatıyor.

"Ziyaretine gittiğimde, Hacı Şükrü Efendi, bana:

—Bu ihvanlara birinin sahip çıkması lazım, bunun için bir şeyler yapmak lazım diyordu. Nakşibendîler, birbirlerine kardeşler anlamına gelen "ihvan" derlerdi.

Ağır hastalığına rağmen aşağıda vereceğimiz vasiyetnamesini kendi el yazısı ile kaleme aldı. Hacı Şükrü Efendi bu hastalığından iyileşti. Üç sene kadar daha yaşadı. 1985 senesinde bir sabah namazından sonra aniden bir mide kanaması geçirdi. Kendisini hastahaneye kaldırdılar.

Hacı Şükrü Efendi bu hastalığından kurtulamadı. 1985 yılı Nisan ayında vefat etmişti. Hacı Şükrü Efendi'nin cenazesini Molla Mustafa Efendi ile birlikte Halil Hoca yıkadı. Namazını Mevlidihalil Camii'nde Sabri Hoca kıldırdı. Namazda cemaat camiin avlularından dışarı taşmış, caddeyi doldurmuştu. Sokaklara sığmayan ve binlerce kişiden oluşan mahşeri bir kalabalık refakatinde Yenice köyündeki 1978'de yaptırdığı Hz. Hamza Camii'ne götürüldü. Orada defnedildi. Muhammed Derviş Hoca da üzerine telkini verdi.

Böylece 80 yıllık bir ömür; bu ömrünü sadece Allah rızasına adanmış bir Allah dostu daha bu fani dünyadan beka âlemine göçmüştü. **"İnna lillahi ve inna ileyhi raci'un..."**

³⁴⁰ Bkz, Belge no. 17

Mezarının baş dikme taşında şunlar yazılmıştır:

"el-Fatiha

Haza'l-kabrü'l-arifi'l-Rabbani

El-Hac Muhammed Şükrü el-Nakşibendî el-Halidî

El-Adıyamani fi şehri şa'ban el-muazzam

Tüviffiye 1405"

Yani bu mezar, hicri 1405 Şaban ayı, miladi 1985 Nisan ayında vefat eden, Nakşibendî tarikatının Halidî kolundan, Adıyamanlı Hacı Muhammed Şükrü'nündür.

Ayak dikme taşında ise, Halil Hoca tarafından şu manzume yazılmıştır:

"Ey zair kıl ihtiram meşhed-i arif-i rabbanidir,

Mürşid-i kâmil Hacı Muhammed Şükri-i Şirazi'dir.

Hem halife-i Nakşibendî Halidî'dir kim bu zat,

Himmet ve fazilette nice sâlikin kalbi buldu hayat.

Ey ihvan deme kim mürededir, nice imdad eyler veli,

Şüphesiz her dû âlem tasarruf ehlidir ruh-i veli."

"Ey ziyaretçi, buraya saygı göster. Çünkü burası, ilahi ilimleri bilen, Adıyaman Şirazlı mürşid-i kâmil Hacı Muhammed Şükrü Efendi'nin türbesidir. Bu zat, tasavvufta Nakşibendî tarikatının Halidî kolunun halifelerindendir. Onun himmeti ve fazileti ile kendisine uyan kimselerin kalbleri Allah sevgisiyle dolmuştur. Ey kardeşler, bu türbeye bakıp da ölüdür demeyin. Çünkü Allah'ın veli kulları birçok kimseye yardım ederler. Şüphesiz onlar her iki dünyada da tasarruf ehlidirler." Anlamına gelmektedir.

(Resim.14) Hacı Şükrü Efendinin Urfa Yengice köyünde yaptırdığı camii.

BASINDA HACI ŞÜKRÜ EFENDİ

Şeyh Hacı Şükrü Rehavî (rah.a)

“Yıl 1983. Mayıs ayının ortaları. Ali Osman ile Urfa’dayız. Yakıp kavuran bir sıcak var. Bunalıyoruz. Nefes almak bile zor. Hâlbuki Ankara bayağı serindi. Sıcaktan yakındığımız herkes ağız birliği etmişçesine “bu da sıcak mı? Asıl temmuz ağustos sıcaklığını görmek gerekir” diyor. Vaktimiz kısıtlı ikindiye dönmemiz gerekiyor. Halilürrahman Camii’ne nasıl gideceğimizi soruyoruz. Tabii olarak herkes yardımcı oluyor. Geleneksel Anadolu misafirperverliği... Kısa zamanda varıyoruz. İki cami yan yana sayılacak yakınlıkta.

Önümüze gelene Hacı Şükrü Efendi’yi soruyoruz. Tanımadıklarını söylüyorlar. Son sorduğumuz kişi biraz duraklıyor. Belli ki düşünüyor. Nihayet “haa..Şıh Hacı Şükri..” diyor. Bize Halilürrahman vakfını işaretle “ben tam tarif edemem, oradakiler daha iyi bilirler” diye ekliyor.

Vakıf binası, camiin yanı başında çok katlı ve mücessem kütleleriyle göğe doğru uzanıyor. Nabi Bey’le tanışıyoruz. Ankara’dan geldiğimizi öğrenince izzet ikram ediyor. Faaliyetlerini anlatıyor. Toplu sünnet merasimleri, ziyafetler... Binada yatan ve binada öğrenim gören öğrenciler: Kur’an okuyanlar, hafızlık yapanlar, diğer ilimleri tahsil edenler... İçerde kısa bir gezi yapıyoruz.

Vakfın manevi mimarının Şükrü Efendi olduğunu öğreniyoruz. Öğrendiğimiz her yeni şeyden sonra Şükrü Efendi'yi görme merakımız daha da artıyor.

Camiin doğu tarafına yol alıyoruz. Yol bir araba geçecek kadar. Sağ tarafta küçük, küçücük bir kapı; kılavuzumuz gibi.. Kapının yapısı Anadolu'daki küçük bahçelerin küçük kapılarını andırıyor. Kapıyı çalıyoruz. Az sonra kolları sıvanmış ayaklarını dizlerinin altına kadar çemremiş, gür siyah sakallı, aynı şekilde gür siyah bıyıklı ve kalın kaşlı, orta boylu, hafif zayıf, başı örme takkeyle örtülü birisi kapıyı açıyor. Ankara'dan geldiğimiz ve hoca-efendiyi ziyaret etmek istediğimiz söyleniyor. Buyur ediliyoruz.

‐Buyurun‐ diyor kapıyı açan, ‐şöyle gelin‐ sağ taraftaki tek odalık yerin kapısını aralıyor.

‐Es-selamü aleyküm, deyip giriyoruz. Selamımız topluca iade ediliyor. Oda basit ve sade bir döşemeye sahip. Odanın sol alt kısmında yorgan ve battaniyelere sarılmış birisi yatıyor. İnliyor, çırpınıyor ve anlayamadığımız dilden sayıklıyor. Ve işte sol köşede beyaza yakın krem renginde ceket ve yelek giymiş bir zat oturuyor. Şalvarı da aynı renkte. Üzerinde ayrıca beyaz renkli ve büyük yakalı bir gömlek var. Pırıl pırıl bir giyim... Başında kahverengi bir kalpak... Kısa beyaz sakallı. Bıyıkları ve kaşları da beyazlamış. Hani bazı insanların sakalları beyazlar da bıyıkları ve kaşları siyah kalır ya. Öyle değil, hepsi bembeyaz. Yaşlı fakat dinç gözüken bir zat... Gürültüsüz, yavaş bir yürüyüşle yaklaşıyoruz. Elini öpüyoruz.

‐Hoş geldiniz‐ diyor. Usulca

‐Hoş bulduk‐ deyip sol yanına diz çöküyoruz.

‐Rahat oturun‐ diyor.

‐Rahatız efendim‐ diye cevaplıyoruz. O sırada önünde duran, oturan bir insanın göğüs hizasına gelecek yükseklikteki masaya bakıyorum. Tanıdık bir eser: ‐Risale-i islamiyye‐.

Hoş beş ediyoruz. Ankara'dan soruyor. Kısa kesik cümlelerle anlatıyoruz sırf seyahat ve ziyaret için geldiğimizi...

‐Çay koysunlar, diyor o yumuşakça ifadesiyle...

Vaktimizin kısıtlı olduğunu, eğer müsaade ederlerse çayın hazırlanmasını beklemeden ayrılmak istediğimizi söylüyoruz.

–“Çay koysunlar”ı tekrarlıyor. Naçar oturuyoruz. Gelenler gidenler oluyor. Köşedeki hasta sürekli sayıklıyor. Sağa sola çırpınıyor. Gözleri hep kapalı... Dikkatle bakmış olacağız ki Şükrü Efendi:

–Tedavi iki türlüdür. Maddî ve manevî... Doktordan geldi. Köyüne götürülecek ama okuyalım diye bize getirmişler. Diyor.

Odaya birkaç kişi daha giriyor... Konuşmaya başlıyorlar. Dinliyorum. Anlamak kabil değil. Kürtçe konuştuklarını zannediyorum. Ali Osman'dan yana hafifçe dönüyorum. Yüz hatları her zamanki gibi. Öylesine sabit ki... Dupduru. Herhangi bir şey çıkaramıyorum. Yüksek perdeden bir konuşmadır gidiyor. Afalliyorum. Şükrü Efendi, onların anlayacağı dille mukabele ediyor. Bir müddet konuşuyor. Konuşmanın arasında bir yerde durup bize dönüyor ve Türkçe olarak:

–Dünyaya iltifat etmemeli. Gelip geçicidir. Fakat burada bir ince nokta varki onu da ihmal etmemeli: “Ahiret dünyada kazanılır” diyerek sohbetinden bir parçayı bize aktarıyor.

–Çayın gelmesi gecikiyor. Bir-iki defa daha müsaade istiyoruz. İzin çıkmıyor. Sonunda çay geliyor. Çayımızı yudumlayıp izin istiyoruz. Ellerini öpüp geldiğimiz yoldan geri dönüyoruz.

Yıl 1985. Mayısın ortaları. Ben Ankara'dayım. Ali Osman Kars'ta... Şih Hacı Şükrî'nin vefatını duyuyoruz.

–İnna lillahi ve inna ileyhi raci'ün... El-Fatiha..."³⁴¹

HACI ŞÜKRÜ EFENDİ'NİN GÖRÜŞTÜĞÜ TANINMIŞ ZATLAR

Hacı Şükrü Efendi'nin oğlu Abdolvahhab Efendi Anlatıyor:

Hacı Şükrü Efendi, Ustad Bediüzzaman Said Nursî hazretleri ile Isparta'nın Barla yaylasında bir saat kadar görüşmüştü. Bediüzzaman, Hacı Şükrü Efendi'ye:

³⁴¹ İSLAM aylık mecmua, yıl. 2, sayı.22, Haziran 1985, “Şeyh Hacı Şükrü Rehavî”, Ahmet Özcan Emre, sayfa, 8

—Herkes için ancak üç-beş dakika görüşecek vaktim var. Ama sana bir saat vaktim var. Demişti.

Hacı Şükrü Efendi, Bediüzzaman ile iki defa görüşmüştü.

Hacı Şükrü Efendi'nin, İstanbul'daki Nakşibendî halifelerinden **Mehmed Zahid Kotku Efendi (K.S.) (1897–1980)** ve **Ramazanoğlu Mahmud Sami Efendi (K.S.) (1892–1984)** ile ülfeti vardı. İstanbul'a her gidişinde bu her iki Nakşibendî halifesini de ziyaret ederdi. Mehmed Zahid Kotku Efendi'yi birkaç defa İstanbul'da ziyaret etmiş ve bazı görüş alışverişinde bulunmuştu. Mehmed Zahid Kotku Efendi de Urfa'ya geldiği zaman, Hacı Şükrü Efendi'yi ziyaret etmişti. Hacı Şükrü Efendi ona, Urfa'nın mukaddes yerlerini gezdirmişti.

Mehmed Zahid Efendi, kendisine intisap eden Urfalılara, tasavvufla ilgili herhangi bir sorunları olursa, Hacı Şükrü Efendi'ye başvurmalarını tavsiye etmiştir.

HACI ŞÜKRÜ EFENDİDEN HATIRALAR-MENKİBELER

Hacı Şükrü Efendi'nin oğlu Abdolvahhab Efendi anlatıyor:

Seyyid Hasan'ın oğlu Seyyid Kasım Arvasî, Van Müftüsü idi. Kendisi Hacı Şükrü Efendi'yi çok severdi. Urfa yakınındaki Yenice Köyü'nde Hacı Şükrü Efendi'nin bir yer alarak, cami yaptırmasını ve Hacı Şükrü Efendi'nin türbesini de orada yaptırdığını duyunca, bu harekete çok sevinmişti.

—O arsayı Hacı Şükrü Efendi parasıyla mı satın aldı? Diye sormuş, bu sorusuna:

—Evet. Cevabını alınca da:

—Ben ölürsem, beni Hacı Şükrü Efendi'nin yanına gömün. Demişti.

Fakat Seyyid Kasım Arvasî İstanbul'da vefat etti ve Beylerbeyi Köprülü mezarlığına defnedildi.

Halil Hoca, Hacı Şükrü Efendi'den naklediyor:

“Hacı Şükrü Efendi, Hicaz’da bulunduğu bir sırada, Seyyid Abdulhakim Arvasi Efendi’nin halifelerinden Hasan Efendi ile buluştu. Sohbetlerde bulundu. Aralarındaki konuşmalar sırasında Hasan Efendi dedi ki;

—Cumhuriyetin ilk yıllarında beni bir köye sürgüne gönderdiler. Nereye gittiğimi hiç kimse bilmiyordu. Bir gün Seyyid Abdulhakim Arvasi Efendi, sürgünde bulunduğum köye, bana bir mektup ve beraberinde bir cübbe göndermişti. Oysa benim adresimi ve nerede olduğumu o da bilmiyordu. Adresimi nereden öğrenmişti, hayret ettim. Mektupta: “Bu cübbeyi yalnız bayramlarda giymemi” yazmıştı.

Halil Hoca Naklediyor:

Hacı Şükrü Efendi diyor ki, “Kâbe’de cemaatimle otururken garip biri geldi, bize selam verdi ve:

—Turuşlu Hacı Şükrü Efendi sen misin? Diye sordu.

—Evet, benim, dedim.

—Seni şeyhimiz Osman Nuri Efendi çağırıyor, dedi.

Onunla beraber gittik. Gittiğimiz yerde bir Osmanlı vakfı vardı. Oraya girdik. İçeri girdiğimizde saç sakalı bembeyaz, giydiği elbisesi beyaz, yani her tarafı beyazlar içinde bir ihtiyar yerinden kalktı. Bana doğru geldi ve beni kucakladı. Kendisine baktım, iki gözden âmâ idi. O akşam orada misafir kaldık. Bize dedi ki:

—Benim iki keçim var. Size ancak süt ikram edebilirim. Başka bir ikram edecek şeyim yoktur.

Yemek sırasında bir ara yağmur yağdı. O zat başını kaldırdı ve yağmura Arapça olarak:

—Dağa git, dağa git! Dedi. Hemen o an yağmur durdu.

Gece yatmak için yatağı olarak, yaprak ve dallardan yapılmış bir sedirde benim yatmamı istedi.

Onun âmâ olduğu halde bana doğru gelip, beni kucaklaması ve yağmura adeta emretmesi, beni hayretlere düşürmüştü.”

Halil Hoca, Hacı Şükrü Efendi'den naklen anlatıyor:

Hacı Şükrü Efendi diyor ki, "Ben tarikat dersimi çekerken, benden çok güzel kokular gelirdi. O kadar ki, beni çok feyizlendirirdi. Onun için ilerlediğimi düşünürdüm. Bir gün şeyhim Hoca Osman Efendi'nin yanına girdiğimde bana dedi ki:

—Şükrü Efendi! Nasıl, sana verdiğimiz derslerde görüyor musun?

Ben de ona:

—Şeyhim, dersime başlamamla birlikte benden çok güzel bir gül rayihası geliyor. Bu durum dersimi bitirinceye kadar sürüyor, dedim.

Ben bunu söylememin karşılığında, şeyhimden iyi bir cevap beklerken, Hoca Osman Efendi bana:

—Vah, vah! Dedi. Sen çok geri kalmışsın. Oysaki sen bu dersini yaparken, uzaktan geçenler senden yanmakta olan ciğer kokusunu almaları lazımdı. Bu öyle olmayınca ilerlemiş olamazsın. Dedi."

Yusuf Demirkol anlatıyor: "Arada bir Hacı Şükrü Efendi'yi ziyarete giderdim. Hacı Şükrü Efendi'nin hafızası o kadar kuvvetli idi ki, bir önce ki ziyaretimde ki konuşmamızda nerede kalmışsa, o kaldığımız yerden konuşmaya devam ederdi. Yine bir ziyaretim sırasında konuşuyorduk. Benim gözüm, arkasında ki camlı dolaptaki kitaplara ilişti. Orada, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin "**Marifetnâme**" adlı kitabına benzettiğim bir kitap gördüm. İçimden;

—Bu acaba Marifetnâme midir? Diye geçirdim. O anda Hacı Şükrü Efendi arkasına döndü ve dolaptan o kitabı çıkardı. Bana vererek;

—Bak, dedi. Bu, İbrahim Hakkı hazretlerinin Marifetnâme'sidir. Mübarek ne güzel yazmış. Sanki içimden geçenleri okumuştı. Bu hareket karşısında şaşırdım kaldım.”

Yine bir yaz günü Yusuf Demirkol Hacı Şükrü Efendi'yi ziyarete gitmişti. Hacı Şükrü Efendi'nin evinde eyvanda oturmuş sohbet ederken Yusuf Demirkol, Urfa'nın bu sıcak günlerinde her taraf sıcaktan yanarken, bu eyvanın serinliğini düşünmüş ve hayran kalmıştı. İşte o sırada Hacı Şükrü Efendi kendisine dönerek:

—Burası Urfa'nın en serin yerlerindendir, diyerek sanki düşüncesini tasdik etmişti.³⁴²

Halil Hoca anlatıyor: Halil Hoca, Hacı Şükrü Efendi'ye Turuş köyünde iken 1964 yılında intisap etmişti. Hacı Şükrü Efendi'nin yanına gittiği zaman, Hacı Şükrü Efendi kendisinden ezan okumasını istemişti. Halil Hoca'nın ezan okumasını beğenmişti. Onun için Halil Hoca, Hacı Şükrü Efendinin her ziyaretine gittiğinde devamlı kendisi ezan okurdu. Bir sabah ezanını okuduktan sonra mescitte namaz kılınmasını beklerken, Hacı Şükrü Efendi mescide girdi. Halil Hoca, Onun yüzüne baktığında, yüzünün florans lambası gibi parladığını gördü. O kadar ki Hacı Şükrü Efendi'nin yüzünde nur zuhur etmişti. Halil Hoca bir müddet şeyhinin bu haline hayran kalmış, onun yüzünden gözlerini ayıramamıştı.³⁴³

Molla Mustafa Pehlivan'dan naklen Halil Hoca anlatıyor:

1950 tarihlerinde Hacı Şükrü Efendi, Adıyaman'ın Turuş köyünde görevli iken, sofilerinden olan Molla Mustafa Pehlivan, Turuş köyünde Hacı Şükrü Efendi'ye bir mescit yapacaklardı. Bu Mescidin damına koymak için Ammar köyünden merteklik ağaç almıştı. Bu ağaçları, yanında Ebuzer adında bir köylü ile birlikte

³⁴² Anlatan, Yusuf Demirkol, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi mezunu, Urfa 1939 doğumlu

³⁴³ Anlatan, Halil Taşkın, klasik medrese ve İmam hatip lisesi mezunu, doğ. 1947

Fırat nehrinden geçirerek Turuş köyüne getirecekti. Ağaçları bir sala yüklediler. Fırat nehrinde ilerlemeye başladılar. O tarihlerde Fırat deli deli akan bir nehirdi. Önünde hiçbir baraj olmadığından, bilhassa bahar mevsiminin sonunda, dağlardan eriyen karlarla Fırat taşar, önünde ne varsa alır götürürdü. Bu bakımdan akıntıya katılmak işten bile değildi. Zaten o yıllarda Fırat üzerinde ulaşım ancak sallarla yapılıyordu. Bu iki arkadaş molla Mustafa ile Ebuzer, sal haline getirdikleri direklerle birlikte Turuş köyüne doğru giderlerken bir girdaba yakalandılar. Girdabın suları bir kuyu gibi içe doğru daireler çizerek devrediyordu. Odun yüklü sal da girdabın çekim gücüne kapılmış vaziyette daireler çizerek girdabın merkezine doğru yaklaşıyordu. Ebuzer artık hayattan ümidini kesmişti.

—Biz artık bu girdaptan kurtulamayız, ölürüz, diyordu.

Kendini salın üzerine bırakmış adeta ölümü bekliyordu. Molla Mustafa ise;

—Biz kötü bir iş yapmıyoruz. Mescit için ağaç taşıyoruz. Allah bize yardım eder, bizi kurtarır. Diye hem Ebuzer'e moral vermeye çalışıyor, hem de kurtulmaları için Allah'a dua ediyordu.

Bu sırada Hacı Şükrü Efendi Turuş köyünde yanında Şeyh İbrahim adında bir müridi ile oturuyordu. Bu müridinin Kalp gözü açılmıştı. Kalp gözü açık olduğu için bazı şeyleri görürdü. Fakat bir kusuru vardı, ağzında hiçbir şeyi saklayamaz, kendini hiç tutamazdı. Gördüğü şeyleri ifşa ederdi. Onun için Hacı Şükrü Efendi tarafından arada bir ikaz edilir ve azarlanırdı. İşte bu zat Hacı Şükrü Efendi'ye dönerek:

—Fırat üzerinde iki kişi girdaba yakalanmış. Biri hayattan ümidini kesmiş, öbürü de Allah'tan yardım talep ediyor, Allah bizi kurtarır. Diyor, dedi. Hacı Şükrü Efendi bu müridine kızmış, yine her şeyi olur olmaz anlatmamasını söylemiş ve:

—Doğrudur, onlar Molla Mustafa ile Ebuzer'dir, demişti. Molla Mustafa böyle dedi, Abuzer böyle dedi. Allah taala hazretleri Mevlânâ Halîdî Bağdadi'ye izin verdi. Çünkü Mustafa ondan yardım dilemişti. Elhamdulillah kurtuldular. Yakında buraya yetişir-

ler inşallah. Hacı Şükrü Efendinin konuşması daima “Allah izin verdi” şeklindeydi.

Nihayet bu tehlikeli yolculuğun sonunda Molla Mustafa ile Ebuzer, ağaçları Turuş köyüne getirdiler.

Hacı Şükrü Efendi'nin Şeyh İbrahim adındaki müridinin kalp gözünün açık olduğunu söylemiştik. Bu zat söylenilmemesi gereken şeyleri de söylerdi. Onun için Hacı Şükrü Efendi kendisine kızardı. Bu gibi şeylerin söylenilmemesini kendisine defalarca hatırlatmıştı. Fakat Şeyh İbrahim kendini tutamaz, söylenilmesi istenilmeyen şey bile olsa söylemekten kendini engelleyemezdi. Bir defasında Turuş köyünde bir traktör kayboldu. Traktör sahibi Hacı Şükrü Efendi'ye gelerek, traktörün bulunması için ondan yardım istedi. Hacı Şükrü Efendi ona:

—Karakola haber vermesini, henüz söylüyordu ki, Şeyh İbrahim hemen söze karıştı ve

—Traktörün yerini ben biliyorum, dedi.

Hacı Şükrü Efendi yine kendisine sinirlenmişti.

—Sen nereden biliyorsun? Der gibi yüzüne sert sert bakmıştı. O yine traktörün yerini bildiğini ve eğer izin verirse söyleyeceğini tekrarladı. Bunun üzerine işin kötü olacağını ve köylünün birbirine düşman olacağını düşünen Hacı Şükrü Efendi, traktör sahibinden kesinlikle dava çıkarmayacağı hakkında söz aldı. Sonra Şeyh İbrahim'e dönerek söylemesini istedi. Şeyh İbrahim, traktörün kimin evinde olduğunu ve nerede saklandığını olduğu gibi söyledi. Söylenilen yere gittiler ve traktörü elleriyle koymuş gibi orada buldular. Traktör sahibi söz verdiği için hiç ses çıkarmadı. Sadece traktörlerini evlerine götürdüler.

Bu olay üzerine Hacı Şükrü Efendi, Şeyh İbrahim'i yanına çağırıp ve ona:

—Sen dilini tutmayacaksın. Şimdi bu adam söz vermeseydi büyük bir dava çıkacaktı. Onun için sen buradan Suruç'a Ziyaret köyüne git. Orada yerleş, dedi.

Şeyh İbrahim de Suruç ilçesinin Ziyaret köyüne giderek orada yerleşti ve orada vefat etti.

Çençen köyü'nden Şeyhmüslüm'den naklen Halil Hoca diyor ki:

Şeyhmüslüm Efendi, Hacı Şükrü Efendi'nin kendisine verdiği zikri yapıyordu.Yaptığı zikir, Şeyhmüslüm Efendi'ye çok ağır geliyordu. Bu durumu, şeyhi Hacı Şükrü Efendi'ye anlatmış, o da bir müddet zikre ara vermesini tembih etmişti. Fakat bu zat yine bir gece yarısı zikrini çekmekle meşgul iken, birden başının çok fazla ağırlaştığını ve ateşler içinde yanmaya başladığını fark etmişti. Başı önüne doğru eğilmiş, kaldıramıyordu. O sırada birden Hacı şükrü Efendi'yi karşısında gördü. Bunu anlatan Şeyhmüslüm Efendi şöyle devam ediyor:

—Hacı Şükrü Efendi eliyle alnıma dokunup, bir parmağıyla başımı yukarı kaldırdı ve dedi ki:

—Sana demedim mi, bu zikri bir müddet bırak diye!

Hacı Şükrü Efendi'nin alnıma değen parmağının kalınlığınca, alnımda beyaz bir parmak izi kalmıştı.”

Halil Hoca diyor ki, bu parmak izini ben de bizzat gördüm.

Halil Taşkın Hoca anlatıyor:

“1964 yılında Hacı Şükrü Efendi'ye intisap etmek için Mustafa adında biriyle Turuş köyüne gittik. Mustafa daha önce başka bir şeyhe intisaplıydı. Fakat her nedense şeyhi ile arası iyi değildi. Hacı Şükrü Efendi, Mustafa'yı görünce ona:

—Mustafa, senin şeyhinle aran niçin bozuldu? Dedi.

Şükrü Efendi'nin kendisine adıyla hitap ederek şeyhiyle arasının bozuk olduğu hakkında ki bu konuşması üzerine, Mustafa birden yere yıkıldı. Bir müddet öyle kaldı. Halbuki, Hacı Şükrü Efendi'nin yanına ilk defa gidiyordu. Onu ilk defa görüyordu. Kendisi-

nin şeyhi ile arasının iyi olmadığından Hacı Şükrü Efendi'nin haberi nasıl olmuştu? Adını nereden biliyordu? Hayrette kaldık."

Halil Hoca diyor ki; Hacı Şükrü Efendi ve Adıyaman'da Muhammedi Zevi adında biri ile birlikte bir köye gitmiştik. Köyün mescidi, köyden biraz dışarıda idi. Muhammedi Zevi, gece yarısı Hacı Şükrü Efendi'den ayrılarak bu mescide gitti ve orada zikre başladı. Zikir sırasında birden karşısında korkunç ve acaib suretli biri peyda oldu. Muhammedi Zevi bunu görünce korkmaya başladı. Bunun üzerine Kur'an-ı Kerim okumaya başladı. O cinnî şahıs da aynı şeyleri okuyordu. Ne yaptıysa karşısındaki cinnî de aynısını okuyor ve yapıyordu. Bundan oldukça korkan Muhammed-i Zevî, şeyhinin büyük şeyhi ve Nakşibendî tarikatının Halidî kolumun büyük şeyhi Mevlânâ Halid (K.S.) hazretlerinden imdat istedi. Mevlânâ Halid imdadına yetişti ve onu, o cinden kurtardı. Kendisine de:

—Nasıl olurda şeyhin, böyle تنها bir mescitte zikretmene izin verir? Diye çıktı.

Muhammed-i Zevî, şeyhi Hacı Şükrü Efendi'nin yanına gelince, Şükrü Efendi kendisine;

—Sen benden habersiz niçin köyden uzaktaki mescide gittin? Ben senin yan odaya gidip uyuyacağını sanmıştım. Bu yüzden Mevlânâ Halid (K.S.) hazretleri beni rüyamda azarladı. Dedi.

Bu ismini verdiğimiz Muhammed-i Zevî, 15 yıl geceleri hiç uyumamıştı. Vefat ettiği zaman Hacı Şükrü Efendi;

—Sağ kolum gitti. Demişti.

Urfa'nın muhterem hocalarından Arap Hoca diye tanınan Muhammed Tokmak (ö.1991), Cinlerin bütün Kur'an-ı Kerim'i okuyabildiklerini, yalnız **"ayet'el-Kürsî"** deki **"velâ yeûduhu hifzu-hma"** yı okuyamadıklarını söylemişti.

Halil Hoca, Hacı Şükrü Efendi ile ilgili başka bir hatırasını da şöyle anlattı: 1967-1968'de Edirne Süloğlu'nda askerdim. Bu arada

fırsat bulduğum zamanlarda derslerime düzgün devam ediyordum. O esnada bende bazı haller zuhur etti. Bu haller, keramet sahibi olmayı gerektirir diye düşünüyordum. Kendi kendime;

— Acaba niçin benden keramet zuhur etmiyor, dedim. Halil Hoca sözüne devam ederek diyor ki:

— Aslında bir müridin böyle keramet göstermeyi istemesi bir kusurdur. Ama o zaman öyle bir düşünceye kapıldım. Aradan on-on beş gün gibi bir zaman geçti. Hacı Şükrü Efendi'den bana bir mektup geldi. Mektupta selamdan sonra sadece Arapça bir cümle yazmıştı. O da şu idi:

— **“el-istikametü fevk'el-keramet.”** Yani **“İstikamet, dosdoğru olmak kerametten üstündür.”** Nasihatini ihtiva ediyordu. Sanki, ben onun yanında sesli düşünmüştüm de, o da bana böyle bir nasihat ediyordu.

Evet, ne güzel bir nasihat...

Hacı Şükrü Efendi'nin oğlu Abdolvahhab Efendi naklediyor:

1970 yılında idi. Bir akşam yemeği sırasında sofrayı kaldıracaklardı ki, Hacı Şükrü Efendi:

— Sofrayı kaldırmayın, misafirlerimiz gelecek. Diye buyurdu. Biraz beklediler. Az sonra Adıyaman'ın Besni ilçesinden misafirler geldi. Yemek yediler. Sonra Hacı Şükrü Efendi yanındaki Hacı Ali Efendi'ye:

— Evde bir karpuz olacak, git onu kes getir. Dedi.

Mevsim sonbaharın sonlarına yaklaştığından, artık karpuz zamanı çoktan geçmişti. Sadece kış için sakladıkları belki bulunabilirdi. Hacı Ali Efendi de ev tarafına geçti ve orada kilerde bir karpuzun kaldığını gördü. Onu keserek sofraya getirdi. Misafirlere ikram etti.

Bu misafirler Hacı Şükrü Efendi'yi bir çeşit sınavdan geçirmek istemişler ve;

— Biz Hacı Şükrü Efendi'nin evine gidelim, yemek sırasında bakalım bize karpuz ikram edecek mi? Diye aralarında konuşmuşlar-

dı. Sofraya bir karpuz kesip, getirdiklerini gördükleri zaman, aralardaki bu sınavdan geçirme konuşmasından dolayı hemen Hacı Şükrü Efendi'den özür dilediler ve elini öptüler.

KERKÜKLÜ HACI ABDURRAHMAN EFENDİ (ö. 1932)

Nakşibendî şeyhi Mevlânâ Halid-i Bağdadî (K.S.)'nin Bağdat'taki halifesi **Osman Siraceddin**'in oğlu ve halifesi **Ahmed Şemseddin**'in halifesidir. İlim tahsilini Kerkük'te yaptı. Tahsili tamamladıktan sonra bir camide imamlığa başladı. Bu arada tasavvufî da ilgilendi. Önce bir şeyh olan dayısına intisap etti. Dayısının vefatından sonra Bağdat'ta bulunan Ahmed Şemseddin'e intisap etti ve ondan halifelik aldı. Bir rivayete göre Bağdat'ta halifelik almış, sonra çocukluk ve tarikat arkadaşı Nadır Efendi ile birlikte Urfa'ya gelmiştir. Başka bir rivayete göre şeyhi Ahmet Şemseddin ile birlikte yine yanında Nadır Efendi olduğu halde halifelik almadan Urfa'ya gelmiştir. Şeyhi Urfa'dan giderken kendisine halifelik vermiştir. Hacı Abdurrahman Efendi ve arkadaşı Nadır Efendinin aslen Kerkük Türklerinden olduğu söylenilmektedir. Mezar taşının baş dikmesinde bile bir ay yıldız yapılmıştır. Hacı Abdurrahman Efendinin Urfa'ya geliş tarihi belli değildir ama Kıbrıs tekkesinde imamlık görevi için kendisine verilen berat 1894 tarihini taşıdığına göre, bu tarihten önce gelmiş olduğu kesindir. Urfa'da uzun zaman görev yaptıktan sonra yine Urfa'da vefat etmiştir. Türbesi Bediüzzaman mezarlığında Nebih Efendi türbesinin içindedir. Mezarının baş dikme taşında şunlar yazılıdır:

Haza kabr el-merhum el-mağfur

Kutbü'l-arifin gavsü'l-vasilin

Eş-Şeyh el-kâmil es-saliki

Fi tarikati Nakşibendiye-i Halidiye

El-Hac es-Seyyid Abdurrahman Efendi

ibni Hacı Mustafa sene: 1351

Vefatı hicri 1351, miladi 1932 senesinde vefat ettiği kaydedilmiştir. Aslen Kerküklü olan Şeyh Abdurrahman Efendi Urfa'da meşhur olan Nakşibendî şeyhlerinden birisidir. Zamanında Urfa'da çok fazla bulunan yılan sokmalarında hemen başvurdukları zat Şeyh Abdurrahman Efendi idi. Ona yetiştirdikleri kimselerin kurtulduğu herkes tarafından anlatılmaktadır. Şeyh Abdurrahman Efendi önce Ulucami bitişiğindeki Nakibiye medresesinde ikamet etmiş, oradan Halilürrahman camii medresesine geçmişti. Daha sonra da Kıbrıslı Hacı Mihman mescidinde görev yapmış ve orasını tekke olarak kullanmıştı. Onun için şimdi hala o mescide Kıbrıs tekkesi denilmektedir. Bu camide imamlık görevi için kendisine devrin padişahı tarafından 28 Şubat 1894 tarihinde bir de berat verilmiştir. Berat şöyledir:

“Evkaf-ı mulhikadan Ruha'da vaki Hacı Mihman mescidi şerifinde vazife-i muayyene ile imamet cihetinde tevcihine dair varid olan inha üzerine kuyud-i lazimesi bi'l-ihraç muamele kılması lede'l-icra ol babda canib-i mahkeme-i teftişiyeden olunan i'lam mucibince zikrolunan imamet cihetine mutasarrıf olan es-Seyyid Osman bin es-Seyyid Halil'in bila veled vefatı vukuiyle mahlulundan lede'l-imtihan ehliyeti nümayan olan işbu rafi' tevfi refi'üşşan Hakanî Şeyh Abdurrahman bin Mustafa ziyb-i sula-haya ber mucib-i nizam bi'l-nefs bila kusur eda-yi hizmet etmek ve terk ve tekâsül vuku bulmamak şartıyla bi'l-tevcih yedine berat-ı alıšanım i'ta olunmak babında canib-i nezaret-i evkaf-ı hümayunumda ba telhis ifade kılınmakla mucibince tevcih olunmak fermanım olmağın 1311 senesi Şaban-ı şerifinin 18. günü işbu berat-ı şerifi alıšanımı verdim. Ve buyurdum ki mumaileyh salif ez-zikir imamet cihetine vazife-i muayyene-i mersume-siyle şart-ı mezkûr üzerine mutasarrıf ola. Tahriren fi'l-yevmi'l-hadi ve'l-işrin min şehri Şabanı şerif sene 1311”³⁴⁴

Bugünkü Türkçe ile “Urfa'da vakıflara ait olan Hacı Mihman Mescid-i şerifinde imamlık eden ve aylığını bu mescidin vakfından alan, Seyyid Halil'in oğlu Seyyid Osman çocuksuz olarak vefat edince yeri boş kalmıştır. Bu yüzden imtihan edilerek imamlığa ehliyetli görülen Mustafa oğlu salih kulların süsü olan Şeyh Abdurrahman Efendiye, usul-i dairesinde kusursuz olarak hizmet

³⁴⁴ Urfa Şer'i Mahkeme sicilleri, Milli Kütüphane defter arşiv no. 223, kayıt no. 170

etmesi şartıyla kendisine berat-ı alıᡁanım verilmek üzere Vakıflar bakanlığına tevcih olunması fermanımdır. 25 Şubat 1894 tarihinde bu beratımı verdim. İstedim ki ismi zikrolunan kimse imamlık görevini şartına uygun bir şekilde yerine getirsin.” Denilmektedir ve bu berat 28 Şubat 1894 tarihinde kaydedilmiştir.

Bu berattan anlaşılacağı üzere Şeyh Abdurrahman Efendi, bugün Kıbrıs tekkesi dediğimiz Hacı Mihman mescidinde 25 Şubat 1894 tarihinde imamlık görevine başlamış ve 1932 senesinde vefatına kadar bu mescitte görev yapmıştır.

Şeyh Abdurrahman Efendi (K.S) iki halife yetiştirdi. Bunlardan biri alim ve hafız Şeyh Müslüm (K.S) Efendidir. İkincisi de İsa Efendidir.

Şeyh Abdurrahman Efendinin vefatından önce kendi isteğı üzerine Urfa şairlerinden Emin Kıratoğlu’nun yazdığı ve Şeyh Abdurrahman Efendiye gönderdiği vefat tarihi:

Geldim der-i ihsanına ey dest-gir-i müstemend
Muntazıram gufranına ey bî-şebih ü bî-menend
Oldum esir-i nefis-i bed duçar-ı isyanım meded
Afvet günahım kılma red ey çare-saz-ı derd-mend
Derman-deyim ey padişah destim tehi ruyum siyah
Kılmış beni cürm ü günah evc-i aladan pay-bend
“La taknatu” ferman imiş derdimize derman imiş
İsmin Gani, Rahman imiş geldi sana bu müstemend
Verdi Emin-i derbeder tarih-i tamundan haber
Gelse yakın olsam eğer Kıtımir-i Şah-ı Nakşibend ³⁴⁵

1341

Şiir “Müstef’ilün / Müstef’ilün / Müstef’ilün / Müstef’ilün” vezninde yazılmıştır. Son mısradaki tarih düşürmüş olup sadece “**Yakin, Kıtımir, Şah-ı Nakşibend**” kelimelerinin harfleri toplandığında hicri 1341, miladi 1922–23 tarihini vermektedir. Tabii bu tarih Şeyh Abdurrahman Efendinin öldüğü tarih değildir. Yukarıda belirttiğimiz gibi o 1932 senesinde vefat etmiştir.

³⁴⁵ Mehmet Veysi Dörtbudak, Kıratoğlu Emin Divanı, İzmir 2003, s. 222

Manzumede ezcümle şöyle demektedir:

“Ey dertlilerin, mazlumların elinden tutan, senin ihsan kapına geldim. Ey eşi, benzeri ve emsali olmayan Allah, mağfiretini bekliyorum.”

“Ben, kötü nefsimin esiri oldum, isyana düştüm, bana yardım et. Ey dertlilerin derdine çare bulan, günahımı affet, beni geri çevirme.”

“Ey padişah! Ben elim boş, yüzüm kara bir acizim. En yükseklerle ulaşmış olan cürüm ve günahım ayağımı bağlamıştır.”

“Kur'an-ı Kerimde Ayetinde bulunan **“Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin”**³⁴⁶ fermanı ancak derdimize dermandır. Ey Allahım, senin ismin Gani ve Rahmandır, ahrette kullara merhamet edendir. İşte bu dertli, mahzun olan ben bugün sana geldim.”

“Perişan Emin burada tam tarihinden haber verdi. Dediki, şah-ı Nakşibend yakın gelse de onun köpeği olsam”

Kerküklü Şeyh Hacı Abdurrahman Efendinin türbesi

MENKİBELER:

Kerküklü Şeyh Abdurrahman Efendi hakkında birçok kerametler anlatılmaktadır. Rivayet edildiğine göre müridlerinden şekerci

³⁴⁶ (De ki: Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah bütün günahları bağışlar. Çünkü o çok bağışlayan, çok esirgeyendir.) Kur'an-ı Kerim, (39) Zümer suresi / 53

Halil Akkuş kendisine çok hizmet ediyordu. Fakat askerlik çağı gelmiş kendisini şubeden askere çağırıyorlardı. Bunun üzerine Halil Akkuş'un babası, Şeyh Abdurrahman Efendiye gelerek oğlunun askere çağrıldığını söyledi. O zaman Şeyh Abdurrahman Efendi:

—Canım, dedi. Zaten bir defa askerlik yapıyor, bir daha mı yap-sın? Madem çağırıyolar, oğlum Halil sen de git teslim ol, dedi. Halil Efendi askerlik şubesine giderek teslim oldu. Kendisini sağ-lık muayenesinden geçirdikten sonra,

—Bu adamda tavuk körlüğü var, askerlik yapamaz, diye tezke-resini nüfus cüzdanına işlediler ve onu geri gönderdiler. Oysa Halil Efendide hiç de öyle bir hastalık yoktu.³⁴⁷ Bu zat, Şeyh Hacı Abdurrahman Efendinin vefatından sonra, halifesi İsa Efendiye intisab etmiş ve ondan halifelik almıştır.

ŞEYH MÜSLÜM HAFIZ (1884–1958)

Nakşibendî şeyhi Kerküklü Hacı Abdurrahman Efendinin halife bıraktığı **Şeyh Müslim Hafız** (1884–1958) Urfa'da doğmuş ve Urfa'da vefat etmiştir. Türbesi Harran kapı mezarlığındadır. Mezarı yeşile boyanmıştır.

Mezarın ortasına uzatılan taşın üzerinde de bir tarafta şu bilgiler verilmektedir.

“Eş-Şeyh kâmil el-Halifetü fi tarikati el-Nakşibendiyeti'l-Halidiye kuddise sirruhu”

Yani Şeyh Müslüm Hafız, Nakşibendî tarikatının Halidiye kolu-na mensup kâmil bir şeyhtir.

Müritleri ve sevenleri tarafından daima ziyaret edilmektedir. Urfa'da en meşhur meşayıhten biridir. Kendisi âlim, hafız ve Nakşibendî şeyhiydi. Hafız Efendi dokuz on yaşlarında Kur'an-ı Kerim'i hıfzetmişti.

Şeyh Müslim Hafız gençliğinde Hasan Padişah camisinde mukabele okuyordu. Sahurları camiye erken gelmesi gerektiğinden vakti kaçırmamasın diye birgün hemen yatsıdan sonra camiye gelmiş

³⁴⁷ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve âlimleri, Şanlıurfa belediyesi yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 15

ve abdest almaya başlamıştı. O sırada bir ihtiyar omuzuna dokunda ve

- Bu saatte ne yapıyorsun? Dedi. O da
- Abdest alıyorum, cevabını verdiğinde,
- Sabaha daha çok var. Diyen ihtiyara,
- Uyursam belki kalkamam, deyince, ihtiyar da
- Sen git uyu, vakti gelince kapını çalarak seni uyandırırılar, dedi.

Şeyh Müslüm Hafız eve giderek uyudu, gerçekten sabah ezanı okunduğunda kapısı çalındı, hafız kalkıp, dışarı baktı, kimse yoktu. Bir de göge baktı tam namaz vaktiydi. Abdestini alarak camiye gitti. Artık her sabah ezanı vaktinde kapısı çalınıyor ve hafız uykusundan uyandırılıyordu.

Şeyh Müslüm Hafız ilim tahsilini önce Kürt Hacı Ali (ölümü 1911) Efendiden sonra Miftahi Hasan (1873–1953) Efendiden tamamladı. 16–17 yaşlarında iken, Urfaya gelen Kerküklü Şeyh Abdurrahman Efendiye intisap etti. Bu yüzden bazı medrese ehli kendisini ayıplarlardı. Bu ayıplamayı gören Miftahi Hasan Efendi onlara:

— Müslüm Hafız sizin öğrenciniz değil miydi? diye sorduğunda onlar da

— Evet, demişlerdi. Bu defa Hasan Efendi:

— Öyle ise ikinci bir ilim öğrenmesi kötü mü? Bunun sizi de gururlandırması gerekir demişti. Bunun üzerine Hafızı kınamaktan vazgeçtiler. Böylece Müslüm Hafız, hafızlığın ve ilmin yanında Nakşibendî tarikatında da ilerledi ve Kerküklü Şeyh Abdurrahman Efendiden halifelik olarak şeyh oldu.

MENKİBELER

Şeyh Müslüm hakkında birçok menkibe anlatılmaktadır. Kayda değer bazılarını verelim.

Urfa'da 1930'la 1950 yılları arasında satılmış olan camilerin alınarak tekrar cami yapılmasını ve tamirlerini Şeyh Müslüm Hafız başlattı. Kendisinin müridi olan Rafi Görgün Hafız, camilerin ya-

pımında Şeyh Müslüm hafızın sağ kolu idi. Anlattığına göre Sefalı camiini yaptırırken derneğin parası kalmamıştı. Şeyh Müslüm Hafıza gelerek para istediler. Biliyorlardı ki onun da parası yoktu. Şeyh Müslüm Hafız o sırada rahatsızdı ve bir mindere uzanmıştı. Ondan para istediklerinde, elini başı üzerindeki küçük pencereye uzattı ve oradan üç tane binlik alarak Rafi Hafıza verdi. Oysa parayı aldığı yerde, para olmadığını biliyorlardı. Orada bulunanlar bu işe hayrette kalmışlardı.

Yine Sefalı Camii yapılırken şehirde su kıtlığı vardı. Dolayısıyla cami inşaatında çalışanlar susuzluk çekiyorlardı. Şeyh Müslüm Hafız, bir işçiye bir yeri kazmasını söyledi. O da gösterilen yeri kazınca, birçok musafat denilen taşlar ve ayrıca yan yana uzatılmış iki uzun taş çıkmıştı. Taşları kaldırdıklarında altında eskiden kazılmış hazır bir kuyu meydana çıktı. Böylece hem o çıkan taşları cami yapımında kullandılar hem de kuyunun suyunu çekerek su ihtiyaçlarını karşıladılar.

1952 senesinde Şeyh Müslim Hafız Efendi Mevlid-i Halil Camiinin tamiratını ve bahçe düzenlemesini yaptı. Cami avlusunun etrafına revaklar yaptırıp, üç köşesine de birer küçük minare diktirdi. Avlunun ortasından geçen suyun akışına güzel bir şekil verdirdi. Camii avlusunun kuzey tarafına da iki türbe yaptırdı. Bu türbeleri,

—Sizin için mi, başkaları için mi yaptırdınız? diye soranlara da;

—Hayır, benim değil, sahibi yakında gelecek demişti.

Yakında gelecek dediği sahibi Bediüzzaman Said Nursi idi. Nihayet, 1960 senesinde Urfa'da vefat eden Bediüzzaman Said Nursi'yi Mevlidihalil camiinin avlusunda Şeyh Müslim Hafızın yaptırdığı bu türbeye defnettiler. Onun da buraya defnedilmesi, öğrencileri ve sevenleri tarafından ziyaret edilmesi de bu mekâna ayrı bir maneviyat zenginliği ve değişik bir manzara katmıştır.

Şeyh Müslüm Hafızın Torunlarından Aziz Bütün'ün anlattığına göre Mevlidihalil camiinin tamir ve düzenlemesini yaptığı sırada paraları kalmadı. Para bulmak için düşünürlerken, adamın biri geldi ve Şeyh Müslüm Hafızı sordu. Kendisine onu gösterdiler, adam yanına gitti ve bir torba dolusu para çıkararak:

—Bunu size filan adam gönderdi, dedi. Böylece o para sıkıntılarını gidermiş oldu.

Müritlerinden Halil Öztürk anlatıyor: Müslüm Hafız Efendi bazı müritleriyle Maşık köyünde Hacı Yusufun bağında cami için bir kuyu kazıyorlardı. Bir gün kuyunun içine iki kişi girmiş kuyunun etrafına bilezik denilen taş döküyorlardı. Bir kişi de kuyunun ağzında onlara halata bağladığı taşı sallıyordu. Bir defasında nasıl olduysa halat taştan çözüldü ve kocaman taş kuyunun dar ağzından aşağıdakilerin üzerine doğru hızla düşmeye başladı. O sırada Şeyh Müslüm Hafız abdest almak için musluğun önünde oturmuştu. Yanında da bir müridi onu bekliyordu. Birden Şeyh Müslüm Hafız “Allah” diye bir sayha çekti ve ayağını biraz ileriye uzattı. O anda ayağı hafifçe kanamıştı. Bu arada da kuyu başında bulunana:

—Oğlum biraz dikkat et diye seslendi. Diğer taraftan taş kuyuya sarkıtan adam, taşın kuyuya düştüğünü görünce korkudan rengi bembeyaz olmuştu. Şiddetli bir gumbürtü duyuldu. Kuyunun içindekiler yukarıya seslenerek bu gürültünün ne olduğunu soruyorlardı. Taş kuyunun dar olan ağzından altta çalışanlara deymeden geçmiş ve suyun içine düşmüştü. Kendilerine taşın düştüğünü söylediklerinde:

—Biz böyle bir şey görmedik demişlerdi.

Ahmet Döğücü anlatıyor. O da menkibeyi bizzat olayı yaşayan Hacı Haydar Camkesen'den dinlemiştir. Hacı Haydar Camkesen de Şeyh Müslüm Hafızın müridi idi. Her gün hatme yapıldığında kendisi de hazır bulunurdu. Bir gün hastalandı, doktorlara gitti, tedavi gördü. Fakat bir türlü hastalığı iyileşmediği bibi günden güne de ağırlaşıyordu. Artık zikre katılamıyordu. Bir gün Şeyh

Müslüm Hafız, hatme sırasında Hacı Haydar'ı göremeyince, gelmeyişinin sebebini sordu. Ağır hasta olduğunu söyler. O zaman Şeyh Müslüm Hafız:

—O buraya gelemiyorsa, kalkın biz oraya gidelim dedi ve hep birlikte Hacı Haydar'ın evine gittiler. Orada hatmeye başladılar. Hacı Haydar da yanlarında yatakta uzanmıştı. Hatme sırasında Hacı Haydar Efendinin gözüne birden Şeyh Müslüm Hafız ile birlikte şeyhi Kerküklü Abdurrahman Efendi ve onun şeyhi Ahmed Şemseddin Efendi göründüler. Her üçü de karşısına geçtiler ve kendisini hemen orada ameliyat yaptılar. Göğsünü yardılar içinden ciğerlerine bir şeyler yaptılar sonra tekrar göğsünü diktiler. Bu hadiseden sonra Hacı Haydar Efendi kendine geldi, hiçbir ağrısının kalmadığını gördü. Ertesi gün doktora gittiğinde kendini muayene eden doktor hayrette kalmış ve

—Sen yeni bir ciğer mi takmışsın, diye latife ile birlikte şaşkınlığını göstermişti. Bu olaydan sonra Hacı Haydar Efendi daha onbeş sene yaşamıştır.

Şeyh Müslüm Hafızın türbesi

Kendisine Haydar Çavuş dedikleri Haydar Altınsoy şunları anlatıyor: “Şeyh Müslüm hafız Efendiye yeni intisab etmiştim. O sırada Yakubiye mahallesindeki Sefalı Camiini yaptırıyordu. Bir gün

Sefalı Camiine Şeyh Müslüm Hafızla birlikte gittik. Camiin yapılışı hakkında oradaki ustalara ve eski müritlerine bazı sorular soruyordu. Onlar konuşurken birden benim de aklımdan:

—Ben yeni olduğum için benim fikrimi hiç sormuyor, bana değer vermiyor, deye geçti. O sırada hemen Şeyh bana dönerek:

—Hele sen de camii gez dolaş, bak bakalım beğenecek misin? diye söyledi. Sanki kalbimden geçeni duymuş gibiydi.

Şeyh Müslüm Hafızın torunlarından biri çocukluğundaki olayı şöyle anlatıyor: “Yedi sekiz yaşında vardım. Bir gün anneme, Şeyh dedeme gideceğimi söyleyerek evden ayrıldım. Yolda giderken duvarların arasına bakıyordum. Bir duvarın iki taşının arası çok açıktı. Çocukluk bu ya, eğildim, taşın aralığına baktım. Taşın arasında o zamanın parası olan bir kâğıt iki buçuk liralık gördüm. Aldım eve dedemin yanına gittim. Ertesi gün yine dedeme giderken aynı yerde acaba yine var mı? Diye taş arasına baktım ve yine bir kâğıt iki buçuk lira gördüm ve aldım. Ertesi gün yine dedeme gidiyorum dedim ve giderken yolda aynı delikten iki buçuk lirayı görüyor ve alıyordum. Bu birkaç gün devam etti. Bir annem şüphelenmiş olacak ki dedeme gidiyorum dediğimde bana;

—Dedende ne görmüşsün, her gün yanına gidiyorsun? dedi. Ben de o zaman yolda duvar arasında her gün gördüğüm parayı anlattım. O zaman annem bana;

—Keşke söylemeseydin, daha göremezsin, dedi. Gerçekten ondan sonra ne kadar aynı deliğe baktımsa da bir daha para bulamadım.”³⁴⁸

Şeyh Müslüm Hafızın, Ali Subaşı adında bir müridi vardı. Bu müridi asker kaçağıydı. O yüzden Hacca gitmek istediği halde pasaport çıkaramıyordu. Şeyh Müslüm hafız hacca gitmek için hazırlık yapıyordu. Bu müridi yanına geldi ve onunla hacca gitmesi hakkında konuşuyordu. Asker kaçağı olduğu için Hacca gideme-

³⁴⁸ Anlatan, Mehmet Bütün, emekli memur, Urfa 1956 doğumlu.

diğini söyleyerek üzüntüsünü dile getiriyordu. Şeyh Müslüm Hafız kendisine

—Sen, bizden önce hacca gideceksin dedi. Ali Subaşı bir gün Suriye'deki akrabalarının yanına gitti. Çünkü o zamanlar sınırdan daima kaçak geçebiliyorlardı. Niyeti Suriye'de pasaport çıkararak Hacca gitmekti. Fakat orada da muvaffak olamamıştı. Can sıkıntısından bir gün limanda gemi ile Hacca gidenleri seyrederken, birden birisinin gemiden dışarı doğru bağırarak

—Ali Subaşı kimdir? Çabuk gelsin gemi kalkacak, diye seslendiğini duydu. Hemen gemiye atladı ve gemi Mekke'ye doğru hareket etti.

O Mekke'ye gittikten birkaç gün sonra Şeyh Müslüm Efendinin Hac kafilesi geliyordu.

Mehmet Akif Baybostancı Anlatıyor: On iki Eylül 1980 ihtilalinden sonra idi. 1983 tarihinde bir gece Harrankapıdaki Şeyh Fatih'in tekkesine zikre gitmiştim. Tekke oldukça kalabalıktı. Birçok memur ve öğretmen de gelmişti. Zikir başladı, herkesi tam bir heyecan sarmıştı. Ben de zikir halkasında ilahi okuyanlar arasında idim. Gece saat 23 sıralarına gelmişti. Artık zikir bitmek üzere idi ki birden kapı açıldı ve içeri jandarmalar baskın verdi ve birden:

—Eller yukarı dediler. Neye uğradığımızı şaşırmıştık. Hepimizi toplayarak merkeze götürdüler. Beş gün orada tutuklu kaldık. Ben hala ne suç işlediğimizi düşünüyordum. Allah'ın (c.c.) adını anmaktan başka bir şey yapmıyorduk ki... Beş gün bir odada kapatılmıştık. Kimseye derdimizi anlatamıyorduk. Nihayet beş gün dolduktan sonra bizi hâkim karşısına çıkardılar. Hâkim kimlik tesbiti yaptıktan sonra tekkede ne yaptığımızı sordu. Mevlid okuyorduk cevabını verdik. Bizi bıraktılar. Ben eve gelmeden önce Mevlidihalil camiinde Dede Osman Avni hazretlerinin türbesini ziyaret ettim. Onun ruhuna fatiha okudum ve iki rekat şükür namazı kıldım. O sırada Nakşibendi halifesi Şeyh İsa Efendinin halifesi Şekerci Halil Akkuş beni gördü ve yanına çağırdı. O da bizim tutuklandığımızı duymuştu. Bana:

—İnşallah kefarettir. Allah katında gazi oldunuz. Diye teselli verdi. Oradan ayrılarak eve gittim. Hanımım hamileydi ve doğum için gün sayıyordu. Ben çıkmadan bir gece önce bir rüya gördüğünü bana şöyle anlattı: “Rüyamda nur yüzlü bir ihtiyar gördüm. Bana kızım ben Şeyh Müslüm Hafızım, merak etme. Kocan yarın gelecek. Urfa sahipsiz değildir. Dedi ve ilave etti. Çocuk erkek olacak, adını Abdulkadir koyacaksın. O da bizim evlatlarımızdandır.” Dedi. Dedikleri olduğu gibi çıkmıştı. Doğan çocuğumuz da erkekti.³⁴⁹

ŞEYH İSA EFENDİ (ö.1968):

İsa Efendi de Kerküklü Abdurrahman Efendinin ikinci halifesidir. Kerküklü Şeyh Abdurrahman Efendiden sonra irşada başlamış ve vefatına kadar Urfa'da irşad görevini sürdürmüştür. Sonraları gözleri âmâ olmuştu. Şeyh İsa efendi gözleri gördüğü senelerde kazazlık yapardı. Mezarı Nebih Efendi türbesinin batısındadır. İsa Efendi şekerci Hacı Halil Efendiye halife bırakmıştır.

ŞEKERCİ HACI HALİL AKKUŞ (1910–1984):

Şeyh İsa Efendinin yetiştirdiği **Şekerci Hacı Halil Akkuş** da halifelik almış ve irşad görevinde bulunmuştur.

Hacı Halil Akkuş önce Kerküklü Şeyh Abdurrahman Efendiye intisap etti. Onun vefatından sonra halifesi İsa Efendiye intisap etti ve onun yanında yetişti. Ondan halifelik aldıktan sonra bir ara Bağdat'a gitti. Yıllarca Bağdat'ta Seyyid Abdulkadir Geylani (k.a.) hazretlerinin türbesi yakınındaki tekkede yerleşti.

MENKİBE:

Oğlu dış doktoru Mustafa Akkuş'un babası hakkında anlattıkları şöyledir: Hacı Halil Efendi Bağdatta Şeyh Abdulkadir Geylani hazretlerinin türbesi yanındak tekkeye yerleştiği sıralarda, devrin Bağdat yönetimi ileri gelenlerinden birinin çok yakını hasta idi. Doktorlar bütün tedavilerine rağmen hastayı iyileştirememişlerdi. Artık ümit kesmişler, ölümünü bekliyorlardı. bir gece hasta sahibi-

³⁴⁹ Anlatan; Mehmet Akif Baybostancı, doğumu Urfa 1940, Emekli öğretmen.

nin rüyasına Şeyh Abdulkadir Geylani hazretleri girer ve ona der ki:

—Bu gün tekkemize Urfa'dan Şekerci Hacı Halil Efendi misafir geldi. Siz onun burada kaldığı müddetçe her türlü ihtiyacını karşı-larsanız, biz de sizin hastanızı iyileştiririz. Bu rüyadan sonra Hacı Halil Urfaya dönünceye kadar tekkenin ihtiyacını Bağdat yönetimi karşılamıştır. Tabii ki hastaları da iyileşmiştir.

Şekerci Hacı Halil Akkkuş'u Bağdattta tanımayan yoktu. Urfa'dan Bağdat'a giden kamyon şöförleri onun tekkesine gider, ora-da yer içerlerdi. Bu şekilde Hacı Halil Efendi Bağdatta yıllarca kal-dı.

1979 yılında Şekerci Hacı Halil Bağdatta bir ikindi vakti abdest alırken birden elindeki ibriği yere vurdu ve

—Şimdi Hacı Fatma öldü dedi. Hacı Fatme kendisinin hanımı idi. Bu tarihi yanlarına kaydeden dostları Urfa'ya gelip sordukla-rında Hacı Fatma'nın aynı gün vefat ettiğini öğrendiler.

Şekerci Hacı Halil Efendi 1983 senesinde Urfa'ya geri döndü. Önce Mevlidihalil camiinde Dede Osman Avni haretlerinin türbesi yanındaki odada üç ay kaldı sonra eve geçti.

Oğlu dış tabibi sayın Mustafa Akkuş'un anlattığına göre, Hacı Halil Efendi bahar mevsiminde her ikindi vakti olduğunda

—Onikinci aya çok var mı? Diye sorardı diyor. 1984 yılının Ara-lık ayının 20'si idi. Günlerden Perşembe günü idi. Birkaç kilo et aldırıldı, tirit yemeği yaptırdı. Akşama doğru tirit pişince

—Hele, önce bana getirin, ben yiyeyim, benim işim var, siz son-ra yersiniz dedi. Böylece önce kendisi tirit yedi. Arkasından onbir tane dervişi de tirit yediler. Hacı Halil efendi akşam abdest aldı ve akşam namazını kıldı. Namazın bitiminde olduğu gibi yere yıkıldı. Oğluna haber gönderdiler, oğlu Mustafa bir doktor arkadaşı ile birlikte geldi. Yerde yatmakta olan babasına

—Baba, ben geldim, beni tanıdın mı? Dedi. Babası eliyle alnına selam verir veya elveda eder gibi işaret etti ve ruhunu teslim etti.

20 Aralık 1984 tarihinde vefat ettiğinde kendisini şeyhi İsa Efendinin mezarı yanına defnettiler. Şekerci Hacı Halil efendi de kimseye halifelik vermemiştir.

Şekerci Hacı Halil Efendi ömrü boyunca terlikle gezer ve zubun giyerdi. Hiç kimseyi kırmazdı. Çok şefkatli idi. Kalbi insan sevgisiyle doluydu. Kışın sokakta titreyen bir fakire üstündeki kürkünü giydirmiş ve kendisi eve kürksüz gitmişti. Hayvanı ölen bir hamala bir merkep alması için o zamanın parası ile yüz lira vermişti.

ŞAKİR EFENDİ (ö.1995):

Nakşibendi şeyhi Kerküklü Şeyh Abdurrahman Efendinin oğludur. Babasının vefatından ve babasının halifelerinin vefatından senelerce sonra, kendisi de babasının hizmetini devam ettirmiş ve sofilerine tarikat dersi vermiştir. Aslında babası kendisini halife bırakmamıştı. Fakat bu görevi rüya aleminde aldığını söylüyordu.

HACI ALİ DÖĞÜCÜ (1906–1986):

Kerküklü Şeyh Abdurrahman Efendinin yetiştirdiği tasavvuf ehlerinden biri de **Hacı Ali Döğücü** idi. Bu zat, şeyh efendiye 1920'li yıllarda 15 yaşlarında iken intisab etmişti. Şeyh Efendinin en genç müridi idi. Hacı Ali Döğücü ayakkabıcılık yapıyordu. Şeyh Abdurrahman Efendiye bir çift ayakkabı dikti ve ona Mevlid-i Halil Camiindeki odasında verdi. Şeyh Efendi ücretini vermek istediğinde almadı ve kendisini müritliğe kabul etmesini istedi. Şeyh Efendi her ne kadar genç olduğunu tarikatın icaplarını yerine getiremeyeceğini söylediyse de Hacı Ali Efendi isteğinde kararlı olduğunu ve tarikata alınmasını rica etti. Bunun üzerine Şeyh Efendi artık onu da müritliğe kabul etti. Şeyh Abdurrahman Efendinin vefatından sonra Hacı Ali Döğücü Şeyh Müslüm Hafız Efendiye önceleri intisap etmek istememişti. Fakat bir gece rüyasında kendisine,

—Oğlum biz de aynı şeyi yaptık. Ona intisap et, demişlerdi. Bunun üzerine Şeyh Müslüm Efendiye intisap etti. Ayakkabıcılıkta çok para kazanıyordu. Adeta ayakkabı tüccarı olmuştu. Uzak şehirlerden bile kendisine mal geliyor ve kendisi de gönderiyordu. Tarikat işini de devam ettirdiğinden yükü ağır olmuştu. Birgün eskici pazarındaki dükkânına gelen Şeyh Müslüm Hafıza (k.s) işi-

nin çokluğunu şikâyet etti ve durumunun iyi olması için dua etmesini istedi. Şeyh Müslüm Hafız da,

—İyi olur, inşallah iyi olur, diye dua etti. Bu dua üzerine önce-
ri ticaret işi çok iyi olan Hacı Ali Efendi, sonraları arka arkaya büt-
tün varını kaybetti. Fakat o bütün bunlara rağmen şükretmesini
bildi. Çünkü malını kaybettikçe, o derece tarikatta ilerliyordu.
Ölünceye kadar tamamen bir sofi hayatı yaşadı.

Hacı Ali Döğücü her ne kadar halifelik almamışsa da tasavvuf
yolunda yetişmişti. 1986'da vefat ettiğinde Bediüzzaman mezarlı-
ğına defnedildi.

KURRA MUHAMMED HAFİZ (1896–1972):

Urfa'nın son zamanlarda yetiştirdiği en büyük hafızdır di-
yebiliriz. Kendisi Kurra Muhammed Hafız diye meşhur olmuştur.
Bediüzzaman kabristanında olan mezarının baş dikmesinde şunlar
yazılmıştır.

Fatiha

Haza kabr el-merhum el-mağfur

el-Hac Muhammed Hafız bin İsmail

Rahmetullahi aleyhima

12 receb el-ferd

Fi sene 1392

29-8-1972

Kurra Muhammed Hafız'ın oğlunun anlattığına göre:

Kurra Muhammed Hafız, hicri 1392 miladi 1972 senesinde vefat
etmiştir. Devrinin hem büyük âlimlerinden ve hemde Kur'an-ı Ke-
rim'i kıraat-ı seb'a ve kıraat-ı aşere üzerine, yani yedi ve on kıraat
üzerine okuyan ve birçok hafız yetiştiren büyük bir hafızdır.

Kurra Hacı Muhammed Hafız 1312 rumi, 1896 miladi tarihinde
Urfa'da doğdu. Babası Hacı İsmail Efendidir. Eski soyadları Sofi-
zade yeni soyadları da Akkafa'dır. Aslen Şamlıdır. Cubur aşiretin-
dendir. Ana ve baba tarafından seyyiddir. Babası ve annesi 1870
senelerinde Şanlıurfa'ya gelmişlerdir. Kurra Muhammed Hafız

Urfa'da doğdu. Dört oğlu ve dokuz kızı dünyaya geldi. Kurra Hacı Muhammed Hafız 29 Ağustos 1972 senesinde vefat etti.

Kurra Hacı Muhammed Hafız, kuralık icazetini hocası Çiftçioğlu Muhammed Hafızdan aldı. Kendide icazet vermeye izinli idi.

İlimde Müftü Hasan Efendiden, Buluntu Hacı Abdurrahman Efendiden, Kürt Hacı Ali Efendinin oğlu Hacı Abdurrahman Efendiden ders aldı. Kendisi Nakşibendî tarikatına mensuptur. Şeyhi Kerküklü Şeyh Abdurrahman (K.S.) Efendidir.

Sabah namazından sonra Kurra Muhammed Hafız, yetişmiş öğrencileriyle Kur'an dersine başladılar. Bir ayeti bütün öğrencileri teker teker kıraat-ı seb'a üzerine okurlar ve hepsi bittikten sonra diğer bir ayete geçerlerdi. Bütün bunlar okunurken Hoca Efendi en küçük bir yanlışlığa meydan vermeden öğrencilerini dinlerdi. Kurra Muhammed Hafız, Şeyh Zelha köyünde medfun Kerküklü Saadeddin Hoca'dan da Farsça dersleri almıştır. Kurra Muhammed Hafızın Farsçası çok kuvvetli olup, Mesnevî, Gülistan ve Bostan kitaplarını okur ve bu kitaplardan ders verirdi.

KÜRT HACI ALİ EFENDİ (ö.1911):

Kendi devrinde "Kürt Hacı Ali Efendi" diye meşhur olmuştur. Şanlıurfa'nın yetiştirdiği çok büyük ve çok sevilen bir din alimi ve evliyasıdır. Bediüzzaman mezarlığında olan mezarı, Nebih Efendi türbesinin içindedir. Ali Efendinin mezarının baş dikme tarafında şunlar yazılmıştır.

Fatiha

Haza kabrül-merhum el-mağfur

el-Hac Ali Efendi bin Molla Muhammed Efendi

eş-şehir müderrisü medresetü Haydari

Tüviffe 3 Safer sene 1329

Miladi tarihe göre Şubat 1911 senesinde vefat etmiştir. Haydariye medresesinin müderrisi diye şöhret kazanmış büyük bir müderristir. Hacı Ali Efendinin babası Muhammed Efendi de hocadır. Hacı Ali Efendi Siverek'in Madon köyünde doğmuştur. Urfa'ya oradan gelerek yerleşmiş ve Haydariye medresesinde müderrislik

yaptığı gibi yakınındaki Hızanoğlu camisinde de imamlık yapıyordu. Hacı Ali Efendi, Hac farızasını yerine getirip Urfa'ya geri dönerken Bağdad'da Nakşibendi tarikatının şeyhlerinden olan Mevlana Halid'in (K.S) halifesi Osman Siraceddin'e intisab etti. İlmini ve tarikat halifeliğini bu zattan almıştır. Urfa'ya dönüşünde büyük bir şöhrete ulaşmıştır.

Kürt Hacı Ali Efendi, Bağdattan dönüşünde Urfa'da büyük bir üne sahip olmuştur. Halifelik aldıktan sonra şeyhlik yapmamış olduğundan, daha ziyade din âlimi olarak tanınmaktadır. Haydariye Medresesinin müderrisidir. Bu zat bilhassa isabetli fetvaları ile meşhurdur. Kendisini, zamanında yaşayan Müslim ve gayri Müslim herkes severdi. Anlatıldığına göre Urfa'da bir müslümanla bir gayri müslim arasında bir anlaşmazlık çıktığında Hacı Ali Efendiye müracaat edilir ve onun verdiği kararı her iki taraf da kabul ederdi. Hacı Ali Efendinin vefatı sırasında çok kar yağmıştı. Öyleki karın yüksekliği evlerin damına yetişmişti. Yolu evlerden ayıracak bir iz kalmamıştı. Urfa'da bu seneye kar senesi demişlerdir. İşte böyle bir günde Hacı Ali Efendinin cenazesini götürmek için gayri Müslimler bile Müslümanlarla birlikte yollardaki karları atarak yolu açmaya çalışmışlardı.

Yıllarca Hızanoğlu camiinde imamlık yapan Hacı Ali Efendi yaşlanınca bu vazifesini 1894 tarihinde oğlu Abdurrahman Efendiye bırakmıştır.

Kürt Hacı Ali Efendinin mezarı

HACI HAFIZ MUSTAFA EFENDİ (1829–1908):

Büyük Hacı Mustafa Efendi diye tanınmaktadır. Halilürrahman Camii imamı ve Halilürrahman medresesi müderrisi olan **Büyük Hacı Mustafa Efendi** (1829–1908) de Nakşibendî tarikatı halifesi idi ve Halilürrahman zaviyesinin postnişini idi. Bu görevinin karşılığı olan günde dört dirhem ücreti Kanuni Sultan Süleyman'ın bu zaviyeye yaptığı vakıftan alıyordu. Hakkındaki belgeleri Tekkeler bölümünde açıklamıştık.

Adını verdiğimiz bu arz dilekçesinden anlaşıldığı gibi Hacı Mustafa Hafız devrinin büyük bir âlimi olduğu gibi aynı zamanda bir Nakşibendî şeyhidir. Böylece kendisi Halilürrahman zaviyesi Nakşibendî halifesi olarak postnişinidir. Bu kayıtta, görevini yaşının ilerlemesi dolayısıyla Urfa şer'i mahkeme sicillerinin 1 Safer 1312 ve miladi 5 Ağustos 1894 tarih ve 282 numaralı kaydı ile Fatih dersiamı ve Nakşibendî halifesi Muhammed Efendiye bıraktığını belirtiyor. Yine bu kayıtla bu zaviyenin postnişinine ücreti, Kanuni Sultan Süleyman vakfı olan Kızlar ve Karacaviran köylerinin gelirlerinden verildiği de belli olmaktadır.

Fakat kendisi daha çok ilimle iştigal ederdi. Bu zat Zaviye ve medrese için bir de kütüphane vakfetmiştir. Halilürrahman mezarlığındaki mezarının kitabesinde *"A'lamü'l-ülema ve ev'ariü'l-züheda ve'l-hadimü'l-makamı ceddi'l-enbiya el-Hac hafız Mustafa Efendi"* diye tanıtılmıştır. Hacı Hafız Mustafa Efendi birçok öğrenci yetiştirmiştir.

Hafız Mustafa Efendinin türbesinin içi, mezarı

MUHAMMED EFENDİ:

Muhammed Efendinin ismine aşağıda verdiğimiz Urfa Şer'i sicil kaydında rastlıyoruz. Babasının adı Ömer'dir. Ölüm tarihini bilemediğimiz Muhammed Efendi İstanbul'da Sultan fatih camii şerifi ders-i amlarından ve Nakşibendî halifesi olup, Hacı Hafız Mustafa Efendiden 5 Ağustos 1894 tarihinde Halilürrahman zaviyesinin meşihat ve feraşet görevini devr almıştır. Hacı Hafız Mustafa Efendi yaşlılığından dolayı bu görevi ona devrettiğine dair 1894 tarih ve 282 numaralı belge şöyledir. "... *Sultan Süleyman Han aleyhi rahme ve'l-gufran hazretlerinin Ayn-ı Halilürrahman aleyhisselam zaviyesinin mesaliki için vakfeylediği Bozabad nahiyesine tabi Kızlar ve Karacaviran karyeleri galledinden almak üzere yevmi dört dirhem Osmanî ile ba berat-ı şerif-i alişan mutasarrıf olduğum meşihat ve feraşet cihetlerini hüsnü rıza ve tayyib-i ihtiyarım ve firağ-ı kat'i muteber ile mumaileyh Muhammed Efendiye meccanen firağ ve kasr-i yed ve atik beratını yedine teslim eylediğimde ol dahi tefferüğ ve kabul edüp ol vecihle ciheteyn-i mezkureynde benim asla ve kat'a alaka ve madhalim kalmamıştır. Dedikte...*"³⁵⁰

Bundan sonra Muhammed Efendinin adına rastlamadık. Çünkü meşihat görevini bir müddet sonra Buluntu Abdurrahman Efendiye vermiştir.

BULUNTU HACI ABDURRAHMAN EFENDİ (1865–1968):

Büyük Hacı Mustafa Efendi, vefatından önce öğrencilerinden nakşibendi tarikatı mensubu olan **Buluntu Hacı Abdurrahman Efendiye** (1865–1968) Halilürrahman camii imamlığını ve bu zaviyenin postnişinliğini bırakmış olduğu Hakkındaki "...*mevkufat-ı mezkuremi kendisine şart ve tayin eylediğim müderrisden maksadım ulum ve fünun-i sinanın talim ve tedrisine muktedit olan kimesne olmadığından benden sonra zaviye-i mezkure meşihat ve post nişinliği meccanen talebemden Buluntu el-Hac Ahmed Efendi zade Abdurrahman Efendiye tevcih olunduğu...*"³⁵¹ 24 Mart 1903 tarihli Şer'i mahkeme kay-

³⁵⁰ Urfa Şer'i Mahkeme Sicilleri, defter arşiv no. 221

³⁵¹ Urfa Şer'i Mahkeme Sicilleri, defter arşiv no. 223

dından anlaşılmaktadır. Buluntu hoca tarikatta İstanbul'daki Nakşibendi şeyhi **Es'ad** Efendiye bağlıydı.

Fakat Buluntu hoca tarikatla hiç uğraşmazdı. Buluntu Hoca dört yüz kadar öğrenci yetiştirdi. Bunların çoğu çeşitli şehirlerde müftülük ve vaizlik görevinde bulundu.

Bir gün Arap Hoca, hocası Buluntu hocayı taksi ile evine götürüyordu. Ara sokağa girerken birden hoca şöföre “dur” diye bağırdı. Neye uğradığını anlamayan şöför birden dururuverdi. O anda bir evin duvarı birden bire yıkıldı. Az daha gitselerdi duvarın altında kalacaklardı.

Buluntu Abdurrahman Efendi ve hocası Hacı Mustafa Efendinin türbesi

KÜRKÇÜOĞLU İBRAHİM HALİL HAFIZ (ö. 1921):

Kürkçüoğlu İbrahim Halil Hafız da Nakşibendî halifelerindendir. Mezar taşında şunlar kaydedilmiştir:

Fatiha

Haza kabrû'l-merhum el-mağfur

Tarikat-ı aliye-i Nakşibendiye hülefasından

Es-Seyyid Hafız İbrahim halil Efendi

İbni Abdurrahman Efendi

Eş-şehir bi-Kürkçüzade

Tüvüffiye rahimallahu aleyhi ve tayyiballahu
Serahu ve ceala'l-cennete mesvahu
Ve nevverallahu markadehu
Fi şehri Safer el-hayr 2
Sene 1340

Hicrî 1340, miladî 1921'de vefat eden ve hayatı hakkında bir bilgimiz olmayan Kürkçüoğlu İbrahim Halil Hafızın Ulucamideki mezar taşındaki güzel ve anlamlı bir kitabe ile Kur'an-i Kerim hafızlığının önemi vurgulanmıştır:

*Dinle gel bu kabri al ecr-i cezil
Zikr eder Allah'ı bî-misl u mesil
Bunda medfun Hafız-ı ayat-i Hakk
Nur-i Hakk'ı gör değilsen ger alil
Görmeyüb fanide çün Rabb'in beka
Hulde gönderdi hemen vech-i cemil
Hûy-i Adn'e istemez rehber ona
Hazret-i Kur'an olur elbet delil
İrci'i emr-i celilin gûş edib
Hatm-i enfas eyledi Hafız Halil
Namına nam-ı Halilullah'a gel
Fevtime oldu bu tarih-i Celil*

HACI ALİ EFENDİ (Ölüm. 1888):

Mezarı Ulu cami haziresinde bulunan **Hacı Ali Efendi** (Ölüm. 1888) de Nakşibendî halifesi olup, Ulu Cami imamlığını da yapmıştır. Mezar taşında şunlar kayıtlıdır:

*El-alim el-kâmil umdetü's-salikin
Hülefa-i tarikat-ı Nakşibendiye'den
İmam-ı Camii kebir
el-Hac Ali Efendi bin Molla Halid*

Tüvüffiye fi şehri şevval 30

Sene 1305

ŞEYH ALİ EFENDİ (ö.1796):

1796 tarihinde vefat eden **Şeyh Ali Efendinin** tarikatı belirtilmemiştir. Kendisi mezar taşında:

“Kutbü'l-arifin el-alimibillah Mevlana ve Seyyidena eş-Şeyh Ali Efendi ibni Muhammed Efendi el-ezineli” diye tanıtılmıştır. Âlim ve Şeyh olduğu kesindir. Tarikatı hakkında hiçbir malumat verilmemiştir. Mezarı Bediüzzaman mezarlığında, Nebih efendi türbesinin doğusundadır. Mezarı yeşile boyanmıştır. Baş dikme taşının serpuşu büyük bir ülema sarığıdır. Oğlu Ali Halife (ölüm 1835) de yakınında defnedilmiştir.

MAHMUD EFENDİ (ö.1601)

Devrinin büyük alim ve mutasavvıflarındandır. Babasının adı İbrahim'dir. İhlasiyye Camiini yaptıran Musa Efendinin babasıdır. Kendisine Mevlana mahmud diye hitap edilirdi. Bu zatın mezarı Bediüzzaman mezarlığının Tılıfındır tepesi tarafındadır. Urfa'da halkın inancına göre Boğmaca öksürüğüne yakalanan çocukları, ya gün doğmadan önce veya gün batımından hemen sonra üç gün üst üste bu zatın mezarına getirirlerdi. Çocuk iyileştikten sonra mezarın üzerinde bir şişe kırarlardı.

HACI MAHMUD EFENDİ (ö. 1884)

Devrinin alim ve Nakşibendî şeyhlerinden olan Hacı Mahmud Efendi İhlasiye camii postnişini olduğu Bediüzzaman mezarlığındaki kabrinin mezar taşında şöyle kaydedilmiştir. *“Haza kabriü'l-merhum el-mağfurü leh, el-alim el-amil ve's-şeyhü'l-kâmil el-calisü ala'l-seccadetü'l-İhlasiyye es-Seyyid el-Hac Mahmud Efendi bin es-Seyyid Muhammed ğafarallahu lehuma”* mahmud Efendi aynı zamanda ihlasiyye camiinin imam ve hatibi idi.

SA'Î-ZADE MAHMUD EFENDÎ (ö.1901)

Mezarı Bediüzzaman mezarlığında olan Sa'izade Mahmud Efendi de devrinin büyük alim ve mutasavvıflarındandır. Bu zat da İhlasiye Camii medresesinde müderrislik yapmıştır. Mezar taşında,

"Haza kabr el-merhum el-mağfurü leh, el-hibr el-allametü ve'l-bahrü'l-fehhametü'l-taharrir el-muhakkik ve'l-elmaiyyi'l-mudakkik el-alim el-amil Mahmud Efendi İbni Hüseyin Ağa eş-Şehir Sa'i-zade Ğafere zunubehuma tüviffa Fi şehfi Safer el-hayr Sene 1319" yazılmıştır.

Kendisi çok halim selim, iyilik sever, güzel huylu olduğundan melek Mahmud diye tanınmıştır.

Kitabesinin verdiği bilgiye göre; Sa'i-zade Mahmud Efendi, Hüseyin Ağanın oğludur. 1319 hicri senenin Safer ayında yani Miladi Mayıs 1901 senesinde vefat etmiştir. Kendisi allame sıfatını almış çok bilginlerin hocası, gerçeği araştıranların çok zeka deryası, mudakkiklerin en zekisi, alim ve ilmi ile amel eden bir kimsedir. Kendileri Sa'i-zade diye meşhur olmuşlardır.

Sa-i-zade Mahmud Efendi tahsilini İhlasiye medresesinde yapmıştır. İyi derece ile mezun olduktan sonra, İhlasiye camiinde imam olarak görev aldığı gibi aynı medresede müderris olmuştur.

Şiir de yazmış olan Sa'izade Mahmud Efendi "Abdî" mahlasını kullanmıştır. Saizade Mahmut Efendi bir de mevlid yazmıştır.

Yazdığı Mevlid'inden örnek bir beyit:

Dinleyin kimdir bilesiz ol Habib-i Kibriya
Ahmed û Mahmud û Hamid hem Muhammed Mustafa
Kadri âlâlardan âlâ Halık'ın mahbûbudur
İns u cinn û hem melâik cümlelerin matlûbudur
Gelmeseydi âleme ol sadr-i bedr-i kâinât
Silk-i dehre nazm olunmazdı vücûd-i mümkinat
Tâc-ı levlâk ile olmuştur mutevvec bî-gümân
Hürmetiyçün yaratılmıştır zemîn ü âsüman³⁵²

³⁵² Bedri Alpay, Şanlıurfa Şairleri, Şanlıurfa 1986, I, 13

Saizade Mahmud Efendi, 1891 yılında ölen kızı Hatice Hatun'un mezar taşına da şu kitabeyi yazdı:

Gönül, derd ü keder hâsılâtı,
Sakın meyletme bu dâr-î fenâyâ.
Bu kabir içinde yatan masûmu gör,
Vücûdu hâkisâr oldu nihâyâ.
Rûh-î gülberkinî soldurdu devran,
Letâfetde şibih olmuşken aya.
Pederle mâderin çün kıldı mahzun,
Ola fart ü zuhr-i yevm-i cezâda.
Dedim şeş hâme-i cevherle târih,
Hadîce rûhunu verdi Hüdâ'ya.
Fi sene 20 safer 1309549

Şiir, "mefâîlün, mefâîlün, feûlün" vezninde yazılmıştır. Bu mezar kitabesinde: "Ey gönül! Derd ve keder tahsil eden bu geçici dünyaya sakın meyletme. Bu kabir içinde yatan günahsız gör, bak sonunda vücudu toprak oldu. Gül yanağını zaman soldurdu. Güzellikte aya eş olmuş iken, babası ve annesini mahzun bıraktı. Kıyamet günü bu hüznün kendisine çok zahire olsun. Hatice ruhunu Allah'a teslim etti. Mısraında cevher tarihi altı eklemek suretiyle söyledim." Denilmektedir.

Miladi tarihle 26 Eylül 1891'de vefat ettiği anlaşılan Hatice Hatun'un bu mezar kitabesini yazan, bizzat mevtanın babası Saîzade Mahmud Efendidir. Şair sonunda cevher tarih düşürmüş olup, son mısranın noktalı harfleri toplanıp, altı ilavesi ile vefat tarihi olan hicri 1309 (miladi 1891) tarihi elde edilmektedir.

MOLLA HAMİD (Molla Abdulhamid Efendi) (1892–1973):

Son yılların büyük Urfa âlimlerinden Molla Abdulhamid Efendi de Nakşibendî halifesi idi. Abdulhamid Hoca aslen Bingöllüdür. 1892'de Bingöl'de doğmuş ve 1930 senelerinde Urfa'ya gelmiştir. Halk arasında Molla Hamid olarak şöhret yaptı. 03.02.1973'de vefat etti ve Bediüzzaman mezarlığına defnedildi. Önce Urfa'da Hacı

Abdurrahman Buluntu Hocadan ilim icazeti almıştı. Daha sonra da Cizre'ye gitmiş ve Nakşibendîliğin Halıdı kolundan Şeyh Seyda Said (1889–1968) Efendiden hem ilim ve hem de Nakşibendî halifelîği icazeti almıştır. Fakat kendisi ilimle uğraşıyor ve öğrencilerine ders veriyordu. Birçok öğrenci yetiştirmiştir. İcazetli öğrencisi Hacı Muhyiddin Alagöz hoca şunları anlattı.

Hacı Abdulhamid Hoca, Cizre'de Şeyh Seyda'ya intisap etmek için yanına gittiği zaman kendi içinden şöyle düşünmüştü. “Eğer bana pirinç pilavı ve incir yedirirse ondan faydalanırım” diyor. Oraya yetiştğinde akşamleyin Şeyh Seyda oğlu Ata'ya, hacı Abdulhamid'e pirinç pilavı yapmalarını söyler. Arkasından tatlı olarak incir getirmelerini emreder. Bütün bunların karşısında Abdulhamid Hoca başından bir kaynar suyun döküldüğünü hisseder ve düşündüklerinden dolayı pişmanlık duyar. Orada Şeyh Seyda'ya intisab eder ve kırk gün çileye girer. Kırkinci gününde rüyasında başına bir sarık ve sırtına yeşil bir cüppe giydirilir. Sabah olduğunda gerçekten de Şeyh Seyda kendisine halifelik vererek yeşil cüppe giydirdi.³⁵³

Abdulhamid Efendi birçok Öğrenci yetiştirdi. Bunlardan yalnız Hacı Abdullah Hoca ile Hacı Muhyiddin Hoca icazet almışlardır. Diğer öğrencileri ise tahsillerinin sonlarına doğru icazet almadan, müftü, vaiz olarak görev almışlardır.

MENKİBELER:

Bediüzzaman Said Nursi Urfa'da vefat ettiği gece Molla Abdulhamid i'tikâfta idi. Ramazanın 26. gecesiydi ve o gece Hacı Molla Abdulhamid bir rüya gördü. Rüyasında Ustad Said Nursi, Molla Abdulhamid'ten kendisini yıkamasını istiyordu. Molla Abdulhamid Hoca “Ben i'tikâftayım” demesine rağmen o “bir şey olmaz, cevaz vardır” diye cevap vermişti. Molla Abdulhamid Efendi uyandığında az sonra kapısı çalınıyor ve gelenler kendisine Said Nursi'nin vefat ettiğini söylüyorlar ve gaslı için kendisini çağırıyorlar. Böylece Hacı Abdulhamid Hoca i'tikâfta olmasına rağmen gidip Bediüzzamanı yıkıyor tekrar evine giderek itikâfa giriyor.

³⁵³ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 175

Abdulhamid Hoca henüz Buluntu hocanın yanında okurken, o devirde Halil ağa diye tanınan biri Buluntu Hocaya gelerek çocuğu olmadığını ve kendisine çocuğu olması için dua etmesini söyler. Buluntu hoca da yetişmiş öğrencilerinden bunun için istihareye yatmalarını ister. Ertesi gün öğrencilerden nasıl bir rüya gördüklerini sorar. Hiçbiri doğru bir şey görmediklerini söylerken, Hacı Abdulhamid Efendi Halil ağanın bir oğlu olacağını ve adını Muhammed koyacağını anlatır. Buluntu hoca da hemen Halil ağayı çağırarak kendisine bu müjdeyi verir. Gerçekten de çocuktan ümidini kesmiş olan Halil ağanın bir oğlu dünyaya gelir. Adını da Muhammed koyarlar.

DERVİŞ MUHAMMED YAZICI: (1934–1996)

Urfa'da görev yapan din âlimlerimizden biridir. Derviş Muhammed Yazıcı 1934 senesinde Diyarbakır 'ın Hazro ilçesinde doğdu. Babası Muhammed Zahid Efendidir. Babası da bir ilim adamı olan Derviş Muhammed Efendi, ilim tahsilini amcası Hacı Abdulfettah Efendiden tamamladı ve icazetini de Hacı Abdulfettah Efendiden aldı. Hacı Abdulfettah Efendi devrinde Diyarbakır'ın sayılı âlimlerindendi. Derviş Muhammed 1953 yılında tahsilini tamamladığı halde amcası Abdulfettah kendisine yazılı olarak icazetini vermemişti. Buna da sebep Hacı Abdulfettah Efennin hocasının henüz hayatta olması idi. Eski alimler hocalarına hürmeten, kendileri ne kadar talebe yetiştirse onlara icazet vermezler, kendi hocalarından almalarını isterlerdi. Hacı Abdulfettah Hoca da tevaazuundan dolayı icazeti yazarak vermemişti. Derviş Muhammed Efendi 1955 yılında askere gitti. Asker dönüşü Diyarbakır'da imamlık görevinde bulundu. Bu sırada amcasına icazetini vermesini, onun dostları vasıtası ile söyledi. Ancak bundan sonra yazılı icazetini alabildi.

Derviş Muhammed Efendi beş sene Diyarbakır'da görev yaptıktan sonra 1962 yılında Urfa'ya merkez vaizliğine atandı. Urfa'da Derviş Hoca olarak tanındı. Vaizliğinin yanında ders de veriyordu. Bu görevinde yıllarca çalıştıktan sonra 1982 yılında emekliye ayrıldı.

Derviş Muhammed Efendi tarikatte Nakşibendî tarikatının Diyarbakır'daki Şeyhi İsmetullah (K.S.) Efendiye intisap etmiştir ve bu yolda ilerlemiştir. İsmetullah Efendinin şeyhi Yahya Efendi, Yahya Efendinin şeyhi Abdurrahman Efendi, onun da şeyhi Hazret diye isim yapmış Şeyh Muhammed Ziyaüddin, onun da şeyhi Şeyh Fettullah, onun şeyhi Abdurrahman Tagi, onun şeyhi Sibgatullah Arvasi, onun şeyhi Seyyid Taha ve onun şeyhi de Melvana Halid'dır (K.S.).

Derviş Muhammed Hoca vefatına kadar ders vermekle meşgul oldu.

Derviş Hoca sonradan şeyhinden halifelik almış ve Nakşibendî halifesi olmuştur. Urfa'da devamlı ikamet eden hoca efendi, memleketi Diyarbakır yerine Urfa'yı tercih etmiş ve eğer ölürse Urfa'ya defnedilmesini istemiştir.

1996 yılının Ocak ayına rastlayan Ramazan ayında her sene olduğu gibi Hasan Padişah camiinde vaaz ediyordu. Fakat rahatsız olduğunu, zor nefes aldığını söylüyordu. Bayramda Diyarbakır'a şeyhini ve akrabalarını ziyarete gitti. Oradan dönüşte hastalığı ağırlaştı. Ankara'ya tedavi için götürüldü. Fakat Ankara'daki tedavi de fayda vermedi. Hastalığı ağırlaştı.

Urfa'ya getirdiklerinden on onbeş gün kadar sonra tamamen ağırlaştı. O sabah yanında bulunan Mevlidihalil Camii İmamı Sabri Hoca'nın anlattığına göre, 14.04.1996 pazar sabah namazını oturarak kıldıktan sonra şehadetini getirdi ve orada teslim oldu. Önce öldüğüne inanmamışlardı. Çünkü vücudu sıcak ve uyur gibi idi. Kendisini Urfa'da Bediizzaman mezarlığına, Arap Hoca'nın mezarı yanına defnettiler. Nur içinde yatsın, Allah mağfiret etsin.

Hastalığı sırasında ziyaretine gittiğimizde, kendisine nasıl olduğunu sorduğumuzda bize,

—İyi olacağım. Doktor reçeteyi arkamızdan Urfa'ya göndereceğini söyledi, dedi. Hâlbuki hiç reçete hastanın arkasından gönderilir mi? Ama hoca efendi bu söze bile inanmıştı. Yanımızdaki diğer bir hoca arkadaşımıza;

—Bana ilahi okuyun, ağlayayım. Ağlamak istiyorum dedi. Arkadaş da bir iki ilahi okudu.

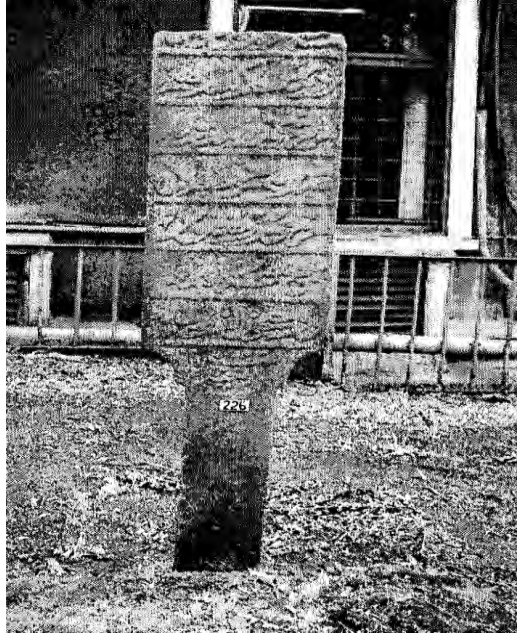
Derviş Hocanın mezarı

URFALI ÖMER NÜZHET.(Ö.1778)

Urfalı bir şair olup, Urfa'dan İstanbul'a gitmiş ve orada yerleşmiştir. İstanbul'da yaşamış Nakşibendî tarikatına mensup olup, şeyhi Dülgerzade diye şöhret bulan Rızaeddin Mustafa'dır.³⁵⁴ Bu tarikatte ilerlediği şeyhini anlattığı "Menkıbe-i Evliyaiye fi ahvali Rıdaiye" kitabındaki yazılarından anlaşılmaktadır. O, Divan'ının Naat bölümünde peygamber Efendimizi methederken, yüce Resulün karşısında kendi durumunu, (Mefâîlün – Mefâîlün – Mefâîlün – Mefâîlün) vezninde yazmış olduğu şu mısralarla ne güzel dile getirmiştir:

³⁵⁴ Ömer Nüzhet, Menkıbe-i Evliyaiye fi ahvali Rıdaiye, s. 3/a

Sen ol Refref süvar şah-ı kudüs menkıbet siyer kim
Mesir-i esb-i azmin sahe-i arşı mualladır
Kalem tenmik-i reng-i suretin eyler yazılmaktan
Senin mana-yi hakkaniyyetin yoksa müberradır
Değildir hokka-i Nüzhet leb-i deryuzesin açmış
Kapında kâse ber kef bir geda-yi bi-ser û pâdır³⁵⁵

Ömer Nüzhet'in İstanbul'da Galata Mevlevi hanesi haziresindeki mezarı.

Devrinin fazilet sahiplerinden ve şairlerinden olduğu “Osmanlı Müellifleri”nde kaydedilmiştir. Rağıp Paşa’nın mühürdarlığında bulunmuş olup şiirlerinde Rağıp Paşa’nın ve Şair Nabî’nin etkisinde kalmıştır. Bağdatlı İsmail Paşa adını Ahmet Nüzhet er-Ruhavî olarak vermiş olup, ölüm tarihini vermemiştir.³⁵⁶ Ömer Nüzhet’in H. 1192, M. 1778 senesinde İstanbul’da vefat ettiği ve Galata Mevlevihanesine defnedildiği söylenilmektedir.³⁵⁷ Ben şahsen Galata

³⁵⁵ Ömer Nüzhet, Divan, s. 3/b

³⁵⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, Keşfü’z-Zünun Zeyli, İstanbul 1972, II, 533 ve II, 584

³⁵⁷ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1972, II, 277

Mevlevihanesindeki hazirede yaptığım araştırmada koca bir hazirede bulunan mezarların dörtte üçü kadarının yıkılıp kaybolmasından dolayı olacak ki Ömer Nüzhet Efendinin mezarına rastlamadım. Ömer Nüzhet Efendinin hazırladığı divanındaki tarih düşürmelerin en sonu 1776-77 senesini göstermekte ve Divan'ının da bitirildiği tarih 1777 tarihidir. Bu tarihten sonra yazısına rastlanmamıştır. Ömer Nüzhet iyi bir Arapça ve Farsçaya sahip olup, Urfa'lı mutasavvıflar içinde ilmi nücuma vakıf olan bir mutasavvıf ve şairdir. Ömer Nüzhet'in çeşitli kitapları bulunmaktadır.

1. *"Menkıbe-i Evliyaiye fi ahvali Rıdaiye,"* Bir biyografi olan bu kitap kendi şeyhinin hayatını anlatmaktadır. Kitabın asıl adı ilk sahifesinde *"Menkıbe-i Evliyaiyetü's-Şeyh Rıza Efendi el-Maruf bi-Dülgerzade"* olup altında *"Zühuratı Mekkiye"* yazılmıştır. H. 1238 – M. 1823 Derviş Muhip tarafından istinsah edilmiştir. Fakat kitabın ilk sayfasında ise H. 1266 – M. 1822 istinsah edildiği kaydedilmiştir. Kitap Türkçe olup sadece ilk kıtası Farsça yazılmıştır. Bu kıta şöyledir.

Ey aşk tura ruh-i mukaddes-i menzil
Sevda-yi tura akl-i mücerred mahmil
Seyyah-ı cihan-ı marifet yani dil
Ez dest-i gamet dest be-ser pa der gil

Sayfa 3/a'da Ömer Nüzhet'in adı geçmiş olup, 5/b sayfasında Şeyh Mustafa Rıza'nın tarikatına girdiğini kaydetmiştir. Bu zatın dergâhına 1140 (M.1728) senesinde girdiğini de 6/a sayfasında söylemektedir. Şeyhinin aslen Şebinkarahisar'da doğduğunu ve Beşiktaş'ta yerleştiğini, babasının adının İbrahim olduğunu 6/b sayfasında yazmaktadır. (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi – 4602)

2. *"Divan"* Peygamber Efendimize Naat, Şeyhülislam Seyyid Mustafa Efendiyi 15/a sayfasında metihden sonra devrin Osmanlı padişahı Sultan Mahmut I. (1730-1754) Hanı da yine sayfa 15/b'de övmüştür. Daha sonra Defterdar Mustafa Efendiyi övüyor. Ömer Nüzhet bu methiyelerden sonra gazellerini yazmıştır. Başta Şair Yusuf Nabi olmak üzere bazı şairlerin gazellerine tahmis yapmıştır. Arkasından bazı binalar için ve ölümler için tarih düşmüştür. Ga-

zellerinin içinde Farsça yazılmış olanları da bulunmaktadır. Bu nushanın bitirildiğini sonunda H. 1191 – M. 1777 tarihini Farsça olarak yazmıştır. Ömer Nüzhet'in Divan'ının nushaları (Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Paşa – 492 ve Pertev Paşa – 422)

Divanındaki gazellerinden bir tanesi:

O bezm-i meyde ki vâsf-ı hatt-ı putan okunur
Zeban-ı ah ile ser safha-i duhan okunur
Hayal-i serme-i çeşm-i siyah dilber ile
Meyan-ı meclis-i aşıkda İsfahan okunur
Bakınca hattına ettim mutalaa ile hayal
Bu safhadan bize bir ders-i imtihan okunur
Acep ki püşt-i lebinde hatt-ı ne-restesine
Bakılsa hak bu ki bi kal u kil iyan okunur
Şu zülf-i beyyineyi pâk ve o çeşm-i fettane
Bakılsa dide-i ibretle lafz-ı can okunur
Sarır-i hame değil guş zare-i tabî'a
Lisan-ı gayb ile Nüzhet ezan okunur³⁵⁸

(Mefâilün – Mefâilün – Mefâilün – Feilün) vezninde yazılmış olan bu gazeli, bugünkü konuşma diliyle söylemek istersek ezcümle şöyle diyebiliriz.

“O mey meclisinde güzellerin güzelliklerinin vasıfları dumanlı sayfaların başında hasret çekerek okunur.”

“Bu aşık meclisi arasında Siyah gözlü, sürmeli güzelin hayali ile İsfahan makamı okunur.”

“Onun güzelliğinin çizgilerine bakarken hayalimde öyle incelikle mutalaa ettim ki bu sayfadan bize bir imtihan dersi vardır.”

“Sevgilinin dudağının arkasında henüz daha yetişmemiş olan hayret verici çizgilere bakıldığı zaman gerçekten yüzünde açıkça dedi - kodu okunur.”

³⁵⁸ Ömer Nüzhet, Divan, s. 31/a

“Şu apaçık ve dağınık temiz saçlar ve o gönül alan gözlere ibret gözüyle bakıldığı zaman, onun gözlerinde insanın içine işleyen sözler okunur.”

“Kulak zarının duyma tabiatında kalem gıcirtısı yoktur. Ey Nüzhet! O ses, ancak gizli bir sesin kulağa okuduğu ezan sesidir.”

3. *Şerh-i Hadis-i Erbain*: Kırk hadis şerhidir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa 422)

4. *Örfi Divanı'nın kasaid kısmının şerhi*. (Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi – 370)

5. *Münazehü'l-Ebsar*: Arapçadır.

6. *Tercime-i Merziban-name – Cevherü'l-Hikem*: Tarih ve edebiyata dair fıkralar olarak yazmıştır.

7. *Tenbihatü'l-Müneccimin*: bu kitap müneccimlere tenbih anlamında olup, Muhammed Kasım'ın Farsça eserinin tercümesidir.³⁵⁹

ARAP HOCA (Muhammed Tokmak) (1923–1991):

Yine Urfa'nın son devir meşhur âlimlerinden **Arap Hocanın** asıl adı **Muhammed Tokmak**'tır. Arap Hoca da Diyarbakır'daki Nakşibendî şeyhi İsmetullah Efendiye intisaplıydı. Fakat halifelik almamıştır. Arap Hoca önce Buluntu Hacı Abdurrahman Hocadan sonra da Molla Abdulhamiden ders almıştır. Ömrünün sonuna kadar ders vermekle meşgul olmuştur. rızvaniye, Dabakhane ve Kıbrıs tekkesi Camiinde otuz seneyi aşkın ders vermiştir.

1991 senesinde vefat etti. Bediüzzaman mezarlığına defnedildi. Mezarının baş dikmesinde şu kayıtlar vardır:

“Huve'l-Hay el-Baki

Haza kabr el-merhum el-mağfur leh

el-alim el-fazıl Muhammed Tokmak

bin İmam eş-şehir bi'Arab Hoca

Doğum. 1923-Ölüm 14.6.1991

³⁵⁹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1972, II, 278

Urfa'da yetişmiş olan Arab Muhammed Hoca 1923 senesinde doğdu. 14 Haziran 1991 senesinde vefat etti. Devamlı ders vermekle meşgul olan Arab Muhammed Efendi, Buluntu Hacı Abdurrahman Efendi'den sonra Hacı Abdulhamid Efendiden de ders almıştır.

Arap Muhammed Efendinin babası İmam Efendi sağlam bir tüccardı. Sattığı malda bir kötülük olsa, onu alıcıya söylerdi. Malının kötü ve sakat taraflarını katiyen saklamazdı. Oğullarından birini hoca yetiştirmek istemişti. Arab Muhammed hoca efendi gençliğinde, Beykapısı camiinde imam olan Hacı Şerif Hoca'nın yanına gider gelirdi. Hacı Şerif Hoca, Arab Hoca'nın zekâsını beğenmiş ve ders almasını istemişti. Arab Muhammed Hoca böylece Hacı Şerif Hoca'nın yanında "Molla Cami" kitabına kadar okudu. Sonra Hacı Şerif Hoca Arab Muhammed Hoca'yı devrin büyük âlimi Buluntu Hacı Abdurrahman Hoca'ya götürdü. Artık Arab Muhammed Hoca Buluntu Hoca'nın yanında okumaya başladı ve senelerce Buluntu'dan ders aldı. Bu müddet içinde kendisi de yeni öğrencilere ders verirdi. ilim tahsili sırasında çok maddi sıkıntı çekmiştir.

Rızvaniye, Dabbakhane ve Kıbrıs Camilerinde 30 yılı aşkın ders vermiştir. Ders verdiğinde, saatlerce dersi uzasa katiyen acizlik göstermezdi. Sünnete sadık, hakkı destekleyen, İslamın hâkimiyeti için yanan bir adamdı. Çok mütevazı ve çok cömertti. Arab Muhammed Efendi Nakşibendî tarikatına mensuptu. Şeyhi Diyarbakır'da İsmetullah Efendi idi. Kendisi hilafet almamıştır. Hoca maneviyatı çok severdi. Ehli beyte karşı sevgisi ve hürmeti sonsuzdu. Fakir fukarayı çok sever ve onlara daima yardım etmek isterdi. Dostunu, arkadaşını kendinden üstün tutardı.

Her zaman söylediği gibi ölümünden de az evvel derdi ki benim dostlarım evliyaullah'tır. Öldüğümde inşallah onlarla haşrolurum. Allah'tan çok korkar, İslamı yaşamaya özen gösterirdi.

Hoca'nın sevdiği şeyler arasında ilahi ve kasideleri dinlemek de vardı. Nabi'yi ve Füzuli'yi çok severdi.

Hoca hayatının son senelerinde şeker hastalığına yakalandı. Bu hastalıktan kurtulamayarak 14 Haziran 1991 tarihinde vefat etmiş ve Bediüzzaman mezarlığına defnedilmiştir.

Kendisinden bilgi aldığım Arab Muhammed Hoca'nın öğrencisi Halil Hoca Efendi Arap Hoca hakkında şunları anlattı;

Hoca derdi ki

—İster şeyh olsun, ister âlim olsun, ister hacı, ister sofi olsun Hakk'ı tutmadıkça, İslam'ın galibiyetini istemedikçe ondan hayır gelmez.

—Biz ilim adamıyız. Bu ümmet bilmediğini bizden öğrenir. Onun için bizim yükümüz ağırdır. Biz de onlara hakkı ve batılı tanıtmazsak, cezamız ağır olur. Kendinde ilim olana dikkat edin.

—Hoca, bir Kur'an ehlinin zulmun, batılın destekleyicisi olduğunu görünce, ona acıyarak derdi ki, o kur'an ehlidir. İnşallah birgün Hakk'a döner.

Hocaya bir adam gelerek bir meselesi için fetva istedi. Hoca da o adama olumlu bir fetva olmadığını söyledi. Kendine inanmazsa başka hocalardan da sormasını istedi. Adam yine hocaya,

—Sen fetva vermezsen başkası hiç vermez dedi. Bunu duyan Arab Hoca çok kızdı ve adama bağırarak,

—Sen beni methedip hakka aykırı fetva mı vermemi istiyorsun, diye adamı yanından kovdu.

Arab Muhammed Hoca'nın dostlarından olan Urfa emekli vaizi Diyarbakırlı Hacı Derviş Hoca, Arab Hoca hakkında şunları anlatıyor: Arab Muhammed Hoca Efendi ağırbaşlı, vakur, mütevekkil bir kimse idi. Halini Allah'tan başka bir kimseye şikâyet etmezdi. Çok fakir olduğu için hayatı boyunca maddi sıkıntı içinde yaşamıştır. Bir imamlık görevini bile kabul etmemişti. Kendisine yılların dostu olduğumuzu, ihtiyacını hiç olmazsa bize söylemesi gerektiğini söylediğimde

—Ben Allah'tan başkasına ihtiyacımı söyleyemem. derdi.

Arap Muhammed Hoca Efendi hadis ilminde değil de fıkıh ve tefsir ilminde çok kuvvetli idi. Tefsir-i Kebir gibi otuz ciltlik bir tefsir kitabını iki defa tekrar etmişti.

Hoca Efendinin çok dikkat ettiği hususlardan birisi de müslümanların birbiri hakkında çekiştirmeleri idi. Bu gibi çekiştirmeler-

den çok kaçınırdı. Ehli küfürün daima İslamla mücadele halinde olduğunu söyler ve bu yüzden de, ehli küfür karşımızda dururken, biz birbirimizle çekişmeyelim derdi.

Arap Hocanın talebesi Halil Hoca Arap Hocadan naklen anlatıyor: Arap Hoca o sıralarda gençti ve Buluntu Hacı Abdurrahman Hocanın yanında okuyordu. Arap Muhammed Hoca bir ara havas kitabını okumaya çok merak salmıştı. Her gece Urfa'nın güneyinde bulunan kalkan denilen küçük dağa gider, orada bir mağarada Havas kitabını okurdu. Bir gece yine aynı yerde okurken içine bir korku düşer gibi olmuştu. O gece içine korku düşünce eve erken gitmişti. Ertesi sabah derse gittiğinde Buluntu Hacı Abdurrahman Efendi elinde uzun bir asayı Arap Hocaya doğru uzattı ve kendisine

—O kitabı bir daha okuma, deli olursun diye bağırды. Halbuki Arap Muhammed Hoca Havas kitabını gizli okuyordu, hocasının bundan haberi yoktu.

H) URFA'DA RİFAÎ TARİKATI

Rifaî Tarikatının kurucusu Seyyid Ahmet Rifaî (1118–1183) hazretleridir. Küçük yaşta babasını kaybeden Seyyid Ahmet Rûfai hazretlerini dayısı Şeyh Mansur el-Betayihî er-Rabbani yetiştirmiştir. Önce dini tahsilini tamamlayan Seyyid Ahmet hazretleri, dayısının vefatından sonra onun yerine tarikat şeyhi olmuştur.

Merkezi Bağdat'ta bulunan Rifaî tarikatının, 1258 senesinde Bağdat'ın Moğollar tarafından yıkılıp yakılmasından sonra Anadolu'ya girmiş olabileceği söylenilmektedir. Bu tarikatın bu tarihten sonra Türk-Moğol Şamanizminin etkisinde de kaldığı kaydedilmektedir.³⁶⁰ Rifaî tarikarında olanlar, yılan, akrep tutar, ağızlarına ateş alır, çeşitli gösteriler yaparlardı. Mevlânâ Celeleddin Rumî zamanında Seyid Ahmed Rûfai'nin (k.s) oğlu Seyyid Taceddin (k.s) dervişleriyle birlikte Konya'ya gitmişlerdi. Emirler ve şehrin ileri gelenleri halk ve fütuvvet erbabı bunları karşıladılar ve Celeleddin Karatayi medresesinde misafir ettiler. Bu dervişler burada yanan ateşe kendilerini atmak, kızgın demiri ağızlarına sokmak, şeker

³⁶⁰ Ahmet Yaşar Ocak, Zaviyeler, Vakıflar Dergisi XII, Ankara 1978, s. 260

yapmak, mumu laden haline getirmek, kamçıdan kan akıtmak gibi gösterilerde bulunmuşlar ve halkta kendilerini seyretmişlerdi.³⁶¹

Başlangıçtan zamanımıza Urfa Rifailerine doğru gelen Rifâî hali-felerinin isimleri:

Seyyid Ahmed el-Rifâî

Seyyid Ahmed İzzeddin Seyyad

Seyyid Ahmed İzzeddin Seyyadî ebu hamra

Seyyid Ali Naimî sahibü'l-Şebbâk

Seyyid Hasan Ebi Abdüssamed

Seyyid Hayrüllahî'l-kebir sahibül-alem

Seyyid Alaaddin ibni Seyyid Murtaza

Seyyid Muhammed Naimî Beytebelis

Seyyid Ali Tüfeyli

Seyyid Muhammed Dekkavî

Seyyid Abdullah Seyyadî ibnü'l-İsmail şeyh el-hayavanin ebu Hamra

Seyyid Dede Ramazan naimiyü'l-Ruhavî

Seyyid Süleyman Zeki naimiyü'l-Amedî

Rifâîliğin Urfa'ya ne zaman ve kim tarafından girdiği bilinmemektedir. Urfa Harran Kapı mezarlığında gördüğümüz **Ca'dan oğlu Ali Baba** (ö.1885) adına ulaşabildiğimiz en eski Rifâî ismidir. Bunun dışında adını bildiklerimiz zamanımıza daha yakın olanlardır. Muhakkak bu tarikat mensupları da erken zamanlarda Urfa'da faaliyet göstermişlerdir. Fakat bunun hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz.

Urfa'da Rifâî tarikatına mensup olanların iki ayrı şubeden oluştuğu görülmektedir. Urfa'da Rifâî olarak bildiğimiz bir Sayyadî kolu ve bir de Harran'da Raviler kolu vardır.

³⁶¹ Ahmet Eflaki, Ariflerin menkıbeleri, çeviren Tahsin Yazıcı, İstanbul 1966, II, 131

Sayyadî kolu da iki isimle Urfa'ya girmiştir. Bunlardan biri **Mahmut Fehmi Baba** ve diğeri de **Süleyman Zeki Baba'dır**.

Bilindiği gibi Rifaî ve bir kısım Kadirî tarîkatına mensup olanlar Urfa'da debbus dediğimiz şiş vurur veya yılan, akrep tutarlar. Fakat Sayyadî kolunun Ahmed Zeki Hafıza mensup olanları katiyen böyle bir şey yapmazlardı. Ama Nuri baba mensupları debbus vurur, akrep filan tutarlardı.

RİFAÎ TARİKATI SAYYADÎ KOLUNUN MAHMUT FEHMİ BABA KOLU:

Sayyadî kolunun Urfa ile ilişkisi olan ikinci şeyhi ise Erzurumlu veya Muşlu olduğu söylenilen **Mahmut Fehmi Baba** diye tanınmaktadır. Yani Fehmi Baba da Seyyid Abdullah Seyyadî ibnü'l-İsmail şeyh el-hayavanin ebu Hamra'nın bıraktığı halifesidir. Bu kolun mensuplarının anlattıklarına göre Fehmi Baba binbaşı iken İstanbul'da Ebu Derda diye bilinen bir mürşidin zikrine katılmış, ona intisap etmişti. Zamanla ondan halifelik almıştır. İşte bu Ebu Derda Seyyid Abdullah Seyyadî olmalıdır. Sonra tayini Urfa'ya çıkmış, Urfa'ya geldiğinde Halilürrahman Camii medresesi odalarından birinde bir müddet ikamet etmiştir. Bir müddet sonra askerlikten ayrılmış ve Hacı Mustafa adında bir dostu ile Diyarbakır'a geçmiştir. Oradan da Elazığ'a geçmiştir.

Bu zat üç kişiye halifelik vermiştir. Bunlar,

1. Muş Müftüsü Şeyh Şükrü Efendi,
2. Diyarbakırlı Seyyid Baba,
3. Basralı Ahmet Zeki Hafız'dır.

Fehmi Baba sonra İstanbul'a geçmiş ve orada vefat etmiştir.³⁶² Mezarı Karacaahmet mezarlığındadır.

Zamanımızda Urfa'da bu tarikatın halifesi yoktur. Mensuplarının toplu zikrini halifeleri zamanında yaşamış usta dervişler vekâletle idare etmektedirler. Bunlar haftada bir veya iki gece toplu zikir yaparlar. Zikri idare eden besmeleyle ve salâvatlarla başlar ve otururken en az 33 defa toplu halde sesli salâvat okunur. Salâvat-

³⁶² Anlatan: Urfa yaşlılarından ve Rûfai müntesiblerinden Yusuf Bilgin, doğ. 1920

tan sonra silsile okunur. Sonra kelime-i tevhid ve lafza-i celal okumaya başlarlar. Bu arada ayağa kalkılır ve halka olunur. Bu esnada sema yapılır, beyitler ve ilahiler okunur. Bu da tarikat mensuplarının cezbeye gelerek kendilerini tamamen zikre kaptırmalarına yardımcı olur. Cemaati bir heyecan ve coşku alır. Bu vaziyette belli bir sayıda kelime-i tevhid okunur. Zikrin sonunda oturularak dua yapılır.

BASRALI AHMET ZEKİ HAFİZ (ö.1942):

Kıraat-i aşere kurra hafızlarından **Basralı Ahmed Zeki Hafız** da Rifaî tarikatı şeyhidir. Halifeliği yukarda adını zikrettiğimiz Mahmut Fehmi Babadan almıştır.

Aslen Basralıdır ve Basra'da iken hafız olmuştur. Ahmet Zeki Hafız doğuştan ama idi. Basra'dan Bağdat'a giderek, Bağdat'ta Mekteb-i Humayun din ilimleri ve Hafız Kur'an tahsilini yapmıştır. Hafız daha sonra Mısır'a gitmiş orada Kahire başkurası Hatemzade Hacı Mustafa Hafız'dan Kur'an-i Kerim kıraatlerinden "kıraat-i seb'a" dediğimiz kıraati öğrenmiştir. Hafız Mısır'a tahsil için giderken yol üzerindeki bir köyde bir camide aşır okumuştur. Fakat köy halkı Ahmed Zeki Hafızın Kur'an okuyuşunu beğenmemişlerdi. Hafız Mısır'da kıraat-i seb'ayı tahsil ettikten sonra geri dönüşünde aynı köyde yine bir aşır okudu. Bu defa köy halkı kendini çok beğenmiş ve takdirlerini belirtmişlerdi. Ahmet Zeki Hafız Urfa'ya geldikten sonra da Çiftçioglu Muhammed Hafızdan (1860-1932) "Kıraat-i aşere"yi öğrenmiştir.³⁶³ Basralı Ahmet Zeki Hafız, hafızlıkta da çok talebe yetiştirmiş olup, en meşhurlarından biri Hafız Halil Altıparmak'tır. Halil Altıparmak, Basralı Ahmet Zeki hafızın 151. öğrencisi olduğunu söylemiştir.

Basralı Ahmet Zeki Hafız, Sultan Reşat zamanında Basra'dan önce Van'a geçti. Van'da iken 1913 senesinde kendisine İskender Paşa Camiinde Kur'an-ı Kerim okuması için bir berat verilmiştir.

Beratta şunlar yazılıdır:

"Sultan Muhammed Reşad Han ibni Sultan Abdulmecid Han

³⁶³ Bilgiyi veren Ahmet Zeki Hafızın öğrencilerinden Hafız Halil Altıparmak

Nişan-i şerif-i alişan-ı sami mekân-ı Sultani ve tuğra-yı ğarra-yı Şahan nişan-ı Hakanî el-ferû bi'l-avni er-Rabbanî hükmü oldur ki.

Van'da kâin merhum İskender Paşa Camii şerifinde kadim mislühum şehri elli kuruş vazife ile cüz-hanlık cihetinde emsaline tevofikan kuyud-i vakfiye kalemine müceddeden kayd ile bila berat mutasarrıfı Hafız İbrahim'in tarik-i hizmet olduğu cihetle nez'inden lede'l-imtihan ehliyeti nümayan olan işbu rafi' tevki' refi'îş-Şan-ı Hakanî Hafız Ahmed zide sala-huhu uhdesine müceddeden tevcihi iş'ar mahalli ve mahkemeti'l-vakfın i'lamı üzerine makam-ı nezaret-i evkaf-ı humayunumdan ba telhis ifade kılınmakla mucibince tevcih olunmak fermanım olmağın 1331 senesi cemazielahiresinin 29. günü bu berat-ı Humayunumu verdim ve buyurdum ki mumaileyh salif ez-zikr cüz-hanlık cihetine vazife-i mersumesiyle bi'l-nefs bila kusur eda-yi hizmet etmek ve terk ve tekâsül eder ise ref'dar-ı ahire vermek şartiyle mutasarrıf ola. Tahriren fi ğurre-i şehri ramazan el-mübarek, sene 1331"³⁶⁴

Anlaşıldığına göre Van'daki İskender Paşa camiinde cüz okuyan Hafız İbrahim'in vazifesini terk etmesi üzerine bu görev, emsallerinden üstün olan Ahmed Hafıza imtihanla aylık 50 kuruş ücret karşılığında verilmiştir. Bunun için verilen padişah fermanı 6 Haziran 1913 tarihini taşımakta olup, kendisine de 4 Ağustos 1913 tarihinde yazılmıştır. Daha sonra Hafız Muş'a geçmiştir. Burada iken Rifaî tarikatı şeyhi olan Mahmut Fehmi Efendiye intisap ettiği düşünülmektedir. Fakat Muşlu Mahmut Fehmi Baba Urfa'da bulunduğu senelerde Ahmet Zeki Hafız Rifaî ondan tarikatının hali-feliğini almıştır da denilmektedir.

Ahmed Zeki Hafız birinci cihan savaşı çıktığında Diyarbakır'a gitmiştir.

Rifaî tarikatı halifeliğini Muşlu Mahmut Fehmi Efendiden aldı. Şeyhinin emri ve icazeti ile Urfa'ya gelerek, Urfa'da Kadioğlu Camiinde Rifaî tekkesi açmıştır.³⁶⁵ Diğer bir rivayete göre Muşlu Mahmut Fehmi Baba arasına Urfa'ya gelirdi. Ahmet Zeki Hafız da,

1.Hafız Abdurrahman Çiftbudak (1895–1962),

³⁶⁴ Bkz. Belge No. 18

³⁶⁵ Basralı Hafız hakkındaki ailevî bilgileri oğlu sayın Vahdettin Akbal vermiştir.

2. Abdulkerim Apaydın,

3. Sofi Ali

4. Hilvanlı Şeyh Halil'i halife bırakmıştır.

Hafız Efendinin Urfa çevresi ve Diyarbakır, Siirt ve Muş'ta çok sayıda bulunan müritlerinden başka hükümet ricali ve halk arasında da saygın bir yeri vardı.

Basralı Ahmet Zeki hafız 1942 yılı Ramazan ayının 12. günü sabaha karşı rahmete kavuştu. Vefatından beş-altı saat önce baş ucunda oğlu Vahdettin oturuyordu. O sırada Hafız devamlı Arapça konuşuyordu. Oğlu bir isteği olup olmadığını sorduğunda, kendisine bol bol dua etmişti.

Ahmed Zeki Hafızın mezarı Bediüzzaman mezarlığında Bediüzzaman türbesinin biraz güney-batısındadır. Mezar taşında ders verici şu beyt yazılmıştır.

*Kişîye en ulu kâşane yerdir,
Kıymetin mizanı hak-i makberdir.*

MENKİBELER:

Hafız doğuştan âma idi. Ancak görenlerden daha ferasetli, hareket ve yürüyüşleri, tanıma ve sezgileri daima dikkat çekmiştir. Yıllar sonra ziyaretine gelenlere isimleriyle hitap eder, hatta ziyaret sebeplerini bile açıklardı.

Basralı Hafızın oğlu Vahdettin Beyin Halfeti'de bir olul arkadaşının ablası aklî dengesini kaybetmişti. Hasta olan kızın anne ve babası Hafızın yanına gelmeleri için ricada bulunmuşlardı. Nihayet bunlar hastayı yanlarına alarak Urfaya geldiler ve Basralı Hafızın evinde bir hafta kaldılar. Bir hafta sonra hasta iyileşti ve evlerine döndüler.

1957 yılının bir ramazan günü sabah saat 8 civarında Vahdettin Efendi babasının mezarını ziyaret için yeni yoldan kabristana iner-

ken, takriben 150 metre mesafedeki Bediüzzaman hazretlerinin bulunduğu türbe önündeki arayol üstünde babasının kendisine doğru dönük, giyinik olarak gülümsediğini gördü ve bu olaya çok heyecanlandı. Süratli adımlarla yetişmek için yürüdü ancak babası yoktu. Acaba başkası mıydı diye etrafına bakındı, hiçbir canlı görmedi.

Yine Vahdettin Efendi anlatıyor: Vahdettin efendinin otuz yaşlarındaki kızı 1992 senesi kurban bayramından bir hafta evvel, sabah ezanından iki saat önce, oda kapısı kapalı olduğu halde yasin-i şerif okuyordu. Bir anda kapının açıldığını, kapısında büyük huzmeli bir aydınlık ve o aydınlığın içinden dedesi Basarlı Hafızın çıktığını ve gülerek kendisine hitaben;

—Daha önce okumuyordun, sözlerini birkaç defa tekrarlayarak ayrıldığını görmüştü. Bunu babası Vahdettin Efendiye anlatırken gördüğünün katiyen rüya olmadığını, çünkü o gece hiç uyumadığını, canlı bir şekilde gördüğünü söylemiştir.

Vahdettin efendi üç-dört yaşlarında iken babası, Vahdettin efendinin hiç erkek çocuğu olmayacağını bir arkadaşına söylemişti. Gerçekten de Vahdettin Efendinin üç kızı oldu fakat erkek çocuğu olmadı.

Basarlı Hafız efendi sığara tiryakisi idi. Bir akşam üzeri tütünü bitmişti, sığara içemiyordu. O sırada oğlu Vahdettin efendi 5-6 yaşlarında bulunuyordu. Vahdettin efendi babasına tütün almak için izin istedi fakat küçüklüğünden dolayı babası izin vermedi. Aradan yarım saat kadar geçtikten sonra iki ziyaretçi ellerinde tütün torbalarıyla Adıyamandan geldiler.

Osman Çiftbudak anlatıyor: Evimiz yenyolda Cumhuriyet ilk okulunun arkasında idi. Ev eski bir yapı idi. Birkaç günden beri

evimizde çok büyük bir yılan çıkarak bizi korkutuyordu. Evde serbest hareket edemez olmuştuk. Yılanı öldürmek de kolay değildi. Babam Abdurrahman Hafız, şeyhi olan Basralı Ahmet Zeki Hafıza durumu anlattı. Basralı Hafız babama

—Git yılanın çıktığı deliğe doğru “Buradan git, yoksa fena olur diye seslen dedi. Babam da yılanın deliğine doğru hafızın dediği gibi seslendi. Gerçekten bir iki gün sonra yılanı bir kedi tarafından parçalanmış olarak bulduk.

Şekerci Ahmet Apaydın anlatıyor: amcam Abdülkerim Apaydın, Basralı Ahmet Zeki hafızın müridi idi. İkisi birlikte bir gün kıra gitmişlerdi. Abdülkerim Apaydın tütün kutusunu çıkardı, bir sığara saracaktı. Basralı hafız da oradan bir sığara kağıdı aldı ikiye katladı. Çevirdi düzeltti. Tekrar öbür tarafına çevirdi yine sıvazlayarak düzeltti. Bu sırada Abdülkerim efendinin gözü şeyhinin eline ilişti. Elindeki sığara kağıdı, o zamanın parası ikibuçuk lira olmuştu. Yanıldığını sanarak bir daha baktı, evet, ikibuçuk liraydı. Buna da inanmadı şeyhinin elinden aldı, sağa sola çevirdi baktı evet, yanılmamıştı. Bu ikibuçuk liraydı. Parayı tekrar şeyhine geri verdi. Basralı hafız da o parayı küçük küçük parçalara bölerek oturduğu minderin altına attı.

Yine Ahmet Apaydın anlatıyor: Diyarbakır Ergani'ye gitmiştim. Orada Fehmi babanın halifesi Şükrü babanın türbesi vardı. Onu ziyaret edecektim. Sorduğum adamlar bana Şükrü babanın türbesinin sadece yol üzerinde olduğunu söylemişlerdi. Arabamla tarif ettikleri yola girdim, bir miktar ilerledim. Öyle bir yer geldi ki artık gidecek yol kalmadı. Bunun üzerine geri dönmek istedim, bir türlü dönüş alamıyordum. Etraf bütün iri taşlarla doluydu. Dönüş almak için epeyyi uğraştım. Bir türlü dönemiyordum. Bunun üzerine arabadan indim ve nasıl dönüş alabilirim diye etrafı kontrol etmeye başladım. O sırada yolun kenarında bulunan mezarları gördüm ve

—Hele bunlar kimin mezarlarıdır diye yazılarını okuyordum ki hemen önünde durduğum mezarın Şükrü babanın mezarı olduğu-

nu gördüm. Onu görüşüm beni o kadar mutlu etmişti ki anlatılması mümkün değil. Mezarın yanında oturdum, fatiha ve dualar okuduktan sonra tekrar arabaya bindim. İki adım ileri gidince yol dönüş yapacak kadar genişlediğini gördüm ve oradan dönüş yaparak şehre geldim.

ABDURRAHMAN ÇİFTBUDAK (1895–1962):

Abdurahman Çiftbudak da Rifaî halifelîği yapmıştır. Kendisi hafız olup geçimini hal pazarında komisyonculuk yapmakla sağlıyordu. Basralı Ahmed Zeki Hafızdan halifelik almıştı. Kendisi 26.02.1962'de vefatından sonra bu görevi, Ahmet Zeki Hafızın diğer halifesi Abdulkerim Apaydın devam ettirmiştir.

Mezarının baş dikmesinde şunlar yazılmıştır.

Fatiha

Lailaheillallah Muhammedün Resulallah

Haza Kabre'l-merhum el-mağfur

Rufai halifesi Abdurahman

Hafız Efendi bin Osman

Tüvüffiye fi şehri Ramazan

sene 1381

Bu yazının altında Latin harfleriyle de şu bilgi verilmiştir:

Abdurahman Hafızefendi

Çiftbudak

26-2-1962

Ulucamiin eski müezzini Şeyh Ubeyd bir hatırasını şöyle anlattı: “Bağdat’a gidecektim, Şeyh Abdurrahman Çiftbudak’a uğradım. Ona

—Bağdat’a gidiyorum, bir emrin var mı? Diye sorduğum da

—Güle güle git gel, dedi ve cebime birkaç kuruş da para koydu. Git, Bağdat'ta Ahmed el-Rifaî Hazretlerinin kabrini ziyaret et. Bağdat'a gittim, daha Abdurrahman Hafızın isteğini yerine getirmemişim. Bir gece rüyamda muhteşem bir konağa gittiğimi görüyordum. Kapıcıya bu konağın kimin olduğunu sordum. Bana Şeyh Ahmed el-Rifaî hazretlerinin konağı olduğunu söyledi. İçeri girmek istedim, bırakmadı.

—İçerde misafir var dedi. Biz böyle konuşurken içerden bir ses

—Kim o, diye sordu. Kapıcı da kendisini ziyaret etmek istediğimi söyledi ve izin aldı. Şeyh Ahmed el-Rifaî hazretlerinin yanına girdiğimde bir misafiri vardı. Şeyh bana

—Nereden geliyorsun? Diye sorduğunda ona Urfa'dan geldiğimi söyledim. Bana

—Urfa'da Abdurrahman Çiftbudak'a selam söyle, dedi. Yanında oturan misafirine baktığım zaman onun Abdurrahman Çiftbudak olduğunu gördüm.

Hacı Emin Beyazgül, Abdurrahman Hafızın vefat ettiği geceyi anlatıyor: “Dayım Abdurrahman Çiftbudak Rifaî tarikatı halifesi idi. Vefat ettiği gece, bütün müridlerini evinde toplamıştı. Gece yarısına kadar zikir etmişlerdi. Bir ara dayım:

—Ruhum göğsüme geldi. Ben öleceğim. Dedi. Sonra “Allah, Allah” diyerek ruhunu teslim etti.

Abdurrahman Çiftbudak'ın mezarı

ABDÜLKERİM APAYDIN (ö.1971):

Ahmet Zeki Hafız'ın yetiştirdiği halifelerinden biri de Abdülkerim Apaydın idi. Fakat Hafız Abdurrahman Çiftbudak'ın vefatından sonra bu görevi sürdürdü. Arada bir Urfa'nın yakındaki mağaralara giderler, orada zikir ederler ve bu arada debbus denilen şiş vurdukları da olurdu. Abdülkerim Apaydın 1971 senesinde vefat etti.

Ahmet Apaydın anlatıyor: Ahmet Apaydın'ın amcası Abdülkerim Efendi Rifaî tarikatı mensubu idi. Ahmet Apaydın'ın çocukluğunda amcasının Şeyhi Mahmud Fehmi Baba henüz Urfa'da bulunuyordu. Abdülkerim Efendi sarayönünde leblebicilik yaptığından, Mahmud Fehmi Baba bazen onun dükkânına gelir sohbet ederdi. Ahmed Apaydın ise o senelerde henüz yedi sekiz yaşlarında idi. Fakat her oyundan sonra yan tarafına bir ağrı girer ve kendisini çok rahatsız ederdi. Ağrı geçinceye kadar elini beline dayar ve öylece beş on dakika kadar bir tarafa büzülerek ağrısının geçmesini beklerdi. Buna dalak ağrısı diyorlardı. Bir yine Ahmet Apaydın amcasının dükkânında iken Fehmi Baba da oraya geldi. O

sırada Ahmet Apaydın'ın yine sancısı tutmuş, kendisini perişan ediyordu. Konuşma sırasında amcası, Fehmi Babaya:

—Baba dedi, bu çocuk dalağından rahatsız, bunu bir hal etsen, dedi. O da olur dedi ve konuşmalarına devam ettiler. Fehmi baba artık kalkıp gidecekken, Ahmed'in amcası kendisine:

—Hadi Ahmet, sen de babanın elini tut beraber gidin der. Ahmed de Fehmi Babanın elinden tutar, Samsat kapısı mevkiinde şimdiki Atatürk lisesinin bulunduğu yere kadar gelirler. Orada çimenlik yerde Fehmi Baba oturur, Ahmed'e de karşısına oturmalarını söyler. O da Fehmi Babanın karşısına oturur. Fehmi Baba cebinden bıçağını çıkarır. Ahmet bıçağı görünce, Fehmi Babanın kendisini keseceğini zannederek korkar ve kaçmaya başlar. Fehmi Baba kendisine,

—Oğlum niye korktun? Ben otu yolacağım, sana bir şey yapmayacağım, korkma, gel otur ve ayağını önünde çift et der. Bunun üzerine Ahmed'e güven gelir ve babanın dediği gibi oturur, Fehmi Baba bıçakla Ahmed'in ot üzerindeki ayağının ölçüsünü çizer ve

—Hadi ayağını çek, der. Ahmet ayağını çektikten sonra Fehmi baba bıçakla ölçüsünü aldığı otları keser. Sonra işte bu kadar der ve kalkıp evlerine giderler.

O günden sonra Ahmet Apaydın kendinde bir daha o ağrının olmadığını ve iyileştiğini söylüyor.³⁶⁶

KABANİ MAHMUT HOCA (ö.1996):

Asıl adı Mahmut Özbay'dır. Kendisine Kabani Mahmut derlerdi. Rızvaniye Camii imamı olan Mahmut Hoca, Hafız Abdurrahman Çiftbudak'ın bıraktığı halifesi idi. Hafız Abdurrahman Çiftbudak'ın vefatından sonra bu kolun görevini Mahmut Hoca devam ettirmiştir. Mahmut Hoca 1996'da vefat ettiğinde Bediüzzaman mezarlığına defnettiler. Gerçi Abdülkerim Apaydın ondan kıdemli idi ama o, bir kenara çekilmişti. Tarikat hizmetini Mahmut Hoca yaptırıyordu. Mahmut Hocanın vefatından sonra yerine vekil olarak marangoz Hacı Mustafa Habergetiren görevini devam ettirdi.

³⁶⁶ Anlatan, Ahmet Apaydın, ortaokul tahsilli, 1939 Urfa doğumlu, şekerci.

Tarikat mensuplarına haftada bir gün toplu zikir yapılmasında ser zikirlik etmektedir..

RİFAÎ TARİKATI SAYYADÎ KOLUNUN SÜLEYMAN ZEKÎ BABA KOLU

Sayyadi kolu, **Seyyid Abdullah Sayyadî ibnü'l-İsmail şeyh el-hayavanin ebu Hamra'nın** bıraktığı halifelerine verilen isimdir. Bu zatın da Urfalı olduğu ve kabrinin Urfa'da Mevlidihalil camii haziresinde olduğu fakat kaybolduğu söylenilmektedir.³⁶⁷

ŞEYH NAİM DEDE RAMAZAN ER-RUHAVÎ

Şeyh Naim Dede Ramazan Er-Ruhavî'de aslen Urfalıdır. Seyyid Abdullah Sayyadî ibnü'l-İsmail şeyh el-hayavanin ebu Hamra'nın halifesidir. Anlatıldığına göre Süleyman Zeki babayı irşat etmek için Urfa'dan Diyarbakır'a gitmiştir. Diyarbakır'da vefat etmiştir. Kabri halifesi Süleyman Zeki babanın kabrinin yanındadır.

SÜLEYMAN ZEKÎ BABA

Diyarbakırlı **Süleyman Zeki Baba** Rifaî tarikatının Sayyadi koluna mensuptur. Zeki Babanın da şeyhi **Naim Dede Ramazan Efendi** olup, bunların her ikisinin de aslen Urfalı oldukları, Urfa'dan Diyarbakır'a gittikleri söylenilmektedir.³⁶⁸ Naim Dede Ramazan Efendinin de şeyhi **Seyyid Abdullah Sayyad**'dır. Bu yüzden bunlara Sayyadî denilmiştir.³⁶⁹ Bu zatların doğum ve vefat tarihlerine ulaşamadık.

Bana Mehmet Ali Küçükoğlu'nun verdiği bilgilere göre Seyyid **Süleyman Zeki Naimîyü'l-Âmedî** yani Diyarbakırlı Süleyman Zeki Baba'nın bıraktığı halifeleri de şunlardır:

1-Seyyid Mustafa Nuri Baba

2-Sadık Halife

³⁶⁷ Mehmet Ali Küçükoğlu,

³⁶⁸ Anlatan, Mehmet Yusufğlu. Nuri babanın müntesiblerinden.

³⁶⁹ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve âlimleri, Şanlıurfa 1996, s. 110

3-M. Ali Halife

4-Mehmet Hayri Efendi (Gaziantep'te)

NURİ BABA (Ö.1951):

Asıl adı Mustafa Nuri Babadır. Devrinin Rifaî şeyhlerinden olan Nuri Baba, Diyarbakırlı **Süleyman Zeki Babanın** halifesidir. Say-yadi koluna mensuptur.

Yine Mehmet Ali Küçükoglu'nun verdiği bilgilere göre Mustafa Nuri Baba aslen Bireciklidir. Babasının adı Hacı Mehmet'tir. Babası Gaziantep'te Ticaret Odası başkanlığında bulunmuştur. Mustafa Nuri Baba da o senelerde Gaziantep'te dünyaya gelmiştir. Kendileri Arabizade Katibilerinden olup soyadı kanunu çıktığında Yazğan soyadını almışlardır. Mustafa Nuri baba Harp Okulunda omuştur. Önyüzbaşı iken istifa ederek Urfa'ya dönmüştür. Henüz görevde iken Nakşibendi halifesi Palolu Şeyh Ali Efendiye intisap etmiştir. Kendisine şeyhi tarafından hilafet verilmişse de bu görevi yapamayacağını söyleyerek kabul etmemiştir.

Nuri Baba 40 yaşından sonra marangozluk mesleğini öğrenmiş ve geçimini marangozlukla sağlamıştır. Nuri baba Halep'te olduğu sırada bir gece rüyasında bir zatı görmüştü. Bu zatın başının üzerindeki duvarda "Vallahu zü'l-fadlû'l-azim" tabelasının asılı olduğunu görür. Bir müddet sonra iş ortağı ile Diyarbakır'a gittiğinde kaldığı handa hancıya sohbet edilecek bir kimse olup olmadığını soruyor ve hancı da kendisine, Süleyman Zeki babayı söyler. Süleyman Zeki babanın yanına gittiğinde rüyada gördüğü zat olduğunu ve başı üzerinde aynı tabelanın durduğunu görür. Orada Süleyman Zeki babaya intisap eder ve zamanla tarikatta yükselerek hilafet alır. Böylece Nuri baba Rifai şeyhliğinde irşada başladı.

Diyarbakırlı Süleyman Zeki Baba'nın Urfalı halifesi Nuri baba'nın türbesi Bediüzzaman Mezarlığında olup, mezarının ayak dikme taşında şu manzume yer almıştır.

Derde dermanı ararsan
Seher kaim olandan sor,
Her gece hun-i ciğer yakub
Bahr-i umman olandan sor.

Bu esrar-i hakikatte
Hep bir noktadır davamız,
Bir gelen yok, giden gelmez,
Gel o esrarı benden sor.
Terki terk etmezsen gafil,
Derya olsa da ezkârın,
Bulamazsın böyle ceddiyarı
Git yüz bin Süleymandan sor.

Nuri Babaya mensup olan Rifaîler, akrep ve yılan tutmak, Urfa'da debbus denilen şiş vurmak gibi çeşitli gösterilerde bulunurlardı. Bunların arasında evinde yılan besleyen bile vardı. Nuri Babadan sonra yerine Yusuf kalfa halife oldu.

Mehmet Ali Küçüköğlu'nun verdiği bilgilere göre Nuri Baba da dört halife bırakmıştır. İsimleri şunlardır.

Mahmut Kirve (Küçüköğlu)

Yusuf Baba

Maraşlı Ahmet Ertuğrul

Fıstıkçı Hasan (Gaziantep)

Nuri Baba türbesi

YUSUF KALFA (1910 – 11.10.1991)

Yusuf Kalfa, 1328 Rumi, 1910 Miladi tarihinde Urfa'da Yeni mahalle büyükyol'da şimdiki Salahaddin Eyyubi camii arkasındaki sokakda doğdu. Babasının adı Osman, annesinin adı Gülçin hanımdır. Yusuf halife beş yaşında iken Babası Osman efendi Yemen savaşına gitmiş ve orada şehit düşmüştür. Kendileri Katrano ailesindendir. Mesleği Marangozluktu. Dükkanı karakoyun deresi üzerindeki askeri mahfelin arkasında idi. O yüzden dükkanının önünden Nuri babayı akrabası Kürkçüoğlu Mahmut Nedim'in konağına giderken görürdü. Kim olduğunu sorup öğrendikten sonra kendisine intisab etmiştir. Urfa'da Rifaî şeyhi olan Nuri babaya intisab etti. Tarikata ne zaman girdiğini öğrenemedik. Zamanla Nuri babadan halifelik aldı. Nuri Babanın vefatından sonra Urfa'da Yusuf kalfa Rifaî şeyhi olarak devam etti. Yusuf kalfa da bu iki kişiyi halife bıraktı.

Maraşlı Enver Ertuğrul

Ali baba Çiftlikli (Mersin)

Kendisi çalışarak geçimini temin ediyordu. 11.10.1991 tarihinde vefat etti. Bediüzzaman mezarlığında Nuri Babanın türbesine defnedildi. Kendisi hakkında oğlundan maalesef bilgi alamadık.

Yusuf kalfanın vefatından sonra Urfa'da kendi kollarından halife kalmadı. Kıdemli bir dervişin görevi yürütmeye devam etmekte olduğu söylenilmektedir. Bu Rifaîler Urfa'nın yakınlarındaki kendilerine ait bir mağarada günlerce kalır ve zikirle meşgul olurlar.

MAHMUT KİRVE (KÜÇÜKOĞLU) (1910-2005)

Mahmut Kirve (Küçüköğlu) hakkında oğlu Mehmet Ali Küçüköğlu'nun bana mektupla anlattıklarını aynen veriyorum:

Mahmut Kirve (Küçüköğlu) 1910 yılında Urfa'da Dergezenli mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Hamevend aşiretine mensup Hacı Davud Ağadır. Annedi de Dodanlı aşiretine mensup olup Ayşe hanımdır. Çocukluğunda babasının maddi durumu iyi olduğu için Mahmut Kirve de iyi bir tahsil görmüş ve dolayısıyla iyi yetişmiştir. Arapça, Farsça ve Osmanlıca'yı çok iyi bilirdi. Fuzulî'nin Divanı'nı ve Mevlana'nın Mesnevi'sini elinden düşürmezdi.

Ayrıca Süryaniceyi de okur yazardı. Gençliğinde köyünde ağalık yapardı. Köylü kendisini çok sever bu yüzden kendisine (Namus sahibi) derlerdi.

Mahmut Kirve'nin Nuri Baba ile tanışması 7 yaşında iken olmuştur. Yine ilk önce Nuri babanın vasıtasıyla Süleyman Zeki baba ile tanışmış ve ona intisap etmiştir. Sonraları şeyhi Süleyman Zeki baba kendisini Mustafa Nuri babaya göndererek ona intisap etmesini söylemiştir. Dolayısıyla Mahmut kirve Nuri Babaya bağlanmış ve ondan hilafet almıştır.

Mahmut Kirve tahsildar olarak Urfa'da görev yapıyordu. Bir ara tahsildarlığı bırakarak ticarete atılmış fakat ticareti başaramadığı için tekrar eski görevine geçmiştir. Tahsildarlıktan emekli olmuştur. Mahmut Kirve Nuri Babasının vefatından sonra mürit toplamaya başlamıştır. Arada bir Gaziantep'e gider ve orada irşad görevini sürdürürdü. O yüzden bu zatın müritleri hep Gaziantep'tedir. 7.10. 2005 tarihinde 95 yaşında vefat etmiş, Urfa'da Bediüzzaman mezarlığında küçükler aile mezarlığına defnedilmiştir. Üzerine bir türbe yapılmıştır. Mezar taşında şunlar yazılıdır:

Terki terk etmesen gafil

Derya olsa da ezkârın

Bulamazsın böyle bir ced-i yâri

Git yüzbin Süleyman'dan sor

Ya munisi külli Vahidi

Ya Rifaî

Türbesi müritleri ve sevenleri tarafından ziyaret edilmektedir.

Mahmut Kirve bir halife bırakmıştır. Bu halifesi de Gaziantep'ten Hacı Zekeriya efendi olup vefat etmiştir.

CA'DAN OĞLU ALİ BABA (Ö. 1885):

Rüfai tarikatı mensuplarından biri de **Ca'dan oğlu Ali Baba**'dır. **Ca'dan oğlu** diye tanınan Ali Baba 1885'de vefat edince Harrankapı mezarlığına defnedilmiştir.

HACI RAMAZAN HAFIZ (1824–1910):

Hacı Hafız Ramazan Efendi devrinin büyük din âlimlerinden-
dir. Kendilerine Müderris zade deniliyordu. Nüfus kaydına göre
hicri 1239 miladi 1824 tarihinde Urfa'da doğdu. 1910 yılında vefat
etti. Babası Osman, annesi Elif adındadır. Sonradan torunları "Bo-
ran" soyadını almışlardır. Sayın Bekir Uzun Hoca Efendinin anlat-
tığına göre Hacı Ramazan Hafız, tahsilini Kayseri'de yapmıştır.
Henüz genç yaşlarda iken Kayseriye giden Ramazan Hafız, Kayse-
ri'nin meşhur alim ve evliyasından Hacı Torun diye tanınan Mu-
hammed Salih Efendiden (1799-1885) ders almış ve icazetini de bu
zattan almıştır. Hacı Ramazan Hafız Efendi din ilimlerinin yanında
mantık, felsefe ve hesap bilimlerinden de yetişmiş ve kuvvetli bir
bilgi sahibi olmuştur.

Hacı Ramazan Hafız Efendi Urfa'da İbrahimiye medresesinde
yıllarca ders vermiştir. Bu yüzden İbrahimiye müderrisi diye şö-
ret kazanmıştır. Hafız Ramazan Efendi 1910 senesinde vefat edince
Bediüzzaman mezarlığına defnedilmiştir. Mezarı Bediüzzaman
mezarlığında "Nebih Efendi" türbesinin hemen doğusunda yeşile
boyanmıştır. Mezarının baş dikme taşında şu kitabe yazılıdır.

Dahilek ya Muhammed

Lâilâhe illallah Muhammedun resulallah

Haza kabrü'l-merhum el-mağfur

el-alimu'l-allametü'l-muhakkik el-mudakkik

el-mehabetü kidvetü'l-füdelâü'r-rasihin

ve umdetü'l-hibrü'l-mieteyn el-Hac Hafız Ramazan Efendi

ibni Osman Efendi eş-şehir müderrisu medresetü İbrahimiye

Tüviffa fi gurrati Muharremu'l-haram

Sene 1328

Hicri 1328 senesi muharrem ayının ilk günü, miladi 1910 senesi
Ocak ayında vefat etti. :Kitâbede belirtildiği gibi âlimler alimi, araş-
tıran ve inceleyen, büyük ve fazıl alimlerin heybetli önderi ve iki
yüzyılın alimlerinin güvendiği Hacı Hafız Ramazan Efendi diye
tanıtılmıştır.

Buluntu Hacı Abdurrahman Efendi, Miftahizade Hasan Efendi kendisinden ders almış âlimlerdir. Müftü Eyyub Sabri Efendi de az bir zaman kendinden okumuştur.

Hacı Ramazan Efendi Rifai tarikatının Sayyadi koluna mensuptu. Bu tarikatta halifelik aldığı söylenilir. Sayyadi kolundan hangi şeyhten halifelik aldığını bulamadık. Fakat kendisi tarikatta değil Medresede hizmet vermişti. Tarikat mensubu olduğunu açıklamazdı. Daha önceki senelere ait bu tarikat mensuplarından kimseye rastlayamadık.

ŞEYH SEYYİD AHMED (ö.1965)

Türbesi Bediüzzaman mezarlığının batı ucundadır. Rifai tarikatı şeyhi olduğu mezar taşında yazılıdır. Kendisinin Hazreti Hüseyin (r.a) soyundan gelen seyyid olduğu kaydedilmiştir. Hicri 1385, miladi 1965 tarihinde vefat etmiştir. Baş dikme taşında şöyle tanıtılmıştır.

Haza el-merhum

Kutbu'l-arifin eş-şeyh

Es-seyyid Ahmed

Bin es-seyyid Ali

El-rifai el-Hüseyini.

Rahmetullah.

1385

I) URFA'DA ŞAZELİ TARİKATI

Şazeli tarikatı, kuzey Afrika'da Tunus'da müesseseseleşmiş bir tarikattır. Bu tarikatı Takıyeddin veya Taceddin künyesiyle meşhur olan Ebu Hasan Ali bin Abdullah el-Şazeli (1197–1258) kurmuştur. Taceddin İskenderi'nin 1295'de telif ettiği bir eserinde zikrettiğine göre Şazeli "Hizbe'l-Bahr = denizi teshir" adlı bir dua derlemesi yapmıştır.³⁷⁰ Hizbe'l-Bahr'de Esma-i Hüsnâ, salâvat-ı şerife ve birçok sahih rivayetle Peygamber Efendimizden varid olmuş dualar yer almaktadır.

³⁷⁰ D.S. Margoliouth, "Şaziliye" İslam Ansiklopedisi, XI, 366

Hizbe'l-Bahr, denizde yazıldığı için bu adı almıştır. Rivayete göre Ebu'l-Hasan Şazeli yelkenli ile Kızıl denizde seferde iken günlerce rüzgâr esmez. Bu yüzden gemi yürümez. Ebu'l-Hasan Şazeli bir rüya esnasında iken Resul-i Ekrem (s.a.s) kendisine bu evrad-ı okumasını emir ve tavsiye eder. Ebu'l-Hasan Şazeli uyanınca evradı okur. Birden rüzgâr esmeye başlar ve sahile ulaşırlar.³⁷¹

Bu tarikat mensupları sünnete çok bağlıdırlar. Bu konuda Şazeli “elde ettiğin bir keşif hali sünnet ve kitapla çelişirse derhal o keşfi bırak. Kitaba ve sünnete sarıl.” Demekle sünnete bağlılığını göstermektedir.³⁷² Ebu Hasan Ali Şazeli Kuzey Afrika bölgesinin yetiştirdiği en büyük mutasavvıflardandır.

Zamanın meşhur seyyahı ibni Battuta, Şazeli hazretlerinin bir kerametini şöyle nakletmektedir.

“Ebu Hasan Şazeli her sene yukarı Mısır yolunu takip ederek hacca giderdi. Son hacca gidişinde hizmetçisine:

—Yanına bir balta, bir küfe, güzel kokular ve bir ölü için ne lazımsa hepsini al. Dediği zaman hizmetçisi:

—Efendim, bunları neden yanımıza alıyoruz? Diye sorduğunda, Şazeli hazretleri:

—Humeysira'da görürsün diye cevap verir. Humeysira'ya yetiştikleri zaman Şeyh Ebu'l-Hasan gusl edip iki rekât namaz kıldı. Son rekâtını bitireceği sırada ruhunu teslim etti.”³⁷³ Böylece kerameti meydana çıkmış oldu.

Onun kurduğu Şazeli tarikatı mensupları İslamiyetin geniş ülkelere yayılmasında büyük rol oynamışlardır. Onlar tam birer mücahid gibi hareket etmiş, İslam için çalışmışlardır.

Şazeli tarikatının Urfa'daki mümessili 1600'lü yıllarda Urfa'da bulunmuştur. Bugün Urfa'da bu tarikat mensubu hiç kimse kalmamıştır.

³⁷¹ Kâtip Çelebi, Keşfüzzünun, M.E. B. İstanbul 1971, I, 661

³⁷² İmam-ı Şarani, Tabakatü'l-Kübra, tercüme. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul 1969, II, 964

³⁷³ İbni Battuta, Büyük Dünya Seyahatnamesi, sad. Mümin Çevik, İstanbul tarih-siz, yenişafak yayınları, s. 37

ŞAZELİ ALİ DEDE

Tarikatların oluşmasından sonra, Urfa'da yaşayan önemli mutasavvıflar da görülmektedir. Bunlardan biri, 1651'den sonra vefat eden Şazeli tarikatı şeyhi **Şazeli Ali Dede'dir**. Türbesi Halilürrahman Camii mezarlığındadır.

Şazeli Ali Dede, Şazeli tarikatının Urfa'daki tek temsilcisidir. Şazeli Ali Dede Kuzey Afrika'da yaşamış olan Şazeli Hasan Dede evlatlarından olup, Kendisi Afrikadan evvela İstanbul'a gitmiş, oradan da Urfa'ya gelerek yerleşmiştir. Osmanlı padişahı Sultan IV. Murat 1639'da Bağdat seferine giderken Urfa'ya da uğramıştı. Bu sırada padişah Şazeli Ali Dedeyi ziyaret etmiş, dedenin misafir perverliğinden hoşnut kalan padişah, dedeye bazı ihsanlarda bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında Ali Dedenin, padişaha o mevsimde bulunmayan kaysı eriği ikram etmekle kerametini göstermiş olduğunu, kendisinden bilgi aldığımız ve kız tarafından Ali Dedenin torunu olan merhum Abdurrahman Güllüoğlu anlatmıştır. Elimizdeki belgeye göre Sultan IV. Mehmet tarafından da 30 Kasım 1651 tarihinde verilen bir beratla, Urfa bitişiğindeki Karaköprü köyünün kendisine bağışlandığı tarihen sabittir.

Şazeli Ali Dede türbesi

Devrin Osmanlı Padişahı IV. Mehmet tarafından 30 Kasım 1651 tarihinde kendisine verilen berat şöyledir:

"Hüve'l-Müste'an,

Çün riayet ve ikram ve himayet ve ihtiram efdalü'l-vech ve'l-ikram adet-i hasene-i salatin ve kaide-i meşruta-i havakin irtisamdan olmağın zi-himmet-i aliyeme vacib olduki, işbu zümre-i i'tibarü'l-mürşidin hemişe reside-i mezid-i himmetim ve vüsat in'amımla muhassenatü'l-amal ve'l-erbab Ali nam kimesne merhum Şeyh Şazeli evladlarından olup mahmiye-i vaki'i Hazret-i Halilürrahman salavatullahi ve selamuhu ala nebiyyinâ ve aleyhi hazretleri makamına şeyh olan işbu rafi' tevki'i refi'îş-şan Şehri-yarî birle nam-ı mesmu' olan tacdar-ı ešharü's-sülehai ve'l-mesakin ve muhtarü'l-atkıyâü'l-vasilin mazhar-ı füyuzat-ı Rabbi Vedud Şeyh Ali zide salahuhu, südde-i saadetime gelüp müşarünileyh mazanne-i kiramdan olduğun ğayrû kendü ma'şiyet-i muayyinesi olmamakla vech-i maaşı ol sebeb intiaşı kemal-i mezid-i müzayaka ve zarureti olmağından Ruha kazasına tabi ol caniplerde masirr olan karyelerden Karaköprü nam karye-i aziz müşarünileyhe verilmek ve ruhuma beher yevm hatm-i şerif tilavet kılınmak için zeamet nâ-buden ihrac-ı aliye hakkında inayet-i şahanemi ve mezid-i re'fet-i padişahanemi zühure getirüp zikrolunan karye vech-i meşruh üzere hatt-i humayunum ve saadet-i makrunumla hibe ve temlik ve ihsan ve atıyye edub işbu sene-i ihda ve sittine ve elfün (1061) zilhiccesinin on altıncı gününde işbu mülkname-i hümayun mevhub-e-i meşhunu verdim ki, bu babda hattı humayun ve saadet-i makrunumla vasil olan celiletü'l-kudum mucibince bade'l-yevm zikr olunan vech-i meşruh üzere hudud sınırında dâhil olan ğaye-i hukuk-i şer'îye ve kaffe-i rüsüm-i örfiyesi ile öşür ve bennâk ve resm-i kovan ve ketan ve tuyuri-i zemin ve arusate ve badiheva ve sair tayyaratı ile mağrur el-kalem ve maktu'el-kadem min külli'l-vücuuh (avarız-i devaniye ve tekâlif-i örfiye ve şakadan muaf ve musellem olmak üzere mülk-i mahziyesi ve hakk-ı sarfiyesi "innallahe yurisu'l-ard ve min aleyha ve hüve hayrû'r-razikin" sair emlâk sahibleri gibi ve mutasarrıf oldukları)³⁷⁴ gibi kendüsü ve evlad ve evladın enva'ı vücuuh-i mülkiyet üzere keyfa ma yeşa ve yuhtaru ve'l-mutasarrıf olup dilerse sata, ister ise bağışlaya ve diler ise vakfeyleye ol babda evladımızdan ve emcad-i saadet nihadımızdan ve vüzera-i azam ve vükela-i kiram ve defterdaran-ı emval (ve müşavir-i erkân-i devlet ve a'yan hışmından ve mutasarrıfın-i emval)³⁷⁵ ve mübaşirin-i a'maldan ve ğayriden hiçbir ferd ve efrad-i feride kâinen makâne ve keyfe makâne vechen mine'l-vücuuh ve

³⁷⁴ Parantez içindeki bu bölüm, Karaköprü camiindeki ayrı bir belgede yazılıdır.

³⁷⁵ Parantez içindeki bu bölüm, Karaköprü camiindeki ayrı bir belgede yazılıdır.

*sebeben mine'l-esbab ve nev'i mine'l-enva' mani' ve mezahim ve münaza' olmayalar ve tebdil ve tağyir etmeyeler. Hiç tebdil ve tağyirine ve tebdil ve tahviline sai olur ise nass-ı şerif: "Femen beddelehu bade ma semiahu feinnema ismuhu ala'l-lezine yubeddilunehu, innallahe semiun alim."*³⁷⁶ Manası üzere emr-i şerif emsalleri malum olup dareynde işbu... ve havas... ve avam ola şöyle bileler ve alamet-i şerifeye âli edaya itimat kılalar. Tahriren evsat-ı şehri zi'l-hicce-i şerif, sene ihda ve sittine ve elfün. (hicri zilhiccenin ortası 1061 – Miladi 30 Kasım 1651)

*El-fakir Yusuf el-vezir, el-fakir Yusuf el-vezir, el-fakir Mustafa el-vezir, el-fakir Mustafa el-vezir, el-fakir Muhammed el-vezir ü'l-azam, el-fakir İbrahim el-vezir, el-fakir Muhammed el-vezir defterdar, el-fakir Kenan el-vezir."*³⁷⁷

Belge bugünkü dil ile ifade edilmek istenirse şunlar anlaşılır:

"O Allah ki, kendinden yardım beklenendir.

Gözetme, ikram, koruma, daha faziletli duruşlar ve ikramlar sultanların güzel âdeti ve hakanların kurallarının şartlarındandır. Bundan dolayı yüce himmetime vacip olmuştur ki; bu itibarlı mürşitlere ziyade himmetim ulaşsın ve geniş ihsanlarım yetişsin. Amelleri övülen erbabdan olan ve Hazreti Halirürrahman'ın (a.s) şehrinde ve onun makamında şeyh olan, padişahın bu şanı yüce nişanlı buyruğu, namı işitilen, övünülen salihlerin tacdarı, Hakka eren müttakilerin seçilmiş, Allah'ın feyzine mazhar olan merhum Şazeli evlatlarından Şeyh Ali – Allah onun salihliğini arttırsın – saadetli kapıma gelerek ermiş kimselerden olduğunu ve bir geliri ve geçim kaynağının bulunmadığını söyledi. Urfa kazasına tabi o taraflarda mesire yeri olan köylerden Karaköprü adındaki köyü kendisine vererek ve ruhumla her gün hatm-i şerif okunması şartıyla zeamet olarak inayet-i şahanemi açıkladım. Adı geçen köyü, açıklandığı üzere hatt-ı hümayunum ve iznimle hibe ve mülk olarak ihsan ve hediye eyledim. Bu 1061 senesinin zilhiccesinin 16. gününde (30 Kasım 1651) bu mülkname-i hümayunumu ve hediyesi verdim.

³⁷⁶ Kur'an-ı kerim, (2) Bakara / 181

³⁷⁷ Merhum Hacı Abdurrahman Güllüoğlu arşivinden. Bkz. Belge no. 2 – Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri, Şanlıurfa belediyesi Yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 26

Bu hatt-ı hümayunum ve iznimle belirlendiği gibi şeriatı uygun olarak bütün vergileri ve öşür ve diğer vergileri ve her şeyiyle, bütün yönden kendisi ve evlatlarına mülk olarak verildi. Kendisi ve evlatları ve evlatlarının evlatları bütün mülkiyet yönüyle istedikleri gibi mutasarrıf olup, dilerse satar, dilerse bağışlar ve isterse vakfeyle. O bakımdan şerefli ve saadetli evlatlarımızdan ve veziri azam ve vekil-i kiramlar ve defterdarlardan, devlet erkânı müşavir ve ayanların öfkesinden, mallara tasarrufta bulunan ve iş yapanlardan ve diğerlerinden hiçbir fert istediği gibi her ne suretle, her ne sebeple ve her ne çeşitle olursa olsun engel ve sıkıntı ve eziyet vermesinler. Başka biriyle değiştirmesinler. Eğer bozma ve değiştirmeye çalışırlarsa **“Kim işittikten sonra onu (vasiyeti) değiştirirse, günahı, onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”** Ayet-i kerimesinin anlamına göre benzerleri gibi belli olsun. Havastan ve avamdan herkes böyle bilsin ve alamet-i şerifeye güvensinler. 30 Kasım 1651 senesinde kaleme alınmıştır.”

Şahitler:

“el-fakir Yusuf el-vezir, el-fakir Yusuf el-vezir, el-fakir Mustafa el-vezir,

el-fakir Mustafa el-vezir, el-fakir Muhammed el-vezir ü'l-azam, el-fakir İbrahim el-vezir, el-fakir Muhammed el-vezir defterdar, el-fakir Kenan el-vezir.”

Adları verilen vezirler de şahit gösterilmişlerdir. Böylece bu belge Sultan IV. Muhammed zamanında 30 Kasım 1651'de kaleme alınmış olup, şahitler arasında adı geçen vezir-i azam Muhammed Paşa, o tarihte vezir-i azam olan Gürcü Muhammed Paşadır.

Belgede Ali Dedeye bağışlanan bu köyü Ali Dedenin, satmak, bağışlamak veya vakfetmek gibi istediği şekilde kullanabileceği belirtilmiştir. Bunun için kendisine ve çocuklarına, padişah ve soyundan gelenlerin ve hiçbir kimsenin karışamayacağı da ifade edilmiştir. Şazeli Ali Dedenin soyundan gelenler Halilürrahman Camiindeki Şazeli dergâhında çalışmışlar ve kendilerine Halilürrahman Şeyhi denilmiştir. Fakat Urfa'da Şazeli Ali Dededen başka meşhur olmuş bir Şazeli tarikatı şeyhinin ismi elimize ulaşmadı. Yalnız Halilürrahman Camii mezarlığında mezarı bulunan, 1712

tarihinde vefat eden ve Ali dedenin damadı olduğu söylenen Mahmut oğlu Şeyh Hüseyin Mazlum vasıtasıyla devam ettiği kabul edilmektedir.

Yukardaki belgede Ali Dedeye bağışlanmış olduğu bildirilen Karaköprü beldesinde, zamanımızda hala her sene bir gün Ali Dedenin adına şenlik yapılmakta, ruhuna mevlit okutulmakta ve o gün pilav yapılarak halka ziyafet verilmektedir. Böylece Ali Dedenin bu hatırası canlı tutulmaya çalışılmaktadır.

Şazeli Ali Dede'nin türbesinin içten görünüşü

i.BİRECİK MUTASAVVIFLARI

Birecik mutasavvıflarından “Şeyh Muhammed Zehravî” ile “İmam Sekkaki” hakkındaki bilgileri “Urfa'da tarikat öncesi Tasavvufî hareketler” bölümünde verdiğimiz için burada tekrar almıyoruz. Birecik ziyaret yerleri hakkında yine Urfa şairlerinden Emin Kıratoğlu bir methiye yazmıştır. O methiyei şehrin ziyaret yerlerini tanıtımından dolayı aşağı almayı uygun gördük.

Ey gönül terk et kamuyu Şah Saadeddin'e gel
Hak rızasın bul ziyaret-gâh-ı Saadeddin'e gel
Tut sırat-ı müstakimi rah-ı Saadeddin'e gel
Nefsin arzusun bırak dergâh-ı Saadeddin'e gel

Şeyh Miftah-ı veli yani Sekâki hazreti
İntikam aldı adudan verdi Mevla nusreti
Aç gözün Sultan Melik Tahir'den iste himmeti
Nefsin arzusun bırak dergâh-ı Saadeddin'e gel

Hazreti Sultan Cemaleddin'e eyle ser-füru
Şeyh Safi himmetinden gayret et kalma geru
Görmek istersen eğer kutb-ı cihanı ru-be-ru
Nefsin arzusun bırak dergâh-ı Saadeddin'e gel

Gafil olma merd isen dergâh-ı Abdullah'dan
Sür Muhammed Zavi'ye ru çıkma asla rahdan
İste imdadı Horasani gibi şahdan
Nefsin arzusun bırak dergâh-ı Saadeddin'e gel

Şeyh Ali hazretlerin sahip tarikat bil hemin
Aşk-ı İbrahim ile devran eder arş ü zemin
Cümlesi kutb-i cihandır bunları hak bil Emin
Nefsin arzusun bırak dergâh-ı Saadeddin'e gel³⁷⁸

ŞEYH ŞEREFEDDİN

Şeyh Şerefeddin, Birecik'te Rumkale denilen Birecik kalesinin içinde boş olan büyük Camide medfun olan kutbe'l-arifin Şeyh Şerefeddin (K.S.) hazretlerinin yaşadığı tarih memlükler devridir. Memlükler devrinde Melik Tahir (r.a) hazretlerinin saltanat günlerinde Birecik'te bir Rifa'i tekkesi bina etmiş ve bu tekkeye büyük vakıflarda bulunmuştur. Hicri 17 Zilhicce 1274 miladi 30 Temmuz 1858 tarihli bir vakfiye dilekçesinde adı şöyle geçmektedir. "*Urfa livasına ve Burkatü'l-kura Birecik'te Kaletü'l-Rum Birecik kalesi demekle*

³⁷⁸ Mehmet Veysi Dörtbudak, Emin Kıratoğlu Divanı, İzmir 2003, s. 174

*maruf derununda camii kebir-i hali ile medfun bulunan kutbü'l-arifin Şeyh Şerefeddin (K.S.)*³⁷⁹

ŞEYH CEMALEDİN

Şeyh Cemaleddin Birecik'te vaki medfun bulunan sahibü'l-fütuh muhafız-ı Kaletü'l-Rum kutbü'l-arifin diye anılmaktadır. Yukarda adı geçen Şeyh Şerefeddin'in babasıdır. Bunun da babasının adı **Şeyh Yusuf Şiareddin el-Adevi'dir**. Birecik'in Mısır Memlüklerinin hakimiyetinde olduğu tarihlerde Memlükler devrinde yaşamıştır. Hicri 17 Zilhicce 1274 miladi 30 Temmuz 1858 tarihli bir vakfiye dilekçesinde adı şöyle geçmektedir. *"Birecik'te vaki medfun bulunan sahibü'l-fütuh muhafız-ı kaletü'l-Rum kutbü'l-arifin Şeyh Cemaleddin ibni Şeyh Yusuf Şiareddin el-Adevi ve ibni Cemaliye (kadesse sirruhuhuma)"*³⁸⁰

ŞEYH YUSUF ŞİAREDDİN EL-ADEVİ

Şeyh Yusuf Şiareddin El-Adevi, Yukarda adı geçen Şeyh Yusuf Şiareddin el-Adevi'nin babasıdır.³⁸¹ Bu saydığımız dede, baba ve oğul olarak Birecik'in Mısır Memlüklerinin hakimiyetinde olduğu tarihlerde Memlükler devrinde yaşamış mutasavvıflardır.

ŞEYH SAADEDDİN

Yaşadığı tarihi bilmediğimiz Şeyh Saadeddin Birecik ilçesinde yaşamış bir zahiddir. Tarikatı hakkında da bir bilgimiz bulunmamaktadır. Şeyh Saadeddin'e Birecik'te Hâkim Baba da deniliyordu. Türbesi Saadeddin camiin avlusundadır. Cami ve türbe harab olduktan sonra adı Şeyh Mustafazade Ayşe olan hayır sahibi bir hatun 1911 tarihinde tamir ettirmiş olduğu cami kapısında ki şu kitâbeden anlaşılmaktadır:

Eğer ister isen olmak saadet-i ukbadar

Rehnüma-yi hakkı tahsile gayret eyle dünyade

³⁷⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A-DVN., 132 / 100.1 (belge no. 24)

³⁸⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, aynı belge

³⁸¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, aynı belge

*Olup sa'yi fikre işte bu hatun-i bi hemta
Ki ismi Ayşe Hatundur Şeyh Mustafa-zade
Makam-ı Şeyh Saadeddin harab bulacak bu meskeni
Edüp bir haylı masraf sa'i kıldı anı bünyade
Karin etsün kul Rabbi kırkasını gözün
Kıyametde ana şah-ı risalet ersün imdade
Çıkup bir münci Kâmil dedi mu'cemle tarihin
İlahi, şu makamı yaptıran sana olsun ciran³⁸²
Fi sene 1329*

ŞEYH SAFİEDDİN

Yine Birecik ilçesinde Şeyh Safieddin de yaşadığı devri bilmediğimiz zahidlerdenidir. Kendisinin Horasan'dan Bireciğe geldiği söylenilmektedir. Türbesi Birecik'te olup son olarak 1914 tarihinde tamir edildiği kitabesinde belirtilmiştir. Türbenin tamir kitabesinde şunlar yazılmıştır:

“Birecik redif ikinci bölüm mülazim-i evveli Müslüm Fehmi Efendinin sa'yi ve delaleti ve ehli hayrin muavenetleriyle Şeyh Safieddin Horasanî hazretlerinin markad-i şerifi ile kubbesinin tecdidi tarihi. Huda sa'yilerini meşkur eylesün. Cemazielevvel sene 1332”³⁸³

ŞEYH TAHA

XVII. yüzyılda yaşadığını sandığımız meşayih'tendir. Hayatı hakkında bir bilgimiz yoktu. Hacı Baba diye tanınan yine evliya-dan birinin oğludur. Rivayete göre bir gün Hacı Babayı ağır bir uyku bastırmıştı. Çok kısa bir uyku sırasında kendisine

—Sana dünyalık mı verelim, ahiretlik mi? Diye seslenildi. O da bu sese cevap olarak

³⁸² Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve ilçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa 2001, s. 332

³⁸³ T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı; Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova ilçeleri ile Rumkale'deki taşınmaz kültür varlıkları, Ankara 1999, (Şeyh Safi Türbesi Kitabesi, K. Türkmen, kitabe 28, s. 154)

—Bana dünyalık verin, ahiretliği ben kazanırım, diye cevap verdi. Bundan sonra Hacı Babanın çok zengin olduğu söylenilmektedir.³⁸⁴

ŞEYH SEYYİD ALİ:

Birecik'te 1858 tarihinde Rifai tarikatında hayatta olan bir de Şeyh Seyyid Ali Efendi bulunmaktadır. Rifai şeyhi Seyyid Ali'nin varlığını, Birecik'teki Rifai Hangahın tevliyetinin kendisine verilmesini talep ettiği 17 Zilhicce 1274 (30 Temmuz 1858) tarihli dilekçe üzerine tanıyoruz.

Dilekçe şöyledir:

Maruz-i çaker-i kemineleridirki

*Urfa livasına ve Burkatü'l-kura Birecik'te Kaletü'l-Rum Birecik kalesi demekle maruf derununda camii kebir-i hali ile medfun bulunan kutbü'l-arifin **Şeyh Şerefeddin** (K.S.) hazretlerinin meşihata meşruta şart vakıf tevliyetiyle Birecik'te vaki medfun bulunan sahibü'l-fütuh muhafız-ı kaletü'l-Rum kutbü'l-arifin **Şeyh Cemaleddin ibni Şeyh Yusuf Şiareddin el-Adevi ve ibni Cemaliye** (kaddese sirruhuhuma) hazretlerinin hankah-ı şerifinin meşihata meşruta vakıf tevelliyeti Halep'te defter-i Hakanide mestur ve mukayyed olup Alagöz karyesi 24 kırat ile ikinci vakıf Sümmekeyh ve Halep ve Şam-ı şerif eyaletleriyle Urfa sancağında vafir karyeler ve Ayıntap kazasında anabek ve Kıyam ve Küdak ve Bukât mahail-i kuranın a'şar-ı şer'iyeleri ta'şir olunmak hakkında cennet mekan Sultan Melik Tahir rahmetullahi aleyh hazretlerinin eyyam-ı saltanatlarından cennetmekân kanun-i Sultan Selim Han Gazi rahmetullahi aleyh hazretlerinin dar-ı bekaya rihlet buyurdıkları senenin tarihine kadar evlad-ı vakıf idare ederek batın ma batın vakıf-ı tevliyet mezkurun gallesi hasilatı ta'şir olunmakta iken evlad-ı vakfın cümlesi vefat etmiş ve nesilleri munkariz olmuş olduklarından tarih-i mezkurdan bu ana kadar vakf-ı tevliyet-i mezkurun vakfiyesi kullanılmayarak zevat-ı kiram el-aziz hazeratı Birecik'te medfun olduğuna mebni liva-i Urfa ahalisinden olarak bir nefer itibariyle şeyhden şeyhe bila vakfiye tevcih oluna gelmiş iken ve bu daile-rin dahi mahal-i mezkur ahalisinden bulunup vakf-ı tevliyet-i mezkure bila vakfiye uhde-i abd-i acizaneme tevcih olmuş olduğundan bundan*

³⁸⁴ Cemil Cahit Güzelbey, Birecik Şairleri, Gaziantep 1988, s. 60

böyle cerrar-ı berrani (zahiri menfaat) makulesinden uryani Yahya'nın sülalesinden Safiye hatunların vakfiye-i mezkur ber takrib yedine geçerek nahak yere kendinden gizleyerek 60 senedir füzuli gizlüce gallesi hasılatlarını taraf taraf yoklayarak rast geldiği mahallerde sırren sirkat ve mahfiyen bila tecih ahz ve ekl ederek memleketi Ayıntab canibine firar etmekte bulunarak sene-i mezkure kadar kendini gizlemiş iken abd-i acizanem mutasarrıf olalı yedi sene zarfında hatun-i mezbure kendini zahire ihra ciyle vakf-ı mezkure gerek nesline ve gerek kendine tevcih olmamış iken cerrar-ı berani makulesinden Uryani Yahya'nın sülalesinden Safiye Hatun evlad-ı vakfım diyerek acizanem mutasarrıf olduğum vakf-i tevliyet cihetime müdahale ederek kendi uhdesine almak ğarazında bulunmakla ve cihet-i mezkur nisvan taifesine verilmek memnuatda olmakla kalkışıp hilekârlık sevdasıyla vakf-ı tevliyet-i mezkurun Safiye Hatun mezbure oğlu Hüseyin'in uhdesine tevcih etdirmek iddiasında bulunmakla, halbuki bu ana kadar bila vakfiye tevcih oluna gelmiş vakf tevliyetin vakfiyesine şer'-i şerif fetva-yi penahiyle itibar olmadığından ve bu daileri dahi vakfiye-i mezkureye itibar etmeyeceğim derkâr ve aşikâr olmakla merahim-i Aliyelerinden vücuduna malum alileri buyruldukda vakfiye-i mezkur zabt-ı battallara hıfzı olarak Safiye Hatun ile oğlu Hüseyin celp olunmak üzere Urfa meclisinde şer'le muraftaa olunarak vakf-ı tevliyet-i mezkurdan Safiye Hatun ile oğlu Hüseyin'in yedleri kat' ve mudahalelerinin men' olunması için şer'-i şerif-i meclis-i mezkureye Safiye Hatun ile oğlu Hüseyin muhalefet ederek hazır olmazlar ise avk (alıkoymak) ve tehir olunmayup icab-ı iktiza edecek isti'lam ve mazbata yed-i daiyaneme testir i'tası hususi için sadaret-i vekâlet penahilerinden iki kıta emirname-i sami yedime i'tası babında emir ve ferman hazreti sami'-i lede'l-emrindir. 17 Zilhicce 1274

Tarık-ı aliye-i Rifaiyeden hadim el-fukara hankah-ı mezkur es-Seyyid eş-Şeyh Ali daileri.³⁸⁵

Bugünkü konuşma diline çevirecek olursak şöyle diyebiliriz:

“Birecik'te Rumkale denilen Birecik kalesinin içinde boş olan büyük Camide medfun olan kutbe'l-arifin Şeyh Şerefeddin (K.S.) hazretlerinin şeyhine şartlı olan vakıf tevliyeti ile ve yine Şeyh Yusuf Şuaud din el-adevi'nin oğlu Birecik'te medfun bulunan fetih

³⁸⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A-DVN., 132 / 100.1 (belge no. 24)

sahibi Rumkalesinin muhafızı kutbü'l-arifin Şeyh Cemaleddin ve Cemaliye'nin oğlu (k.s) hazretlerinin hankah-ı şerifinin meşihatine şartlı olan tevliyeti Halep'te defter-i Hakanide yazılmış kayıtlıdır. Alagöz köyü 24 kırat ile ikinci vakıftır. Semakiye ve Halep ve Şam-ı Şerif eyaletlerinde Urfa sancağında çok fazla köyler vardır. Antep kazasında Atabekli ve kıyam ve kedâk ve Bukât köy mahallerinin şer'i öşürleri alınması hakkında cennetmekan Sultan Melik Tahir (r.a) hazretlerinin saltanat günlerinden ve cennetmekan Kanuni Sultan Selim (Süleyman) Han Gazi (r.a) hazretlerinin darı bekaya geçtikleri senenin tarihine kadar evlad-ı vakıf idare ederek kuşaktan kuşağa tevliyet vakfının geliri öşrü paylaştırılırdı. Vakıf sahibinin evlatlarının hepsi vefat etmiş ve nesilleri kesilmiş oldu. Bu yüzden zikredilen tarihten bu zamana kadar vakfın tevliyetinin vakfiyesi kullanılmayarak muhterem yüce zatların Birecik'te medfun olmalarına dayanılarak Urfa sancağı ahalisinden olan bir kişi itibariyle şeyhten şeyhe vakfiyesiz olarak verilmiş idi. bu duacıları dahi aynı sancaktan bulunup adı geçen tevliyet vakfına vakfiyesiz olarak benim acizane üzerime verilmiştir. Bundan böyle Cerar Berani denilen Uryani Yahya'nın sülalesinden Safiye hatunun adı geçen vakfiyeyi bir vesile ile eline geçirerek haksız yere kendinde gizleyerek 60 senedir boş yere gizlice hasılatın gelirini zaman zaman yoklayarak rastladığı mahallerde gizlice hırsızlık edip alıp yemek durumunu yaparak memleketi Antep taraflarına firar ediyor. Zikredilen seneye kadar kendini gizlemiş iken ben aciz kulun buna mutasarrıf olalı 7 sene zarfında adı geçen hatun kendini açığa çıkararak vakfın gerek nesline ve gerek kendine verilmemiş iken Cerrar Berani makulesinden Uryani Yahya'nın sülalesinden Safiye Hatun vakıf evladıyım diyerek mutasarrıf olduğum tevliyeti vakfıma mudahale ediyor. Bu şekilde vakfı kendi üzerine almak gayesinde bulunmaktadır. Bu bakımdan vakfın tevliyetinin kadınlara verilmesi yasak olduğundan hilekârlığa kalkışarak vakfın tevliyetinin Safiye Hatun oğlu Hüseyin'in üzerine geçirmek iddiasında bulunmaktadır. Halbuki bu ana kadar vakfiyesiz olarak verilmiştir. Vakıf tevliyetin vakfiyesine şer'i şerif fetvapehahiyle itibar olunmadığından ve bu duacıları dahi vakfiye-i mezkureye itibar etmeyeceğim. Bu açık olmakla yüce merhametlerinden bunun böyle olduğu bilindiği buyrulduğunda vakfiyenin zabt ve iptalleri hak-

kında Safiye Hatun ile oğlu Hüseyin Urfa meclisine çağrıldılar. Urfa meclisinde şer'le def edilerek vakf-ı tevliyeti Safiye Hatun ve oğlu Hüseyin'in elinden alınması ve mudahalelerinin engel olunması istendi. Şer'i şerif meclisine Safiye Hatun ile oğlu Hüseyin muhalefet ettiler. Hazır olmazlar ise alıkonulmayacağı ve tehir edilmeyeceği gerekecektir. Bilgi edinilmesi ve mazbatanın ben duacınızın eline verilmesi için sadaret-i vekâletpenahilerinden iki kıta emirnamenin bana verilmesi için emir ve ferman emirlerinizindir. 30 Temmuz 1858

Tarikat-ı Rifaiyeden adı geçen hankah'ın hadim ül-fukarası duaları Seyyid eş-Şeyh Ali''

Bu dilekçeden Birecik'te Sultan Melik Tahir, Sultan Şeyh Cemaladdin ibni Şeyh Yusuf Şiareddin el-Adevi, ibni Cemaliye gibi mutasavvıfların varlığını ve Rifai tarikatından olduklarını da öğrenmekteyiz. Bunlardan başka Şeyh Abdullah, Şeyh Ali ve Şeyh İbrahim, isimlerini Urfa Şairlerinden Kıratoğlu Emin'in manzumesinden öğrendiğimiz Birecik mutasavvıflarındandır.

BİRECİKLİ KANİ BABA (1874–1948):

Birecikli **Kani Baba** (1874–1948) mutasavvuf şairlerdendir. Asıl adı Mehmet Hanefi Çimenlidağ'dır. Bu zat 1874 yılında Birecik'te doğdu. 1948'de yine Birecikte vefat etti. Kendisi Mevlevi ve Melami tarikatında idi. Çok iyi Arapça ve Farsça bilirdi.

HALFETİ MUTASAVVIFLARI

ŞEYH ALİ

Barajın suları altında kalan Halfeti ilçesinde ki Şeyh Ali de tarikatını bilmediğimiz zahid, salih ve âlimlerdendir. Şeyh Ali'nin babasının adı Hüseyin'dir. Bu zatın Mısır Memlukleri zamanında yaşamış olduğu türbesi üzerinde ki kitabeden anlaşılmaktadır. Kitabesinde, türbenin Sultan Ebu Said Berkuk (1382–1399) tarafından 1395 senesinde yaptırıldığı kaydedilmiştir.

Kitabe şöyledir:

"İnşaii hazihi türbeti'l-mübareketi ala eş-şeyh es-salih el-hac Ali bin (Hüseyn) mevlana es-sultan el-melik ez-zahir Ebu Said Berkuk halladal-lahu mülkehu biîşareti (el-Hamiş seyfü'l-ali el-Mevlevi el-emir el-kebir Albtuğ Tekin Naibü's-saltanati'ş-şerife)³⁸⁶ bitarihi şehri Ramazan el-muazzam sene 797"³⁸⁷

SİVEREK MUTASAVVIFLARI

Birçok alim ve mutasavvuf yetişen Siverekte ulaşabildiğimiz mutasavvuflar şunlardır.

HACI YUSUF SAMİ EFENDİ (1846–1932)

Siverek ilçesinin âlim ve mutasavvıflarından Hacı Yusuf Sami Efendi (1846–1932) de Kadiri tarikatı mensubu mutasavvıflardandır. 1846 yılında Siverek'te doğdu. Sami Efendi Din ilminin yanında edebiyat ve fen ilimlerini de tahsil etmiştir. İlim tahsilinden sonra medreselerde müderrislik yapmış ve çeşitli kitaplar da yazmış olan Hacı Yusuf Sami Efendinin bilinen kitapları şunlardır:

1.mevlid-i şerif, bu mevlidi Siverek'te çok okunulan bir mevlittir.

2.Künüzü'n-niem,

3.Hilye-i saadet,

4.el-Kasidetü'n-necatiye,

5.Risale-i hatmi tarikat-ı Kadiriye,

6.Zikirler ve esmalar risalesi.

Kadirî tarikatına mensup olduğu bilinen Hacı Yusuf Sami Efendinin halifelîği kimden aldığı bilinmemektedir. Hacı Yusuf Sami Efendi aynı zamanda iyi bir hattat olup Siverek camilerinden Ulu

³⁸⁶Parantez içindeki metin zikredilen bu kaynaktan alınmıştır: T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı; Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova ilçeleri ile Runkale'deki taşınmaz kültür varlıkları, Ankara 1999, (Çekem mahallesi mescidi ve türbesi, türbe kitabesi K. Türkmen, kitabe no 58, sayfa 246)

³⁸⁷ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa ve ilçelerinde Kitabeler, Şanlıurfa 2001, s. 360

Cami ve Gülabibey camiindeki hat yazılarının çoğunu kendisi yazmıştır. Urfa'daki Mevlidi Halil Camii ziyaret girişinde peygamber Efendimizin sakalı şerifinin bulunduğu bölüm üzerinde talik hat ile yazdığı bir hilye-i şerif kasidesinin olduğu söylenilmektedir.³⁸⁸ Fakat bizim gördüğümüz Latin harfleriyle yazılmış olup, şimdi kaldırılmıştır.

Kaside şöyledir:

Ne devlettir bu devlet kim bize lütf-ü inayettir
Ata-yı bi-nihayet lihye-i pak-i saadettir
Zaman-ı fırsatı elden bırakma gel ziyaret kıl
Niyaz et halisane çün ziyaretgâh-ı ümmettir
Selat ile selam et kubbe-i hadraya arz eyle
Edebane ziyaret eyle yahu vakit fırsattır
Bu mu-yi mis gibü ile tevessül eyle ey zahir
Ki bunun sahibi hayrül-verâ fahr-i kıyamettir
Resul-i Kibriya'nın cüz'ü pâkidir riayet kıl
Buna tazim u tevkir eylemek Sami itaattir.

“Bu devlet ne büyük bir devlettir ki bize bir lütuftur, bir inayettir, iyiliktir. Sonsuz bir hediye, hazreti peygamberin pâk, temiz sakal-ı şerifidir. Bu fırsat zamanıdır, gel, ziyaret eyle. Burayı hulus-i kalp ile ziyaret eyle. Çünkü bu ümmetin ziyaret yeridir. Burada Resulallah'a salât ve selam getir ve Resulallah'ın türbesi olan yeşil türbeye gönder. Ey mümin! Edebe uygun bir vaziyette ziyaret eyle, bu bir fırsattır. Ey ziyaretçi! Kurtuluşun için bu mis kokan sakal kılını vesile eyle. Çünkü bu mübarek kılın sahibi mahlûkların en hayırlısı, kıyametin övüncü Hazreti Muhammed'dir. Bu hazreti Resul-i kibriyanın temiz bir parçasıdır. Ey Sami! Bu sakal-ı şerife hürmet göstermek, yüceltmek lazımdır.”

Hacı Yusuf Sami Efendi 1932 senesinde 86 yaşında Siverek'te vefat etti.

³⁸⁸ Ramazan Özgültekin, Siverek Evliya ve Âlimleri, Siverek 2006, s. 82

SEYYİD HÜSEYİN EFENDİ (1744–1894)

Devrinin büyük âlim ve mutasavvıflarından olan Seyyid Hüseyin Efendi Mardin'in Derik ilçesinde doğmuştur. Çok zeki olan Seyyid Hüseyin'i çocukluğunda babası Seyyid Ahmed tahsil için Bağdat'a göndermiştir. Seyyid Hüseyin kısa zamanda dini ilimleri tahsil etmiş, tasavvuf ilimlerini okumuş sonra Medine-i münevvereye gitmiştir. Oradan Mekke'ye giderek yerleşmiştir. Bir müddet sonra oradan da ayrılarak Mısır'a gitti. Bir gece anne ve babasını rüyada görür. Bu yüzden memlekete gitmeye niyet eder ve hazırlığını yaparken, bir gece yarısı kaldığı odanın kapısı çalınır ve içeri bir ihtiyar girer. Seyyid Hüseyin'e:

—Sen zahiri ilimleri öğrendin ama manevi ilimleri daha tahsil etmedin. Onun için ancak ilmin tamamını öğrenmemişsin, hepsini tahsil et, der. Bu sözden sonra odadan çıkar gider. Bundan sonra Seyyid Hüseyin arkadaşı sofi Ali ile birlikte uzun bir seyahata çıkar.

Birçok yeri dolaştıktan sonra Nakşibendî, Kadirî, Rifaî ve Kübrevî tarikatlarından halifelik aldı. Yıllar sonra gelerek Bozova, Kâhta ve Siverek arasında yerleşti. Bir müddet sonra da Siverek ilçesinin İnik köyüne gelerek yerleşti.³⁸⁹ Siverek'te yıllarca insanları irşad etti.

Yaşı çok ilerlemiş olarak 1894 senesinde 150 yaşında vefat etti.

HACI ABDULKADİR EFENDİ (1849–1923)

Siverek ilçesinde yetişen âlim ve mutasavvıflardandır. Kuvvetli ilminin yanında Kadirî ve Nakşibendî tarikatlarından hilafet almış olan Abdulkadir Efendi devrinde halkı irşad edenlerin başında geliyordu. Yakın şehirlerden yanında okumaya gelen öğrencileri vardı. Daha çok ilmi ile iştigal ederdi. O, hem kal ve hem de hal ilmini bilinlerdendi.³⁹⁰ Hacı Abdulkadir Efendi 1923 senesinde vefat etti ve Gülabibey Camii doğusundaki kabristana defnedildi.

³⁸⁹ Ömer Faruk Hilmi, Seyyid Hüseyin Hazretleri, İstanbul 1997, s. 98 - Ramazan Özgültekin, Siverek Evliya ve Âlimleri, Siverek 2006, s.112

³⁹⁰ Ramazan Özgültekin, Siverek Evliya ve Âlimleri, Siverek 2006, s. 157

ŞEYH İBRAHİM KAL HACİ (1830–1924)

Devrinde yetişmiş zahidlerden olan Şeyh İbrahim Kal Hacı 1830 yılında Mardin taraflarında doğar. Babası imamlık yaptığı için birçok köyleri dolaşırdı. Babasından sonra Şeyh İbrahim Karacadağ şeyhlerinden Şeyh Zıraf'a intisap eder. Ondan manevi terbiye alarak yetişir. Ondan halifelik alan Şeyh İbrahim Kal Hacı de Gürüzlü Hacı Muhammed Babayı (ö. 1962) yetiştirmiştir.³⁹¹ Daha önce dinle hiç ilgilenmeyen Gürüzlü, Şeyh İbrahim Kal Hacı efendiye intisap ederken Kal Hacı, Gürüzlü Muhammed Babaya “elbisesini soyarak güneşin altında uzanmasını” ister. Gürüzlü de Kal Hacı'nın dediğini yapar ve soyunarak güneşin altına uzanır. Az sonra üzerine karasinekler dolar ve Gürüzlü sineklerin altında görünmez olur. Bir müddet sonra kal Hacı kendisine artık kalkmasını ve gidip yıkanmasını emreder. Gürüzlü de dediğini yapar ve oradan ayrılarak köyüne gider. O günden sonra Gürüzlü Hacı Muhammed baba, manevi alanda epeyce mesafe kateder.³⁹²

Şeyh İbrahim Kal Hacı, Şeyh Muhammed Lütü Efendinin (1884–1956) Siverek'e geleceğini de keşfetmiştir. Onun gelişini bir adamın göndererek araştırmış ve geldiği haberi kendisine söylendiği gün vefat etmiştir.³⁹³

ŞEYH MUHAMMED LÜTFÜ EFENDİ (1884–1956)

Aslen Siirt'in Tillo ilçesinden olan Şeyh Muhammed Lütü Efendi, Tıllolu meşhur mutasavvıf Fakirullah hazretlerinin torunu sultan Memduh hazretlerinin torunlarından. Kendisi 1884 sene-sinde Tillo'da doğmuş, sonra 1924 tarihinde Siverek'e gelerek yerleşmiştir. Siverek'e geldiğinde 40 yaşlarında idi. Soyca seyyid ve şeyh olan Muhammed Lütü Efendi, dedeleri gibi Kadirî tarikatında idi. Halk kendisini çok sever ve saygı gösterirdi. O, halkın sıkıntılı olduğu zamanlarda hemen yardımlarına koşar, onları sıkıntıdan kurtarırdı.

³⁹¹ Ramazan Özgültekin, a.g.e, s. 138

³⁹² Ramazan Özgültekin, a.g.e, s. 138

³⁹³ Ramazan Özgültekin, a.g.e, s. 139

Devrin Siverek müftüsü Ali Asım Efendinin bir müddet maaşı verilmemişti. Bu yüzden başka geliri olmayan bu ilim adamı zor durumda kalmıştı. Şeyh Muhammed Lütfü Efendi, Müftünün maaşının verilmediği sıralarda ona, bir kâğıt üzerine rakamlarla maaşının Kaymakam Muhammed Avni Molu zamanında verileceğini işaret eden bir yazı yazarak verdi. Yazdığı isim bir zaman sonra Siverek'e kaymakam olarak geldi. Müftü efendinin birikmiş maaşı bu kaymakam tarafından verildi. Böylece Şeyh Muhammed Lütfü Efendinin yazdığı aynen çıkmış olmakla kerameti belli olmuştu. Muhammed Lütfü Efendinin bu gibi çok kerametleri görülmüştür.³⁹⁴

Şeyh Muhammed Lütfü Efendi 1956 senesinde Siverek'te vefat etti. Hamidiye camii şerifi avlusuna defnedildi.

HACI MUHYİDDİN HOCA EFENDİ (Ö.1898)

Kadirî tarikatı meşayihinden olan Muhyiddin hoca efendi Siverek'in Fettahlızadeler ailesinden olup alim ve mutasavvıftır. Hacı Muhyiddin Hoca zikir meclislerini hiç terk etmezdi. Çok talebe yetiştirmiş, hayırsever ve insanların yardımına koşan bir kimseydi. Dedelerinin kurduğu Feyziye medresesinde ders verirdi.³⁹⁵

HACI YUSUF TILLI EFENDİ (1896–1986)

Siverek'te yetişmiş alim ve mutasavvıflardandır. Hacı Yusuf Sami Efendi ve daha birçok alim ve mutasavvıftan ders almıştır. Kadirî tarikatı şeyhi Gürüzlü Hacı Muhammed Babaya (ö.1962) intisap etti ve ondan halifelik aldı. İlimde de o kadar kuvvetli idi ki birçok alimin çözemediği konuları çözerdi. Hacı Yusuf Tilli Efendi yaptığı sohbetlerde Allah ve Resulüne olan aşkından dolayı isimleri geçtiğinde kendini tutamaz ağlardı. Kadirî tarikatı şeyhi olarak vefatına kadar yıllarca hizmet verdi. 19 Ocak 1986'da Siverek'te vefat etti.³⁹⁶

³⁹⁴ Ramazan Özgültekin, a.g.e, s. 122

³⁹⁵ Ramazan Özgültekin, a.g.e, s. 59

³⁹⁶ Ramazan Özgültekin, a.g.e, s. 70

ZİKRİN GELENEK HALİNE GELDİĞİ TOPLANTILAR

Yine Urfa'daki tasavvuf çalışmalarına baktığımızda; Bütün tarikatlarda olduğu gibi, Urfa'da da tarikatlara mensup olanların kendi şahıslarına ait, tek başlarına yaptıkları tesbihatları olduğu gibi, toplu halde de yapılan zikirleri vardır. Birçok tarikat mensupları toplu olarak yaptıkları zikirleri, haftada bir gece tekkede veya bir evde toplanarak yaparlardı. Bu halen zamanımızda da devam etmektedir. Zamanımızda Urfa'daki tarikatların çoğunun şeyhi olmadığından sadece vekillerle idare edilmektedir.

Kadirî, Halvetî, Rifaî ve Mevlevî gibi tarikatlar açık zikir yaptıklarından Urfa'da bunların meclisine herkes katılabilirdi. Bu yüzden yüzyıllar boyunca tekkelerde toplu zikir yapan tarikat mensuplarının bu adetleri, toplantılarına dışardan misafir olarak katılan ve ehli tarikat olmayan Urfalılar tarafından da takip ediliyordu. Bu hal birçoklarının hoşuna gidiyordu. Çünkü zikir sırasında cezbe gelen sûfilerin kendilerinden geçmesiyle semâ yapılıyor, devranda bulunuluyor ve beyitler söylenip defler çalınıyordu. Bu zikrin başlangıcından sonuna kadar bir ritm ve tempo ile devam ederdi. Bu hareketlilik sırasında büyük bir heyecan meydana geliyordu. Bu yüzden tasavvufla iştigal edenlerin birçoğu makam bilir kimselerdi. Çok güzel okurlardı. Bilhassa Mevlevî tarikatı mensupları dinî musikiyi çok iyi icra ederlerdi. Nitekim bu tarikatların Urfa müziğine önemli etkilerinin olduğu kabul görmektedir.³⁹⁷

Bu toplantılar sadece zikir etmekle kalınmaz, tarikat mensuplarının dertlerinin ve ihtiyaçlarının konuşulup, öğrenildiği ve gerektiğinde yardım yapıldığı birer meclis görevini de görürlerdi. Burada herkes birbiriyle tanışır, görüşür ve böylece aralarında bir dostluk meydana gelirdi. Zaten İslamın da gayesi kardeşlik değil midir?

On üçüncü yüzyıldan itibaren Anadolu'da halka ve özellikle misafirlere hizmet eden bir tarikat kuruluşu vardır ki, diğer tarikatlardan farklı bir özellik taşımaktadır. Bu tarikata veya teşkilata kurucusunun isminden dolayı **Ahiler** ismi verilmektedir. Ahiliğin **Ahi Evran Mahmut Nureddin** (1171–1262 veya 1236–1329) tarafın-

³⁹⁷ Abüzer Akbıyık, Şanlıurfa sıra gecesi, Şanlıurfa 2006, s. 41

dan kurulmuş olduğu söylenildiği gibi, bu tarikatın onuncu yüzyılda İran'da bilindiği de söylenilmektedir. İslam ülkelerindeki mesleki birliklerin örgütlenmelerinde ve fonksiyonlarını yerine getirmede dinî, tasavvufî ve yiğitlik akımlarının büyük payı bulunmaktadır. Anadolu'nun birçok şehrinde, Ahi Evran'ın kendisi ve kendisine mensup olanlar zaviyeler açarak misafirlerini burada ağırlamaya başladılar. Ahi Evran'ın kurduğu bu tarikat daha ziyade bir esnaf derneği halinde çalıştı. Bazı savaşlar sırasında ve devletin hükmünün olmadığı sıralarda şehirlerini kendileri korurlardı.

Ahilerin zaviyeleri dayalı döşeli tam bir insanın rahat edebileceği bir şekilde serilidir. Bunlar misafirlerini bu zaviyelerde ağırlarlar, yedirip içirdikten sonra, misafirlerini uğurlarken de arkalarından raks eder şarkı söylerlerdi.³⁹⁸ Bu Ahiler misafirlerine o kadar düşkündürler ki aynı şehirde olanlar bazen misafir ağırlamak için bir birleriyle yarışmaktadırlar. Ahi teşkilatı esnaf dernekleri olarak Urfa'da da bulunmaktaydı. Bunlar da diğer tarikatlar gibi toplantılar yapıyorlardı. Ahî teşkilatı mensuplarının ve taraftarlarının bir araya gelerek toplu halde çalmak ve söylemek suretiyle icra ettikleri musiki sebebiyle bu toplantıların 400–500 seneden beri varlığı şüphe götürmez bir gerçektir.³⁹⁹ Urfa halkı tarafından bu geceler her ne kadar yöresel bir gelenek olarak biliniyorsa da bu gecelerin Ahîliğin **“Yaren sohbetleri”**nden kaynaklandığı da kabul edilmektedir.⁴⁰⁰ Çünkü, Ahîlerin yaren sohbetleri ile bazı istisnalar dışında Şanlıurfa'daki sıra gecelerinin, organizasyonu ve icrasıyla aynı kültürden çıktıklarını göstermektedir.

Buradan çıkardığımız bir sonuca göre; Yüzlerce sene önceden Urfa'da tarikat mensupları arasında haftada bir devam eden bu zikir geleneği ve Ahi Evran Esnaf derneklerinin misafir perverliği, tarikat ehli olmayan Urfalıları tarafından da takip edildiğinden, onlar tarafından da beğenilen bir davranış olmuştur. Böylece tasavvuf ehli olmayan, tarikatla hiçbir bağlantısı olmayan Urfalıları da kendi arkadaşları arasında haftada bir toplanarak müzik, eğlence, sohbet

³⁹⁸ İbni Battuta, a.g.e, s. 204

³⁹⁹ Abüzer Akbıyık, a.g.e, s.52

⁴⁰⁰ Ali Tenik, Ahîliğin Tasavvufî Boyutu ve Şanlıurfa'da Ahîlik izleri, Marife Dergisi, yıl 2, sayı 2, güz 2002, s. 157

ve birbirinin dertlerine ortak olabilme gecesi yapmaya başladılar. Bu tür eğlenceler her hafta sıra ile bir arkadaşın evinde yapılmak suretiyle gelenek haline gelmiş olduğu için, bu toplantıların adı “**sıra gecesi**” olarak yerleşmiş olabilir. Böylece Urfa’daki “**sıra geceleri**” geleneği bu şekilde tarikatların zikir meclislerinden örnek alınarak başlamış olduğu düşünülebilir ve araştırılması gereken bir konudur.

4. URFA’DA “OCAK AİLE” KAVRAMI

Urfa’da “**Ocak aile**” veya daha ziyade “**Ocak**” diye tanınan bazı aileler vardır ki bunlar, halkın kendilerine götördükleri hastalara okur, üfürür veya ovalar ve kâğıt yaparak onların isteklerine güya cevap verirler. Peki, bu ailelere neden “**Ocak**” denilmiştir? Urfa halkı arasında daha ziyade Peygamber Efendimizin soyundan gelenlere “**ocak aile**” veya sadece “**Ocak**” denildiği gibi, şeyh olan dedelerinin vefatından sonra kendisi halife bırakılmadığı halde, baba veya dedelerinin izinden giden bu gibi ailelere de Urfa’da “**Ocak**” denilmektedir veya kendilerini ocak diye tanıtmaktadırlar. Gerçi bu kavrama sadece Urfa’da değil Güneydoğu Anadolu bölgesinin birçok şehrinde rastlanılmaktadır.

Aslında Urfa’nın dışına çıktığımızda **Ocak aile** tabirinin Anadolu’nun birçok yerinde kullanılmakta olduğu görülür. Bu tür inanışlarda halk, türbeleri herhangi bir hastalığının iyileşmesi için ziyaret ederler. İşte bu ziyaretler genellikle o velilerin soyundan gelen ve “**Ocak**” tabir olunan ailelerin yol göstermesiyle ve bir takım usullere göre yapılır. Ya bir hastalığının tedavisi veya çocuğu yoksa çocuğunun olması için ziyaretlere gidilir, kurbanlar kesilir ve dualar edilir. Bir kısım türbe ve mezarlara da bez parçaları bağlanarak, dileklerinin kabul edilmesi istenir. Bazı türbelerde veliden kalan bir takım eşyalar da ziyaret konusu olur. İşte asıl bu tip ziyaretler ve ziyaret esnasında yapılan dualarda, bu davranışın, İslam önceden kalma putperestlik inancı olduğunu açıkça göstermekte-

dir.⁴⁰¹ Urfa'da bu gibi kimseler yaptıkları duanın karşılığı olarak da “**çırallık**” adı ile bir ücret alırlar.

Daha ziyade misafirlerin ağırlanması, onları yedirip içirerek ihtiyaçlarını karşılamak bakımından, manevi bakımdan büyük sayılan kimseler için bu terim kullanılmaktadır. Bu kimselerin her zaman sofraları misafirlere açıktır. Evlerine kim gelirse, yer, içer ve orada gecelerdi. Bu bakımdan herkes tarafından saygı gören kimselerdir.

Dini kaynaklarda “**Ocak aile**” deyimine rastlanılmamaktadır. Hazreti Ayşe'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste şöyle rivayet edilmiştir: “Resulullah (s.a.s.) üzerinde siyah yünden mamul nakışlı bir örtü olduğu halde sabahleyin evden çıktı. Derken Ali'nin oğlu Hasan (r.a.) geldi. Onu örtünün içine aldı. Sonra Hüseyin (r.a.) geldi, o da beraberinde örtüye girdi. Sonra Fatime (r.a.) geldi. Onu da içeri aldı. Sonra Ali (r.a.) geldi. Onu da örtünün içine aldı. Sonra: **“Ey Ehli Beyt! Allah ancak ve ancak sizden ricsi (şek, azap, günah anlamınadır) gidermek ve sizi tertemiz pâklamak istiyor.”**⁴⁰² Ayetini okuyarak dua etti.”⁴⁰³ Yine başka bir hadisi şerifte “Bundan sonra ey cemaat dikkat edin! Ben ancak bir insanım. Rabbimin Resulü gelip de ona icabet etmem yakındır. Ben size iki ağır yük bırakıyorum. Bunlardan birincisi içinde doğru yol ve nur bulunan Kitabullah'dır. İmdi Kitabullah'ı alın ve ona sarılın. Bir de Ehli Beytim bırakıyorum. Ehli beytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım! Ehli Beytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım! Ehli Beytim hakkında size Allah'ı hatırlatırım! Buyurdu.”⁴⁰⁴ Bu hadislerden de anlaşıldığına göre dini kaynaklarda sadece dini terim olarak Peygamber Efendimizin ailesine “Ehl-i Beyt” veya Hz. Ali ile Hz. Fatima (r.a.) ile Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e (r.a.) Peygamber Efendimizin bunlar benim “Al-i Abam'dır” dediğini görmekteyiz. Böylece Resulullah'ın soyundan gelenlere de “Seyyid” veya “Şerif” denilmektedir. Seyyidler ve şerifler Resulullah Efendimizin soyundan geldikleri

⁴⁰¹ A. Yaşar Ocak, Türk Halk inançlarında ve edebiyatında evliya menkabeleri, Ankara 1984, s. 13

⁴⁰² Kur'an-ı Kerim, (33) Ahzab suresi / 33

⁴⁰³ Ahmed Davudoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi, İstanbul 1979, X, 278

⁴⁰⁴ Ahmed Davudoğlu, a.g.e, X, 252

için halk kendilerine büyük saygı gösterirler. İşte Urfa ve çevresindeki şehirlerde seyyidlere “Ocak” deyimini bu yüzden kullanılmaktadır.

“Ehl-i Beyt” veya “Âl-i Aba” hakkında Üstad Bediüzzaman Said Nursi şöyle demektedir:

“Resul-i Ekrem (s.a.s.) giydiği mübarek abasını Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in (r.a.) üzerlerine örtmesi ve onlara şu suretle “...Ey Ehl-i Beyt (Ey Peygamberin ev halkı)! Allah sizden, kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor”⁴⁰⁵ ayetiyle dua etmesinin sırları hikmetleri vardır. Sırlardan bahsetmeyeceğiz. Yalnız peygamberlik vazifesiyle ilişkisi olan bir hikmet şudur ki: Resul-i Ekrem Efendimiz (s.a.s.) gizlilikleri tanıyan ve geleceği gören nübüvvet bakışı ile otuz kırk sene sonra sahabeler ve tabiin içinde önemli fitneler olup, kan döküleceğini görmüştü. Bu toplumun içinde en seçkin şahsiyetlerin, abası altında olan o üç şahsiyet olduğunu gözüyle görmüştür. Hz. Ali’yi (r.a.) ümmet nazarında pâklayarak şüpheden kurtarmak, temize çıkarmak için, Hz. Hüseyin’i (r.a.) taziye ve teselli etmek için, Hz. Hasan’ı (r.a.) tebrik etmek ve muhalifleriyle uzlaşmaya gitmesi ile önemli bir fitneye meydan vermemiş olmakla, şerefini ve ümmete olan büyük faydasını ilan etmek için bu abayı üzerlerine örtmüştür. Hz. Fatıma’nın da (r.a.) zürriyetinin temiz ve şerefli olacağını, ayette geçen “Ehl-i Beyt” yüksek unvanına layık olacaklarını ilan etmek için o dört şahsa, kendisiyle beraber (Beş Al-i Aba) unvanını bahşeden o abayı örtmüştür. Evet, elbette ki Hz. Ali gerçekten halife idi. Fakat dökülen kanlar çok önemli olduğundan, ümmetin gözündeki temize çıkması ve beratı, peygamberlik bakımından önemli idi. Resul-i Ekrem o bakımdan O’nu temize çıkarıyor. Onu tenkit ederek yanlışlık ve sapıklıkta gören hariciler ve Emevilerin müfrit taraftarları, Hz. Ali (r.a.) hakkındaki tefrit ve sapıklıkları ve Hz. Hüseyin’in gayet feci bir şekilde ciğer yakan hadisesiyle, şiaların ifratları ve bid’aları ve şeyheyn’den yüz çevirmeleri, İslam âlemine çok zarar vermiştir.

İşte bu aba ve dua ile Resul-i Ekrem (s.a.s.) Hz. Ali ve Hz. Hüseyin’i (r.a.) (625–680) mesuliyetten ve ithamdan, ümmetini de onlar

⁴⁰⁵ Kur’an-ı Kerim, (33) Ahzab suresi / 33

hakkında zan altında kalmaktan kurtardığı gibi, Hz. Hasan'ın (r.a.) yaptığı barış ile ümmete ettiği iyiliğini, peygamberlik vazifesiyle tebrik ediyor. Resulullah bir gün minber üzerinde Hazreti Hasan'ı (r.a.) yanına alarak bir kere cemaate, bir kere de Hazreti Hasan'a dönüp, ona işaret ederek:

— Bu benim oğlumdur. Şeref sahibi bir efendidir. Umarım ki Allah, oğlum sebebiyle yakında Müslümanlardan iki büyük topluluğun arasını islah eder, buyurmuştu.⁴⁰⁶

Yıllar sonra Hazreti Hasan (624–670), Hazreti Muaviye ordusu ile Medayinde karşı karşıya geldiği zaman, Müslümanlar arasında kan dökülmesin diye hilafetten ferağat etmişti. Böylece Resulullah'ın sözü gerçekleşmişti. Hz. Fatıma'nın zürriyetinin mübarek nesli, İslam âleminde “Ehl-i Beyt” unvanını alarak yüce bir şeref kazanacaklarını, Hz. Fatıma'nın (**...Onu ve soyunu kovulmuş şeytanın şerrinden sana ısmarlıyorum.**)⁴⁰⁷ Diyen Hz. Meryem'in validesi gibi zürriyetçe çok şerefli olacağını ilan ediyordu.”⁴⁰⁸

Yine, **Bediüzzaman Said-i Nursi** diyor ki; **“De ki, ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Ancak akrabalık sevgisini diliyorum.”**⁴⁰⁹ Anlamında ki ayetin bir kavle göre anlamı; (Resul-i Ekrem (s.a.s.) Efendimiz peygamberlik vazifesinin icrasına karşılık ücret istemezdi. Yalnız Al-i Beytine sevgiyi istiyor.) Resul-i Ekrem (s.a.s.) Efendimiz gaybı tanıyan bakışıyla Al-i Beytinin, İslam âlemi içinde nuranî bir soy haline geleceğini görmüştü. İslam âleminin bütün bölgelerinde insanlığı yetiştirmede rehberlik ve mürşidlik görevini yapacak zatların çoğunlukla ehl-i beytten çıkacağını, teşehhüddeki, müslümanların ailesi hakkındaki (**Ey Allahım İbrahim ve İbrahim'in ailesine rahmet verdiğin gibi Muhammed'e ve onun ailesine rahmet ver. Şüphesiz sen en çok övülensin, şanı yücesin.**) duasının kabul olduğunu keşfetmiştir. Nasıl ki İbrahim'in (a.s.) milletinde çoğunlukla peygamberler Hz. İbrahim'in soyundan gelmişse, İslamiyette de, İslamiyetin büyük zatlarının ve çoğu tarikat ve meslekte olanların, İsrail peygamberlerinde olduğu

⁴⁰⁶ Zeyneddin Ahmed Zebidi, a.g.e, VIII, 142 – İmam Şa'rani, a.g.e, I, 88

⁴⁰⁷ Kur'an-ı Kerim, (3) Al-i İmran suresi / 36

⁴⁰⁸ Bediüzzaman Said Nursi, Lem'alar, İstanbul 1992, s. 94

⁴⁰⁹ Kur'an-ı Kerim, (42) Şura 22/ 23

gibi Al-i Beytten geldiğini görmüş. Onun için “De ki: Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Ancak Al-i Beyt sevgisi istiyorum.” Demesiyle emir olunarak, Al-i Beyte karşı müslümanların sevgisini istemiştir. Bu gerçeği kuvvetlendiren başka rivayetler de emir olunmuş: “Size iki şey bırakıyorum. Onlara sarılırsanız kurtulursunuz. Biri; Allah’ın (c.c.) kitabı, diğeri; Al-i Beytimdir.” Çünkü sünnet-i seniye’nin kaynağı ve muhafızı ve her yönüyle lüzumlu görmesiyle mükellef olan Al-i beyttir. İşte bu sırra dayanılarak, kitap ve sünnete uyanlar için bu gerçek hadis bildirilmiştir. Demek ki peygamber Efendimizin Al-i Beytten maksadı, sünnet-i seniye’ye uymaktır. Peygamberin sünnetine uymayan, gerçek Al-i Beyt olmadığı gibi Al-i Beyte hakiki bir dost da olamaz. İfadeleriyle peygamberimizin soyundan gelen seyyidlerin sünnet-i seniye’ye tamamen uymasının gerektiğini anlatmaktadır. Peygamberin sünnetine uymayan kesinlikle seyyid yani Al-i Beyt olmadığı gibi hakiki dost da olamaz. Bunu genelleştirecek olursak yani, her şeyden önce bir müslümanın Allah’ın emrine ve sonra da peygamberin sünnetine uyması gerekmektedir. Bir kimsenin Allah katında kıymeti, onun Peygamberin sünnetine uyması ile artar. Yoksa peygamberin sünnetine uymayan kim olursa olsun, ne peygamberin ehli beyti olabilir, ne de onları seven bir kimse olabilir. Allah ve Resulünü sevmek, onların emrine eksiksiz olarak uymakla olur.”⁴¹⁰ Demektedir.

Fakat Urfa’da bazen de dedelerinden biri şeyh olan bir kimse, kendisi şeyh olmadığı halde dedelerinin yolundan gittikleri, okuyup üfledikleri ve nuska yaptıkları için, halk o kimselerin ailesine de, “Ocak” demektedirler. Bunların nefeslerinin temiz olduğu ve bazı hastalıklara okumaları veya ovalamaları suretiyle, o hastalığın iyileşeceğine inanılır. Bazen yenildiğinde şifa olur niyetiyle ekmeklerinden bir iki adet verirlerdi. Bazen de bir bardak suya okuyarak hastaya içirirlerdi.

Herhangi bir hastaya okumakla veya ovalamakla, o hastanın iyileşmesi mümkün mü? Bu konu hakkında bazı hadislerle rastlamaktayız. Bir Hadiste: Ayşe’den (r.a.) rivayet edildiğine göre, Ayşe

⁴¹⁰ Bediüzzaman Said Nursi, Lem’alar, İstanbul 1992, s. 21

(r.a.): “Resulullah (s.a.s.) göz değmesine okunmasını bana emretti yahut (mutlak olarak) emretti, demiştir.”⁴¹¹ Bu hadisin açıklaması yapılırken deniliyor ki: Burada göz ağrısına okunmak olmayıp, göz değmesine okunmaktır. Sahihi Buhari’nin ilk şarihlerinden Hattabî diyor ki; Resulullah’ın göz değmesi ve nazara karşı okunmasını emrettiği (Kavarii Kur’an) adıyla anılan ayetü’l-kürsi gibi esma ve Allah’ın (c.c.) sıfatlarını ve Allahu Taalayı zikri bulunduran ayetlerin, temiz nefes sahipleri diliyle göz değmesinden ıztırap duyan hastalara okunmasıdır. Bu okunma ruhani tedavidir. Diye belirtmektedir. Yine başka bir hadiste ise: Ümmi Seleme’den (r.a.) rivayete göre Nebi (s.a.s.) Ümmi Seleme’nin odasında yüzünde sarılık eseri bulunan bir kız çocuğu görmekle: Bu kızcağızı okutunuz, buna nazar değmiştir, buyurmuştur.”⁴¹² Yine başka bir hadiste: Yine Hz. Ayşe’den (r.a.) rivayete göre: “Nebi (s.a.s.), hastaya şifa temenni ederken şöyle buyururdu: Allah’ın ismiyle (şifa temenni ederim) şu bizim bazımızın tükürüğü ile yurdumuzun toprağıdır. Bundan Rabbimizin izni ile hastamız şifalanır.”⁴¹³ Açıklamasında deniliyor ki, Nevevi merhum der ki: Bu hadisin manası; Resul-i Ekrem, Allah Teala’dan şifa dilerken şahadet parmağına tükürüğünden bulaştırır, sonra parmağını toprağa kordu. Parmağa bulaşan toprakla hastayı şıgardı. Mesh ederken de hadisteki şifa temennisine dair kela mı söylerdi. Yine Nevevi der ki: (“Şu bizim yerimizin, yurdumuzun toprağıdır” kelamı ile murad Medine toprağıdır. “Bizim bazımızın tükürüğüdür” kelamı ile de murad, Peygamberimizin kendi tükürüğüdür. Gerek Medine toprağının ve gerek Resul-i Ekrem’in tükürüğünün şeref ve bereketi vardır. Bu açıklamalar, bu gibi şeylerin o zamanda kaldığını, şimdi ise artık nefesi temiz bir kimsenin olamayacağını göstermektedir.) demektedir.

Yine Saidi Hudri (r.a.)’tan rivayet edilen bir hadiste bildirildiğine göre, Resulullah’ın ashabından 30 kişilik bir grup, bir seriyye sırasında Arap kabilelerinden müşrik bir kabileye misafir olmak istedi-

⁴¹¹ Zeyneddin Ahmed Zebidi, Sahihi Buhari muhtasarı Tecridi Sarih tercümesi ve şerhi, terc. Kâmil Miras, İstanbul 1948, XII, 97

⁴¹² Zeyneddin Ahmed Zebidi, Sahihi Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih tercümesi ve şerhi, terc. Kâmil Miras, İstanbul 1948, XII, 98

⁴¹³ Zeyneddin Ahmed Zebidi, Sahihi Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih tercümesi ve şerhi, terc. Kâmil Miras, İstanbul 1948. XII, 99

ler. Fakat o kabile bunları misafir etmek istemedi. O sırada kabilenin reisini bir akrep sokmuştu. Bütün kabile halkı telaş içinde uğraşıp bir çare bulamadılar. Bir ihtimal düşünerek oradaki ashabın da yanına gelerek akrep sokmasına karşı bir tedavi bilip bilmediklerini sordular. Ebu Said el-Hudrî onlara kendisinin dua edebileceğini, fakat daha önce kendilerini misafir etmedikleri, o yüzden bir ücret alacağını söyledi. Bu söz üzerine bir sürü koyuna anlaştılar. Ebu Said el-Hudri, kabile reisinin yanına gitti ve Fatiha suresini okudu. Derhal reis ayağı kalkarak ileri geri yürümeğe başladı. Artık üzerinde hastalıktan bir iz kalmamıştı. Resulullah'ın huzuruna geldikleri zaman bu durumu ona anlattılar. Resul-i Ekrem, Ebu Said el-Hudri'ye:

—Fatihanın bu kadar müessir bir dua olduğunu sana kim öğretti. Diye onu taltif etmişti.⁴¹⁴

Zamanımızda ruhani tedavinin çok azaldığını, istismarcıların çoğaldığını hatırlatmakta fayda olduğunu görüyor ve şimdi tıbbın çok ilerlediğini ve tedavinin modern tababetle yapılmasının gerektiğinin altını çiziyoruz. Çünkü istirmacılar o kadar çoğalmıştır ki bazen namazı bile tam kılmayanlar kendilerini böyle önemli biriymiş gibi göstererek dünya menfaati sağlamaya çalışıyorlar. Zavallı cahil kimseler de bunlara aldanıyorlar.

Öyle ise “Ocak” denilen aileler; seyyid ve dedelerinin şeyh olduğunu söyleyen kimselerdir. Tabi seyyid olduklarının ne derece gerçek olduğu da ancak Allah'ın (c.c) ve yine bu kimselerin kendilerinin bildiği bir şeydir. Zaten ellerinde Resulullah (s.a.s.) Efendimize kadar uzanan ve bütün asırlarda nakib'el-eşraflar tarafından tasdikli bir silsile olmadıkça, seyyid oldukları da ispatlanamaz.

⁴¹⁴ Zeyneddin Ahmed Zebidi, Sahihi Buhari Muhtasari Tecridi Sarih tercümesi ve Şerhi, terc. Kâmil Miras, İstanbul 1940, 58

IV. BÖLÜM

5. URFA'DA TEKKE EDEBİYATI VE MUTASAVVIF ŞAİRLER

Miladi VIII. Yüzyılda mutasavvıflar, içlerindeki Allah sevgisini şiirler söyleyerek dile getirmeye başladılar. Bunlardan İbrahim Edhem (ö.778), güzel tasavvufî şiirler söylemiş bir mutasavvıftır. Öyleki İbrahim Edhem'in yaşadığı devirde artık Allah aşkını dile getiren tasavvufî şiirler söylemek yaygın hale gelmişti. VIII. yüzyıl mutasavvıfları, tasavvufî şiirler söylüyor ve tasavvufî eserler yazıyorlardı. Tasavvufî şiir, billassa Arap mutasavvıflar arasında yetişen Mısırlı **Ömer bin Farız**'ın (1180–1235) yazdığı “**Kaside-i Taiye**” ile gelişti.⁴¹⁵ Yine Horasan sufilerinden **Şeyh Ebu Said bin Ebu'l-Hayr** (968–1049) da tasavvufî şiirler yazmıştır. Ayrıca Horasan bölgesinin büyük mutasavvıflardan **Ferideddin Attar** (ö.1220) da eğitici ve öğretici şiirler yazan sufilerdendir.

Miladi IX. ve X. Yüzyıllarda ise yeni müslüman olmaya başlayan Horasan ve Türkistan bölgelerinde sufilik, dolayısıyla tasavvuf oldukça yayılıyordu. Bu dönemde birçok fedakâr devîşler göçebe yaşayan Türkler arasına İslâmî fikirleri götürüyor ve oralarda İslâm'ı yayıyorlardı. Oralarda yaşayan göçebe Türkler, kendilerine gelerek ilahiler okuyan ve Allah rızası için iyiliklerde bulunan ve cehennemle korkutan, cennetle sevindiren bu dervişlere inanıyor ve güveniyorlardı. Bu yüzden de İslamiyet bu bölgelerde kısa zamanda yayılıyordu. İşte bu Türkler, o zaman kendilerine İslâm'ı öğreten bu dervişlere “Ata” veya “Bab” ismini vermişlerdi.⁴¹⁶

Türkistan'ın “Yesi” şehrinde yetişen **Ahmet Yesevî** (ö.1166) Buhara medreselerinde ilim tahsilinden sonra devrinin büyük mutasavvıfı **Yusuf Hemedani**'ye (1048–1140) intisab etmiş ve onun halifelliğini kazanmıştır. Yusuf Hemedani'nin vefatından sonra bir müddet Buhara'da müritlerini yetiştirmeye çalışan Hoca Ahmet

⁴¹⁵ M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1986, s. 125

⁴¹⁶ M. Fuad Köprülü, a.g.e, 193

Yesevî, bir zaman sonra müritlerini yine kendisi gibi Yusuf Hemedani'nin halifesi olan **Abdulhalık Gûjduvanî**'ye (ö. 1189) bırakarak Türkistan'a geçti. Hoca Ahmed Yesevî (k.s.), Türkistan'da İslam dinini yayabilmek ve yeni Müslüman olmuş Türkler arasında da İslam dinini öğretebilmek için Türkçe ile birçok manzumeler meydana getirdi. Kendi kurduğu Yesevi tarikatının "Adab-ı Süluk"unu anlatabilmek için de ahlaki ve tasavvufî "hikmetler" yazdı. Bu hikmetler zikir meclislerinde okunuyor ve meclistekileri heyecana getiriyordu. Kendisinden sonra gelen halifeleri de şeyhlerinin yolunda giderek benzer manzumeler vücuda getirdiler.⁴¹⁷

Zaten Ahmet Yesevî'den çok önceleri İslam dünyasının birçok yerinde Mutasavvıflar tarafından tasavvufî şiirler söylenilmiş ve tasavvufa dair eserler yazılmıştır. Fakat Türkçe olarak şiirler söylenilmesi Ahmet Yesevî ile başlanılmıştır. Böylece Türk Edebiyatında "Tasavvufî Halk Şiiri" devri başladı. Hoca Ahmed Yesevî'nin yetiştirdiği halifeleri İslam dünyasının her tarafına yayıldılar, gittikleri yerlerde İslam'ın yayılmasına hizmet ettiler. Bunlar bilhassa Anadolu'ya geçerek Selçuklular ve Osmanlılar devrinde büyük hizmetler etmişlerdir. Mutasavvıflara uygun ve iltifat edici bir siyaset takip eden Anadolu Selçukluları zamanında ve XIII. Asrın sonlarında, tasavvufun Anadolu'ya iyice yerleştiği görülür. İslam aleminde hemen ne kadar meşhur mutasavvıf varsa Selçuklu ülkesinde yerleşmişlerdir denilebilir. Bunlar, çeşitli yollarla bilhassa manzum propağanda eserleriyle tarikatlarını yaymaya çalışmışlardır.⁴¹⁸ Böylece burada isimlerini zikretmeye lüzum görmediğimiz çeşitli tarikatların şeyh ve dervişlerinin tasavvufî manzum eserleri oldukça kabarık bir şekilde arttı.

XIII. ve XIV. Yüzyıllarda her yerde olduğu gibi tasavvuf edebiyatı artık Urfa'da da çok belirgin bir şekilde göze çarpar. Urfa, fetihten önce de zengin bir kültüre sahipti. Fetihden sonra da zengin bir kültür merkezi olma özelliğini korumuştur. Bu zenginliği ilim sahasında olduğu gibi şiir, edebiyat, musiki gibi birçok sanat alanlarında göze çarpmaktadır. Bu yüzden Urfa, birçok sanatçının ye-

⁴¹⁷ M. Fuad Köprülü, a.g.e, s. 194

⁴¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri, Ankara 2003, s. 210

tiştiği verimli bir kültür merkezidir. Zamanımızda da görüldüğü gibi bilhassa musiki ve şiirde oldukça değerli kimseler yetişmiştir. Hatta manzumda divan hazırlamış olan Urfalı şairler de vardır. İşte bu şairler içinde tasavvufla uğraşanlar da, tasavvufi şiirler yazmışlar, tekke edebiyatında kıymetli eserler bırakmışlardır.

Öyleki edebiyatta Urfa, başka şehirlerdeki şairleri ve onların eserlerini bilecek ve takip edecek kadar edebiyata düşkün bir şehirdir. Urfalı şiir sevenlerin not defterlerinde ve Urfa mezar taşlarında Urfa dışından bazı şairlerin şiirlerinin bulunması bunu göstermektedir. Halveti şeyhi Niyazi-i Mısri'nin (1618–1694) önceki konularda verdiğimiz bir şiirinin Urfalı bir tarikat ehlinin mezar taşına yazılması buna güzel bir örnektir. Yine Mevlidihalil Camii dede Osman türbesindeki bir mutasavvıfın 1911 tarihli mezar taşındaki mersiyesinde **Ruhi** İsmi geçmektedir.⁴¹⁹ Bu isim meşhur divan şairi **Bağdatlı Ruhi** (Ö.1605)'den başkası değildir. Bunlar gibi mezar taşlarında Urfa şairlerinin olmayan birkaç şiir daha bulunmaktadır. Bu örneklerden Urfalı tasavvuf ehlinin Urfa dışındaki tasavvuf şiirlerinden haberdar oldukları ve onlardan faydalandıkları anlaşılmaktadır. Urfa'da tasavvufla ilgisi olmayan şairler bile içlerindeki dini duygularını naatlar, methiyeler ve ilahiler şeklindeki şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Tekke Edebiyatı; *Sofîye mesleğine mensup veya taraftar olanların meydana getirdikleri edebiyat mektebi hakkında kullanılır bir tabirdir.*⁴²⁰

Tekke ve zaviyelerde bulunan bu mutasavvıflar, edebiyatla da uğraşmışlar ve böylece Urfa'da tasavvuf veya tekke edebiyatı diyebileceğimiz dalda bazı kıymetli eserler meydana getirmişlerdir. Urfa'da Tekke Edebiyatını da

- a. Nesir halinde Tekke Edebiyatı ve
- b. Nazım halinde Tekke Edebiyatı diye ikiye ayırmak mümkündür.

Urfa'da Nesir halindeki Tekke Edebiyatı:

⁴¹⁹ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar Taşları, Şanlıurfa 1996, s. 125

⁴²⁰ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e, III, 445

Bilindiği gibi eski edebiyatta bilhassa Urfa'da nesir halinde yazılmış eserlere hemen hemen hiç rastlanmamıştır. Yalnız Urfa kabristanlarında nesir halinde yazılmış bazı mezartaşlarına rastlamak mümkündür. Bu yüzden biz de bu nesir halinde yazılan mezartaşı yazılarını Tasavvuf edebiyatına örnek olarak vermeyi uygun gördük.

Bediüzzaman mezarlığında Hacıkâmilzadelerden 1326 hicri (M.1908)'de vefat eden Ayşe Hanımın mezar kitabesi şöyledir:

"Ey zâir-i cihan ağâh! Şu sütun-i sefid, Ayşe Hanımın nam-ı memduhiyle âlem-i fânide 35 senelik bir zaman bedbahtane idrak edilmiş talih-siz bir gencin nişane-i hayat-ı ahiridir.

Yadigâr-ı ömr-i dünyevisine bir kere kendini bir kere de verem-i eşkin tarikine hasbe'l-kaderin (bir kelime kırık) imanına inkıyad eden şu rûkn-i tahte'l-hicrini dökmüş ise de el-esas hilkatinden ne ibaret olduğu anlarda sahib-i kabri bir fatiha ile yâd eyle. Bir zamane gelecek ki bu taş-ı nîgehde yatan o Cennetde ibret-i suret-nüma-yı Hakk'dan ola."

Kitabede ezcümle şöyle denilmektedir: "Ey dünyayı bilen ziyaretçi! Şu beyaz taş sütun, Ayşe Hanım adında bir gencin bedbaht yaşamış olduğu 35 senelik ömrünün sonunun nişanıdır. Bütün ömrü boyunca veremli bir hayat yaşamış, kader gereği dünyadaki hayatına bir hatıra olarak devamlı gözyaşlarını dökmüştür. Doğumunun başından itibaren ayrılık hasretine düşmüş, İnancı gereği kaderine boyun eğerek sabretmiş olan bu hatunun mezarını bir fatiha okuyarak hatırla. Öyle bir zaman gelir ki bu gördüğün taşın altında yatan o hatun, Cennette haktan görünen ibretli bir kimse olsun." Denilmektedir.⁴²¹

Mevlidihalil Camii mezarlığında hicri 1312 (M. 1894) tarihinde vefat eden Hafızade Bekir Ağa'nın kızı Ayşe Hatunun mezar kitabesi şöyledir:

"Ey sahib-i ibtisar, bu mezarı imale-i nigah-ı itibar etmezden gûzar etme ki, âlemin fani olduğuna bir misal-ı maildir. Derununda günûde-i sükût olan bu zavallı nazeninin ruhunu bir fatiha ile şad eyle ki, akibet

⁴²¹ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar Taşları, ŞURKAV yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 58

senin de karargâhın bu hâk-i siyeh-dildir. Dest-i ecelden ne pir kurtulur ne civan. İnna lillah ve inna ileyhi raci'un"

Bunun anlamı ezcümle şöyledir: "Ey gözleri gören kişi, bu mezara itibar bakışlarını çevirmeden geçme ki; bu âlemin fani olduğuna bir örnektir. İçerisinde sessizce uyuyan bu zavallı nazlının ruhunu bir fatiha ile şad eyle. Çünkü senin de karargâhın bu kara topraktır. Ecel cellâdının elinden ne yaşlı kurtulmuştur ne de genç. Muhakkak Allah'tan geldik ve yine dönüş O'nadır."⁴²²

Üçüncü bir örnekte Ulucami mezarlığında hicri 1312 (M. 1894) senesinde vefat eden Yengice ağasızade Ali Ağanın mezar kitabesi:

"Merhaba ey kabristan-ı mukaddes, ey harabazar-ı tenha, ey divar-ı beht u hayret, müracaatgahım sensin. Sana nîgah eden avam manzara-i hun aludende mahfi, hevi ve dehşetinden giriftar-ı ızdırab olur. Amma ben seni temaşa eyledikçe gönlüm hissiyat-ı münevvere ve efkâr-ı ulviyye ile zevk-yab olur. Merhaba ey sengistan-ı hayret, ey mamure-i harabeyt, ey uzletsaray-ı vahşet, ey dehşet abâd-ı ibret, bu fena kişverinin serhad hitamısın. Bilmem ne cazibe-i mukavemet güzare mazhar olmuşsun ki ebna-yi beşer her adımı senden firare yol bulmak için atar Yine biçare her ayak attıkça sana bir adım daha takarrüb eder."

Ey mukaddes kabristan merhaba sana. Ey kimsesiz olan harabe yer, ey şaşkın ve hayret dolu duvar, döneceğim yer sensin. Sana bakan halk, kanla karışık manzarandan gizli korku ve dehşetinden ızdırab duyar. Amma ben seni seyrettikçe gönlüm nurla dolar ve yüksek fikirlerle zevk bulmuş olur. Merhaba ey hayret taşı, ey mermer taşla mamur olan yer, ey yabancılığın yalnızlık sarayı, ey dehşet verici ibret yeri, bu yokluk ülkesinin son sınırısın sen. Bilmem bu geçici mukavemetin cazibesine nasıl mazhar olmuşsun ki, insanoğlu senden kaçmak için her adımını attıkça, aksine sana bir adım daha yaklaşır."⁴²³ Denilmektedir.

Yine Ulu Cami mezarlığında hicri 1337, (M.1919) senesinde vefat eden Muhammed Ağanın mezar kitabesi de şöyledir:

⁴²² Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar Taşları, ŞURKAV yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 140

⁴²³ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar Taşları, ŞURKAV yayınları, Şanlıurfa 1996. S. 158

“Merhaba ey kabristan-ı mukaddes, ey harabe-zar-ı dünya-yı müracaatgahım! Sensin sana nîgah eden avam, manzara-i hüzn-i âlûdende muhteve, mevlâ dirahşinden giriftar-ı ızdırab olur. Aman seni temaşa eyleyince, gönlüm hissiyet-i şevk ile zevkiyâb olur. Merhaba ey ma’mure-i ribbiyet, ey deşt-i âbâd-ı ibret.”

Bu kitabede de kısaca şöyle bir ibret verici anlam vardır: “Ey mukaddes kabristan! Merhaba. Ey müracaatgahım olan dünyanın harabesi sen, sana bakan halkın hüznü manzarasını ihtiva edersin. Seni seyrettiğimde gönlümdeki hisler, Mevla’nın nurunun karıştığı ızdırab olur. Şevk ile zevk bulur. Ey toplumun mamur ettiği yer, merhaba. Ey ibret alınan mamure çölü, merhaba sana.”⁴²⁴ Bu nesir örnekleri tasavvufî düşünceye en yakın olan yazılardır.

Urfa’da Nazım halinde Tekke Edebiyatı:

Mutasavvıflar veya bunların yandaşları olan şairler çok güzel tasavvufî şiirler de yazmışlardır. Bu şairlerin söyledikleri şiirler bazen insana tuhaf gelebilmekte yani bazen meyhaneden, şarabtan ve bu gibi dinen haram olan nesnelerden bahsedile bilmektedir. Böyle sufi bir kimsenin bu gibi şiir söylemesi insana garip gelebilir. Oysa mutasavvıf şairler, başkalarının kendilerini anlamaması için bu kelimeleri kullanmaktadırlar. Bunların anlamları kendi yanlarında değişiktir. Onun için peşin hüküm vermeden önce tasavvuf sözlüğünü karıştırmak yerinde olacaktır. O zaman görülecek ki, kullandıkları kelimeler hiç de kötü anlama gelmemektedir. Mesela bir mutasavvıf şair meyhane sözünden, tekkeyi kastetmektedir. Diğerleri de bu gibi değişik anlamlar göstermektedir. Biz burada tarikat mensubu şairlerin şiirlerini aldığımız gibi tarikat mensubu olmadığı halde tasavvufî şiir söylemiş olan şairlerin de şiirlerini almayı uygun gördük.

⁴²⁴ Mahmut Karakaş, Şanlıurfa Mezar Taşları, ŞURKAV yayınları, Şanlıurfa 1996, s. 169

YUSUF NÂBÎ (1642–1712): Urfalı mutasavvıf şairlerin başında, şöhreti bütün dünyaya yayılmış olan **Urfalı Divan Şairi Yusuf Nâbî**'yi saymak yerinde olacaktır.

Nâbî'nin "Tühfetü'l-Harameyn" adlı kitabında, Hac farızasını yaptığı sırada Medine'de Resulullah Efendimiz Muhammed Mustafa (S.A.S.)'in mübarek türbesi üzerine asmak için dilekçe halinde yazdığını söylediği gazelini, önemli gördüğümden dolayı buraya almayı uygun gördüm.

Be-hamdillâh nasib oldu saâdet yâ Resûlallah
Ki etdim hâk-i dergâhın ziyâret yâ Resûlallah
Zehî hüsrân güher pâş olmadan bu hâke etseydim
Gözüm gencine-î h'âb-î ferâğat ya Resulallah
Günehkârım, sefihkârım, siyehkârım, tebehkârım
Beni reddetme ferda-yi kıyâmet ya Resulallah
Hülûs-î destibürd-î kâr-fermâyân-ı dûzahdan
Nigah-i kemterin eyler kifâyet ya Resulallah
Fırîb-î saki-î peymâne gerdân-î dalâletden
Dem-î ahirde imanım emânet ya Resulallah
Kemîneni **Yusuf Nâbî**'yi ahabb ü akârible
Şefâat ya Resûlallah, şefâat yâ Resûlallah⁴²⁵

Nabî bu gazelini dilekçe halinde Resulullah'ın mezar-ı şerifi üzerine asmıştır. Gazelde ezcümle şu anlam ifade edilmektedir:

"Ya Resulullah! Elhamdülillah dergâhının toprağını ziyaret etme mutluluğuna eriştim.

Ya Resulullah! Bu topraklara hüsrân cevherlerini saçmadan, gözümü uyku hazinesinden ayırsaydım, gaflet uykusundan uyan saydım ne hoş olurdu.

⁴²⁵ Yusuf Nâbî, Tuhfetü'l-Harameyn, Darü't-Tabaetü'l-Amire, İstanbul 1265 (M. 1848), s. 104 –Yusuf Nâbî, Divan-ı Nâbî, gazel bölümü, Rûba'i, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (M.1875) s. 222

Ben zevk ve eğlenceye düşkün, günahkâr, mahvolmuş birisiyim.
Ya Resulallah! Bu halimle beni kıyamet günü reddetme.

Ya Resulallah! Cehennem görevlilerinin üstün kuvvetinden kurtarmaya, senin en küçük bakışın yeter.

Ya Resulallah! Dönen şarap bardağının aldatıcı dağıtıcısının sapıklığından, ahiret gününde imanım sana emanet.

Ya Resulallah! Bu aciz ve zavallı Yusuf Nabi'ye, bütün dost ve akrabalarıyla birlikte şefaât eyle, Ya Resulallah."

Divanı içinde tasavvufla ilgili birçok şiiri bulunan Nabi'nin, örnek olarak verebileceğimiz başka bir tasavvufî gazeli de şudur:

Nakkaş-ı sun'ı nâkışdan agâh olan bilür
Kadr-î cemali ârîf-ı billâh olan bilür.
Çabukter olduğun ğam nageh-i res heves
Siklet keş-i misafir-i bigâh olan bilür.
Hengâm-ı ye's-i kadr-i zuhuri-i inayeti
Matluba dest-i kudreti kütâh olan bilür.
Keşilere telâtüm-i tufanın etdüğün
Baziçe-i teâkub-i dil-hah olan bilür.
İblisin ateş-i hasede can-feşânlığın
Lezzetbahş-i mezellet eşbâh olan bilür.
Ahval-i çarhi kabza-i kudretde **Nâbîyâ**
Haşâk-i girdbad ile hemrâh olan bilür.⁴²⁶

Gazelde ezcümle şunları ifade etmektedir:

"Bu san'atın (mahlûkatın) ressamını (yaratıcısını) ancak san'attan anlayanlar bilir. Bu yaratılıştaki güzelliğin kıymetini arîf-ı billâh (evliyaullah) olan bilir.

⁴²⁶ Yusuf Nabi, Külliyyat, divan, gazel bölümü, rûba'î, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (miladi 1875), s. 49

Üzûlmekte acele etdiğinde, ansızın arzu ettiğın yetişebilir, seni sevindirir. Çünkü çekilen yükün ağırlığını ancak vakitsiz gelen misafir bilir.

Keder zamanında, kendisine yapılan iyiliğın kıymetini, ancak istediğini elde etmeye gücü yetmeyenler bilir.

Denizde tufan dalgalarının gemilere yaptığı tehlikeleri, birbiri ardınca gönlü eğlence isteyen maceracılar bilir.

İblisin kıskançlık ateşinde can vermekten duyduğu aşāılık lezzetini, ancak ona benzeyenler bilir.

Ey Nabi! Allah'ın (C.C.) yaratıcı elinde, feleğın durumlarının nasıl olduğunu, şiddetli rüzgârın önünde savrulan süprüntüler ile birlikte savrulanlar bilir."

Yine Nabi'nin bir başka tasavvufî gazeli:

Biz rind-i fenâ meşreb-i cânâne-perestiz
"Kalu Belâ"dan cür'a-keş-i câm-ı elestiz
Mecnunlarınız meskenimiz bâdiyelerdir
Sevdâ vü gamın ehli ile dest be-destiz
Ol serv-i revân ayâğına sürmek için yüz
Alçaklara yüzler süreriz mâil-i pestiz
Tarf-ı küleh-i yâre şikeste dediler halk
Andan berü biz taife-i hem ruz şikestiz
Bî-câm ü sürâhi içeriz bâdeyi **Nâbî**
La'l-i leb-i dildar için vâlih ü mestiz⁴²⁷

Bu gazeli biraz açıklamak istersek:

"Kalu bela"dan beri aşk bardağını yudumlayan biz, cananı sevmeye yokluk mizacına ulaşmış dervişleriz.

⁴²⁷ Yusuf Nabi, Külliyyat, divan, gazel bölümü, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul 1292 (miladi 1875), s. 85

Biz aşk ve keder ehli ile devamlı el ele olan mecnun kimseleriz, bizim meskenimiz çöllerdir.

O servi boylu sevgilinin ayağına yüz sürmek için aşâğılara eğilir, alçaklara yüzümüzü süreriz.

Halkın sevgilinin külâhına göz kırptığını söyledikleri günden beri biz, o kimselerle kırğınız.

Ey Nabi, biz sevgilinin kırmızı dudaklarından şaşkın ve sarhoş olmuşuz. Onun için badeyi bardaksız ve kadehsiz içeriz.”

Demek suretiyle burada yardan maksatın Allah olduğu kolayca anlaşılır. Nasıl ki Cenabı Hakk yarattığı ruhlara “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorduğunda, ruhlar “evet dediler” ise, aynen o günden beri sözünde durarak fena makamına (fena makamı tasavvufî bir terimdir) ulaştığını söylüyor. Dünyayı terk etmiş zahid olarak yaşamıştır. Sevgilinin ayağını öpmekten gaye de alnını yere koyarak secdeye gitmesidir. Öyle bir sofi olmuştur ki Allah aşkından sarhoş olmuş, şaşkına dönmüş anlamı çıkmaktadır.

Nâbî'nin bu tasavvufî gazelleri, onun ne kadar hikemli söz söylediğine de güzel bir örnektir. Nabi'nin tasavvufî gazelleri çok olup fazla örnek vermeye gerek yoktur.

Yalnız son olarak bir başka gazeli:

Ruhunda bâdeden yarin ki âb ü tâb olur peydâ
Derûnumda benim bir ma'den-i sîmab olur peydâ

Hayâl-i halka-i zülfünle ekşim düşse deryâya
Zaman-ı haşre dek girdab – ber – girdab olur peydâ

Ne dem olsa hayalin cilve-riz-i âsmâni dil
Fezâ-yi âlem-i endişede mehtab olur peydâ

Serin sen âşnâ-yi secde-i aşk eyle de seyr et

Gönül ebrû-yi hûbandan sana mihrab olur peydâ

Îrâde etse bir emrin tealluk fethine **Nâbî**

Ana etraf-i nâ-me'mulden esbab olur peydâ⁴²⁸

“Sevgilinin yanağı şarabın etkisiyle parıl parıl parlamaya başla-
dığında, benim de içimde, — sanki — bir civa madeni belirir, oluşur.

Saçının halkasını hayal ederek ağladığımda göz yaşım denize
düşecek olsa, Mahşere kadar girdap içinde girdap (burgaç içinde
burgaç) peydâ olur.

Hayalin, ne zaman gönlümün semasında tecelliler gösterecek
olsa, tefekkür âleminin fezasında mehtap doğar.

Sen başını aşk secdesiyle aşına (tanıdık, bildik) et de, ey gönül,
sana güzellerin kaşından derhal bir mihrap vücade gelir.

Nâbî, Canab-i Hak, bir işte fetih ihsan buyursa, ona her taraftan
umulmayan sebepler peydâ olur.”⁴²⁹

URFALI ÖMER NÜZHET (ö. 1778): Ömer Nüzhet'in, Tarikatı-
na intisap etmiş olduğu Nakşibendî Şeyhi Rızaeddin Mustafa
Efendi için yazdığı gazeli:

Dem-i Mesihe muadil sada-yi hazreti şeyh

Cemali Yusuf'a hemta lika-yi hazreti şeyh

Fitile suz-i nigah-ı harim-i çeşmimdir

Şua'ı arız pertev-nüma-yi hazreti şeyh

Dımag-ı cana verir lezzet-i makam-ı elest

Girerse guşine ey dil neva-yi hazreti şeyh

⁴²⁸ Nabi, Külliyyat, Rubai, İstanbul 1292, s. 5

⁴²⁹ Abdulkadir Karahan, Nabi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 1987,
s. 103

Sicnicellat hevadan beni eder la-kayd
Safa-yi cephe-i âlem-nüma-yi hazreti şeyh
Sıfat-ı çin-i neval reşadine had yok
Çekildi âleme h'an-ı sala-yi hazreti şeyh
Sada'ı masiyetin zahm-i çeşm-i isyanın
Verir şifasını nutk-ı deva-yi hazreti şeyh
Temessük eyle budur Nüzhet urve-i vuska
Girerse deste zimam-ı rıza-yi hazreti şeyh⁴³⁰

Bu gazeli bugünkü Türkçe ile şöyle diyebiliriz:

"Hazreti şeyhin sesi, nasihatları hastaları iyileştiren Hazreti İsa'nın nefesine denktir. Yüzü de dünya güzeli olan Hazreti Yusuf'un güzelliğine benzer."

"Hazreti şeyhin bakışları güneş şualarının arızını gösteren per-tevdir. Onun için Fitile ateşli bakışlarla bakmak benim gözlerime yasaktır."

"Ey gönül! Hazreti şeyhin sesi kulaklarına gelirse, onu iyi dinle çünkü o, can dımağına "elest" makamının lezzetini verir."

"Hazreti şeyhin bütün cihanı gösteren alnının berraklığından dolayı arzu ve heveslerimin zindanına (karanlık ve kötülüklerine) ehemmiyet vermem."

"Sofrasının şöhreti bütün âleme yayılan kâmil şeyhimin ihsanlarının sınırı yoktur."

"Günahların tacizlerine ve isyan gözünün yarasının şifasına hazreti şeyhin nutku devadır."

"Ey Nüzhet! Şeyh Rıza'nın dizginleri eline geçerse ona sımsıkı sarıl. Çünkü kulpuna sarılacak "urve-i vuska"⁴³¹ budur."

⁴³⁰ Ömer Nüzhet, Divan, s. 30/b

⁴³¹ Sağlam bir kulpa yapışmak anlamına gelen bu ifade Kur'an-ı Kerim, (2) Bakara suresi / 256 ayette geçmekte olup İslama sımsıkı sarılmak anlamındadır. Burada da kurtulabilmek için şeyhe sımsıkı sarılmak istenmektedir.

Ömer Nüzhet'in başka güzel bir tasavvufî gazeli de şöyledir:

Mudam olmuş piyale şevkle leb ber leb mina
Anınla var ise ruh aşınadır meşreb mina
Umud-i subh-i işrettir beyaz gerden-i safi
Nola beyt el-şerifte olsa tali' kevkeb mina
Kadeh yaranidir dendan kerem ülfet olmuştur
Değil ebi sefadan zahid asa mezheb mina
Ayaklandırđı hep üftadegan bezm-i sehbayı
Mübeddeldir sehâya şimdi hars-ı eş'ab mina
Abdilden istifaza himmet şems-i meserretten
Sema-ı şevkle eyler güzzer ruz-i şeb mina
Mudavimdir kadeh evradını terk eylemez saki
Masun-ı dest-i ammdır şimdi sib-i gabgab mina
Piyade kalmayız bir vecihle **Nüzhet** mehyadır
Bize pir-i muğanın devletinde eşheb mina⁴³²

BİKESZADE HULUSİ EFENDİ: 1879 yılında Urfa'da doğan **bi-keszade Hulusi Efendi** de bunlardan birisidir. Şöyle ki:

Hakayık ilminin bahri Muhammed Mustafa'dır bu
Kamu âlemlerin fahri kerem kân-ı vefâdır bu
Ziyaret eyle ey dil merkad-i pâkin selâbetle
Şefi'î cürm û isyandır kamu derde devâdır bu
Gülistan u baharistan Hadis-i kudsi enfası
Delil-i mağfiret kânı ümem sahib-livadır bu
Kureyşî Haşimî Mekkî nihâl-ı Hakk beni Adnan

⁴³² Ömer Nüzhet, Divan, s. 28/b

Kamu peygamber-i zîşandan kadri a'ladır bu
Erip kavseyini ev ednâya himmet tacını giydi
Cemalullahı seyretti şebistan-ı ziyadır bu
Denildi şanına levlâke levlâk hıttâ-i Ahmed
Okunur ismine anın ile'l-yevmi cezadır bu
Hulusi izz u naz ile selat ile selam olsun
O şahın ruz-i pâkine Resul-i müctebadır bu⁴³³

“Bu, gerçekler ilminin denizi Muhammed Mustafa’dır. Bu, bütün âlemlerin asaleti ile övündüğü vefa kaynağıdır. Ey gönül! Sağlamlıkla O’nun pâk türbesini ziyaret eyle. Çünkü bu, suç işleyenlerin ve isyan edenlerin şefaathçisi, bütün dertlerin devasıdır. Gülistan ve baharistan Onun kutsal duasıdır, bu ümmetin mağfiretinin delili, sancak sahibidir. Adnan’ın soyundan gelen Hakk’ın fidanı, Kureyşî, Haşimî ve Mekkî’dir. Bu peygamberin kıymeti, şanı, bütün şanlı peygamberlerden yücedir. O miraç gecesi Cenab- Hakk’a yakın olarak himmet tacını giymiş, o nurlu gecede Allah’ın (c.c.) cemalini seyretti. Onun şanı için ceza gününde eğer sen olmasaydın ya Muhammed bu dünyayı yaratmazdım denilmiştir. Ey Hulusi, O şanı yüce mücteba peygambere izzet ve naz ile selat ve selam olsun.”

Anlamını ifade eden na’ât, Hulusi Efendi’nin tasavvufî eserlerindendir.

HULUSİ KILIÇARSLAN(1907–1985): **Hulusi Kılıçarslan**’ın yazdığı “Hicri 15.yılı karşılarken” şiiri:

Ey mah-ı Muharrem bu geliş başka geliştir
Onbeş asrın ufkunu ilk kerre deliştir
Ondört asır evvel gece bir yolcu götürdün
Ondört asır evvel yüce bir yolcu götürdün

⁴³³ Bedri Alpay, a.g.e, I,102

Bir yolcu ki hep kevn ü mekân emrine ramdı
Bir yolcu ki yollar dilese tayy ü mekândı
Bir yolcu ki aydınlık onunla yürüyordu
Bir yolcu ki bir lahzada zülmet eriyordu
Bir yolcu ki ezmekte idi zülm ü cehli
Bir yolcu ki hasmıydı onun hep küfür ehli
Bir yolcu ki her hatvede bir asr aşırıyordu
Bir yolcu ki âlemlere rahmet taşıyordu
Bir yolcu ki hüsn ü ezelin örneği aydı
Bir yolcu ki nesl-i beşerin örneği oydu
Bir yolcu ki insanlığa insanı getirdi
Bir yolcu ki İslam ile Kur'an'ı getirdi
Mevliddi ve meskendi ona Mekke Medine
İman nurunu saldı bütün rûy-i zemine
Ondört asır evvel evet ey mah-ı Muharrem
Bir yar ile bulmuştun ona gizlice mahrem
Dursun hele ondört asır on yılda ne oldu
Âfâk-ı cihan şâşâ'â-i adıyla doldu
Güç aldı adalet onun ümmi nefesinden
Binlerce Ömerler yetişip medresesinden
Binlerce selat ile selam ruhuna olsun
Hakk'dan dilerim on beş asır İslam'ın olsun

ŞEYH HALİD: Yine 1845 yılında Urfa'da doğan ve 1915 de vefat eden Kadirî tarikatı mensuplarından **Şeyh Halıd** da tasavvufî şiirler yazan bir tekke şairidir.

Arz etmek eğer ister isem dildeki razı

Hâmem tutuşur şerh edemem dildeki razı
Sufi edemez hall-i rûmuzat-i hakikat
Yokdur kütüb-i medresede dildeki yazı
Gel mu'tekif-i hücre-i dil ol da nazar kıl
Vahdet ilinin nice olur bahs-i dırâzı
Meyhanede bahş oldu bana neşve-i idrâk
Bildim ne imiş şûr u meyi nâle vü sâzı
Halîd der-i feyz-âver-i Mevla'ya kul ol kul
Yok, eyler isen ğayri yere arz ü niyazı⁴³⁴

Şiir, mefûlû, mefâîlû, feilâtün feilün" vezninde yazılmıştır.

Mısralarıyla başlayan gazel kendisininindir. Gazelde ezcümle şu anlam ifade edilmektedir:

"Gönüldeki sırrı anlatmak istesem kalemim tutulur, gönlümdeki sırrı açıklayamam. Sofi gerçekleri anlatan işaretleri çözemez. Çünkü gönüldeki yazı, medrese kitaplarında bulunmaz. Gel, gönül evinde itikâfta bulun ki, (kendi iç âleminde Allah'la (c.c.) yalnız kal. Murakabeye dal ki), orada birlik ilinin (tevhidin) uzun sohbetlerinin nasıl olduğu gör. Olgunlaşmanın, Hakk'ın varlığını bilmenin manevi hal ve sevinci bana tekkede verildi. Bende meydana gelen hali ve aşkın ğalebe çalarak heyecana getirmesini, Hakka yalvarıp yakarmanın ne olduğunu orada öğrendim. Ey Halîd! Eğer başka bir yere arz ve dua eylemeyeceksen, Mevlâ'nın feyz getiren kapısına kul ol, kul." Bu ifadeler tamamen tasavvufîdir. O, meyhaneye ile tekkeyi, şeyhin kendisini, neşve ile manevi hale girip olgunlaşmayı, idrâk ile Allah (C.C.)'ı bilip tanımayı, şûr ile kendinde meydana gelen manevi hali, mey ile Allah aşkının heyecan ve coşkusu, nâle ve saz ile Hakk'a yalvarıp yakarmasını anlatmaktadır.

⁴³⁴ Bedri Alpaz, Şanlıurfa Şairleri, Dal yayınları, Urfa 1986, I,75

KURRA-ZADE MUHAMMED HALID (1823–1893): ise Kadirî, Nakşibendî ve Rûfaî tarikatlarından halifelîği bulunan bir zat olarak Tasavvuf edebiyatında eser verenlerdendir. Şu güzel gazel onundur:

Bu şeb ol dide-i âhû gelecek yânımıza
Görelim rahmeder mi hal-i perişanımıza
Her görenler bizi mahmura kıyas eylediler
Hemen ol çeşm-i siyeh kâr edeli canımıza
İftirakın bizi rüsva-yi cihan eyledi ah
Gel bu gün eyle nazar vü efğanımıza
Kan döker görmeyeli gül yüzünû didelerim
Büsbütün la'l-i bedahşan boyanır kanımıza
Akibet ateş-i ruhsarına yandı dil u can
Vaktidir gele nevbet ten-i bîcanımıza
Halidâ mürde teni yandıralım şem'â gibi
Bu şeb ol dide-i afet gelecek yanımıza⁴³⁵

Gazelde şu anlam ifade edilmektedir: “Bu gece o ceylan gözlü sevgili yanımıza gelecek. Bakalım acaba bu perişan halimize merhamet edecek mi? O kara gözlü, gönlümüze gireli, bizi her gören içki içmiş bir sarhoşa benzetiyor. Ah, ey sevgili! Ayrılığın bizi bütün dünyaya rezil etti. Hiç olmazsa bugün gel, halimize, feryadımıza bak. Senin gül yüzünü görmeyeli, gözlerimden kanlı yaş gelir oldu. Büsbütün kırmızı bedahşân yakutu kanımıza bulandı. Bu gönül ve ruh sonunda yanaklarının ateşine yandı. Artık yanma vakti, bu ruhsuz tenimize geldi. Ey Halid! Bu gece o afet gözlü, yanımıza gelecek. Onun şerefine bu ölü vücudu meşale gibi yakalım.”

SAÎZADE MAHMUD EFENDÎ (ö.1901): Tekke edebiyatında tanınan isimlerden biri de **Saîzade Mahmud Efendi** (ö.1901) diye

⁴³⁵ Bedri Alpay, a.g.e, I, 79

meşhur olan ve **Abdi** mahlasını kullanan zattır. İşte onun, Şamlı ve Kufelilerin Hazreti Hüseyin'i Kerbela'da şehit etmeleri üzerine, yazdığı bir mersiyesi:

Geldi aşur-i Muharrem aşıkân eyler sala
Kim Hüseyin için bu dem olur fiğane mübtela
Mucib-i cennetdir elhak sabire çün Kerbela
Kalb-i uşşaka Hüseyin'in nuru vermiştir cila
Bir bölük gümrah elinde kaldı şah-ı Kerbela
Server-i cümle şehidan oldu ol şah-ı ula

Kıl nazar Şamilerin Kufilerin tuğyanına
Bir içim su vermediler ol Resulün âline
Ol ateş-guyan saçıldı Kerbela meydanına
Teşne-gan-ı Kevser ırmağı uluvv u şanına
Bir bölük gümrah elinde kaldı şah-ı Kerbela
Server-i cümle şehidan oldu ol şah-ı ûla

Lale renk oldu seherlerde kenar-ı asuman
Matemin tuttu Hüseyin hur u gilman ins u can
Serteser oldu sema vü arza feryad ü fiğan
Guş-var-ı arş iken gör noldu ol sahib zaman
Bir bölük gümrah elinde kaldı şah-ı Kerbela
Server-i cümle şehidan oldu ol şah-ı ûla

Çıktı bir mel'un anın tâ sine-i sûzanına
Vurdu sikkesin o zalim şah Hüseyin'in gerdanına
Ettiler bunca hakaret dü cihan sultanına

Cennet içre huriler müştak anın didârına
Bir bölük gümrah elinde kaldı şah-ı Kerbela
Server-i cümle şehidan oldu ol şah-ı ûlâ

Ümmü Gülsüm ile Zeynep ah aha der vah aha
Hem Sekine Şah Ali Zeynel-aba der vah eba
Kana müstağrak olunca nur-i ayn-i Murtaza
Abdi-i biçare de kan ağlasın subh ü mesâ
Bir bölük gümrah elinde kaldı şah-ı Kerbela
Server-i cümle şehidan oldu ol şah-ı ûlâ⁴³⁶

Mersiyede: “Muharrem ayının 10.cu günü geldiğinde bütün aşıklar hep dua ederler. Hz.Hüseyin için bu gün herkes feryad fiğan eder, ağlamaya tutulur. Kerbelâ’nın acısına sabretmek gerçekten cenneti kazanmayı gerektiren bir sabırdır. Onun için ona Âşık olanların kalbi Hazreti Hüseyin’in nuru ile cilalanmıştır. Şah-ı Kerbelâ Hz. Hüseyin, o gün bir bölük yolunu şaşırmış, sapık kimse elinde kaldı. Kerbelâdaki savaşta şehid düşen O yüce şanlı, şerefli şah, bütün şehitlerin önderi oldu.”

“Şamlı ve Kufelilerin azgınlıklarına bak ki, O ateş topları Kerbelâ meydanına saçıldı, kevser ırmağının yüceliğine ve şanına susayanlara, O yüce Resul’ün torununa bir yudum su vermediler. O şah-ı Kerbela, bir bölük yolunu şaşırmış, sapık kimsenin kimsenin elinde kaldı. O yüce şanlı, şerefli şah, bütün şehitlerin önderi oldu.”

“Seher vaktinde ufuk lale rengine büründü, bütün insan, cin, huri ve gilmanlar hazreti Hüseyin’in matemini tuttu. Bütün yer ve gökyüzünü feryad ve fiğan kapladı. O, arşın küpesi iken o zamanın sultanına ne olduğunu gör. O şah-ı Kerbela, bir bölük yolunu şaşırmış, sapık kimsenin elinde kaldı. O yüce şanlı, şerefli şah, bütün şehitlerin önderi oldu.”

⁴³⁶ Bedri Alpay, a.g.e, I,13

“Melunun biri onun ateşli göğsü üzerine çıktı. Elindeki kılıcıyla Hazreti Hüseyin’in boynuna vurarak, O iki cihan sultanına birçok hakaret etti. Hâlbuki cennette ki huriler bile onun yüzünü görmeyi arzuluyorlardı. O Şah-ı Kerbela, bir bölük yolunu şaşırmış, sapık kimsenin elinde kaldı. O yüce şanlı, şerefli şah, bütün şehitlerin önderi oldu.”

“Hem Ümmü Gülsüm ile Zeynep feryat edip ah u vah ettiler, ağladılar. Hem de küçük yaştaki Ali zeynelabidin hasta yatağında yatarken babasına ağladı, durdu. Hazreti Murtaza Ali’nin (r.a.) gözünün nuru Hüseyin (r.a.) kana gark oldu. Ey biçare Abdi! Sen de her akşam ve seher sabahlara kadar kan ağla. O şah-ı Kerbela, bir bölük yolunu şaşırmış, sapık kimsenin elinde kaldı. O yüce şanlı, şerefli şah, bütün şehitlerin önderi oldu.” Anlamı ifade edilmektedir.

DERVİŞ FENAYİ: 1860 tarihinde Urfa’da doğan **Derviş Fenayi** Kadiri tarikatı mensubu olup güzel şiir yazarlardandır.

Bilâd-ı hayr-i halkillah olan şehri Ruhâ’dır bu
Zülal-i mu’ciz-i cari makam-ı enbiyadır bu
Hicaz-ı kudsiden gayri makamlardan ulâdır bu
Letâfetde şerafetde müzeyyen dil-küşâdır bu
Bu mevlid-i Halilullah nazargah-ı Hüdâ’dır bu
Halile ateşi berden selam eden Ruhâ’dır bu

Bu şehrin remz-i esrarı ne mümkün vasfı kabil mi?
Erenler himmeti âli ne mümkün vasfı kabil mi?
Ledün ilmiyle ricali ne mümkün vasfı kabil mi?
Kıyas etme tehi hâli ne mümkün vasfı kabil mi?
Bu mevlid-i Halilullah nazargah-ı Hüdâ’dır bu
Halile ateşi berden selam eden Ruhâ’dır bu

Buna her kimse kim baksa ihanetle hıyanetle
Söyünmez ateşi şeb rûz yanar nâr-ı hararetle
Muhafızdır İmam Bakır emânât-ı sıyanetle
Hayat-ı Şeyh-i Harrani yeter himmet kerametle
Bu mevlid-i Halilullah nazargah-ı Hüdâ'dır bu
Halile ateşi berden selam eden Ruhâ'dır bu

Yüzün sür hâk-i dergâhına ihlâsla ey dil ü can
Hüda mûti'-i manidir hâdi-i Hakk ile Yezdan
Hulûs ile niyaz ile mücib'üs-sailin Sübhan
Cenab-ı hazreti Hakk'dan erişir derdine derman
Bu mevlid-i Halilullah nazargah-ı Hüdâ'dır bu
Halile ateşi berden selam eden Ruhâ'dır bu

Garib **Fenâyi** derviş âsi mücrim bi-nevâ ebter
Belâ vadisinin seyyahı olmuş mübtelâ-yı fer
Gezer âvâre eser sergerdan gezer sahra be-sahra er
Delilü'l-sabirin Allahü Ekber reh-nümâ pirler
Bu mevlid-i Halilullah nazargah-ı Hüdâ'dır bu
Halile ateşi berden selam eden Ruhâ'dır bu⁴³⁷

Verdiğimiz bu müseddes kendisinin olup, ilk bölümünü Mevli-dihalil Camiinin duvarına yazmışlardır. Şiirde şu anlam ifade edilmektedir:

“Bu, Allah'ın (c.c.) yarattığı hayırlı şehirlerden Urfa'dır. (Ruha, Urfa'nın İslam idaresine girdiğinde kabul edilen ismidir). Mucizevî tatlı suyun aktığı peygamberlerin makamıdır. Bu şehir, kutsal Hi-

⁴³⁷ Bedri Alpay, a.g.e, I, 53

caz'dan sonra bütün makamlardan yücedir. Güzellikte ve şereflikte süslenmiş gönül açıcı bir şehirdir. Burası Allah'ın dostu Hz. İbrahim'in (a.s.) doğduğu ve Allah'ın nazar kıldığı makamdır. Bu şehir Allah'ın peygamberi İbrahim'i ateşten serinliğe ve selamete çıkarttığı Urfa'dır."

"Bu şehrin sırlarının işaretlerinin, erenlerin yüksek himmetlerini, ledün ilmiyle uğraşan insanlarını, boş halleri kıyas etmeye lüzum yok, bunların vasfını anlatmak mümkün mü? Burası Allah'ın dostu Hz. İbrahim'in (a.s.) doğduğu ve Allah'ın nazar kıldığı makamdır. Bu şehir Allah'ın peygamberi İbrahim'i ateşten serinliğe ve selamete çıkarttığı Urfa'dır."

"Bu şehre her kim hain gözle bakarsa, onun ateşi hiç sönmeden her gün ve gece hararetle yanar. Bu emaneti korumakla hazreti İmam Bakır görevlidir. Yine bunun için Şeyh Hayat-ı Harrani'nin de kerameti yeter. Çünkü burası Allah'ın dostu Hz. İbrahim'in (a.s.) doğduğu ve Allah'ın nazar kıldığı makamdır. Bu şehir Allah'ın peygamberi İbrahim'i ateşten serinliğe ve selamete çıkarttığı Urfa'dır."

"Ey gönül, ihlâsla yüzünü bu dergâhın toprağına sür. -Eğer böyle yaparsan- Allah'a itaat etmek, hidayete kavuşmak Allah'ın emridir. Allah'a böyle ihlâs ile dua ettiğinde belki Allah duanı kabul eder, çünkü Allah duaları kabul edendir. Allah'tan muhakkak derdine derman yetişir. Çünkü burası Allah'ın dostu Hz. İbrahim'in (a.s.) doğduğu ve Allah'ın nazar kıldığı makamdır. Bu şehir Allah'ın peygamberi İbrahim'i ateşten serinliğe ve selamete çıkarttığı Urfa'dır."

"Bu asi, mücrim sessiz olan derviş Fenâyî, nura garkolmuş, çöl-lerde bela vadisinin avare ve şaşkınlar gibi gezen seyyahı olmuştur. Sabretmenin delili olarak bu büyükler yol gösterici olmuşlardır. Çünkü burası Allah'ın dostu Hz. İbrahim'in (a.s.) doğduğu ve Allah'ın nazar kıldığı makamdır. Bu şehir Allah'ın peygamberi İbrahim'i ateşten serinliğe ve selamete çıkarttığı Urfa'dır."

HATAYÎ: Urfa şairlerinden **Hatayi** 1823'te doğmuş 1900 yılları sırasında vefat etmiştir. Kendisi medrese tahsili görmüş hafız-ı Kur'an'dır. Tasavvuf edebiyatı içinde Alevî akidesine sahip olduğu söylenen Hatayî'nin de bir gazeli şöyledir:

Bu gün gam tekyegâhında feda bir canımız vardır
Gönül abdal-ı aşk olmuş gelin kurbanımız vardır
Çimende bülbülü gördüm yaman efgan eder söyler
Dil-i kahhar ile her dem gül-i handanımız vardır
Eğer ki ol peri-peyker bana âdem demez amma
Dem oldur ki meleklerle bizim seyranımız vardır
Evveli bir ahiri bir zahirî batını birdir
Ki birlik babına erdik şükür imanımız vardır
Visal-i bezm edüb saki şarabın fil kubâ olsun
Derun-i sinede pişmiş ciğer büryanımız vardır
Hatâyî bendesin anmış keremle lütfü çok olsun
Demiş ki ol geda gelsin ana ihsânımız vardır⁴³⁸

Tamamen tasavvufî olan bu güzel gazel şu anlama gelmektedir. "Bu gün gam tekkesinde Allah yolunda feda edilecek bir canımız vardır. Gönül aşktan dolayı abdal (bir evliya zümresi) olmuş, ey dostlar gelin kurbanımız vardır. Bahçede bülbülü çok fazla feryat fiğan ederken gördüm. Kahredici diliyle her zaman gülen gülümüzün olduğunu söylüyordu. O peri yüzlü güzel beni adam yerine koymaz amma, öyle zamanlar olur ki bizim meleklerle gezintimiz vardır. Allah'ın (C.C.) evveli birdir, sonu birdir. Aşıkâresi bir, gizliliği birdir. Biz birlik kapısına eriştik. Çok şükür Allah'ın birliğine imanımız vardır. Ey saki (ey mürşid-i kâmil), meclise kavuştuğumuzda şarabını (çoşkun aşk hallerini) küp gibi büyük bardakta ver. Çünkü gönlümüzün içinde pişmiş ciğer kebabımız vardır. O halleri bize öyle ver ki içimizdeki bu ateşi serinletsin. Ey Hatayî! Kölesini

⁴³⁸ Bedri Alpay, a.g.e, I, 85

hatırlamış olan kerem sahibiyle iyiligin çok olsun. O kerem sahibi demiş ki, o köle Hataî gelin, ona verecek ihsanımız vardır.”

LÂMÎ (1826-1888): Urfa şairlerinden olan Ahmed Lâmi, 1826 yılında Elbistan'da doğmuştur. Urfa'ya gelmiş ve Sakıb efendiye intisab etmiştir. 1888 senesinde vefat etmiştir.

Es-selâm ey kible-i mihrâb-ı 'âlem es-selâm
Es-selâm ey kâbe-i uşşâk-ı mihrâb es-selâm

Es-selâm ey ademin tâc-ı mübahâtı senin
Eyledi pîş-i niyâz-i tövbe oldum es-selâm

Es-selâm ey tair-i kudsi fezâ-yi vahi-i Hak
Bende-i fermânber şah-i muazzam es-selâm

Es-selâm ey ceddine telkin-i ba's-i daveti
Eyledi senden taraf Allâhü a'lâm es-selâm

Es-selâm ey ravza-i vaslin bihişt-i gıpta-gâh
Âteş-i hicrânına yandı cehennem es-selâm

Es-selâm ey şerbet-i la'lin şifâ-cû-yi hayât
Nehr-i cennet hasta-dil mânend zemzem es-selâm

Ya eba'z-Zehrâ u ya hayre'l-giyas el-**LAMÎ'Î**
İşfi'û küllü ûsat el-halk û erham es-selâm⁴³⁹

⁴³⁹ Bir medrese öğrencisinin not defteri (kendi özel arşivimden), sayfa 95

KÂTİB (ö. 1836): Bu babda sayabileceklerimizden biri de Kadiri tarikatında olan **Kâtib**'dir. Onun, Şair Nabî'nin ünlü gazeline yazdığı tahmisi:

Harim-i cennet âsâ bir makam-ı dil küşâdır bu
Teferrüc-gâh-ı insan ü melek âlem-nümâdır bu
Anın bûsuna gir ta'zim ile babü'l-Hüdâdır bu
Sakin terk-i edebden kûy-i mahbub-ı Hüdâdır bu
Nazar-gâh-ı İlâhidir makam-ı Mustafadır bu.

Ferah bahşâ-yi pâkize cihânın pâk-i hâkidir
Zemin ü nâfe-i Çinn ü Hıtanın mişk-i pâkidir
Kamu minnet o bab-ı rahmet uşşaka bakidir
Felekde mâh-ı nev babü's-selamın sine çâkidir
Bunun kandili cevzâ matla'-ı nur-i ziyadır bu.

Riyaz-ı cennetin bir bekaasıdır zib ü ziynette
Nesim-i revh ü reyhanın güzergâhı meserrette
Habib-i vahy-i Rabbin cilve-gâhıdır hakikatte
Habib-i Kibriyânın hâb-gâhıdır fazilette
Tefevvuk kerde-i arş-ı cenâb-ı Kibriyâdır bu

Bu gülzârın gülünden misk ü amberler olur hâsıl
Bu câyin hürmetine çok kez oldu devlete vasıl
Caâdetle ne yazmış na't-ı zibâsını ol fâdıl
Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-i âdem zâil
Amâden açtı mevcûdatı çeşm-i tûtiyâdır bu

Senâ vü hamd edüb **Kâtib** takarrüb eyle Allah'a
Seni ümmetliğe layık seza-var etti ol şâha
Selat ile selam edüb derun-i dilden ol mâha
Müraat-ı edeb şartıyla gir **Nabi** bu dergâha
Mutaf-i kudsiyandır cilve-gâh-ı enbiyâdır bu⁴⁴⁰

“Burası cennet gibi kutsal, gönül açıcı bir makamdır. Burası insan ve meleklerin gezindiği, dünyayı gösteren makamdır. Onun öpülecek huzuruna hürmetle gir, çünkü burası Allah’a açılan kapıdır. Sakın edebini terk etme, burası Cenabı Hakk’ın sevgilisinin memleketidir. Allah’ın (c.c.) daima nazar ettiği, baktığı hazreti Mustafa’nın makamıdır.”

“Dünyanın ferahlık veren pâk dünyanın temiz toprağıdır. Onun yeri, güzel kokuları toplayan kıtanın temiz kokusudur. O rahmet kapısı hangi aşık devamlı kalmıştır. Burası felekte yeni doğmuş ay, selam kapısının yaralı yüreğidir. Bu ikizler burcunun nurunun doğduğu onu aydınlatan kandilidir.”

“Burası güzellikte cennet bahçesinin bir devamıdır. Burası, hafifçe esen rüzgârın verdiği bir tatlılıkla sevinç ve mutluluğun gezindiği yerdir. Burası hakikatte cenab-ı Hakk’ın vahyettiği sevgilisinin gezindiği, görüldüğü yerdir. Burası fazilette de Allah’ın (c.c.) sevgilisinin uyuduğu, istirahat ettiği yerdir. Burası Cenab-ı Kibriya’nın arşının en üstün kıldığı yerdir.”

“Bu gül bahçesinin gülünden misk u amber saçılır. Bu yerin hürmetine birçok kere devlet kavuştu. O fazıl kimse, onun güzel na’tını caâdetle nasıl yazmıştır. Bu toprağın ışığından yokluk zulmeti sona erdi. Bu toprak, varlığın âmâ olan gözünü açan göz ilacıdır.”

“Ey kâtib! hamd ve sena ederek Allah’a (c.c.) yaklaş. Ki O Allah, seni o yüce zat Hz. Muhammed’in (s.a.s.) ümmetliğine layık gördü. O yüce peygambere içten gelerek ihlâsla salât ve selam getir. Ey Nabi! Bu dergâha edebe uymak şartıyla gir. Çünkü burası meleklerle-

⁴⁴⁰ Bedri Alpay, a.g.e, I, 120

rin tavaf ettiği ve peygamberlerin de gezindikleri, göründükleri yerdir.” Anlamını taşımaktadır.

ŞEYH MARUFÎ: 1842 de Urfa'da doğan Bektaşî tarikatı şeyhi olan **Şeyh Marufî** de tekke edebiyatı mensuplarındandır.

Ben derdimendim avn eyle ya Rab
Ben müznibinim avn eyle ya Rab
Nefsim emmare kendim avare
Böyle biçare avn eyle ya Rab

Gözlerim giryan ben mest u hayran
Böyle perişan avn eyle ya Rab
Surette kâmil devada fadil
Manada cahil avn eyle ya Rab

Ey yüce Sübhan rahmi çok rahman
Can sana kurban avn eyle ya Rab
Marufî miskin hicrinle gam-gin
Bilmez n'olduğun avn eyle ya Rab⁴⁴¹

Mısralarını verdiğimiz ilâhî, Marufî'nindir. Manzumede: “Ya Rab! Ben derd sahibiyim, bana yardım eyle. Ben günah işleyenim. Ya Rab, bana yardım eyle. Nefsim en alçak olan emmare nefsidir. Benim kendim de serseriyim. İşte ben böyle çaresizim, bana yardım eyle Ya Rab. Ben devamlı ağlayan, aşktan mest ve hayran halde olan biriym. Ben böyle perişanım, bana yardım eyle, Ya Rabbi. Görünüşte olgun, devada faziletli, manada ise cahilim. Ya Rab! Bana yardım et. Ey merhameti çok olan, Rahman Allah! Canım

⁴⁴¹ Bedri Alpay, a.g.e, I,138

sana kurban olsun, bana yarım et Ya Rab. Miskin olan Marufi, senin ayrılığınla kederlidir. Onun için ne olduğunu bilmez durumdadır. Ya Rab! Bana yardım et.” Anlamı ifade edilmektedir.

SAFVET: Bunlardan meşhur olanlardan biri de **Safvet**’tir. Şiirde de çok iyi olan Safvet’in ses getiren tasavvufî bir gazeli:

Erbab-ı Safa taht-ı cemi bağıda kursun
Sultan-ı kadeh elden ele hükmünü sürsün
Saki, geliyor ehl-i meyin zevk-i baharı
Ferraş-ı saba sahn-ı çemenzarı süpürsün
Derman ederiz bade-i bimar-ı humare
Şer’an içeriz şüphe eden müftüye sorsun
Çok üzdü beni felsefe-i akl-ı tefekkür
Hikmetli kadehlerde biraz anları görsün
Biz sofiyi meyhanede irşad edecektik
Sittin sene mescide gebersin de otursun
Zahid bakalım tövbeye layık olacak mı?
İçsin de o kâfirde olan neş’eyi görsün
Safvet gazelin ehli dile arz-ı beyan et
Takdire seza var ise tenziri buyursun

Gazel ezcümle şu anlama gelmektedir:

“Zevk sahipleri, duru ve temiz olanlar, sûfîler toplantı tahtını bahçede kursunlar. O sofrada kadehlerin sultanı olan şevk ve cezbe, sofilerin arasında dolaşarak, onları cezbelere, halden hale geçirsin.”

“Saki! İşte yine heyecanlı, coşkulu âşıkların zevk aldıkları bahar geliyor. Bu zevke hazırlık olarak saba rüzgârı çimenliği süpürsün, temizlesin.”

“Aşk sarhoşluğundan dolayı kalb sıkışıklığı hastalığına yakalanmış olanları (tasavvufta kabz denilen gönlün tutukluk haline girme halidir. Gönlün açılması ve genişliğe çıkmasına da bast denilir.) ancak biz tedavi ederiz. Biz, içilmesi şer’i olmayanı değil, şer’i olanları içeriz. İçtiğimizizin meşru olduğundan şüphesi olan varsa fetva mercii olan müftüye sorsun.”

“Bu içtiğimiz kadehlerdeki hikmetlerin (cezbenin verdiği hikmetlerin) ne olduğunu görmeden, öğrenmeden insanların hemen akıllarına göre karar vermeleri beni çok üzmüştür. Onlar da artık biraz bu kadehlerdeki (cezbe ve aşktaki) hikmeti görsünler.”

“Biz sufîyi tekkede (tasavvufta meyhane tekke anlamına kullanılmaktadır) irşad edecektik. Fakat o bunu kabul etmedi. Öyle ise mescidde sittin sene ölünceye kadar öyle irşad olmadan otursun.”

“Bakalım zahidin böyle oturmakla mescidde yaptığı tövbesi kabul olacak mı? Hâlbuki o sevgili ile beraber olsun ki (tasavvuf dünyasına girsin ki), ondaki lezzeti, cezbeyi, hali görsün.”

“Ey Safvet! Bu gazelini gönül ehline, ariflere arz et. Eğer onlar takdire layık görürlerse, ona bir nazire yazsınlar.”

Şair Safvet’in Seyyid Abdulkadir Geylanî hazretleri hakkında yazdığı bir şiiri de şöyledir:

Reis-i meclis-i sırr-ı Hudadır gavs-ı Geylanî
Enis-i ins-i pâki müsteandır Gavs-ı Geylanî
Sadakatde adaletde hazret-i şeyhe varistir
Verasette reis-i asfiyadır Gavs-ı Geylanî
Hayada hazreti Osman-ı Zinnureyn’e erkemdir
Şecaatte Aliyyü’l-Murtazadır Gavs-ı Geylanî
Cenab-ı Hazreti peygamberin emr-i şerifiyle
Kademran-ı rikaab-ı evliyadır Gavs-ı Geylanî
Türab-ı makdemindendir cihanın kurretü’l-ayni
Ayyuk-ı aleme ziyadır Gavs-ı Geylanî

Cemal-ı ba-kemalinden açıldı dide-i dünya
Türab-ı asitanı tutiyadır Gavs-ı Geylanî
Helâk eyler güruh-i münkiri ol seyf-i kahharı
Celalinden bela-yi eşkıyadır Gavs-ı Geylanî
Suk-i gevher-i Geylanın mübahat eylerim **Safvet**
Demadem bizlere himmet-nümâdır Gavs-ı Geylânî⁴⁴²
Ezcümle şu anlama gelmektedir:

“Gavs Seyyid Abdulkadir geylanî, Cenab-ı Hakk’ın sır meclisi-
nin başkanıdır. Verasette de asfiya makamında ki büyük velilerin
başkanıdır. Hayâda hazreti Osman Zinnureyn’den (r.a) daha hayâlî
olduğu gibi yiğitlikte de hazreti Ali el-Murtaza’ya (r.a) denktir.
Seyet Abdulkadir Geylanî, Peygamber Efendimizin emriyle velile-
rin boynuna ayak basandır. Dünyanın gözünün yuvarlağı, Abdul-
kadir Geylanî’nin ayak bastığı topraktan yaratılmıştır. Seyyid Ab-
dulkadir Geylanî, âlemin en yüksek semasının ışığıdır. Onun ol-
gunluğu ve güzel yüzünden dünya görür oldu. Yine onun
dergâhının toprağı, insanlara ilaçtır. Onun kahredici kılıcı inkâr
edenleri helak eder. Gavs-ı Geylanî’nin büyüklüğünden, hiddetin-
den eşkıyalar imtihan olur. Ey Saffet! Gavs-ı Geylanî’nin mücevher
sokağından övünürüm. Çünkü Seyyid Abdulkadir Geylanî, her an
bize himmet göstermektedir.”

ŞEYH MUHAMMED SELİM EFENDİ (1785–1860): Yine Nak-
şibeni tarikatı’nın Halidî kolu şeyhi olan Urfalı **Hartavizade Hafız**
Şeyh Muhammed Selim Efendi (1785–1860)’nin örnek bir dörtlü-
ğü:

Ben humar-i çeşm-i mestim kaşların mihrabına
Baş eğersem secdegahımdan gelir bû-yi şarab
Eyledim cana sefer meyhaneden meyhaneye
Kande gitsem hâk-i râhımdan gelir bû-yi şarab⁴⁴³

⁴⁴² Bedri Alpay, a.g.e, I, 190

“Ben inziva köşesinde, o sevgilinin karşısında bulunmaktan manevi hazza ulaşmış sarhoş olmuşum. Başımı eğip secde ettiğim yerden bana coşkun aşk hallerinin kokusu gelir. Ey sevgili bu yüzden tekkeden tekkeye dolaştım durdum. Her nereye gittiysem, yoldaki topraktan Allah aşkının kokusu geldiğini anladım.” Tasavvufî anlamını vermektedir.

ŞEYH RAMAZAN ŞANÎ (ö.1665): Halveti tarikatının şeyhlerinden olan **Şeyh Ramazan Şanî** (ö.1665) de tekke şairlerinden biriydi. Onun tasavvufî bir şiiri:

Gel gedâ-yi kûy-i canân ol ki sultanlık budur
Taç u tahtı cümle berbat et Süleymanlık budur
Hud perest olma Huda’ya tap sücud-i hâk kıl
Cehille kalma gurur içre ki şeytanlık budur
Kâtib-i kudretten olan sır-ı nüvişte razı ol
Hikmete çün u çıra kılma Müslümanlık budur
Mazhar-ı eşya özündür manzar-ı haktır dilin
Men arefe sırrından ağâh ol ki insanlık budur
Aftabı zerreden deryayı **Şanî** katreden
Görüp idrak etmemek âlemde nadanlık budur⁴⁴⁴

Manzumede “Ey Şanî! Gel, sevgilinin köyünün dilencisi ol. Yani sevgili olan Allah’a kul ol ve ondan iste. Çünkü asıl sultanlık budur. Asıl Süleymanlık, yani dünyaya hükmedebilme ise taç ve tahtını dağıtmaktır.”

“Kibirli olma, Allah’a kulluk et, Hakk’a secde eyle. Bunları bırakıp cahalet içinde gururlanmak ise şeytanlıktır.”

⁴⁴³ Urfa Salnamesi, 1927, s. 111

⁴⁴⁴ Bir medrese öğrencisinin not defteri, s. 100 (Kendi arşivimizdeki elyazması)

“Cenab-ı Hakk'ın sana yazdığı kaderine razı ol. Başına gelen bir olay için niçin böyle oldu veya neden böyle oldu diye sorma. Çünkü kadere inanmak bunu gerektirir, Müslümanlık budur.”

“kendi bedeninin açıkta görünür. Hak ise kalbe nazar eder. Kendini beğenmişlikten kurtul ki insan olasın.”

“Ey Şani! Güneşi zerreden, deryayı damladan ayıramamak dünyada cahilliktir.” Anlamını vermektedir.

HALİS: Onsekizinci yüzyılda yaşamış olan ve Urfa'nın Birecik ilçesinden **Halis** mahlaslı Abdurrahman medreseyi bitirmeden ayrılmıştır. C. Cahit Beye göre 1854 yılında Birecik'te doğmuş, 1922'de yine Birecik'te ölmüştür. Kendisi bir şeyh ailesinden geldiği için kendisine de Şeyh Halis deniliyordu. Yine Sadiye tarikatında olduğu da söylenilmektedir.⁴⁴⁵ Onun tasavvufî bir şiiri:

Nigarâ mülk-i cismim kenz-i aşkın çün harap ettim
Anı canım yerine kalbde naib-i menab ettim
Derun-i sinemi pâk eyledim ağyar nakşinden
Gönül kâşanesin aşk-i rühün çün müst-tab ettim
Beyaban talepte pertev-i hüsnün şu'a'ında
Tenim baştanbaşa cevval-i mevc-i serab ettim
Cihanın gülşenine gelmemiş hüsnün gibi bir gül
Anın çün âlem içre aşk-i hüsnün intihab ettim
Cenab-ı sakef gerdune erişse himmetim nola
Ki ömrüm serf-i-rahı bir şeh-i âlicenap ettim
Şarap-ı tabe ger meyl eylesem mazur tut zahid
Ki men meyhanede pir-i muğane intisab ettim
Medaris içre **Halis** görmedim ben aşk-ı sevdasın

⁴⁴⁵ C. Cahit Güzelbey, Birecik Şairleri, Gaziantep 1988, s. 148

Anın çün ilmimi meyhanede rehn-i şarap ettim⁴⁴⁶

Ezcümle gazelde şunları ifade etmektedir:

“Ey sevgili! Kendimi senin aşk hazinenin uğrunda harap ettim. Senin aşk hazineni kendi ruhum yerine kalbimde vekil bıraktım.”

“Gönlümün içini senden başka güzellere temizledim. Gönül köşkünü senin yanaklarının aşkı için beğendim.”

“Rağbet sahrasında yüzünün parlaklığının ışığında benim bütün vücudum baştanbaşa çölde hayal dünyasında dolaşan dağlalar oldu.”

“Senin güzelliğin gibi bir gül dünya bahçesine daha gelmemiştir. Onun için bu dünyada senin güzel yüzünün aşkını seçtim.”

“Himmet ve gayretim feleğin kubbesine ulaşsa da ne olur ki, ben ömrümün hepsini o yüce şahın yoluna sarf ettim.”

“Ey zahit! Eğer sıcak şaraba yönelirsem beni mazur gör. Çünkü ben tekkede şeyhe kapıldım.”

“Ey Halis! Medreseler içinde ben aşk ve sevdâyı görmedim. Onun için ilmimi tekkede ki coşkun aşk halleri ile değiştirdim.”

SAKIB (1800–1873): Kadiri şeyhi olan Sakıb Efendi şiirde de zamanında yaşayan şairler arasında hayli kuvvetli idi. İşte onun tasavvufi bir şiiri.

Gonce-i nev restemi gözden nihân etdin felek

Bülbül asâ rûz-i şeb kârım fiğân etdin felek

Sabr-i hicrân ile nahl-i ümidim soldurub

Bâd-ı gamla gülşen-i ‘iyşim harâb etdin felek

Dehrde bir gün beni kâımca devrân etmedin

Hatır-ı mahzûnumu bir kere şâdân etmedin

⁴⁴⁶ Bir medrese öğrencisinin not defteri, s. 47, (Kendi arşivimizdeki elyazması)

Ben gibi hiç kimseyi nâlân giryân etmedin
Cümle kahrın bende ancak imtihân etdin felek

Hanımânım tîşe-i gamla helâk etdin, yeter
Pür gâm-ı tennûri-i hasretle kebâb etdin yeter,
Gönlümü derd ile inlettin rübâb etdin yeter,
Bâr-i mihnetle kadem-i yükden kemân etdin felek.

Halime rahm eylemez Sakıb cihânda ins u cân
Ah-ı efgânımla memlûdur zemin u âsumân
Ol kadar kıldın beni zâr u zebûn u nâtüvân
Cism-i bizârım çürütdün nâtüvân etdin felek.⁴⁴⁷

“Ey felek! Yeni yetişmiş goncemi gözden sakladın. Gece gündüz bülbül gibi işim kârım fiğan oldu. Ayrılık sabrı ile ümit ağacımı soldurup, gam rüzgârı ile sefa bahçemi harabeye çevirdin.”

“Ey felek! Dünyada birgün ömrümü zevkle geçirmedin. Mahzun olan gönlümü bir kere olsun mutlu etmedin. Hiç kimseyi benim gibi ağlatmadın. Bütün kahrını ancak bende denedin.”

“Ey felek! Yeter, ocağımı gam keseriyle parçaladın. Gamla dolu fırını hasret kebapı ettin yeter. Gönlümü dert ile keman gibi inlettin, yeter. Mihnet yükü ile yük basamağından keman ettin.”

“Ey Felek! Dünyada insan da cin de Sakıb'ın haline merhamet etmez. Yer gök benim ah ve fiğanımla doludur. O kadar ki beni inleyen, düşkün ve güçsüz kıldın. Aciz bedenimi çürüttün, güçsüz bıraktın.”

HİKMET (1832–1878): Devrinin meşhur şairi **Ahmet Hikmet** (1832–1878) efendinin bir manzumesi de şöyledir.

⁴⁴⁷ Bir medrese öğrencisinin not defteri, S. 276 (kendi özel arşivimiz)

Derun-i sineye vur dağ-ı aşkı imtiyaz eyle
Vücutun hâkisar et murğ-i ruhu serfiraz eyle
Yed-i Beyza-yi Musa gösterir Firavn münkirdir
Çıkar engüşt-i i'caz ile çeşmin hiyre-saz eyle
Leb-i can bahş-i cananın verir can aşık-ı zare
Hayat-ı Cavidan istersen ey İsa niyaz eyle
Dil dana değildir her dun meşrep-i dilbere mail
Şıkar olmaksı kasdın pençegir-i şahbaz eyle
Muhabbet ma'razında terk-i can etmek gerek **Hikmet**
Rıza-yi Bariden çıkma hatadan ihtiraz eyle⁴⁴⁸

“Başkalarından ayırmak için bağrını aşkının mührü ile dağla.
Vücudunu toz toprak et, ruh kuşunu yükselt.”

“Hazreti Musa'nın beyaz eli Firavun'un münkir olduğunu gösterdiği gibi Mucizevi parmakları çıkar ve gözünü kamaştır.”

“Can bahşeden sevgilinin dudağı, inleyen aşıkı can verir. Eğer İsa gibi ebedi bir hayat istersen yalvarmalısın.”

“Bilgili bir gönül, her alçak huylu dilbere yönelmeyi bilmez. Maksadın avlanmak ise yırtıcı pençeleri olan bir şahin tut.”

“Ey Hikmet! Muhabbet meclisinde ruhu teslim etmek gerektir. Hata yapmaktan sakın, Allah'ın rızasından çıkma.”

ŞEVKET (1861–1919): Urfa'nın usta şairlerinden **Mehmet Şevket** (1861–1919)'in peygamber efendimiz (s.a.s.) hakkındaki bir şiiri:

Cennet gülüdür arız-ı hamra-yi Muhammed

⁴⁴⁸ Bir medrese öğrencisinin not defteri, s. 262, (Kendi arşivimizdeki elyazması)

Can bülbülü olsa nola şeyda-yi Muhammed
Her muyuna bin can feda eylesem azdır
Uşşaka safa verdi tevella-yi Muhammad
Girmişdi firak ile siyah câmeye Ka'be
Zeyn etdi cemali ile Batha'yı Muhammed
Her demde ola ruhuna bin kerre salâvat
Kurtarmağadır ümmetini râ-yi Muhammed
Şevket kulun et vasıl-ı didar-ı İlaha
Feth eyleyecek cennet-i a'layı Muhammed⁴⁴⁹

“Muhammed'in (s.a.s.) kırmızı yanağı cennet gülüdür. Muhammed'in aşkından divane olan, ona can bülbülü olsa ne olur? Muhammed'in ehli beyti âşıklara sefa verdi. Onun her kılına bin can feda etsem yine de azdır. Kâbe ayrılıktan dolayı siyah elbise giymişti, Muhammed güzelliğiyle Mekkeyi ve onu süsledi. Her zaman Onun ruhuna binlerce salâvat olsun. Muhammed (s.a.s.)'in sancağı ümmetini kurtarmak için vardır. Ey Muhammed! Cennet-i alayı açarak, bu Şevket kulunu Cenabı Hakk'ın cemaline kavuştur.” Anlamındadır.

ABDÎ: Yine **Abdi** mahlasını kullanan şairlerden **Seyyid Mustafa** (1857–1941) da Urfa'nın meşhur şairlerindendir. Onun bir gazeli:

Zahidâ sanma ki nev-güfte makalat okuruz
Mey-i aşkı içeriz hüsn-i makamat okuruz
Biliriz vahy-i Huda olduğunu Kur'an'ın
Hall-i mana edebilmek için alat okuruz
Cahil-i münferidiz bi-haberiz manadan

⁴⁴⁹ Prof. Dr. Abdulkadir Karahan, *Urfa'lı Mehmet Şevket ve Şiirleri*, Ankara 1991, s. 43

Biz henüz medresede ders-i kemalat okuruz

Hırz-ı can eylemiştir metn-i Kelamullah'ı

Bab-ı rahmet açılır bizlere ayat okuruz

Abdiyâ feyz-i şeref-zâ dileriz Mevlâ'dan

Behredar olmak için hatt-ı ibarat okuruz⁴⁵⁰

“Ey zahid! Yeni konuşulmuş sözleri okuduğumuzu sanma. Biz aşk şarabını içer ve en güzel sözleri konuşuruz (çeşitli güzel makamlara ulaşırız.)”

“Kur'an'ın, Allah'ın vahyi olduğunu biliriz. Manasını çözebilmek için de alat (gramer) kitabı okuruz.”

“Biz yalnız olan cahiliz, manadan haberimiz yoktur. Çünkü henüz medresede ahlakı güzelleştiren olgunluk dersi okuyoruz.”

“İçinde ki ayetleri okudukça bize rahmet kapısı açılır. Onun için Kur'an-ı Kerimi canımız gibi saklıyoruz.”

“Ey Abdi! Allah'tan şerefimizin artmasını diliyor ve hissedar olmak için Kur'andan ayetler okuyoruz.” Anlamını vermektedir.

Şair Abdi'nin, çok sevilen ve yıllar önce Urfa minarelerinde özellikle sabah ezanından önce okunan diğer bir gazeli:

Ey gafil uyan var şeref u şan gecelerde

Rahmet yağıyor âleme her an gecelerde

Uykuya dalıp hazreti Mevla'yı unutma

Ta kim olasın lütfüne şayan gecelerde

Bi ruh iken enva'i nebatat u cemadat

Hallak'a hemen etmede şükran gecelerde

Fevt etme dem-i fırsatı et Hakk'a ibadet

Takva ile kuvvet bulur iman gecelerde

⁴⁵⁰ Mehmet Emin Ertan, Urfalı Şair Abdi, Şanlıurfa 1997, s. 82

Vasıl olayım dersin eğer evc-i kemale
Yoktur seherin feyzine payan gecelerde
Murğan-ı neva-sazı işit can kulağıyla
Allah eder zikr-i firâvan gecelerde
Abdi ne muradın var ise iste Huda'dan
Maksuduna nail olur insan gecelerde⁴⁵¹

Şair ez cümle şunları söylemek istemiştir: “Ey gafil! Bu şanlı şerefli gecelerde uyuma, uyan. Bu vakitlerde bütün aleme rahmet yağmaktadır. Kalk, uyan, böyle bir gece nasıl uyursun? Bütün bir gece boyunca uykuya dalarak Cenabı Hakk'ı unutma. Sen O'nu hatırla ki sen de O'nun lütfuna layık olasan. Bütün cansız varlıklar ve çeşitli bitkiler ruhsuz oldukları halde kendilerini yaratan Halık'a her gece şükretmekte oldukları halde, sen gaflet içinde uyuma. Fırsatı kaçırma bu gecelerde sen de Allah'a ibadet et. Çünkü iman böyle gecelerde takva ile kuvvet bulmaktadır. Eğer olgunluğun zirvesine ulaşmak istersen bu gibi seherlerde alınacak feyzin sonu yoktur. Gecelerde öten kuşların seslerini dinle ki o seher vakitlerinde Allah zikri coşar, göklere yükselir. Ey Abdi! Ne muradın varsa Allah'tan iste. İnsan bu gecelerde bütün istediklerine kavuşur.”

RIFKI: Rıfkı mahlasını kullanan **Mehmet Rıfkı Karaçizmeli** (1901–1954) da tasavvufa meyyal şairlerdendir. Onun bir gazeli:

Yok nezirin ferd-i vahidsin ezelden ya İlah
Kudretinle halk olundu mevcudat bi-ıştibah
Eyledim bî had fenada sehv ile cürm u hata
El-aman geldim tehi dest kapuna ruyum siyah
Aciz u biçareyim afv et aya Rabb-i Kerim
Kalb hem dilden ne denlü sadır olduysa günah

⁴⁵¹ Bir medrese öğrencisinin not defteri, s. 256 (Kendi arşivimizdeki elyazması)

Müşkilat göstermedin her kez bu âlemde bana

Göstermemiştir ben gibi hiç kimse bir hal refah

Sad hezaran şakirim in'amına ya müstean

Rıfkı'ya yok senden özge her du âlemde penah⁴⁵²

“Ya İlahî! Sen ezelden beri teksin, bir benzerin yoktur. Şüphesiz, bütün kâinat senin kudretinle yaratıldı. Bu fani dünyada, sayısız günah ve hata, suç işledim. Aman dileyerek, elim boş, yüzüm kara olarak kapına geldim. Gönlümden ve dilimden nasıl günah işlediysen, Ey kerim olan Rabbim, ben aciz ve çaresizim, beni affet. Bana bu âlemde hiçbir zorluk göstermedin. Ama benim gibi hiç kimse de refah göstermemiştir. Ya Rabbi! Bana verdiğin nimetlere binlerce şükür ediyorum. Rıfkı'ya her iki âlemde de senden başka koruyucu, sığınacak kimse yoktur.” Anlamındadır.

HAMDÎ: Hamdi mahlasını kullanan **Ahmed** adındaki şairimiz 1878'de Birecik'te doğdu. Tahsilini Urfa'da bir medresede Şeyh Muhammed adında bir müderrisin yanında tamamlamış ve tekrar Birecik'e yerleşmiştir. İşte onun bir gazeli:

Ey bad-ı saba nur-i Hüdâya selam et

Ma'şuk-i Vedûd Şah-ı Beka'ya selam et.

Ben rahına can vermeyi arz eyliyorum,

Ol Fahr-i cihan seyyid-i kevneyne selam et.

Aksa-yı meramım şu benim vasla müyesser

Lütfü bana kâfi kadri ulaya selam et.

Her dem mübarek ruhuna olsun selat ile selam

Mümtaz-ı Nebi Sultan-ı şefaât-kâne selam et.

Hamdi kuluna eyleye mahşerde şefaât

⁴⁵² Mehmet Rıfkı Karaçizmeli'nin şiirlerinden, (Abdullah Balak arşivi.)

Kurban kılarım canımı ol şâha selam et.⁴⁵³

“Ey saba rüzgârı! O Allah Nuruna selam et. Çok şefkatli olan Allah’ın maşukuna, Beka âleminin şahı olan Resul-i Ekreme selam et. O Cihanın övündüğü, iki cihanın efendisine selam et ki, ben onun yoluna canımı vermeyi arzuluyorum. Kolayca kavuşabilme emelim, artık benim son haddine gelmiş olan arzularımdır. Ki Onun lütfi bana kâfi olan kadri yüce, şan şeref sahibi zata selam et. Onun mübarek ruhuna her zaman salât ve selam olsun. O nebilerin seçkini, şefaata sahibi sultana selam et. Bu canımı kurban ettiğim o şaha selam olsun ki Hamdi kuluna mahşer günü şefaata etsin.” Anlamına gelmektedir.

SANİ: Sani mahlasını kullanan **Hafız Muhammed Salih’in** bir gazeli:

Ey gevher-i yek dane-i derya-yi şefaata
Ey nur u ziya bahş-i cihan tab’-i risâlet
Siddik-i ekber çihar yar-i ezelidir
Faruk-i Ömer maye-i ihsan ü adalet
Osman-ı hayâ kân-ı kerem ilm ü edebdir
Şemşir-i Ali geşte-i tufan-ı dalâlet
Ayneyn-i resulü sakaleyn-i şah-ı şehidan
Gülzarı gülü Mustafa-yi sahib-i şefkat
Gayetle maâside menâhide bu **Sani**
Cürmüne anın rûz-i cezada eyle şefâat⁴⁵⁴

⁴⁵³ Bedri Alpay, a.g.e, I, 82

⁴⁵⁴ Bedri Alpay, a.g.e, I, 204

Gazelde: “Ey şefaât deryasının tek cevheri! Ey nur ve ziyayı cihana bahşeden risalet mührü. Sıddiyk-i ekber olan Ebubekir ezeli dört dosttan biridir. Ömer Faruk ise ihsan ve adaletin mayasıdır. Hayâ timsali Hazreti Osman ise ilim ve edeb ile keremin kaynağıdır. Hazreti Ali’nin kılıcı ise dalalet tufanının içinde dolaşan kılıçtır. İnsan ve cinlerin resulu Hz. Muhammed’in (S.A.S) iki gözü şehitlerin şahı Hasan ve Hüseyin de, şefkat sahibi Muhammed Mustafa’nın gül bahçesinin gülüdür. Bütün bunlar için olsun ey peygamberlerin şahı! Asilikte ve haram işlemekte bu Sani çok ileri gitmiştir. Ceza gününde onun suçlarından dolayı kendisine şefaât eyle.” Denilmektedir.

KIRATOĞLU EMİN (1884-1941): Urfa’nın mutasavvıf şairlerinden biri de **Kıratoğlu Emindir**. Şeyhine ne kadar çok bağlı olduğunu gösteren bir şiiri:

Geldim sana boynum büküp yalvaru
Ellerim boş yüzüm kara mürşidim
Her taraftan düşman eyledi guluvv
Meğer senden ola çare mürşidim

Emrini tutmayıp nefse aldandım
Eğri yola gidip doğrudur sandım
Vadilerde kalıp ateşe yandım
Nefs evcinden düştüm nara mürşidim

Bir nazar et bana ayn-ı keremden
Ta kurtara beni hüzn ü elemnden
Büküldü kametim mihnet ü gamden
Rahm eyle bu dil-i zare mürşidim

Zamane bıraktı ortaya firak
Yollarda kalmışım menzilim ırak
Geceler karanlık elde yok çerak
Sana yolum kande vara mürşidim

Rehberim yok dağlar başında kaldım
Günah deryasının ka'rina daldım
Sefine-i kalbi engine saldım
Kalmışım böyle avare mürşidim

Canan ellerine açamam yolu
Kıl meded olmuşum nefsimin kulu
Zülumat kapladı sağ ile solu
Nefsime dersin emare mürşidim

Temaşa kıldığın cemal aşkına
Dahi kesbettiğin kemal aşkına
Eriştiğin zevk-i visal aşkına
Derdime eyle bir çare mürşidim

Yolumu nefis ile Şeytan şaşırttı
Günah deryasını baştan aşırttı
Payanı yok vadilere düşürttü
Teftiş et halimi ara mürşidim

Leşker-i a'dalar tuttu sebili
Yolda kalmışların yok mu delili
Salıkların Emin olmuş alili

Tut elimden götür yare mürşidim⁴⁵⁵

İşte Abdulkadir Geylani hazretlerini öven başka bir gazeli:

Hamd ola yüz sürmüşüm dergâh-ı Abdulkadir'e
Can feda olsun gubar-ı rah-ı Abdulkadir'e
Arş-ı ala rütbe-i balasının kandilidir
Reşk eder kerrubiyân her gâh Abdulkadir'e
Âlem-i kutbiyyetin sultan-ı âli-şanıdır
Her velinin aklı ermez câh-ı Abdulkadir'e
Âsiyânın melce'i olmuştur edna bendesi
Şah olur baş indiren dergâh-ı Abdulkadir'e
Kurtulur dünya vü ukbânın fesadından **Emin**
Her kim eylerse dahalet şah Abdulkadir'e⁴⁵⁶

Gazelde: "Allah'a hamd olsun ki Hazreti Abdulkadir Geylânî'nin (K.S.) dergâhına yüz sürmüşüm. Hazreti Abdulkadir'in yolunun toprağına can feda olsun. O, arşı a'lânın yüksek rütbesinin kandilidir. Allah'a en yakın olan melekler bile her zaman Seyyid Abdulkadir'i kıskanırlar. Kutubluk âleminin şanı yüce sultanıdır. Onun için her velinin Abdulkadir Geylânî'nin mevkiine aklı ermez. Onun en aşağı mertebedeki müritleri, asilerin sığınacak yeri olmuştur. Onun için Abdulkadir Geylânî'nin dergâhına başvuran kimse şahlık mertebesine yükselir. Ey Emin! Her kim Şah Abdulkadir Geylânî'ye dahalet eder aman dilerse, o kimse dünya ve ahiretin fesadından kurtulur." Anlamına gelmektedir.

⁴⁵⁵ Mehmet Veysi Dörtbudak, Kıratoğlu Emin Divanı, İzmir 2003, s. 116

⁴⁵⁶ Mehmet Veysi Dörtbudak, a.g.e, s. 140

TEVFİK: **Tevfik** mahlasını kullanan **Mustafa** adındaki şair Elbistanda 1861 yılında doğmuştur. 1878 de ailesiyle Urfa'ya yerleşmiştir. Kendisi Sakıbiye medresesini bitirmiştir. Nizip medresesine müderris olarak giden Tevfik, orada 1907 yılında vefat ediyor. İşte şair **Tevfik'in** na'atı:

Ey nebiler serveri mürğ-i safa
Ey veliler rehberi bû-yi vefâ
Ey resul ü menba'-ı feyz-i Hüdâ
Ey nebiyy-i me'haz-ı cûd ü sehâ
Ey gülistan-ı şefaât bülbülü
Sümbülistan-ı saâdet sümbülü
Ey şebistan-ı kemâlin pertevi
Ey ki sen ahir zaman peygamberi
Ol vücud-i akdesin bir nur-ı al
Şem'-i misbah-i cemâlin lâyezâl
Zübde-i âlemsin ey şah-ı güzün
Melce-i âdemsin ey mah-ı mübin
Gelmeseydin halk olunmazdı cihan
Olmasaydın vecde gelmezdi zaman
Hürmetiyçün halk olundu mümkinat
Himmetinle zâhir oldu mu'cizat
Çünkü sen mahbub-ı Yezdan-ı Hüda
İsm-i pâkindir Muhammed Mustafa
Şanına levlâki yazmış Kirdigar
Hem seni metheylemiş perverdigar
Ey şefi'-i asiyân-ı mü'minan

Kıl şefâat bizlere yevm'ül-kıyam⁴⁵⁷

(Ey saflık kuşu olan peygamberlerin reisi, Ey velilerin vefa ko-
kan yol göstericisi, Ey Allah'ın feyzinin kaynağı olan peygamber,
Ey cömertlik ve el açıklığın kaynağı peygamber. Ey şefaât gülista-
nının bülbülü, saadet sümbülistanının sümbülü, Ey olgunluk gece-
sinin pertevi, sen ki böyle bir ahir zaman peygamberisin, senin
mübarek vücudun bir yüceliğin nurudur. Senin cemalinin kandili-
nin mumu bitmez. Sen ey seçilmiş şah, âlemin özüsün. Sen ey apa-
çık belli olan ay, insanlığın sığınacak yerisin. Eğer sen dünyaya
gelmeseydin, bu cihan yaratılmazdı. Yine sen olmasaydın zaman
da heyecana gelmezdi. Bu kadar yaratılmış olan şeyler senin hür-
metin için yaratıldı. Senin himmetin ile bu kadar mucizeler açığa
çıktı. Çünkü sen, Allah'ın sevgilisisin, çünkü senin temiz ismin
Muhammed Mustafadır. "Eğer sen olmasaydın yeri göğü yarat-
mazdım" ayetini Cenabı Hak senin şanın için yazmıştır. Bu suretle
yüce allah seni methetmiştir. Ey asi olan müminlerin şefaâtçisi! Ey
yüce Nebi! Kıyamet gününde bize şefaât eyle.) denilmektedir.

VECDÎ: 1863 yılında vefat eden **Vecdi** mahlaslı şairimizin şu
gazeli de tasavvufidir:

Ferâğat tacını giy başına dâr-ı fenâdır bu
Otur taht-ı kanaate elin çek bi-vefâdır bu
Özün ehl-i hakikat bilgönül verme bu dünyaya
Sebatı yok vefasızdır hemen dâr-ı cefâdır bu
Ömür sermayesin verme hevâyâ kesb-i uhrâ kıl
Tahayyür karnine dalma küdûrat-ı hevâdır bu
Yapış bir dâmen-i pâke halas olan giribânın
Yürüme rah-ı nefse aman ey dil hatâdır bu
Resûlullaha tabi' et yürü rah-ı şeriatla
Şefi' ola sana **Vecdi** diye kim bir gedâdır bu⁴⁵⁸

⁴⁵⁷ Bedri Alpay, a.g.e, I, 228

⁴⁵⁸ Bedri Alpay, a.g.e, I, 232

Gazelde ezcümle şunlar ifade edilmektedir:

“Ey Vecdi! Bu dünya fanidir o yüzden başına dünyadan vaz-geçme tacını giy. Bu dünyadan elini çek, kanaat tahtına otur, çünkü bu dünya vefasızdır. Kendin gerçekleri gör, bu dünyaya gönül verme. Buranın kararı yoktur, sadece cefa dünyasıdır. Ömrünü boşuna sarfetme, ahiretini kazan. Zamanını hayretlere dalarak geçirme, bu boşuna üzmektir. Ey gönül! Ahiretini kurtarmış olan bir temiz eteğe yapış, kendi nefsinin yolunda sakın yürüme. Çünkü bu büyük bir hatadır. Kendini Resulullah’a tabi et ve şariat yolunda yürü ki, o yüce nebi “bu kölem Vecdi’dir” diye kıyamet günü sana şefaathçi olsun.”

KANİ’ BABA: Urfa şairlerinden **Kani’ Baba’nın** (1812–1877) bir tasavvufî gazeli de şöyledir.

Nuş etmediğim dehirde peyman mi kaldı
Devretmediğim meclis-i rindane mi kaldı
Başvurmadığım senk-i kaza var mı cihanda
Yaslanmadığım kuşe-i gam-hane mi kaldı
Sanma beni âlemde gam-ı aşktan azade
Bend olmadığım kâkil-i canane mi kaldı
Mecnun gibi bir Leyl-i hiramanın elinden
Gezmediğim bir hane mi meyhane mi kaldı
Her şam u seher yâre niyaz etmede **Kani’**
Yüz sürmediğim mescid u put-hane mi kaldı⁴⁵⁹

“Dünyada içmediğim şarap mı kaldı? Dolaşmadığım rinlerin meclisi mi kaldı? “

⁴⁵⁹ Bir medrese öğrencisinin not defteri, s. 32, (Kendi arşivimizdeki elyazması)

“Dünyada başvurmadığım kaza taşı var mı? Yaslanmadığım gamhane köşesi kalmadı”

“Benim bu dünyada aşk gamından özgür olduğumu düşünme. Bağlanmadığım sevgili saç kalmadı.”

“Salınıp gezen bir leylanın elinden, mecnun gibi gezmediğim bir hane ve meyhane (tekke) kalmadı.”

“**Kani**’ her akşam ve seherleri sevgiliye yalvarmaktadır. Bunun için yüz sürmediğim mescit ve puthane (İlahi âlem) kalmadı.”

RAZİ: Yine 1850’de Birecik ilçesinde doğan **Razi**’nin bir şiiri;

Hezeran cilveler vardır kaza-yı asümanide
Ki zirinde işaret yazmamış ilm-i meanide
Gerek ulvî gerek süflî görüp ta’n eyleme zahid
Nice esrar-ı Hakk vardır a’lada ve edanide
Cemal-i yardır maksudum ancak zahir u batın
Verilse istemem mülk-i cihanı de cenani de
Beka mülkünde sen gülzar-ı huldu kıl talep yoksa
Fenadır bağ-ı dünyanın baharı de hazani de
Cemal-i pâk-i Bari’den eser istersen ey **Razi**
Tecelli fikrini bahş eylemez mi “Lem terâni”de⁴⁶⁰

“Cenabı hakk’ın mana alemininde takdir ettiği olaylarda, ilmi meaninin belirtmediği, aklın almadığı nice hikmetler vardır.”

“Ey zahid gördüğün eğer aşağılık ve eğer yüce hareketleri hemen ayıplama. Çünkü her yüce ve adi davranışta Cenabı hakk’ın birçok sırları gizlidir.”

⁴⁶⁰ Bedri Alpay, a.g.e, I, 174

“Benim açıktan belli olan ve içimde gizlediğim maksadım, gayem sevgilinin yüzünü görmektir. Yoksa bana dünya ve cennet mülkünün verseler istemem.”

“Sen, ebedilik mülkünde cennet bahçesini iste. Yoksa bu geçici dünyanın baharı da güzü de geçicidir, elinde kalmaz.”

“Ey Razi, eğer Cenabı Hak’tan bir şey isteyecek olursan, “**Beni göremezsın**”⁴⁶¹ emrinde ki gibi tecelli eylemez mi?”

BİRECİKLİ KANİ BABA (1874–1948): Bir de Birecikli **Kani Baba**’nın yazdığı bir şiiri şöyledir.

Her nakış acep ki zir-i bala est
Bürhan-ı vücudu Hak taala est
Münacatım budur her bar
Vekına rabbina azaben nar
Der her şeyin lisanı hergah
Allah Allah Allah Allah
Der mi? Her kiyahi ki ez zemin ruyet
Vahdehu la şerikelehu guyet
Bir kimse değildir sırr-ı kaderden agah
La havle vela kuvvete illa billah
Haddızatında kim olmazsa edip
Onu hak sillesi eyle tedip
Hak sillesinin sadası yoktur
Bir urdu mu devası yoktur⁴⁶²

⁴⁶¹ Kur’an-ı Kerim, (7) A’raf suresi / 143

⁴⁶² C. Cahit Güzelbey, Birecik Şairleri, Gaziantep 1988, s. 32

ŞEYH RIZA: Yine Birecik ilçesinden **Şeyh Rıza** da tasavvufî şiir yazan şairlerdendir. Şeyh Rıza'nın bir şiiri:

Harim-i gülşeninden har ucundan dada gelmiştir
Açıl ey gonca fem bülbül sana feryada gelmiştir
Zıfafını duyup pir-i muğanın duhter-i rezle
Hemen saki ayağıyla mübarek bade gelmiştir
Sakın bezm içre sofiyi aman koyma nifak eyler
Elinde tesbihi cam-ı meyi tadade gelmiştir
Perişan eyleyen kâküllerin bad-ı sabahınca
Nesim-i ah-ı serdî zülfünü berbade gelmiştir
Niçin ateşlere yanmış gibi biçaredir zülfün
Rıza asa meğer temmuzda Bağdad'a gelmiştir⁴⁶³

"Ey gonce ağızlı gül açıl, bülbül senin için şarkı söylemeye gül bahçedeki dikenin kendisine verdiği eziyetten dolayı adalet istemeye geldi."

"Meyhanecinin üzümün kızı ile evlendiğini duyunca ey saki, mübarek bade kendi ayağıyla gelmiştir."

"Sakın ha sofinin meclise girmesine izin vermeyin çünkü o, elinde tesbihle gelip, içki bardaklarını sayarak ortalığı karıştırır."

"Sabah rüzgârı kaba ve sert bir esişle saçlarını dağıtıp, berbat etmeye gelmiştir."

"Ey sevgili, saçların ateşte yanmış gibi niçin çaresiz durmaktadır? Yoksa Rıza gibi yazın temmuz sıcağında Bağdad'a mı gelmiştir?"

NURİ: **Nuri** mahlasını kullanan **Muhammed** ((1875–1946) adındaki şairimizin tasavvufî bir şiiri:

Nasıl mamur olur bilmem harap abad olan gönlüm

⁴⁶³ C. Cahit Güzelbey, Birecik Şairleri, Gaziantep 1988, s. 166

Gumum-i dehr ile çoktan berü berbad olan gönlüm
Gezer kuh-i belada hemreh-i Ferhat olan gönlüm
Tutulmuş dam-ı zülf-i dilbere azad olan gönlüm
Düşünmez kayd-i dünya mail-i feryad olan gönlüm

Cihan hoş renge girse bir teravetli bahar olsa
Zeminde laleler gülşende güller neşvedar olsa
Dalıp zevk u sefaya cümle alem pür mesar olsa
gelip de sevdiğim ağuşuma hatır güzâr olsa
Yine bilmem nedendir ah eder naşâd olan gönlüm

Acep bir ben miyim âlemde yok mu başka bir mahzun
Beni güldürmedi bir lahza baht-i dun-i diğer gün
Göreydi halimi mahcup olurdu şüphesiz mecnun
Beni ağuş-i cevrinde sıkarken mader-i gerdun
Derunda ah eder inler elem mutad olan gönlüm

Temaşa hanedir sinem yapılmış dest-i kudretle
Serâpâ nura gark olmuş hezar esrar-ı hikmetle
Gönül bin levha yazmış sineme kilik-i hakikatle
Hususiyle bakın tasvir-i yâre çeşm-i dikkatle
Umumen medh edin fahr eylesün bihzad olan gönlüm

Yeter ettin yeter **Nuri** gece ta subha dek feryad
Gönül den gayri yoktur vakıf-ı esrar olan ustad
Odur müşkil pesendan-ı zamane ca-yi istişhad
Nice mürdeleri ah-ı sehergahım eder irşad

Cihane ders-i aşk taallüm eder ustad olan gönlüm⁴⁶⁴

“Zamanın gam ve üzüntüsüyle çoktan beri bayındır iken harap ve berbad olan bu gönlüm nasıl bir daha bahtiyar olabilir? Daha evel hür olan bu gönlüm bir güzelin saçlarının tuzağına tutulmuş, Ferhad gibi bela köylerinde gezer oldu. Devamlı ağlayan bu gönlüm artık dünya işlerini düşünmez oldu.”

“Bütün dünya güzel renklere bürünse, her tarafa bahar canlılığı gelse, yerlerde laleler, gül bahçelerinde güller neşe saçsalar, zevk ve sefaya dalarak bütün dünya sevinçle neşeyle dolsa, sevdiğim yanıma gelip kucağımda gönlümü alsa, yine de bilmem nedendir üzüntülü olan bu gönlüm ah çeker?”

“Acaba yalnız ben miyim ki bu dünyada mahzun olan, benden başka üzüntülü olan yok mudur? Şu bozulmuş alçak dünya beni hiçbir zaman güldürmedi. Eğer benim bu halimi Mecnun görseydi halinden utanırdı. Felek anne beni cefa kucağında sıkarken, benim üzüntü ve acıyı alışkanlık haline getirmiş olan bu gönlüm içden ah çekerek inler.”

“Benim gönlüm Allah’ın (c.c) kudret eliyle yapılmış bir manzardır. Binlerce sır ve hikmetlerle baştan ayağı nura gark olmuştur. Özellikle de sevgilinin tasvirine dikkatli bir gözle bakarsanız, gönlümün göğsüme hakikat kalemiyle bin levha yazmış olduğunu görürsünüz. Hepiniz bu tasviri övün ki bu asil gönlüm de iftihar etsin.”

“Ey Nuri! Yeter sabaha kadar feryat ettiğin yeter. Gönülden başka senin bu sırlarını bilen hiçbir ustad yoktur. Zamanın ve mekânın zorluklarına karşı koymaya şahit olan ancak gönüldür. Dünyaya aşk dersini öğreten üstad olan bu gönlüm, nice ölü kalpleri seher vaktinde çektiğim ahlarla irşat etmiştir.”

ZÂKÎ: İbrahim Halilullah makamı için yazılmış methilerden biri de **Zâkî** mahlasında ki bir şairimizindir. Yaşadığı devri bilemedi-

⁴⁶⁴ Bir medrese öğrencisinin not defteri, s. 258 (kendi özel arşivimden el yazması)

ğimiz bu şairin Hazreti İbrahim makamı için söylediği oldukça sade müseddesi şöyledir:

Bu dergâh-ı muâllâ menba'-ı feyz-i Hüdâdır bu
Ey nur-ı dide-i âdem ve cedd-i Mustafâdır bu
Bu yerde doğdu İbrahim ol zât-ı evlâdır bu
Mübârektir bu hâk elbette kadri de ûlâdır bu
Bu mevlid-i Halilullah çü derdine devâdır bu
Bu cedd'ül-enbiyâ kân-ı sahâvetle vefâdır bu

Edip vârim fedâ hakka sehâvetle çü İbrahim
Verip İsmail'i kurban Hüdâ'ya sundu İbrahim
Yanında kıl tavaf ey bi-vefâ işte bu İbrahim
Ki sanma dünyada vardır hakikatte dü İbrahim
Bu mevlid-i Halilullah ki ceddü'l-enbiyâdır bu
Sehâvet kânıdır cânâ kamu derde devâdır bu

Müzeyyen kılmanın nefsin edip kendin hakka kurban
Habibe hem Halile cümlesine vâlih ü hayran
Ki nefsine hevâ gitme ki ola derdine derman
Şefâatle onu yad et o günler tutula dâmân
Bu mevlid-i Halilullah ki çü derdine devâdır bu
Bu cedd'ül-enbiyâ kân-ı sahâvetle vefâdır bu

Edüben nar-ı Nemrud'u Halile gülşeni gülzar
İnanmazsın makamdan çık göresin anda çün ma' var
Eğer kul olmasan Hakka hulûs ile edip âh zâr
Reha bulmazsın hiçbir an uyan gafletten ey bidâr

Bu mevlid-i Halilullah ki ceddü'l-enbiyâdır bu
Sahâvet kânıdır cânâ kamu derde devâdır bu

Edip teslim-i cânân can ve lakin kimse ezkârı
O günlerde sana şâfi' demadem ola bu bâri
Kusurum var ise afvınla bak setr eylegil bâri
Ki mahlas-hanem oldu daima âh ile vâ **Zâkî**
Bu mevlid-i Halilullah ki bu ceddü'l-enbiyâdır bu
Hicaz ile medine kudsiden gayri ûlâdır bu⁴⁶⁵

Manzumede:

"Bu yüce makam, Cenab-ı Hakk'ın feyzinin kaynağıdır. Bu yer Hazreti Âdem'in gözünün nuru ve Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.s)'nın ceddinin vatanıdır. Burada o yüce peygamber İbrahim (a.s.) doğmuştur. Onun için bu mübarek toprağın kıymeti yüksektir. Derde deva olan bu yer, Allah'ın dostu İbrahim (a.s)'ın doğduğu yerdir. Burası, cömertlik ve vefa kaynağı olan nebilerin ceddinin yurduur."

"Hazreti İbrahim büyük bir cömertlikle bütün varını Allah'a feda ederek oğlu İsmail'i Cenabı Hakk'a kurban olarak verdi. Ey vefasız işte bu, o İbrahim'dir, burasını tavaf et. Burası dünyada başka eşi olmayan, tek olan İbrahim'in yurduur. Burası, peygamberlerin cediti, Allah'ın dostunun doğduğu yerdir. Burası bütün dertlere derman olan, cömertlik kaynağı olan yerdir."

"Nefsini süsleyerek, kendini Hakk'a kurban etmedin. O sevgiliye ve dosta şaşkın ve hayrette kalarak, nefsinin arzusunu yapma ki, bütün bunlar derdine deva olsun. O, eteklerin tutularak şefaati istendiği günü hatırla. Burası dertlere deva olan Allah dostunun doğduğu yerdir. Burası vefa ve cömertlik kaynağı olan peygamberlerin ceddinin doğduğu yerdir."

⁴⁶⁵ Bedri Alpay, a.g.e, I, 243

“Allah, burada Nemrud’un ateşini, dostuna gül bahçesi yaptı. Eğer inanmıyorsan çık bak nasıl bir su vardır. Eğer Hakk’a kul olmazsan ihlâs ile ah u zar eyle, yoksa hiçbir zaman kurtulamazsın. Gafletten uyan, uyanık ol. Burası nebilerin ceddi, Allah’ın dostunun doğduğu yerdir. Ey can, burası her derde deva olan cömertlik kaynağıdır.”

“Canana canı teslim ettiğin zaman eğer zikrin az ise, işte o zaman bari bu zat sana şefaati olsun. Eğer bunda bir kusurum varsa, hiç olmazsa bana af gözü ile bak. Ey Zaki, öyle ki mahlasımı yazdığım yer, bana daima ah ile vah yeri oldu. Burası nebilerin ceddi olan Allah dostunun doğduğu yerdir. Burası Hicaz ve kutsal Medine’den sonra bütün şehirlerden şerefli, yücedir.” Denilmektedir.

FERDİ (1760-1825): Urfa’nın şairlerinden olan Ferdi’nin asıl adı Hafız Ömer Ferdi’dir. İyi bir tahsil görmüş ve hafız Kur’an olmuştur.⁴⁶⁶ Yazdığı tasavvufî bir şiiri:

Masivâdan kes alakam ya mukalleb el-kulûb
Sen bilürsün halimi zira ki allame’l-guyub
Nadimem isyanıma istiğfarullahi’l-azim
Söylerim şimden gerü min külli zenb ü atub
Ey gani muallam koydur itikadım ismine
Okunur esma-i Hüsna içre gaffar el-zünub
El-aman ya rebbena ruz-i cezada sen beni
Eyleme rüsva-yi mahşer ehli settar el-uyûb
Ferdî’yim etdim münacat müstecabın dilerim
Hürmetine anların kim oldular indinde hub⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ Bedri Alpay, a.g.e, I, 55

⁴⁶⁷ Bir medrese öğrencisinin not defteri, 2, s. 52 (kendi özel arşivimden el yazması)

FÜRUĞÎ: 1877'de Elbistan'da doğan ve üç yaşında iken Urfa'ya gelen şairimiz **Füruğî**'nin tasavvufî bir gazeli:

Vuslat deminde ateş rûh-i revâne düştü
Yâd eyledikçe hicrin gönlüm figâne düştü
Her nerde hazır olsam kaplar beni bir ateş
Gûyâ ki nâr-ı aşkın kevn ü mekâne düştü
Gönlümde yok şikâyet bu mühlik ibtilâdan
Sabr eyle ey ecel dur, ruhum amâne düştü
Ol dem ki iftirakın tercih olundu ey gül
Bir sâika semâdan sandım ki câne düştü
Sinemde nâr-ı firkat didemde âb-ı hasret
İzhara yok liyâkat müşkil beyâne düştü

Halden bilen değilsin bilsen yine gücenmem
Haktan gelir ne gelse bahtım ziyâne düştü
Ne zevki var cihanın firkat değil mi encam
Bir bak hele Fûrûğî ne hâl-i şâne düştü⁴⁶⁸

Gazel: Mefûlû / Fâilâtün / Fâilâtün / Feûlün vezninde yazılmış olup ez cümle şöyle demektedir:

“Sana kavuşmak üzere yola koyulmuş olan ruhuma ateş düştü. Öyle ki ayrılığını hatırladıkça gönlüm feryat fiğan etmeye başladı. Her nerede bulunsam, sanki aşk ateşi bütün mahlûkata düşmüş gibi beni bir ateş kaplar. Gerçi bu helâk edici hastalıktan bir şikâyetim yoktur ama ey ecel! biraz sabret, bekle çünkü ruhum yardım istemeye başladı. Ey gül, senden ayrılmak istenildiği zaman, sanki gökyüzünden gönlüme bir yıldırım düştü. Gönlümde ayrılık ateşi, gözümde hasret gözyaşı olduğu halde değerini açıklamaya lüzum

⁴⁶⁸ Bedri Alpay, a.g.e, I, 60

yok, çünkü bunu açıklamak zorlaştı. Sen halden bilen değilsin, ama halden bilen olsan bile yine sana güvenmem, çünkü her ne gelirse Allah'tan gelir, ben sadece bedbaht oldum. Heyhat, bu sonu ayrılık olan cihanın ne zevki var? Bak şanı şöhreti olan Fûruğî bu yüzden ne hallere düştü?"

HAFİZ: 1842 senesinde doğan, asıl adını bilmediğimiz **Hafız** mahlaslı şairimizin bir gazeli:

Yarab ne zaman kurtulurum derd ü belâdan
Bir görmediğim kalmadı enva'ı cefâdan
Erdi harem-i vuslata herkes oluben şâd
Mahrum kalan ben miyim ol mah-i likadan
Her lahza cefâ eylemeyen hâli değilse
Korkmaz mısın ey padişehim ah-ı gedâdan
Rezzak-ı hakikiyi gözet eyle tevekkül
Matlub-i maaş etme sakın ah-ı gedâdan
Derman ile derdim sağalırdı derd değildir
Hafız kuluna çâre ola Bâri Hüdâdan⁴⁶⁹

Gazelde:

Ya Rabbi! Bu derd ve beladan ne zaman kurtulacağım. Öyle ki, çeşitli cefalardan görmediğim bir cefa daha kalmadı. Herkes Harem-i şerife kavuşarak mutlu olurken, O ay yüzlüden yalnız ben mi mahrum kalıyorum? Her zaman cefa etmeden ayrılamıyorsan, ey padişahım, kulların ahından korkmaz mısın? Gerçek rızık vereni gözet, tevekkül et. Sakın kulların ahından dirlik isteme. Derdim, derman etmekle iyileşecek bir dert değildir. Fakat Bari Allah'tan Hafız kuluna bir çare olsun." Denilmektedir.

⁴⁶⁹ Bedri Alpay, a.g.e, I, 68

Diğer bir şiiri:

Hürmet sana şayestedir ey dürre-i a'la
Mümtaz yaratmış seni her vecihle Mevla

Gark eyledin envare bütün arz u semayı
Batmada tulu' eyleyen ey şems-i mualla

Yoktur du cihan içre senin misl u nezirin
Ey hilkat-i eşyaya sebep lü'lü-i lala

Mahşerde de cennette de bidar olamazlar
Medhuş-i cemalin olan aşıkların asla

En müzezbibidir ümmetinin **Hafız**-i nalan
Lütfen ana da eyle şefaatt deme la, la⁴⁷⁰

HİFZÎ (1860-1932): Urfa'nın meşhur kurra hafızlarından **Çiftçi-oğlu** diye tanınan **Muhammed Hafız** da tasavvufî şiir söyleyenlerdendir. Şiirlerinden bir örnek:

Bî-nevâyız suretâ amma cihan bürhaniyiz
Rah-ı Hak'da sâlikânın derdinin dermanıyız

Ahd ü peymânım mukarrer şâh-ı Nakşibend ile
Hem mürid-i şâh-ı Abdulkadir-i Geylaniyiz

⁴⁷⁰ Bir medrese öğrencisinin ders notları, s. 76

Çaker-i kemter olam Rumî Celaleddin'e ben
Bir nazar kılrsa Rifaî ol şahın gilmanıyız

Meskenimdir kasr-i cennet bu misafir hanedir
Geldiğim alem-i ulvî cûdînin ihsanıyız

Kesmezem ümmidimi Şah-ı Rûsuldan **Hıfzıyâ**
Bir nigâh etse gerektir ceddinin mihmanıyız⁴⁷¹

“Biz, görünüşte zavallı ve fakiriz ama aslında bütün alemini ispat eden deliliyiz. Biz Hak yolunda ilerleyen sâliklerin derdinin dermanıyız.”

“Benim Şah-ı Nakşibend ile ahdim, sözleşmem sağlamdır. Fakat biz Şah-ı Abdulkadir Geylânî'nin müridiyiz.”

“Mevlânâ Celaleddin Rumî hazretlerinin alçak bir kölesi olayım. Rifaî hazretleri de bir nazar etse, onunda kölesi oluruz.”

“Bu dünya bir misafir hanedir, benim asıl meskenim cennet köşküdür. Çünkü biz geldiğimiz yüce alemin yaratıcısının ihsanıyız.”

“Ey Hıfzî ümidimi peygamberlerin şahı hazreti Muhammed'den kesmem. Keşke o yüce peygamber bana bir bakışla şefaatt etse. Çünkü biz onun ceddinin misafiriyiz.”

Görüldüğü gibi her dört taikat şeyhine saygı ve sevgisini belirtmektedir. Fakat Abdulkadir Geylânî hazretlerinin müridi olduğunu özellikle söylemektedir.

KEMAL EDİP KÜRKÇÜOĞLU: Kendisi bir mutasavvıf olan **Kemal Edip Kürkçüoğlu** (1902–1978) Urfa'da doğmuş, İstanbul'da vefat etmiştir. Mevlevî tarikatı mensubu olan Kemal Edip Kürkçüoğlu'un bir tasavvufî gazeli:

⁴⁷¹ Urfa Postası gazetesi, sayı 56, sene 1949

Âşıklarız ki mazhar-ı cânâne çıkmışız
Eb'adı aşmışız felek-i cânâ çıkmışız
Bir nur-i kemterin yanı olmuş mekânımız
Zannetmişiz ki taht-ı Süleyman'e çıkmışız
İhsanlar almışız nice in'ame ermişiz
Bir bir huzur-ı Hazret-i Sultane ermişiz
Sıyrılmışız alaka-i mal ü menâldan
Derd-i firak-ı yar ile selmâne çıkmışız
Şemsin olup ziyasına pervane ey **Kemal**
Tennure-i hulus ile meydane çıkmışız.⁴⁷²

Manzume ez cümle şu anlama gelmektedir. "Biz sevgiliye kavuşmuş âşıklarız. Uzaklıkları aşmışız, ruhlar âlemine çıkmışız."

"Mekânımız çok az bir nurun yanı olmuş, fakat biz hazreti Süleyman'ın tahtına çıktığımızı zannetmişiz."

"Nice nimetlere ermiş ve nice ihsanlara kavuşmuşuz, böylece hazreti sultanın huzuruna yetişmişiz."

"Mal ve mülk duygusundan ilgimizi kestik. Biz yarın ayrılık derdi ile selmana çıkmışız."

"Ey Kemal! Biz, güneşin ışığına pervane olup, kalp temizliği ile Mevlevi elbisesi giyip meydane çıktık."

GİRYANÎ: Mutasavvıf şairlerimizden biri de son devirlerde yaşamış olan **İbrahim Halil Günışığı** (1925–1999)'dır. 1925 yılında Urfa'nın Beykapısı mahallesinde doğan İbrahim Halil Günışığı tam bir âşık şairdir. Onun şiire başlaması küçük yaşlarından başlamaktadır. Ama asıl şiir yazmaya başlamasını kendisi şöyle anlatmaktadır:

⁴⁷² Bedri Alpay, a.g.e, I, 122

–“Bir gün, bir dostunun evinde misafir iken gece orada yatıya kalmış. Gece rüyasında tanımadığı bazı kimseler görmüş. Bu adamlar rüyasında kendisini dünyanın birçok yerlerine götürüp gezdirmişler, sonra da kendisine aşkı vermiş ve şiir yazmasını emretmişlerdir. Adının da **Giryanî** (ağlayan) olduğunu söylemişlerdir.”

O günden itibaren **Şair Giryanî** mahlası ile binlerce şiir yazan İbrahim Halil Günışığı, gerçekten de bütün ömrü boyunca adeta ağlamıştır. Her duygulu konuşmada muhakkak ağlardı. Çok dindardı, yolda yürürken bile devamlı tesbih çekerti. Her hangi bir tarikata mensup değildi ama kendine göre bir virdi vardı. Devamlı zikir eder, Kur'an-ı kerim okurdu. Yani tam bir zahid idi. Adeta dünyayı terketmiş bir hali vardı. Gerçek bir âşık şair olan İbrahim Halil Günışığı, çocukluğunda demircilik, gençlik çağında kuyumculuk yapmış, sonra da tapu kadastro memurluğuna geçmiştir. Memuriyet hayatında hemen hemen bütün doğu ve orta Anadolu'da çalışmıştır. Emekli olduktan sonra, önce Maraşta, sonra da Şanlıurfada yerleşmiştir. Kendisini Urfa'ya yerleştikten sonra tanımıştım. 1999 yılında Şanlıurfada vefat etmiştir. Mezarı Karaköprü beldesi mezarlığındadır. Şiirleri basılmamıştır. İşte onun şiirinden bir tanesi:

Âşıklar bağının bülbülleriyiz
Bu bağda gülümüz, gülzarımız var,
Dembedem okuruz lafz-ı Celal'i
Bizimde böylece bir kârımız var.

Bizlere gerekmez bu dünya mali
Almayız ellerden kötü vebali
Hiç kimse bilemez bizim ahvali
Gizlidir sırrımız, efkârımız var.

Cümleten kaniiz hükmü kadere

İtibar etmeyiz gama, kedere
Meftunuz Hüda'ya, hüsnü didare,
Herkesi güleryüz etvarımız var.

Allah'a kul olmak şiarımızdır
Vakıf-ı esrarız bu kârımızdır
Vasıl-ı yar olmak efkârımızdır,
Sizlere azıcık izharımız var.

Şükrümüz daimdir, Gani Mevla'ya,
Aşıkız, biliniz, gözü elâya,
Bazan da seyranız, arş-ı ala'ya
Abidiz, Mabud'a eşkârımız var.

Bu dehre geleli etmedik mihnet
Çilekeş olduk da görmedik killet
Yoktur gönlümüzde sîm u zer, ziynet,
Bu yolda verilmiş ikrarımız var.

Giryânız cümleten dehre geleli
Kimimiz akiliz, kimimiz deli,
Müştak-ı cemaliz yâri görelî,
Saîmiz, ol vakta iftarımız var.⁴⁷³

AKİF İNAN: Urfa'da yetişen devrimizin büyük şairlerinden ve tasavvuf ehlinde biri de **Mehmet Akif İnan'dır** (1940–2000). Yazdığı “**Yürek Gazeli**” adlı hikmetli bir gazeli:

⁴⁷³ İbrahim Halil Günışığı, basılmamış elyazması şiir defteri.

Senin hatıranla beni her akşam
Dünyanın kirinden yuyar yüreğim
Düş kazılarımın bulgularını
Umut sergisine koyar yüreğim
Bütün varlığımı billur sesine
Ve özel rengine boyar yüreğim
Mehtaba çiçeğe ve bulutlara
Cennet hayalini oyar yüreğim
Kanadısın zaman nehirlerinin
Günleri seninle sayar yüreğim
Çevremi donatan yankılarına
Sevdanın izine uyar yüreğim
Değil hayalinden akan sözleri
Aklından geçeni duyar yüreğim

Bir gün ki anlarsam kayboluşunu
Beni cinnetlere soyar yüreğim⁴⁷⁴

Akif İnan'ın **Sevdiğim** adlı diğer bir şiiri:

Eteğim çamurlu yüzümse kara
Dönsün karanlığım sesinle nura
Gel kovma kapından nolur sevdiğim

Eritsin bakışın cümle düğümü
Yıldız şölenine sarsın göğümü
Sen ki ne dilerseñ olur sevdiğim

Bu hasret duygusu oymasın beni
Bir başka kulak duymasın beni
Bir yanında kalmış huzur sevdiğim

⁴⁷⁴ Akif İnan, Tenha Sözler, Konya 1994, s. 9 – Türkiye yazarlar birliği, Mehmet Akif İnan Kitabı, Ankara 2000, s. 153

Gel kovma kapından nolur sevdiğim
Sen ki ne dilersen olur sevdiğim
Bir yanında kalmış huzur sevdiğim⁴⁷⁵

Tasavvufla ilgilenenler, şairin her iki şiiri de şeyhi için yazmış olduğunu anlayacaklardır. Bir şiirde, şeyhin müridini irşad edişi, onu bütün kir ve günahlardan soyunarak arındırması ancak bu kadar güzel ve etkili bir şekilde dile getirebilir.

HULUSİ ÖCAL: Zamanımızda yaşayan şairlerimizden 1938 de Urfa'da doğan **Mehmet Hulusi Öcal** Veteriner olarak çeşitli kademelerde görev yaptı. Malatya et kombinası müdürü iken emekliye ayrıldı. Çeşitli edebi ve mesleki dergilerde yazılar yazmıştır. Mehmet Hulusi Öcal'ın çok güzel bir "**Na'at-ı Şerif**"i şöyledir:

Bülbülün güle hicranı, fiğanı dinmez Efendim,
Âlemi yakan ateşi haşre dek sönmez Efendim...
"Masiva"yı kudret ile emrine kılsan amade,
Bu fena'ye sencileyin inanmaz, kanmaz Efendim...
Aşkınla varolmuş âlem, hem aşkınla devam eder,
Sen olmasan taş üstüne taş dahi konmaz Efendim...
Rabbimin muradı sensin, cümle yaratık bahane,
Gergefinde bunca hikmet aşksız dokunmaz Efendim...
Sen "onsekizbin âlem" in sevgilisi, sultanısın,
"Levh-i mahfuz" daki ismin nurdur, silinmez Efendim...
Her saniye seni söyler ezanlar, -yirmidört saat-
Küre-i arz, ay ve güneş sebebsiz dönmez Efendim...
İki cihan serverisin, şefaât sendedir ancak,
Sen olmasan, kâinattan eser bulunmaz Efendim...
Bir nur şelalesisin ki; ondört asırdır çağlarsın,
Ağlarsın ümmetin için... Sabrın tükenmez Efendim...
"Garip geldik bu cihana, garip gideceğiz" amma,
Çile dergâhında pişen; yanar, usanmaz Efendim...
Bir yetim ve öksüz idin, ümmi idin, emin idin,

⁴⁷⁵ Akif İnan, Tenha Sözler, Konya 1994, s. 35

“İkra” ile doğan ilmin tarif olunmaz Efendim...
Zülmeleri pür nur ettin, zülmü temelinden yıktın,
Kalplere heyecan verdin... Kal'an alınmaz Efendim...
Yirmüç yıl gökten- yere bir ulviyet aktı- durdu,
Sarılacak bir ip ki; cehtsiz görünmez Efendim...
Uygârlık, fazilet yüklü altıbinden fazla ayet;
Uygulandığında, asla geri kalınmaz Efendim...
Kur'an... Her çağdan ileri, gerçek kurtuluş O'ndadır,
Nadanlarca öz manası, lafzı bilinmez Efendim...
O'nu hor görene bile üzüldün, acırdın sen,
Emsalsiz insanlığına karşı gelinmez Efendim...
İbrahim'in duası sen, Amine'nin rüyası sen,
İsa'nın müjdesinde sen... Gafil, uyanmaz Efendim...
“Sidret'ü-münteha”larda ümmetin için çırpındın,
mirac'ınla yaşayanlar nasıl öğünmez Efendim...
Cebrail selama durdu, cümle peygamberler dahi,
“Arş-ı ala”da sevdanın sırrı okunmaz Efendim...
Kusursuz nebiler geldi-geçtiler fani dünyadan,
Hiçbirisi ümmetine bu kadar yanmaz Efendim...
“Son dua”nı bizim için saklıyorsun haşre kadar,
Himmetinden mahrum kalan nasıl döğünmez Efendim...
Reddedilmez dua sende; derman sende, şifa sende,
Gece -gündüz şefaatin nasıl aranmaz Efendim...
“Ölmeden önce ölmeğe” yollar ararız,- nafile-,
Senin aşkınla yanmadan şamsız ölünmez Efendim...
“Liva'ül-hamd” gölgesinde yalvarıyorken ümmetin,
Nazarınla günahlardan nasıl arınmaz Efendim...
Yolundan ayrı düşenin halı yaman, perişandır,
Seni anmıyanı, Hak da; düşünmez, anmaz Efendim...
Umutla kapına geldim; şefaati ya Resulullah!..
Dilemezsen, bize necat kimseler sunmaz Efendim...
Sahaben olsam rüyada, görebilsem Cemalini,
Pervaneyim; yanar canım, hakir sürünmez Efendim...
Yaralarım ta ezelden hasretinle kanar-durur,

“Lebbeyk...” çağırırım “Lebbeyk...” duyan dayanmaz Efendim...⁴⁷⁶

Hece vezniyle yazılan bu şiir, oldukça sade yazıldığından açıklamaya lüzum olmadığı kanaatindeyiz.

Şairimizin **Münacaat** isimli bir başka şiirinin birinci bölümü:

Ya Rabb; figan ile kapına geldim,
Affına sığındım, geri çevirme...
“Tövbe-i Nasuh”la Sana yöneldim;
Cürmüme muadil cezalar verme...

“Eşref-i mahlûkat” kıldın insanı,
Kalmasın istedin acz’i, noksanı;
Bütün nimetleri önüne serdin,
Canlıyı cansız emrine verdin,
Gösterdin Kur’an’da hayat tarzını;
Helal’le haramı, şaşmaz farzını;
Kutsal mesajını ayetle yazdın,
Maveradan gelen nakışlar çizdin,
Bizi, ışıqla bize bıraktın...

Bilmeliydik, bunda bir imtihan var,
Elbette yaradan soracak, sorar...

Yanar dağ,
Lav püskürür Yanardağ,
Kur’an’dan bir cüz değmiş;
Parçalanır, yanar dağ...

“Beyne’l-havf ve’l-reca” yaşamadayım,
Lütf u keremine muhtacım daim...
Zikrinle uyudum, şükürle kalktım,
Toprağa gözümden izler bıraktım...
Rızan için sevdim sevdiklerini,

⁴⁷⁶ Mehmet H. Öcal, Bahar Taşıyan Kervanlar, şanlıurfa 1997, s,60

Aşkın ile övdüm övdüklerini...
Öksüz kuzu gibi me'leyen oldum,
Kapında inleyen, dileyen oldum;
Ümidim, isteğim yalnız sendendir;
Bizden rahmetini kesmemendendir...

Bende'n oldum,
Asiydim, bende'n oldum,
Nefsimi azarladım;
"Ben" gitti. "Bende"n oldum...

Şah damarımızdan yakınsın bize,
Ülfetin can verir, can evimize...
Âlemlere sığmaz ismin, heybetin,
Bir mü'min kalbine sığar; hikmetin...
Denizlere su'yla perde koyansın,
Tatlıyı-tuzludan soyutlayansın...
Kan damarlarını süt'ten ayırdın,
Al'ı dolaştırdın, ak'ı buyurdun...
Görenlere kadim mucizelerin;
Ne çare ki, gaflet "Gayya"dan derin...⁴⁷⁷

FERİD: 1938'de Urfa'da doğan **İbrahim Halil Kırıkçı** da **Ferid** mahlası ile güzel şiirler yazan bir şairimizdir. Klasik medrese tahsili yapmış ve aynı zamanda iyi bir Hattat olan İbrahim Halil Kırıkçı'nın yazdığı bir naat:

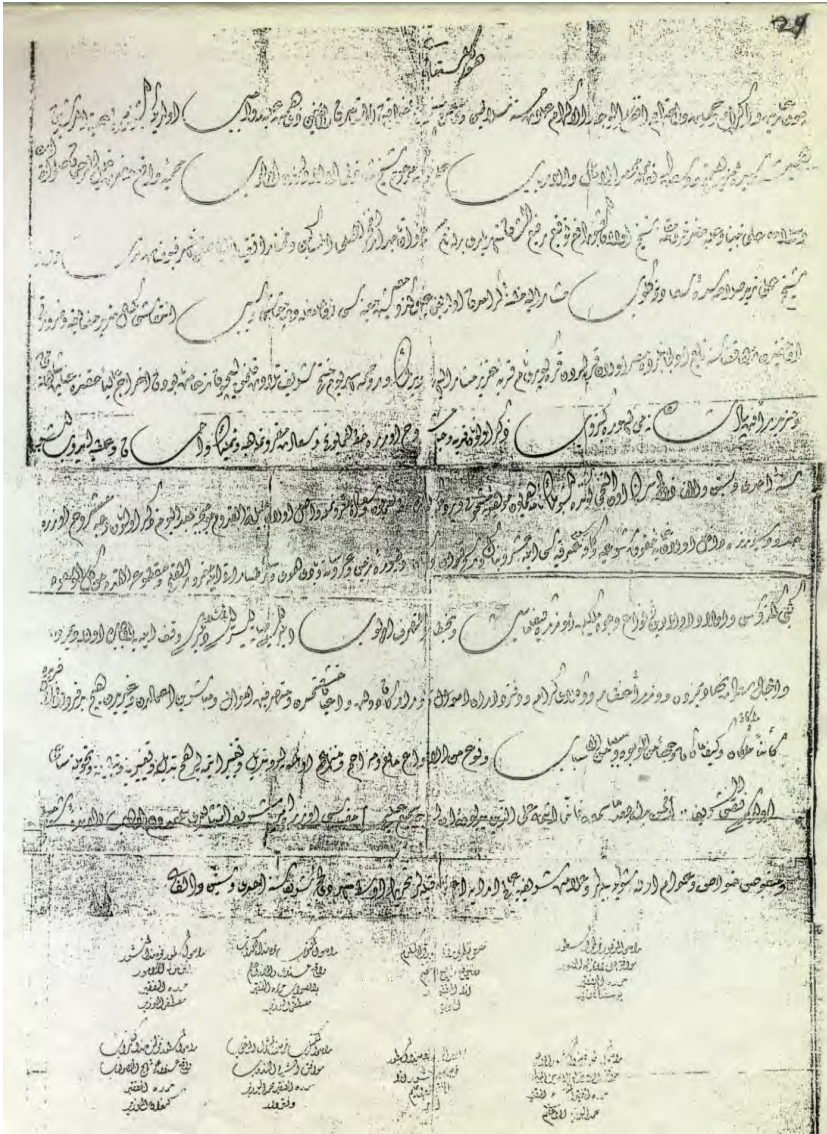
YA RESULALLAH

Bî'setin lütfü Hüda'dır bize Ya Resulallah
Hilkatin nuru Huda'dır bize Ya Resulallah
Safâyâb oldu âvâlim bedi-i tal'atınla
Nurun burhan-ı ülâdır bize Ya Resulallah
Bî-misli bahâdır hüsnün makam-ı risaletle
Cemalin dürr ü yektadır bize Ya Resulallah
Deva bulur emrâz-ı dil rü'yet-i diârınla

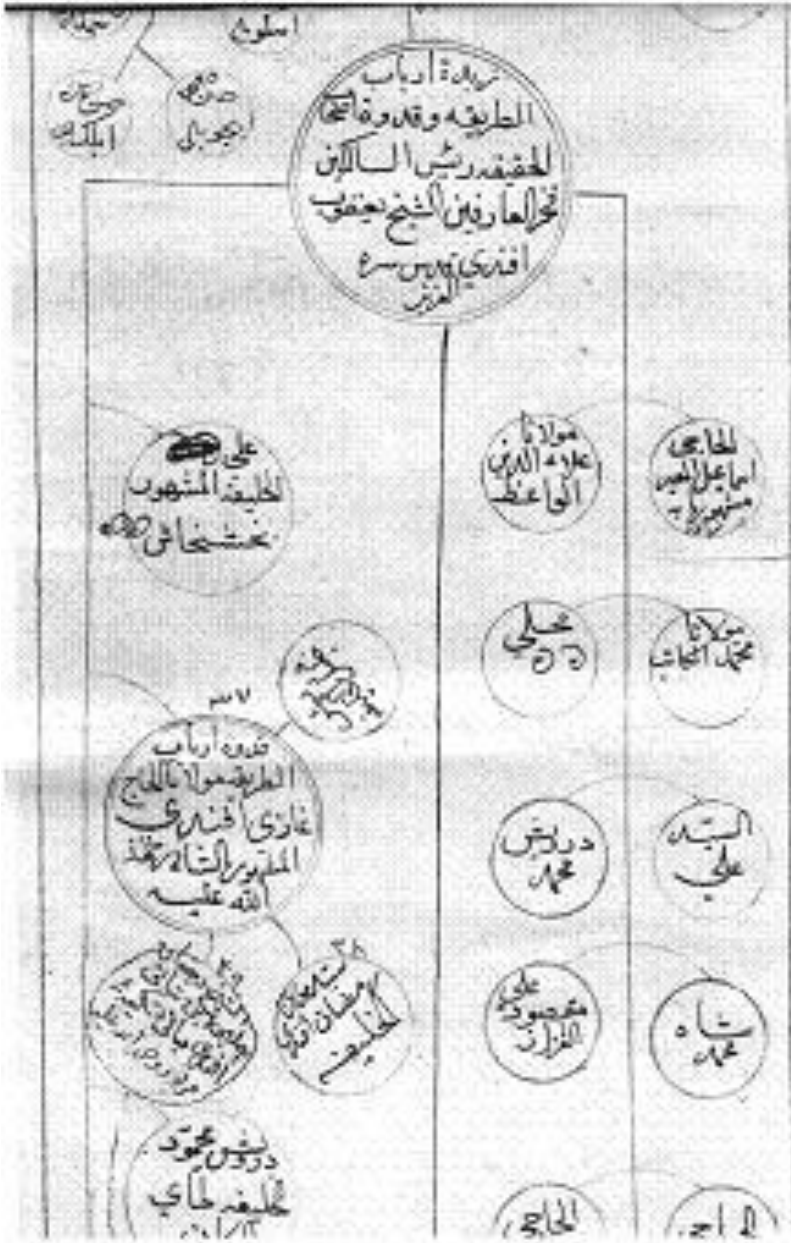
⁴⁷⁷ Mehmet H. Öcal, Bahar Taşıyan Kervanlar, Şanlıurfa 1997, 53

İksir-i aşkın şifadır bize Ya Resulallah
Asuman-ı manevide âvize-i imansın
Ol nur-u vechin sühadır bize Ya Resulallah
Şuledar oldu fenanın zulmet hane-i varı
Kudum-i pâkin ziyadır bize Ya Resulallah
Mahzen-i esrar-ı Hak'sın kemalat ikliminde
Kametin şems-i duhadır bize Ya Resulallah
Şefaât diler kapunda bu sek-i ruyu siyah
Bir iltifatın rehâdır bize Ya Resulallah
Nideyim devleti cihan sensiz mülkü fenade
Bin canı **Ferîd** fedadır size Ya Resulallah

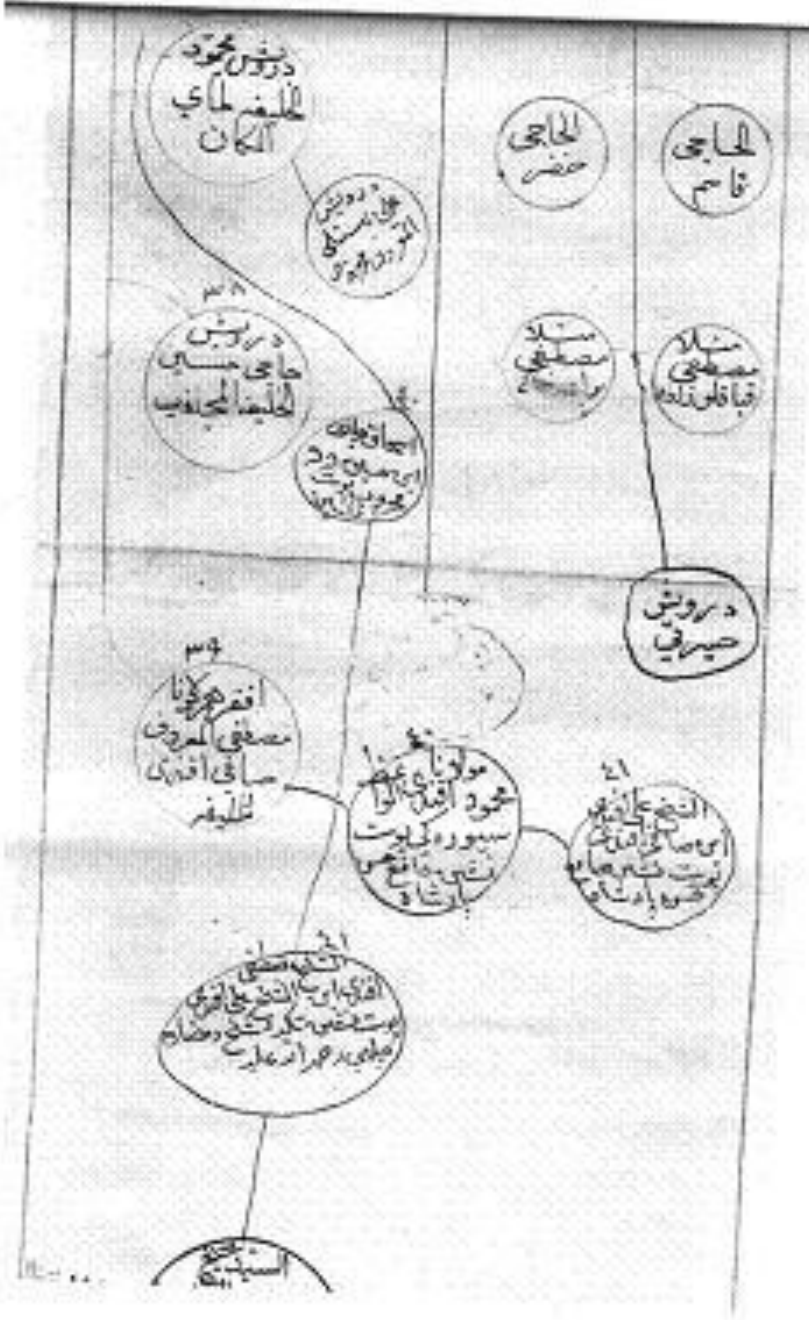
**METİNDE KULLANILAN
BAZI BELGELER**

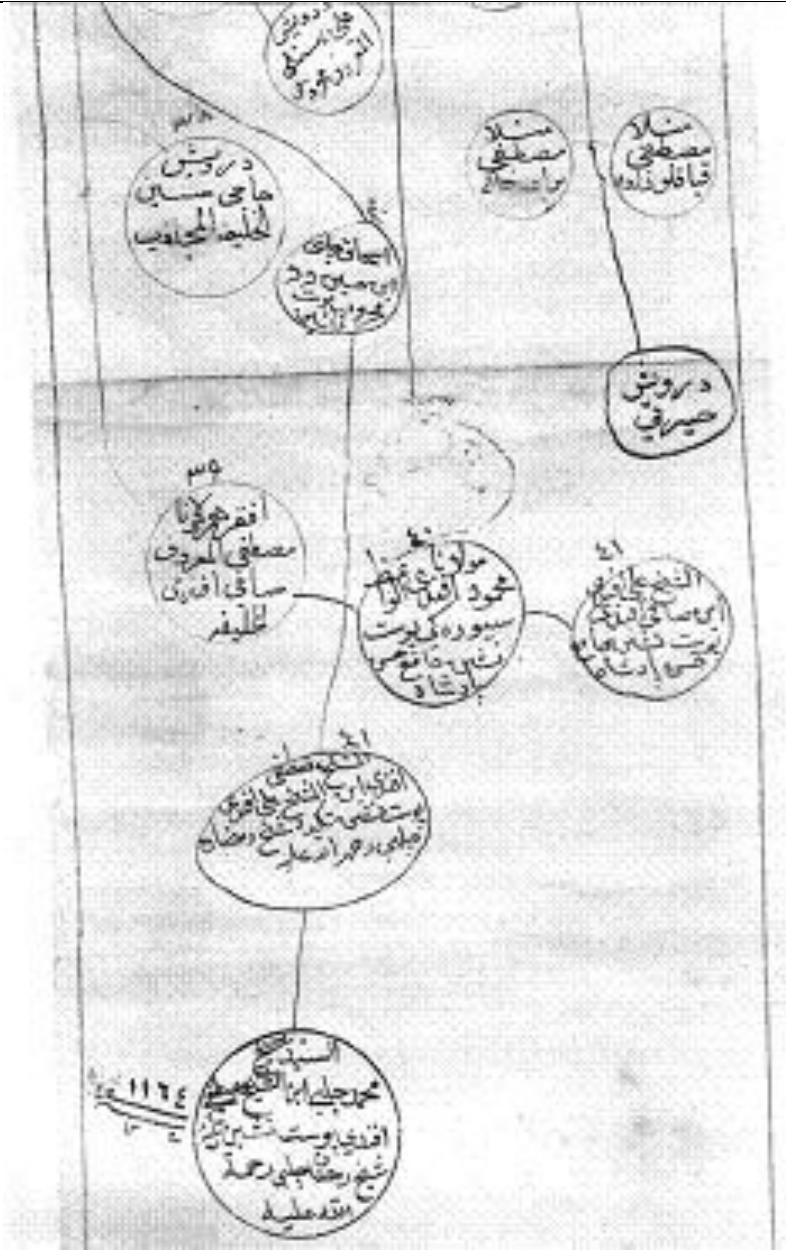
Belge No.2 Sultan IV. Mehmet tarafından Şazeli Ali Dedeye verilen berat.
(Hacı Abdurrahman GÜLLÜOĞLU arşivi)

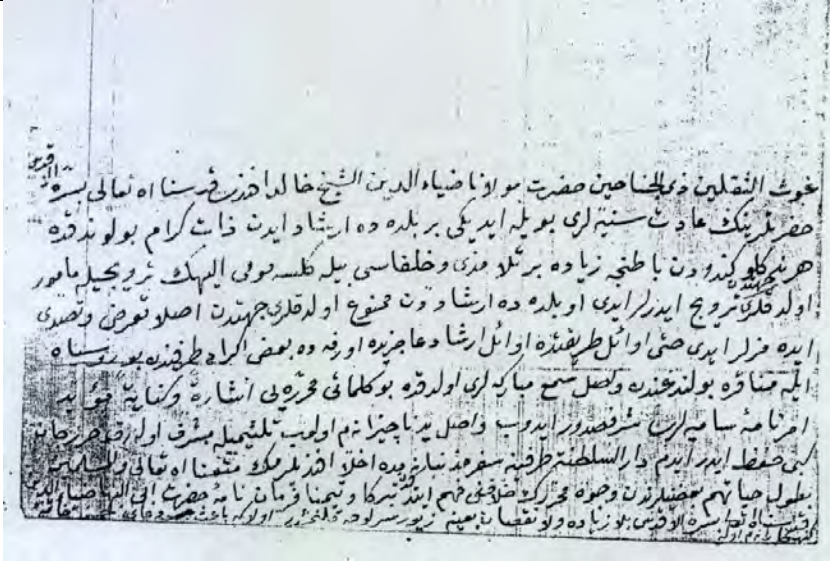
Belge No. 3a: Halveti tarikati şeyhi Yakup Kalfa ve bıraktığı halifeleri (Şanlıurfa Müzesi)

Belge No.3b: Halveti tarikatı şeyhi Yakup Kalfa ve bıraktığı halifeleri (Şanlıurfa Müzesi)

Belge No.3c: Halveti tarikatı şeyhi Yakup Kalfa ve bıraktığı halifeleri (Şanlıurfa Müzesi)

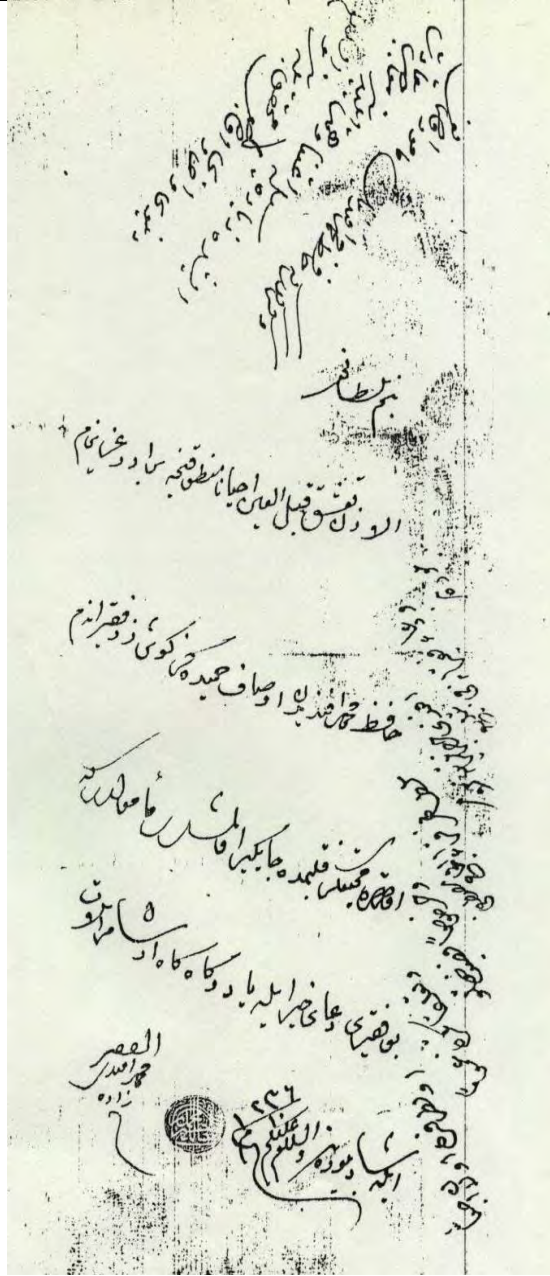

Belge No. 4. Hafız Muhammed Selim Efendinin, Mevlana Halid-i Bağdadî'nin adetlerini not aldığı bir belge. (Dr. Burhan VURAL arşivi)

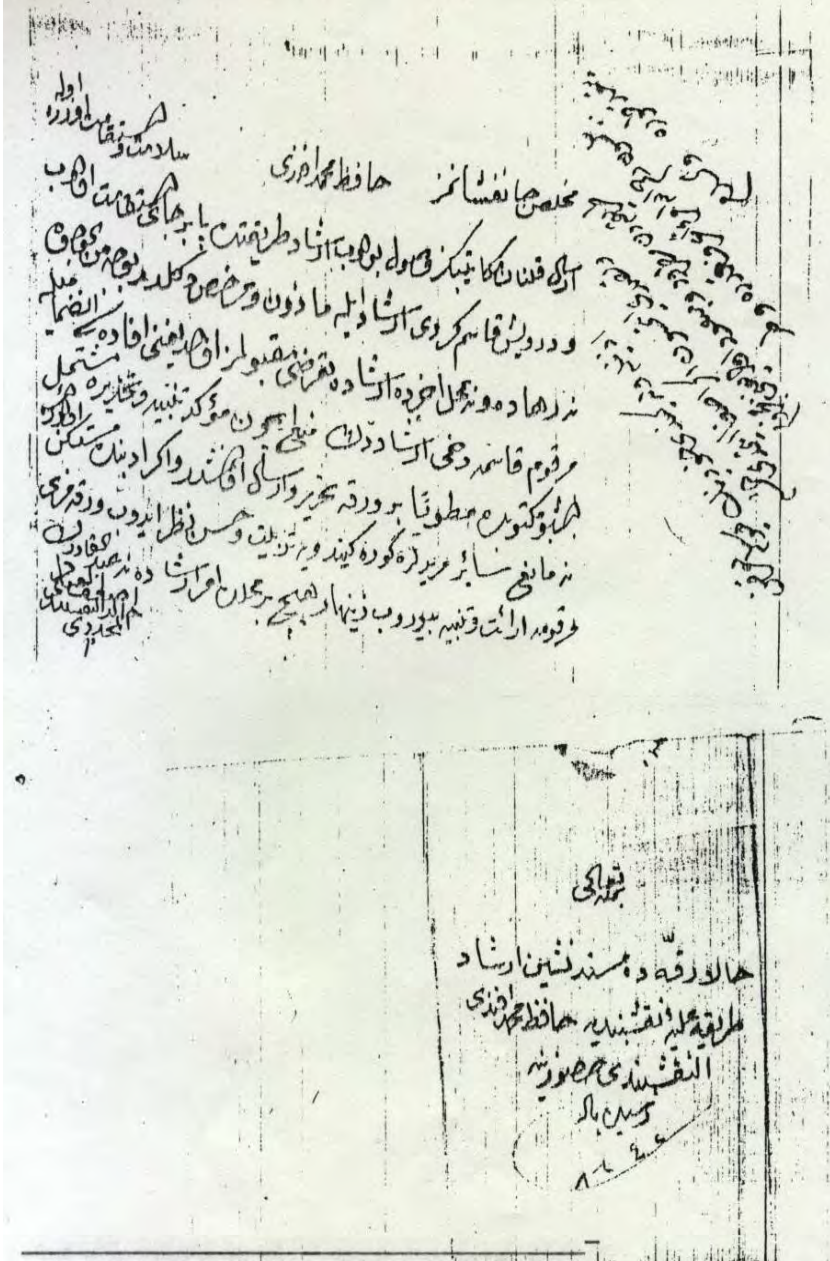
[illegible]

Belge no.5. Mevlana Halid-i Bağdadî'nin (k.s.), Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendiye verdiği Farsca icazet. (Dr. Burhan VURAL arşivi)

Belge No.6. Mevlânâ Halid Bağdadî'nin (K.S.) Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendiye verdiği Arapça icazet. (Dr. Burhan VURAL arşivi)

Belge No.7. Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendiye, Muhammed Efendizade tarafından gönderilen bir mektup. (Dr. Burhan VURAL arşivi)

Belge No.9. Hafız Muhammed Selim Efendiye Mevlânâ Halid'in gönderdiği bir mektup. (Dr. Burhan VURAL arşivi)

[illegible]

Belge No.10. Hartavizade Hafız Muhammed Selim Efendiye, Muhammed Efendizadenin gönderdiği bir mektup. (Dr. Burhan VURAL arşivi)

بنم منظوم
خط ابن تيمية
مكتوبه اصل
مورال
ذره قدر
انتم
زاده

Belge No.11. Mevlana Halud-i Bağdadînin Hafız Muhammed Selim Efendiye gönderdiği bir mektup. (Dr. Burhan VURAL arşivi)

[illegible]

*Belge No.12. Seyfullah Efendizadeden Hafız Muhammed Selim Efendiye
gönderilen bir mektup. (Dr. Burhan VURAL arşivi)*

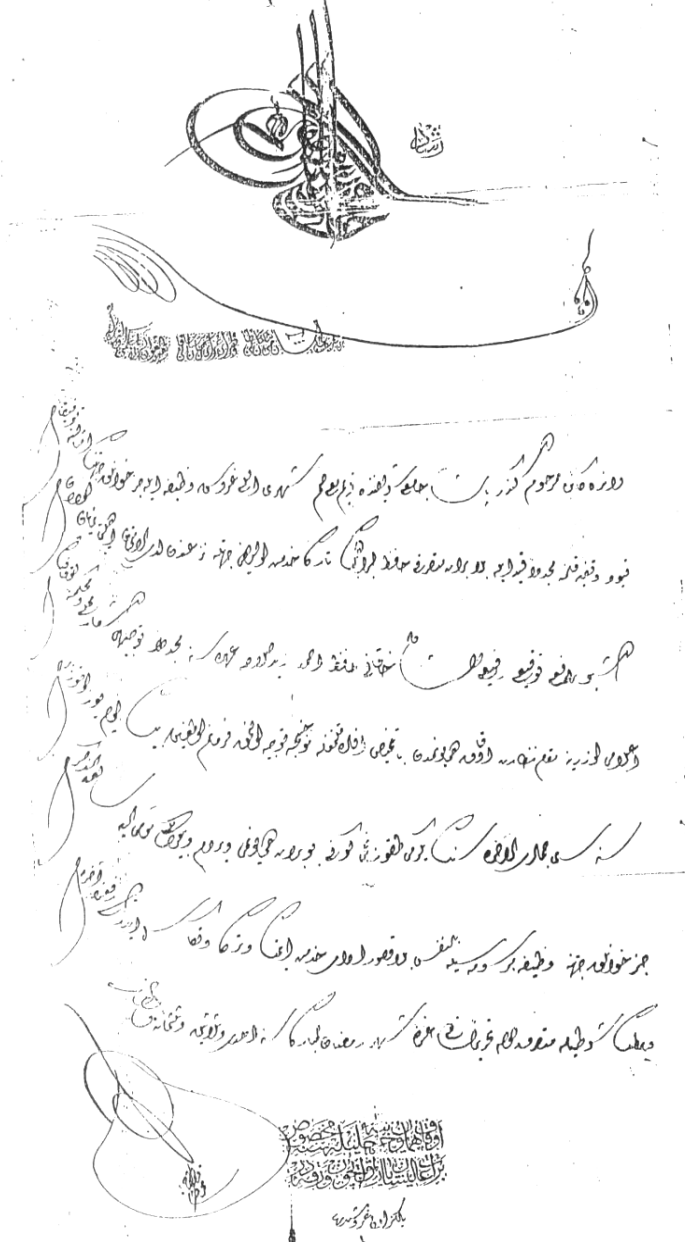
464

465

Belge No.15. Mevlânâ Halid-i Bağdadînin, Hafız Muhammed Selim Efendiye gönderdiği Arapça bir mektup. (Dr. Burhan VURAL arşivi)

با تمام عمارت عسقلان
 حرم و ولایتی که دارد است ۲
 و چون منای معتبر اولاد من
 فوت و عاقبت داور رحمت دولومند کوند مرده اولوغلو عسقلان
 کلو مری کمال صوحت ایل الیوریز و حرمه حرمه او قیاضه مندرجانی
 (کلاصه منوی تعریف ایده ما چکم زیر ایزر من و ایلین ملکندزه استقامت
 بوزهایر من حب چولو و چو جقدن نفقه و عاشره ایتا جلدن تأمین
 یتیم محفوظه چالو بهمن دینی و طیفه ایفا و هم ده آئیده چو جقدن
 سوزد منک ایلیم اهر و کافا تریده عذرا ایدیه کوره جسدک . بایر معادل
 علی تقدیرده حرکت ایدیرس دنیا و آخرتده بدنام و خیران ایتده قادر
 اورده تورک و اسلام قادر ایتده تمامه دولتا ندر اسلام و کیفی ایل
 بیلدیریک . حور و ایتا جلدن دولاسیم ایلین ملکندزه کیک
 عینه و ایتا جلدن محافط ایدیرک ایتده قاضی کندی کور و نفقت
 قاندر عسقلان . دغور و دور وقت نامور کارم چایقوندر
 بولور و چو جقدن مافه من یوقدر عسقلان اولور عجم من حجت و عاقبت
 اوزره اولوب سرارده باشه بر فکرو ایدیرس کور و بیدر و والد کرا
 چولو و چو جقدن و با العوم اویا و احوال کافه حمده در
 و سلام و دعا ایدر بیدر کده ایل اولوده در املارده ایتد بیکر اولاد من
 جهم کیم لر ختم سریف ایتاسنده سر لیده اولور و یوزر
 اما مکده بر منوی آلم اولور بخت ایتا یوزر عجم بیکر بیکر
 بیکر اوزره مکده . ایتا ایل اولور رمضان سریف
 کلور آتور مبارک رمضان سریف حافل ایلر و اوقبار
 رمضان سریف قطره حرم و اوقبار
 باغ بوسیل ایل سلام و دین اولور اهر اولور حجت و عاقبت ایل
 حجاب ایل ایل و ایلان خصلتده رجا ایدر اولاد من ایل
 ایلار حرم جوارنده مولود خلیل سوره
 ایلر
 ایلر
 ایلر

Belge No 17: Hacı Şükrü Efendinin bir dostuna yazdığı mektup. (Mehmet Ali Caduk arşivi)

Belge No.18 Sultan Reşat tarafından 1913 tarihinde Van İskender Paşa Camiinde Kur'an okumak için Basralı Ahmed Zeki Hafıza verilen berat.
(oğlu Vahdettin AKBAL arşivi)

Belge No 19: Hüsamettin Hüseyin Efendinin kartviziti. (Kendi arşivimiz)

هذه وميتة الغيب الزمان والفقير المذنب الحاجب لاشيئ المعاني مستغفر ذنوبه
 الشيخ حنظل من الله عيد الغادر الجليل قدس له سره ونوره ضربه واهله عليا
 وعلى السليبي من بركاتهم في الله بنا والاعزى وقد سطره بغير ابد الوصية قل الله
 رضى الله عنه يا ولدي اوسيك بالفتوى والفتوح وسطر حدوده وشعلم العلم وادلم
 يا ولدي ان طريقنا هذا السبي على الكتاب والحكمة وسلامة الشدة واللين واليد
 وبذل الشدة وكف الغنا والغيض عن عذرات الاخوان واورسين ولولدي بالفتور
 حنظل حنظل الشيخ حسن الشدة مع الاخوان واعلم يا ولدي ان سقطة النفس
 ان لا تنظر الى من هو مثلك وان التفت لا يرحمك الخيال والبلى واورسين
 يا ولدي بالاحسان وهو ديننا ودينه اعمى ودمر روعة الحق لا تفتنه في الا
 واسكن اليه في جميع الاخوان واعلم يا ولدي ان اقرب الحق الى الله تعالى رعيته
 غلثا وفضلها على الارعا يذ السرحن الا التنا الى اسوله ببارك وفضل
 واعلم يا ولدي ان الفتوى كله حيد فله غلثه ديني من الفرح والهناء ودين
 لك وكل من يرميها ويرها والمعين والمريد يكره الله فقال رحمه منظر
 ان يوقنا وياك والمسلمين لما يحبه ويرضاه جبرية الشىء من الله
 عليه وسلم ولا حول ولا قوة الا فرغ ولا عطية ولا
 عيب الا بالعل العظيم وحسنه من الرحمن
 الولي بونه النير وصلى الله على رسوله
 محمد وعلى اله وصحبه وسلم
 شامسا كذا امين
 والحمد لله رب العالمين
 سورة الفاتحة
 الحمد لله رب العالمين
 الرحمن الرحيم
 مالك يوم الدين
 اهدنا الصراط المستقيم
 الصراط الذى نزلناك
 به رحمة علينا
 وسبح اسمك
 العظيم

Belge No. 20: Dede Osman Efendinin şeyhinden aldığı icazetinin dua ve nasihat bölümü. (akrabasının arşivinden)

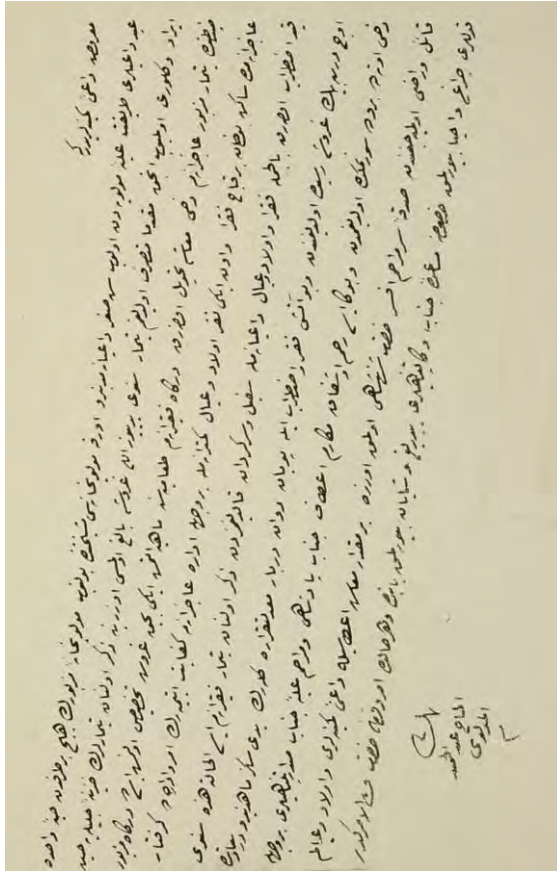
و جناب نجات مآب و مخلص درویشان و مقلدانشان
قد الحاج مصطفی افندی حضرت علی حبی و عا و سلام فقید انیزی
بدریغ و اوصاف بیع الاجابہ سے طر حقیقہ انرا اچنی آنجانب
و التزم طریق المصطفی علی و عا کہ صعب
الصلو و السلام الانشی

الحاج حسين افندي

سعادو مودو مودو قزاقی و اوستا
حضرتی
موتد عا الاطراف بر کتک مرتضی ملاذ العادین قدوة
الکاملین مولانا ضیاء الدین قدس سره العزیز طرقت حاکم
وازشاد طالبا اولادین کوجده بعضی اذهان قاصدیه
مستغرب کورینو اوده لکن جناب کزاد امثال الکتبین بوله
نامول اولور که بویه اوقبل الامور عتدایوب بلا توفیق تصدیق
وقبوله قری بیور کز زبانی کتبه ذلک فضل الله بویه من
بشاده برامطاهر اولمقدن ماعدا مشایخ کرام قدس سره اسلام بوزکر
واصل الله الی الله الیک فوج اولور بویه نعلای مود اولور اولور
اولر بغیر جناب نجاست مانکرت اخلاق کریمه اولر که لودو کر طریق ریاضت شاقه و زیاده عبادتده سعی
نقلیه کسج و قلمی ملوا بنیدین کتبه محله الی الله اولر که لودو کر طریق ریاضت شاقه و زیاده عبادتده سعی
صنود محنته و مقارنه منها اینلق و ماننا کر منها و کوشش و ترقی لذایع و قناعات ایلده واصل اولور لور فوج اکر لری
اخلاق تحت کامله فی الله جناب ایلده حاصل اولور اولور بویه نعلای مود اولور اولور
برادر اعز و نوکری اولر که لودو کر طریق ریاضت شاقه و زیاده عبادتده سعی
اولر فوج عتبه محله الی الله مود اولر بنیدین بوقای مده واصل اولور لور شری اکر چه محضت بر کتک مرتضی قدس سره
طه ایلده حیدر بویه نعلای مود اولر که لودو کر طریق ریاضت شاقه و زیاده عبادتده سعی
واجب فیلندن عدا یوب محترفا نامه بیهایی اولر که لودو کر طریق ریاضت شاقه و زیاده عبادتده سعی
موجود و کر اوقات شریفه بویکه کار حطاطا کر
خیر دعای حسن خضام و ابتاع ستم ستم خیر الی الله
علیه و کماله و صلواته و السلام ایلده
و جدرج اخبارات صحیح و کلامتاری و اوستا
خبریات شریفه لری اوجاعیل و داند بیور و جدرج
معالمه اولر بویه نعلای مود اولر که لودو کر طریق ریاضت شاقه و زیاده عبادتده سعی

*Belge No: 21: Hartavi Hafız Muhammed Selim Efendinin arkadaşından
bir mektup.*

[illegible]

Belge No. 23: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A-DVN, 52 / 61
Mevlevi Abdulhamid Dede hakkında

Belge no. 24- Mevlevi şeyhi Seyyid Ahmed Efendinin Divan efendi vakfına mütevelli seçildiğini gösterir şer'i mahkeme sicili.

[illegible]

*Belge No. 25: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A-DVN, 132/100.1
Birecikli Rifai şeyhi Ali Efendi hakkında*

Belge No. 26: Suruç Şeyh Müslim zaviyesi şeyhi Muhammad Efendiye verilen berat

KAYNAKLAR

- Alpay, Bedri, **Şanlıurfa Şairleri**, Dal yayınları, Şanlıurfa 1986
- Ahmed Eflâki, **Ariflerin Menkıbeleri**, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1966
- Arvasi, Seyyid Abdulhakim, **Rabıta-i Şerife**, tarih yaprağı eksik.
- Ataî, Nev'izade, Şakyık-ı Numaniye ve Zeylleri, Hadaiku'l-hakaik fi tekmileli's-Şakaik, Hazırlayan. Doç. Dr. Abdulkadir Öcan, İstanbul 1989,
- Ateş, İbrahim, **Kanuni Sultan Süleyman'ın Su Vakfiyesi**, Ankara 1987
- Albayrak, Sadık, **Son Devrin İslam Akademisi**, İstanbul ikinci baskı tarihsiz
- Albayrak, Sadık, **Çakıl Taşları**, İstanbul
- Albayrak, Sadık, **Son Devir Osmanlı Üleması**, İstanbul 1980
- Akpınar, Hüseyin **Gülşenîlik'te Mûsikî ve Mûsikîşinâslar**, (Basılmamış Doktora Tezi), Harran Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa 2004.
- Akbıyık, Abüzer, **Şanlıurfa sıra gecesi**, Şanlıurfa 2006
- Abu'l-Farac Gregory, Bar Hebraeus, **Abü'l-Farac Tarihi**, çeviren. Ömer Rıza Doğrul, Ankara cilt. I, 1945, cilt. II, 1950
- Bağdatlı İsmail Paşa, **Keşfü'z-Zünun Zeyli**, İstanbul 1972
- Bediüzzaman Said Nursi, **Lem'alar**, İstanbul 1992
- Bediüzzaman Said Nursi, **Emirdağ lahikası**, İstanbul 1960, II
- Bediüzzaman Said Nursi, **Şu'alar**, İstanbul 1992
- Bediüzzaman Said Nursi, **Tarihçe-i Hayatı**, İstanbul 1992
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri**, hazırlayanlar A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul, 1972
- Beysanoğlu, Şevket, **Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları**, İstanbul 1957
- Beysanoğlu, Şevket, **Diyarbakır Tarihi**, Ankara 1990, II
- Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, İstanbul 1308

-
- Çiçek, Yrd. Doç. Dr. Yakup, **Şemsü's-Şümus**, İstanbul 1987
 - Çiçek, Yrd. Doç. Dr. Yakup, **Mecd-i Talid**, İst. 1987, s. 93
 - Diriöz, Prof. Dr. Meserret, **Nâbî Divanı**, İstanbul 1994
 - Doğrul, Ömer Rıza, **İslamiyetin Geliştirdiği Tasavvuf**, İstanbul 1948,
 - Dörtbudak, Mehmet Veysi, **Kıratoğlu Emin Divanı**, Akademi Kitabevi, İzmir 2003
 - Davudoğlu, Ahmed, **Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi**, İstanbul 1978, VIII. cilt
 - Ebu Nasr Serrac Tusî, **el-Lüma'- İslam Tasavvufu**, çeviren. Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul 1996
 - Evliya Çelebi, Zıllıoğlu Mehmed, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, sad. Zuhuri Danişman, İstanbul 1970
 - Ertan, yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin, **Urfalı Şair Abdi**, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa 1997
 - Ergin, Osman, **Türkiye Maarif Tarihi**, İstanbul 1977, I,
 - Fırlalı, Prof. Dr. Ethem Ruhi, **Türkiyede Alevilik – Bektaşilik**, Ankara 1990
 - Güzelbey, C. Cahit, **Birecik Şairleri**, Gaziantep 1988
 - Prof. Dr. Muhammed Hamidullah, **İslama Giriş**, çeviren. Kemal Kuşçu, İstanbul 1965
 - Hündür, Cuma, **Urfa ve Çevresinde Tasavvufî Hayat**, yüksek lisans tezi, basılmamış. 1996
 - Hilmi, Ömer Faruk, **Seyyid Hüseyin Hazretleri**, İstanbul 1997
 - Hitti, Prof. Dr. Philip K. **Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi**, çeviren. Prof. Dr. Salih Tuğ, İstanbul 1980,
 - Işık, İhsan, **Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, Elvan Yayınları, Ankara 2006,
 - İbni Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye** (Büyük İslam Tarihi), tercüme. Mehmet Keskin, İstanbul 1994
 - İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih (İslam Tarihi)**, İstanbul 1991,
 - İbni Haldun, **Mukaddime**, çev. Zakir Kadiri Ugan, Ankara 1954
 - İbni Saad, **Tabakat el-Kübra**, Darü Sadır Beyrut 1998
 - İbni Battuta, **Büyük Dünya Seyahatnamesi**, sadeleştiren Mümin Çevik, İstanbul tarihsiz, yenişafak yayınları,
 - İmam Şarani, **Tabakatü'l-Kübra**, çev. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul 1968
 - İnan, Akif, **Tenha Sözler**, Konya 1994

- İz, Mahir, **Tasavvuf**, İst. 1969
- Kâtib Çelebi, **Keşfü'z-zünun**, M.E. B. İstanbul 1971, II
- Kara, Yrd. Doç. Dr. Seyfullah, **Selçukluların dini serüveni**, İstanbul 2006
- Kara, Mustafa, **“Gülşenîyye”**, D.B.V.İ.A, XIV
- Kara, Mustafa, **Tasavvufî Hayat Necmeddin Kübra**, İstanbul 1980,
- Karahan, Prof.Dr. Abdulkadir, **Urfalı Mehmed Şevket ve şiirleri**, Ankara 1991
- Karakaş, Mahmut, **Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1995
- Karakaş, Mahmut, **Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri**, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Şanlıurfa 1996
- Karakaş, Mahmut, **Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler**, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Ankara 2001
- Kaya, Ekrem, **Mürşidlere Armağan**, İstanbul 1986
- Kazıcı, Doç Dr. Ziya, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, **Osmanlı Arşiv Belgelerine göre Urfa'daki Vakıf Hizmetleri**, sayı:5–6, İstanbul 1993
- Kürkcüoğlu, Yard. Doç. Dr. Cihad, **Şanlıurfa Camileri**, Şurkav yayınları, Şanlıurfa 1993
- Karaçizmeli, Mehmet Rıfki, **Şiirleri**, Abdullah Balak Arşivi. Basılmamış.
- Köprülü, Ord. Prof. M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1986
- Margoliouth, D.S. **“Şaziliye”** İslam Ansiklopedisi, XI
- Mehmet Süreyya, **Sicilli Osmanî**, eski yazıdan aktaran Seyyid Ali Kahraman, İstanbul 1996
- Louis Massignon, **Doğuş Devrinde İslam Tasavvufu**, tercüme. Mehmed Ali Aynî, sadeleştirenler. Prof. Dr. Osman Türer, Yrd. Doç. Dr. Cengiz Gündoğdu, İstanbul 2006
- Lings, Martin, **Yirminci Yüzyılda bir Veli**, Türkçesi. Ufuk Uyan-Bekir Şahin, İstanbul 1982
- Molla Cami, Abdurrahman, **Nefahatü'l-Üns**, terc. Mahmud Lami, İstanbul 1289
- Mevlana Şibli, **Asr-ı Saadet**, tercüme. Ömer Rıza, İstanbul 1928, cilt. I-X.
- Nabi, Yusuf, **Külliyat, Rûba'i bölümü**, Şeyh Yahya Efendi matbaası, İstanbul 1292 (miladi 1875)
- Nabi, Yusuf, **Külliyat, Gazel bölümü**, Şeyh Yahya Efendi matbaası, İstanbul 1292 (miladi 1875)
- Nabi, Yusuf, **Tuhfetü'l-Harameyn**, Matbaatü'l-Amire, İstanbul 1265 (miladi 1848)

-
- Nev'îzâde Atâî, **Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti's-Sekâik**, İstanbul 1989
 - Nebhani, İsmail ibn Yusuf, **Sahabeden günümüze veliler ve kerametleri**, terc. Abdulhalık Duran, Hikmet neşriyat, İstanbul Zeytinburnu, tarihsiz
 - Ocak, A. Yaşar, **Türk Halk inançlarında ve edebiyatında evliya menkabeleri**, Ankara 1984
 - Ocak, Ahmet Yaşar, **Kültür Tarihi Kaynağı olarak Menakibnameler**, Ankara 1992
 - Ocak, Ahmet Yaşar, **Zaviyeler**, Vakıflar Dergisi XII, Ankara 1978
 - Ocak, A.Y. – S. Faruki, **Zaviye**, İslam Ansiklopedisi, XIII
 - Ocak, Ahmet Yaşar, **XVI.-XVII. yüzyıllarda Bayrami Melamileri ve Osmanlı Yönetimi**, Belleten, Ankara, Nisan 1997, LXI
 - Ocak, A.Yaşar, **Türk halk inançlarında ve edebiyatında evliya menkabeleri**, Ankara 1984
 - Ocak, Ahmet Yaşar, **Kültür Tarihi Kaynağı olarak Menakibnameler**, Ankara 1992
 - Orhonlu, Doç. Dr. Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı**, İstanbul 1967
 - Öztuna, Yılmaz, **İtrî**, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara 1987
 - Öztuna, Yılmaz, **Türk Musikisi Ansiklopedisi**, II,
 - Öcal, Mehmet Hulusi, **Bahar Taşyan Kervanlar**, Şanlıurfa 1997,
 - Özgültekin, Ramazan, **Siverek Evliya ve Âlimleri**, Siverek 2006
 - Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB. İstanbul 1983
 - es-Safi, Mevlana Ali b. Hüseyin, **Reşahat**, sadeleştiren Mustafa Özsaray, İstanbul 2005
 - Şeşen, Ramazan, **Harran Tarihi**, Ankara 1993
 - Şemlelizâde Ahmed Efendi, **Şîve-i Tarikat-i Gülşenîye**, (Yay. Tahsin Yazıcı), Ankara 1982
 - Turan, Ahmet Nezihi, **XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) sancağı**, Şanlıurfa 2005
 - Taberi, İbni Cerir, **Milletler ve Hükümdarlar tarihi**, çev. Zakir Kadiri Ugan – Ahmet Temir, Ankara 1954
 - Taberi, **Tarih-i Taberi Tercümesi**, tercüme. Belirsiz, Elif ofset tesisleri İstanbul 1979, III,
 - et-Tadifi, Allame Muhammed bin Yahya, **Cevherden Gerdanlıklar**, terc. Naim Erdoğan, İstanbul 1972

-
- Tenik, Ali, **Ahiliğin tasavvufî boyutu ve Şanlıurfa'da Ahilik izleri**, Marife, Ankara 2002, sayı 2
 - Tenik, Ali, **Sosyo-Psikoloji açıdan Zikir ve Şanlıurfa dergâh Camii Örneği**, Tasavvuf, Ankara 2002, sayı 8,
 - Uzunçarşılı, Ord. Prof. İsmail Hakkı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, T.T.K. Ankara 2003
 - Yılmaz, Prof. Dr. H. Kâmil, **Anahatlarıyla tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul 1997
 - Tahsin Yazıcı, **“Şah İsmail” İ.A.** , XI
 - Turan, Prof Dr. Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1971, s. 420
 - Zeynüddin Ahmed Zebidî, **Sahihi Buharî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercümesi ve Şerhi**, terc. Kâmil Miras, İstanbul 1941–1948
 - **Halep Salnameleri**, 1286, 1287, 1288, 1303, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1312, 1314, 1316, 1317, 1318, 1319, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1326, 1327 hici seneleri.
 - **Harran**, aylık kültür sanat ve folklor dergisi, Urfa 1991, sayı 41–42,
 - **Urfa Salnamesi**, 1927
 - Türkiye yazarlar birliği, **Mehmet Akif İnan Kitabı**, Ankara 2000
 - Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı **İslam Ansiklopedisi** (DİA)
 - **Belleken**, Ankara, Nisan 1997, LXI, Ocak, Ahmet Yaşar, XVI.-XVII. yüzyıllarda Bayrami Melamileri ve Osmanlı Yönetimi,
 - **Her yönüyle Şanlıurfa İl yillığı 1997**, Her yönüyle Şanlıurfa İl yillığı, Cihat Kürkçüoğlu, Urfa kalesi ve şehir surları,
 - T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı; **Birecik, Halfeti, Suruç, Bozova ilçeleri ile Rumkale'deki taşınmaz kültür varlıkları**, Ankara 1999, (**Şeyh Safi Türbesi Kitabesi**, K. Türkmen, kitabe 28)
 - **Urfa Şer'i Mahkeme sicilleri**, Milli Kütüphane, Ankara
 - **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**.
 - Ömer Nüzhet, **Menkıbe-i Evliyaiye fi ahvali Rıdaiye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi – 4602
 - Ömer Nüzhet, **Divan**, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Paşa – 492

YAYINLANMIŞ KİTAPLARI

—ŞAİR NABİ'NİN “TÜHFETÜ'L-HARAMEYN – Hac Hatıraları” Özdal Yayınları, Şanlıurfa 1989. İkinci baskı Semerkant Yayınları, İstanbul 2013

—MÜSBET İLİMDE MÜSLÜMAN ÂLİMLER, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991. İkinci baskı, Müslüman Bilim Adamları, Semerkant yayınları, İstanbul 2009

—CUMHURİYET ÖNCESİ ŞANLIURFA'DA KÜLTÜR VE EĞİTİM, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995. İkinci baskı Şanlıurfa Turizm ve Kültür Müdürlüğü, Konya 2012

—ŞANLIURFA EVLİYA VE ÂLİMLERİ, Şanlıurfa Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Şanlıurfa 1996. İkinci baskı Şanlıurfa Turizm ve Kültür Müdürlüğü, Konya 2012

—ŞANLIURFA MEZAR TAŞLARI, Şanlıurfa Kültür ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) Yayınları, Şanlıurfa 1996. İkinci baskı Şanlıurfa Turizm ve Kültür Müdürlüğü, Konya 2012

—ŞANLIURFA VE İLÇELERİNDE KİTABELER, Şanlıurfa Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2001. İkinci baskı Şanlıurfa Turizm ve Kültür Müdürlüğü, Konya 2012

—KARADAĞ DESTANI, Şanlıurfa belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Şanlıurfa 2006.

—URFA'NIN KÜLTÜR VE İNANÇLAR SERÜVENİ; Şanlıurfa Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, Ankara 2011

—BİR MUTASAVVIF ŞAİR ÖMER NÜZHET, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, Ankara 2012